

กระบวนการสื่อสารของชุมชนในการสืบทอดประเพณีผีปู่ย่า
ตำบลวอแก้ว อำเภอห้างฉัตร จังหวัดลำปาง

นายนิติธร ทองธีรกุล

สถาบันวิทยบริการ

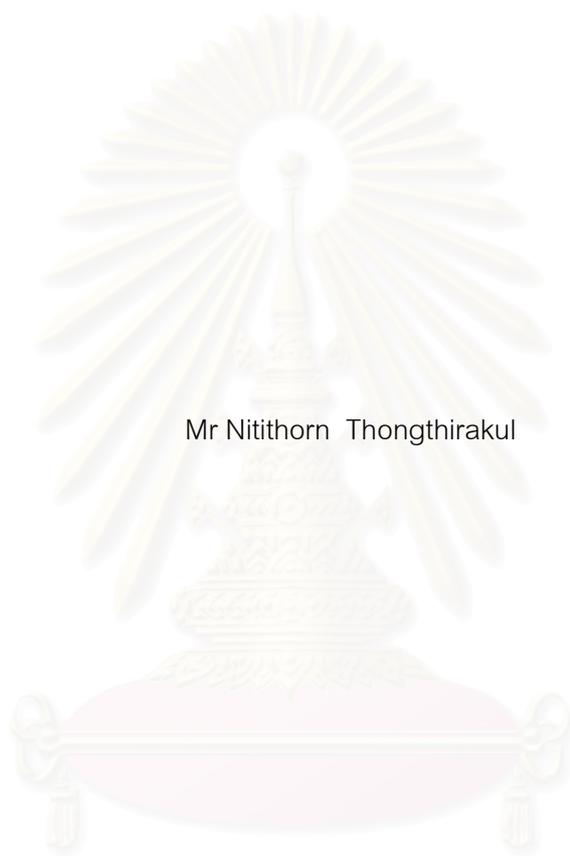
วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาโทศึกษาศาสตร์มหาบัณฑิต
สาขาวิชานิติศาสตร์พัฒนาการ ภาควิชาการประชาสัมพันธ์

คณะนิติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ปีการศึกษา 2550

ลิขสิทธิ์ของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

COMMUNITY COMMUNICATION PROCESS IN MAINTAINING TRADITIONAL WORSHIP
OF “ PHI POO YA ” IN WORKAEW SUB DISTRICT,
HANG CHAT, LAM PANG PROVINCE.

Mr Nitithorn Thongthirakul

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements
for the Degree of Master of Arts Program in Development Communication

Department of Public Relations

Faculty of Communication Arts

Chulalongkorn University

Academic Year 2007

Copyright of Chulalongkorn University

นิตินทร ทงธีรกุล : กระบวนการสื่อสารของชุมชนในการสืบทอดประเพณีผีปู้ย่า ตำบลลวอแก้ว
อำเภอห้างฉัตร จังหวัดลำปาง. (COMMUNITY COMMUNICATION PROCESS IN
MAINTAINING TRADITIONAL WORSHIP OF " PHI POO YA " IN WORKAEW SUB
DISTRICT, HANG CHAT, LAM PANG PROVINCE)
อ. ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก : รศ.อวยพร พานิช, 264 หน้า.

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษา บทบาทหน้าที่ของประเพณีการเลี้ยงผีปู้ย่าจากอดีตถึงปัจจุบันหลังจากที่มี
การรื้อฟื้นว่ามีการเปลี่ยนแปลงไปอย่างไรบ้าง (คงเดิม / หายไป / คล้ายคลาย / หน้าที่ใหม่) และอะไรคือปัจจัยที่ทำให้เกิดการ
เปลี่ยนแปลง และศึกษากระบวนการสื่อสารของชุมชนในการสืบทอดประเพณีผีปู้ย่า โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณค่า
(Qualitative Research) ด้วยการศึกษา และวิเคราะห์จากเอกสารที่เกี่ยวข้อง (Documentary Research) การสัมภาษณ์แบบ
เจาะลึก (Indepth Interview) การสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการ (Informal Interview) และการสังเกตแบบมีส่วนร่วม
(Participatory Observation)

ผลการวิจัยพบว่า

1. บทบาทหน้าที่ของประเพณีผีปู้ย่ามีทั้งหมด 15 ข้อ โดยแบ่งเป็นหน้าที่ที่ยังคงสืบเนื่องมาได้แก่ หน้าที่การสืบทอด
ความเชื่อ หน้าที่สร้างภราดรภาพและความเป็นปึกแผ่น หน้าที่สร้างและสืบทอดอัตลักษณ์ตัวตน หน้าที่สร้างความอบอุ่น
และความมั่นคงทางจิตใจ หน้าที่ให้ความบันเทิง หน้าที่ปลอบขวัญและคลายกังวล หน้าที่ในการสร้างความรู้สึกร่วม หน้าที่
เป็นพื้นที่สาธารณะพบปะแลกเปลี่ยนประสบการณ์ หน้าที่เป็นสื่อกลางในการดูแลสุขภาพอนามัยของสมาชิก หน้าที่ที่
คล้ายคลาย ได้แก่ หน้าที่จัดระเบียบวังคม และหน้าที่การอบรมบ่มเพาะ หน้าที่ใหม่ ได้แก่ หน้าที่เป็นพื้นที่/ช่องทางในการ
สื่อสารการเมือง หน้าที่เป็นพื้นที่การเรียนรู้ระหว่างกลุ่ม และระหว่างรุ่น และหน้าที่เป็นช่องทาง/ประตูไปสู่สื่อพื้นบ้าน
ประเภทอื่น และไม่มีหน้าที่ที่หายไป ส่วนปัจจัยสำคัญที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงได้แก่ ด้านการศึกษา และโรงเรียน ด้าน
อาชีพ และด้านความเจริญก้าวหน้าของการคมนาคมและการติดต่อสื่อสาร

2. กระบวนการสื่อสารของชุมชนในการสืบทอดประเพณีผีปู้ย่า เป็นกระบวนการทำงานวัฒนธรรมเชิงรุกที่มองว่ามี
ปู้ย่าเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมชุมชน มีการมองวัฒนธรรมเป็นกระบวนการ เป็นการทำงานแบบเคารพสิทธิของเจ้าของ
วัฒนธรรม และการมองหน้าที่ผีปู้ย่าแบบมีพลวัต เป็นต้น โดยกระบวนการสื่อสารแบ่งเป็น 3 ช่วง ได้แก่ ช่วงอดีตก่อนมีการรื้อ
ฟื้น มีแก๊ผีและกำลังผีทำหน้าที่หลักในการสื่อสาร ช่วงที่มีการรื้อฟื้นมีการสลับบทบาทระหว่างผู้ส่งสาร และผู้รับสาร มีการนำ
สื่อสมัยใหม่มาใช้ร่วมกับพื้นบ้านแบบคาราวานกิจกรรม ช่วงการขยายผล เป็นการขยายกิจกรรมการผลิตซ้ำเพื่อการสืบทอด
3 ด้าน ได้แก่ การขยายกลุ่มคน การขยายกิจกรรม และการขยายวิธีการ

ภาควิชา...การประชาสัมพันธ์.....
สาขาวิชา...นิเทศศาสตร์พัฒนาการ
ปีการศึกษา ...2550.....

ลายมือชื่อนิตินทร.....
ลายมือชื่ออาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก.....

4985101728 : MAJOR DEVELOPMENT COMMUNICATION

KEY WORD: COMMUNICATION / PROCESS / MAINTAINING / TRADITIONAL WORSHIP / COMMUNITY

NITITHORN THONGTHIRAKUL: COMMUNITY COMMUNICATION PROCESS IN MAINTAINING TRADITIONAL WORSHIP OF "PHI POO YA" IN WORKAEW SUB-DISTRICT, HANG CHAT, LAMPANG PROVINCE. THESIS PRINCIPAL ADVISOR: ASSOC.PROF. UAYPORN PANICH, 264 pp.

This research aims to study about the function of traditional worship of "Phi Poo Ya" from the past to present, especially after its revival. It mainly scrutinizes the changes of this manifestation in term of its consistency, disappearance, adaptation and new function as well as enquires the potential factors of these changes and deeply studies on the community communication process in maintaining this traditional worship. This research is conducted through the qualitative research methodology as: documentary research; in-depth interview; informal interview and participatory observation.

This research discovers that

1. There are fifteen functions of traditional worship of "Phi Poo Ya" that could be grouped within three main categories as: the consistent function i.e. to inherit the belief, to build the fraternity and unity, to construct and maintain the self-identity, to provide the moral support and internal security, to entertain, to pacify and relieve the tension, to consolidate the collective feeling, to make more public spaces for experience exchange, and to dispense the health care procurement to members; the adapted function i.e. to arrange the social order as well as to incubate and maintain the "social value" to the offspring generation; and the new function i.e. to channel the communication of politic, to be a room for sharing experiences and knowledge among the several groups and generations, and to link up with all kinds of folklore media. The research also finds that no function is disappeared. And in the matter of the potential factors for these changes, they are identified as education and school, the occupation and the development of transportation as well as the communication development.

2. The communication process of community for maintaining the traditional worship of "Phi Poo Ya" is the progressively cultural working process which identifies this worship as a part of community culture. It obviously explains the culture as the process which respects the rights of the owners of the mentioned culture and also identifies the function of the traditional worship of "Phi Poo Ya" as the dynamic process. The communication process of community can be divided into three intervals as: The first interval calls the pre-revival period. There are two important positions, first is a position of spiritual leader named "Kao Phi"(Ghost's Master) who traditionally inherited within the female members and the second position is the fellow named "Kum Lung Phi"(Ghost's Power) who also traditionally inherited within the male members. These two positions play the main roles in communication process and can be inherited within the members of the same group of ancestor merely. The second interval is the revival period which there is an exchange of the role between the senders (Kao Phi and Kum Lung Phi) and receivers (group members). Within this interval, the modern media has been applied with the folklore media and resorted as the caravan of activities. The third interval is the period of extension and reproduction of activities for inheritance. It covers three main aspects as the increasing of members in different status i.e. age and gender, the diversity of activities i.e. application of modern and folklore media and the extension of cooperation and management i.e. the collaboration with the local authorities, particularly the Tambon Administrative Organization.

Department : PUBLIC RELATIONS

Student's Signature.....

Field of Study : DEVELOPMENT COMMUNICATION

Principal Advisor's Signature.....

Academic Year : 2007

กิตติกรรมประกาศ

ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณคณาจารย์ทุกท่านที่ให้การช่วยเหลือจนงานวิทยานิพนธ์เล่มนี้สำเร็จลุล่วงได้ โดยเฉพาะ รองศาสตราจารย์ ดร.กาญจนา แก้วเทพ และ รองศาสตราจารย์ อวยพร พานิช ที่คอยเป็นห่วงเป็นใยช่วยให้คำแนะนำในการปรับแก้งานตั้งแต่ต้นจนจบ รวมถึงได้รับความกรุณาจาก รองศาสตราจารย์ อุบลวรรณ เปรมศรีรัตน์ และ รองศาสตราจารย์ ดร.สมสุข หินวิมาน ที่ให้เกียรติมาเป็นกรรมการวิทยานิพนธ์ ซึ่งทุกท่านได้กรุณาเสียสละเวลาในการให้ข้อเสนอแนะ ตรวจสอบแก้ไขวิทยานิพนธ์ให้สมบูรณ์มากยิ่งขึ้น ตลอดจนจนอาจารย์คณะนิเทศศาสตร์ทุกท่านที่สั่งสอนให้ความรู้ทางนิเทศศาสตร์ ในระหว่างการศึกษาภาคทฤษฎี

กราบขอบพระคุณพ่อแม่ พี่ๆ และหลานๆ ที่คอยให้กำลังใจเป็นอย่างดี แม้ในยามที่ชีวิตประสบกับความยุ่งยากมาก ถึงมากที่สุดเท่าที่เคยประสบมา ทั้งเรื่องเรียน เรื่องงาน และเรื่องทุนทรัพย์

ขอบคุณคุณป้าอาภากร วงษ์สังข์ ผู้ที่เป็นเสมือนญาติผู้ใหญ่ที่ให้โอกาสผู้วิจัยได้ออกมาศึกษาเรียนรู้เพิ่มเติม และพี่บุญแทน ต้นสุเทพวิรวงศ์ ที่ให้โอกาสผู้วิจัยได้หยุดงานเพื่อเขียนวิทยานิพนธ์

ขอบคุณเอกชัย เกด และไก่ ที่มีน้ำใจช่วยเหลือผู้วิจัยด้วยดีมาโดยตลอด ขอขอบคุณเพื่อนร่วมงานที่คณะกรรมการสิทธิฯ และเพื่อนร่วมงานที่แอมเนสตี้ฯ

ขอบคุณเพื่อนๆ ชาว Dev.comm.29 ที่กำลังใจและช่วยเหลือจนงานที่สุดท้ายของการทำวิทยานิพนธ์ และพี่ณัฐณัฏญ์เอกสารได้ตีพิมพ์ที่ปรึกษาด้วยน้ำใจ

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย.....	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	จ
กิตติกรรมประกาศ.....	ฉ
สารบัญ.....	ช
สารบัญตาราง.....	ฎ
สารบัญภาพ.....	ฏ
บทที่ 1 บททำ.....	1
ที่มาและความสำคัญของปัญหา.....	1
ปัญหำนำการวิจัย.....	11
วัตถุประสงค์การวิจัย.....	11
ขอบเขตการวิจัย.....	11
นิยามศัพท์.....	11
ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ.....	12
บทที่ 2 แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	13
แนวคิดกระบวนการทำงานวัฒนธรรมเชิงรุก.....	15
กรอบแนวคิดการวิจัย.....	29
แนวคิดสื่อพื้นบ้านเพื่อการพัฒนา.....	30
แนวคิดเรื่องวัฒนธรรม.....	30
แนวคิดเรื่องสื่อพื้นบ้าน.....	33
แนวคิดการใช้สื่อพิธีกรรมเพื่อการพัฒนา.....	41
ทฤษฎีหน้าที่นิยม.....	42
แนวคิดเรื่องการสื่อสาร.....	45
แนวคิดการสื่อสารแบบมีส่วนร่วม.....	54
แนวคิดการผลิตซ้ำเพื่อสืบทอด และการผสมผสานทางวัฒนธรรม.....	58
งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	61

	หน้า
บทที่ 3 วิธีการดำเนินการวิจัย.....	65
การกำหนดกลุ่มตัวอย่าง.....	66
ขั้นตอนในการทำวิจัย.....	68
วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล.....	69
แนวคำถามการวิจัย.....	70
เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล.....	72
การตรวจสอบความน่าเชื่อถือของข้อมูล.....	72
การวิเคราะห์ข้อมูล.....	73
การนำเสนอข้อมูล.....	73
ระยะเวลาในการเก็บข้อมูล.....	73
บทที่ 4 ข้อมูลชุมชนตำบลวอแก้ว และข้อมูลเกี่ยวกับประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่า	74
ส่วนที่ 1 บริบทชุมชน.....	74
ส่วนที่ 2 บริบทเกี่ยวกับประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่า.....	99
บทที่ 5 ผลการวิจัย.....	126
บทบาทหน้าที่สื่อพิธีกรรม.....	127
ช่วงที่ 1 บทบาทหน้าที่ผีปู่ย่าในอดีต.....	128
ช่วงที่ 2 บทบาทหน้าที่ผีปู่ย่าช่วงที่มีการรื้อฟื้น(2546-2547).....	133
ช่วงที่ 3 บทบาทหน้าที่ผีปู่ย่าช่วงการขยายผลถึงปัจจุบัน(2547-2551).....	144
ปัจจัยที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของประเพณีผีปู่ย่า.....	160
กระบวนการสื่อสารของชุมชนในการสืบทอดประเพณีผีปู่ย่า.....	164
บทที่ 5 สรุปผล อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ.....	222
สรุปผลการวิจัย.....	222
อภิปรายผลการวิจัย.....	249
ข้อเสนอแนะ.....	257
รายการอ้างอิง.....	181
ประวัติผู้เขียน.....	264

สารบัญตาราง

หน้า

ตารางที่ 2.1	เปรียบเทียบระหว่างแบบจำลองเชิงถ่ายทอดและแบบจำลองเชิง พีชคณิต.....	53
ตารางที่ 4.1	แสดงรายการและบทบาทหน้าที่สื่อพื้นบ้านในตำบลวอแก้ว.....	88
ตารางที่ 4.2	แสดงเครื่องทำพีธีเลี้ยงผีปู่ย่า ตามประเพณี.....	107
ตารางที่ 4.3	แสดงข้อมูลกลุ่มสมาชิกผีปู่ย่า.....	115
ตารางที่ 4.4	แสดงข้อมูลกลุ่มผีปู่ย่าที่ทดลองพัฒนาจำนวน 5 กลุ่ม.....	118
ตารางที่ 4.5	แสดงการเปรียบเทียบผลการทดลองพัฒนาและสืบทอดประเพณี การเลี้ยงผีปู่ย่า.....	120
ตารางที่ 4.6	ข้อห้ามและการผิดผีที่สำคัญของตำบลวอแก้ว.....	123
ตารางที่ 5.1	แสดงข้อมูลเปรียบเทียบกับกลุ่มผีปู่ย่าที่ทดลองพัฒนาจำนวน 5 กลุ่ม.....	140
ตารางที่ 5.2	แสดงเหตุการณ์และปรากฏการณ์ที่ส่งผลกระทบต่อเปลี่ยนแปลงบริบทชุมชน.....	160
ตารางที่ 5.3	วิเคราะห์องค์ประกอบการสื่อสารของผีปู่ย่าในอดีต.....	178
ตารางที่ 5.4	วิเคราะห์องค์ประกอบการสื่อสารของผีปู่ย่าในช่วงที่มีการรื้อฟื้น.....	194
ตารางที่ 5.5	วิเคราะห์องค์ประกอบการสื่อสารของผีปู่ย่าหลังจากที่มีการรื้อฟื้น.....	212
ตารางที่ 6.1	สรุปองค์ประกอบการสื่อสารของผีปู่ย่าในอดีต.....	242
ตารางที่ 6.2	สรุปองค์ประกอบการสื่อสารของผีปู่ย่าในอดีต ช่วงรื้อฟื้น และช่วงปัจจุบัน.....	243
ตารางที่ 6.3	สรุปองค์ประกอบการสื่อสารของผีปู่ย่าในช่วงที่มีการรื้อฟื้น.....	245
ตารางที่ 6.4	สรุปองค์ประกอบการสื่อสารของผีปู่ย่าหลังช่วงที่มีการรื้อฟื้น.....	246

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สารบัญภาพ

หน้า

ภาพที่ 2.1 แสดง 12 คุณลักษณะของกระบวนการทำงานวัฒนธรรมเชิงรุก.....	18
ภาพที่ 2.2 การวิเคราะห์ด้วยต้นไม้แห่งคุณค่า.....	24
ภาพที่ 2.3 องค์ประกอบการสื่อสาร.....	49
ภาพที่ 2.4 ความเชื่อมโยงระหว่างการสื่อสารกับความสัมพันธ์.....	51
ภาพที่ 2.5 แบบจำลองการสื่อสาร.....	52
ภาพที่ 4.1 บริบทชุมชนตำบลวอแก้วโดยภาพรวมอดีตถึงปัจจุบัน.....	74
ภาพที่ 4.2 แสดงรูปแบบและเนื้อหาของการเลี้ยงผีปู่ย่าในอดีต.....	108
ภาพที่ 4.3 แสดงรูปแบบและเนื้อหาของการเลี้ยงผีปู่ย่าปีพ.ศ. 2536-2537.....	114
ภาพที่ 4.4 แสดงรูปแบบและเนื้อหาของการเลี้ยงผีปู่ย่าช่วงที่มีการดำเนินกิจกรรมฟื้นฟู.....	119
ภาพที่ 5.1 บทบาทหน้าที่ของสื่อพิธีกรรม.....	127
ภาพที่ 5.2 บทบาทหน้าที่ของประเพณีผีปู่ย่าในอดีต.....	128
ภาพที่ 5.3 การรื้อฟื้นด้วยการวิเคราะห์ประเพณีผีปู่ย่าด้วยต้นไม้แห่งคุณค่า.....	134
ภาพที่ 5.4 บทบาทหน้าที่ของผีปู่ย่าในช่วงที่มีการรื้อฟื้น.....	136
ภาพที่ 5.5 บทบาทหน้าที่ประเพณีผีปู่ย่าจากอดีต ช่วงการรื้อฟื้น และปัจจุบัน.....	148
ภาพที่ 5.6 แสดง 12 คุณลักษณะของกระบวนการทำงานวัฒนธรรมเชิงรุก.....	165
ภาพที่ 5.7 ขั้นตอนการดำเนินการวิจัยของคุณอดุลย์ ดวงดีทวีรัตน์และคณะในช่วงรื้อฟื้น.....	179
ภาพที่ 6.1 บทบาทหน้าที่สื่อพิธีกรรม 14 ข้อ.....	223
ภาพที่ 6.2 บทบาทหน้าที่ผีปู่ย่าในอดีต.....	224
ภาพที่ 6.3 บทบาทหน้าที่ผีปู่ย่าในช่วงที่มีการรื้อฟื้น.....	227
ภาพที่ 6.4 บทบาทหน้าที่ผีปู่ย่าในช่วงอดีต รื้อฟื้น และช่วงปัจจุบัน.....	232
ภาพที่ 6.5 แสดง 12 คุณลักษณะของกระบวนการทำงานวัฒนธรรมเชิงรุก.....	239

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทที่ 1

บทนำ

ที่มาและความสำคัญของปัญหา

ตำบลวอแก้ว ตั้งอยู่ในเขตการปกครองของอำเภอห้างฉัตร จังหวัดลำปางอยู่ห่างจากตัวเมืองลำปางประมาณ 25 กิโลเมตร และอยู่ห่างจากที่ว่าการอำเภอห้างฉัตรไปทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือ ประมาณ 18 กิโลเมตร มีพื้นที่ประมาณ 109,062 ตารางกิโลเมตร ภูมิประเทศส่วนใหญ่มีลักษณะเป็นพื้นที่ภูเขา และเนินเขา โดยมีพื้นที่ป่าสงวนบางส่วนคือ ป่าสงวนแห่งชาติ แม่วังฝั่งขวา อุทยานขุนตาด และที่ราบเชิงเขา ซึ่งเป็นพื้นที่ในการทำเกษตร

อาณาเขตของตำบลวอแก้ว

ทิศเหนือ ติดกับ ต.บ้านเอื้อม อ.เมือง จ.ลำปาง ทิศใต้ ติดกับ ต.ห้างฉัตร อ.ห้างฉัตร จ.ลำปาง ทิศตะวันออก ติดกับ ต.หนองหล่ม อ.ห้างฉัตร จ.ลำปาง และทิศตะวันตก ติดกับ ต.เวียงตาด อ.ห้างฉัตร จ.ลำปาง

ตำบลวอแก้วประกอบไปด้วย 7 หมู่บ้าน ได้แก่ บ้านทุ่งผา บ้านทุ่งตุ่น - แม่ติว บ้านวอแก้ว บ้านหลายทุ่ง บ้านทุ่งหก บ้านทุ่งจั่ว บ้านน้ำจ๋า ซึ่งแต่ละหมู่บ้านมีประวัติความเป็นมาที่แตกต่างกันไป เช่น บ้านทุ่งตุ่น-แม่ติว มีที่มาจากบรรพบุรุษหรือผู้เฒ่าผู้แก่ที่อาศัยมาก่อน และเป็นผู้บุกเบิกถิ่นที่อยู่อาศัย ได้ไปเจอพื้นที่ที่เป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์ชนิดหนึ่ง ที่เรียกว่า ตุ่นคำ และมีสายน้ำแม่ติวไหลผ่าน จึงเรียกหมู่บ้านว่า "ทุ่งตุ่น-แม่ติว"

ในเขตองค์การบริหารส่วนตำบลวอแก้วมีจำนวนประชากร 4,409 คน และมีจำนวนหลังคาเรือน 1,326 หลังคาเรือน อาชีพหลัก คือ ทำนาและเลี้ยงสัตว์ อาชีพรอง คือ รับจ้างและค้าขาย

การคมนาคมและการขนส่ง จากกรุงเทพฯ ใช้ทางหลวงหมายเลข 1 (พหลโยธิน) ผ่านกำแพงเพชร ตาก ถึงเขตอำเภอเถิน แยกเข้าอำเภอเกาะคา ถึงอำเภอห้างฉัตร เส้นทางไปตำบลวอแก้วจะมีถนนลาดยางและทางลูกรังใช้ในการสัญจรไปมาระหว่างหมู่บ้านทุกหมู่บ้าน และระหว่างตำบลกับอำเภอ มีรถรับจ้างบริการ

ความเชื่อเกี่ยวกับการนับถือผี

สนธิ สมัครการ (2537,อ้างถึงใน ใจทิพย์ สอนดี : 2543) ได้จัดแบ่งประเภทของ ผี หรือ วิญญาณตามคติของชาวไทยพุทธ โดยสรุปเป็น 2 ประเภทใหญ่ๆ คือ ผีดี กับ ผีร้าย

ผีดี หมายถึง ผีที่ตามปกติจะไม่หลอกหลอนใคร แต่ถ้าถูกคนรบกวนมากหรือคน ปฏิบัติการทางมายาศาสตร์ไม่ถูกต้อง อาทิ ไม่เช่นไหว้ตามธรรมเนียมประเพณี ก็อาจสำแดงตน ให้ปรากฏหรือแสดงอาการให้เห็นว่าโกรธเคืองได้เช่นกัน ผีดีมีหลายชั้นตอนหรือหลายระดับที่ ใกล้ชิดกับมนุษย์มากๆ ก็ได้แก่ ผีเรือน ผีบรรพบุรุษ และผีวีรบุรุษ ซึ่งมักจะอยู่ตามศาลและได้ สมญานามว่าเป็น “เจ้าพ่อ” ต่างๆ นอกจากนั้นก็มี เจ้าที่ เจ้าทาง เจ้าทุ่ง เจ้าป่า เป็นต้น ที่ ห่างไกลออกไปหน่อยก็คือ ผีที่กลายเป็นเทวดา ซึ่งก็แบ่งออกได้มากมายหลายชั้น ในเรื่องลำดับ ชั้น ฤทธิ์อำนาจต่างๆ ของเทวดานี้ ซึ่งมีการปะปนและนับถือรวมกันอยู่มาก ระหว่างพุทธกับฮินดู จนชาวบ้านธรรมดาทั่วไปก็ยากที่จะแยกแยะ นี่เป็นลักษณะพิเศษประการหนึ่งของพุทธศาสนาใน ประเทศไทยที่มีอิทธิพลของฮินดูแทรกผสมอยู่มาก

ผีร้าย หมายถึง ผีที่เหี้ยมหลอกหลอนและสร้างความหวาดกลัวให้แก่ผู้คนทั่วไป ผีร้าย แบ่งออกได้เป็นหลายประเภทเช่นกัน อาทิ ผีตายโหง ผีปอบ ผีกระสือ ผีโขมด ผีกองทราย และ เปรต เป็นต้น การป้องกันผีดุร้ายเหล่านี้ก็ต้องใช้กรรมวิธีทางมายาศาสตร์ เช่น คาถา อาคม พระพุทธรูป ต่างๆ รวมทั้งทำพิธีกรรมขับไล่ผี เป็นต้น

คนไทยพุทธโบราณมักจะเชื่อกันว่า ความผิดปกติทั้งหลายที่เกิดขึ้นและมีได้มาจากการ กระทำของมนุษย์โดยตรงแล้ว ถือว่าเป็นการกระทำของผีหรือวิญญาณต่างๆ ทั้งสิ้น ไม่ว่าจะเป็ นการเจ็บไข้ได้ป่วย หรือฝนฟ้าไม่ตกต้องตามฤดูกาลก็ตาม ฉะนั้น วิธีแก้ไขบำบัดจึงต้องกระทำ พิธีกรรมทางมายาศาสตร์ให้ถูกต้องในแต่ละเรื่อง ที่ควรเช่นไหว้ก็ต้องเช่นไหว้ที่ควรขับไล่ก็ต้องขับ ไล่ เป็นต้น นอกจากนั้น การบนบานศาลกล่าวก็เชื่อว่าเป็นวิธีการหนึ่งที่จะให้วิญญาณที่มีฤทธิ์เดชช่วยเหลือ เมื่อได้รับผลตามที่ตั้งใจไว้แล้วจะต้องไปทำการแก้บนตามที่ได้สัญญาไว้ หากไม่แล้ว วิญญาณที่ตนไปบนไว้อาจโกรธเคืองและทำอันตรายเอาได้ในภายหลัง

ชุมชนวอแก้ว กับ “ผีปู้ย่า”

ตำบลวอแก้ว อำเภอห้างฉัตร จังหวัดลำปาง เป็นชุมชนหนึ่งที่มีความเชื่อเรื่องการนับถือผีมาเป็นเวลาช้านาน โดยเฉพาะความเชื่อเรื่อง “ผีปู้ย่า” หรือ “ผีบรรพบุรุษ” ซึ่งมีบทบาทสำคัญต่อการดำเนินชีวิตของคนในชุมชน และอาจเรียกได้ว่าเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจที่ดีที่สุดของคนล้านนาในอดีต ให้ญาติพี่น้องเกิดความสามัคคีปรองดองกัน ทั้งยังเป็นจารีตประเพณีอันดีงามที่ป้องกันไม่ให้ผู้หญิงถูกล่วงละเมิดทางเพศ

อดุลย์ ดวงดีทวีรัตน์ และคณะ(2547) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “แนวทางการเสริมสร้างและพัฒนาศักยภาพของสื่อพื้นบ้านเพื่อการพัฒนาชุมชน” กล่าวว่า “ผีปู้ย่า” นอกจากจะเป็นประเพณีและความเชื่อของชาวล้านนาแล้ว ยังถือได้ว่าเป็นสื่อพื้นบ้านชนิดหนึ่งของชุมชน โดยชุมชนและเพื่อชุมชน ทำหน้าที่ในการเชื่อมร้อยความสัมพันธ์ของคนในชุมชน ก่อให้เกิดความสามัคคีกัน หมู่เครือญาติหรือญาติเดียวกัน ผ่านประเพณีการเลี้ยงผีปู้ย่า เกิดความเคารพซึ่งกันและกัน และทำให้เกียรติแก่ผู้หญิงระหว่างคนในแก๊งผีต่างๆ ในชุมชนผ่านข้อห้ามและหลักการปฏิบัติตัวเพื่อมิให้มีการผิดผี โดยมีกระบวนการบอกเล่าสืบทอดจากรุ่นปู่ ย่า ตา ยาย สู่รุ่นหลาน

ในสภาพสังคมไทยที่กำลังเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ทั้งในด้านเศรษฐกิจ การเมือง สังคม และวัฒนธรรม เมื่อวิถีการผลิตเปลี่ยน วิถีชีวิตก็มีการเปลี่ยนแปลง เช่น มีการผลิตน้อยและยาสูบตามระบบพันธะสัญญา พืชผักที่เคยมีกินในชีวิตประจำวันก็ต้องซื้อหามา คนต้องทำงานแข่งกับเวลา และต้องทำงานมากขึ้น ผลที่ตามมาคือ ต่างคนต่างอยู่ เมื่อประเด็นเรื่องเศรษฐกิจทำให้วิถีชีวิตของคนในชุมชนเริ่มเปลี่ยนไป ส่งผลกระทบต่อการจัดประเพณีผีปู้ย่า ที่ผู้ร่วมงานมักบอกรว่ามาเพราะ “ทำตามประเพณี” หรือบางครั้งมีการปรับเปลี่ยนประเพณีเพื่อให้สอดคล้องกับสถานการณ์ของชุมชน (ที่คนในชุมชนไม่ค่อยมีเวลา และมีความเป็นปัจเจกมากขึ้น) จึงเน้นที่ “รูปแบบ” จนลืมส่วนที่เป็น “คุณค่า”

การนับถือผีกับวัฒนธรรมชีวิตของคนล้านนา¹

“ล้านนา” หมายถึง 8 จังหวัด ภาคเหนือตอนบน อันประกอบด้วย จังหวัด ลำพูน ลำปาง แพร่ น่าน เชียงใหม่ เชียงราย พะเยา และแม่ฮ่องสอน

การนับถือผีของ “คนล้านนา” เข้าใจว่านับถือมานานแล้ว เช่นเดียวกับคนไทยในภาคอื่นๆ และชนชาติอื่น และความเชื่อเรื่องผีสงฆ์ เวทมนต์หรือสิ่งเหนือธรรมชาติมีอิทธิพลต่อวิถีทางการ

¹ อดุลย์ ดวงดีทวีรัตน์ และคณะ 2547.

ดำเนินชีวิตของชาวนาในภาคเหนือ ไม่น้อยไปกว่าอิทธิพลของพุทธศาสนา (นฤจร อิทธิจิระจรัส 2523 : 152)

คติความเชื่อเรื่องการนับถือผีเป็นความเชื่อของมนุษย์มาตั้งแต่สมัยโบราณ และมีได้เป็นลักษณะเฉพาะของชาวล้านนา เพราะชาวเขาและชาวไทยกลุ่มอื่นๆ ก็นับถือผีเช่นกัน ดังนั้น อาจกล่าวได้ว่า คติความเชื่อเรื่องผีเป็นลักษณะร่วมของกลุ่มชาติพันธุ์ไท ไม่ว่าจะเป็นไทใหญ่ ไทลื้อ ไทยวน และไทดำ ฯลฯ ต่างก็นับถือผีทั้งสิ้น เพียงแต่ว่ากลุ่มชนแต่ละแห่งอาจจะมีการปรับปรุงเนื้อหาและรายละเอียดให้ผันแปรแตกต่างกันออกไปตามสภาพถิ่นที่อยู่และสิ่งแวดล้อม สำหรับชาวล้านนาเชื่อว่า “ผี” เป็นตัวแทนอำนาจเหนือธรรมชาติที่มีอิทธิพลต่อชีวิตมนุษย์ (อานันท์ กาญจนพันธุ์)

ความเชื่อพื้นฐานของมนุษย์ มีความผูกพันโยงใยอยู่กับธรรมชาติมาเป็นเวลาช้านาน และประสบการณ์จากธรรมชาตินี้ ทำให้มนุษย์ได้บทเรียนที่ว่า ชีวิตกับธรรมชาติเป็นของคู่กัน และจะต้องพึ่งพาอาศัยกัน มนุษย์ก็เป็นเพียงชีวิตหนึ่งที่ได้เข้ามาใช้ประโยชน์จากธรรมชาติ ดังนั้น การกระทำของมนุษย์โดยเฉพาะอย่างยิ่งชาวล้านนาได้มองเห็นว่า ธรรมชาติเป็นสิ่งที่ยิ่งใหญ่ มีชีวิตและจิตวิญญาณ สามารถบันดาลให้เกิดสิ่งร้ายหรือสิ่งดีต่อมนุษย์ได้ ดังนั้น การปฏิบัติของมนุษย์จึงควรอ่อนน้อมถ่อมตน และสำนึกในบุญคุณของธรรมชาติอยู่เสมอ ด้วยเหตุนี้ จึงได้มีพิธีกรรมการเคารพบูชาวิญญาณหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่สถิตอยู่ในธรรมชาติ เช่น เจ้าที่ เจ้าป่า เจ้าเขา หรือเจ้าแห่งขุนน้ำ

การนับถือผีอีกลักษณะหนึ่ง ที่แสดงออกถึงความสัมพันธ์อันใกล้ชิดของผู้คนในสังคมซึ่งถือเป็นลักษณะอันสำคัญของชุมชน คือ ระบบเครือญาติชาวล้านนา เพราะระบบของการนับถือผีในสายนี้มิได้เป็นเพียงกิจกรรมตามจารีตเพื่อต่อยอดคุณธรรมหรือเป็นแบบแผนทางวัฒนธรรมเท่านั้น หากแต่เป็นภูมิปัญญาของชุมชนที่พัฒนาการขึ้นมาอย่างหลากหลายและซับซ้อน ทั้งนี้ ก็เพื่อจัดระเบียบหรือสร้างความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ มนุษย์กับธรรมชาติ และมนุษย์กับอำนาจเหนือธรรมชาติ ให้อยู่ด้วยกันอย่างสันติ โดยสะท้อนหลักการร่วมกันที่ว่า เพื่อความอยู่รอดของสภาพแวดล้อมและผู้คนในสังคม

การกำหนดบทบาทของผีประเภทต่างๆ ขึ้นมา เป็นการสะท้อนภูมิปัญญาในเรื่องการจัดการทางสังคมของชาวล้านนา ระเบียบหรือข้อห้ามที่เกิดขึ้นจากการนับถือผีนั้น ได้กลายเป็นสิ่งที่คอยดูแลควบคุม เป็นกฎเกณฑ์ทางศีลธรรมในสังคมได้เป็นอย่างดี ซึ่งจะส่งผลหรือแสดงออกในรูปของพลังอำนาจที่กระทบต่อปัจเจกบุคคลหรือสังคม

ผีป๋วย่า : ความหมายและคุณค่า

“ผีป๋วย่า” มีความหมายว่าอย่างไร เมื่อกล่าวถึงระบบครอบครัวและเครือญาติของคนล้านนาเรื่องผีป๋วย่าเป็นเรื่องที่มีความสัมพันธ์กับวิถีชีวิตของคนล้านนามานานแล้วจึงมีนักวิชาการและผู้สนใจศึกษาค้นคว้าให้นิยามความหมายของผีป๋วย่าที่สอดคล้องกัน และที่คล้ายๆ กันซึ่งมีความหลากหลายมากดังเช่นที่กล่าวไว้ว่า ผีป๋วย่า คือ “วิญญาณกลุ่มเครือญาติอาวุโสและมีความสำคัญในโครงสร้างของครอบครัว นั่นคือ ผีป๋วย่าเป็นความเชื่อเรื่องผีที่สืบทอดผ่านทางผู้หญิง มีหน้าที่เป็นเหมือนกับสถาบันในการควบคุมทางสังคมของชุมชน เป็นความเชื่อในอำนาจของบรรพบุรุษ แสดงถึงการเคารพในอำนาจของเครือญาติอาวุโส”

ผีป๋วย่าในความหมายของชาวบ้านในพื้นที่ที่ทำการศึกษามาหมายถึง ผีประจำตระกูลหรือผีบรรพบุรุษที่สืบทอดทางฝ่ายหญิง ซึ่งเป็นผีของป๋วย่า ตายาย ที่ล่วงลับไปแล้วจนจำไม่ได้ว่าเมื่อไหร่ไม่มีตัวตน อยู่ที่คนพูดว่าจะมีวัตถุประสงค์อย่างไร ดังคำพูดของผู้เฒ่าผู้แก่ถึงคำที่ว่า

“น้ำไหลโดยหนต่าง ผีสงโดยกำปาก” เป็นคำเปรียบเทียบกับว่า “น้ำจะไหลตามแนวของร่องน้ำซึ่งมันมีอยู่แล้วตามธรรมชาติ” ส่วนผีสงโดยกำปากนั้น คือ “เมื่อมีเหตุการณ์ที่ไม่ดีเกิดขึ้นต้องมีคนไปทักมีคนไปเตือน เปรียบเสมือนผีเป็นคนเห็น / ผีเป็นคนบอก (ผีไม่มีแต่อยู่ที่คนไปช่วยเตือน/ช่วยสอนไม่ทำให้ทำในสิ่งที่ไม่ดี) ซึ่งก็คือเป็นการเตือนของคนเฒ่าคนแก่ และก็ทำให้ลูกหลานนั้นเชื่อถือ”

การเลี้ยงผีป๋วย่าตามประเพณี

การเลี้ยงผีป๋วย่าตามประเพณีนั้นจะนิยมจัดในเดือน 5 และ/หรือเดือน 9 (เหนือ) ประมาณเดือนกุมภาพันธ์ หรือเดือนมิถุนายน เนื่องจากช่วงดังกล่าวเป็นช่วงที่ผู้คนว่างงาน และหลังจากนี้ไปแล้วทุกคนจะต้องเตรียมลงไร่ลงนา ในอดีต การทำงานมีใช้กิจกรรมที่ทำกันเฉพาะบุคคลหรือทำกันแต่ในครัวเรือนเท่านั้น ญาติพี่น้องแต่ละกลุ่มจำเป็นต้องพึ่งพาและได้รับความร่วมมือจากกันและกัน ดังนั้น ในการทำพิธีการเลี้ยงผีป๋วย่าช่วงเดือน 9 เพื่อให้ญาติพี่น้องสมาชิกกลุ่มผีป๋วย่าเดียวกันมารวมกันในพิธีเลี้ยงผีป๋วย่าเพื่อรวมน้ำใจให้เป็นหนึ่งเดียวในการช่วยเหลือกันในการทำไร่ทำนา (เอามื้อ) และเมื่อถึงเวลาเดือน 5 บางกลุ่มก็จะทำพิธีเลี้ยงผีป๋วย่าอีกครั้งหนึ่ง ซึ่งครั้งนี้เป็นการเลี้ยงขอบคุณป๋วย่าตายาย และญาติพี่น้องที่ได้ช่วยกันจนสำเร็จด้วยดี

ความเชื่อและบทบาทหน้าที่ทางสังคมของผีปู่ย่า

ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันการสืบทอดผีปู่ย่าจะผ่านทางผู้หญิง ส่วนมากจะเป็นลูกผู้หญิงที่อาศัยอยู่กับแม่ที่บ้านเป็นเจ้าผี ถ้าลูกสาวที่อยู่บ้านเจ้าผีมีการรับสืบทอดเป็นบ้านเจ้าผีต่อสมาชิกในกลุ่มผีเดียวกันใครจะเป็นผู้รับไปก็ได้ แต่จะต้องบอกผีก่อนในวันที่ทำพิธีเลี้ยงผีว่าจะขอย้ายตุบหรือหิ้งผีไปไว้บ้านคนนั้นคนนี้ ถ้าผีปู่ย่าไม่ยอมให้ย้ายก็จะมาเข้าฝันคนที่ทำพิธี หรือคนเฒ่าคนแก่ หรือมาทำให้คนในผีเดียวกันไม่สบาย ถ้าไม่มีเหตุการณ์อะไรก็จะย้ายได้ ดังนั้น ตุบหรือหิ้งผีปู่ย่าจะตั้งอยู่ที่บ้านของผู้สืบทอดเรียกว่า “บ้านเจ้าผี” สมาชิกที่มาร่วมในพิธีเลี้ยงผีปู่ย่าต้องเป็นผีเดียวกัน นั่นคือ ทุกคนที่มาร่วมเป็นญาติพี่น้องกันโดยทางสายแม่

การนับถือผีปู่ย่าซึ่งสืบเชื้อสายมาทางฝ่ายมารดานี้มีความเกี่ยวข้องอย่างลึกซึ้งกับการมีความสัมพันธ์ทางเพศและการแต่งงานของผู้หญิงในกลุ่มตระกูล สมัยดั้งเดิมเชื่อกันว่าถ้าหากผู้หญิงนั่งบนกระดานหรือเสื่อผืนเดียวกัน ถูกล่วงเกิน ถูกสัมผัสเนื้อตัว หรือมีเพศสัมพันธ์กับผู้ชายที่อยู่นอกตระกูล ก็จะทำให้ผีที่อยู่ในตัวผู้หญิงถูกละเมิด (Turton 1984 : 279 อ้างในจิราลักษณ์ จงสถิตมัน, 2539 : 70) โดยทั่วไปผู้เป็นแม่มักจะอบรมสั่งสอนลูกผู้หญิงมาตั้งแต่อายุประมาณ 12 – 13 ปี หรือเมื่อเริ่มเข้าสู่วัยสาวว่า ในตัวของแต่ละคนจะมีผีสิงสถิตอยู่ และเมื่อเริ่มสาว หญิงสาวก็จะถูกพร่ำสอนให้ตระหนักว่าการที่ผู้ชายซึ่งมีได้นับถือผีเดียวกันถูกเนื้อต้องตัวหรือล่วงละเมิดจะทำให้ “ผิดผี” และอาจเป็นสาเหตุให้คนในครอบครัวหรือสมาชิกของกลุ่มผีปู่ย่าเดียวกันเจ็บป่วยได้ (Tanabe 1988 : 7 , 24 อ้างในจิราลักษณ์ จงสถิตมัน, 2539 : 70) การผิดผีในลักษณะนี้หรือลักษณะอื่นๆ จะต้องมีการขอขมาต่อผีปู่ย่า

บทบาทหน้าที่ของผีปู่ย่า : ทัศนะของชุมชน

ชาวล้านนาในพื้นที่เชื่อว่า “ผีปู่ย่า” เป็นวิญญาณของผีบรรพบุรุษจะยังสิงสถิตอยู่ เพื่อคอยปกป้องลูกหลานให้อยู่เย็นเป็นสุข เป็นที่พึ่งทางใจ ในอดีตคนนับถือผู้ใหญ่ คนเฒ่าคนแก่มาก เมื่อปู่ย่าตายายเสียชีวิตไปแล้ว ลูกหลานจึงสร้างหิ้งผี / หอผี หรือตุบผีไว้เป็นตัวแทน เมื่อตนประสบปัญหา ก็ไปกราบไหว้บอกกล่าวให้ช่วยเหลือ เป็นกฎหมายสำหรับป้องกันไม่ให้เด็กผู้หญิงถูกล่วงละเมิด นอกจากนี้ยังเป็นการรวมญาติให้ได้มาพบปะพูดคุย ซักถามสารทุกข์สุกดิบต่อกัน สนุกสนานและเพื่อช่วยเหลือซึ่งกันและกัน

จากงานวิจัยของอดุลย์ ดวงดีทวีรัตน์ และคณะ (2547) ที่ได้จากการสัมภาษณ์ปราชญ์ชาวบ้าน พบว่า การทำหน้าที่ของผีปู่ย่า ทุกหน้าที่ล้วนมีความสำคัญเท่าเทียมกัน แต่จะให้น้ำหนัก

ไปในเรื่อง “การช่วยเหลือเกื้อกูลกัน และการดูแลลูกผู้หญิง” มากกว่า กล่าวโดยสรุปเป้าหมายในอดีตของประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่าในพื้นที่ตำบลวอแก้ว มีดังนี้

- ให้ญาติพี่น้องเคารพต่อบุพการี เคารพต่อผู้อาวุโส ปู่ย่า ตายาย
- ให้ผู้อาวุโสมีบทบาทในการสั่งสอนลูกหลาน
- ควบคุมดูแลศักดิ์ศรีลูกผู้หญิง ห้ามล่วงละเมิด
- การช่วยเหลือเกื้อกูลกันของกลุ่มเครือญาติ
- เป็นที่พึงพอใจ
- เพื่อความสนุกสนานรื่นเริงในหมู่ญาติพี่น้อง

แต่ในปัจจุบันนั้น ความสำคัญของหน้าที่ผีปู่ย่า คือ เป็นที่พึงพอใจ ส่วนหน้าที่อื่นๆ ลดบทบาทลง ส่วนการดูแลลูกผู้หญิงหายไป และจากการจัดเวทีระดับตำบลได้มีการวิเคราะห์ปัญหาของชุมชนร่วมกัน เมื่อบทบาทหน้าที่ของประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่าเริ่มลดลง ปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นสามารถสรุปได้ ดังนี้

- ญาติพี่น้องเริ่มไม่ค่อยรู้จักกัน และการช่วยเหลือเกื้อกูลกันเริ่มลดลง
- เป็นปัจเจกมากขึ้น ทำให้ญาติพี่น้องไม่สามารถอบรมลูกหลานได้
- ผู้สูงอายุไม่มีบทบาทในการนำสืบพื้นบ้านมาเป็นเครื่องมือในการอบรมสั่งสอนลูกหลานได้
- ผู้สูงอายุและเด็กที่ด้อยโอกาสขาดญาติพี่น้องมาช่วยกันดูแล
- เยาวชนทั้งชายหญิงมีปัญหาเรื่องยาเสพติด มีเพศสัมพันธ์ก่อนวัยอันควรและตั้งท้องโดยไม่ได้ตั้งใจ
- ในชุมชนมีคนติดเชื่อเฮดส์
- ขาดความมั่นใจ / ความเชื่อมั่นลดลง ขาดที่ยึดเหนี่ยวทางจิตใจ

ประเพณี พิธีกรรม “ผีปู่ย่า” ในมิติการสื่อสาร

ประเพณี พิธีกรรม ก็เป็น “สื่อ” อีกรูปแบบหนึ่งในกระบวนการสื่อสารด้วยเช่นกัน ซึ่ง นพนธ์ สัมมา และคณะ(2534 อ้างถึงใน ใจดี สอนทิพย์ : 2543) กล่าวว่า พิธีกรรมกับการสื่อสารมีความสัมพันธ์กันอย่างลึกซึ้งจนอาจกล่าวได้ว่า พิธีกรรมก็คือรูปแบบหนึ่งของการสื่อสารทางสังคม อาศัยกิจกรรมเป็นสื่อกลาง เป็นเทคนิคอย่างหนึ่งที่มนุษย์คิดค้นขึ้นมาเพื่อใช้เป็นเครื่องมือสื่อสารทางสังคมเป็นกระบวนการของการกลมเกลียวทางสังคม (Socialization) เป็นเครื่องมือที่ทำ

ให้คนจำนวนมากมีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน โดยการประพติ ปฏิบัติตามแนวคิด ความเชื่อ สืบๆ กันมา แต่การสื่อสารโดยพิธีกรรมจะให้ผลลึกซึ้งกว่า เพราะนอกจากจะได้รับสารสื่อโดยตรงแล้ว ยังได้รับสารสื่อโดยทางอ้อมที่จะทำให้เกิดความรู้สึกและอารมณ์ด้วย

สื่อพิธีกรรมยังเป็นสื่อที่อาจจะส่ง “สาร” ได้ไม่เต็มรูปแบบนัก แต่ “สาร” ที่มาจากสื่อของพิธีกรรมกลับมีความแนบเนียนกลมกลืนกับพิธีกรรม จนบางครั้งกลายเป็นเรื่องยากต่อการตีความ “สาร” ที่สื่อผ่านทางพิธีกรรมด้วยซ้ำไป ด้วยเหตุนี้ ลีช(Leach) จึงกล่าวว่า พิธีกรรมเป็นทั้งส่วนของสุนทรียะและส่วนของการสื่อสาร (Miller 1979 อ้างถึงใน ใจดี สอนทิพย์ : 2543)

ผีป่วน ในฐานะสื่อพื้นบ้าน

สื่อพื้นบ้านบ่งบอกถึงเอกลักษณ์ในแต่ละท้องถิ่นอย่างชัดเจน รูปแบบของสื่อบางอย่างยังเปิดโอกาสให้ทุกคนเข้าร่วมอย่างเต็มที่ ไม่ใช่เป็นเพียงผู้ดูผู้ชมเฉยๆ (passive audience) เช่น เพลงเกี่ยวข้าว จำเข็งต่างๆ ซึ่งการละเล่นต่างๆ ในชนบทส่วนใหญ่จะก่อให้เกิดการสื่อสารสัมพันธ์กันในขณะที่ทำกิจกรรมในชีวิตจากเนื้อหา และวิธีการแสดงออก เราสามารถวิเคราะห์เจาะลึกลงไปถึงค่านิยมและวิถีชีวิตของประชาชนได้ ดังนั้น สื่อประเพณีหรือสื่อพื้นบ้านจึงถือได้ว่าเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตของชุมชน(กาญจนา แก้วเทพ,2545 : 194)

กาญจนา แก้วเทพ (2545 : 155 - 156) ได้จำแนกจุดเด่นของสื่อพื้นบ้านไว้ ดังนี้

1. มีลักษณะใกล้ชิดประชาชน จึงง่ายต่อการเข้าถึง รวมทั้งการทำความเข้าใจ
2. สามารถแสดงออกทางอารมณ์ได้อย่างเต็มที่ เพราะรูปแบบการแสดงเป็นการสื่อสารระหว่างบุคคล ผู้ชมมีส่วนร่วมได้
3. สามารถดัดแปลงให้เข้ากับแต่ละท้องถิ่นได้ เช่น ลิเกที่ไปแสดงตามหมู่บ้านที่มีเอกลักษณ์เฉพาะ สามารถเอาเรื่องในหมู่บ้านมาเล่นได้
4. ใช้ภาษาท้องถิ่น ทำให้ระบบความหมายเป็นระบบเดียวกันกับผู้ชม ใช้ภาษาได้แบบ “โดนใจ” มีชีวิตชีวา
5. สามารถปรับตัวให้เข้ากับเนื้อหาใหม่ๆ ได้ง่าย เช่น พระเอกหนังตะลุงก็เรียนจบเมืองนอก ผู้ร้ายก็ตายด้วยโรคเอดส์ เป็นต้น
6. มีราคาถูก หรืออาจไม่เสียค่าใช้จ่ายเลย
7. เนื่องจากเป็นสื่อที่มีมายาวนาน ประชาชนมีความคุ้นเคย จึงเป็นที่รักใคร่และชื่นชอบของคนทุกเพศทุกวัย

ผีป่วน กับ ความเปลี่ยนแปลงตามยุคสมัย : สิ่งใดสูญหาย สิ่งใดยังคงอยู่

ในมิติของความเปลี่ยนแปลงทางสังคมนี้ เกศริน ธรรมชันทัง (2546) ที่ศึกษาเรื่องการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่มีผลกระทบต่อประเพณีความเชื่อของชาวล้านนา : กรณีศึกษา ผีป่วน พบว่า การเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่มีผลกระทบต่อประเพณีความเชื่อ มี 3 ประเด็น คือ 1) การศึกษา ในระบบโรงเรียนที่รัฐเป็นผู้กำหนดที่มุ่งเน้นความเป็นวิทยาศาสตร์ที่สามารถพิสูจน์ได้ และการเรียนรู้ในระบบที่ผ่านสื่อที่ทันสมัยทำให้คนรุ่นใหม่มีบทบาทสำคัญในการดำเนินชีวิตมีทัศนคติเกี่ยวกับผีป่วนว่าเป็นสิ่งที่ไร้เหตุผลและไม่เข้าใจในบทบาทหน้าที่และการประกอบพิธีกรรมเกี่ยวกับผีป่วนและการศึกษายังจำกัดในเรื่องของเวลาทำให้ไม่สามารถร่วมพิธีกรรมได้จึงทำให้เกิดความห่างเหินและลดความสำคัญลง ในขณะที่ผู้ที่ได้รับการศึกษาสูงกับมองเห็นความสำคัญและคุณค่าของผีป่วนและคนไม่ได้รับการศึกษาหรือการศึกษาไม่มีบทบาทในการดำเนินชีวิตยังมีทัศนคติเกี่ยวกับผีป่วนที่ดีและเชื่อในคุณค่าและประโยชน์ของผีป่วน 2) อาชีพ ผู้ที่ประกอบอาชีพดั้งเดิมสืบต่อกันมาจากบรรพบุรุษยังมีความคิดความเชื่อในสิ่งที่อยู่เหนือธรรมชาติและมีเวลาดำเนินการทำงานอันเนื่องมาจากการประกอบอาชีพตามฤดูกาล ในการเข้ามามีส่วนร่วมพิธีกรรมเกี่ยวกับผีป่วน ส่วนอาชีพสมัยใหม่ที่มีพื้นฐานทางวิทยาศาสตร์ทำให้ผู้ที่ประกอบอาชีพนี้ไม่เชื่อในประเพณีความเชื่อและบทบาทของผีป่วนซึ่งเป็นสิ่งที่พิสูจน์จับต้องไม่ได้และการประกอบอาชีพยังจำกัดด้วยเวลาและต้องเดินทางไปประกอบอาชีพต่างถิ่นทำให้โอกาสในการมีส่วนร่วมในพิธีกรรมลดลงหรือไม่มีโอกาสเข้าร่วม 3) ความเจริญก้าวหน้าทางคมนาคมและเทคโนโลยีส่งผลให้เกิดการหลงใหลทางวัตถุ การแลกเปลี่ยนทางความคิดความเชื่อรวมถึงการรับเอารูปแบบความคิดความเชื่อใหม่ได้อย่างรวดเร็วทำให้คนรุ่นใหม่มีทัศนคติเกี่ยวกับผีป่วนว่าเป็นสิ่งที่ล้าสมัยไม่ทันต่อเหตุการณ์และสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป ผีป่วนจึงถูกลดความสำคัญและลบเลือนไป แต่การคมนาคมและเทคโนโลยีทำให้การติดต่อและการรับทราบข้อมูลความเป็นไปของสมาชิกของสายสกุลและการเดินทางที่สะดวกรวดเร็ว แต่การสื่อสารกลับส่งผลให้ง่ายต่อการปฏิเสธในการเข้าร่วมในการประกอบพิธีเกี่ยวกับผีป่วน อย่างไรก็ตามการเปลี่ยนแปลงทางสังคมจะมีผลกระทบต่อประเพณีความเชื่อผีป่วนการถูกระงับทางความคิดความเชื่อใหม่จากสังคมภายนอกผ่านสื่อเทคโนโลยี และความคิดทางวิทยาศาสตร์รวมถึงคุณค่าทางวัฒนธรรมเป็นปัญหาสำคัญที่ทำให้ผีป่วนลดบทบาทและความสำคัญลง การปรับตัวและปรับความคิดความเชื่อเกี่ยวกับผีป่วนให้เหมาะสมกับสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปเพื่อที่ผีป่วนจะสามารถดำรงคงอยู่และสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนล้านนาต่อไป

เมื่อความเชื่อเรื่องผีปู่ย่าของคนล้านนาเริ่มจางหาย โดยเฉพาะคนรุ่นลูกรุ่นหลาน เนื่องจากการไหลเข้ามาของกระแสวัฒนธรรมตะวันตก สื่อสมัยใหม่ ความเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยี ซึ่ง กาญจนา แก้วเทพ (2544 : 465) ได้อธิบายในกรณีของสื่อพื้นบ้านและสื่อมวลชนสมัยใหม่ว่า เมื่อมีการเปิดรับสื่อแบบใหม่ๆ เข้ามา สิ่งที่เปิดรับเข้ามาไม่ได้มีแต่ “ตัวสื่อ” เท่านั้น หากทว่า มี “อุดมการณ์” ติดมาทั้งในเรื่อง “ความเป็นส่วนรวม/เน้นความเป็นกลุ่ม” (collectivity) กับ “ลักษณะปัจเจกชนนิยม” (individualistic) ในสื่อพื้นบ้าน ทั้งในเนื้อหาและแบบแผนการเปิดรับนั้น จะเน้นความเป็นกลุ่ม/เป็นส่วนรวมอยู่เสมอ แต่ทว่า เมื่อชุมชนเริ่มเปิดรับสื่อมวลชนซึ่งทั้งในเนื้อหาและแบบแผนการรับชมจะเน้นลักษณะปัจเจกบุคคล ฉะนั้น อุดมการณ์ใหม่ๆ จึงเข้ามาแทนที่อุดมการณ์แบบเดิมๆ เช่นเดียวกับการให้ความสำคัญระหว่างรูปแบบกับเนื้อหาที่สองระบบของสื่อมุ่งเน้นแตกต่างกัน

ขณะเดียวกันผีปู่ย่าในฐานะของสื่อพื้นบ้านเองก็มีการปรับตัวเพื่อให้สอดคล้องกับสถานการณ์ที่เกิดขึ้น ซึ่งในปัจจุบันสื่อประเพณี/สื่อพื้นบ้านกำลังมีกระบวนการปรับตัวอย่างมาก ตัวอย่างที่เห็นได้อย่างชัดเจนที่สุด คือรูปแบบการเทศน์ของพระพยอมที่พยายามปรับทั้งรูปแบบเนื้อหา การใช้กลยุทธ์ใหม่ๆ ทางการสื่อสาร การขยายประเภทของสื่อ ฯลฯ แต่เนื่องจากเงื่อนไขและธรรมชาติของสื่อพื้นบ้านแต่ละชนิดมีความแตกต่างกัน ทำให้มีผลต่อขีดความสามารถในการปรับตัวต่างกัน เช่น สื่อพื้นบ้านที่ผูกพันกับพิธีกรรมมักจะปรับตัวได้ยากกว่าสื่อที่ไม่ผูกพันกับพิธีกรรม (เช่น ช่วงระยะเวลาของการแสดง) ดังนั้นควรมีการศึกษากระบวนการปรับตัวของสื่อพื้นบ้านประเภทต่างๆ (กาญจนา แก้วเทพ, 2544 : 460)

จากสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไปของชุมชนตามยุคสมัย ทำให้บทบาทหน้าที่ของผีปู่ย่าเองก็มีการเปลี่ยนแปลง และปรับตัวไปตามบริบทของชุมชนด้วยเช่นกัน บทบาทหน้าที่ หรือคุณค่าบางอย่างหายไป แต่คุณค่าบางอย่างยังคงอยู่ การศึกษาวิจัยนี้จึงต้องการศึกษาว่าจากอดีตตั้งแต่เริ่มมีแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ปี 2504 จนถึงช่วงที่มีกระบวนการรื้อฟื้นประเพณีผีปู่ย่าโดยโครงการสื่อพื้นบ้านสื่อสารสุข (สพส.) ช่วงปี 2547 – 2548 ถึงปัจจุบัน คือปี 2550 บทบาทหน้าที่ของประเพณีผีปู่ย่ามีการเปลี่ยนแปลง และปรับตัวอย่างไรบ้าง และชุมชนมีกระบวนการสื่อสารในการสืบทอดอย่างไร เพื่อให้สื่อพื้นบ้าน “ผีปู่ย่า” ซึ่งเรียกได้ว่าเป็นสื่อของชุมชน เพื่อชุมชน และโดยชุมชน ได้ทำหน้าที่ในการสร้างความสามัคคี ประองดองในหมู่ญาติพี่น้อง ตลอดจนช่วยป้องกันและแก้ไขปัญหาของชุมชน

ปัญหานำการวิจัย

1. บทบาทหน้าที่ของประเพณีผีปู่ย่าจากอดีตถึงปัจจุบันหลังจากที่มีการรื้อฟื้นมีการปรับเปลี่ยนไปอย่างไร (คงเดิม/หายไป/คลี่คลาย/หน้าที่ใหม่) และอะไรคือปัจจัยที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง

2. กระบวนการสื่อสารของชุมชนในการสืบทอดประเพณีผีปู่ย่าเป็นอย่างไร

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาบทบาทหน้าที่ของประเพณีผีปู่ย่าจากอดีตถึงปัจจุบันหลังจากที่มีการรื้อฟื้นว่ามีการปรับเปลี่ยนไปอย่างไร (คงเดิม/หายไป/คลี่คลาย/หน้าที่ใหม่) และอะไรคือปัจจัยที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง

2. เพื่อศึกษากระบวนการสื่อสารของชุมชนในการสืบทอดประเพณีผีปู่ย่า

ขอบเขตการวิจัย

การศึกษาวิจัยในครั้งนี้ทำการศึกษาเรื่อง “**กระบวนการสื่อสารของชุมชนในการสืบทอดประเพณีผีปู่ย่า**” จำนวน 42 ครัว ในเขตพื้นที่ 7 หมู่บ้าน ของตำบลวอแก้ว อำเภอห้างฉัตร จังหวัดลำปาง ซึ่งผู้วิจัยได้มีการจัดแบ่งพื้นที่และกลุ่มเป้าหมายเพื่อให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์และโจทย์การวิจัย และมีระยะเวลาที่ใช้ในการวิจัย ตั้งแต่เดือนกันยายน 2550 ถึงเดือนมีนาคม 2551

นิยามศัพท์ปฏิบัติการ

1) **กระบวนการสื่อสาร** หมายถึง กระบวนการในการถ่ายทอด และแลกเปลี่ยนความรู้ ข้อมูลข่าวสาร(SMCR) ที่เกี่ยวข้องกับประเพณีผีปู่ย่าของชาวชุมชนตำบลวอแก้ว อำเภอห้างฉัตร จังหวัดลำปาง จากอดีต ถึง ปัจจุบัน

2) **ชุมชน** หมายถึง กลุ่มคนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ตำบลวอแก้ว อำเภอห้างฉัตร จังหวัดลำปาง

3) **ประเพณีผีป๋วย่า** หมายถึง ประเพณีในการไหว้ผีบรรพบุรุษในช่วงเดือน 5 และเดือน 9 ของชาวมุขมชนตำบลวอแก้ว อำเภอห้างฉัตร จังหวัดลำปาง

4) **การสืบทอด** หมายถึง กระบวนการของชุมชนในการสื่อสารเพื่อถ่ายทอดความรู้ และ ภูมิปัญญาเกี่ยวกับประเพณีผีป๋วย่าของชุมชนทั้งในแง่รูปแบบพิธีกรรมที่จับต้อง มองเห็นได้(visible) และในแง่นามธรรมที่เป็นคุณค่า(invisible) ทั้งในระดับบุคคล กลุ่ม และองค์กร

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

ผลที่คาดว่าจะได้รับจากการศึกษาวิจัยเรื่อง “กระบวนการสื่อสารของชุมชนในการสืบทอดประเพณีผีป๋วย่า” ตำบลวอแก้ว อำเภอห้างฉัตร จังหวัดลำปาง มีดังต่อไปนี้

- 1) ได้ทราบถึงบทบาทหน้าที่ของผีป๋วย่าที่มีต่อชุมชนจากอดีต ถึงปัจจุบัน ทั้งรูปแบบและคุณค่า ว่ามีการปรับเปลี่ยนไปอย่างไร อะไรที่ยังคงเดิม สูญหาย คลื่นคลาย และอะไรที่เป็นหน้าใหม่เกิดขึ้น
- 2) ได้ทราบถึงกระบวนการสื่อสารของชุมชนในการสืบทอดประเพณีผีป๋วย่าว่าเป็นอย่างไร
- 3) เพื่อนำองค์ความรู้เกี่ยวกับกระบวนการสื่อสารของชุมชนในการสืบทอดประเพณี “ผีป๋วย่า” ที่ได้มาใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาและส่งเสริมการทำหน้าที่ของสื่อพิธีกรรมประเภทนี้ทั้งในระดับชุมชนและระดับสังคมต่อไป

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาวิจัยในครั้งนี้ทำการศึกษาเรื่อง “กระบวนการสื่อสารของชุมชนในการสืบทอดประเพณีผีป๋วย่า” ในเขตพื้นที่ 7 หมู่บ้าน ของตำบลวอแก้ว อำเภอห้างฉัตร จังหวัดลำปาง การศึกษานี้จำเป็นต้องอาศัยแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยต่างๆ มาประกอบ เพื่อเป็นกรอบในการวิเคราะห์ปรากฏการณ์ เป็นแนวทางในการศึกษา และสนับสนุนให้การศึกษาวิจัยในครั้งนี้มีความน่าเชื่อถือ เป็นไปตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้

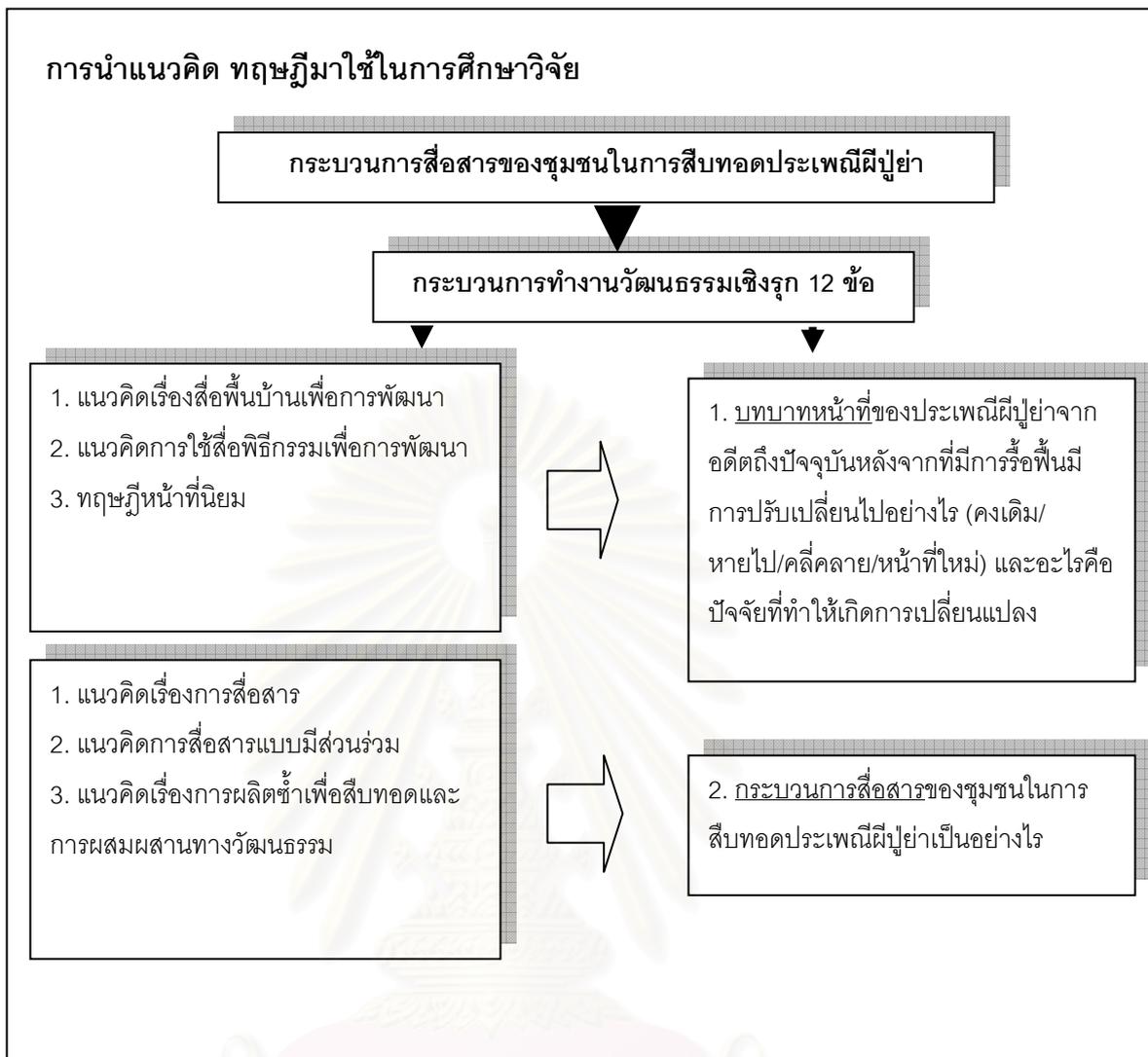
เนื่องจากสื่อพื้นบ้าน “ประเพณีผีป๋วย่า” เป็นกระบวนการทางวัฒนธรรมอันหนึ่งที่แวดล้อมไปด้วยวัฒนธรรมอื่นๆ ของชุมชน ดังนั้น ผู้เขียนจึงนำกรอบการวิเคราะห์กระบวนการทำงานวัฒนธรรมเชิงรุก 12 ข้อ มาใช้วิเคราะห์ผลการศึกษาร่วมกับแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยอื่นๆ โดยแบ่งแนวคิด และทฤษฎี ออกเป็น 2 กลุ่ม ดังนี้

กลุ่มที่หนึ่ง

1. แนวคิดเรื่องสื่อพื้นบ้านเพื่อการพัฒนา
2. แนวคิดการใช้สื่อพิธีกรรมเพื่อการพัฒนา
3. ทฤษฎีหน้าที่นิยม

กลุ่มที่สอง

1. แนวคิดเรื่องการสื่อสาร
2. แนวคิดการสื่อสารแบบมีส่วนร่วม
3. แนวคิดเรื่องการผลิตซ้ำเพื่อสืบทอดและการผสมผสานทางวัฒนธรรม

การศึกษาวิจัยครั้งนี้เป็นการศึกษากระบวนการสื่อสารของชุมชนในการสืบทอดประเพณีผีปู่ย่า ดังนั้น แนวคิดทฤษฎีด้านการสื่อสารจึงเป็นหัวใจสำคัญที่ผู้เขียนใช้เป็นกรอบแนวคิดในการศึกษา วิเคราะห์ สังเคราะห์ เพื่อให้ได้ผลตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ ซึ่งแนวคิด ทฤษฎีที่ผู้เขียนนำมาใช้ มีดังต่อไปนี้

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

กระบวนการทำงานวัฒนธรรมเชิงรุก

กาญจนา แก้วเทพ (2550) ได้อธิบายแนวทางกระบวนการทำงานวัฒนธรรมเชิงรุกว่า ในทัศนะของโครงการสื่อพื้นบ้านสื่อสารสุข(สพส.) จะถือว่า "สื่อพื้นบ้าน" หรือหากกล่าวให้เต็มยศ น่าจะเรียกว่า "การสื่อสารพื้นบ้าน" นั้น เป็นส่วนเล็วหนึ่งของ "วัฒนธรรมพื้นบ้าน" (ซึ่งมีองค์ประกอบพื้นบ้านอื่นๆ อยู่ด้วย) และเมื่อคณะทำงานของ สพส. นำเอาประสบการณ์ของตนเอง ไปเล่าสู่กันฟังให้บุคคลภายนอกได้รับรู้ ก็ได้มีผู้ชานานนามวิธีการทำงานวัฒนธรรมของ สพส. ว่า เป็น "กระบวนการทำงานวัฒนธรรมเชิงรุก"

กระบวนการทำงานวัฒนธรรมเชิงรุกของสพส. นี้มีที่มาจากศาสตร์ด้านการสื่อสาร (นิเทศศาสตร์) (Communication study) และมีแนวคิดทฤษฎีวัฒนธรรมศึกษาเชิงวิพากษ์หนุนหลังอยู่ โดยที่การศึกษาสื่อ/วัฒนธรรมพื้นบ้านของศาสตร์ด้านการสื่อสารนั้นเป็นสาขาวิชารุ่นน้องที่ได้เรียนรู้จากบรรดาศาสตร์รุ่นพี่ที่ได้เดินล่องหน้ามาก่อน ดังนี้

1. การศึกษาวัฒนธรรมพื้นบ้านจากสาขาคติชนวิทยาและภาษาท้องถิ่น

สาขาวิชาการที่ให้ความสนใจกับงานศึกษาสื่อพื้นบ้านเป็นสาขาแรกๆ นั้นได้แก่สาขาคติชนวิทยาและภาษาท้องถิ่น **วัตถุดิบ**ที่คติชนวิทยาสนใจนั้นจะได้แก่บรรดาวัฒนธรรมพื้นบ้านของสังคมมุขปาฐะ เช่น นิทานพื้นบ้าน ของเล่นพื้นบ้าน พิธีกรรม วัตถุเครื่องใช้พื้นบ้าน ภาษิต/คำพังเพย ฯลฯ ส่วน**วิธีวิทยา**ที่ใช้ศึกษาในระยะเริ่มแรกนั้นก็จะเป็นการเก็บรวบรวมและจำแนกแจกแจงประเภทวัตถุดิบที่กล่าวมาข้างต้นซึ่งเริ่มสูญสลายไปอย่างรวดเร็วเมื่อสังคมเกษตรก้าวเข้าสู่การเป็นสังคมสมัยใหม่ การเก็บรวบรวมดังกล่าวนี้มีคุณูปการอย่างยิ่งในอนุรักษ์รักษามรดกทางวัฒนธรรมเอาไว้

หากพิจารณาจากสายตาของศาสตร์ด้านการสื่อสาร ซึ่งจะพิจารณาปรากฏการณ์ด้านการสื่อสารด้วยสูตร S-M-C-R (ผู้ส่ง-สาร-สื่อ-ผู้รับ) การทำงานของนักคติชนวิทยาและภาษาท้องถิ่นจะอยู่ในระดับของการเก็บรวบรวมและจำแนก "ตัวบท" (Text) ซึ่งรวมเอา "สื่อและสาร" เข้าไว้

2. การศึกษาวัฒนธรรมพื้นบ้านจากสาขามานุษยวิทยา

สาขาวิชาการต่อมาที่นักนิเทศศาสตร์ได้เจริญรอยตามคือสาขามานุษยวิทยา **วัตถุดิบ**ที่นักมานุษยวิทยาศึกษาคือ "วัฒนธรรมและคนในวัฒนธรรม" นั้น ซึ่งหากพิจารณาจากกรอบของนักนิเทศศาสตร์ที่กล่าวมาข้างต้น การศึกษาของนักมานุษยวิทยาก็จะขยายขอบเขตออกไปครบธาตุทั้งสี่ คือ S-M-C-R และนอกจากนั้น **วิธีวิทยา**ของนักมานุษยวิทยานั้นยังเน้นการศึกษา

ความสัมพันธ์ระหว่างองค์ประกอบของวัฒนธรรมหนึ่งๆกับบริบทแวดล้อมที่เรียกว่า "ความสัมพันธ์ระหว่างตัวบทกับบริบท" (text-context relationship) ดังนั้น หากหยิบยกนิทาน พิธีกรรม ตำนาน ความเชื่อ ฯลฯ ซึ่งเป็นส่วนเลี้ยวหนึ่งของวัฒนธรรมขึ้นมาศึกษา นักมานุษยวิทยาก็จะต้องพิจารณาบริบทแวดล้อมด้วย เช่น ในพื้นที่แถบกลุ่มทะเลสาบสงขลามีคนน้ำจืดจำนวนมาก นิทานพื้นบ้านในแถบนี้จึงเป็นเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างคนกับนก เป็นต้น

และก้าวที่ยาวๆอีกก้าวหนึ่งของ**วิธีวิทยา**ที่สาขาวิชามานุษยวิทยานำมาใช้ก็คือ การนำเอาทฤษฎีต่างๆมาใช้วิเคราะห์ปรากฏการณ์หรือข้อมูล เริ่มตั้งแต่ทฤษฎีเรื่องวัฒนธรรมเป็นภาพสะท้อนของโลกแห่งความเป็นจริง (Reflection Theory) ทฤษฎีบทบาทหน้าที่ของวัฒนธรรมต่อชุมชน (Functionalism) ทฤษฎีโครงสร้างนิยม (Structuralism) คุณูปการของการนำเอาทฤษฎีเหล่านี้มาใช้ทำให้สามารถมองส่องผ่านทะลุชั้นที่หยาบหนาของข้อมูลเข้าไปเห็นภายใน เสมือนเวลาที่มีการใช้รังสีเอกซ์เรย์ส่องดูอวัยวะภายในร่างกาย

อย่างไรก็ตาม ท่าบังคับพื้นฐานประการหนึ่งของนักมานุษยวิทยาในเรื่องความสัมพันธ์ระหว่าง "ผู้ที่ศึกษา" กับ "สิ่งที่ศึกษา" ก็คือ ผู้ที่ศึกษานั้นจะไม่เข้าไปก้าวก่ายแทรกแซงในวัฒนธรรมของชุมชนที่กำลังศึกษา ทั้งนี้อาจจะเนื่องจากความเข้าใจที่ว่า กระบวนการเปลี่ยนแปลงปรับทางวัฒนธรรมนั้นน่าจะเกิดมาจากพลวัตภายในชุมชนนั่นเอง (Endogeneous Factors) การเข้าไปแทรกแซงของภายนอก (External intervention) น่าจะสร้างผลเสียให้กับกระบวนการปรับตัวทางวัฒนธรรมมากกว่าจะเป็นผลดีดังที่ปรากฏอยู่เป็นเนืองๆว่า เมื่อชุมชนดั้งเดิมที่ใดเปิดมารับสัมผัสกับโลกภายนอก ก็มักจะสร้างความสูญเสียให้แก่ชุมชนนั้นมากกว่าจะเกิดผลดี (ในโอกาสต่อไปผู้เขียนจะได้ทบทวนเรื่อง "บทบาทของบุคคลภายนอกต่องานวัฒนธรรมชุมชน" อย่างละเอียด)

3. การศึกษาวัฒนธรรมชุมชนจากด้านนิเทศศาสตร์

เนื่องจากสาขาด้านการสื่อสารนั้นเป็นศาสตร์รุ่นใหม่ จึงได้รับมรดกทั้งเรื่อง**วัตถุดิบ**ที่จะใช้ศึกษาและ**วิธีวิทยา**จากศาสตร์รุ่นพี่ จนกระทั่งได้พัฒนาลักษณะเฉพาะของตนเองขึ้นมา และในศาสตร์ด้านการสื่อสารที่เข้าไปศึกษาวัฒนธรรม/สื่อพื้นบ้านนั้นก็มิได้อยู่หลายแนวทาง เช่น แนวทางการสื่อสารเพื่อการพัฒนาที่สนใจการนำพลังจากตัวสื่อพื้นบ้านมาใช้ในการพัฒนาชุมชนด้านต่างๆ เป็นต้น

สำหรับแนวทางของโครงการ สพส. ซึ่งเป็นพื้นที่รวมตัวกันของนักนิเทศศาสตร์และนักพัฒนากลุ่มหนึ่งที่มีความสนใจในเรื่องการสื่อสารพื้นบ้านนั้น ได้รับมรดกต่อมาจากงานศึกษาของนักมานุษยวิทยาใน 2 แง่มุม แง่มุมแรก คือ การ**วิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างตัวบทกับบริบทชุมชน** แง่มุมที่สอง คือ การนำเอาทฤษฎีหลายๆทฤษฎีมาวิเคราะห์ปรากฏการณ์ด้าน

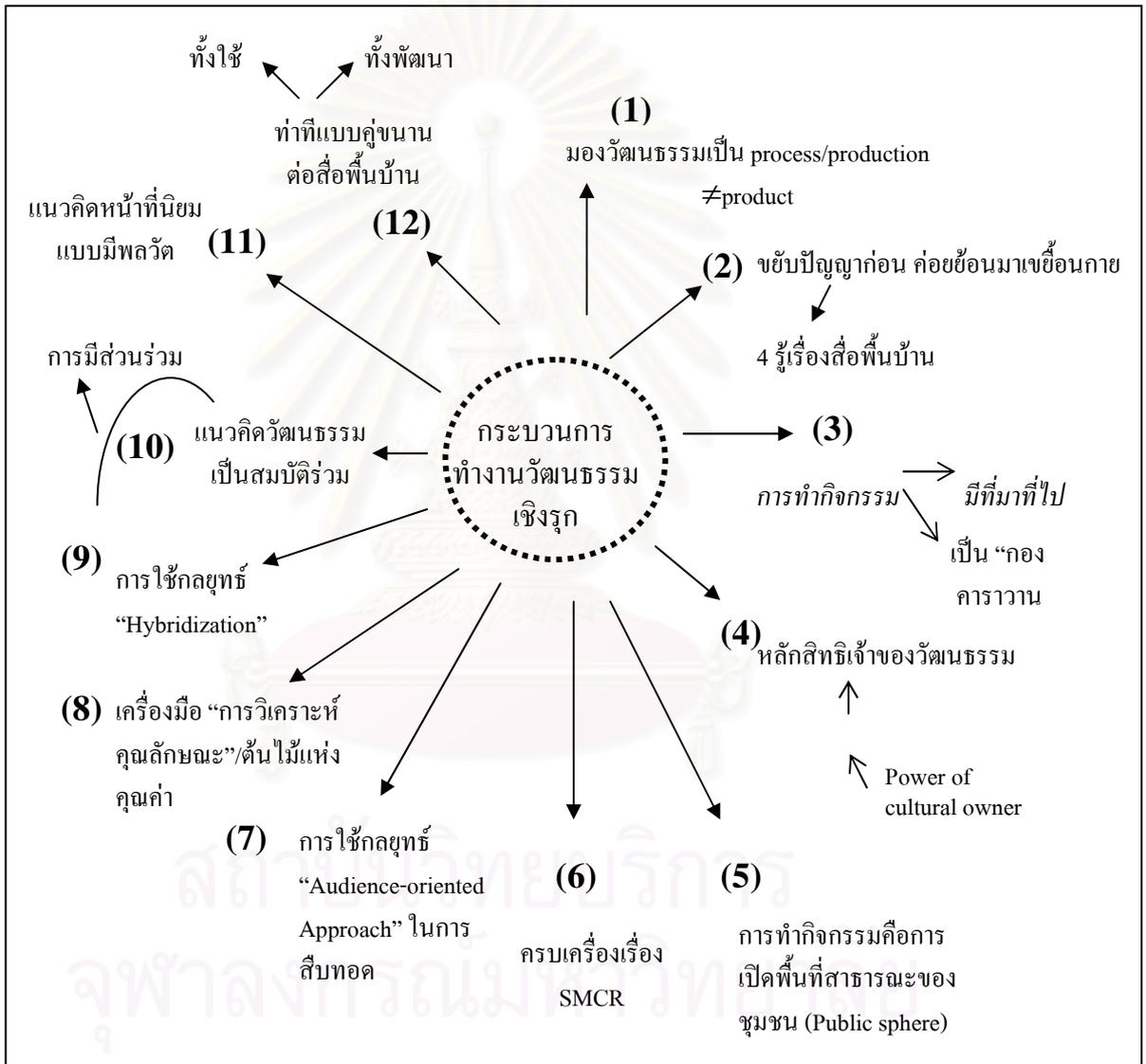
วัฒนธรรม ในเรื่องของกลุ่มก้อนทฤษฎีนั้น นอกจากจะหยิบยืมทฤษฎีที่รุ่นพี่นักมานุษยวิทยา นำมาใช้คือ ทฤษฎีหน้าที่นิยม ทฤษฎีภาพสะท้อน ทฤษฎีโครงสร้างนิยมแล้ว กลุ่มนักนิเทศศาสตร์ ในโครงการสพส.ยังได้เพิ่มเติมทฤษฎี "วัฒนธรรมศึกษาเชิงวิพากษ์" (Critical Cultural Study) ซึ่งมีใจความสำคัญเกี่ยวกับการดำรงอยู่ของวัฒนธรรมว่า *วัฒนธรรมใดจะสามารถดำรงอยู่ได้ก็ต่อเมื่อสามารถสืบทอดกระบวนการผลิตซ้ำได้อย่างต่อเนื่องเท่านั้น (Cultural Reproduction)*

อีกก้าวหนึ่งที่กลุ่มนักวิชาการในโครงการสพส.ได้ก้าวแยกออกไปจากรุ่นพี่นักมานุษยวิทยาก็คือ **การจัดความสัมพันธ์ระหว่าง "ผู้ที่ศึกษา" กับ "สิ่งที่ศึกษา"** ทั้งนี้ เพราะบทเรียนของงานวิจัยด้านการสื่อสารพื้นบ้านเพื่อการพัฒนา เช่น Jayaweera (1991) ได้รวบรวมกรณีศึกษาจาก 4 ประเทศ คือ เม็กซิโก เบนกอลตะวันตกในอินเดีย ทมิฬนาฑูในศรีลังกา และฟิลิปปินส์ และพบว่า กระบวนการทำงานทั้งด้านการรื้อฟื้น การปรับประยุกต์ การส่งเสริมสื่อพื้นบ้านนั้นล้วนแล้วแต่ต้องมีบทบาทของ "บุคคล/หน่วยงานภายนอก" (External intervention) เช่น กลุ่มนักศึกษา พระสงฆ์/มิชชันนารี กลุ่มอาสาสมัครจากเมือง ฯลฯ เข้าไปช่วยจุดประกายไฟทั้งสิ้น ดังนั้น โครงการสพส.จึงกำหนดทำที่ว่า คณะทำงานจะไม่เพียงแต่ "เฝ้ามองดู/ศึกษา/และวิเคราะห์ปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้น" เท่านั้น หากแต่จะ "เข้าไปมีส่วนร่วมเปลี่ยนแปลงปรากฏการณ์" นั้นด้วย

แต่ในอีกด้านหนึ่ง โครงการสพส.ก็ตระหนักถึง "หลุมพราง" ที่เป็นอันตรายจากการแทรกแซงของปัจจัยภายนอกที่นักมานุษยวิทยาได้ตกเตือนเอาไว้ ดังนั้น ในขณะที่กลุ่มนักวิชาการนิเทศศาสตร์เพื่อการพัฒนาของสพส.ได้ตอบใจหทัยข้อแรกที่ว่า "ควรหรือไม่ควร" ที่จะเข้าร่วมกับความพยายามในการต่อสู้ทางวัฒนธรรมของสื่อพื้นบ้าน คำตอบก็คือ "เราในฐานะบุคคลภายนอก จะเข้าร่วมอย่างแน่นอน" ในลำดับต่อมา สพส.ก็ต้องทำการบ้านตอบใจหทัยข้อต่อไปที่ว่า "แต่ **รูปแบบ/แบบแผนการเข้าร่วมนั้นจะต้องเป็นไปอย่างไร** จึงจะสร้างแต่คุณูปการมิใช่หายนะ" ซึ่งคำตอบของใจหทัยข้อที่สองนี้ก็ให้แก่แนวคิดหลักๆ เช่น การเคารพและยึดมั่นในหลักการ "สิทธิของเจ้าของวัฒนธรรม" การจัดความสัมพันธ์แบบเสมอภาค/เคียงบ่าเคียงไหล่ระหว่างสพส.กับชุมชน ฯลฯ และในการปฏิบัติงานของคณะกรรมการและเจ้าหน้าที่สนามของสพส. ก็คือประสบการณ์การลองผิดลองถูกและการเก็บรับบทเรียนว่าจะ "แปรแนวคิด" ดังกล่าวให้ออกมาเป็น "รูปธรรมการปฏิบัติจริง" ได้อย่างไร รวมทั้งการแสวงหาบทเรียนเรื่องการจัดรูปแบบความสัมพันธ์ระหว่างสื่อพื้นบ้านกับปัจจัยภายนอกอย่างอื่นๆ (เช่น สื่อมวลชน) ให้แตกต่างจากที่เคยเป็นมา

สพส.เรียกวิธีการทำงานทั้งหมดที่กล่าวมาข้างต้นนี้ว่า “กระบวนการทำงานวัฒนธรรมเชิงรุก” ซึ่งในเบื้องต้นนี้ สพส.ได้บทสรุปคร่าวๆ ว่า **คุณลักษณะของกระบวนการทำงานวัฒนธรรมเชิงรุก** นั้นน่าจะมีแนวคิด/องค์ประกอบย่อยๆ ประมาณ 12 องค์ประกอบย่อยๆ ที่ทำงานประสานกันเป็นโครงข่าย ดังนี้

ภาพที่ 2.1 แสดง 12 คุณลักษณะของกระบวนการทำงานวัฒนธรรมเชิงรุก

คุณลักษณะสำคัญทั้ง 12 ประการของกระบวนการทำงานวัฒนธรรมเชิงรุกที่โครงการ สพส.ใช้เป็นกระบวนการหลัก ได้แก่

1) มอง "สื่อพื้นบ้าน/วัฒนธรรม" ให้เป็น "กระบวนการ" การพิจารณา "วัฒนธรรม/สื่อพื้นบ้าน" ทุกชนิดให้ก้าวเลยจากการมองเป็น "ผลผลิต" (product) เช่น เสื้อผ้า อาหาร เครื่องดนตรี ฯลฯ หากแต่จะมองให้เป็น "กระบวนการผลิตวัฒนธรรม/สื่อพื้นบ้าน" นั้นๆ ดังนั้น คำถามที่ใช้พิจารณาการศึกษาสื่อพื้นบ้านก็จะเปลี่ยนแปลงไป (โปรดดู กาญจนาและคณะ, "ขยับปัญญา ก่อน ค่อยย้อนมาเขี่ยอนกาย" ใน **เริ่มคิดใหม่สู่ทำใหม่**, สพส., 2549)

2) **ขยับปัญญา ก่อน ค่อยย้อนมาเขี่ยอนกาย** คุณลักษณะที่น่าจะเป็นอีกจุดหนึ่งที่สร้างความแตกต่างระหว่างการทำงานเชิงรุกกับเชิงอนุรักษ์ เนื่องจากการทำงานเชิงอนุรักษ์นั้น มักจะต้องเผชิญหน้ากับภาวะวิกฤติเร่งด่วน คือการสูญสลายของสื่อ/วัฒนธรรมพื้นบ้าน ดังนั้น กิจกรรมที่งานอนุรักษ์จัดทำจึงมักเป็นงานแสวงหา รวบรวม จัดเก็บ ซึ่งเป็นความจำเป็นในระดับเบื้องต้น แต่ทว่าจะไม่พอเพียงในระดับต่อไป

ส่วนเป้าหมายของการทำงานวัฒนธรรม/สื่อพื้นบ้านเชิงรุกคือการก้าวต่อไปจากขั้นตอนของการอนุรักษ์ฟื้นฟู เป็นการทำงานเพื่อมุ่งการสืบทอด การปรับประยุกต์ และการส่งเสริมเผยแพร่ เพื่อการธำรงรักษาความยั่งยืนของสื่อพื้นบ้าน แต่ทว่าการทำงานที่จะขยับเข้าไปเกี่ยวข้องกับเนื้อตัวของสื่อพื้นบ้านเพื่อจะสืบทอด ปรับประยุกต์ หรือส่งเสริมเผยแพร่นั้น จะต้องมีความรอบคอบระมัดระวังที่จะไม่ไปสร้างความสูญเสียให้แก่ตัวสื่อพื้นบ้านเอง ดังนั้น กระบวนการทำงานนี้จึงต้องเน้น "การขยับปัญญาเสียก่อน" คือการสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับสื่อพื้นบ้านและปัจจัยที่เกี่ยวข้องให้ถ่องแท้เสียก่อน ในกรณีนี้ เครื่องมือชิ้นแรกๆ ที่ทางโครงการสพส.นำมาใช้คือ ชุดความรู้ที่เรียกว่า "4 รู้ของสื่อพื้นบ้าน" อันได้แก่ ความรู้เรื่อง "รู้จัก รู้ใจ รู้ใช้ รู้รักษา"

3) **การค้นคิดกิจกรรมอย่างมีที่ไปที่ไป** ต่อเนื่องจากคุณลักษณะข้อที่ 2 คือ การทำงานวัฒนธรรมเชิงรุกนั้น จะต้องมียึดมือดำเนินการทำกิจกรรมอะไรบางอย่าง แต่คำถามก็คือ จะทำกิจกรรมอะไรเล่า หรือจะต้องทำกิจกรรมอย่างไรจึงจะก่อเกิดผลดีแก่สื่อพื้นบ้าน และหลีกเลี่ยงการสร้างความสูญเสียดังที่ได้กล่าวมาแล้ว

จากประสบการณ์ของผู้เขียน ข้อด้อยประการหนึ่งของผู้ที่เป็นนักปฏิบัติ (ซึ่งนักทฤษฎีก็มีจุดอ่อนไปอีกแบบหนึ่ง) ก็คือ การลงมือทำกิจกรรมโดยไม่รู้ที่ไปที่ไปว่าทำไมจึงทำกิจกรรมนั้น ทำไมจึงไม่ทำกิจกรรมนี้ ทำไมจึงทำกิจกรรมนั้นอย่างนั้นไม่ทำอย่างนี้ (ที่ผู้เขียนล้อเล่นว่า เป็น "กิจกรรมแบบลูกกำพร้า" หรือหากพูดให้แรงกว่านั้นก็คือ "สักแต่ว่าให้ได้ทำกิจกรรมเป็นพอ") ด้วยอารมณ์ความรู้สึกที่ว่า "ฉันต้องทำทำอะไรสักอย่างแล้ว" เป็นตัวชักนำการกระทำ การทำกิจกรรม

ด้วยท่วงทำนองดังกล่าวนั้น ถ้าตาดีก็อาจจะได้ผล แต่ถ้าตาร้ายก็จะสูญเปล่า ที่เรียกว่า "การค้นก็มี เยอะ (ปัญหา) การเกาก็มีเยอะ (การลงมือแก้ไขปฏิบัติ) แต่ไม่หายคัน (เพราะเกาไม่ถูกที่คัน)

ดังนั้น ตัวยาที่จะนำมาแก้ไขแนวโน้มที่เป็นจุดอ่อนของนักปฏิบัติกรที่กล่าวมาข้างต้น ก็คือ สูตร "กิจกรรมที่ค้นคิดจากฐานงานวิจัย" (Action based on Research) กล่าวคือ การคิด **กิจกรรม**ทุกอย่างจะต้องมาจากฐานความรู้ที่ได้มาจาก "งานขยับปัญญา" (การวิจัย) เสียก่อน ในทางปฏิบัติจึงต้องมีการไต่ถามกันอยู่เสมอว่า "กิจกรรมนี้ท่านได้แต่ใดมา" เป็นการตรวจสอบคุณภาพของกิจกรรม และคุณลักษณะที่สำคัญอีกประการหนึ่งของการทำกิจกรรมในกระบวนการทำงานวัฒนธรรมเชิงรุกก็คือ กิจกรรมที่นำเอามาเป็นยาแก้ไขปัญหานั้น มักจะต้องมีลักษณะเป็น ยาชุด คือมีหลายขนานและมีขั้นตอนลำดับการใช้ที่เรียงตัวกันอย่างแน่นอน ที่ภาษาของโครงการ สพล.เรียกว่า "กองคาราวานของกิจกรรม" (โปรดดูจากงาน "การวิเคราะห์คุณลักษณะ" ใน **เริ่ม คิดใหม่ สู้ทำใหม่**, 2549) และในการทำกิจกรรมนั้นจะต้องใช้ "หน้าตัก/ศักยภาพของชุมชน" ให้มากที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้ ทั้งเพื่อออกกำลังความเข้มแข็งของชุมชนในวันนี้ และเพื่อความยั่งยืน ของกิจกรรมในวันหน้า

4) **หลักสิทธิของเจ้าของวัฒนธรรม** ดังที่ได้กล่าวมาข้างต้นแล้วว่า ในการที่กลุ่ม บุคคลภายนอกวัฒนธรรมเช่น สพล. จะเข้าไปร่วมมือดำเนินกิจกรรมฟื้นฟู สืบทอด ปรับประยุกต์ และส่งเสริมเผยแพร่สื่อพื้นบ้านร่วมกับชุมชน "ผู้เป็นเจ้าของวัฒนธรรม" นั้น หลุมพรางที่ บุคคลภายนอกจะต้องระมัดระวังบนเส้นทางเดินนี้ก็คือ การเข้าไปครอบงำ ชี้นำ แนวคิดและ แนวทางปฏิบัติของกระบวนการดังกล่าว ดังนั้น วัคซีนที่จะป้องกัน "การลวงละเมิดทางวัฒนธรรม" (ซึ่งเกิดขึ้นได้ง่ายมาก แม้แต่ในกลุ่มผู้ที่เข้าใจและตั้งใจแล้ว แต่หากยามใดที่ "เปลว" โรคขอบ ครอบงำวัฒนธรรมคนอื่นก็จะเกิดอาการแทรกซ้อนได้เป็นระยะๆ) ก็คือแนวคิดเรื่อง "สิทธิของ เจ้าของวัฒนธรรม" อันเป็นแนวคิดที่ว่าในกระบวนการขั้นตอนการตัดสินใจเกี่ยวกับการจัดการ กับวัฒนธรรมนั้น ต้องถือให้เป็นสิทธิของเจ้าของวัฒนธรรมซึ่งเป็นทั้งผู้ก่อกำเนิด เป็นผู้กำลังใช้ และเป็นผู้ที่จะต้องรับผลต่างๆเป็นผู้ตัดสินใจ (ส่วนบทบาทของบุคคลภายนอกนั้นสามารถจะให้ ข้อมูล ให้ข้อคิดเห็น ให้ความรู้ ให้ข้อเสนอแนะต่างๆได้ แต่ต้องไม่เล่นบทบาทเป็น "ผู้ตัดสินใจแทน ชุมชน")

หลักการเรื่องการตัดสินใจนี้เกี่ยวข้องกับแนวคิดเชิงวิชาการคือเรื่อง Tradition of Selection (ประเพณีแห่งการเลือกสรร) ซึ่งกล่าวว่า ในทุกครั้งที่มีการสืบทอดวัฒนธรรม ชุมชนก็จะมีแบบแผนในการคัดสรรอยู่เสมอว่า จะคัดเลือกอะไรเก็บไว้ จะคัดอะไรทิ้งไป จะปรับเปลี่ยนอย่างไร ฯลฯ อย่างไรก็ตาม การที่ชุมชนจะสามารถดำเนินการตามแบบแผนนั้นได้อย่างแท้จริง ชุมชนก็ ต้องมี "อำนาจ" (Power) มากพอ มิฉะนั้นแล้ว ก็อาจจะเป็น "แหล่งอำนาจจากภายนอก" ซึ่งอาจจะ

เป็นภาครัฐหรือภาคธุรกิจที่ใช้อำนาจในการคัดเลือกวัฒนธรรมของชุมชนมาสืบทอดหรือปรับเปลี่ยนโดยทิ้งให้เจ้าของวัฒนธรรมตัวจริงต้องพบแต่ความซ้ำซากใจ

การนำแนวคิดเรื่อง "สิทธิของเจ้าของวัฒนธรรม" มาใช้ด้วยการลงมือปฏิบัติจริง (การให้ชุมชนเป็นผู้ตัดสินใจในทุกขั้นตอน) ในด้านหนึ่งจึงเป็น "กระบวนการเสริมพลังอำนาจทางวัฒนธรรม" (Empowerment) ให้แก่ชุมชนผู้เป็นเจ้าของวัฒนธรรมอย่างแท้จริง

5) การทำกิจกรรมคือการเปิดพื้นที่สาธารณะแห่งใหม่ ๆ ให้แก่ชุมชน เมื่อใช้มุมมองของ "กระบวนการผลิตทางวัฒนธรรม" (Cultural Production) ก็หมายความว่า การผลิตวัฒนธรรมนั้นจะดำเนินการต่อเนื่องไปได้ก็ต่อเมื่อมีเงื่อนไข/ปัจจัยต่างๆ เอื้ออำนวย และหนึ่งในเงื่อนไข/ปัจจัยเหล่านั้นก็คือการมีพื้นที่สาธารณะ (Public sphere) ของชุมชน

ในอดีตนั้น ชุมชนได้เตรียมเงื่อนไขด้านการเปิดพื้นที่สาธารณะเอาไว้ในวาระโอกาสต่างๆ เช่น ในประเพณีทั้ง 12 เดือนที่เรียกว่า ฮีต 12 ครอง 14 การมีงานฉลองของส่วนรวม ธรรมเนียมประเพณีในช่วงชีวิตต่างๆ (เช่น เรียกขวัญรับขวัญ สะเดาะเคราะห์ สืบชะตา ฯลฯ) ในวาระโอกาสเช่นนั้นจะเป็นช่วงเวลาที่มีการทำกิจกรรมร่วมกันของคนส่วนใหญ่ของชุมชนเพื่อสืบทอดความรู้ความเข้าใจ อารมณ์ความรู้สึกร่วม การสร้างอัตลักษณ์ร่วม การให้หลักประกันทางจิตใจ ฯลฯ ตามหลักการเรื่องบทบาทหน้าที่ของพื้นที่สาธารณะ (อันเป็นแนวคิดของ J. Habermas)

แต่ในปัจจุบันนี้ เมื่อสภาพวิถีชีวิตของคนกลุ่มต่างๆ ในชุมชนเปลี่ยนแปลงไป เช่น เด็กๆ และเยาวชนต้องไปใช้ชีวิตส่วนใหญ่อยู่ในโรงเรียน ผู้ใหญ่ต้องยุ่งเกี่ยวกับการทำมาหากินมากขึ้น ฯลฯ ในรายงานสภาพการณ์ของชุมชนและสื่อพื้นบ้านจึงพบภาพที่เป็นแบบแผนเดียวกันว่าในการจัดงานประเพณีต่างๆ มักจะมีแต่กลุ่มคนเฒ่าคนแก่เป็นส่วนใหญ่ ส่วนผู้ใหญ่นั้นจะเข้าร่วมน้อยลง ส่วนเด็กและเยาวชนนั้นแทบจะหลุดหายไปเลย ซึ่งหมายความว่า พื้นที่สาธารณะที่เคยทำหน้าที่เป็นแหล่งบำเหน็จ "ความเป็นชุมชน" นั้นได้หดตัวลงในทุกๆ มิติ

หากพิจารณาในแง่มุมนี้ เราอาจจะกล่าวได้ว่า การจัดเวทีเสวนากลุ่มย่อย การจัดเวทีคณะทำงาน การฝึกอบรมให้เด็กออกไปสืบค้นประวัติของชุมชน การจัดการฝึกอบรมสื่อพื้นบ้านประเภทต่างๆ ฯลฯ ซึ่งเป็นกองคาราวานกิจกรรมในการทำโครงการของชุมชนร่วมกับสพส. ก็คือการบุกเบิกสร้างสรรค์เปิดพื้นที่สาธารณะแบบใหม่ๆ เพื่อสร้างสรรค์ "ความเป็นชุมชน" ขึ้นมาใหม่ รวมทั้งอาจจะขยายผลออกไปถึงการบูรณะหรือฟื้นฟู "พื้นที่สาธารณะแบบเดิมๆ" ขึ้นมาได้อีกด้วย เช่น ในโครงการสืบสานประเพณีตักบาตรเพ็งเดือนสามของชาวไทพวน ในจ.เพชรบูรณ์นั้น (ภาคีในโครงการสพส.) แต่เดิมในประเพณีนี้จะมีกลุ่มกิจกรรมย่อยๆ เพื่อเปิดพื้นที่สาธารณะให้ผู้คนมาร่วม

หลากหลายแบบ เช่น การทำขนมจีนเองทุกชั้นตอน การทำข้าวหลาม (เพื่อเอามาต้กับบาตร) การทำสลากข้าวเปลือก (มอบให้คนจน) การประกวดวัลลาน ฯลฯ แต่เมื่อถูกแรงปะทะจากภายนอก กิจกรรมย่อยๆ ก็ค่อยๆ เลือนหายไปทีละอย่างสองอย่างหรือผิดเพี้ยนไปเลย เมื่อมีการทำโครงการของภาคีสพส. จึงได้ค่อยๆ ฟื้นฟูกิจกรรมย่อยๆ ให้ขึ้นมาอย่างเต็มรูปแบบ เป็นต้น

6) **หลักการเรื่อง "ครบเครื่องเรื่อง S-M-C-R" ในงานวัฒนธรรม** สำหรับแนวคิดใหม่ที่โครงการสพส. ได้นำเข้ามาเป็น "ส่วนผสมใหม่" ในการทำงานด้านวัฒนธรรม ก็คือแนวคิดเรื่อง "กระบวนการสื่อสาร" อันมีองค์ประกอบคือ ธาตุทั้ง 4 ผู้ส่งสาร-สาร-สื่อ-ผู้รับสาร ที่เรียกรวมๆ ว่า S-M-C-R

เมื่อนำเอา S-M-C-R เข้ามาใช้ในการทำงานวัฒนธรรมนั้น ก็หมายความว่า หลังจากที่มีงานวัฒนธรรมในแง่มุมมองของสาขาวิชาอื่นๆ เช่น สังคมศึกษา มานุษยวิทยา คติชนวิทยาแล้ว นักนิเทศศาสตร์ก็จะเพิ่มมุมมองการจัดงานประเพณีพิธีกรรมต่างๆ ว่าเป็น "งานด้านการสื่อสาร" แบบหนึ่ง และจะศึกษาว่า เมื่อใช้แวนสองทางวิชาการนิเทศศาสตร์- S-M-C-R ลงไปตรวจสอบแล้ว กระบวนการสื่อสารดังกล่าว นั้นมีความสมบูรณ์มากน้อยเพียงใด มีความบกพร่อง ณ จุดไหน จะหาวิธีเสริมแต่ง/พัฒนาอย่างไร

ตัวอย่างเช่น เมื่อนักนิเทศศาสตร์ไปนั่งสังเกตการณ์การแสดงเล่นคำซอของแม่บัวซอน ซ่างซอชั้นสุดยอด เมื่อพิจารณาคนที่ตัว R (ผู้รับสาร) ในเชิงปริมาณก็จะพบว่า มีจำนวนลดน้อยลง เมื่อแยกแยะคุณลักษณะทางประชากร ก็จะพบว่า มีแต่ผู้อาวุโสเป็นส่วนใหญ่ มีคนรุ่นผู้ใหญ่บ้าง แต่เด็กและเยาวชนแทบจะไม่มีเลย ดังนั้น เมื่อทางโครงการ "สนับสนุนการความรู้เรื่องเพศศึกษา พร้อมสืบสานตำนานซอ" จ. เชียงใหม่ จะทำโครงการ ซึ่งโดยทั่วไปแล้ว "ศิลปินก็มักจะทำค่านึงหวังใย แต่การสืบทอด "ผู้ส่งสาร/ศิลปิน" แต่เมื่อวิเคราะห์ด้วย S-M-C-R แล้ว การสืบทอดวัฒนธรรมนั้น จะทำให้ครบถ้วนได้ จะต้องต้องมีทั้ง S และ R และกระบวนการสืบทอด S และ R นั้นมีกระบวนการที่แตกต่างกัน ทางโครงการฯ จึงต้องมาเดินทัพทางไกลร่วมกันในเรื่องของการสร้างผู้รับสาร (รุ่นใหม่) รวมทั้งต้องมองย้อนกลับมาด้วยว่า เมื่อเปลี่ยนกลุ่มผู้รับสารไปแล้ว ตั้งแต่ C (ช่องทางสื่อ)/M (เนื้อหาสาร)/และ S (ผู้ส่งสาร) จะต้องจัดกระบวนการใหม่อย่างไรบ้าง เช่น จะต้องเพิ่มช่องทางใหม่หรือปรับมาใช้สื่อใหม่ๆ เพื่อให้เข้ากับคนรุ่นใหม่อย่างไร เป็นต้น

7) **การใช้กลยุทธ์ "ถือเอาผู้รับสารเป็นตัวตั้ง"** ต่อเนื่องมาจากคุณลักษณะในข้อ 6 ที่กล่าวมาแล้วว่า การสื่อสารจะเข้ามามีบทบาทในการสร้างมูลค่าเพิ่มให้แก่การทำงานด้านวัฒนธรรมเชิงรุก โดยเริ่มจาก "การมองให้ครบเครื่องเรื่อง S-M-C-R" ส่วนมูลค่าเพิ่มในลำดับต่อมา ก็คือ การเสริมเพิ่มกลยุทธ์แบบใหม่ๆ ของการสืบทอดวัฒนธรรม

แต่เดิมนั้น กลยุทธ์ที่ชุมชนใช้ในการสืบทอดวัฒนธรรมจะมีอยู่ 2 กลยุทธ์ใหญ่ๆ กลยุทธ์แรกคือ **ปูสอนหลาน** (เน้นการใช้วัจนภาษาเป็นเครื่องมือถ่ายทอด) เช่น การเล่านิทานรอบกองไฟ การร้องเพลงค่าวซอสังข์สอนจริยธรรม การร้องหมอลำ/เพลงเรือ/การทำบพโนรา เป็นต้น

อีกกลยุทธ์หนึ่งคือ **ปู้ย่าพาทำ** (เน้นการลงมือปฏิบัติแบบว่า "ไม่พูดพลา้ม เอาแต่ทำเพลง") เช่น ปู้ย่าตายายจะพาลูกหลานเข้ามาร่วมงานประเพณีต่างๆ สอนลูกหลานให้สวดมนต์ไหว้พระ หรือทอผ้า แกะหนัง แหวงหยวก สานหมวกกุงยไฉ่เลย โดยไม่ต้องพูดอบรมสั่งสอนให้มาก ความด้วยการฝึกฝนลงมือปฏิบัติ ลูกหลานก็จะค่อยซึมซับคุณค่า/สุนทรียะ/ความหมาย-ความสำคัญของวัฒนธรรมในชุมชนของตนเองไปที่ละเล็กละน้อย

สำหรับสองกลยุทธ์ที่กล่าวมานี้ แม้จะมีความแตกต่างกันที่เห็นได้อย่างค่อนข้างชัดเจนคือ แบบแรกเน้นการพูดเจรจา แบบหลังเน้นการลงมือปฏิบัติ แต่ทว่าลักษณะร่วมที่เหมือนกัน (ในแง่มุมของการสื่อสาร) ก็คือ เป็นกลยุทธ์ที่ถือเอา "ผู้ส่งเป็นตัวตั้ง" (Sender-oriented approach) เพราะการที่จะอบรมสั่งสอนเรื่องอะไร หรือจะพาทำอะไร/อย่างไร ยังอยู่ที่ปู้ย่าเป็นตัวกำหนด รวมทั้งเป็นกลยุทธ์ที่ต้องใช้เวลาแบบสั่งสมไปที่ละเล็กละน้อย

กลยุทธ์ทั้งสองแบบนี้เคยใช้งานได้เป็นอย่างดีในครั้งอดีตเมื่อเงื่อนไขสภาพชีวิตเอื้ออำนวย หากทว่าในปัจจุบันนี้ ธรรมเนียมของลูกหลานในการแสวงหาความรู้นั้นเปลี่ยนแปลงไป เด็กๆสมัยใหม่จะมีลักษณะ active มากขึ้นในการแสวงหาความรู้ รวมทั้งระยะเวลาที่เด็กจะได้เรียนรู้สิ่งต่างๆ (รวมทั้งวัฒนธรรมพื้นบ้าน) ก็หดตัวลง (Time Compression) สถาบันต่างๆในสังคมที่มีหน้าที่ในการอบรมบ่มเพาะเด็ก/เยาวชนจึงได้มีการปรับตัวเพื่อตอบรับกับคุณลักษณะของเด็กรุ่นใหม่ เช่น สถาบันการศึกษาก็ได้ปรับวิธีการสอนแบบ "ถือเอาผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง" (Student-centered) แทนที่การสอนแบบถือครูเป็นสำคัญ เป็นต้น

สำหรับด้านการสื่อสารก็มีกลยุทธ์ที่เรียกว่า "การสื่อสารแบบถือเอาผู้รับสารเป็นตัวตั้ง" (Audience-oriented) ในโครงการสพส.จึงได้ทดลองใช้รูปแบบการสืบทอดความรู้เรื่องวัฒนธรรมพื้นบ้านแบบถือเอา "ผู้รับสารเป็นตัวตั้ง" ที่เรียกว่า "หลานถามปู้" โดยฝึกหัดติดตั้งวิธีการตั้งคำถามเพื่อการสืบค้นความรู้แก่เด็ก/เยาวชน และกลยุทธ์ในระดับที่สูงไปกว่านั้นก็คือการค้นคว้าองค์ความรู้เรื่องการสานร้อยยกกลยุทธ์แบบ "หลานถามปู้" "ปูสอนหลาน" "ปู้ย่าพาทำ" ให้สอดคล้องกันอย่างเหมาะสม

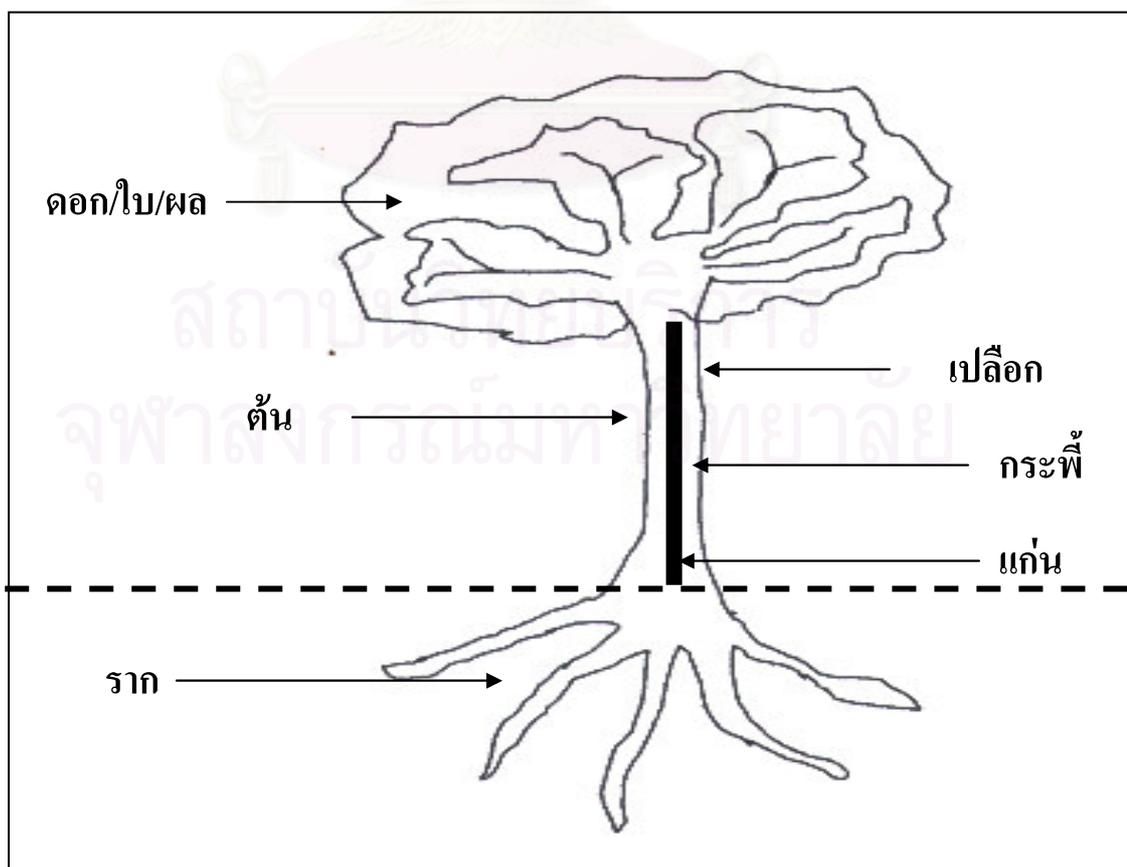
8) การใช้เครื่องมือ "การวิเคราะห์คุณลักษณะ" และ "ต้นไม้แห่งคุณค่า" ดังที่ได้กล่าวมาบ้างแล้วในขั้นต้นว่า เครื่องมือขั้นแรกที่คณะทำงานสพส.จะดำเนินการร่วมกับชุมชนในเวทีติดตั้งความเข้าใจเรื่องสื่อพื้นบ้าน ก็คือ เครื่องมือการวิเคราะห์คุณลักษณะของสื่อพื้นบ้าน อัน

เป็นเครื่องมือที่จะชักชวนบรรดาเจ้าของวัฒนธรรมที่มีความรู้เรื่องสี่พี่น้องบ้านกันคนละเล็กละน้อย (ที่เรียกว่า Tacit knowledge) .ให้ได้นำเอาความรู้ของตนออกมารวมกัน (Explicit) ให้กลายเป็น "ความรู้ร่วมกันเกี่ยวกับคุณลักษณะของสี่พี่น้องบ้าน" (ที่เรียกว่า Explicit knowledge) อันเป็นรูปแบบพื้นฐานของ "การบริหารจัดการความรู้" (Knowledge management)

หลังจากใช้เครื่องมือชิ้นแรกคือ การวิเคราะห์คุณลักษณะแล้ว ในขั้นตอนที่จะตบแต่งขัดเกลาคุณลักษณะดังกล่าวให้พร้อมใช้มากขึ้น ทางโครงการสพส.ก็จะใช้เครื่องมือชุดที่ 2 ที่เรียกว่า "ต้นไม้แห่งคุณค่า" ต่อไป

จากแนวคิดของนักวิชาการ เช่น C.L.Strauss ที่นำเสนอว่า วัฒนธรรมนั้นมีทั้งส่วนที่เป็นพื้นผิวและมีส่วนที่อยู่ข้างล่างนั้น ในทางปฏิบัติ โครงการสพส.ได้นำเอาแนวคิดดังกล่าวมาผสมกับแนวคิดด้านการสื่อสารที่พูดถึงเรื่อง "รูปแบบ" (form) และ "เนื้อหา" (message/content/meaning) ผลลัพธ์สุดท้ายที่ได้มาคือการได้เครื่องมือการวิเคราะห์วัฒนธรรมที่เรียกกันในแวดวงสพส.ว่า "ต้นไม้แห่งคุณค่า" โดยใช้มุมมองที่ศึกษาวัฒนธรรม แบบอุปมาอุปไมยเทียบกับต้นไม้ทั้งในแนวดิ่ง (vertical) และแนวนอน (horizontal) ดังแสดงในภาพ

ภาพที่ 2.2 การวิเคราะห์ด้วยต้นไม้แห่งคุณค่า

- **เมื่อมองในแนวดิ่ง** จะเห็นส่วนของต้นไม้เป็น 3 ส่วน ส่วนที่มองเห็น (Visible part) อยู่เหนือพื้นดินจะมี 2 ส่วน คือ ดอก/ผล/ใบ และลำต้น (ซึ่งมีบทบาทหน้าที่แตกต่างกัน) ส่วนนี้เปรียบได้กับส่วนที่เป็นรูปแบบ (form/format) อีกส่วนหนึ่งเป็น "ส่วนที่มองไม่เห็น" (Invisible part) เพราะอยู่ใต้ดิน คือส่วนที่เป็นราก ส่วนนี้เปรียบเทียบกับส่วนที่เป็น **เนื้อหา/คุณค่า/ความหมาย**

การใช้ต้นไม้แห่งคุณค่าในแนวดิ่งนี้จะช่วยในเรื่องของการพิจารณาเรื่องการสืบทอดโดยเป็นแนวคิดที่จะกำกับการทำกิจกรรมการสืบทอดแต่ละครั้งว่าจะเน้นที่ **ส่วนไหนของต้นไม้** (ซึ่งต่อเนื่องมาจากขั้นตอนการวิเคราะห์ปัญหาวัฒนธรรมว่า "ขาดแคลนในส่วนใด") แต่ที่ลำค้ำก็คือการสืบทอดนั้นจะต้องไม่หลงลืม "ส่วนที่มองไม่เห็น" คือเนื้อหา/คุณค่า/ความหมาย ซึ่งโดยส่วนใหญ่ ทิศทางการอนุรักษ์วัฒนธรรมจากกำลังของชุมชนเองมักจะประสบปัญหาเรื่องการสืบทอดในส่วนของรากต้นไม้

- **ส่วนการมองในแนวนอน** นั้น จะแบ่งชั้นของต้นไม้ออกเป็น 3 ส่วน คือส่วนที่เป็นแก่น (วงในสุด) กระจัง (รอยเชื่อมต่อ) และเปลือก (วงนอกสุด) การแบ่งลำดับชั้นตามแนวนอนนี้จะเป็นเครื่องมือที่สามารถนำมาช่วยงาน "การปรับประยุกต์" วัฒนธรรมพื้นบ้าน (ซึ่งมีธรรมชาติที่ต้องปรับเปลี่ยนไปตามสภาพความเป็นจริงที่เปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลาอยู่แล้ว) โดยมีหลักการว่า การปรับเปลี่ยนที่เป็นคุณต่อชุมชนก็คือ "การเปลี่ยนแปลง ปรับกระจัง และรักษาแก่น" เอาไว้

ในภาคปฏิบัติการ การใช้เครื่องมือต้นไม้แห่งคุณค่านี้จะต้องกำกับด้วยหลักการ "สิทธิเจ้าของวัฒนธรรม" ที่ได้กล่าวมาข้างต้น กล่าวคือ จะต้องเป็นชุมชน/เจ้าของวัฒนธรรมเองที่จะตัดสินใจร่วมกัน/ตกลงร่วมกันว่าอะไรเป็นผล/ดอกใบ อะไรเป็นแก่นกระจังเปลือก โดยดำเนินการผ่านกิจกรรมเวทีติดตั้งความรู้/ความเข้าใจเรื่องการทำงานวัฒนธรรมเชิงรุกรูปแบบต่างๆ (ที่อยู่ในขั้นตอน "ขยับปัญญา" ก่อน) นั่นเอง)

9) **การใช้กลยุทธ์ "ไขว้ประสานอย่างใช้ปัญญา"** (Hybridization) หลักวิชาการด้านวัฒนธรรมศึกษาจะกล่าวอยู่เสมอว่า ระบบวัฒนธรรมของชุมชนหรือสังคมที่มีความยั่งยืนนั้น จะเป็นระบบเปิด (open system) อยู่เสมอ กล่าวคือ มีการพบปะแลกเปลี่ยนกับระบบวัฒนธรรมจากภายนอกอยู่เสมอ

อย่างไรก็ตาม การเปิดตัวมาพบกับวัฒนธรรมจากภายนอกนั้นก็มิได้หลายแบบแผนบางรูปแบบก็เป็นคุณต่อวัฒนธรรมชุมชน แต่บางวัฒนธรรมก็ก่อโทษหรือหายนะต่อชุมชนนั้น เช่น

- **แบบแผนการเข้าแทนที่** (Substitution) แบบแผนนี้ วัฒนธรรมใหม่หรือวัฒนธรรมจากภายนอกจะเข้ามาเบียดขับวัฒนธรรมดั้งเดิมของชุมชน แล้วเข้ามาสวมรอยแทนที่ แบบ

แผนการเข้าแทนที่นี้เป็นสาเหตุหลักของการสูญสลายของวัฒนธรรมพื้นบ้านทั้งหลาย เช่น กลุ่มเยาวชนหันมาสนใจสื่อมวลชน (วิทยุ โทรทัศน์ อินเทอร์เน็ต) แล้วหันหลังให้กับสื่อพื้นบ้าน

- **แบบแผนการรับไว้ทั้ง 2 อย่าง (Addition)** แบบแผนนี้ ชุมชนก็จะรับเอาวัฒนธรรมทั้ง 2 แบบเอาไว้คู่เคียงกัน ตัวอย่างเช่น เมื่อมีงานฉลอง/งานวัดในภาคใต้ ก็จะมีทั้งเวทีเพลงลูกทุ่ง คอนเสิร์ต ฉายหนัง โรงโนรา โรงหนังตะลุง ฯลฯ การจะใช้แบบแผนนี้ได้ นั้น ชุมชนจะต้องมีทรัพยากร/มีต้นทุนมากพอที่จะหล่อเลี้ยงวัฒนธรรมทั้งแบบใหม่และแบบเดิมเอาไว้อย่างเต็มรูปแบบ

- **แบบแผนการไขว้อย่างใช้ปัญญา (Hybridization)** แบบแผนนี้อาจจะดูคล้ายคลึงกับแบบที่สอง คือมีการเก็บรับทั้งวัฒนธรรมทั้งใหม่และเก่าเข้าไว้ด้วยกัน แต่ทว่าความแตกต่างก็จะอยู่ที่แบบแผนที่ 3 นี้ วัฒนธรรมทั้งสองนั้นจะต้องมีการดัดแปลง การตัดทอน การเพิ่มเติม เพื่อให้สามารถเข้ามา "ไขว้" รวมกันให้เป็นหนึ่งเดียวกันได้ ตัวอย่างเช่น ในการรื้อฟื้นการทำพิธีกรรมผีปู่ย่าขึ้นมานั้น ตัวพิธีกรรมเองก็ต้องการปรับเปลี่ยน เช่น ต้องมี "กระบวนการทำความเข้าใจร่วมกัน" (ใช้การจัดเวทีเสวนา-รูปแบบวัฒนธรรมใหม่) และเนื่องจากข้อจำกัดที่พิธีไหว้ผีปู่ย่าเป็นพิธีกรรมที่ไม่อาจทำเทียมขึ้นมาได้ ดังนั้น กลุ่มลูกหลานคนรุ่นใหม่จึงได้นำรูปแบบ "การเล่นละครหรือหุ่นมือ" มาใช้เป็น "เวทีการสื่อสารเพื่อถ่ายทอดความรู้/ความเข้าใจ/คุณค่าเรื่องผีปู่ย่า" กระบวนการแบบดังกล่าวนี้ สพล.เรียกว่า "แบบแผนการไขว้ระหว่างวัฒนธรรมอย่างใช้ปัญญา" โดยที่สพล.มีจุดยืนว่า การทำงานวัฒนธรรมเชิงรุกนั้นจะไม่เกี่ยงงอนเรื่องวัฒนธรรมใหม่/เก่า/สื่อพื้นบ้าน/สื่อสมัยใหม่ ความคิดแบบพื้นบ้าน/แบบวิทยาศาสตร์ ฯลฯ แต่จะพยายามประสานไขว้ข้อดีของทุกส่วนเข้ามารวมกันเพื่ออำนวยความสะดวกให้แก่ชุมชนให้มากที่สุด ตัวอย่างรูปธรรมคือโครงการสืบชะตาวังน้ำบ้านท่าราบเพื่อการอนุรักษ์ลุ่มน้ำป่าสัก จ.สระบุรี ที่ชุมชนมีทั้งกลุ่มที่ใช้ความรู้แบบวิทยาศาสตร์เพื่อการรักษาน้ำควบคู่พร้อมไปกับวิธีการแบบพื้นบ้าน คือการทำพิธีสืบชะตาน้ำ เป็นต้น

10) **แนวคิดเรื่อง "วัฒนธรรมเป็นสมบัติร่วมของชุมชน"** ความหมายของแนวคิดนี้หมายความว่า วัฒนธรรมนั้นเป็นประดุจสมบัติร่วมของคนทุกกลุ่ม ทุกเพศ ทุกวัย ทุกฐานะชนชั้น รวมทั้งเป็นสมบัติที่เป็นมรดกตกทอดมาตั้งแต่ครั้งอดีตจนถึงปัจจุบันและในอนาคต

การยึดกุมแนวคิดเรื่อง "วัฒนธรรมเป็นสมบัติร่วม" นั้น มีนัยยะตามมาในเรื่องการออกแบบกิจกรรมที่จะต้อง "เปิดพื้นที่ให้คนทุกกลุ่ม/ทุกเพศ/ทุกวัย/ทุกรุ่น" ในชุมชนได้เข้ามามีส่วนร่วม (หากวิเคราะห์คุณลักษณะของธรรมเนียมประเพณีของสื่อพื้นบ้าน จะพบว่า มักจะออกแบบแบ่งงานให้คนทุกกลุ่มได้มีบทบาทอยู่แล้ว) ในการทำงานของภาคีในโครงการสพล.จึงต้องไม่จำกัด

ตัวอยู่ในกลุ่มคณะทำงานเท่านั้น หากแต่จะขยายออกไปทั้งด้านแนวคิด/ความเข้าใจ/และการมีส่วนร่วมในการดำเนินงานแก่ทุกคนในชุมชน

ทั้งๆที่สื่อพื้นบ้าน/วัฒนธรรมชุมชนเป็นสมบัติร่วมของชุมชน แต่ทว่าปัญหาที่มักเกิดขึ้นก็คือ คนบางกลุ่ม (เช่นเด็ก/วัยรุ่น/คนรุ่นใหม่) อาจเกิดความรู้สึกว่า "สื่อพื้นบ้านเป็นเรื่องของคนเฒ่าคนแก่เท่านั้น" ดังเช่น การสำรวจความคิดเห็นของกลุ่มเยาวชนในโครงการ "ตุ้มโฮมสอนขวัญ" อ.เมือง จ.ยโสธร ก่อนหน้าที่จะทำโครงการของสพส. เด็ก/เยาวชนได้ให้สัมภาษณ์ว่า "เคยเห็นคนเฒ่าคนแก่ทำประเพณี "ตุ้มโฮมสอนขวัญ" แต่ก็คิดว่าเป็นเรื่องของผู้ใหญ่ เราเป็นเด็ก เราไม่เกี่ยว" เป็นต้น

สำหรับยาที่จะช่วยแก้ไขอาการหมางเมินไม่รู้สึกว่สื่อพื้นบ้านเป็นสมบัติร่วมของตนในกลุ่มเด็กและเยาวชนนั้น วิชาการด้านการสื่อสารได้ค้นคิดกระบวนการที่เรียกว่า "การสื่อสารแบบมีส่วนร่วม" (Participatory communication) ที่จะช่วยสร้างความรู้สึกเป็นเจ้าของ (Sense of belonging) ให้เกิดขึ้นได้ การทำงานวัฒนธรรมเชิงรุกจึงต้องผสมตัวยาการสื่อสารที่เจาะจงว่า ต้องเป็น "การสื่อสารแบบมีส่วนร่วม" เท่านั้น

11) แนวคิด "หน้าที่นิยม" แบบมีพลวัต (Dynamic Functionalism) แนวคิดเรื่องบทบาทหน้าที่ของสื่อพื้นบ้านต่อชุมชนนั้นเป็นการตอบคำถามว่า การมีสื่อพื้นบ้านนั้นจะมีประโยชน์อะไรต่อชุมชนหรือจะช่วยแก้ไขปัญหาอะไรของชุมชนได้บ้าง หรือในทางกลับกัน หากสื่อพื้นบ้านสูญหายไป จะก่อให้เกิดปัญหาอะไรตามมา การใช้แนวคิดเรื่องบทบาทหน้าที่ของสื่อพื้นบ้านต่อชุมชนนั้น เป็นแนวคิดที่ไม่แปลกหน้าสำหรับสาขาวิชาคติชนวิทยาหรือมานุษยวิทยา

เมื่อโครงการ สพส.นำเอาแนวคิด "บทบาทหน้าที่ของสื่อพื้นบ้าน" มาใช้ในการทำงานวัฒนธรรมเชิงรุกนั้น มูลค่าเพิ่มที่เกิดขึ้นก็คือ ทางสพส.ได้เพิ่มเหลี่ยมมุมในการใช้ให้มากขึ้น กล่าวคือ แทนที่จะตอบคำถามเพียงว่า สื่อพื้นบ้านนั้นมีบทบาทหน้าที่อะไรบ้าง โครงการสพส.จะตั้งคำถามโดยเพิ่มมิติด้านกาลเวลาและประเภทของบทบาทหน้าที่ ดังนี้คือ

- เมื่อเปรียบเทียบอดีตกับปัจจุบันแล้ว มีหน้าที่อะไรบ้างที่ยังคงเดิมต่อเนื่องมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน/มีหน้าที่อะไรบ้างที่สูญหายไป/มีหน้าที่อะไรบ้างที่เพิ่มขึ้นมาใหม่/หรือหน้าที่ที่แปรเปลี่ยนไปจากเดิม

- หน้าที่ยังคงต่อเนื่อง หน้าที่ที่สูญหาย หน้าที่ที่เพิ่มขึ้นนั้นเป็นหน้าที่ที่มีความสำคัญเพียงใด หรือเป็นหน้าที่ที่ชุมชนพึงประสงค์หรือไม่

- การทำหน้าที่ยังคงต่อเนื่อง/หรือสูญหาย/หรือเพิ่มขึ้นใหม่นั้น เกี่ยวข้องกับปัจจัยเงื่อนไขอะไรบ้าง

12) **ท่าทีแบบ "คู่ขนาน" ต่อสื่อพื้นบ้าน** สำหรับสาขาย่อยวิชานิเทศศาสตร์ที่ได้เข้ามาให้ความสนใจกับสื่อพื้นบ้านนั้น คือ สาขานิเทศศาสตร์พัฒนาการ หรือสาขาการสื่อสารเพื่อการพัฒนา (Development Communication) แต่ทว่าสาขานิเทศศาสตร์พัฒนาการนั้นยังมีแนวโน้มที่จะมีท่าทีที่ "คิดแต่จะใช้สื่อพื้นบ้านเพื่อการพัฒนาชุมชน" ได้อย่างไร โดยยังให้ความสนใจน้อยต่อชะตากรรมของตัวสื่อพื้นบ้านเอง ไม่ว่าจะเป็นการดำรงอยู่หรือการพัฒนาตัวสื่อพื้นบ้านก็ตาม

และนี่อาจจะเป็นรอยแยกระหว่างนิเทศศาสตร์พัฒนาการกับโครงการสพล.ซึ่งได้กำหนดท่าทีต่อสื่อพื้นบ้านอย่างชัดเจนว่า จะต้องใช้ระบบคู่ขนานคือ "ต้องทั้งใช้ทั้งช่วยดำรงรักษา/สืบทอด/พัฒนาสื่อพื้นบ้าน" ไปพร้อมๆกัน ทั้งนี้เพื่อให้เกิดความยั่งยืนในการใช้

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

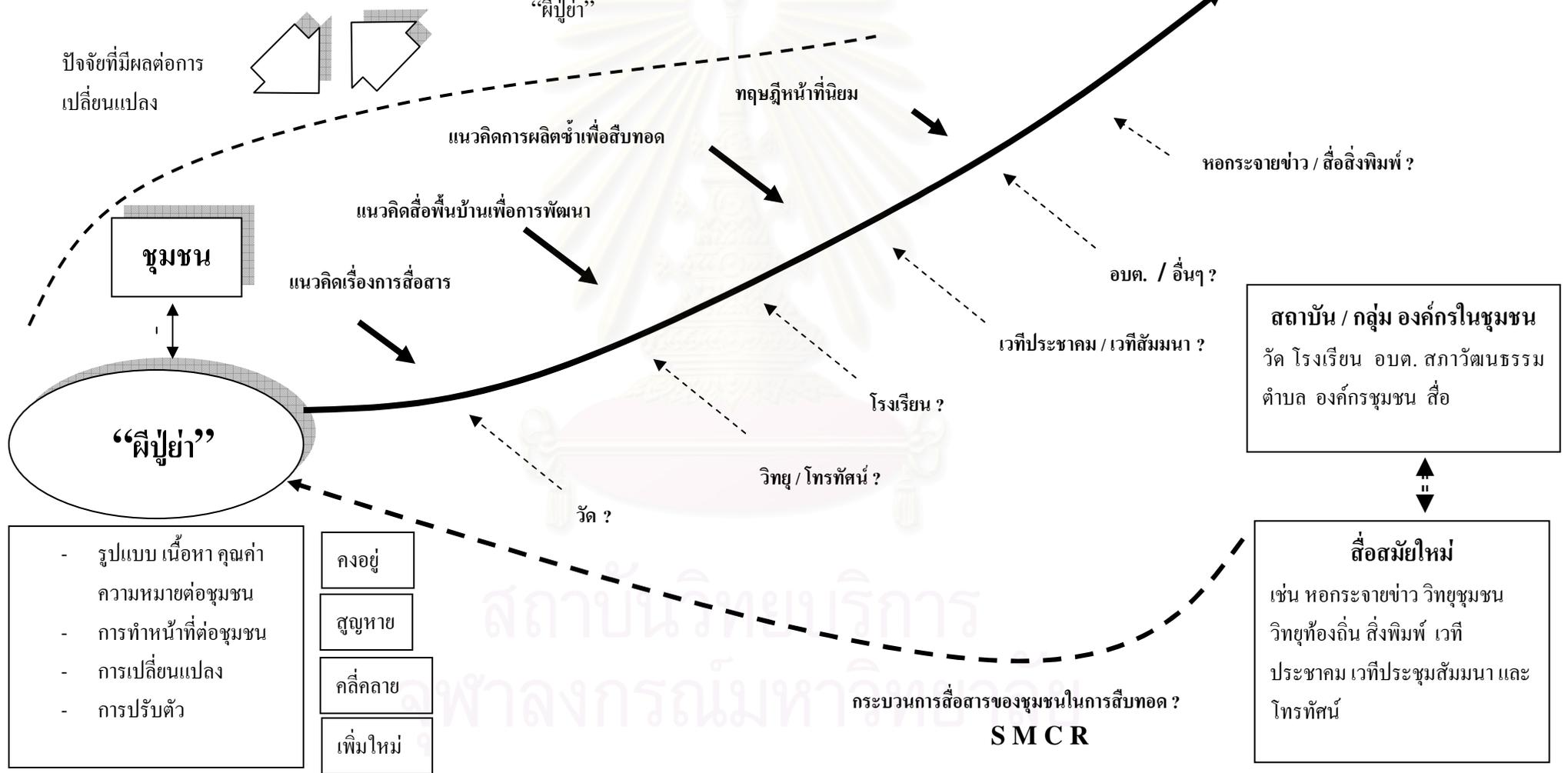
กรอบแนวคิดการวิจัย (Conceptual Framework)

บริบทของ

ปัจจัยที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลง

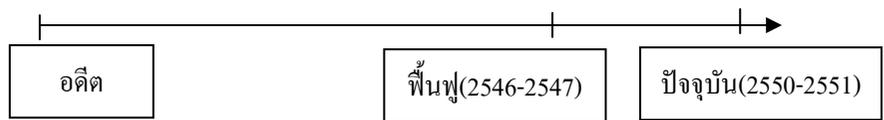
ทุนทางวัฒนธรรมของชุมชน
“ผีป่วน”

การแก้ไขปัญหา – การพัฒนาชุมชน
“ตำบลในฝัน”

- รูปแบบ เนื้อหา คุณค่า
- ความหมายต่อชุมชน
- การทำหน้าที่ต่อชุมชน
- การเปลี่ยนแปลง
- การปรับตัว

- คงอยู่
- สูญหาย
- คลี่คลาย
- เพิ่มใหม่

แนวคิดทฤษฎีกลุ่มที่หนึ่ง ที่ใช้ในการศึกษาเกี่ยวกับบทบาทหน้าที่ของประเพณีหมู่บ้าน จากอดีตถึงปัจจุบันหลังจากที่มีการรื้อฟื้นมีการปรับเปลี่ยนไปอย่างไร (คงเดิม/หายไป/คลี่คลาย/ หน้าที่ใหม่) และอะไรคือปัจจัยที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง

ได้แก่

1. แนวคิดเรื่องสื่อพื้นบ้านเพื่อการพัฒนา
2. แนวคิดการใช้สื่อพิธีกรรมเพื่อการพัฒนา
3. ทฤษฎีหน้าที่นิยม

1. แนวคิดสื่อพื้นบ้านเพื่อการพัฒนา

1.1 แนวคิดเรื่องวัฒนธรรมชุมชน

สื่อพื้นบ้านนับเป็นวัฒนธรรมชุมชนที่อยู่คู่กับสังคมไทยมาช้านาน สื่อพื้นบ้านแต่ละประเภทต่างก็มีบทบาทหน้าที่ที่โดดเด่นแตกต่างกันไป เมื่อยุคสมัยเปลี่ยนแปลงไป สื่อสมัยใหม่ หลั่งไหลเข้ามา และมีบทบาทในชุมชน สังคมมากยิ่งขึ้น สื่อพื้นบ้านที่เคยทำหน้าที่ และแสดง ถึงอัตลักษณ์ในวัฒนธรรมของชุมชนก็เริ่มจางหายไป บ้างก็เหลือไว้เพียงรูปแบบ โดยขาดมิติด้าน คุณค่า กาญจนา แก้วเทพ (2538) ได้อธิบายว่า “วัฒนธรรม” สามารถแบ่งออกเป็น 2 ส่วนใหญ่ๆ คือ

1) ส่วนที่มองเห็นได้ เป็นส่วนของวัฒนธรรมที่เรามักเข้าใจกันทั่วไป สามารถสัมผัสจับต้องได้ เช่น การประกอบพิธีกรรม กล่าวว่ เราอาจจะเรียกส่วนนี้ว่าเป็นส่วนของ “รูปแบบ” ของ วัฒนธรรม เป็นส่วนที่เราสัมผัสจับต้องได้ และนอกจากรูปแบบที่เรามองเห็นและต้องได้แล้ว เรา จำเป็นจะต้องขุดลึกลงไปในส่วนที่เป็น “ราก” ที่อยู่ใต้ดิน

2) ส่วนที่มองไม่เห็น สัมผัสไม่ได้ ต้องใช้การคิดไตร่ตรองวิเคราะห์จึงจะเข้าใจ ส่วนที่อยู่ ใต้ดินนั้น ได้แก่ ระบบคิด ระบบคุณค่า ซึ่งอาจเรียกว่า เป็นส่วนที่เป็น “เนื้อหา” ของวัฒนธรรม

ใจทิพย์ สอนดี (2543) อธิบายเพิ่มเติมเกี่ยวกับวัฒนธรรมว่า ในการทำงานวัฒนธรรมนี้ หากเราไม่ละเอียดลึกซึ้งในการจำแนกแยกแยะ เราอาจจะได้มาแต่ “รูปแบบ” โดยขาด “เนื้อหา” เหมือนกับการได้มาซึ่งกระทู้ แต่ขาดแก่น เช่น เราอาจจะรื้อฟื้นรูปแบบการช่วยกันลงแขก เอา มือเอาแรง โดยรูปแบบดั้งเดิมนั้นมีคุณค่าพื้นฐานอยู่ที่การร่วมแรงร่วมใจกันโดยสมัครใจ ถ้าหาก บุคคลภายนอกไปบังคับให้ชาวบ้านมาร่วมแรงร่วมใจกันอย่างแท้จริง ก็เรียกได้ว่า “เหลืออยู่แต่

รูปแบบ โดยปราศจากเนื้อหา” หรือเรียกว่า “เหลือแต่ซาก ปราศจากชีวิต” หากเป็นการประกอบพิธีกรรมก็เรียกว่า “ทำพอเป็นพิธี” ซึ่งหมายความว่า มีแต่รูปแบบพิธีกรรมเท่านั้น แต่ขาดเนื้อหาคุณค่าสาระของพิธีกรรม

ฉัตรทิพย์ นาถสุภา (2529 อ้างถึงใน ใจทิพย์ สอนดี : 2543) ได้กล่าวว่า ขบวนการวัฒนธรรมชุมชน เป็นขบวนการในการสร้างความเคารพและยอมรับในวัฒนธรรมและภูมิปัญญาในฐานะที่เท่าเทียมกัน ไม่ดูถูกวัฒนธรรมกัน และเป็นขบวนการที่เน้นการประสานความร่วมมือกับคนภายนอก และได้เสนอแนวทางในการทำงานวัฒนธรรมชุมชนไว้ ดังนี้

- 1) ต้องทำงานที่เน้นการพัฒนาแบบกลุ่ม ร่วมมือช่วยเหลือกัน เพื่อคงความเป็นชุมชนไว้
- 2) จะต้องเน้นการสร้างจิตสำนึกแบบชุมชนให้เกิดขึ้น ด้วยการหันกลับไปเน้นเรื่องของประสบการณ์ร่วม
- 3) จะต้องมีการระดมความคิด หรือต่อยอดจิตสำนึก ผ่านปัญญาชนท้องถิ่น นักวิชาการ นักพัฒนา คนเฒ่า คนแก่ จากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนรุ่นต่อไป
- 4) จะต้องมีการรวมกลุ่ม รวมตัวกันของชาวบ้านในรูปของการจัดองค์กร เพื่อเป็นสื่อกลางในการต่อรอง
- 5) จะต้องมีการประสานงานทางด้านวัฒนธรรมระหว่างหมู่บ้านกับหมู่บ้าน และกับคนอื่น ๆ เพื่อสร้างเครือข่ายในการเรียนรู้
- 6) ชุมชนต้องมีความสัมพันธ์และใกล้ชิดกับธรรมชาติ ดูแลรักษามิใช่ทำลายล้างธรรมชาติ

อนันท์ กาญจนพันธ์ (2544) มองว่า ในการศึกษาวิจัยในมิติวัฒนธรรม โดยเฉพาะประเด็นปัญหาที่เกี่ยวข้องเชื่อมโยงกับชาติพันธุ์ ภูมิปัญญา และทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งมีความหลากหลายและซับซ้อนอย่างมาก อาจกล่าวได้ว่า ตั้งอยู่บนพื้นฐานของวิถีคิดต่างๆ ทางวัฒนธรรมที่สำคัญ 6 ประการ ดังต่อไปนี้

ประการแรก มิติทางวัฒนธรรมเป็นการมองปัญหาแบบเป็นองค์รวม หมายความว่า มองความสัมพันธ์ระหว่างสรรพสิ่งต่างๆ ว่า มีความสัมพันธ์กัน โดยที่ไม่แยกแยะเป็นส่วนๆ

ประการที่สอง มิติวัฒนธรรมเป็นการมองที่วิถีคิดของคน วิถีคิดนี้อาจจะแตกต่างจากที่มองกันมาในอดีต เพราะที่ผ่านมามักจะเน้นเรื่องของระบบคุณค่า คือ คุณค่าทางศีลธรรมอันดีงามของสังคม การมองถึงวิถีคิดนั้น เป็นการมองทางวัฒนธรรมที่เป็นภาพรวม กล่าวคือ ต้องดูว่าชาวบ้านมีวิถีคิดอย่างไร ถ้าเขาจะรักษาสภาพตนเอง เขามีวิถีคิดอย่างไร เช่น การที่เขาบอกว่า “ผีเข้าผีทำ” อาจดูไร้เหตุผลในด้านเนื้อหาหรือเชิงคุณค่า แต่ถ้าพิจารณาที่วิถีคิดของชาวบ้านว่า

การที่ผีทำนั้น วิธีคิดของเขานั้นหมายถึงอะไร ต้องตอบให้ได้เป็นภาพรวมๆ ไม่ใช่มองในมิติใดมิติหนึ่ง หรือมองว่าชาวบ้านเชื่อผี เป็นพวกที่เพี้ยน ไม่พัฒนาตามสมัยใหม่

ดังนั้น การมองจากมิติทางด้านวัฒนธรรม โดยเน้นไปที่เรื่องของระบบคิด จะช่วยให้เราเชื่อมโยงประเด็นปัญหาต่างๆ เข้าด้วยกันเป็นองค์รวม อันนี้เป็นสิ่งที่สำคัญมาก ระบบคิดจึงไม่ใช่เป็นเรื่องของด้านใดด้านหนึ่ง แต่เป็นเรื่องที่เราพยายามมองดูว่าชาวบ้านเขาอธิบายสิ่งเหล่านี้อย่างไร

ประการที่สาม มิติทางวัฒนธรรมเป็นการมองจากมุมมองของชาวบ้าน มิติทางวัฒนธรรมไม่ใช่เป็นมุมมองจากนักวิจัย ดังนั้น นอกจากจะต้องดูที่ระบบคิดของชาวบ้านแล้ว ยังต้องมองจากมุมมองของชาวบ้านออกมา แต่ไม่ใช่เชื่อตามที่ชาวบ้านบอกทุกอย่าง เราจะต้องวิเคราะห์มุมมองของชาวบ้านว่า เขาใช้ระบบวิธีคิดอย่างไร เขาเชื่อมโยงวิธีคิดในระบบนิเวศกับความสัมพันธ์ของคนในสังคมอย่างไร ดังนั้น มิติทางวัฒนธรรม จึงต้องมองแบบองค์รวม มองที่ระบบวิธีคิด มองออกมาจากมุมมองของชาวบ้าน และมองให้เห็นการเชื่อมโยง

ประการที่สี่ มิติทางวัฒนธรรมจะให้ความสำคัญกับอุดมการณ์ที่เกี่ยวข้องกับอำนาจ ซึ่งครอบคลุมความคิดเกี่ยวกับศักดิ์ศรี สิทธิ และความมีตัวตนของกลุ่มชน กล่าวคือ ทุกสังคมจะมีวิธีการที่จะจัดระเบียบของสังคมเป็นของตนเอง ซึ่งอันนี้เป็นรากฐานของประชาธิปไตย

วัฒนธรรม คือ กฎเกณฑ์ ใครลองทำอะไรผิด วัฒนธรรมจะถูกสังคมประณามทันที แสดงว่า วัฒนธรรมเกี่ยวข้องกับอุดมการณ์ อำนาจ คือ อำนาจในการบังคับให้เป็นไปตามกฎเกณฑ์ ซึ่งเป็นแนวความคิด (Concept) ของผี ซึ่งก็คือ อุดมการณ์อำนาจ นั่นเอง ถ้าไปถามชาวบ้านว่ามีอุดมการณ์อำนาจเป็นอย่างไร ชาวบ้านคงตอบไม่ได้แน่นอน แต่ถ้าไปถามชาวบ้านว่าผีเกี่ยวกับการมีชีวิตอยู่ของเขาอย่างไร หรือถ้าไปตัดไม้จะเกี่ยวกับผีไหม ชาวบ้านตอบได้แน่นอน ผี ก็คือ อุดมการณ์อำนาจ หรือกฎเกณฑ์ของสังคม

ประการที่ห้า มิติทางวัฒนธรรมต้องมองในเชิงเคลื่อนไหว เราไม่ควรจะมองวัฒนธรรมเป็นภาพนิ่งในเชิงอนุรักษ์ เพราะวัฒนธรรมจะเปลี่ยนแปลงไปเรื่อยๆ แต่การเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมไม่ใช่เปลี่ยนแปลงอย่างไร้ทิศทาง หากจะเป็นการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมที่เกิดจากพลังทางสังคม ดังนั้น วัฒนธรรมจึงต้องมีการผลิตซ้ำ ในภาษาวិชาการจะเรียกว่า การผลิตซ้ำทางวัฒนธรรม หรือการผลิตใหม่ทางวัฒนธรรม คือ วัฒนธรรมมีการพัฒนาและปรับตัวเอง เพื่อที่จะมีส่วนผลักดันแก้ไขปัญหาในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ

เช่น การบวชต้นไม้ของพระประจักษ์ที่ป่าดงใหญ่ บุรีรัมย์ เป็นวิถีคิดทางวัฒนธรรมเพื่อให้เกิดเขตอภัยทานให้ประชาชนไม่ไปละเมิดพื้นที่นั้น เป็นการสร้างกฎเกณฑ์ท้องถิ่นขึ้น โดยอาศัยรูปแบบตามประเพณีวัฒนธรรม

ดังนั้น การวิจัยในมิติทางวัฒนธรรม จะต้องมองในมุมมองของการวิเคราะห์แบบ เคลื่อนไหว เพื่อเราจะได้ไม่ไปมองดูแบบเพื่ออนุรักษ์ แต่ไปดูเพื่อจะได้เห็นมุมมองการต่อสู้ทาง สังคมด้วย ถ้าหากเราไม่นำเอามิติทางวัฒนธรรมขึ้นมาพิจารณา ประชาชนส่วนใหญ่ก็จะไม่สามารถรู้ว่าตัวเองมีพลัง เมื่อเป็นอย่างนี้การพัฒนาต่างๆ ก็จะเป็นการพัฒนาที่กำหนดมาจากคนที่รู้อย่างเดียว แต่จะทำให้ประชาชนทั่วไปเสียเปรียบ

ประการที่หก มิติทางวัฒนธรรมต้องมองให้เข้าใจถึงความพยายามที่จะปลดปล่อยให้ ยอมรับศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ หมายถึง มิติทางวัฒนธรรมต้องให้ความสำคัญกับวิถีคิดที่จะ ส่งเสริมศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ ความเป็นมนุษย์ที่สำคัญ คือ ความเป็นอิสระของตัวเอง ไม่ ถูกครอบงำทางความคิดจากใคร ปัญหาทางวัฒนธรรมในปัจจุบันที่สำคัญ คือ ปัญหาการครอบงำ ทางความคิด ดังนั้น การวิจัยในมิติทางวัฒนธรรมจะต้องปลดปล่อยการครอบงำทางความคิดให้ ใจได้ วิธีการปลดปล่อยการครอบงำทางความคิด ก็คือ จะต้องส่งเสริมให้เห็นศักยภาพและเข้าใจ ภูมิปัญญาของคน นั่นคือ เราต้องมองคนเป็นคน ต้องเห็นศักดิ์ศรีและคุณค่าของความเป็นคน

แนวคิดของอานันท์ กาญจนพันธ์(2544 อ้างแล้ว) สอดคล้องกับแนวคิดของ ไชยันต์ - รัชชกุล (2548) ที่กล่าวโดยสังเขปว่า “วัฒนธรรมชุมชน” เป็นแนวความคิดที่มีหลักใหญ่ใจความ อยู่ที่การเชื่อมั่นและส่งเสริมศักยภาพของชาวบ้าน ผู้รับผลของการพัฒนา ว่าสามารถที่จะฟื้นฟู ดำรงอยู่และพัฒนาตนเองได้ ด้วยพื้นฐานทางความเชื่อ ความสัมพันธ์ในชุมชน และภูมิปัญญา หรือที่รวมเรียกว่า “วัฒนธรรม” ของตนเอง สำหรับการพัฒนาตามแนวคิดวัฒนธรรมชุมชน ด้วย วิธีนี้ชาวบ้านจึงสามารถตอบโต้และค้นหาทางเลือกให้กับปัญหาของตนเองได้ ตรงกันข้าม “วัฒนธรรมชุมชน” วิจารณ์ว่า ที่ผ่านมานโยบายการพัฒนาที่ส่งเสริมโดยรัฐ โดยนักวิชาการที่ไม่ รับรู้ถึงศักยภาพของชาวบ้าน กลับชักนำชาวบ้านให้เข้าสู่วงจรของความทุกข์ยากต่างๆ นานา ที่ สำคัญคือ การตกเป็นทาสของระบบทุนนิยม ระบบเศรษฐกิจและสังคมที่รัฐส่งเสริมมาเกือบ 4 ทศวรรษของการพัฒนาตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ การพัฒนาตามแนวทาง “วัฒนธรรมชุมชน” จึงต้องเริ่มต้นที่การศึกษาและค้นหาวัฒนธรรมของชาวชนบทเองเพื่ออาศัยเป็น พื้นฐานสำหรับการฟื้นฟูและพัฒนา

1.2 แนวคิดเรื่องสื่อพื้นบ้าน

สมควร กวียะ (2529 : 8) อธิบายเกี่ยวกับ สื่อพื้นบ้านว่า คือ วัฒนธรรมที่ได้สร้างสรรค์ และสั่งสมมาแต่อดีต กลายเป็นเครื่องมือที่ส่ง รับ และเก็บข่าวสารที่เป็นสัญลักษณ์และเอกลักษณ์

ปรากฏให้เห็นในรูปของคำพูด ข้อเขียน บทเพลง ดนตรี การละเล่น หัตถกรรม สถาปัตยกรรม พิธีการ ความคิด ความเชื่อ ค่านิยม หรือแม้กระทั่งชีวิต

สุรพล วิรุฬห์รักษ์ (2530 : 40) ได้กล่าวถึงสื่อพื้นบ้านไว้ว่า เป็นรูปแบบของการสื่อสารระหว่างบุคคลกับบุคคล หรือบุคคลกับกลุ่ม หรือกลุ่มคนกับกลุ่มคนที่ได้ประพฤติปฏิบัติสืบต่อกันมาจนเกิดความเคยชินเป็นประเพณี และครอบคลุมถึงประเพณี ภาษา ท่าทาง การแต่งกาย เครื่องใช้ ฯลฯ ที่ประชาชนในสังคมหนึ่งกำหนดความหมายที่แน่นอนเอาไว้ให้เป็นที่เข้าใจตรงกัน ดังนั้น สื่อพื้นบ้านจึงมีอีกชื่อหนึ่งว่า “สื่อประเพณี” และสื่อพื้นบ้านจึงครอบคลุมการแสดงต่างๆ เช่น เพลง ละคร ระบำ ละคร การละเล่น และการกีฬา ที่เปิดโอกาสให้มีการสนทนาวิสาสะ ตลอดจนประเพณีและพิธีกรรมต่างๆ ที่เป็นปัจจัยให้เกิดการสื่อสาร

สมสุข หินวิมาน (2548 : 31) อธิบายความหมายของสื่อพื้นบ้านที่กระชับและได้ใจความว่า “สื่อพื้นบ้าน” หมายถึง สื่อทุกชนิดที่มีมาก่อนหน้ายุคสื่อมวลชนจะเกิดขึ้นมา (โดยที่สื่อมวลชนแขนงแรกที่สุดที่อุบัติขึ้นมาในสังคมก็คือ สื่อหนังสือพิมพ์ ที่มีอายุราวสองร้อยปีเท่านั้น) และในขณะเดียวกัน สื่อเหล่านี้จะทำหน้าที่เชื่อมโยงและถ่ายทอดข้อมูลข่าวสาร ความหมายและอารมณ์ความรู้สึกร่วมกันของคนที่อยู่ในชุมชนเดียวกัน ซึ่งบางครั้งก็จะจำกัดขอบเขตของสื่อเฉพาะที่เป็นของพื้นบ้าน (folk) อาทิ นิทานพื้นบ้าน การแสดงลิเก ฯลฯ แต่นักวิชาการบางคนก็ขยายขอบเขตให้รวมไปถึงสื่อที่เป็นวัฒนธรรมชั้นสูง (high culture) ด้วย อาทิ การแสดงโขนหรือภาพจิตรกรรมฝาผนัง

กาญจนา แก้วเทพ (2549 : 437) ได้จำแนกประเภทของสื่อพื้นบ้านในความหมายที่กว้างขวางแบบแนวคิดสัญวิทยา (Semiology) ที่ถือว่า “ทุกอย่างล้วนเป็นสัญวิทยาทั้งสิ้น” ไว้ดังนี้

- 1) รูปแบบสื่อที่เป็นวจนภาษา (Verbal Form) มีขอบเขตกว้างขวางตั้งแต่ คำคม ภาษิต บทกลอน เพลงพื้นบ้าน เพลงสอนเด็ก เรื่องเล่า ตำนาน เป็นต้น
- 2) รูปแบบสื่อที่เป็นพฤติกรรม (Behavior Form) เช่น ความเชื่อพื้นบ้าน ประเพณี ธรรมเนียม วิธีการรักษาพยาบาล งานเฉลิมฉลอง การเล่นเกมและการละเล่นต่างๆ
- 3) รูปแบบสื่อที่เป็นวัตถุ (Material Form) เช่น งานฝีมือ การผลิตข้าวของเครื่องใช้ เครื่องตกแต่งร่างกาย เสื้อผ้า วิธีการทำอาหาร ฯลฯ
- 4) รูปแบบสื่อที่เป็นอวจนภาษา (Non-Verbal Form) เช่น การแสดงอากัปกิริยา การเต้นรำ การวาดภาพหรือเขียนตัวอักษรบนฝาผนัง (graffiti) เหยียดตรา ฯลฯ

ก. จุดเด่นของสื่อพื้นบ้าน

นอกจากนั้น สื่อพื้นบ้านยังมีจุดเด่นอีกหลายประการที่สื่อมวลชน หรือสื่อสมัยใหม่ไม่มี ดังที่ กาญจนา แก้วเทพ (2545 : 194) ได้อธิบายว่า สื่อพื้นบ้านบ่งบอกถึงเอกลักษณ์ในแต่ละท้องถิ่นอย่างชัดเจน รูปแบบของสื่อบางอย่างยังเปิดโอกาสให้ทุกคนเข้าร่วมอย่างเต็มที่ ไม่ใช่เป็นเพียงผู้ดูผู้ชมเฉยๆ (passive audience) เช่น เพลงเกี่ยวข้าว รำเซิ้งต่างๆ ซึ่งการละเล่นต่างๆ ในชนบทส่วนใหญ่จะก่อให้เกิดการสื่อสารสัมพันธ์กันในขณะที่ทำกิจกรรมในชีวิตจากเนื้อหา และวิธีการแสดงออก เราสามารถวิเคราะห์เจาะลึกไปถึงค่านิยมและวิถีชีวิตของประชาชนได้ ดังนั้น สื่อประเพณีหรือสื่อพื้นบ้านจึงถือได้ว่าเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตของชุมชน

กาญจนา แก้วเทพ (2545 : 155 - 156) ได้จำแนกจุดเด่นของสื่อพื้นบ้านไว้ ดังนี้

- 1) มีลักษณะใกล้ชิดประชาชน จึงง่ายต่อการเข้าถึง รวมทั้งการทำความเข้าใจ
- 2) สามารถแสดงออกทางอารมณ์ได้อย่างเต็มที่ เพราะรูปแบบการแสดงเป็นการสื่อสารระหว่างบุคคล ผู้ชมมีส่วนร่วมได้
- 3) สามารถดัดแปลงให้เข้ากับแต่ละท้องถิ่นได้ เช่น ลิเกที่ไปแสดงตามหมู่บ้านที่มีเอกลักษณ์เฉพาะ สามารถเอาเรื่องในหมู่บ้านมาเล่นได้
- 4) ใช้ภาษาท้องถิ่น ทำให้ระบบความหมายเป็นระบบเดียวกันกับผู้ชม ใช้ภาษาได้แบบ “โดนใจ” มีชีวิตชีวา
- 5) สามารถปรับตัวให้เข้ากับเนื้อหาใหม่ๆ ได้ง่าย เช่น พระเอกหนังตะลุงก็เรียนจบเมื่อนอก ผู้ร้ายก็ตายด้วยโรคเอดส์ เป็นต้น
- 6) มีราคาถูก หรืออาจไม่เสียค่าใช้จ่ายเลย
- 7) เนื่องจากเป็นสื่อที่มีมายาวนาน ประชาชนมีความคุ้นเคย จึงเป็นที่รักใคร่และชื่นชอบของคนทุกเพศทุกวัย

ข. บทบาทหน้าที่ของสื่อพื้นบ้าน

นับแต่อดีตกาลสื่อพื้นบ้านมีบทบาทหน้าที่ต่อชุมชนและสังคมหลายด้านอย่างชัดเจน อีกทั้งเป็นเครื่องมือสื่อสารแบบดั้งเดิมของสังคมที่มาก่อนสื่อมวลชนสมัยใหม่ กาญจนา แก้วเทพ (2545 : 152 - 154) ได้อธิบายบทบาทหน้าที่ของสื่อพื้นบ้านในลักษณะต่างๆ ดังนี้

- 1) ให้ความบันเทิง ซึ่งเป็นหน้าที่หลักและหน้าที่พื้นฐานของสื่อพื้นบ้าน ไม่ว่าจะปรับเปลี่ยนไปเพื่อการอื่นอย่างไรก็ตาม หน้าที่นี้จะติดตามสื่อประเพณีไปอยู่เสมอ

ลักษณะบันเทิงของสื่อพื้นบ้านมีหลายรูปแบบ เช่น ผ่อนคลายอารมณ์ การหยอกล้อ การสร้างอารมณ์ขัน ตลอดจนความบันเทิงประเพณีของอารมณ์ผสมกับบำรุงปัญญาไปพร้อมกัน

- 2) การแจ้งข่าวสาร หรือการรายงานสภาพสภาวะแวดล้อม เช่น การเล่นหนังตะลุงแม่จะเล่นเรื่องที่เคยเล่นตามแบบฉบับ แต่สื่อประเพณีเหล่านี้จะมีที่ว่างสำหรับจะสอดแทรกเหตุการณ์ปัจจุบันลงไปได้เช่นเดียวกับเพลงลูกทุ่ง
- 3) การให้การศึกษา เป็นหน้าที่หลักพื้นฐานอีกประการหนึ่งของสื่อประเพณี เช่น
 - การศึกษาให้ความรู้ทั่วไปด้านศาสนา มิติด้านศาสนาเป็นแกนหลักของชุมชนในการหล่อหลอมสมาชิก ดังนั้น สื่อพื้นบ้านทุกชนิดจึงต้องเอาการเอางานในการอบรมสั่งสอนด้านศาสนา ด้านการแนะนำหลักการต่างๆ ให้รู้จักและเข้าใจ
 - การอบรมจริยธรรมเป็นการเฉพาะ อันเป็นการประยุกต์หลักศาสนามาใช้ในการจัดการกับความสัมพันธ์ทางสังคมให้เป็นไปในทางที่พึงปรารถนา เช่น หลักความกตัญญู หลักอหิงสาธรรม การให้อภัยอโหสิกรรม เป็นต้น
 - การชี้แนวทางปฏิบัติอันเป็นการศึกษาที่มีลักษณะเป็นรูปธรรมมากที่สุด เพราะลงไปสู่การปฏิบัติของแต่ละบุคคล เช่น การประพฤติของสตรี การประกอบสัมมาอาชีพ การฝึกตนเอง ฯลฯ
- 4) การวิพากษ์วิจารณ์สังคม เป็นองค์ประกอบที่มีสีสันของสื่อประเพณี คือ การแสดงออกซึ่งความคิดเห็นไปจนกระทั่งถึงการวิพากษ์วิจารณ์ ซึ่งสื่อมวลชนมักจะแสดงบทบาทไม่ได้หรือแสดงได้อย่างจำกัด เนื่องจากสื่อมวลชนต้องทำงานอยู่ภายใต้กรอบและเงื่อนไขกดดันอื่นๆ องค์ประกอบนี้ช่วยอธิบายว่าเหตุใดประชาชนจึงชื่นชอบสื่อพื้นบ้านหลายประเภท เช่น หนังตะลุงที่มีบทบาทวิพากษ์วิจารณ์การเมืองหรือรัฐบาล เป็นแม่เหล็กดึงดูดความสนใจของประชาชนคนดู
- 5) การทำหน้าที่เป็นตัวประสานความสัมพันธ์ระหว่างคนกลุ่มต่างๆ ที่มีความแตกต่างทางด้านเพศ เชื้อชาติ เผ่าพันธุ์ ศาสนา ตัวอย่างเช่น ร่องเงี้ยวเป็นการละเล่นที่ประสานระหว่างคนพุทธและคนมุสลิม งานประเพณีแห่ไม้ค้ำโพธิ์ที่เชื่อมความสัมพันธ์ระหว่างชาวบ้านจากหลายๆ หมู่บ้าน เป็นต้น

และนอกจากนั้น นักวิชาการสำนักเยอรมันแฟรงเฟิร์ต(อ้างถึงใน กาญจนา แก้วเทพ, 2548 : 12) ได้ประมวลหน้าที่อันหลากหลายของสื่อพื้นบ้านที่อาจเรียกได้ว่า “สืบเหลี่ยมของหน้าที่ของสื่อพื้นบ้าน” ได้ดังนี้

1. ให้ข่าวสาร
2. ให้การศึกษา
3. อบรมจริยธรรม
4. ให้ความบันเทิง
5. ปลดปล่อยแรงผลักดันทางเพศ
6. พัฒนาภูมิปัญญา
7. ส่งเสริมความสามัคคี
8. รักษาพยาบาลกายและใจ
9. วิพากษ์วิจารณ์สังคม
10. แสดงเอกลักษณ์และตัวตน

ธีรราชย์ อิศรเดช (2548 : 81 - 83) ได้อธิบายรูปแบบของหน้าที่ของสื่อพื้นบ้านไว้ที่น่าสนใจ ดังนี้

1. **หน้าที่ตรง** คือ หน้าที่ของสื่อพื้นบ้านนั้นโดยตรงเห็นได้ชัดรับรู้กันได้ทั่วไป เช่น ให้ความบันเทิงเพื่อสุขภาพใจ
2. **หน้าที่แฝง** เป็นหน้าที่ที่เป็นผลพลอยได้ หรือเป็นส่วนที่ผู้รับสารให้ความหมายจากมุมมองของตนเอง เช่น การมาฟังเทศน์มหาชาติแล้วได้มาดูสาว ๆ ที่วัด ศูนย์ปฏิบัติธรรมที่บ้านใหม่สมบุญสร้างไว้เพื่อเป็นศูนย์กลางของชุมชน และเพื่อเป็นที่ยึดเหนี่ยวแต่อีกนัยหนึ่งก็เพื่อให้พระคุณแลรักษาป่า เป็นต้น การวิเคราะห์หน้าที่แฝงนำไปสู่การขยายผลในเรื่องการขยายกลุ่มเป้าหมายและการเสริมหน้าที่แฝงในด้านสุขภาวะให้เด่นชัดขึ้น
3. **หน้าที่โยง** เป็นผลพลอยได้จากกิจกรรมไปสู่อีกกิจกรรมหนึ่งซึ่งเป็นกลไกโดยธรรมชาติของกิจกรรมในชุมชน หน้าที่โยงไม่ใช่หน้าที่แฝง เพราะอาจเด่นชัดแต่ไม่ใช่หน้าที่หลักแต่เริ่ม เป็นการนำไปสู่กิจกรรมอื่นๆ เช่น กิจกรรมกลองยาวนำไปสู่ประเพณีลงแขกตีกลอง คือ การสร้างประเพณีเวียนไปตีกลองในหมู่บ้านของสมาชิกโดยไม่คิดค่าตอบแทน คล้ายเป็นสวัสดิการให้แก่สมาชิกที่ร่วมวงตีกลองว่า จะได้รับสิทธิในการเอาคณะกลองยาวไปเล่นในหมู่บ้านของตน ซึ่งก่อให้เกิดมิติจิตใจ ความเกรงใจในหมู่บ้าน และทำให้สมาชิกมีคุณค่าในแวดวงของตนเอง
4. **หน้าที่หาย** เมื่อบริบทของสังคมเปลี่ยนไป มีสิ่งใหม่ทำหน้าที่แทน หรือสื่อพื้นบ้านไม่อาจสืบทอดตนเอง ทำให้หน้าที่บางอย่างหายไป การมองอดีตค้นหาหน้าที่ใน

บริบทนำไปสู่การทบทวนแสวงหาแนวทางในการฟื้นฟูพื้นที่ที่เคยมีน้ำให้คืนมาก่อนให้เกิด **การฟื้นฟูพื้นที่** ถ้าตัวสื่อมีพื้นที่นั้นอยู่ก่อน แต่พื้นที่นั้นได้หยุดไป จึงนำมาใช้เพื่อให้ทำพื้นที่นั้นต่อ เช่น งานฝึปปูย่าที่ อ.ห้างฉัตร

5. **หน้าที่คลี่คลาย** เป็นส่วนที่น่าสนใจในการปรับตัวของสื่อพื้นบ้าน การคลี่คลายหน้าที่เป็นการคลายตัวของหน้าที่เก่า ซึ่งอาจคลี่คลายได้หลายทิศทาง เช่น การย้ายน้ำหนัก อย่างการใช้มวยไทยเพื่อการออกกำลังกาย แต่เดิมก็ให้ผลด้านนี้อยู่แล้ว แต่เป็นผลพลอยได้ ปัจจุบันการฝึกในหลายที่กลายเป็นเป้าหมายหลักเรื่องสุขภาพ การเกิดหน้าที่ผสม เช่น การฟ้อนเจิงที่ได้ออกกำลังกายด้วย ได้ความสุขทางจิตวิญญาณด้วย
6. **หน้าที่เพิ่ม** เป็นความสามารถหรือศักยภาพของสื่อพื้นบ้านนั้นๆ ในการแก้ปัญหาใหม่ๆ ในสังคม สื่อพื้นบ้านอาจไม่มีพื้นที่นั้นอยู่ก่อน แต่สังคมและชุมชนมีความจำเป็นที่จะต้องใช้ จึงพยายามทำให้สื่อพื้นบ้านนั้นมีหน้าที่ โดยส่วนใหญ่มักจะต้องมีการดัดแปลงองค์ประกอบของสื่อพื้นบ้าน หรือดัดแปลงโครงสร้าง (Structure) บางส่วน จนถึงการนำสื่อพื้นบ้านของถิ่นอื่นมาใส่ในอีกพื้นที่โดยพิจารณาความจำเป็นของสังคมและศักยภาพของสื่อพื้นบ้านที่จะทำได้ รูปแบบการเพิ่มหน้าที่ที่กระทบต่อโครงสร้าง เช่น โนราบิค เป็นต้น

จากงานวิจัยในโครงการสื่อพื้นบ้านสื่อสารสุข (สพส.) ยังค้นพบบทบาทหน้าที่ของสื่อพื้นบ้าน โดยเฉพาะสื่อพิธีกรรมอีกหลายประการ ดังที่ กาญจนา แก้วเทพ (2549 : 55 - 59) ได้อธิบายว่า สื่อพิธีกรรมเป็นสื่อที่ทรงคุณค่าต่อบุคคล กลุ่ม และชุมชนจนไม่น่าปล่อยให้สมบัติล้ำค่านี้สูญหายไป คุณค่าดังกล่าวเกิดจาก ศักยภาพในการทำหน้าที่ได้อย่างหลากหลาย รอบด้าน ครอบคลุมแทบทุกมิติของชีวิตของบุคคลและสังคม ดังนี้

1. **หน้าที่ระดมพลังชุมชน** เช่น สื่อพิธีกรรมจุลกฐิน/กฐินแฉ่น ซึ่งต้องการระดมแรงงานผู้คนอย่างมหาศาล และจะต้องทำทุกอย่างให้เสร็จภายในวันเดียว หากปีใดชุมชนไม่สามารถจัดงานจุลกฐินได้ ก็แปลว่า พลังสามัคคีของชุมชนเริ่มลดระดับต่ำลง
2. **หน้าที่สืบทอดความเชื่อ** เช่น พิธีกรรมไหว้ฝึปปูย่า รำผีไท้ หรือแข่งชะนามที่สืบทอดความเชื่อในบรรพบุรุษ หรือผีที่มีฤทธิ์เดชในการดลบันดาลเกี่ยวกับสุขภาพของผู้คน
3. **หน้าที่ในการสร้างภาพาราดรภาพ / เอกภาพ / ความสามัคคีเป็นปึกแผ่น** ที่เป็นคุณค่าซึ่งมีอยู่ในแทบทุกพิธีกรรม เช่น พิธีการหล่อเทียนจากน้ำตาเทียน
4. **หน้าที่ในการสร้าง / สืบทอดอัตลักษณ์ / ตัวตน** ตัวอย่างเช่น แม้ชุมชนอื่นๆ อาจจะมีการทอดกฐินและการรำยรำ แต่ก็มีเฉพาะชาวส่วยที่บ้านยางตะพายเท่านั้นที่

มีการ “รำลึกได้” อันเป็นอัตลักษณ์เฉพาะที่นี้ อัตลักษณ์/ตัวตนนั้นเป็นอาวุธลับของวัฒนธรรมที่มีพละนาภาพในการสร้างความรู้สึกมีเกียรติ มีศักดิ์ศรี และมีพลังเป็นของตัวเอง

5. **หน้าที่ในการสร้างความอบอุ่น / ความมั่นคงในจิตใจ** ตัวอย่างในช่วงเวลาปกติ เช่น พิธีกรรมการสวดสรภัญญะที่ช่วยให้มีความมั่นคงมีสมาธิ หรือการบนบานศาลกล่าว การเสี่ยงทายที่มักเป็นส่วนเดียวหนึ่งของพิธีกรรม
6. **หน้าที่ให้ความบันเทิง** ในงานพิธีกรรมทั้งหลายมักจะมีการแสดง การละเล่น เป็นส่วนประกอบส่วนหนึ่งที่ทำให้ความสนุกสนาน
7. **หน้าที่ในการจัดระเบียบสังคม** ตัวอย่างเช่น พิธีกินหมูล้างดิน เป็นพิธีกรรมที่ลงโทษ (เชิงสัญลักษณ์) แก่ผู้หญิงที่ท้องก่อนแต่งงาน เพื่อเป็นการปรามผู้หญิงคนอื่น ๆ ในชุมชนให้ประพฤติตนให้อยู่ในร่องในรอย
8. **หน้าที่ปลอบขวัญ / คลายความกังวล** ในช่วงเวลาที่ชีวิตของผู้คน / ชุมชนต้องเผชิญกับปัญหาหรือภาวะวิกฤติ เช่น เจ็บไข้ได้ป่วย ประสบอุบัติเหตุ เผชิญกับภัยธรรมชาติ ชุมชนก็จะมีพิธีกรรมที่ทำหน้าที่ปลอบขวัญ เช่น พิธีเหยา พิธีสืบชะตา
9. **หน้าที่ให้แนวทางในการดำเนินชีวิต** เช่น การจัดการสภาพแวดล้อม ตัวอย่างเช่น พิธีสืบชะตาแม่น้ำก็ให้แนวทางการใช้ชีวิตอย่างรู้รักษาทรัพยากรน้ำ หรือการสู้ขวัญควายก็เช่นเดียวกัน
10. **หน้าที่ในการเป็นยาสมานแผลชุมชน** เมื่อคนมาอยู่รวมกันมากๆ ความขัดแย้งก็เป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ ไม่ว่าจะเป็นความขัดแย้งด้านผลประโยชน์ อำนาจ หรือเรื่องส่วนตัว และเมื่อเกิดรอยร้าวขึ้นในชุมชน บรรดาสื่อพิธีกรรมที่มีคุณค่าเรื่อง “การให้อภัย การอโหสิเลิกแล้วต่อกัน” จึงมีสรรพคุณที่ใช้สมานแผลรอยฉีกขาดของชุมชนได้ ตัวอย่างที่ชัดเจน ได้แก่ โครงการเทศน์มหาชาติ วัดศรีสุพรรณ จ.เชียงใหม่
11. **หน้าที่ในการสร้างความทรงจำร่วมกัน (collective memory)** ในทุกชุมชนที่มีอายุยาวนานหลายชั่วคนมาแล้ว ชุมชนย่อมมีเรื่องราว มีประวัติศาสตร์ มีตำนานเกิดขึ้น และในวาระโอกาสที่มีการทำพิธีกรรมนี้เอง ที่จะมีการเล่าเรื่องราวในอดีต ประวัติศาสตร์บุคคล หรือตำนานความเชื่อต่างๆ ของชุมชนให้ผู้ที่มาร่วมพิธีฟัง เรื่องราวที่เป็นความทรงจำร่วมกันนี้จะทำหน้าที่เป็นกลไกสร้างสรรคหลายสิ่งหลายอย่าง เช่น การสร้างตัวตน / อัตลักษณ์ร่วม (collective identity) เชื่อมร้อยความสัมพันธ์ระหว่างคนหลายๆ รุ่น (ทั้งรุ่นที่ตายไปแล้วกับรุ่นที่ยังมีชีวิตอยู่) เป็นต้น
12. **หน้าที่การอบรมบ่มเพาะ** ถือเป็นหน้าที่ที่สำคัญมากที่สุดหน้าที่หนึ่งของพิธีกรรม เพราะในทุกขั้นตอนของการทำพิธีกรรมนั้น เมื่อวิเคราะห์ลงไปอย่างถึงที่สุดแล้วจะ

พบว่า ล้วนเป็นวิถีทางในการอบรมบ่มเพาะคนรุ่นหลังในทางใดทางหนึ่งทั้งสิ้น เช่น ด้านทักษะ ได้แก่ การฝึกถ่ายรำ การฝึกท่าบายนศรี การฝึกทอผ้าปั่นด้าย ฯลฯ การอบรมบ่มเพาะลักษณะนิสัย เช่น ความอ่อนน้อมถ่อมตน การเชื่อฟังผู้ใหญ่ ฯลฯ ด้วยเหตุนี้ในบรรดาพิธีกรรมไหว้ครู หรือเข้าทรงวิญญานบรรพบุรุษ จึงมักจะมีการอบรมสั่งสอนจากวิญญานครูบาอาจารย์หรือปู่ย่าตายายอยู่เสมอ

13. **หน้าที่การแสดงความรู้สึกร่วมกัน** เมื่อเวลาที่มีบุคคลใดบุคคลหนึ่งในชุมชนต้องพบบทเหตุการณ์ร้ายหรือดี คนอื่นๆ ในชุมชนก็จะรู้สึกประหนึ่งว่า ตนเองได้พบบทเหตุการณ์นั้นไปด้วย ที่เรียกว่า “หยิกเล็บเจ็บเนื้อ” (นี่เป็นตัวบ่งชี้ “ความเป็นชุมชน” ได้อย่างหนึ่ง) และเพื่อแสดงว่า คนอื่นๆ ในชุมชนก็รู้ร้อนรู้หนาวไปกับชะตากรรมของบุคคลในชุมชน พิธีกรรมก็จะเป็นเวทีแสดงออกซึ่งความรู้สึกร่วมกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง หากเหตุการณ์นั้นเป็นเหตุการณ์ร้ายๆ ในชุมชนก็จะจัดให้มีรูปแบบพิธีกรรมที่คนอื่น ๆ จะได้ร่วมแสดงออกไว้ให้เช่น งานตุ้มโฮมช่อนขวัญที่จัดขึ้นเพื่อเรียกขวัญผู้ที่ประสบอุบัติเหตุ งานสืบชะตาซึ่งเป็นพิธีกรรมสำหรับผู้ป่วย เป็นต้น

14. **หน้าที่เป็นคลังเก็บความรู้** การที่ชุมชนสามารถดำรงอยู่สืบเนื่องมาได้นั้น เพราะชุมชนมี “ความรู้ที่อยู่ท่วมหัว ที่จะเอาตัวชุมชนให้รอดได้” แต่ทว่า องค์ความรู้ / ภูมิปัญญาเหล่านั้นก็ต้องมี “ที่เก็บรักษา” เอาไว้ ในปัจจุบันนี้ เราอาจจะคุ้นเคยกับแนวคิดเรื่อง “ห้องสมุด / พิพิธภัณฑ์” ว่าเป็นที่เก็บความรู้ แต่สมัยโบราณ ประเพณี / พิธีกรรมนั่นเองจะทำหน้าที่เป็น “ห้องสมุด / พิพิธภัณฑ์ที่มีชีวิต” ซึ่งจัดเก็บองค์ความรู้เรื่องต่างๆ ของชุมชนเอาไว้ ตัวอย่างเช่น องค์ความรู้เรื่องการทำผ้ากฐินถวายพระ ตั้งแต่ขั้นตอนการปลูกฝ้ายถึงขั้นเป็นผ้ากฐินซึ่งมีถึง 11 ขั้นตอน จะถูกจัดเก็บและถูกเรียกออกมาใช้ในงานจลฐิน

กาญจนา แก้วเทพ (2548, 62-63) กล่าวในเรื่องการประเมินค่าภาพรวมของการทำบทบาทหน้าที่ของสื่อพื้นฐานซึ่งได้กล่าวในเรื่องสื่อโนราและจำแนกไว้ 4 ประเภท คือ

1) **หน้าที่สืบเนื่อง(คงเดิม)** ได้แก่ หน้าที่สืบต่อมาจากครั้งอดีตจนถึงปัจจุบัน เช่น ในระดับปัจเจกโนรายังคงทำหน้าที่ช่วยการเผชิญหน้ากับปัญหาวิกฤต ระดับหมู่คณะยังปลูกฝังความรักความอบอุ่นในหมู่พวก ระดับชุมชนก็ยังสามารถสร้างอัตลักษณ์ของชุมชนได้

2) **หน้าที่หายไป** เนื่องจากสังคมใหม่มีทั้งการเปลี่ยนแปลงในระดับกระบวนทัศน์สถาบันทางสังคมและวิถีชีวิต ทำให้หน้าที่บางอย่างของสื่อโนราหายไป เช่น หน้าที่การลดความแตกต่างระหว่างชนชั้นที่แต่เดิมมีไม่มากนักแต่ปัจจุบันความแตกต่างระหว่างชนชั้นมีกว้างมากจนเกินกำลังที่สื่อพื้นบ้านจะประสานได้ เป็นต้น

3) **หน้าที่คลี่คลาย** คือ หน้าที่ที่สื่อพื้นบ้านคลายตัวหรือขยับตัวออกไปไม่เหมือนเดิม ทั้งหมดเป็นการปรับประยุกต์ตนเองแต่ก็ยังมีบางส่วนที่อิงอยู่กับของเดิมหรือลดขนาดตนเองลงมา เช่น หน้าที่การควบคุมความประพฤติ ซึ่งแต่เดิมโนราสามารถทำได้ทั้งระดับชุมชน แต่ปัจจุบันอาจจะเหลือพื้นที่เข้มขันอยู่ในกลุ่มศิลปินเท่านั้น เป็นต้น

4) **หน้าที่เพิ่มเติม** ซึ่งมีในทุกระดับ คือ ระดับปัจเจก เช่น การกลายมาเป็นเครื่องเสริมบารมีทางการเมืองของปัจเจกบุคคล ระดับชุมชน เช่น การเปิดพื้นที่สาธารณะในเมืองให้คนที่สนใจมารวมตัวกัน เช่น ลานวัฒนธรรมหรือระดับนิเวศ เช่น การนำเอาโนราไปใช้ในการรณรงค์รักษาสิ่งแวดล้อม

กาญจนา แก้วเทพ (2549 : 60) ยังได้อธิบายเพิ่มเติมอีกว่า หน้าที่อันหลากหลายที่กล่าวมานั้น ในแต่ละพิธีกรรมก็อาจจะเลือกทำหน้าที่แตกต่างกันไปคนละแบบ แต่ทว่า หน้าที่ที่พื้นฐานที่สุดซึ่งทุกพิธีกรรมจะมีก็คือ การทำบทบาทหน้าที่เชื่อมประสานระหว่างความสัมพันธ์ 3 รูปแบบในเวลาเดียวกัน (แนวคิดโบราณในเรื่องพิธีกรรมว่าเป็นวาระโอกาสของการเปิดโลกทั้ง 3 ให้เชื่อมถึงกัน เช่น วันตักบาตรเทโว) ความสัมพันธ์ทั้ง 3 นั้น ได้แก่

- ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับวัตถุ / สิ่งของ / ธรรมชาติ
- ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งสูงสุดที่เชื่อถือ (พระเจ้า/ผี/หลักธรรม ฯลฯ)
- ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ด้วยกัน

2. แนวคิดการใช้สื่อพิธีกรรมเพื่อการพัฒนา

ลาสเวลล์(Lasswell อ้างถึงใน ใจทิพย์ สอนดี : 2543) กล่าวว่า “บทบาทหนึ่งที่สำคัญของ การสื่อสาร คือ การถ่ายทอดมรดกทางสังคมจากคนรุ่นหนึ่ง ไปสู่อีกรุ่นหนึ่ง”

จากแนวคิดดังกล่าวนี้ได้ส่งผลให้เกิดการยอมรับกันอย่างกว้างขวางว่า วัฒนธรรมในรูปแบบต่างๆ เช่น ประเพณี พิธีกรรม ก็เป็น “สื่อ” อีกรูปแบบหนึ่งในกระบวนการสื่อสารด้วยเช่นกัน ซึ่ง นพนธ์ สัมมา และคณะ(2534 อ้างถึงใน ใจดี สอนทิพย์ : 2543) กล่าวว่า พิธีกรรมกับการสื่อสารมีความสัมพันธ์กันอย่างลึกซึ้งจนอาจกล่าวได้ว่า พิธีกรรมก็คือรูปแบบหนึ่งของการสื่อสารทางสังคม อาศัยกิจกรรมเป็นสื่อกลาง เป็นเทคนิคอย่างหนึ่งที่มนุษย์คิดค้นขึ้นมาเพื่อใช้เป็นเครื่องมือที่ทำให้คนจำนวนมากมีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน โดยการประพฤติ ปฏิบัติตาม

แนวคิด ความเชื่อสืบๆ กันมา แต่การสื่อสารโดยพิธีกรรมจะให้ผลลึกซึ้งกว่า เพราะนอกจากจะได้รับสารสื่อโดยตรงแล้ว ยังได้รับสารสื่อโดยทางอ้อมที่จะทำให้เกิดความรู้สึกร่วมและอารมณ์ด้วย

สื่อพิธีกรรมยังเป็นสื่อที่อาจจะส่ง “สาร” ได้ไม่เต็มรูปแบบนัก แต่ “สาร” ที่มาจากสื่อของพิธีกรรมกลับมีความแนบเนียนกลมกลืนกับพิธีกรรม จนบางครั้งกลายเป็นเรื่องยากต่อการตีความ “สาร” ที่สื่อผ่านทางพิธีกรรมด้วยซ้ำไป ด้วยเหตุนี้ ลีช(Leach) จึงกล่าวว่า พิธีกรรมเป็นทั้งส่วนของสุนทรียะและส่วนของการสื่อสาร (Miller 1979 อ้างถึงใน ใจดี สอนทิพย์ : 2543)

Rokeach (พัชนี เขยจรรยา และคณะ, 2538 อ้างถึงใน ใจทิพย์ สอนดี : 2543) แบ่งความเชื่อตามความยากง่ายในการเปลี่ยนแปลงเมื่อได้รับสารเพื่อการโน้มน้าวใจ กล่าวคือ แบ่งความเชื่อออกเป็น 3 ระดับ ได้แก่

1) ความเชื่อหลัก (Central Belief) เป็นความเชื่อที่เกิดจากการสั่งสมทางสังคม เกิดจากการอบรมสั่งสอนของครอบครัว ศาสนา สถานศึกษา และแหล่งต่างๆ มาเป็นระยะเวลาอันยาวนานจนยากที่จะเปลี่ยนแปลงได้ ถือเป็นแกนกลางของโครงสร้างความเชื่อของบุคคล เช่น ความเชื่อเรื่องบุญกุศล ความเชื่อเรื่องชาติหน้า เป็นต้น เมื่อเวลาผ่านไปทัศนคติที่สั่งสมมาอาจกลายเป็นความเชื่อหลักได้

2) ความเชื่อตามกฎเกณฑ์ของสังคม (Authority Belief) ความเชื่อตามกฎเกณฑ์ของสังคม เป็นความเชื่อที่บุคคลยึดถือและกระทำตาม เช่น เชื่อว่าต้องหยุดรถเมื่อเห็นไฟแดง ความเชื่อนี้อาจเปลี่ยนแปลงไปได้เมื่อสังคมเปลี่ยนกฎเกณฑ์ไป

3) ความเชื่อผิวเผิน เป็นความเชื่อเกี่ยวกับบรรทัดฐาน ซึ่งมีโอกาสเปลี่ยนแปลงได้ง่าย

3. ทฤษฎีหน้าที่นิยม

ยศ สันตสมบัติ (2548 : 29) ได้อธิบายเกี่ยวกับทฤษฎีหน้าที่นิยมจากมุมมองของนักวิชาการตะวันตกว่า แนวคิดแบบหน้าที่นิยมของแรดคลิฟฟ์ – บราวน์ เป็นการมองสังคมโดยเปรียบเทียบกับสิ่งมีชีวิต(Organism) ตัวอย่างเช่น ร่างกายของคนเราประกอบด้วยระบบการทำงานของอวัยวะต่างๆ ซึ่งแต่ละระบบก็มี “โครงสร้าง” และ “หน้าที่” ของตัวเอง เช่นระบบย่อยอาหาร ประกอบด้วยอวัยวะต่างๆ เช่น กระเพาะ ลำไส้ ฯลฯ เพื่อทำหน้าที่ย่อยอาหารเป็นของเหลวและดูดซึมไปตามเส้นเลือด เป็นต้น ทุกๆ ระบบภายในร่างกายจะทำหน้าที่อย่างสม่ำเสมอเพื่อให้ร่างกายมีชีวิตอย่างปกติสุข หากระบบใดหยุดทำหน้าที่ก็จะทำให้เกิดอาการผิดปกติของร่างกาย สังคมก็เช่นเดียวกัน ประกอบไปด้วยระบบต่างๆ เช่น ระบบครอบครัว

เศรษฐกิจ ศาสนา การเมือง ฯลฯ ซึ่งแต่ละระบบก็มีโครงสร้างและหน้าที่เฉพาะ แต่ละระบบจะทำหน้าที่เพื่อให้สังคมดำเนินไปอย่างราบรื่น ความสัมพันธ์ระหว่างระบบต่างๆ ของสังคมก็คือ โครงสร้างสังคม (social structure) นั่นเอง ในแต่ละระบบซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของโครงสร้าง จะประกอบไปด้วย “สถาบัน” (institutions) ต่างๆ เช่น ระบบศาสนา จะประกอบไปด้วยพิธีกรรม ความเชื่อ องค์การทางศาสนา ฯลฯ ซึ่งแต่ละสถาบันจะทำหน้าที่ร่วมกันอย่างใกล้ชิด เพื่อให้ระบบดำเนินไปอย่างมีประสิทธิภาพ ระบบต่างๆ ของสังคมจะทำงานอย่างใกล้ชิดเพื่อรักษา “สมดุล” (equilibrium) ของสังคมเอาไว้

ซึ่งสอดคล้องกับ กาญจนา แก้วเทพ (2544 : 93 - 94) ที่อธิบายว่า จุดเริ่มต้นของสำนักหน้าที่นิยมนั้นคือการปฏิเสธเรื่องลำดับชั้นสูงต่ำของสังคม/วัฒนธรรม สำนักคิดนี้ใช้หลักการคือ หลักด้านชีววิทยาของสิ่งมีชีวิต (organism) ซึ่งประกอบด้วยอวัยวะย่อยๆ อวัยวะย่อยๆ เหล่านี้ต่างมี “หน้าที่เฉพาะ” ของตนเพื่อให้ระบบใหญ่ทั้งระบบมีเสถียรภาพ (stability) มีเอกภาพ (unity) และดำรงอยู่ต่อไป (Maintenance) หากเมื่อใดมี “ปัญหา” เกิดขึ้นกับระบบ (เช่น เวลาเมื่อเชื้อโรคเข้าสู่ร่างกาย) ระบบย่อยๆ ทั้งหมดก็จะปรับตัวเพื่อจัดการกับปัญหานั้น เมื่อภารกิจเสร็จสิ้น ระบบก็จะเข้าสู่สภาวะสมดุล (Equilibrium/Homeostasis) อีกครั้งหนึ่ง

แนวคิดด้านชีววิทยาดังกล่าวถูกนำมาเปรียบเทียบกับระบบสังคม บรรดาสถาบันย่อยๆ ในสังคมก็คืออวัยวะส่วนต่างๆ นั่นเอง ดังนั้น สิ่งที่มีหน้าที่นิยมสนใจศึกษาคือ สถาบันย่อยๆ ของแต่ละสังคมนั้นได้ทำหน้าที่อย่างดี (Functioned) หรือไม่ทำหน้าที่ (Dysfunctioned) หรือทำหน้าที่อย่างผิดพลาด (Malfunctioned) มากกว่าที่จะศึกษาเปรียบเทียบระหว่างสังคมหรือวัฒนธรรมต่างๆ

ฉะนั้น หากนำแนวคิดดังกล่าวมาประยุกต์ใช้กับสถาบันสื่อมวลชนหรือสื่อพื้นบ้าน/วัฒนธรรมมวลชน เราก็ไม่อาจกล่าวได้ว่า สื่อใด/วัฒนธรรมใดสูงส่งหรือด้อยต่ำกว่ากัน หากแต่ต้องพิจารณาว่า สื่อแต่ละอย่าง/วัฒนธรรมแต่ละชนิดได้ทำหน้าที่ตามที่ได้รับมอบหมายมาให้หรือไม่

กล่าวโดยสรุป การนำแนวคิดหน้าที่นิยมมาใช้ในการสื่อสารนั้น จะประกอบด้วยแนวทางดังต่อไปนี้ คือ

1. การดูหน้าที่โดยทั่วไป การทำหน้าที่/ไม่ทำหน้าที่ของสถาบันสื่อมวลชนที่มีต่อสังคม และต่อปัจเจกบุคคล

2. การดูการทำหน้าที่/ไม่ทำหน้าที่ของสื่อมวลชนต่อการสื่อสารเฉพาะๆ บางอย่าง เช่น หน้าที่ของสื่อมวลชนต่อสื่อพื้นบ้าน ต่อการสื่อสารระหว่างบุคคล ต่อการสื่อสารภายในบุคคล
3. การดูปฏิสัมพันธ์ระหว่างสถาบันสื่อมวลชนกับสถาบันอื่นๆ ในสังคม
4. ความต้องการของบุคคลจะสามารถตอบสนองได้ด้วยการสื่อสารแบบต่างๆ เช่น สื่อมวลชน การสื่อสารระหว่างบุคคล สื่อพื้นบ้าน ฯลฯ อย่างไร
5. เนื่องจากสำนักหน้าที่นิยมมีปรัชญาสังคมมาจากกลุ่มเสรีนิยม – พหุนิยม (Liberal - Pluralism) ที่เชื่อว่า ในสังคมจะประกอบด้วยกลุ่มคนที่หลากหลาย อันมีผลประโยชน์และหลักคิดที่แตกต่างกัน และสังคมที่ดีจะต้องเปิดโอกาสให้คนทุกกลุ่มได้มีส่วนร่วมในผลประโยชน์ส่วนรวมและสามารถแสดงความคิดเห็นได้อย่างเสรี เมื่อนำหลักการดังกล่าวมาใช้กับเรื่องหน้าที่ของสถาบันสื่อมวลชน ทฤษฎีหน้าที่นิยมก็จะให้คำอธิบายว่า ในสังคมแบบเสรีนิยมจะเปิดโอกาสให้คนทุกกลุ่มได้แสดงความคิดเห็นของตนเองอย่างเสรีและเป็นหน้าที่พื้นฐานของสื่อมวลชนในระบบทุนนิยมเสรีนิยม

จากแนวคิดหน้าที่นิยมนี้ จะนำมาใช้ในการทำความเข้าใจได้ว่า สื่อพื้นบ้าน “ผีป่วน” ซึ่งเรียกได้ว่าเป็นส่วนย่อยอันหนึ่งของชุมชน แต่เดิมได้มีการทำหน้าที่อะไรต่อชุมชนบ้าง และปัจจุบันหน้าที่เหล่านั้นอะไรที่หายไป หน้าที่อะไรที่ยังคงอยู่ เพราะเหตุใด และประเพณีนี้สัมพันธ์กับระบบหรือส่วนอื่นๆ ของสังคมอย่างไร

กล่าวโดยสรุปได้ว่า ประเพณีผีป่วนนั้นเป็นสื่อพื้นบ้านประเภทหนึ่งที่อยู่คู่ชุมชนวอแก้วมาอย่างยาวนาน จากแนวคิดที่กล่าวมาข้างต้น ได้ชี้ให้เห็นว่าสื่อพื้นบ้านเพื่อการพัฒนา มีคุณลักษณะอย่างไร และมีความสำคัญต่อชุมชนอย่างไรบ้าง ซึ่งจะช่วยให้ผู้วิจัยสามารถค้นหาคำตอบตามวัตถุประสงค์เกี่ยวกับบทบาทหน้าที่ของประเพณีผีป่วนจากอดีต ถึงปัจจุบันได้เป็นอย่างดี ทั้งยัง จำแนกแยกแยะออกมาได้ว่าประเพณีผีป่วนในฐานะสื่อพื้นบ้าน – สื่อพิธีกรรมนี้ ปัจจุบันอยู่ในสถานะใด “คงเดิม สูญหาย คลี่คลาย หรือมีหน้าที่ใหม่” และสามารถวิเคราะห์หาสาเหตุหรือปัจจัยที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงได้

แนวคิดทฤษฎีกลุ่มที่สอง ที่ใช้ในการศึกษากระบวนการสื่อสารของชุมชนในการสืบทอดประเพณีผีป๋วย่า ได้แก่

1. แนวคิดเรื่องการสื่อสาร
2. แนวคิดการสื่อสารแบบมีส่วนร่วม
3. แนวคิดเรื่องการผลิตซ้ำเพื่อสืบทอดและการผสมผสานทางวัฒนธรรม

1. แนวคิดเรื่องการสื่อสาร

ความหมายของการสื่อสาร

จอร์จ เอ มิลเลอร์ (George A. Miller, 1951 อ้างใน ประมะ สตะเวทิน 2546 : 29) กล่าวว่า การสื่อสาร หมายถึง การถ่ายทอดข่าวสารจากที่หนึ่งไปยังอีกที่หนึ่ง

วิลเบอร์ ชแรมม์ (Wilbur Schramm, 1974 อ้างใน ประมะ สตะเวทิน 2546 : 29) กล่าวว่า การสื่อสาร คือ การมีความเข้าใจร่วมกันต่อเครื่องหมายที่แสดงข่าวสาร

เอเวอเรท เอ็ม โรเจอร์ส และเอฟ ฟลอยด์ ชูเมคเกอร์ (Everett M. Rogers and F Floyd Shoemaker, 1971) กล่าวว่า การสื่อสาร คือ กระบวนการซึ่งสารถูกส่งจากผู้ส่งสารไปยังผู้รับสาร

ประมะ สตะเวทิน (2546) กล่าวว่า การสื่อสารหมายถึง กระบวนการของการถ่ายทอดสาร (Message) จากบุคคลฝ่ายหนึ่งซึ่งเรียกว่าผู้ส่งสาร(Source) ไปยังบุคคลอีกฝ่ายหนึ่งซึ่งเรียกว่าผู้รับสาร(Receiver) โดยผ่านสื่อ(Channel)

จุมพล รอดคำดี (2529) ได้อธิบายว่า การสื่อสาร หมายถึง พฤติกรรมการติดต่อสัมพันธ์กันระหว่างมนุษย์ โดยอาศัยกระบวนการถ่ายทอดแลกเปลี่ยนข่าวสาร ความรู้สึกนึกคิด เจตคติ ตลอดจนประสบการณ์ระหว่างกันและกัน เพื่อให้เกิดผลตอบสนองบางประการที่ตรงกับเป้าหมายที่วางไว้ คือ การเข้าใจร่วมกัน ความร่วมมือ ความตกลงเห็นพ้องต้องกัน ความผสมผสาน ประนีประนอม เป็นต้น อันจะนำมาซึ่งความคงอยู่และการพัฒนาสังคมของมนุษย์

สุรรัตน์ ตรีสกุล (2548) ได้อธิบายเกี่ยวกับการสื่อสารไว้ ดังนี้

1) กระบวนการในการถ่ายทอดหรือแลกเปลี่ยนสารระหว่างคู่สื่อสารโดยผ่านสื่อเพื่อให้เกิดความเข้าใจร่วมกัน

2) กระบวนการในการสร้างความหมายร่วมกันระหว่างคู่สื่อสารซึ่งมีปฏิสัมพันธ์ต่อกันและกันต่อเนื่องตลอดกิจกรรมการสื่อสารโดยมีวัตถุประสงค์เพื่อสร้างความสัมพันธ์และความเข้าใจระหว่างกัน

ประมะ สตะเวทิน (2546) การสื่อสารสามารถจำแนกได้หลายลักษณะ ในที่นี้ขอกกล่าวถึงรูปแบบการสื่อสาร 4 ลักษณะ คือ

1. จำแนกตามทิศทางการสื่อสาร
2. จำแนกตามลักษณะการใช้
3. จำแนกตามสัญลักษณ์ที่ใช้ในการสื่อสาร
4. จำแนกตามการไหลของข่าวสาร

1) จำแนกตามทิศทางการสื่อสาร แบ่งออกเป็น 2 รูปแบบ คือ

การสื่อสารแบบทางเดียว (One-way Communication) หมายถึง การสื่อสารที่ผู้ส่งสารถ่ายทอดสารไปยังผู้รับสารเพียงฝ่ายเดียว โดยไม่เปิดโอกาสให้ผู้รับสารได้ซักถามข้อสงสัย หรือแสดงความคิดเห็น จึงไม่มีปฏิกริยาย้อนกลับจากผู้รับสาร การสื่อสารแบบนี้มีลักษณะเป็นเส้นตรงจากผู้ส่งสารไปยังผู้รับสารโดยตรง ปราศจากการคำนึงถึงปฏิกริยาโต้กลับจากผู้รับสารทำให้ปริมาณของข้อมูลสะท้อนกลับ (Feedback) จากผู้รับสารมีน้อยหรือไม่มีเลย

การสื่อสารในลักษณะนี้จะออกมาในรูปแบบของนโยบาย แผนงาน คำสั่งต่างๆ ของผู้บริหารหรือผู้นำ โดยผ่านสื่อชนิดต่างๆ เช่น เสียงตามสาย เอกสารสิ่งพิมพ์ ต่างๆ โดยส่วนใหญ่แล้วการสื่อสารแบบทางเดีวยมักจะเกิดขึ้นกับสื่อมวลชน เช่น วิทยุ โทรทัศน์ หนังสือพิมพ์ ที่มีการเสนอข่าวสารสู่ประชาชนฝ่ายเดียว

การสื่อสารแบบสองทาง (Two-way Communication) หมายถึงการสื่อสารที่ผู้ส่งสารส่งข้อมูลข่าวสารไปยังผู้รับสารทางหนึ่ง ในขณะที่เดียวกันเมื่อผู้รับสารได้รับข้อมูลแล้วก็ส่งข้อมูลข่าวสารตอบกลับมายังผู้ส่งสารด้วยอีกทางหนึ่ง จึงเป็นการสื่อสารที่ผู้ส่งสารและผู้รับสารต่างก็สามารถรับส่งข่าวสารซึ่งกันและกัน มีโอกาสเปิดให้ผู้รับสารได้ซักถามข้อข้องใจหรือข้อสงสัย ต่างมีการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นระหว่างกัน มีการโต้ตอบกัน ทำให้ผู้ส่งสารและผู้รับสารสามารถที่จะตอบสนองกันเพื่อสร้างความเข้าใจอย่างชัดเจน การสื่อสารแบบนี้ผู้ส่งสารจะให้ความสำคัญกับปฏิกริยาโต้กลับ (Feedback) ของผู้รับสาร

2) จำแนกตามลักษณะการใช้ แบ่งออกเป็น 2 รูปแบบ คือ

การสื่อสารแบบเป็นทางการ (Formal Communication) หมายถึง การติดต่อสื่อสารที่คำนึงถึงบทบาทหน้าที่ และตำแหน่งระหว่างผู้รับสารและผู้ส่งสารเป็นสำคัญ ตามระเบียบแบบแผนที่กำหนดไว้ โดยส่วนใหญ่จะเป็นการสื่อสารที่เป็นลายลักษณ์อักษร เช่น ประกาศแจ้งนโยบาย คำสั่งการปฏิบัติงาน เป็นต้น

การสื่อสารแบบไม่เป็นทางการ (Informal Communication) หมายถึง การสื่อสารกับบุคคลอื่นโดยไม่พิจารณาถึงตำแหน่งหน้าที่ และมีได้ดำเนินไปตามระเบียบแบบแผนที่กำหนดไว้ แต่เป็นการสื่อสารที่เกิดขึ้นจากความสนิทสนมคุ้นเคย และจากความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลในทางส่วนตัวมากกว่า การสื่อสารในลักษณะนี้ส่วนใหญ่เป็นการสื่อสารโดยใช้คำพูด ได้แก่ การพบปะพูดคุย สนทนากัน

3) จำแนกตามสัญลักษณ์ที่ใช้ในการสื่อสาร แบ่งออกเป็น 2 รูปแบบ คือ

การสื่อสารแบบใช้ถ้อยคำ หรือแบบวจนะ (Verbal Communication) หมายถึง การสื่อสารที่อาศัยคำพูด (Words) หรือตัวเลข (Number) เป็นสัญลักษณ์ของข่าวสาร สัญลักษณ์นี้อาจเป็นในรูปของภาษาพูด ภาษาเขียน หรือภาษาทางคณิตศาสตร์ก็ได้ เพื่อใช้ในการสื่อความหมายให้ผู้รับสารเข้าใจความหมายได้อย่างชัดเจน และตรงตามที่ต้องการ ลักษณะการสื่อสารแบบนี้ได้แก่ การสนทนา การสัมภาษณ์ การเขียนบันทึก การประกาศข่าวสาร การประชุม เป็นต้น

การสื่อสารแบบไม่ใช้ถ้อยคำ หรือแบบอวจนะ (Non – verbal Communication) หมายถึง การสื่อสารโดยปราศจากคำพูด แต่แสดงออกทางท่าทาง สีหน้า การเคลื่อนไหวส่วนใดส่วนหนึ่งของร่างกายตามธรรมชาติของคน ซึ่งแต่ละบุคคลก็สื่อสารกับบุคคลอื่นโดยมีความหมายเฉพาะของตนเอง ซึ่งทำให้ผู้อื่นเข้าใจว่าเราอยู่ในสภาพเช่นใด เช่น การสั่นศีรษะแสดงถึงการปฏิเสธ การพยักหน้าแสดงถึงการเข้าใจ หรือเห็นด้วย เป็นต้น

ทั้งนี้ การสื่อสารทั้งสองแบบต้องดำเนินควบคู่กันไปเพื่อให้การสื่อสารนั้นมีประสิทธิภาพเกิดความเข้าใจตรงกันในการสื่อสารระหว่างผู้ส่งสารและผู้รับสาร

4) จำแนกการไหลของข่าวสาร การสื่อสารในลักษณะนี้ แบ่งเป็น 2 รูปแบบ คือ

การสื่อสารตามแนวตั้ง (Top-down Communication) โดยแบ่งออกเป็น

การสื่อสารจากบนลงล่าง (Top-down หรือ Downward Communication) หมายถึง การส่งข่าวสารจากบุคคลที่มีตำแหน่งสูงกว่ามายังตำแหน่งที่ต่ำกว่า โดยออกมาในรูปของนโยบาย แผนงาน ประกาศ เป็นต้น ซึ่งการสื่อสารรูปแบบนี้จะทำให้ผู้รับสารที่อยู่ในตำแหน่งต่ำกว่าไม่เกิดการพัฒนาศักยภาพของตนเอง ขาดความคิดริเริ่ม คอยรับฟังคำสั่งอยู่เสมอ หลีกเลียงการตัดสินใจ และไม่ก่อให้เกิดการมีส่วนร่วมในการดำเนินงาน

การสื่อสารจากล่างขึ้นบน (Bottom-up หรือ Upward Communication) หมายถึง การส่งข่าวสารจากผู้ส่งสาร ซึ่งอยู่ในระดับหรือตำแหน่งที่ต่ำกว่า ขึ้นไปสู่ผู้รับสารซึ่งอยู่ในระดับหรือตำแหน่งที่สูงกว่า ซึ่งเป็นการเปิดโอกาสให้สมาชิกของสังคมได้ติดต่อสื่อสารกัน โดยมีทั้งการส่งสารและรับสารอย่างเท่าเทียมกัน การสื่อสารรูปแบบนี้จะออกมาในลักษณะของการประชุมปรึกษาหารือ การสัมมนา เป็นต้น ทั้งนี้จะก่อให้เกิดการพัฒนาศักยภาพของบุคลากรเสริมสร้างให้มีความคิดสร้างสรรค์ และทำให้สมาชิกทุกส่วนของสังคมนั้นมีโอกาสเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินการอย่างเต็มที่

การสื่อสารตามแนวนอนหรือแนวราบ (Horizontal Communication) หมายถึง การติดต่อสื่อสารระหว่างผู้ที่มีระดับหรือมีตำแหน่งที่เสมอกัน ใกล้เคียงกัน โดยอาศัยความสัมพันธ์ส่วนตัว เช่น เพื่อนฝูง ญาติพี่น้อง การสื่อสารรูปแบบนี้จะช่วยเสริมสร้างความรับผิดชอบร่วมกันของหมู่คณะ ก่อให้เกิดความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดกัน และเป็นการสื่อสารอีกรูปแบบหนึ่งที่ช่วยส่งเสริมให้เกิดการมีส่วนร่วมของสมาชิกในสังคม

เมื่อนำแนวคิดมาเชื่อมโยงกับการวิจัยในครั้งนี้ แนวคิดดังกล่าวสามารถอธิบายให้เห็นภาพการสื่อสารว่าเป็นกระบวนการในการถ่ายทอด และแลกเปลี่ยนความรู้เกี่ยวกับการประกอบพิธีผีปู่ย่า รวมทั้งความสำคัญ และความเป็นมาต่างๆ จากปราชญ์ชาวบ้าน ผู้เฒ่าผู้แก่ สถาบันในหมู่บ้านไปสู่กลุ่มเด็ก เยาวชน และคนทั่วไป ในการที่จะร่วมการสืบทอดประเพณีนี้ให้คงอยู่

กระบวนการสื่อสาร

ประมะ สตะเวทิน(2546) ได้อธิบาย เกี่ยวกับกระบวนการสื่อสารซึ่งสรุปได้ว่า กระบวนการหมายถึง ปรัชญาการณ์อันใดอันหนึ่งที่แสดงถึงการเปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่องตลอดเวลา หรือ

หมายถึงการกระทำใดๆ ก็ตามที่เกี่ยวข้องกัน ดังนั้น คำว่า “กระบวนการ” จึงแสดงถึงสภาพของการเคลื่อนไหว (Dynamic) ดำเนินต่อไป (On - going) เปลี่ยนแปลงตลอดเวลา (Ever - changing) อย่างต่อเนื่อง (Continuous) เมื่อเราเรียกสิ่งใดว่าเป็นกระบวนการ ก็หมายความว่า สิ่งนั้นไม่ได้หยุดนิ่งอยู่กับที่ (Static) แต่สิ่งนั้นเคลื่อนไหว (Moving) องค์ประกอบต่างๆ มีปฏิสัมพันธ์กัน (Interact) แต่ละองค์ประกอบมีผลกระทบ (affect) ซึ่งกันและกัน

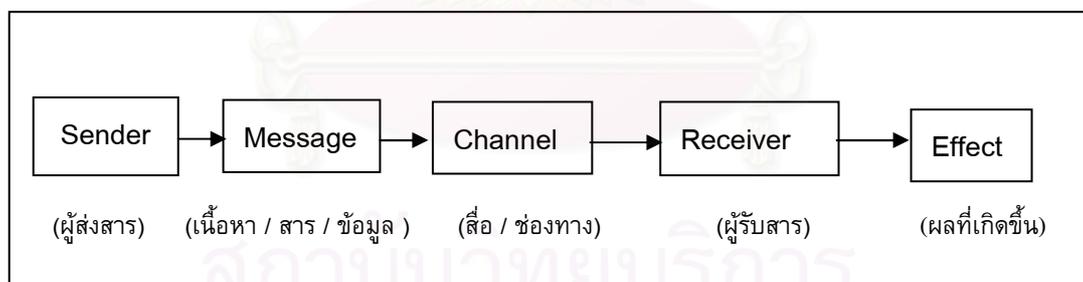
การที่เราบอกว่า การสื่อสารเป็นกระบวนการก็เนื่องจากว่า การสื่อสารมีลักษณะดังกล่าวข้างต้น กล่าวคือ การสื่อสารมีลักษณะของการเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา และต่อเนื่อง องค์ประกอบแต่ละองค์ประกอบของการสื่อสารมีความเกี่ยวข้องและมีผลกระทบซึ่งกันและกัน

องค์ประกอบของการสื่อสาร

กาญจนา แก้วเทพ (2549) ได้เสนอแนะองค์ประกอบธาตุทั้ง 4 ของการสื่อสารไว้ดังนี้

- 1) ผู้ส่งสาร (Sender)
- 2) เนื้อหา / สาร / ข้อมูล (Message)
- 3) สื่อ / ช่องทาง (Channel)
- 4) ผู้รับสาร (Receiver) และผลที่เกิดขึ้น (Effect)

ภาพที่ 2.3 ภาพองค์ประกอบการสื่อสาร

เมื่อได้องค์ประกอบครบทั้ง 4 ข้อแล้ว สามารถขยายลักษณะของการสื่อสารได้อีก 2 แบบ ดังนี้

- (ก) การสื่อสารแบบทางเดียว (one - way communication) เป็นการสื่อสารที่เดินทางจาก “ผู้ส่งสาร” (S) ไปยัง “ผู้รับสาร” (R) ไม่มีปฏิสัมพันธ์ใดๆ กลับมา
- (ข) การสื่อสารแบบสองทาง (two-way communication) หลังจากที่ผู้ส่งสารส่งเนื้อหาสารผ่านสื่อไปยังฝ่ายรับแล้ว ฝ่ายผู้รับสารก็จะมี ปฏิสัมพันธ์ ตอบรับกลับมา (feedback) การสื่อสารแบบนี้พบมากในการแสดงพื้นบ้าน เช่น หมอลำ (ที่ผู้ชมคอย

ร้องรับสออยๆ) ลีเก (ที่แม่ยกพอกพอกใจพระเอก แล้วมีปฏิกิริยาเป็นพวงมาลัยแบงค์ห้าร้อย) เป็นต้น

จากองค์ประกอบธาตุทั้ง 4 ของการสื่อสารนั้น มีข้อชี้แจงเพื่อแก้ความเข้าใจที่มักคลาดเคลื่อน บางประการดังนี้

1) การเปิดเสรีค่านิยมของคำว่า “สื่อ” ซึ่งเป็นธาตุหนึ่งในสี่ของการสื่อสารนั้น มิได้หมายถึงแต่เฉพาะ “สื่อมวลชน” เช่น โทรทัศน์ หนังสือพิมพ์ นิตยสาร ภาพยนตร์ เท่านั้น หากแต่คำว่า “สื่อ” นั้น มีมากมายหลายประเภท เช่น

- สื่อบุคคล เช่น พระพยอม ประชาชนชาวบ้าน ผู้นำชุมชน ฯลฯ
- สื่อพื้นบ้าน/สื่อประเพณี ที่มีอยู่ในทุกภาคของประเทศ และหมายรวมถึงตั้งแต่สื่อการแสดงไปจนถึงประเพณีพิธีกรรมต่างๆ
- สื่อเฉพาะกิจ/สื่อเฉพาะกาล/สื่อเฉพาะกลุ่ม อันหมายถึงสื่อที่มีลักษณะเฉพาะๆ ในแง่มุมใดแง่มุมหนึ่ง เช่น หอกระจายข่าว เป็นสื่อเฉพาะกิจของชุมชน ป้ายโปสเตอร์โฆษณาเป็นสื่อเฉพาะกาลเวลาหนึ่งๆ
- สื่อวัตถุ/สื่อสถานที่ ในพุทธศาสนามีการใช้สื่อวัตถุและสื่อสถานที่อย่างมาก เช่น พระพุทธรูป โบสถ์ วิหาร สระน้ำ ฯลฯ

กล่าวโดยสรุปก็คือ นิยามของคำว่า “สื่อ” นั้นกินอาณาเขตกว้างขวางอย่างมาก

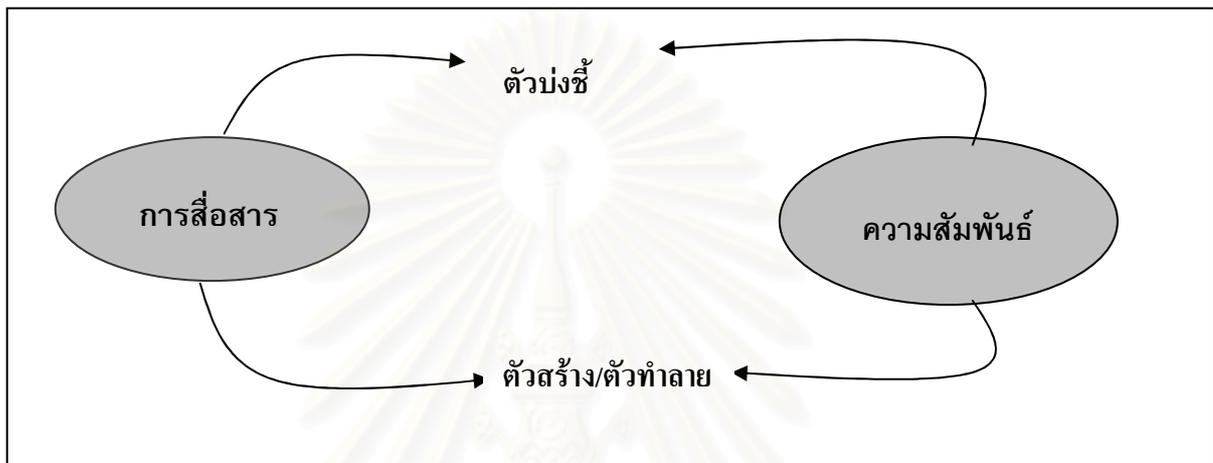
2) “ความเป็นสื่อ” อยู่ที่ “สภาวะ” (Mode) และ “หน้าที่” ในภาษาไทยใช้คำว่า “สื่อ” เป็นตัวย่ออยู่ในคำว่า “แม่สื่อแม่ชัก” ซึ่งมีความหมายที่ตรงและชัดเจนอย่างยิ่งเมื่อดูภาพในแบบจำลอง S – M – C – R เพราะสื่อใดก็ตามไม่ได้ “มีความเป็นสื่อติดตัวมาตั้งแต่กำเนิด” หากแต่ว่าจะมา “กลายเป็นสื่อ” เมื่อได้ทำหน้าที่เป็น “แม่สื่อแม่ชัก” คือ เชื่อมโยงระหว่างผู้ส่งสารกับผู้รับสาร

3) คำว่า “ช่องทาง” ในส่วนประกอบของการสื่อสารนั้น มีตัว C ยืนอยู่แทนคำว่า “ช่องทาง” ซึ่งมาหดแคบลงกลายเป็นคำว่า “สื่อ” (Media) ในภายหลัง ซึ่งที่จริงคำว่า “ช่องทาง” มีความหมายกว้างขวางมากกว่าคำว่า “สื่อ” เพราะช่องทาง หมายถึง พื้นที่ / ช่วงเวลา / วาระโอกาส เช่น เวลาเราดูหนังเรื่อง “แม่นาคพระโขนง” เราจะเห็นหอมมีเอาด้ายสายสิญจน์มาวนรอบๆ บริเวณทำพิธี การกระทำดังกล่าวนั้นเป็นการเปลี่ยน “พื้นที่” (ที่อยู่ในวงด้ายสายสิญจน์) ให้เป็น

“ช่องทาง” เพื่อให้เกิดการสื่อสารแบบตกลงร่วมกันว่า ถ้าอยู่ในพื้นที่นี้จะปลอดภัย หรือเวลาที่เล่น ค่าวชอ ครูชอมักจะปลูก “ผามชอ” เป็นเวทีสำหรับการแสดง ผามชอนั้นก็คือช่องทางนั่นเอง

4) “การสื่อสาร” เป็นทั้ง “ตัวบ่งชี้” และ “ตัวสร้าง/ทำลาย” ความสัมพันธ์

ภาพที่ 2.4 ภาพความเชื่อมโยงระหว่างการสื่อสารกับความสัมพันธ์

ดังที่ได้เกริ่นมาถึงต้นกำเนิดของคำว่า “สื่อ” แล้วว่ามาจากคำว่า “แม่สื่อแม่ชัก” ดังนั้น “การสื่อสาร” จึงเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับเรื่องความสัมพันธ์อย่างน้อย 2 ลักษณะ

ลักษณะแรก คือ การสื่อสารจะทำหน้าที่เป็นกระจก/สัญญาณ/ตัวบ่งชี้ ระดับความสัมพันธ์ เช่น ถ้าเราได้ยินคนพูดว่า “สองคนนี่เขาหันหลังให้กัน” (ไม่มีการสื่อสาร) ก็สะท้อนว่าความสัมพันธ์ระหว่างสองคนนั้นเสื่อมโทรมไปแล้ว

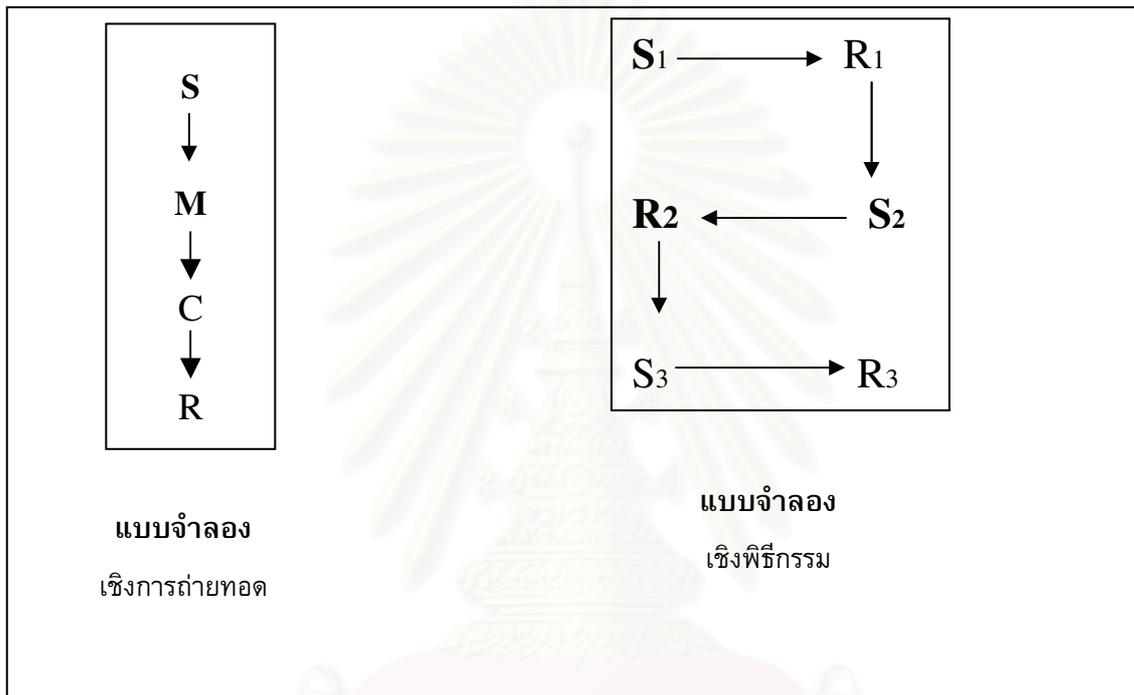
ลักษณะที่สอง คือ การสื่อสารจะทำหน้าที่เป็นทั้ง “ตัวสร้าง/ตัวทำลาย” ความสัมพันธ์ ในกรณีของการเสริมสร้างความสัมพันธ์ก็เช่นประโยคที่ว่า “ซึ้งใจ/ผิดใจอะไรกัน” (ความสัมพันธ์) ก็หันมาจับเข้าด้วยกัน (การสื่อสาร)

5) การสื่อสารทางเดียว v.s. การสื่อสารสองทาง ตามหลักการแล้ว “การสื่อสารแบบสองทาง” จะเป็นการสื่อสารที่ให้ผลดีกว่าการสื่อสารแบบทางเดียว เพราะในระหว่างการสื่อสารหากผู้ส่งรู้ว่าผู้รับคิดอย่างไร มีปฏิกิริยาอย่างไร ผู้ส่งก็สามารถจะปรับปรุงการสื่อสารได้ทันที ดังนั้น การใช้การสื่อสารเพื่อการพัฒนาชุมชน/ท้องถิ่น จึงขอแนะนำให้ใช้การสื่อสารแบบสองทางให้มากที่สุดเท่าที่จะสามารถทำได้

แบบจำลองการสื่อสาร

กาญจนา แก้วเทพ(2549 อ้างแล้ว) ได้อธิบายถึงแบบจำลองการสื่อสาร ว่า จากหลักนิเทศศาสตร์ S – M – C – R สามารถนำมาจัดเรียงตัวได้เป็น 2 แบบจำลอง ดังนี้

ภาพที่ 2.5 สองแบบจำลองของการสื่อสาร

1) **แบบจำลองเชิงการถ่ายทอดข่าวสาร** แบบจำลองนี้ ผู้ส่งสาร (S) จะสร้างสาร (M) แล้วก็ส่งผ่านสื่อ/ช่องทาง(C) ไปยังผู้รับสาร (R) แบบทางเดียว โดยที่ผู้รับสารจะไม่มีโอกาสส่งสารย้อนกลับไป เรียกว่า “เป็นการสื่อสารทางเดียว”

เป้าหมาย ของการสื่อสารแบบนี้คือ ฝ่ายส่งต้องการจะแจ้งข้อมูล (เช่นประกาศของทางราชการ) หรือ ต้องการจะชักชวนโน้มน้าว (เช่น รายการโฆษณา) และน่าสังเกตว่าในแบบจำลองนี้ ผู้ส่งสารและผู้รับสารจะเล่นบทบาทตายตัว คือ ใครเล่นเป็นผู้ส่งก็เล่นไปตลอด ฝ่ายรับก็เล่นบทบาทตลอด

2) **แบบจำลองเชิงพิธีกรรม** ในแบบจำลองนี้จะต่างจากแบบจำลองแรก โดยเริ่มเปิดฉากตั้งแต่ผู้ส่งสาร (S1) จะส่งสารให้กับผู้รับสาร (R1) ในช่วงจังหวะที่สองผู้รับสาร (R1) ก็จะแปลง

บทบาทเป็นผู้ส่งสารบ้าง (S2) ส่วนผู้ส่งสารเจ้าเดิมก็เปลี่ยนให้ไปเล่นบทผู้รับสาร (R2) และสลับสับเปลี่ยนกันไปตลอดทั้งกระบวนการสื่อสาร

เป้าหมาย ของการสื่อสารแบบนี้ มักจะเป็นไปเพื่อ “สร้างลักษณะร่วม” (Shared) ให้เกิดขึ้น เช่น สร้างความเข้าใจร่วมกัน (เช่น พ่อแม่กับครูที่พูดคุยกันเรื่องปัญหาของเด็ก) สร้างอารมณ์ความรู้สึกร่วมกัน (เช่น กลุ่มคนที่ เป็นโรคเอดส์และถูกสังคมรังเกียจมาจับทุกซอกทุกน) สร้างประสบการณ์ร่วมกัน (เช่น การเล่าสู่กันฟังว่าไปเที่ยวเมืองนอกมาแล้ว เป็นยังไงบ้าง) ที่ภาษาไทยเรารู้จักแบบจำลองที่สองในคำพูดที่ว่า “จับเข้าคุยกัน พบกันครึ่งทาง”

ในแบบจำลองเชิงพิธีกรรมนี้ ผู้ส่งและผู้รับสาร จะไม่ใช้บทบาทตายตัว หากแต่จะมีการสลับปรับเปลี่ยนบทบาทกันไป (Role shifting)

เมื่อเปรียบเทียบระหว่างแบบจำลองเชิงถ่ายทอด กับแบบจำลองเชิงพิธีกรรมแล้ว จะทำให้เห็นรายละเอียดและความแตกต่างของแบบจำลองทั้งสอง ที่สามารถนำไปใช้ในการวิเคราะห์กระบวนการสื่อสาร ซึ่ง ปาริชาติ สถาปิตานนท์(2549) ได้เสนอไว้ ดังนี้

ตารางที่ 2.1 เปรียบเทียบระหว่างแบบจำลองเชิงถ่ายทอด และแบบจำลองเชิงพิธีกรรม

แบบจำลองเชิงถ่ายทอด	แบบจำลองเชิงพิธีกรรม
1. เป้าหมายหลัก คือ การถ่ายทอดข่าวสารเพื่อการโน้มน้าวผู้รับสาร (Persuasion)	1. เป้าหมายหลัก คือ การสร้างความเข้าใจร่วมกันระหว่างผู้ส่งสารและผู้รับสาร (Shared meaning)
2. ความสำคัญของการสื่อสารจึงอยู่ที่ผู้ส่ง (Sender - centered)	2. ความสำคัญอยู่ที่ทั้งผู้ส่งและผู้รับสาร ซึ่งต้องทำความเข้าใจกันและกัน
3. ทิศทางการไหลของข่าวสารเป็นแบบทางเดียว (one-way flow) และเป็นแนวตั้ง (vertical)	3. ทิศทางการไหลของข่าวสารเป็นแบบสองทาง (two-way flow) และเป็นแนวราบ (horizontal)
4. บทบาทของผู้ส่งสารและผู้รับจะตายตัวตลอดกระบวนการสื่อสาร	4. บทบาทของผู้ส่งและผู้รับจะสลับสับเปลี่ยนกันไม่มีการผูกขาด
5. ผลลัพธ์ของการสื่อสารเมื่อสิ้นสุดกระบวนการผู้รับสารจะรู้ข่าวสารหรือเห็นคล้อยตามผู้ส่ง	5. หลังจากการสื่อสารสิ้นสุดแล้ว ทั้งผู้ส่งและผู้รับความคิดเห็นจะแลกเปลี่ยนข่าวสารและความคิดเห็นของกันและกัน

2. แนวคิดการสื่อสารแบบมีส่วนร่วม

Cohen and Uphoff(1980, pp.213-218 อ้างถึงในปาริชาติ วลัยเสถียร และคณะ : 2543) ได้แบ่งการมีส่วนร่วมออกเป็น 4 แบบ คือ

- 1) การมีส่วนร่วมตัดสินใจ (Decision Making) ประกอบด้วย การริเริ่ม ตัดสินใจดำเนินการ ตัดสินใจและตัดสินใจปฏิบัติการ
- 2) การมีส่วนร่วมปฏิบัติการ (Implementation) ประกอบด้วย การสนับสนุนทรัพยากร การบริหาร การประสานความร่วมมือ
- 3) การมีส่วนร่วมในผลประโยชน์ (Benefits) ประกอบด้วย ผลประโยชน์ด้านวัสดุ ด้านสังคม และส่วนบุคคล
- 4) การมีส่วนร่วมในการประเมินผล (Evaluation)

จากการประชุมขององค์การยูเนสโก (UNESCO) ณ กรุงเบลเกรด ประเทศยูโกสลาเวีย ปี ค.ศ. 1977 ได้กำหนดสาระสำคัญของแนวคิดเรื่อง การสื่อสารแบบมีส่วนร่วมของประชาชน (Participatory Communication) ไว้ 3 ประการ คือ (Jan Servaes an et., 1996, p. 18 อ้างถึงใน ภริตพร สุขโกศล : 2547)

- 1) การเข้าถึงสื่อ (Access) หมายถึง การเข้าถึงสื่อที่ให้บริการแก่ชุมชนรวมทั้งประชาชน ย่อมได้รับโอกาสในการเลือกรับรายการ หรือมีส่วนร่วมในการเข้าไปจัดทำในสิ่งที่จะเป็นประโยชน์ แก่ตน อีกทั้งยังต้องมีช่องทางให้ประชาชนได้แสดงความคิดเห็นหรือแสดงความต้องการสื่อผ่านไปสู่อุผลิตรายการ หรือองค์กรผู้ผลิตสื่อได้
- 2) การมีส่วนร่วม (Participation) หมายถึง การเข้าไปมีส่วนร่วมในระบบการสื่อสารในทุก ระดับ นั่นคือ ประชาชนสามารถมีส่วนร่วมในทุกๆ ขั้นตอน ทั้งในกระบวนการผลิตรายการ การบริหารจัดการ และการวางแผนระบบการสื่อสารต่างๆ ในชุมชน
- 3) การจัดการด้วยตนเอง (Self-Management) หมายถึง กระบวนการตัดสินใจของ ประชาชนในชุมชน ที่มีอำนาจและสิทธิในการตัดสินใจ ตั้งแต่เริ่มคิด กำหนดนโยบาย การวางแผน การลงทุน การกำหนดและการจัดสรรงบประมาณ เป็นต้น ซึ่งนับเป็นขั้นตอนการมีส่วนร่วมที่มีความสำคัญที่สุด

ปาริชาติ สถาปัตตานนท์ และคณะ(2549) ได้รวบรวมคำอธิบายของนักวิชาการด้านการ สื่อสารเพื่อการพัฒนาเพื่อให้เห็นถึง “ภาพ” ของการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมในมิติต่างๆ ดังนี้

Fugiesang and Chandler (1986 อ้างใน Jacobson & Kolluri, 1999) ได้ให้นิยามเกี่ยวกับการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมโดยคำนึงถึง “ผล” ที่เกิดขึ้น พวกเขาได้ชี้ให้เห็นว่า การสื่อสารแบบมีส่วนร่วม หมายถึง กระบวนการซึ่งนำไปสู่ความตระหนักร่วมกัน ความสนใจร่วมกัน ความรับผิดชอบร่วมกัน และการสนับสนุนให้เกิดกระบวนการตัดสินใจของกลุ่มบุคคล หรือสถาบันที่เกี่ยวข้อง

Ascroft (1987) ได้ให้นิยามเกี่ยวกับการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมโดยคำนึงถึงกระบวนการในการสื่อสารแบบมีส่วนร่วม เขามองว่า การสื่อสารแบบมีส่วนร่วมเป็นกระบวนการที่กลุ่มบุคคลต่างๆ ซึ่งมีความตั้งใจ และมีความเกี่ยวข้องกับประเด็นปัญหาหนึ่งๆ ได้ก้าวเข้ามามีบทบาทในกระบวนการแลกเปลี่ยนความรู้ และการสร้างความเข้าใจร่วมกัน

Nair & White (1993) เป็นกลุ่มบุคคลสำคัญที่ทำให้แนวคิดเรื่องการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมโดดเด่นขึ้นมาในวงการด้านการสื่อสารและการพัฒนา พวกเขาอธิบายให้เห็นว่า การสื่อสารแบบมีส่วนร่วม เป็นการออกแบบกระบวนการสื่อสาร โดยมุ่งเน้นให้ผู้เกี่ยวข้องสามารถสื่อสารกันได้ในลักษณะของ “การปรึกษาหารือ” (dialogue) ร่วมกัน โดยพวกเขาได้ย้ำว่า การกระทำดังกล่าวสะท้อนให้เห็นถึงภาพของ “การมีปฏิสัมพันธ์อย่างต่อเนื่อง” ระหว่างผู้ส่งสารและผู้รับสาร ในขณะที่เขายังมองว่า การสื่อสารแบบมีส่วนร่วมยังเกี่ยวข้องกับการร่วมกันระบุนความจำเป็นและสภาพปัญหาในการพัฒนา การร่วมกันคิดเชิงสร้างสรรค์เกี่ยวกับสถานการณ์ต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง และการตัดสินใจต่างๆ ในเรื่องที่เกี่ยวข้องต่อการพัฒนา ตลอดจนการลงมือปฏิบัติการพัฒนาภายในสถานการณ์ของความร่วมมือกัน

Bordenave (1994) ให้นิยามเกี่ยวกับการสื่อสารแบบมีส่วนร่วม โดยคำนึงถึงหลักการเชิงปรัชญาที่อยู่เบื้องหลังกระบวนการสื่อสารแบบมีส่วนร่วม เขามองว่า การสื่อสารแบบมีส่วนร่วมเป็นรูปแบบหนึ่งของการสื่อสารที่สะท้อนความเป็นอิสระและความเท่าเทียม และเขาย้ำว่า ความเป็นอิสระและความเท่าเทียมกันของบุคคล สามารถเกิดขึ้นได้ในกรณีที่บุคคลมีโอกาสเข้าถึงช่องทางการสื่อสารชุมชน และมีโอกาสได้แสดงมุมมอง ความรู้สึกและประสบการณ์ต่างๆ ของตนเองอย่างเต็มที่ ทั้งนี้ เพราะเขามองว่า สิ่งดังกล่าวเป็นพื้นฐานสำคัญที่จะสนับสนุนให้บุคคลกลุ่มต่างๆ สามารถตัดสินใจลงมือกระทำในเรื่องที่พวกเขาสนใจ และร่วมมือกันแก้ไขปัญหาต่างๆ ตลอดจนพัฒนาสังคมให้ดีขึ้น

Jacobson (1994) ให้นิยามการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมโดยคำนึงถึงรูปแบบต่างๆ ในการสื่อสารแบบมีส่วนร่วม และรากฐานสำคัญที่อยู่เบื้องหลังการสื่อสารแบบมีส่วนร่วม เขากล่าวว่าการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมเกี่ยวข้องกับการเข้าร่วม (involvement) ของประชาชนในโครงการต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการสื่อสารในทุกระดับ ไม่ว่าจะมีส่วนเกี่ยวข้องกับการสื่อสารระหว่างบุคคล หรือการสื่อสารผ่านสื่อมวลชน หรือการสื่อสารผ่านสื่อประเพณีก็ตาม โดยมีความไว้วางใจกัน (trust) เป็นฐานสำคัญที่อยู่เบื้องหลังกระบวนการสื่อสารและการพัฒนาต่างๆ

กาญจนา แก้วเทพ และคณะ(2543) ได้กล่าวถึงการมีส่วนร่วมในองค์ประกอบของการสื่อสาร ไว้ดังนี้

1) เป้าหมายของการสื่อสาร ได้กำหนดให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในระดับใด เช่น ในระดับเข้าร่วมแสดง ระดับเป็นผู้รับสารที่คอยป้อนปฏิกิริยาย้อนกลับ (feedback) ระดับวางนโยบาย ฯลฯ

2) ลักษณะสองทางและปฏิริยาการตอบโต้กัน (Interactivity) ของการสื่อสาร ยิ่งการสื่อสารที่เอื้ออำนวยให้มีลักษณะตอบโต้กันอยู่ตลอดเวลามากขึ้นเท่าใด โอกาสที่ชุมชนจะเข้ามามีส่วนร่วมก็ยิ่งมีมากขึ้นเท่านั้น

3) ใครคือผู้ส่งสาร ในชุมชนเองมีโอกาสที่คนส่วนใหญ่จะได้รับเข้ามาเป็นผู้ส่งสารมีมากน้อยและทั่วถึงหรือไม่ หรือเมื่อเปรียบเทียบกับนักสื่อมวลชนอาชีพ เจ้าหน้าที่รัฐ และชาวบ้าน สัดส่วนที่จะได้เป็นผู้ส่งสารเป็นอย่างไรบ้าง

4) ประเภทของเนื้อหาสาร เป็นเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับสภาพความเป็นจริงของชุมชนหรือเปล่า ตัวอย่างเช่น ปัจจุบันนี้ แม้ในโทรทัศน์จะมีรายการประเภทวิเคราะห์ข่าวสถานการณ์ปัจจุบัน แต่ทว่า เนื้อหาทั้งหมดยังคงเป็น “วาระแห่งชาติ” เป็นส่วนใหญ่ โอกาสที่ประเด็นท้องถิ่นจะได้รับเข้าไปเป็นเนื้อหาในสื่อมวลชนยังมีอยู่น้อย นอกจากนั้นวิธีการนำเสนอเนื้อหา หากมีลักษณะของการสนทนาแลกเปลี่ยนทัศนะซึ่งกันและกัน (dialogue) แสวงหาความร่วมมือจากหลายฝ่าย (Collaboration) และก่อให้เกิดการตัดสินใจโดยกลุ่ม (Group decision-making) ก็ยิ่งทำให้การมีส่วนร่วมมีโอกาสมากขึ้น

5) ประเภทช่องทาง / สื่อ โดยหลักการทั่วไปแล้ว สื่อขนาดเล็ก เช่น สื่อเฉพาะกิจจะเปิดโอกาสให้ชุมชนมีส่วนร่วมได้มากกว่าสื่อมวลชน สื่อที่ชาวบ้านคุ้นเคยเช่นสื่อประเพณี ก็จะมีเอื้ออำนวยให้ชาวบ้านเข้าร่วมได้ง่ายกว่าสื่อสมัยใหม่ที่แปลกหน้า อย่างไรก็ตามนี้ก็มิได้หมายความว่าปิดโอกาสโดยสิ้นเชิงสำหรับสื่อสมัยใหม่หรือสื่อขนาดใหญ่เช่นสื่อมวลชน เพียงแต่มีข้อพึงตระหนักถึงความยากง่ายในการเข้ามีส่วนร่วมของสื่อประเภทต่างๆ และการคิดค้น

สร้างสรรคกิจกรรมและช่องทางแบบใหม่ที่จะอำนวยความสะดวกในการเข้ามีส่วนร่วมของประชาชน

6) ผู้รับสารและการมีปฏิกริยาป้อนกลับ (Feedback) สำหรับการสื่อสารแบบมีส่วนร่วม นั้นจะมีความเชื่อพื้นฐานที่เกี่ยวข้องกับผู้รับสารที่แตกต่างไปจากการสื่อสารเพื่อการพัฒนากระแสหลักโดยสิ้นเชิง กล่าวคือ กระบวนทัศน์ใหม่นี้เชื่อว่า ผู้รับสารนั้นมีผู้ใช้ที่ว่างเปล่าและไม่รู้อะไรเลยเกี่ยวกับเนื้อหาสารที่จะสื่อไป หากแต่ความรู้ที่ผู้รับสารมีนั้น อาจจะเป็นความรู้คนละชุดที่แตกต่างจากผู้ส่งคาดคิดเอาไว้ ตัวอย่างเช่น แนวคิดเรื่องการพัฒนาคุณภาพชีวิตให้ดีขึ้น ในหมู่บ้านประชาชนก็มีแนวคิดเช่นนี้อยู่ แต่อาจจะแตกต่างไปจากแนวคิดเรื่อง “ความจำเป็นขั้นพื้นฐาน” (จปฐ.) ของกระทรวงสาธารณสุข และนอกจากผู้รับสารจะมีความรู้ที่เกี่ยวข้องกับเนื้อหาสารแล้ว วิธีการรับสารของประชาชนก็ได้เป็นอย่าง passive หากทว่าเป็นไปอย่าง active และประชาชนผู้รับสารมักจะมีปฏิกริยาป้อนกลับ (feedback) ทั้งแบบที่เป็นทางการหรือไม่เป็นทางการ ประจักษ์พยานที่เห็นได้อย่างชัดเจนในกรณีนี้เนื้อหาสื่อ่นั้นมีความผูกพันใกล้ชิดกับประชาชน เช่น การพูดคุยหลังจากดูละครโทรทัศน์แล้ว ดังนั้น ไม่ว่าชุมชนจะเข้ามามีส่วนร่วมกับการสื่อสารในระดับใดก็ตาม การจัดช่องทางสำหรับปฏิกริยาป้อนกลับก็เป็นปัจจัยที่จำเป็นอย่างขาดไม่ได้ของการสื่อสารแบบมีส่วนร่วม

ปารีชาติ สถาปิตานนท์ (2542 อ้างใน ปารีชาติ สถาปิตานนท์ และคณะ : 2549) ได้ชี้ให้เห็นว่า การสื่อสารแบบมีส่วนร่วมเป็นกระบวนการฝึกสมาชิกในสังคมเกี่ยวกับกระบวนการร่วมกันคิด ร่วมกันฟัง และเคารพในความคิดของผู้อื่น ตระหนักในสิทธิและหน้าที่ของตน ร่วมวิเคราะห์ประเด็นปัญหาทางสังคม แลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารกัน ตลอดจนร่วมกันค้นหาแนวทางและการตัดสินใจร่วมกันบนพื้นฐานของข้อมูลที่สมบูรณ์

จะเห็นได้ว่าการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมนั้นเป็นรูปแบบการสื่อสารที่สะท้อนความเป็นอิสระและความเท่าเทียม โดยความเป็นอิสระและความเท่าเทียมกันของบุคคล สามารถเกิดขึ้นได้ในกรณีที่บุคคลมีโอกาสเข้าถึงช่องทางการสื่อสารชุมชน และมีโอกาสได้แสดงมุมมอง ความรู้สึกและประสบการณ์ต่างๆ ของตนอย่างเต็มที่ จึงกล่าวได้ว่ากระบวนการสื่อสารที่สร้างให้เกิดการมีส่วนร่วมของชุมชนได้มากที่สุด คือ การกระบวนการสื่อสารผ่านสื่อชุมชน หรือสื่อพื้นบ้าน หรือเรียกว่า สื่อประเพณี ซึ่งเป็นของชุมชน โดยชุมชน และเพื่อชุมชน นั่นเอง

3. แนวคิดการผลิตซ้ำเพื่อสืบทอด และการผสมผสานทางวัฒนธรรม

3.1 แนวคิดการผลิตซ้ำเพื่อสืบทอด

สมสุข หินวิมาน (2548 : 49 - 50) ได้อธิบายเกี่ยวกับแนวคิดเรื่องการผลิตซ้ำทางวัฒนธรรม (cultural reproduction) ว่า ในขณะที่นักวิชาการสายคติชนวิทยาดั้งเดิม จะศึกษาสื่อพื้นบ้านในระดับของ ผลผลิตทางวัฒนธรรม (cultural products) หรือทำความเข้าใจสื่อพื้นบ้าน ในฐานะของวัฒนธรรมที่เป็นชิ้นๆ เช่น ศึกษาคำทอหรือเสื้อกอกเป็นผืนๆ โดยแยกส่วนออกจากบริบทที่ใช้พิจารณา แต่นักวัฒนธรรมศึกษาได้ชี้ให้เห็นขีดจำกัดของการศึกษาดังกล่าวว่า สามารถตอบโจทย์ได้เพียงว่า มีวัฒนธรรม **อะไร** เกิดขึ้นในสังคมบ้าง(what) โดยไม่สามารถอธิบายต่อไปได้ว่า วัฒนธรรมหรือสื่อพื้นบ้านเหล่านั้นเกิดขึ้นและดำรงอยู่ได้อย่างไร และทำไม (how กับ why) ดังนั้น สำนักเบอร์มิงแฮมจึงเน้นย้ำความจำเป็นของการศึกษาสื่อพื้นบ้านในลักษณะของ **กระบวนการทางวัฒนธรรม** (cultural process) หรือ กระบวนการผลิตทางวัฒนธรรม (cultural production) มากกว่า เช่น กระบวนการสื่อสารผ่านการทอผ้าและตำหูก เป็นทั้งการแสดงออกซึ่งอัตลักษณ์และตัวตนของชุมชนท้องถิ่น เป็นการจับความสัมพันธ์ทางสังคมของชุมชน (อาทิ แม่กับลูกสาวทอผ้าตำหูกด้วยกัน) และเป็นการลงรหัสสุนทรียะและสร้างความสุขทางใจให้กับคนในชุมชน

ในการศึกษาถึง กระบวนการผลิตทางวัฒนธรรม นี้ นักวิชาการที่เป็นเสาหลักของสำนักวัฒนธรรมศึกษา ชื่อ เรย์มอนด์ วิลเลียมส์ (Raymond Williams) ได้เสนอแนวทางการตั้งคำถามต่อสื่อพื้นบ้านเป็น 4 ประเด็นหลัก คือ

1. สื่อพื้นบ้าน / วัฒนธรรมท้องถิ่นหนึ่งๆ ได้รับการผลิตขึ้นมาอย่างไร / ทำไม
2. วัฒนธรรมดังกล่าวมีการเผยแพร่ออกไปอย่างไร / ทำไม
3. วัฒนธรรมพื้นบ้านนี้มีการบริโภคโดยผู้คนในสังคมหรือท้องถิ่นอย่างไร / ทำไม
4. วัฒนธรรมนั้นๆ ได้รับการผลิตซ้ำหรือสืบทอดต่อไปอย่างไร / ทำไม

โดยในแง่ของการผลิตซ้ำเพื่อสืบทอดนี้ สมสุข หินวิมาน (2548) อธิบายเพิ่มเติมว่า จำเป็นต้องมีการวิเคราะห์ทั้งในระดับที่เป็น **รูปธรรม (visible)** หรือลักษณะที่มองเห็น/จับต้อง/สัมผัสได้ และในระดับที่เป็น **นามธรรม (invisible)** หรือเข้าใจถึงความหมายที่ถูกผลิตซ้ำและเปลี่ยนแปลงได้ ตัวอย่างเช่น ในสมัยก่อนสื่อพื้นบ้าน/วัฒนธรรม “ผีฟ้า” ของคนอีสานจะมีความหมายหรือบทบาทหน้าที่ทางสังคม ในฐานะของหมอพื้นบ้านสตรีที่รักษาโรคอยู่ในสังคมชนบท แต่เมื่อละครโทรทัศน์เรื่อง “ปอบผีฟ้า” ออกฉายและตามมาด้วยการออกอากาศมิวสิควิดีโอ

เพลง “ผีฟ้าปาร์ตี้” ของนักร้องวงบาชู ความหมายของวัฒนธรรม “ผีฟ้า” ก็ไม่เพียงแค่นิยายการเผยแพร่ออกไปสู่มวลชนทั่วประเทศ แต่ยังได้รับการสืบทอดและตีความหมายใหม่ว่าเป็น “ผีปอบสาวที่ซอบกินตับไต ไข่มุกของมนุษย์” และเป็นผีปอบแดนซ์ที่มีแต่ความรื่นเริง โดยไม่เหลือร่องรอยของการเป็นสื่อแห่งวัฒนธรรมสุขภาพอีกต่อไป

ด้วยเหตุที่วัฒนธรรมมีทั้งการปรับเปลี่ยนและผลิตซ้ำเช่นนี้ กาญจนา แก้วเทพ (2547 อ้างถึงใน สมสุข หินวิมาน : 2548) จึงเสนอแนวทางการสืบทอด/ผลิตซ้ำสื่อพื้นบ้านแบบครบวงจร กล่าวคือ การสืบทอดทั้งในส่วนของ **ผู้ส่งสาร** (เช่น กรณีของการสืบทอดศิลปปี่หรือหญิงชาวบ้านที่สามารถขับลำเนียงสรภัญญะ อันเป็นเสียงสตรีที่ชาวอีสานใช้สืบทอดพระศาสนาและจริยธรรมชุมชน) การสืบทอด **ตัวสาร** (เช่น กระบวนการรื้อฟื้นสื่อพื้นบ้านที่ต้องลงให้ลึกถึงระดับคุณค่าความหมายที่เป็นรากแก้ว ของตัวสื่อด้วย) การสืบทอด **ช่องทางการสื่อสาร** (เช่น การรื้อฟื้นภูมิปัญญาประเพณีกฐินถวญแทนของชาวส่วยพิชิตร์ เพื่อสร้างเวทีการสื่อสารร่วมกันของคนหลายๆ กลุ่มในชุมชน หรือแม้แต่การเปิดช่องทางใหม่ๆ ให้กับสื่อพื้นบ้านเพื่อสื่อสารกับคนรุ่นใหม่ อาทิ การจ่ายผลผลิตทางสื่อวิทยุ) และการสืบทอด **ผู้รับสาร** (เช่น กระบวนการสร้างตลาดผู้รับสารเยาวชนรุ่นใหม่ที่มีทั้งความรู้และดูศิลปะเป็น รวมทั้งเป็นตัวแทนผู้สืบทอดสื่อพื้นบ้านในอนาคต อาทิ การนำเยาวชนมาฝึกฝนกิจกรรมโนราบิก หรือฟ้อนเจิงบิก ฯลฯ)

3.2 แนวคิดการผสมผสานทางวัฒนธรรม

อมรา พงศาพิชญ์ (2549 : 18 - 19) อธิบายว่า การสังสรรค์ทางวัฒนธรรมหรือการผสมผสานทางวัฒนธรรม (acculturation) นี้ใช้เมื่อมีปฏิสัมพันธ์ทางสังคมวัฒนธรรมระหว่าง 2 กลุ่มคนที่มีสังคมวัฒนธรรมต่างกัน และมีการรับวัฒนธรรมซึ่งกันและกัน แต่ในกรณีที่สังคมวัฒนธรรมที่มีปฏิสัมพันธ์กันมีพลังไม่เท่ากัน คนกลุ่มหนึ่งจะมีแนวโน้มที่จะยอมรับวัฒนธรรมอีกกลุ่มหนึ่ง เราพบว่ากลุ่มที่วัฒนธรรมมีพลังน้อยจะถูกผสมกลมกลืนเข้าเป็นส่วนหนึ่งของกลุ่มที่วัฒนธรรมมีพลังมากกว่า ในขณะที่เดียวกันอาจมีการแลกเปลี่ยนกันได้ สุดท้ายถ่ายเทวัฒนธรรม 2 ชุดถูกผสมรวมกันเป็นชุดเดียวกันไม่ว่าจะมีส่วนของชุดใดมากกว่ากันก็จะเป็นการผสมกลมกลืนทางวัฒนธรรม (assimilation) ที่เกิดการยอมรับซึ่งกันและกัน

John Tomlinson (1999 อ้างถึงใน ธนัช ถิ่นวัฒนาภูล 2548) กล่าวว่า “วัฒนธรรมโลกาภิวัตน์” คือ การผสมผสานทางวัฒนธรรมที่เกิดขึ้นจากการถ่ายเททางความคิดที่เสื่อมสลายตามพลวัตทางวัฒนธรรม

กระบวนการโลกาภิวัตน์ ก่อให้เกิดการเสื่อมสลายของวัฒนธรรม แต่ขณะเดียวกันก็ ก่อให้เกิดการรวมตัวของวัฒนธรรม เพื่อความอยู่รอดของวัฒนธรรมของแต่ละพื้นที่

แก่นความคิดของการผสมผสานทางวัฒนธรรมที่สำคัญ คือ การผสมผสานทางความคิดที่ เรียบง่าย ไม่ยุ่งยากซับซ้อนแต่อย่างใด ปราศจากการหลบเร้น หรือครอบงำใดๆ ทั้งสิ้น

Robert Holton (2005 อ้างถึงใน ธนัช ถิ่นวัฒนากุล 2548) กล่าวว่า “โลกาภิวัตน์” เป็นการเริ่มต้นของจุดกำเนิดการถ่ายเท การรวมตัว และการแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรมต่างๆ มากมาย จากพื้นที่หนึ่งสู่อีกพื้นที่หนึ่ง อาทิ การเหมารวมเอาวัฒนธรรมอเมริกันเป็นมาตรฐานทางวัฒนธรรม ของชาวตะวันตก เป็นต้น

นอกจากนั้น ยังก่อให้เกิดผลกระทบทางวัฒนธรรมของพื้นที่ที่มีการไหลบ่าของโลกาภิวัตน์ที่สำคัญ 3 ประการ คือ

1. การรวมตัวทางวัฒนธรรม (Homogenization) เป็นผลกระทบทางวัฒนธรรมที่มาจาก แนวคิดการสร้างมาตรฐานทางวัฒนธรรมอันหนึ่งอันเดียว ด้วยการสร้างความยอมรับ จนกลายเป็นวัฒนธรรมกระแสหลักของพื้นที่ที่มีการรวมตัวทางวัฒนธรรมเกิดขึ้น
2. การแบ่งแยกทางวัฒนธรรม (Polarization) เป็นผลกระทบทางวัฒนธรรมที่มีแนวคิด มาจากความแตกต่างของวัฒนธรรมกระแสหลัก และวัฒนธรรมกระแสรอง ซึ่งอาจจะ ประกอบด้วยข้อจำกัดของพื้นฐานทางเศรษฐกิจ สังคม และเทคโนโลยีของแต่ละพื้นที่
3. การผสมใหม่ทางวัฒนธรรม (Hybridization) เป็นผลกระทบทางวัฒนธรรมที่เกิดขึ้น จากการรวมตัวของวัฒนธรรมกระแสหลัก และวัฒนธรรมกระแสรองด้วยเงื่อนไขต่างๆ ตามแต่ละพื้นที่จนยากจะจำแนกที่มาของวัฒนธรรมใหม่ที่เกิดขึ้น เป็นผลกระทบที่มีความสอดคล้องกับธรรมชาติของการแปรผันทางวัฒนธรรมตามบริบททางสังคมที่ อาจจะเกิดขึ้นได้ตลอดเวลา

สมสุข หินวิมาน (2548 อ้างถึงในธนัช ถิ่นวัฒนากุล 2548) กล่าวว่า การผสมผสานทาง วัฒนธรรม (Articulation) ของสำนักวัฒนธรรมศึกษา นักวัฒนธรรมศึกษาไม่ได้เลือกตีความตาม ทฤษฎีครอบงำ (Domination) แบบเบ็ดเสร็จ คือ ไม่มีองค์ประกอบวัฒนธรรมใดๆ ที่จะสามารถ ครอบงำหรือกลืนกินวัฒนธรรมตัวอื่นๆ ได้เสมอไป หากแต่จุดยืนของนักทฤษฎีกลุ่มนี้เชื่อว่า วัฒนธรรมทุกสายพันธุ์มีความแตกต่างกัน (Different) และหลากหลาย (Diversity) อยู่ในตัว นักวิชาการคนหนึ่งที่มีอิทธิพลต่อแนวคิด เรื่องการผสมผสานทางวัฒนธรรมของสำนักเบอร์มิงแฮม ได้แก่ โฮมี บาบา (Homi Bhabha) ผู้ซึ่งเสนอความคิดว่า โดยธรรมชาติแล้วไม่เคยมีวัฒนธรรมใด ที่เป็นหนึ่งเดียว แต่ทุกวัฒนธรรมจะมีลักษณะเป็นแบบ “พันธุ์ทาง/ลูกผสม” (Hybrid) หรืออีกนัย

หนึ่ง ไม่มีวัฒนธรรมใดที่สมบูรณ์ในตัวเอง แต่ทุกวัฒนธรรมจะเปลี่ยนแปลงอย่างสัมพันธ์กับวัฒนธรรมอื่นตลอดเวลา กระบวนการผสมผสานข้ามสายพันธุ์ทางวัฒนธรรม (Cultural Hybridization) จึงเป็นพื้นที่ใหม่ของการต่อรองและสร้างสรรค์ความหมายใหม่ๆ ให้เกิดขึ้นตลอดเวลาในโลกแห่งวัฒนธรรม ซึ่งมีฐานมาจากองค์ประกอบทางวัฒนธรรมดั้งเดิม

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

อดุลย์ ดวงดีวีรัตน์ และคณะ (2547) ได้ศึกษาเรื่อง แนวทางการเสริมสร้างและพัฒนาบทบาทของสื่อพื้นบ้านเพื่อการพัฒนาชุมชน : ฝึญ่า ที่ตำบลวอแก้ว อำเภอห้างฉัตร จังหวัดลำปาง พบว่า เป้าหมายสำคัญของประเพณีการเลี้ยงฝึญ่าในอดีตในพื้นที่ตำบลวอแก้วคือ เพื่อให้ญาติพี่น้องเคารพต่อบุพการี เคารพต่อผู้อาวุโส ฝึญ่า ตายาย ให้ผู้อาวุโสมีบทบาทในการอบรมสั่งสอนลูกหลาน ควบคุม/ดูแลศักดิ์ศรีลูกผู้หญิง ห้ามล่วงละเมิด การช่วยเหลือเกื้อกูลกันของกลุ่มเครือญาติ เป็นต้น เมื่อบริบทของชุมชนเปลี่ยนไปตามยุคสมัย วิถีชีวิตของคนในชุมชนเปลี่ยนแปลงไป เช่น จากเดิมในอดีตที่ผู้คนมีวิถีชีวิตที่คล้ายกัน เปลี่ยนเป็นการรับราชการ ไปทำงานต่างจังหวัด ทำงานต่างประเทศ ผู้นำชุมชนออกไปร่วมประชุมหรือมีปฏิสัมพันธ์กับภายนอกมากขึ้น นักเรียนไปเรียนต่างจังหวัด ชาวบ้านทำการผลิตภายใต้ระบบพันธะสัญญา เวลาว่างช่วงกลางคืนที่พอจะพูดคุยกันได้ ส่วนมากจะเป็นช่วงของการพักผ่อนเพราะทำงานหนักมาทั้งวัน หรือไม่ก็เป็นการดูโทรทัศน์ตลอดทั้งวัน ดังนั้นเมื่อคนในชุมชนมีวิถีชีวิตที่แตกต่างกันมากซึ่งเป็นความสัมพันธ์แบบใหม่ โอกาสในการเข้าร่วมในพิธีกรรมฝึญ่าจึงน้อยลง

เมื่อสื่อพื้นบ้าน “ฝึญ่า” ที่เคยทำหน้าที่ไม่สามารถทำหน้าที่ได้เหมือนเดิม ปัญหาต่างๆ เข้ามารุมเร้าอย่างต่อเนื่อง เมื่อคณะผู้วิจัยเข้าไปดำเนินโครงการ ฝึญ่าจึงค่อยๆ ถูกปลุกขึ้นมาใหม่ด้วยการพูดคุยถึงเรื่อง “รูปแบบ” และ “คุณค่า” ของฝึญ่ามากขึ้น และปัจจุบันแต่ละกลุ่มมีการพัฒนาเรื่องรูปแบบกิจกรรมฝึญ่าไปมากขึ้น มีการประยุกต์เอาประเพณีอื่นมาช่วยกิจกรรมฝึญ่า มีการคิดกิจกรรมเพื่อเชื่อมร้อยความสัมพันธ์ของสมาชิกในกลุ่มฝึญ่าเดียวกันโดยกิจกรรมทั้งหมดชาวบ้านเป็นผู้ร่วมกันคิดและสร้างสรรค์ขึ้นภายใต้คุณค่าของฝึญ่า คือ การช่วยเหลือเกื้อกูลกัน อาทิ การตั้งกองทุนฝึญ่า ซึ่งเป็นมากกว่ากองทุนเพื่อกู้ยืมเงินในกลุ่มสมาชิกเท่านั้น แต่ทว่า เป็น “ทุนทางสังคม” ที่เป็นความสัมพันธ์อันแน่นแฟ้นระดับเครือญาติ เป็นการนำจิตวิญญาณของเครือญาติมาหลอมรวมกันเพื่อให้เกิดการช่วยเหลือเกื้อกูล แบ่งปันกัน และเพื่อเป็นเครื่องมือที่จะทำให้อาชีพพี่น้องอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข

การทำหน้าที่ใหม่ของฝึญ่าที่เกิดขึ้น นับเป็นความสามารถของแกนนำสมาชิกในกลุ่มฝึญ่า เช่น แก้วฝึ และกำลังฝึ ในการบริหารจัดการ วางแผนดำเนินกิจกรรมเพื่อปรับใช้คุณธรรม

ของผีป่วนเป็นสื่อให้สามารถตอบสนองความต้องการและเป็นที่พักพิงของสมาชิกได้ รวมทั้งการดูแลและการพัฒนาลูกหลานของตนเองด้วย

เกศริน ธรรมชั้นแข็ง (2546) ศึกษาเรื่อง การเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่มีผลกระทบต่อ ประเพณีความเชื่อของชาวล้านนา : กรณีศึกษา ผีป่วน มีวัตถุประสงค์ เพื่อการศึกษาประเพณี ความเชื่อ พิธีกรรมเกี่ยวกับผีป่วนและผลกระทบของการเปลี่ยนแปลงทางสังคมต่อ ประเพณีความเชื่อผีป่วน วิธีการศึกษาวิจัยได้ใช้วิธีวิจัยเชิงคุณภาพ ลักษณะพรรณนา การสังเกตแบบมีส่วนร่วมและการสัมภาษณ์อย่างเป็นทางการและไม่เป็นทางการ ผลการศึกษาวิจัยพบว่า ประเพณีความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับผีป่วนยังคงอยู่ในสังคมล้านนาและมีความสัมพันธ์กับการดำรงชีวิตของชาวล้านนา โดยชาวล้านนาเชื่อว่าผีป่วน มีบทบาทสำคัญซึ่งแยกออกเป็น 3 ประเด็น

1) บทบาทของผีป่วนต่อบุคคลและครอบครัว ผีป่วนส่งผลให้บุคคลที่เชื่อถือมีความประพฤติปฏิบัติตนอยู่ในจารีตประเพณีและครรลองครองธรรมและได้สร้างเสริมกำลังใจ ความอบอุ่น ความสบายใจ ป้องกันการขัดแย้งที่จะเกิดขึ้นกับบุคคลอื่น สำหรับบทบาทหน้าที่ของผีป่วนได้สร้างสรรคให้ครอบครัวมีความรัก ความผูกพันกันอย่างแน่นแฟ้น และดูแลเอาใจใส่สมาชิกในครอบครัว

2) บทบาทของผีป่วนต่อเครือญาติ ผีป่วนได้สร้างความสามัคคีในหมู่เครือญาติในสายสกุลเดียวกันและปลูกฝังคนรุ่นหลานให้มีความเคารพผู้อาวุโสและมีจิตสำนึกที่ดีในการประพฤติปฏิบัติตนให้เหมาะสม อยู่ในขอบเขตจารีตประเพณีและพยายามรักษาชื่อเสียงของตระกูล

3) บทบาทต่อสังคม ผีป่วนมีความสำคัญในการควบคุมพฤติกรรมของสมาชิกในสังคมเริ่มจากครอบครัวซึ่งเป็นรากฐานของสังคม เครือญาติ ชุมชน ตลอดจนสังคมใหญ่ โดยมีบทบาทในการควบคุมผู้ที่นับถือให้ตั้งตนอยู่ในครรลองครองธรรม เป็นการสร้างความสงบสุขให้กับสังคม ล้านนามาช้านาน การศึกษาพิธีกรรมเกี่ยวกับผีป่วนพบว่าพิธีกรรมเกี่ยวกับผีป่วนแบ่งได้เป็น 2 ประเภท คือ พิธีกรรมที่จัดเป็นประจำสม่ำเสมอ พิธีกรรมที่จัดตามวาระจัดขึ้นทุกปี และโอกาสต่างๆ ที่มีความสำคัญต่อชีวิต การศึกษาการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่มีผลกระทบต่อประเพณี ความเชื่อ ผีป่วน พบว่า มีประเด็น 3 ประเด็น คือ

1) การศึกษา ในระบบโรงเรียนที่รัฐเป็นผู้กำหนดที่มุ่งเน้นความเป็นวิทยาศาสตร์ที่สามารถพิสูจน์ได้ และการเรียนรู้นอกระบบที่ผ่านสื่อที่ทันสมัยทำให้คนรุ่นใหม่มีบทบาทสำคัญในการดำเนินชีวิตมีทัศนคติเกี่ยวกับผีป่วนว่าเป็นสิ่งที่ไร้เหตุผลและไม่เข้าใจในบทบาทหน้าที่และการประกอบพิธีกรรมเกี่ยวกับผีป่วนและการศึกษาที่ยังจำกัดในเรื่องของเวลาทำให้ไม่สามารถร่วมพิธีกรรมได้จึงทำให้เกิดความห่างเหินและลดความสำคัญลง ในขณะที่ผู้ที่ได้รับการศึกษาสูงกับ

มองเห็นความสำคัญและคุณค่าของผีป๋วยและคนไม่ได้รับการศึกษาหรือการศึกษาไม่มีบทบาทในการดำเนินชีวิตยังมีทรรศนะเกี่ยวกับผีป๋วยที่ดีและเชื่อในคุณค่าและประโยชน์ของผีป๋วย

2) อาชีพ ผู้ที่ประกอบอาชีพดั้งเดิมสืบต่อกันมาจากบรรพบุรุษยังมีความคิดความเชื่อในสิ่งที่อยู่เหนือธรรมชาติ และมีเวลาว่างหลังการทำงานอันเนื่องมาจากการประกอบอาชีพตามฤดูกาล ในการเข้ามามีส่วนร่วมพิธีกรรมเกี่ยวกับผีป๋วย ส่วนอาชีพสมัยใหม่ที่มีพื้นฐานทางวิทยาศาสตร์ทำให้ผู้ที่ประกอบอาชีพนี้ไม่เชื่อในประเพณีความเชื่อและบทบาทของผีป๋วยซึ่งเป็นสิ่งที่พิสูจน์จับต้องไม่ได้และการประกอบอาชีพยังจำกัดด้วยเวลาและต้องเดินทางไปประกอบอาชีพต่างถิ่นทำให้โอกาสในการมีส่วนร่วมในพิธีกรรมลดลงหรือไม่มีโอกาสเข้าร่วม

3) ความเจริญก้าวหน้าทางคมนาคมและเทคโนโลยีส่งผลให้เกิดการหลังไหลทางวัตถุ การแลกเปลี่ยนทางความคิดความเชื่อรวมถึงการรับเอารูปแบบความคิดความเชื่อใหม่ได้อย่างรวดเร็ว ทำให้คนรุ่นใหม่มีทรรศนะเกี่ยวกับผีป๋วยว่าเป็นสิ่งที่ล้าสมัยไม่ทันต่อเหตุการณ์และสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป ผีป๋วยจึงลดความสำคัญและถูกลบเลือนไป แต่การคมนาคมและเทคโนโลยีทำให้การติดต่อและการรับทราบข้อมูลความเป็นไปของสมาชิกของสายสกุลและการเดินทางที่สะดวกรวดเร็ว แต่การสื่อสารกลับส่งผลให้ง่ายต่อการปฏิเสธในการเข้าร่วมในการประกอบพิธีเกี่ยวกับผีป๋วย อย่างไรก็ตามการเปลี่ยนแปลงทางสังคมจะมีผลกระทบต่อประเพณีความเชื่อผีป๋วยการถูกลบทางความคิดความเชื่อใหม่จากสังคมภายนอกผ่านสื่อเทคโนโลยี และความคิดทางวิทยาศาสตร์รวมถึงคุณค่าทางวัตถุนิยมเป็นปัญหาสำคัญที่ทำให้ผีป๋วยลดบทบาทและความสำคัญลงไป การปรับตัวและปรับความคิดความเชื่อเกี่ยวกับผีป๋วยให้เหมาะสมกับสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปเพื่อที่ผีป๋วยจะสามารถดำรงคงอยู่และสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนล้านนาต่อไป

สุธีรา เฝ้าโกศสถิตย์ (2536) ทำการศึกษาความคิดเห็นของคนเชื้อสายมอญเกี่ยวกับบทบาทของสื่อบุคคล สื่อประเพณี และสื่อมวลชนในการอนุรักษ์วัฒนธรรม โดยศึกษาเฉพาะกรณีชุมชนมอญเกาะเกร็ด ปากลัด และบางกระดี พบว่า สื่อที่มีบทบาททำให้เกิดความรู้ ความเข้าใจ และความตระหนักในการอนุรักษ์วัฒนธรรมของคนเชื้อสายมอญมากที่สุดคือ สื่อประเพณี สื่อบุคคล และสื่อมวลชนตามลำดับ

ชูเกียรติ ลีสุวรรณ (2535) ได้ทำการศึกษาเรื่องระบบการเรียนรู้ที่มีอยู่ในท้องถิ่นชนบทภาคเหนือ พบว่า ระบบการเรียนรู้ในท้องถิ่นที่สำคัญเริ่มถ่ายทอดกันในครอบครัว โดยใช้สื่อที่มีในชุมชน กระบวนการถ่ายทอดความรู้ใช้วิธีสอน และปฏิบัติจริงไปพร้อมกัน ผู้สอนคือผู้ใหญ่ในครอบครัวที่มีความรู้ หรือประสบการณ์ในเรื่องนั้นๆ ผู้เรียนคือ ลูกหลาน หรือเครือญาติที่มี

แรงจูงใจจากตัวอย่างความสำเร็จในอาชีพของคนในรุ่นก่อน การถ่ายทอดความรู้ในครอบครัวนี้จะเกิดขึ้นตลอดเวลา ผู้เรียนเมื่อชำนาญแล้วจะกลายเป็นผู้สอนคนรุ่นหลังๆ ต่อไป

วรวิทย์ องค์ครุทรักษา (2537) ศึกษากระบวนการถ่ายทอดศิลปะการปักผ้าของชาวเขาเผ่าเย้า บ้านแม่ซ้าย จังหวัดเชียงราย พบว่า กระบวนการสืบทอดการปักผ้าของชาวเย้า ทำโดยแม่สอนให้แก่ลูกสาว โดยใช้วิธีการสอนแบบปากเปล่า และการสาธิต ผู้เรียนใช้วิธีการสังเกตและฝึกประสบการณ์ด้วยตนเองจนเกิดความชำนาญ โดยไม่มีการจดบันทึกเป็นหลักฐานการถ่ายทอด จึงขึ้นอยู่กับความแม่นยำของผู้สอน และผู้เรียนในการถ่ายทอดความรู้และประสบการณ์จากคนรุ่นหนึ่งสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง

ไฉไลฤดี เจริญภักดี (2538) ศึกษาการควบคุมทางสังคมในระดับครอบครัวชนบทภาคเหนือของไทย พบว่า วิธีชีวิตความเป็นอยู่ของชาวบ้านมีลักษณะคล้ายคลึงกัน การควบคุมทางสังคมในแต่ละครอบครัวจึงไม่แตกต่างกันมากนัก และมีการควบคุมกันในลักษณะที่ไม่เป็นทางการมากกว่าแบบเป็นทางการ โดยกลไกทางวัฒนธรรมถูกนำมาใช้มากที่สุด ตลอดจนมีการใช้การปรองดองกันเกือบทุกครอบครัว

นิทราพร ทิพา (2539) ได้ทำการศึกษาเนื้อหาเพลงพื้นบ้านหมอลำเพื่อการถ่ายทอดวัฒนธรรม เพื่อวิเคราะห์เนื้อหาของเพลงพื้นบ้านหมอลำที่สะท้อนถึงความเชื่อ ค่านิยม ขนบธรรมเนียมประเพณี การดำเนินชีวิต และความรู้ต่างๆ ของชาวอีสาน พบว่า เนื้อเพลงพื้นบ้านหมอลำประกอบด้วยสาระต่างๆ ที่สามารถจัดกลุ่มหมวดหมู่เรียงจากมากไปหาน้อย คือ การดำเนินชีวิต ค่านิยม ความเชื่อ ขนบธรรมเนียมประเพณีและความรู้ต่างๆ

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ระเบียบวิธีการวิจัย

รูปแบบการวิจัย

การศึกษา เรื่อง “กระบวนการสื่อสารของชุมชนในการสืบทอดประเพณีผีปู้ย่า”

ตำบลวอแก้ว อำเภอห้างฉัตร จังหวัดลำปาง มีวัตถุประสงค์ในการศึกษา 2 ประเด็นหลัก คือ 1. เพื่อศึกษาบทบาทหน้าที่ของประเพณีผีปู้ย่าจากอดีตถึงปัจจุบันว่ามีการเปลี่ยนแปลงไปอย่างไรบ้าง (คงเดิม / หายไป / คลี่คลาย / หน้าที่ใหม่) และอะไรคือปัจจัยที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง และ 2. เพื่อศึกษากระบวนการสื่อสารของชุมชนในการสืบทอดประเพณีผีปู้ย่า โดยใช้ระเบียบวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ด้วยการศึกษาค้นคว้าเอกสารที่เกี่ยวข้อง (Documentary Research) การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (Indepth Interview) การสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการ (Informal Interview) และการสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participatory Observation) โดยสามารถได้ข้อมูลที่เป็นข้อเท็จจริงที่สะท้อนให้เข้าใจปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นของกลุ่มตัวอย่าง และเพื่อให้การศึกษานี้มีความสมบูรณ์ด้านข้อมูลและการวิเคราะห์ข้อมูลมากขึ้น

ผู้วิจัยได้นำแนวคิดปรากฏการณ์นิยมมาใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล ซึ่งมีหลักสำคัญ คือ เป็นแนวคิดที่มุ่งมองว่า ชีวิตสังคมมนุษย์ มนุษย์เองเป็นผู้สร้างสถานการณ์หรือบริบท สร้างความรู้ ความคิด ความอ่านที่เป็นส่วนเฉพาะของตนเองขึ้นมา พฤติกรรมของมนุษย์เป็นผลมาจากวิธีการที่มนุษย์ให้ความหมายแก่โลก กฎเกณฑ์ต่างๆ ทางสังคมจะเกิดจากเรื่องเล็กๆ ไปถึงเรื่องใหญ่รวมกันเข้าเป็นความแท้จริงของสังคม จึงกล่าวได้ว่าทฤษฎีนี้ มุ่งแสวงหาความเป็นจริงที่เกิดขึ้นในสังคม มุ่งศึกษาวิเคราะห์ให้เกิดความเข้าใจตลอดจนทำให้เกิดภาพสะท้อนมุมมองในมิติต่างๆ ทั้งตัวบุคคลและปัจจัยที่สนับสนุนในตัวบุคคล (ชยันต์ วรรณภูติ 2536, สุภางค์ จันทวานิช , อ้างถึงใน ใจทิพย์ สอนดี, 2543)

ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ จะเป็นการทำความเข้าใจแบบแผนและความหมายของพฤติกรรมมากกว่าที่จะมุ่งเน้นหาระดับความมากน้อยหรือความเข้มข้นของความสัมพันธ์ของปรากฏการณ์ในบริบทของสังคมและวัฒนธรรมนั้น

การกำหนดกลุ่มตัวอย่าง

งานวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยต้องการศึกษาเพื่อให้ทราบถึงบทบาทหน้าที่ของประเพณีผีปู่ย่า ตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบันว่ามีการปรับเปลี่ยนไปอย่างไรบ้าง รวมทั้งทำความเข้าใจในกระบวนการสื่อสารของชุมชนในการสืบทอดประเพณีผีปู่ย่า ทั้งเนื้อหาและรูปแบบ ซึ่งเป็นปรากฏการณ์ทางสังคมประเภทหนึ่ง ดังนั้น จึงกำหนดให้กลุ่มตัวอย่างที่เลือกนั้นเป็นการเลือกด้วยวิธีเฉพาะเจาะจง (Purpose Sampling) โดยเกณฑ์ในการเลือกบุคคล จะเลือกเฉพาะบุคคลที่มีส่วนร่วมในกระบวนการสืบทอดประเพณีผีปู่ย่า ทั้งในส่วนผู้ที่ทำหน้าที่ในการประกอบพิธี เช่น ปราชญ์ชาวบ้าน แก้วผี แกนนำชุมชน และในส่วนของบุคคล กลุ่ม หรือองค์กรภายนอก ได้แก่ แกนนำกลุ่มเด็กและเยาวชน คณะกรรมการสภาวัฒนธรรมตำบล ผู้แทนจากองค์การบริหารส่วนตำบล ประชาชนที่เข้าร่วมในกระบวนการ และโรงเรียน เพื่อให้ได้ข้อมูลตามวัตถุประสงค์ที่วางไว้

การเลือกกลุ่มตัวอย่างแยกตามวัตถุประสงค์ได้ดังนี้

1. การศึกษา**บทบาทหน้าที่**ของประเพณีผีปู่ย่าจากอดีตถึงปัจจุบันหลังจากที่มีการรื้อฟื้นว่ามีการปรับเปลี่ยนไปอย่างไร (คงเดิม/หายไป/คลี่คลาย/หน้าที่ใหม่) และอะไรคือปัจจัยที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง

ศึกษาจาก เอกสาร/ข้อมูลมือสอง ได้แก่

- 1) รายงานการวิจัย เรื่อง แนวทางการเสริมสร้างและพัฒนาบทบาทของสื่อ
พื้นบ้านเพื่อการพัฒนาชุมชน โดย อุดลย์ ดวงดีทวีรัตน์ และคณะ (2547)

ภายใต้โครงการวิจัยชุด การสื่อสารเพื่อชุมชน

สนับสนุนโดย สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

- 2) รายงานการดำเนินงานฉบับสมบูรณ์ โครงการผีปู่ย่า 2004 เพื่อลูกหลาน

โดย สุพรรณ ไชยลังกา และคณะ(2548)

สมาคมสร้างเสริมเด็ก เยาวชน และครอบครัว

ภายใต้โครงการสื่อพื้นบ้านสื่อสารสุข (สพส.)

สนับสนุนโดย สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.)

- 3) เอกสารโครงการสืบภูมิปัญญา ต่อชะตาสิ่งแวดลอม

โดย สุพรรณ ไชยลังกา และ พัชรินทร์ สุริยา (2549)

ภายใต้โครงการสี่พี่น้องบ้านสี่สารสุข (สพส.)

สนับสนุนโดย สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.)

การสัมภาษณ์แกนนำในการประกอบพิธีผีปู่ย่า ผู้นำครอบครัวที่เป็นเจ้าผี ผู้นำชุมชน ครู และแกนนำชาวบ้านที่เคยเข้าร่วมประเพณีผีปู่ย่า ในตำบลวอแก้ว

1. แม่เกียงคำ	ตาอิน	เจ้าผีปู่ย่า บ้านทุ่งต้นแมติว
2. แม่วัน	เตชะอุด	เจ้าผีปู่ย่า บ้านวอแก้ว
3. แม่ปัด	ธิวงศ์	เจ้าผีปู่ย่า บ้านทุ่งหก
4. พ่อหนานย้าย	เมืองมูล	กำลังผีบ้านทุ่ง – หมอเมื่อ – ปราชญ์ชาวบ้าน
5. นายสุพรรณ	ไชยลังกา	นายก อบต.วอแก้ว อดีตนักวิจัยผีปู่ย่า
6. นายสมสิทธิ์	เตชะอุด	กำลังผี บ้านวอแก้ว
7. นายเทา	เพภาพ	กำลังผี บ้านน้ำจ้ำ
8. นางวันเพ็ญ	เพภาพ	ลูกเล่าลูกแบ่ง บ้านน้ำจ้ำ
9. นางสร้อยเพชร	ปารมี	ลูกเล่าลูกแบ่ง บ้านน้ำจ้ำ
10. พ่อใจมา	มณีวงศ์	กำลังผี บ้านทุ่งหก
11. พ่อหนุ่น	มณีวงศ์	กำลังผี บ้านทุ่งหก
12. พ่อธรรม	ผาวัน	กำลังผี บ้านทุ่งหก
13. นางนิภาพร	กันทะอินทร์	ครูโรงเรียนบ้านทุ่งหก

2. การศึกษากระบวนการสื่อสารของชุมชนในการสืบทอดประเพณีผีปู่ย่า
ศึกษาจาก เอกสาร/ข้อมูลมือสอง ได้แก่

ศึกษาจาก เอกสาร/ข้อมูลมือสอง ได้แก่

- 1) รายงานการวิจัย เรื่อง แนวทางการเสริมสร้างและพัฒนาบทบาทของสี่พี่น้องบ้านเพื่อการพัฒนาชุมชน โดย อุดลย์ ดวงดีทวีรัตน์ และคณะ (2547)

ภายใต้โครงการวิจัยชุด การสื่อสารเพื่อชุมชน

สนับสนุนโดย สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

- 2) รายงานการดำเนินงานฉบับสมบูรณ์ โครงการผีปู่ย่า 2004 เพื่อลูกหลาน โดย สุพรรณ ไชยลังกา และคณะ(2548)

สมาคมสร้างเสริมเด็ก เยาวชน และครอบครัว

ภายใต้โครงการสื่อพื้นบ้านสื่อสารสุข (สพส.)

สนับสนุนโดย สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.)

3) เอกสารโครงการสืบภูมิปัญญา ต่อชะตาสิ่งแวดลอม

โดย สุพรรณ ไชยลังกา และ พัชรินทร์ สุริยา (2549)

ภายใต้โครงการสื่อพื้นบ้านสื่อสารสุข (สพส.)

สนับสนุนโดย สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.)

การสัมภาษณ์แกนนำในการประกอบพิธีผีป๋วย่า ครู แกนนำชาวบ้าน ผู้นำชุมชน แกนนำ
กลุ่มเด็กและเยาวชน ผู้แทนองค์การบริหารส่วนตำบล(อบต.) ผู้แทนสภาวัฒนธรรมตำบล

1. แม่เกี้ยงคำ	ตาอิน	เก้าผีป๋วย่า บ้านทุ่งตุ่นแม่ติว
2. แม่วัน	เตชะอุด	เก้าผีป๋วย่า บ้านวอแก้ว
3. แม่ปัด	ธิวงค์	เก้าผีป๋วย่า บ้านทุ่งหก
4. พ่อหนานย้าย	เมืองมุล	กำลังผีบ้านทุ่ง – หมอเมื่อ – ปราชญ์ชาวบ้าน
5. นายสุพรรณ	ไชยลังกา	นายก อบต.วอแก้ว อดีตนักวิจัยผีป๋วย่า
6. นายสมสิทธิ์	เตชะอุด	กำลังผี บ้านวอแก้ว
7. นายเทา	เพภาพ	กำลังผี บ้านน้ำจํา
8. นางวันเพ็ญ	เพภาพ	ลูกเล่าลูกแบ่ง บ้านน้ำจํา
9. นางสร้อยเพชร	ปารมี	ลูกเล่าลูกแบ่ง บ้านน้ำจํา
10. พ่อใจมา	มณีวงค์	กำลังผี บ้านทุ่งหก
11. พ่อหนุ่น	มณีวงค์	กำลังผี บ้านทุ่งหก
12. พ่อธรรม	ผาวัน	กำลังผี บ้านทุ่งหก
13. นางนิภาพร	กันทะอินทร์	ครูโรงเรียนบ้านทุ่งหก
14. นางสาวสาวิตรี	มณีวงค์	ลูกเล่าลูกแบ่ง บ้านทุ่งหก
15. นางสาวศิริมล	วงค์ตา	ลูกเล่าลูกแบ่ง บ้านทุ่งหก

ขั้นตอนในการทำวิจัย

การวิจัยในครั้งนี้เป็นการวิจัยภาคสนาม ผู้วิจัยได้กำหนดขั้นตอนในการทำวิจัยไว้ดังนี้

1. ศึกษาเอกสารที่ได้รับมา จากโครงการวิจัยชุด การสื่อสารเพื่อชุมชน และโครงการสื่อ

พื้นบ้านสื่อสารสุข (สพส.) เนื่องจากเป็นงานวิจัยที่ใช้การศึกษาจากเอกสารเป็นหลัก และใช้ข้อมูลจากการลงพื้นที่มาประกอบ ดังนั้น ในช่วงแรกของการศึกษา ผู้วิจัยประสบปัญหาเรื่องเอกสารที่ใช้ในการศึกษาวิเคราะห์หลักไม่ครบถ้วน ประกอบกับความไม่ละเอียดถี่ถ้วนของผู้วิจัย ทำให้การลำดับ และประติดประต่อเรื่องราวทั้งหมดที่มีการดำเนินการเกี่ยวกับประเพณีผีป๋วย่าของตำบลวอแก้วคลาดเคลื่อน ผิดแนว จนในที่สุด เมื่อพบสาเหตุของปัญหาจึงมีการเรียบเรียง และจัดระบบข้อมูลใหม่

2. ติดต่อขอความอนุเคราะห์ข้อมูลเบื้องต้น และประสานงานเพื่อศึกษาพื้นที่วิจัยโดยการสอบถามข้อมูลจากบุคคลในพื้นที่ ได้แก่ นายสุพรรณ ไชยลังกา นายก อบต.วอแก้ว และอดีตนักวิจัยเรื่องผีป๋วย่า เพื่อขอคำแนะนำ และวางแผนการทำงานร่วมกันตลอดจนเตรียมการในการเข้าพื้นที่เพื่อแนะนำตัวกับกลุ่มตัวอย่าง และการวางแผนเกี่ยวกับวัน เวลา และสถานที่ที่จะใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล
3. แนะนำตัวกับแหล่งข้อมูลบุคคล เพื่อสร้างความสัมพันธ์เบื้องต้นพร้อมทั้งชี้แจงวัตถุประสงค์ และคุณค่าที่จะได้รับของการวิจัย นัดหมายวัน เวลา สถานที่ที่สะดวกในการสัมภาษณ์
4. ผู้วิจัยเข้าพบกลุ่มตัวอย่าง และเริ่มดำเนินการสัมภาษณ์ โดยได้รับการแนะนำเกี่ยวกับตัวบุคคลที่จะให้ข้อมูลหลักคนอื่นๆ
5. ผู้วิจัยนำข้อมูลที่ได้จากการเก็บรวบรวมข้อมูลมาทำการวิเคราะห์และนำเสนอเป็นรูปเล่ม

วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล

เพื่อให้ได้ข้อมูลที่เกี่ยวข้องอย่างครบถ้วนสมบูรณ์ ผู้วิจัยจึงกำหนดวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลไว้ดังนี้

1. เก็บรวบรวมจากเอกสารหลักในประเด็นที่จะทำการศึกษา เพื่อศึกษารายละเอียด ลักษณะ และข้อมูลต่างๆ ของกลุ่มตัวอย่าง โดยนำมาเป็นข้อมูลเบื้องต้นที่จะช่วยในการวิจัยภาคสนาม แต่ในช่วงแรก ผู้วิจัยมีความเข้าใจไม่ถูกต้องเกี่ยวกับโครงการต่างๆ ที่เข้าไปดำเนินการในตำบลวอแก้ว ทำให้การศึกษา และวิเคราะห์เอกสารในช่วงแรกมีความคลาดเคลื่อนไป จนกระทั่งได้สอบถามผู้รู้ และผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับโครงการต่างๆ อย่างละเอียด และได้เอกสารที่เกี่ยวข้องมาเพิ่มเติม จึงสามารถลำดับเหตุการณ์ได้ถูกต้อง

2. การสังเกตแบบมีส่วนร่วมในงานปอยหลวงที่วัดบ้านวอแก้ว และเข้าร่วมสังเกตการณ์ใน

พิธีการเลี้ยงผีปู่ย่าในวันแรม 13 ค่ำ เดือน 5 ซึ่งจัดขึ้นในวันที่ 4 มีนาคม 2551

3. เก็บรวบรวมจากการสัมภาษณ์ โดยใช้วิธีการสัมภาษณ์แบบผสมผสาน ดังนี้

- การสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการ (Informal Interview) กับกลุ่มตัวอย่าง โดยเตรียมคำถามมาล่วงหน้าแบบกว้างๆ แล้วพูดคุย ตามไถ่ไปตามจังหวะและโอกาสที่เหมาะสม เพื่อให้เกิดความคุ้นเคยระหว่างผู้วิจัยกับกลุ่มเป้าหมาย ทั้งยังช่วยให้ผู้ถูกสัมภาษณ์ ค่อยๆ นึกเรื่องราวและสามารถถ่ายทอดออกมาได้ที่ละน้อย

- การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-depth Interview) กับกลุ่มตัวอย่าง โดยผู้วิจัยเตรียมแนวคำถามในการสัมภาษณ์ เพื่อต้องการให้ได้ข้อมูลที่ตรงและชัดเจนมากที่สุดจากกลุ่มตัวอย่าง ซึ่งอาจใช้วิธีการตะล่อมกล่อมเกล้า (Probe) มาผสมผสานด้วย

แนวคำถามการวิจัย

จากวัตถุประสงค์และกรอบแนวคิดการวิจัย สามารถแบ่งออกเป็น 5 ประเด็นหลักๆ ดังนี้

1. ประเด็นเกี่ยวกับบริบทของชุมชน

- ด้านภูมิประเทศของชุมชนเป็นอย่างไร
- ด้านเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม จากอดีตถึงปัจจุบัน(กระบวนการเปลี่ยนแปลงและปรับตัว) เป็นอย่างไร
- ด้านความเชื่อเกี่ยวกับประเพณีผีปู่ย่า เป็นอย่างไร

2. ประเด็นเกี่ยวกับสถานะ และบทบาทหน้าที่ของประเพณีผีปู่ย่า

- บทบาทหน้าที่ของประเพณีผีปู่ย่าในอดีตเป็นอย่างไร
- บทบาทหน้าที่ของประเพณีผีปู่ย่าหลังจากที่มีการรื้อฟื้น จนถึงปัจจุบันเป็นอย่างไร
- กระบวนการปรับเปลี่ยนของประเพณีผีปู่ย่าเป็นอย่างไร (คงเดิม/หายไป/คลี่คลาย/หน้าที่ใหม่)
- อะไรคือปัจจัยที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในแต่ละช่วง

3. ประเด็นเกี่ยวกับกระบวนการกลุ่ม และการมีส่วนร่วม

- ในชุมชนมีกลุ่มใดที่ยังคงสืบทอดการประกอบพิธีผีปู่ย่าบ้าง

- ใครคือผู้ที่มีบทบาทหน้าที่หลักในการประกอบพิธีผีปู้ย่าบ้าง
- ใครเข้ามามีส่วนร่วมในการประกอบพิธีผีปู้ย่าบ้าง

4. ประเด็นเกี่ยวกับกระบวนการสื่อสาร

- ในกระบวนการสื่อสารเพื่อสืบทอดประเพณีผีปู้ย่า ใครมีบทบาทหน้าที่อย่างไร และมีการสื่อสารเกี่ยวกับเรื่องนี้อย่างไร (S – M – C – R – E) อาทิ
 - เก้าผี / ผู้เฒ่าผู้แก่ ในฐานะผู้ประกอบพิธี/ผู้ส่งสาร ได้มีการบอกเล่าหรืออบรมสั่งสอนในเนื้อหาเกี่ยวกับเรื่องอะไร ผ่านช่องทางใด ไปยังลูกหลาน ซึ่งเป็นผู้รับบ้าง และผลที่เกิดขึ้นเป็นอย่างไร
 - ลูกหลาน / เครือญาติ ในฐานะผู้ส่งสาร มีการสื่อสารอย่างไรให้ผู้อื่นได้รับรู้เกี่ยวกับประเพณีผีปู้ย่าที่พวกตนนับถือทั้งเนื้อหา และช่องทางการสื่อสาร และผลที่เกิดขึ้นเป็นอย่างไร
 - ผู้นำชุมชน ในฐานะผู้ส่งสาร มีการสื่อสารไปยังสมาชิกในชุมชนหรือคนภายนอกชุมชนอย่างไรเกี่ยวกับประเพณีผีปู้ย่า ทั้งเนื้อหา และช่องทางการสื่อสาร และผลที่เกิดขึ้นเป็นอย่างไร
 - กลุ่มองค์กรต่างๆ ในชุมชน เช่น กองทุน/กลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มเกษตรปลอดสารพิษ กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มเยาวชน และอื่นๆ มีการสื่อสารหรือนำประเพณีผีปู้ย่าไปประยุกต์ใช้ในการทำงานของกลุ่มตนเองอย่างไร ทั้งเนื้อหา ช่องทาง และผู้รับสาร และผลที่เกิดขึ้นเป็นอย่างไร
 - องค์กร / สถาบันในชุมชน เช่น องค์กรบริหารส่วนตำบล โรงเรียน วัด สภาวัฒนธรรมตำบล มีการสื่อสารเกี่ยวกับประเพณีผีปู้ย่าอย่างไรบ้าง ใช้เนื้อหาอะไร ผ่านช่องทางใด และถึงใครบ้าง และผลที่เกิดขึ้นเป็นอย่างไร
 - ประชาชนทั่วไปเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการสื่อสารเกี่ยวกับประเพณีผีปู้ย่าอย่างไรบ้าง และผลที่เกิดขึ้นเป็นอย่างไร

5. อื่นๆ

- ปัจจัยภายนอกที่เข้ามาเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับประเพณีผีปู้ย่า เช่น นโยบายส่งเสริมการท่องเที่ยวของทางราชการ หรือนโยบายของภาครัฐอื่นๆ ความเจริญก้าวหน้าทางด้านวัตถุ และกระแสโลกาภิวัตน์ เป็นต้น

เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล

เนื่องจากการวิจัยในครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ดังนั้น การบันทึกข้อมูลภาคสนามจำเป็นต้องระบุนายละเอียดต่างๆ ที่นักวิจัยได้จากการสัมภาษณ์ จึงจำเป็นต้องมีเครื่องมือช่วยในการวิจัยหลายประเภท

นอกจากจะใช้ตัวของผู้วิจัยเป็นเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูลแล้ว เครื่องมือที่ผู้วิจัยนำมาใช้ในการวิจัยครั้งนี้ ได้แก่ แบบสัมภาษณ์กึ่งมีโครงสร้าง โดยมีการกำหนดคำถามไว้ล่วงหน้า และใช้คำถามปลายเปิด (Open-Questions) ที่ไม่ชี้นำคำตอบ และใช้ข้อมูลที่ได้จากการศึกษาวิเคราะห์จากเอกสารในช่วงแรก ประกอบกับกรอบแนวคิดและทฤษฎีที่นำมาใช้เป็นฐานในการศึกษาวิเคราะห์มาร่วมตั้งประเด็นคำถาม ซึ่งประเด็นคำถามจะแบ่งเป็นหมวดหมู่ มีความสอดคล้องกับโจทย์การวิจัย และมีความเฉพาะเจาะจงกับแต่ละกลุ่มตัวอย่าง โดยประเด็นคำถามจะมีความยืดหยุ่น ผู้วิจัยสามารถปรับคำถามได้ตามสถานการณ์ในขณะที่สัมภาษณ์

นอกจากนี้ ผู้วิจัยยังได้ใช้เครื่องมือและอุปกรณ์อื่นๆ เพื่อช่วยให้การสัมภาษณ์และเก็บรวบรวมข้อมูลเป็นไปอย่างครบถ้วนสมบูรณ์มากที่สุด ได้แก่ สมุดจดบันทึก เทปบันทึกเสียง และกล้องถ่ายรูป เพื่อบันทึกภาพช่วงการประกอบพิธีผีปู่ย่า บรรยากาศ และสถานที่ในการประกอบพิธี เป็นต้น

การตรวจสอบความน่าเชื่อถือของข้อมูล

เพื่อให้ได้ข้อมูลที่เป็นข้อเท็จจริงที่มีความน่าเชื่อถือ ผู้วิจัยใช้วิธีการ ดังนี้ คือ

1. ผู้วิจัยยืนยันความเชื่อถือได้ของข้อมูลด้วยการใช้บุคคลที่อยู่ในปรากฏการณ์ที่ทำการศึกษาตรวจสอบและรับรองความถูกต้องโดยการอ่านข้อมูลดังกล่าว พร้อมให้ข้อคิดเห็นเพิ่มเติม ทักท้วงหรือยอมรับข้อมูลที่เสนอ (สุภางค์ จันทวานิช, 2540 อ้างถึงใน ใจทิพย์ สอนดี, 2543)

2. การตรวจสอบสามเส้าด้านข้อมูล (Data Triangulation) คือ การพิสูจน์ว่าข้อมูลที่ผู้วิจัยได้มานั้นถูกต้องหรือไม่ โดยการตรวจสอบกับเอกสารที่เกี่ยวข้อง ตรวจสอบข้อมูลที่ได้นักวิชาการที่เคยเข้าร่วมในกิจกรรม / โครงการเรื่องผีปู่ย่าในช่วงที่ผ่านมา และตรวจสอบข้อมูลชุดเดียวกันกับผู้ให้สัมภาษณ์รายอื่น

3. การตรวจสอบสามเส้าด้านวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล(Methodological Triangulation) เป็นการเก็บรวบรวมข้อมูลหลายวิธี กล่าวคือ ใช้วิธีการสัมภาษณ์อย่างไม่เป็นทางการ และการใช้วิธีการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก ตลอดจนศึกษาข้อมูลจากแหล่งเอกสารประกอบกัน เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ตรงมากที่สุด

การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูล ในการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้มีการวิเคราะห์ข้อมูลเบื้องต้น ซึ่งจะนำไปพร้อมกับการเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนาม เพื่อตรวจสอบความครบถ้วนของข้อมูล เมื่อได้ข้อมูลครบถ้วนแล้วจึงนำมาวิเคราะห์เพื่อสรุปผล โดยวิธีการจำแนกประเภทของข้อมูล เปรียบเทียบข้อมูล และการตีความข้อมูล โดยอาศัยเครื่องมือทางความคิด (Conceptual Tools) โดยมีกรอบการวิเคราะห์ดังนี้

- ใช้แนวคิด ทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง
- ใช้ภาพรวมของปรากฏการณ์ (Holistic View)
- ใช้บริบทของปรากฏการณ์ (Context)
- ใช้ทัศนะของคนใน (Emic) มาอธิบายปรากฏการณ์

การนำเสนอข้อมูล

การนำเสนอข้อมูล เป็นการพรรณนาวิเคราะห์ให้เห็นสภาพเงื่อนไข กระบวนการ ขั้นตอน ความสัมพันธ์ต่างๆ ในความหมายทางวัฒนธรรมของปรากฏการณ์ในสังคมนั้น แยกตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย ดังนี้

1. เพื่อศึกษา**บทบาทหน้าที่**ของประเพณีผีปู่ย่าจากอดีตถึงปัจจุบันหลังจากที่มีการรื้อฟื้นว่ามีการปรับเปลี่ยนไปอย่างไร (คงเดิม/หายไป/คลี่คลาย/หน้าที่ใหม่) และอะไรคือปัจจัยที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง

2. เพื่อศึกษา**กระบวนการสื่อสาร**ของชุมชนในการสืบทอดประเพณีผีปู่ย่า

ระยะเวลาในการเก็บข้อมูล

ในการเก็บรวบรวมข้อมูลใช้เวลาประมาณ 6 เดือน

ตั้งแต่เดือน กันยายน 2550 ถึงเดือน มีนาคม 2551

บทที่ 4

ข้อมูลชุมชนตำบลวอแก้ว และข้อมูลเกี่ยวกับประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่า

ในบทนี้ผู้เขียนขอแนะนำเสนอข้อมูล 2 ส่วน โดย

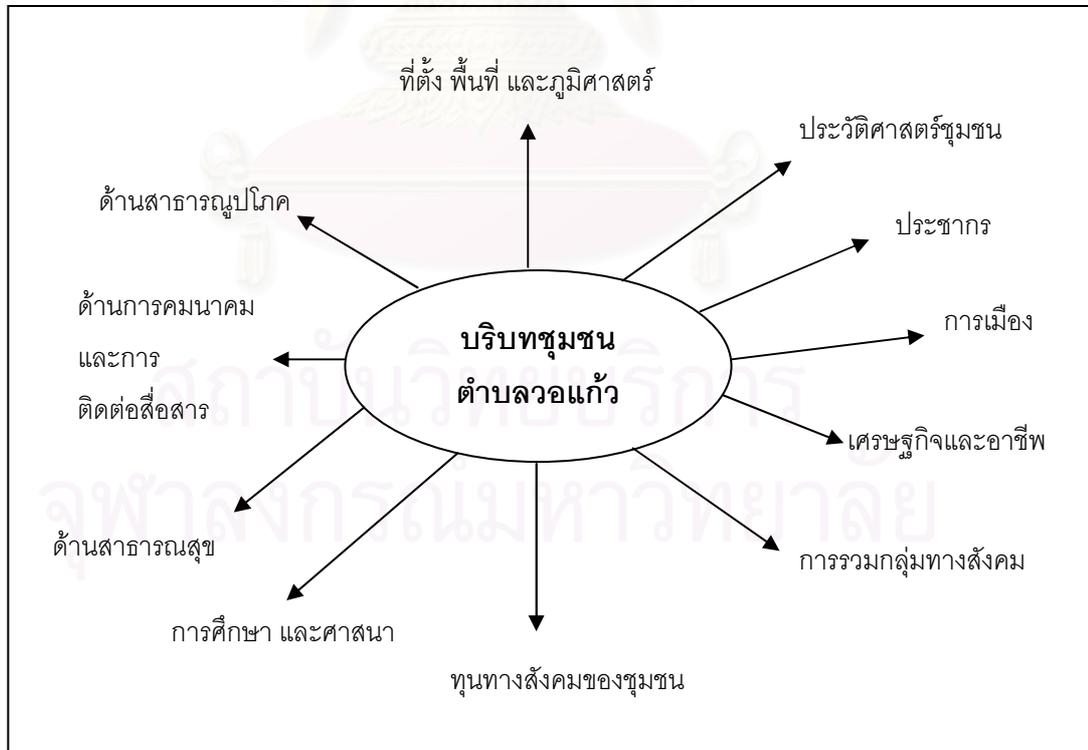
ส่วนที่ 1 บริบทชุมชนตำบลวอแก้ว

ส่วนที่ 2 ข้อมูลเกี่ยวกับประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่า

ซึ่งทั้งหมดล้วนมีความสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องกัน และความเปลี่ยนแปลงแบบค่อยเป็นค่อยไปของชุมชนในด้านต่างๆ ก็เป็นวิวัฒนาการที่ส่งผลต่อความเปลี่ยนแปลงของประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่าของชุมชนวอแก้วด้วยเช่นกัน

ส่วนที่ 1 บริบทชุมชนตำบลวอแก้ว

ภาพที่ 4.1 บริบทชุมชนตำบลวอแก้วโดยภาพรวม : อดีต – ปัจจุบัน

1.1 ที่ตั้ง พื้นที่ และภูมิศาสตร์

จังหวัดลำปาง โดยสภาพภูมิศาสตร์ ตั้งอยู่บนฝั่งแม่น้ำวังอันเป็นแม่น้ำสำคัญ 1 ใน 4 แควเจ้าพระยา มีที่ตั้งเป็นศูนย์กลางของภาคเหนือตอนบนแห่งประเทศไทย อยู่ห่างจากกรุงเทพฯตามเส้นทางหลวงพหลโยธิน ประมาณ 602 กิโลเมตร มีอาณาเขตเชื่อมโยงกับจังหวัดอื่นๆดังนี้ ทิศเหนือ ติดต่อกับจังหวัดเชียงใหม่ พะเยา เชียงราย ทิศตะวันออกติดต่อกับแพร่ สุโขทัย ทิศใต้ติดต่อกับจังหวัดลำพูน จังหวัดลำปาง แบ่งการปกครองออกเป็น 13 อำเภอ 96 ตำบล 783 หมู่บ้าน

อำเภอห้างฉัตรเป็นแหล่งสำคัญทางนิทานตำนานประวัติศาสตร์โดยองค์สำคัญ ทางบริบทชุมชนท้องถิ่นนี้สืบเนื่องความเก่าแก่อันยาวนานที่ชัดเจนดังนี้(1)ยังมีศิวาจารย์อักษรฝักขามหมายเลขทะเบียน ลป.7 หลัก พ.ศ.2045 สมัยลำปางตกในอำนาจ พิงควงศ์เชียงใหม่ จารึกไว้ที่วัดร้างถ้ำดอยขุนตาล เขตอำเภอห้างฉัตรที่มีคำจารึกบอกชื่อชนเผ่า “คนเมือง”สองคร้ว และ “ลัวะ” 1 คร้ว ปัจจุบันนี้ ชุมชน “คนเมือง”ยังอยู่เป็นชาวลำปางแต่ชุมชน”ลัวะ”หายไป (2)ที่ตำบลลวอแก้ว มีร่องรอยชุมชนเก่ารุ่นคนเมืองเจ้าถิ่นดั้งเดิมกับซากวัดร้างคนลัวะ 3 แห่งคือ วัดบ้านบก วัดป่างอกย และวัดบุญนาค มีม่อน(ดอย/ภูเขาไม่สูงมาก)ที่เรียกว่า”ม่อนชุมลัวะ” อันเชื่อว่าเป็นม่อนฝังศพลัวะ และ (3) มีตระกูลที่สืบเรื่องราวมาถึงชนรุ่นหลัง

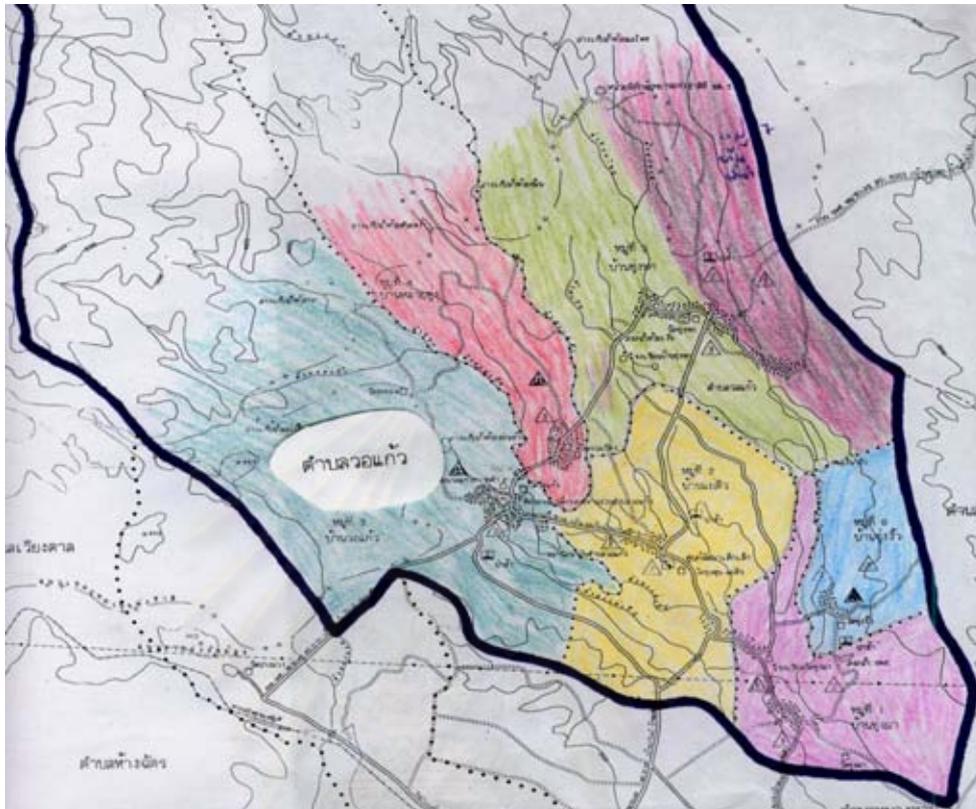
สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

แผนที่ จังหวัดลำปาง

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

แผนที่ ตำบลวอแก้ว

ตำบลวอแก้วอยู่ห่างจากที่ว่าการอำเภอห้างฉัตร ไปทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือ ไปตามเส้นทางสาย รพช. หมายเลข ลป 3130 (วอแก้ว - ห้างฉัตร) และทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 11 เป็นระยะทางประมาณ 19 กิโลเมตร มีพื้นที่ประมาณ 109,862 ตารางกิโลเมตร หรือ 68,663 ไร่ ภูมิประเทศส่วนใหญ่มีลักษณะพื้นที่เป็นภูเขาและเนินเขาโดยมีพื้นที่ป่าสงวนบางส่วน คือป่าสงวนแห่งชาติฝั่งขวาแม่วัง อุทยานแห่งชาติขุนตาล(อุทยานแห่งชาติลำดับที่10 ของประเทศไทย ประกาศเมื่อวันที่ 5 มีนาคม 2518) และมีที่ราบเชิงเขาซึ่งเป็นที่การเกษตร

มีอาณาเขตติดต่อกับตำบล และอำเภอใกล้เคียง ดังนี้

ทิศเหนือ	ติดต่อกับ	ตำบลบ้านเอื้อม อำเภอเมืองลำปาง
ทิศตะวันออกเฉียง	ติดต่อกับ	ตำบลหนองหล่ม อำเภอห้างฉัตร
ทิศใต้	ติดต่อกับ	ตำบลห้างฉัตร อำเภอห้างฉัตร
ทิศตะวันตก	ติดต่อกับ	ตำบลเวียงตาล อำเภอห้างฉัตร

หมู่บ้านในตำบลวอแก้วมี 7 หมู่บ้าน

หมู่ที่ 1	บ้านทุ่งผา
หมู่ที่ 2	บ้านทุ่งตุ่นแม่ติว
หมู่ที่ 3	บ้านวอแก้ว
หมู่ที่ 4	บ้านหลายทุ่ง
หมู่ที่ 5	บ้านทุ่งหก
หมู่ที่ 6	บ้านทุ่งจิว
หมู่ที่ 7	บ้านน้ำจ้ำ

1.2 ประวัติศาสตร์ชุมชนตำบลวอแก้ว

ตำบลวอแก้ว อำเภอห้างฉัตร จังหวัดลำปาง เป็นอีกชุมชนหนึ่ง ที่มีประวัติชุมชนอันยาวนาน จากเอกสารรายงานการวิจัยเรื่อง “แนวทางการเสริมสร้างและพัฒนาบทบาทของสื่อพื้นบ้านเพื่อการพัฒนาชุมชน” โดย อุดุทธ์ ดวงดีทวีรัตน์ และคณะ(2547) ภายใต้โครงการวิจัยชุดการสื่อสารเพื่อชุมชน (สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย หรือ สกว.) ได้ศึกษาและบันทึกเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ชุมชนตำบลวอแก้วไว้อย่างละเอียดว่า จากการจัดเวทีกับผู้สูงอายุของหมู่บ้าน พ่อหนานแก้วอายุ 92 ปี บอกว่าไม่มีใครรู้ว่าตำบลวอแก้วก่อตั้งมานานเท่าไร พ่อแม่ของลุงเกิดในตำบลนี้ ข้อมูลโดยการเล่าสืบต่อกันมาทำให้ทราบว่า เมื่อประมาณ พ.ศ.สองพันสามร้อยกว่าๆ (กว่าเท่าไรไม่มีใครจำได้) พระนางจามเทวีผู้ครองนครหริภุญไชย(จังหวัดลำพูน) ได้เสด็จมาสร้างพระธาตุลำปางหลวง (ปัจจุบันคือวัดพระธาตุลำปางหลวง ตั้งอยู่ในอำเภอเกาะคาจังหวัดลำปาง) ได้เดินทางโดยนั่งบนเสวียง(มีคนหาม) ซึ่งประดับด้วยแก้ว จากอำเภอห้างฉัตรเพื่อมาเยี่ยมชาวบ้าน พอมาถึงหมู่บ้านแห่งนี้(ตำบลวอแก้วในปัจจุบัน) มีชาวบ้านมาต้อนรับต่อมาจึงตั้งชื่อว่า “บ้านวอหลวง” (คำว่า”วอ”หมายถึงเสวียงที่พระนางจามเทวีนั่งมา ส่วนคำว่า”หลวง” หมายถึง”ใหญ่” เนื่องจากหมู่บ้านนี้มีคนอาศัยอยู่เป็นจำนวนมาก) ต่อมาเปลี่ยนชื่อเป็น”วอแก้ว” เพราะเสวียงที่พระนางจามเทวีนั่งมานั้นประดับด้วยแก้ว แต่ชาวบ้านเรียกสั้นๆว่า “บ้านวอ” โดยให้เหตุผลว่าคำว่า”วอ” เรียกยาก นอกจากนี้ชาวบ้านยังเล่าว่าในตำบลวอแก้วมีพระธาตุองค์หนึ่งชื่อ”พระธาตุป้อมป้อดอยแล” ก่อสร้างก่อนพระธาตุลำปางหลวง

ในอดีตพื้นที่แห่งนี้มีกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ เช่น ลัวะ ขมุ ไทยลื้อและไทยล้านนา เป็นต้น โดยบางกลุ่มเข้ามาเพื่อเป็นคนเลี้ยงช้าง บางกลุ่มเข้ามาจับจ้างตัดไม้สัก ต่อมากลุ่มคนเหล่านี้ก็ได้ปักหลักอาศัยอยู่ในพื้นที่แห่งนี้ ในปัจจุบันส่วนมากเป็นคนรุ่นหลานและรุ่นเหลน

การตั้งถิ่นฐานของชุมชนในแต่ละหมู่บ้านนั้นมีความสำคัญมาก ต้องอาศัยความรู้และประสบการณ์ที่มีการถ่ายทอดสืบต่อกันมา ในการเลือกพื้นที่เพื่อให้สมาชิกในชุมชนอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุขนั้นคือต้องมีทรัพยากรธรรมชาติ เช่นมีที่ดินเพียงพอสำหรับการบุกเบิกเป็นที่นาที่ไว้สำหรับทุกคนครัว มีแหล่งน้ำสำหรับการอุปโภคและบริโภค มีแหล่งน้ำเพื่อการเพาะปลูกอย่างพอเพียงและมีป่าที่เป็นแหล่งนำมาซึ่งปัจจัย4 เพียงพอที่สมาชิกของชุมชนจะดำรงชีวิตอยู่ได้ ขณะเดียวกันก็ต้องปลอดภัยจากภัยธรรมชาติทั้งปวง เมื่อชุมชนได้เลือกพื้นที่ในการดำรงชีวิตแล้ว การเรียนรู้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่อยู่รอบตัวจะเริ่มขึ้นอย่างค่อยเป็นค่อยไป มีการลองถูกลองผิด ทำในสิ่งที่สอดคล้องกับธรรมชาติแต่บางครั้งก็ทำในสิ่งที่ขัดแย้งกับธรรมชาติบ้าง หลายครั้งการเรียนรู้ต้องแลกด้วยชีวิต บทเรียนและประสบการณ์ของทุกชีวิตนำมาปะติดปะต่อสั่งสมกลายเป็นองค์ความรู้

องค์ความรู้ที่เป็นพื้นฐานสำคัญคือความรู้ความเข้าใจอย่างลุ่มลึกและรอบด้านในระบบนิเวศของท้องถิ่นที่ชุมชนตั้งอยู่ ในธรรมชาติของดิน น้ำ ป่า พันธุ์พืชพันธุ์สัตว์ ความเชื่อมโยงและความเปลี่ยนแปลงตามฤดูกาล การเข้าใจในระบบและกฎเกณฑ์ของธรรมชาติ ขณะที่ชุมชนก็เข้าใจว่าตนเองเป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติที่ต้องพึ่งพาอาศัยและเกื้อกูล

จากความเข้าใจและเห็นคุณค่าของธรรมชาติที่มีต่อชีวิต ชุมชนได้สร้างสรรค์ขึ้นเป็นระบบความเชื่อ ซึ่งแฝงไปด้วยปรัชญาการเคารพต่อธรรมชาติ รวมทั้งมีกฎเกณฑ์ในการใช้ประโยชน์และการดูแลรักษา ซึ่งแสดงออกมาในลักษณะ “จิตวิญญาณแห่งธรรมชาติ” เช่นผีขุนน้ำ ผีป่า ผีทุ่งผืนนา ผีเจ้าที่ เทพารักษ์ และผีฝ่าย เป็นต้น อันจะเป็นกฎเกณฑ์ควบคุมให้ใช้ประโยชน์จากธรรมชาติเพียงเพื่อการดำรงชีวิตเท่านั้น ชุมชนจึงจัดให้มีพิธีกรรมเลี้ยงผีทุกๆปี เพื่อเป็นการขอบคุณที่ได้ใช้ความอุดมสมบูรณ์จากธรรมชาติและขอโทษที่ได้ล่วงเกินธรรมชาติ กฎเกณฑ์ภายใต้ความเชื่อนี้ได้สะท้อนให้เห็นถึงองค์ความรู้ในการจัดการหมายถึงการใช้ประโยชน์และการดูแลรักษาธรรมชาติอย่างยั่งยืน

การเลี้ยงผีเหมืองฝาย ปัญหาสำคัญของการทำนาคือปัญหาการเก็บกักน้ำฝนที่ตกลงมาแล้วจะไหลลงสู่ทางใต้อย่างรวดเร็ว ดังนั้นการทำเหมืองฝายคือการขุดลอกลำคลองส่งน้ำและทำเขื่อนกันเพื่อเปิดปิดน้ำมาใช้ตามความต้องการ จึงเป็นกิจกรรมที่เป็นหัวใจของชาวชุมชน มีการจัดรูปแบบองค์กรที่ชัดเจนและที่ขาดเสียมิได้คือความเชื่อเรื่องผี คือเชื่อว่ามีผีประจำที่เหมืองฝายคอยปกป้องรักษาและบันดลให้น้ำทำอุดมสมบูรณ์ ทุกๆ ปีเจ้าของนาที่ใช้ น้ำจากระบบเหมือง

ฝ่ายจะต้องไปร่วมพิธีและร่วมกันขุดลอกลำเหมืองทุกคน จะขาดไม่ได้ ฝึประจำเหมืองฝายคือ “ฝึขุนน้ำ” เป็นฝึที่เริ่มก่อสร้างเหมืองฝายเอาไว้ การทำพิธีก็มีความหมายถึงการสำนึกในบุญคุณของฝึเหมืองฝาย และหลังจากทำพิธีเสร็จแล้วก็มีการกินเลี้ยงร่วมกันที่เหมืองฝายเพื่อเชื่อมความสัมพันธ์ระหว่างผู้ใช้น้ำในลำเหมืองเดียวกัน

ภายในชุมชนเองก็มีวิถีชีวิตที่ต้องพึ่งพาอาศัยกันในทุกๆ ด้านเช่นกัน นับตั้งแต่การช่วยกันสร้างบ้าน ช่วยกันในการผลิต การดำนา และเกี่ยวข้าว ฯลฯ การช่วยกันในประเพณีขึ้นบ้านใหม่ บวชเณร บวชพระ แต่งงาน งานศพ ตลอดจนการช่วยกันในงานบุญ งานวัดและงานส่วนรวมต่างๆ การช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกันนี้อยู่บนพื้นฐานของความเป็นเครือญาติ ความเป็นพี่เป็นน้องกัน โดยชุมชนได้มีการสร้างกฎเกณฑ์ในความเชื่อเรื่องผีปู่ย่า ซึ่งเป็นผีบรรพบุรุษของแต่ละเครือญาติ หากสมาชิกในเครือญาติจะมีการจัดงานใดๆ ก็จะต้องบอกกล่าวให้ผีปู่ย่าได้รับรู้ สมาชิกในเครือญาติทุกคนก็จะมาช่วยงาน หากใครมีเรื่องเดือดร้อน ก็จะบอกผีปู่ย่า และญาติทุกคนก็จะมาช่วยกันแก้ปัญหา แม้ไม่มีเรื่องใดก็ตามทุกปีก็จะมีการจัดเลี้ยงผีปู่ย่า สมาชิกในเครือญาติทุกคนก็จะมาร่วมในพิธีซึ่งจะเป็นการพูดคุยปรึกษาหารือสารทุกข์สุกดิบกัน เป็นการตอกย้ำความสัมพันธ์ให้แน่นแฟ้นยิ่งขึ้น

นอกจากผีปู่ย่าที่เป็นแกนในจิตวิญญาณแห่งความเป็นพี่น้อง ยังมีความเชื่อในระดับชุมชนที่ทำให้ทุกเครือญาติได้มีความรู้สึกร่วมในความเป็นชุมชนเดียวกันคือ ฝึเสื่อบ้าน ชาวบ้านทุกคนก็จะร่วมกันจัดพิธีเลี้ยงฝึเสื่อบ้านขึ้นทุกปีเช่นเดียวกัน

การจัดระบบในชุมชนจะมีการจัดแบ่งสมาชิกให้เป็นกลุ่มที่เล็กลงเพื่อการจัดการที่ง่ายขึ้น เรียกว่า “หมวดวัด” การจัดหมวดจะใช้ความสัมพันธ์ของกลุ่มคน และการที่อยู่ในละแวกเดียวกัน เช่น หมวดท้ายวัด หมวดกลางทุ่ง และหมวดกลางบ้าน เป็นต้น แต่ละหมวดจะมีผู้นำเรียกว่า “หัวหมวด” คอยทำหน้าที่สื่อสารระหว่างวัดกับหมวด การเก็บรวบรวมเงินทำบุญในหมวด การระดมความคิด ข้อเสนอแนะต่างๆ ที่สำคัญคือการระดมคนจากในหมวดไปช่วยทำกิจกรรมในวัด ในบางงานที่ต้องใช้เวลาติดต่อกันเป็นเวลานาน จะให้คนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งไปก็จะทำให้ไม่มีเวลาทำมาหากิน ชุมชนก็จะจัดให้มีการเวียนหมวด ซึ่งเป็นการเฉลี่ยภาระอย่างเท่าเทียมกันและเป็นการจัดทำงานส่วนรวมกับงานส่วนตัวอย่างเหมาะสม

นอกจากการจัดระบบในชุมชนแล้วยังมีการจัดระบบความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนไปพร้อมกันในระบบ “หัววัด” กล่าวคือ วัดหนึ่งๆ จะมีความสัมพันธ์กับวัดอื่นๆ มีการช่วยเหลือไปมาหาสู่กันและกันชาวบ้านเรียกว่า “หัววัดเดียวกัน” เวลาวัดใดมีงานสำคัญเช่นงานปอยหลวง ซึ่งเป็นงานฉลองความร่วมแรงร่วมใจกันในการก่อสร้างศาสนสถานจนกระทั่งแล้วเสร็จ วัดเจ้าภาพจะส่งใบฎีกาบอกกล่าวเชิญชวนวัดต่างๆ ที่อยู่หัววัดเดียวกัน จากนั้นจะมีตัวแทนจากชุมชนมาร่วมงาน อาจมีวงสะล้อ ซอ ซึง และช่างฟ้อนแห่มาพร้อมทั้งต้นเงินและเครื่องไทยทานทั้งหลายที่

ชาวบ้านเรียกว่า “คร้วทาน” ใครมีญาติพี่น้องอยู่ในชุมชนที่มีงานก็จะถือเป็นโอกาสไปเยี่ยมเยียน พบปะพูดคุยและแสดงความดีใจในการฉลองครั้งนี้ เจ้าบ้านก็จะจัดเตรียมอาหารและเครื่องดื่มไว้ต้อนรับ เมื่อกิน ดื่ม พูดคุยกันเรียบร้อยแล้วทางฝ่ายญาติที่มาเยือนก็จะร่วมทำบุญ “สอมปอย” ตามจิตศรัทธา

การช่วยเหลือเกื้อกูลกันระหว่างวัดที่อยู่ในระบบหัววัดเดียวกัน เป็นลักษณะ “เอามื้อเอาวัน” ที่มีทั้งการรับและการให้ ต่างตอบแทนกันและกันอย่างต่อเนื่องไม่ขาดสาย การช่วยเหลือเกื้อกูลในแบบการเอามื้อเอาวันกันเช่นนี้ซึมซาบอยู่ในจิตใจของชาวบ้านผ่านความเป็นเครือญาติ และความเป็นชุมชนที่แสดงออกมาในการช่วยกันในการทำนาการไปช่วยกันเวลาที่ม้งงาน ยามเจ็บไข้ได้ป่วยก็ไปเยี่ยมให้กำลังใจกัน ถึงยามตายก็ไปเผาศพ ฯลฯ

นอกจากนี้ จากการศึกษาของผู้เขียน ยังพบว่า ประวัติของตำบลวอแก้ว และที่มาของชื่อวอแก้ว ที่ได้จากการสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่างยังมีความแตกต่างกัน โดยแบ่งเป็น 3 เรื่องเล่า ได้แก่

เรื่องเล่าที่ 1 โดย แม่เกียงคำ ตาอิน อายุ 73 ปี บ้านทุ่งตุ่น - แม่ติว

มีเรื่องเล่าว่า มียักษ์/องค์คูลีมาร ไล่กินพระพุทธรูปเจ้า เมื่อมาถึงบ้านแม่ติว ซึ่งเมื่อก่อนเรียกว่า “แม่หิว” เพราะพระพุทธรูปเจ้ามาหิวที่นี้ โดยพระพุทธรูปเจ้าวิ่งจากบ้านทุ่งหูก มาถึงวอแก้ว และมาหิวที่บ้านแม่ติว (แม่หิว) พวกสาวกของพระพุทธรูปเจ้าก็ได้ทำแคร่หามพระองค์ จนไปห่างที่ห่างฉัตร ก็คือ สร้างฉัตรขึ้นมาหามพระองค์ จนไปถึงวัดดอยนาย ปางม่วง พระพุทธรูปเจ้าก็ยอมให้องค์คูลีมารกินที่นั่น แล้วพื้นขององค์คูลีมารก็ล่องอยู่ที่นั่น และปัจจุบันได้มีการสร้างขึ้นมาเป็นวัดอย่างสวยงาม

ที่วัดดอยแล คือจุดที่พระพุทธรูปเจ้าหยุดมอง / แลดูองค์คูลีมาร และมีการสร้างเป็นวัดดอยแลในปัจจุบัน

วอแก้ว จึงมาจาก ชื่อของวอ หรือเครื่องหามพระพุทธรูปเจ้า แล้วไปห่างที่ห่างฉัตร

“ครั้งหนึ่ง แม่เคยไปรับซื้อของเก่าที่วังเหนือ ได้พบกับพ่อเฒ่าวัย 104 ปี ซึ่งได้บอกเล่าเรื่องราวประวัติของวอแก้วนี้ให้ฟัง เพราะพ่อเฒ่าท่านนั้นมีบันทึกไว้เป็นภาษาคำเมือง และยินดีให้มาลอกไป แต่แม่ชวนใครไปก็ไม่มีความหวังไป”

เรื่องเล่าที่ 2 จากการสัมภาษณ์กลุ่มที่บ้านแม่ปัด ธิวรงค์ ประกอบด้วย

1. พ่อหนานย้าย	เมืองมูล	อายุ 64 ปี	บ้านทุ่งหูก
2. พ่อใจมา	มณีวงศ์	อายุ 74 ปี	บ้านทุ่งหูก

3. พ่อหนูน มณีวงศ์ อายุ 73 ปี บ้านทุ่งหก
4. พ่อธรรม ผาวัน อายุ 68 ปี บ้านทุ่งผา
5. ไม่ทราบชื่อ
6. ไม่ทราบชื่อ

สรุปได้ดังนี้

คำว่า “วอแก้ว” เป็นชื่อที่เพี้ยนมาจากชื่อเดิม คือ “หวอแก้ว” และ “หว่อมแก้ว” เนื่องจากเป็นหมู่บ้านที่มีรถไฟผ่าน ที่เรียกว่า “หวอแก้ว” ส่วนตำนานเกี่ยวกับพระพุทธรูปเจ้านั้นไม่ทราบที่มาที่ชัดเจน

เดิมบ้านทุ่งหก ชื่อบ้านสันบุญชู แต่ต่อมาเมื่อทางราชการเข้ามาจัดทำข้อมูล จึงตัดคำลงเหลือเพียงว่า “บ้านทุ่งหก” ซึ่งชื่อเดิม บ้านสันบุญชุนั้นถูกต้องแล้ว เพราะพื้นที่มีลักษณะเป็นสันเขา – เนินเขา มีอายุประมาณ 100 กว่าปี ช่วงแรกมีประชากรประมาณ 30 หลังคาเรือน และปัจจุบันมีจำนวนกว่า 300 หลังคาเรือน และแยกออกไปเป็นบ้านน้ำจ๋า

บ้านทุ่งหกถือเป็นหมู่บ้านที่เก่าแก่ และเกิดก่อนหมู่บ้านอื่น เพราะวัดบ้านทุ่งหก เป็นวันที่เก่าแก่ที่สุดในตำบลวอแก้ว และต่อมาจึงเกิดวัดวอแก้ว และบ้านวอแก้วขึ้น บ้านต่อมาก็คือ วัดทุ่งผา บ้านทุ่งผา และวัดทุ่งจั่ว บ้านทุ่งจั่ว ตามลำดับ

วัดในสมัยก่อนเป็นโรงเรียนด้วย มีตุ้เจ้า (พระ) เป็นครูสอนอ่าน เขียนภาษาคำเมือง แต่ในสมัยรุ่นพ่อนี้ได้มีโรงเรียนประถมแล้ว (30 - 40 ปี ก่อน) คือ โรงเรียนบ้านทุ่งหก โรงเรียนบ้านทุ่งผา โรงเรียนบ้านหล่ายทุ่ง

เรื่องเล่าที่ 3 โดย นายสุพรรณ ไชยลังกา อายุ 43 ปี อดีตผู้ช่วยวิจัยเรื่องผีปู่ย่า ปัจจุบันมีตำแหน่งเป็นนายกองค์การบริหารส่วนตำบลวอแก้ว เล่าว่า

“แต่ละหมู่บ้านจะมีรายละเอียดของตัวเอง แต่ที่มาของชื่อ “วอแก้ว” คือ **วอ** หมายถึง คานหาบ **แก้ว** หมายถึงการประดับด้วยแก้ว ดังนั้น **วอแก้ว** จึงหมายถึง คานหาบที่ประดับด้วยแก้ว ซึ่งตามตำนานมีการเล่าว่า พระนางจามเทวีที่เสด็จจากลพบุรีขึ้นมาครองเมืองหริภุญชัย ผ่านมาในเขตพื้นที่อำเภอห้างฉัตรขึ้นไปลำพูน และพระนางฯ ได้มาพักที่แถวเวียงตาล ห้างฉัตร และที่วอแก้ว เป็นสถานที่ที่ท้าวแก้วเพื่อใช้ในการหาบพระนางฯ ตั้งแต่นั้นมาก็เลยได้ชื่อว่า “วอแก้ว” และเป็นบ้านวอแก้วสืบมาตราบทุกวันนี้

แต่ต้นตอจริงๆ ก็คือ บ้านว่อ (หรือ วอ) มีทั้งบ้านว่อน้อย คือ บ้านหล่ายทุ่ง ส่วนบ้านว่อหลวง คือ บ้านวอแก้ว ในปัจจุบัน ทั้งหมดไม่มีหลักฐานแต่เป็นเรื่องเล่าที่สืบทอดกันมา”

จากเรื่องเล่าเกี่ยวกับประวัติชุมชนตำบลวอแก้วมีความแตกต่างกันค่อนข้างมาก แต่ทว่าในเรื่องเล่าที่ 1 และเรื่องเล่าที่ 3 มีจุดร่วมกัน คือ ความหมายที่ใกล้เคียงกันของ คำว่า “วอแก้ว” ดังนั้น จึงน่าจะพอสรุปได้ว่า ชื่อ วอแก้วนั้น มาจาก วอ หรือเครื่องหามที่ประดับตกแต่งด้วยแก้วนั่นเอง

1.3 ประชากร

ข้อมูลขององค์การบริหารส่วนตำบลวอแก้ว ปี 2550 พบว่า ตำบลวอแก้วมีประชากรทั้งสิ้น 4,412 คน แยกเป็น ชาย 2,222 คน หญิง 2,191 คน มีจำนวนครัวเรือนทั้งสิ้น 1,386 ครัวเรือน มีความหนาแน่นเฉลี่ย 41 คน ต่อ ตารางกิโลเมตร จัดเป็นตำบลขนาดกลางที่มีจำนวนประชากรไม่มากนัก บางหมู่บ้านอยู่ติดกัน และหมู่บ้านส่วนใหญ่อยู่ห่างกันเพียงข้ามทุ่งไม่ถึงกิโลเมตร ทำให้การไปมาหาสู่กันของชาวบ้าน และการติดต่อสื่อสารเป็นไปอย่างรวดเร็ว รวมถึงการเดินทางไปร่วมงานบุญ งานกิจกรรมของแต่ละหมู่บ้านต่างๆ ก็เป็นไปอย่างสะดวกสบาย

1.4 การเมือง

ประมาณ พ.ศ. 2435 ตำบลวอแก้ว มีชื่อว่า ตำบลบ้านวอ โดยมี ทำวบุญยืน เป็นกำนันหรือที่ชาวบ้านเรียกว่า “แคว่น” คนแรก ต่อมาคือ ชุนพิเนท แคว่นสิงห์แก้ว จนถึงสมัยของแคว่นอินทางราชการจึงรวม ตำบลบ้านวอ เข้ากับตำบลหนองหล่ม มีแคว่นหมื่นเป็นผู้ปกครองตำบลหนองหล่ม ตำบลบ้านวออยู่ในเขตปกครองของตำบลหนองหล่มอยู่หลายปีทางราชการจึงได้แยกตำบลบ้านวอ ออกมาจากตำบลหนองหล่ม ในปี พ.ศ. 2502 และได้เปลี่ยนชื่อใหม่มาเป็นตำบลวอแก้ว จนถึงปัจจุบัน(อดุลย์ ดวงดีทวีรัตน์ และคณะ 2547)

ปัจจุบัน ตำบลวอแก้ว แบ่งการปกครองออกเป็น 7 หมู่บ้าน แต่ละหมู่บ้านมีการปกครองด้วยผู้ใหญ่บ้าน มีกำนัน คือ นายอินจันทร์ ทันวิสัย นายองค์การบริหารส่วนตำบล คือ นายสุพรรณ ไชยลังกา มีสมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลจากหมู่บ้านละ 2 คน รวมเป็น 14 คน ทำหน้าที่ในการเข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารจัดการงบประมาณเพื่อการพัฒนาท้องถิ่น รวมถึงกิจกรรมอื่นๆ ของชุมชน

1.5 เศรษฐกิจ และการประกอบอาชีพ

ช่วงการปลูกพืชเชิงพาณิชย์

ตั้งแต่มีการเปิดสัมปทานป่า ต้นไม้ได้ถูกโค่นทำลายเป็นจำนวนมาก ต่อมาทางราชการจึงได้ยกเลิกการสัมปทานป่า แต่กระนั้นการลักลอบตัดไม้ยังคงมีให้เห็นอยู่ทั่วไป ในฤดูแล้งป่าไม้มักจะถูกไฟเผาทำลายอีก จากป่าที่ชุ่มชื้นเขียวขจี จึงมีแต่ความแห้งแล้ง น้ำในลำห้วยที่เคยไหลตลอดปี ในฤดูแล้งจะแห้งขอดเหลือเพียงน้ำที่ขังในแอ่งเท่านั้น ลำห้วยสำคัญๆ ทั้ง 4 สาย คือ ห้วยแม่ไพร ห้วยแม่เปิบ ห้วยแม่เป็ด ห้วยแม่ติว ถูกทับถมด้วยดินตะกอนและทรายจนตื้นเขินแทบไม่มีแอ่งน้ำให้เห็น เมื่อเข้าป่าทำไม้ไม่ได้ เนื่องจากเจ้าหน้าที่กวัดขันอย่างหนัก ทำให้ชาวบ้านต้องหันไปประกอบอาชีพทางการเกษตรอย่างจริงจัง ขณะนั้น

ประมาณปี พ.ศ. 2490 ถั่วลิสงเป็นพืชชนิดแรกที่ชาวบ้านใช้ปลูกเพื่อขาย ต่อมาจึงมีพ่อค้าจากภายนอกมาส่งเสริมให้ปลูกยาสูบส่งโรงบ่ม

ประมาณปี พ.ศ. 2511-12 ชาวบ้านเริ่มหันมาปลูกอ้อยส่งโรงงานน้ำตาลเกาะคา (ขณะนั้นเป็นรัฐวิสาหกิจ) แต่ก็ยังไม่สามารถปลูกกันได้คนละมาก ๆ จนกระทั่งประมาณปี พ.ศ. 2517 โรงงานได้ให้การส่งเสริมการปลูกอ้อยอย่างจริงจัง โดยส่งรถแทรกเตอร์มาเกรดพื้นที่ป่าสงวนนับพันไร่ ให้ปุ๋ย ยา พันธุ์อ้อยแก่ชาวไร่ ทูนทั้งหมดจะหักเมื่อตัดอ้อยส่งโรงงาน วิธีการปลูกที่ต้องใช้ปุ๋ย ใช้ยาปราบศัตรูพืช และปลูกซ้ำที่เดิมหลายปีจึงทำให้ดินเสื่อมคุณภาพ ต้นทุนการผลิตสูงขึ้น แต่ผลผลิตได้น้อยไม่คุ้มทุน ชาวบ้านเริ่มขาดทุนและเริ่มเป็นหนี้มากขึ้น ปี 2534 - 2535 หลายครอบครัวจึงเลิกปลูกอ้อย ความเปลี่ยนแปลงที่เห็นได้ชัดในช่วงชาวบ้านหันมาปลูกยาสูบและอ้อย (ในช่วงแรก)คือ ความเป็นอยู่ของชาวบ้านดีขึ้น บ้านหลังเก่าจะถูกรื้อปลูกใหม่ ด้วยเสาปูนซีเมนต์พื้นและฝาทำด้วยไม้ หลังคามุงกระเบื้องลอน สิ่งอำนวยความสะดวกต่างๆตามมาอย่างมากมาย ทั้งมอเตอร์ไซค์ โทรทัศน์ ตู้เย็น เครื่องเสียง เป็นต้น

เมื่อคนในชุมชนปลูกพืชเศรษฐกิจคือปลูกพืชตามพันธะสัญญาของบริษัท ดังนั้นคนในชุมชนต้องทำงานแข่งกับเวลามากขึ้น เริ่มไม่มีเวลาให้กับสมาชิกในครอบครัว ตามด้วยไม่มีเวลาร่วมกิจกรรมประเพณีต่างๆของชุมชนด้วย

ช่วงออกไปขายแรงในเมืองและต่างจังหวัด

วิธีการผลิตแบบทุนนิยม ที่เข้ามามีบทบาทสำคัญต่อการเปลี่ยนแปลงการผลิตเพื่อยังชีพ เป็นการผลิตเพื่อการพาณิชย์ ทำให้ชาวบ้านมีเงินใช้จ่ายซื้อเครื่องอุปโภคบริโภคมากขึ้น เมื่อการปลูกอ้อยประสบปัญหาดินเสื่อมคุณภาพ ต้นทุนการผลิตสูง ราคาผลผลิตไม่แน่นอน จึงจำเป็นต้องเลิกปลูก ในปี พ.ศ. 2534-35 จึงทำให้เกิดการว่างงานขึ้นคนวัยแรงงาน จำนวนไม่น้อยที่ต้อง

ออกไปขายแรงงานในเมือง หรือต่างจังหวัด ทั้งในโรงงานอุตสาหกรรมและงานก่อสร้าง ที่ดินนับพันไร่ที่เคยปลูกอ้อย จึงถูกทิ้งให้ว่างเปล่า ประกอบกับในขณะนั้น ภาวะเศรษฐกิจของประเทศดี การเงินสะพัด ธุรกิจก่อสร้างรุ่งเรือง จึงมีพ่อค้า นายทุนเข้ามาคว้านซื้อที่ดิน โดยผ่านนายหน้าขายที่ดินในพื้นที่ ชาวบ้านที่มีที่ดินว่างเปล่าอยู่ไม่ได้ทำประโยชน์อะไร ประกอบกับรายได้ที่เคยได้จากการปลูกอ้อย ก็ไม่มี จึงยอมขายให้กับนายทุนเพื่อนำเงินที่ได้มาใช้จ่ายในครอบครัว บางคนได้บุกเบิกที่ดินใหม่ที่อยู่ในเขตป่าสงวนซึ่งเคยเป็นแหล่งอาหารหรือเป็นซุเปอร์มาร์เก็ตของคนในชุมชน เพื่อที่จะนำที่ดินมาขายให้กับนายทุน ปัจจุบันที่ดินนับพันไร่จึงตกเป็นสมบัติของนายทุน ชาวบ้านที่เคยหาหน่อไม้ เห็ดป่า ผัก และผลผลิตจากป่าเพื่อนำมาบริโภคในครัวเรือน บางส่วนนำมาขาย จึงไม่สามารถที่จะหาประโยชน์ได้อีกต่อไป

จากการที่สมาชิกในชุมชนเริ่มออกไปหางานทำไม่ว่าจะเป็นในเมือง หรือต่างจังหวัดเช่น เชียงใหม่และ/หรือกรุงเทพฯ ผลที่ตามมาคือคนเหล่านี้เริ่มห่างจากวิถีชีวิตชุมชนที่ตนเองเคยอยู่ ไม่ได้มีโอกาสร่วมในประเพณีต่างๆของชุมชน ผลกระทบที่เห็นได้ชัดเจน คือ ช่วงปี 2540 – 2541 คนในชุมชนติดเชื้อเอดส์เป็นจำนวนมาก ปัจจุบันผู้ติดเชื้อเหล่านี้ส่วนมากเสียชีวิตแล้วผลกระทบที่เกิดขึ้นคือมีเด็กกำพร้าเป็นจำนวนมากที่ต้องอาศัยอยู่กับปู่ ย่า ตา ยายที่อายุมากแล้วและกลุ่มคนเหล่านี้ขาดการช่วยเหลือจากสมาชิกในชุมชน(อดุลย์ ดวงดีทวีรัตน์ และคณะ 2547)

ในปัจจุบัน พบว่า ชาวบ้านที่ยังประกอบอาชีพทำไร่ทำนา ทำสวนก็ยังมีอยู่เหมือนเดิม บ้างก็เลี้ยงกบ เลี้ยงปลากินเอง(เกษตรพอเพียง) มีการทำไร่ เช่น ไร่ถั่วลิสง ไร่ข้าวโพด ไร่อ้อย แต่ปัจจุบันไร่อ้อยไม่ค่อยมีแล้ว เพราะเป็นงานหนัก รายได้น้อย เมื่อเลิกทำไร่อ้อย ก็มีการขายที่ดินให้นายทุน เหลือไว้เพียงเล็กน้อย พอสืบลูกสืบหลาน มีคนออกไปทำงานข้างนอกมากขึ้น เช่น โรงงานอาหารกระป๋อง โรงงานนิคมอุตสาหกรรมที่ลำพูน งานรับจ้างทั่วไป และงานก่อสร้าง แต่การเอามือ – เอาแรงกันยังมีอยู่ในหมู่เครือญาติบ้าง หากเป็นการจ้างก็จะตกอยู่ที่ วันละ 100 กว่าบาท

จากข้อมูลจากองค์การบริหารส่วนตำบลวอแก้ว ปี 2550 พบว่า ราษฎรส่วนใหญ่ในตำบลวอแก้วมีการประกอบอาชีพเกษตรกรรม ทำนา ทำสวน (มะม่วง ลำไย มะขามหวาน) เป็นอาชีพหลัก ส่วนอาชีพรอง ได้แก่ อาชีพค้าขาย อาชีพรับจ้างในโรงงานอุตสาหกรรมในตำบล ในอำเภอ และในจังหวัดลำปาง

1.6 การรวมกลุ่มกัน

จากการศึกษา พบว่า กลุ่มต่างๆ เช่น กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มเยาวชน เป็นการรวมกลุ่มตามธรรมชาติแบบเฉพาะกิจ ในช่วงที่ชุมชนมีกิจกรรมเท่านั้น เมื่อเสร็จสิ้นภารกิจแล้ว แต่ละคนก็จะแยกย้ายกันไป

ช่วงปี 2536 เกษตรตำบลลวอแก้วเคยเข้ามาส่งเสริมให้มีการจัดตั้งกลุ่มแม่บ้าน ปัจจุบันพบว่า กลุ่มดังกล่าวไม่มีแล้ว เนื่องจากไม่มีแกนนำในการดำเนินกิจกรรมของกลุ่ม แต่ทว่า การช่วยเหลือเกื้อกูลกันตามธรรมชาติภายในชุมชนก็ยังมีอยู่เช่นเดิม แม้จะไม่ใช่แก๊งค์เดียวกันก็ตาม

“ถึงแม่ไม่มีกลุ่มแม่บ้านก็มีการช่วยเหลือ เอาแรงกัน แบ่งกันกิน มากกว่าสมัยนี้ โดยไม่ได้แบ่งแยกว่าเป็นแก๊งค์ของใคร ”

(แม่เกียงคำ ตาอินทร์ แก๊งค์ปู้ย่าบ้านทุ่งตุ่นแม่ติว อายุ 73 ปี, สัมภาษณ์ วันที่ 5 ก.พ.2551)

ปัจจุบันพบว่า เกิดกลุ่มใหม่ในชุมชน ได้แก่

- 1) กลุ่มกองทุนฝึปปูย่า จากที่มีการจัดตั้งขึ้นอย่างเป็นทางการ และได้รับการสนับสนุนงบประมาณจากสภาวัฒนธรรมตำบลในช่วงปี 2546 – 2547 มีจำนวน 5 กลุ่ม และปัจจุบัน(2551)ได้มีการขยายแนวคิดออกไปอย่างกว้างขวาง มีกลุ่มฝึปปูย่าอื่นๆ จัดตั้งกองทุนฝึปปูย่าของตนขึ้น โดยการเก็บเงินจากสมาชิกก็จะแตกต่างกันไป เช่น กองทุนฝึปปูฟ้าของแก๊งค์แม่วัน เตชะอุด มีการจัดตั้งขึ้นเมื่อปี 2550 เก็บเงินจากสมาชิกคนละ 50 บาท เป็นต้น
- 2) กลุ่มจักสานผู้สูงอายุ บ้านทุ่งตุ่น – แม่ติว 1 กลุ่ม ก่อตั้งขึ้นเมื่อปี 2549 โดยได้รับการสนับสนุนจากสถาบันพัฒนาฝีมือแรงงานจังหวัดลำปางมาช่วยฝึกอบรมให้ความรู้ ปัจจุบันมีสมาชิกจำนวน 16 คน โดยมีประธานกลุ่มคือ แม่เกียงคำ ตาอิน
- 3) กลุ่มอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) 7 หมู่บ้าน
- 4) กลุ่มมวลชนจัดตั้ง ได้แก่ ชุตรักษาความสงบเรียบร้อยประจำหมู่บ้าน (ชรบ.) 7 หมู่บ้าน (70 คน) และ มิสเตอร์เตือนภัย ประจำหมู่บ้าน 7 หมู่บ้าน(14 คน) จัดตั้งโดยองค์การบริหารส่วนตำบลลวอแก้ว

1.7 ทูทางสังคมของชุมชน

(1) ทูทางสังคมที่เป็นประเพณี

จากการศึกษา พบว่า ทูทางสังคมที่สำคัญของตำบลวอแก้ว นอกจากประเพณีไหว้ผีปู่ย่าแล้ว ยังมีประเพณีวัฒนธรรมต่างๆ ซึ่งพ่อนานย้าย เมืองมูล กำลังผี-ปราชญ์ชาวบ้าน- หมอเมื่อ เล่าอย่างภาคภูมิใจ(สัมภาษณ์วันที่ 14 ม.ค.2551)ว่าตำบลวอแก้วมีงานบุญประเพณีมากที่สุด ในอำเภอห้างฉัตรทีเดียว

งานบุญ หรือเรียกว่า “งานตานหลวง” เช่น งานทำบุญก้ำแพง ทำบุญศาลา ทำบุญซุ้มประตู และงานประเพณี ได้แก่ งานพระธาตุ หรือการสงน้ำพระธาตุ ซึ่งแต่ละหมู่บ้านก็จะมีจัดงานประเพณีดังนี้

15 ค่ำ เดือน 5 (เดือน 5 เบ็ญ) วัดบ้านทุ่งนก จะเป็นงานทานทอดรวมกัน คือ พระธาตุก้ำแพง ศาลา และซุ้มวัด

15 ค่ำ เดือน 6 (เดือน 6 เบ็ญ) วัดบ้านทุ่งตุ่น – แม่ติว งานสงน้ำพระธาตุ

15 ค่ำ เดือน 7 (เดือน 7 เบ็ญ) วัดบ้านทุ่งผา งานสงน้ำพระธาตุ

15 ค่ำ เดือน 8 (เดือน 8 เบ็ญ) วัดบ้านวอแก้ว งานสงน้ำพระธาตุ

15 ค่ำ เดือน 9 (เดือน 9 เบ็ญ) งานสืบชะตาแม่น้ำ ลำน้ำแม่ไพร

15 ค่ำ เดือน 10 (เดือน 10 เบ็ญ) งานบุญเข้าพรรษา

ทั้งนี้ การเรียกเดือนของทางเหนือนั้นจะมีระยะเวลาเร็วกว่าเดือนแบบทั่วไปประมาณ 2 เดือน

นอกจากนั้นยังมีงานผ้าป่า หรือการเข้ากรรม หรือ การจำศีล ปฏิบัติธรรม ของพระเป็นเวลา 7 วัน ในช่วงเดือน ธันวาคม – มกราคม ของทุกปี โดยหมุนเวียนกันไปแต่ละหมู่บ้าน จะมีชาวบ้านทุกเพศ ทุกวัยเดินทางไปใส่บาตรทุกเช้า ตลอดระยะเวลา 7 วัน

จากการศึกษาสถานภาพและบทบาทหน้าที่ของสื่อพื้นบ้าน จากการรวบรวมข้อมูลทั้ง 7 หมู่บ้านในพื้นที่ตำบลวอแก้ว ของ อุดลย์ ดวงดีทวีรัตน์ และคณะ(2547) พบว่า มีรายละเอียด ดังนี้

ตารางที่ 4.1 แสดงรายการ และบทบาทหน้าที่ของสื่อพื้นบ้านในตำบลวอแก้ว

เดือน (เหนือ)	ประเพณี / พิธีกรรม / สื่อพื้นบ้าน	บทบาท/หน้าที่
เจ็ด	ปีใหม่เมือง	ให้รู้ว่าเริ่มต้นปีใหม่ ให้เกิดความสุขสนุกสนาน
	ไล่สังขาร	เพื่อไล่เสนียดจัญไร(สิ่งไม่ดี)ให้พ้นจากตนเอง เพื่อให้สังขาร(ร่างกาย)ยืนยาว
	กวาดบ้าน ซักผ้า สระผม	เพื่อชะล้างสิ่งที่ไม่ดีออกไป
เจ็ด	ห้ามดำ(วันเนา)	เพื่อให้รู้จักอดกลั้นอารมณ์, รู้จักการทำความดี
	เตรียมขนม/อาหาร	เพื่อทำบุญอุทิศหาคนตาย
	ขนทรายเข้าวัด	เพื่อทำบุญลบล้างสิ่งที่ไม่ดี
	ตานขันข้าว	เพื่ออุทิศบุญกุศลไปหาผู้ล่วงลับ, สำนึกในบุญคุณ
	ดำหัวคนเฒ่าคนแก่	เพื่อระลึกถึงบุญคุณ แสดงความกตัญญู เพื่อขอ โทษที่ได้ล่วงเกินและขอพร
	ขึ้นทำวตังสี	เพื่อรักษาเขตบ้านไม่ให้มีอันตราย, อยู่เย็นเป็นสุข
	ส่งเคราะห์ / บุญเทียน	เพื่อให้อยู่ดีมีสุข, หลุดพ้นจากภัยพิบัติแคล้วคลาด จากอันตราย
	บูชาข้าวเก้าบูน/คู่อายุ	เพื่อบูชาสะเดาะเคราะห์, ให้อยู่ดีมีสุข
	แห่ไม้คำศรี	เพื่อบำรุง/คำชู พุทธศาสนา
	สรงน้ำพระ	เพื่อขอ อโหสิพระพุทธรูปที่ได้ล่วงเกิน
	ฟังธรรมปีใหม่	เพื่อให้รู้ธรรมชาติ (ฟ้าฝน) ดวงชะตาและ เหตุการณ์ต่างๆ
	เอาข้าวใส่ควักตองไว้ ประตู	เพื่อให้อยู่ดีมีสุข
	ทอดผ้าป่า	เพื่อให้เกิดความสามัคคี ,หาทุนในการก่อสร้าง สาธารณะสมบัติส่วนรวม
แปด	บรรพชา/อุปสมบท	เพื่อบำรุงพุทธศาสนาสืบต่อไป
	ปอยหลวง	เพื่อทำบุญฉลองสิ่งก่อสร้าง

ตารางที่ 4.1 แสดงรายการ และบทบาทหน้าที่ของสื่อพื้นบ้านในตำบลวอแก้ว (ต่อ)

เดือน (เหนือ)	ประเพณี / พิธีกรรม / สื่อพื้นบ้าน	บทบาท/หน้าที่
เก่า	เลี้ยงผีปู่ย่า	เพื่อให้ญาติพี่น้องมารู้จักกัน ช่วยเหลือกันและให้ผี ปู่ย่าช่วยดูแลลูกหลานให้อยู่ดีมีสุข
	เลี้ยงผีขุนน้ำ/ผีหอ	เพื่อปกป้องรักษาน้ำและป่าอุดมสมบูรณ์ ปกป้อง รักษาเหมืองฝาย คนทั้งหมู่บ้านได้รับประโยชน์
	เลี้ยงผีเสื้อบ้าน	เพื่อปกป้องรักษาคนในหมู่บ้านให้อยู่ดีมีสุข
	หว่านกล้า / แสกนา	เพื่อให้แม่โพสภรักษาข้าวกล้าไม่ให้เกิดโรคและ ศัตรูพืชมาทำลาย ทำให้ผลผลิตดี
สิบ	เข้าพรรษา-เวียนเทียน	เพื่อให้พระเข้าจำวัด
	ตานขันข้าว	เพื่ออุทิศบุญกุศลไปหาผู้ล่วงลับ, สำนึกในบุญคุณ
	ถวายผ้าอาบน้ำฝน	เพื่อให้พระสงฆ์มีผ้าอาบน้ำ
	ถวายเทียน	เพื่อจุดบูชา/ทำกิจกรรมของพระ
	บ่าเพ็ญอุโบสถ-ถือศีล	เพื่อบ่าเพ็ญบุญและชำระจิตใจ
	ฟังเทศน์-ฟังธรรม	เพื่อบ่าเพ็ญตนถือศีล สงบจิตใจ
สิบเอ็ด	เอามือ-ลงแขก	เพื่อช่วยเหลือซึ่งกันและกัน , ความสามัคคี
	ฟังธรรมหลวง	เพื่อให้ทราบประวัติพระพุทธเจ้า, ความอดทน
	สู่วัฏควาย	เพื่อระลึกถึงบุญคุณ , ขอ อโหสิ
สิบสอง	ตานต๋อด	เพื่อช่วยเหลือคนยากจนในหมู่บ้าน
	ตานเปอตพลี	เพื่อนึกถึงบุญคุณผู้ที่ล่วงลับไปแล้ว
	สลากภัตต์	เพื่อนึกถึงบุญคุณผู้ที่ล่วงลับไปแล้วและทำบุญเพื่อ ตนเอง
เกียง	ตานผ้าจ่านำพรรษา	เพื่อให้พระมีของใช้
	ออกพรรษา	เพื่อให้พระมีของใช้
	ทอดกฐิน	เพื่อทำบุญและให้พระสงฆ์ที่จำพรรษามีของใช้ อนุรักษศาสนา
	ตานหาคนตาย	เพื่อนึกถึงบุญคุณผู้ที่ล่วงลับไปแล้ว
ยี่	ยี่เป็ง	เพื่อบูชาแม่น้ำ, สะเดาะเคราะห์และทำบุญ

ตารางที่ 4.1 แสดงรายการ และบทบาทหน้าที่ของสื่อพื้นบ้านในตำบลวอแก้ว (ต่อ)

เดือน (เหนือ)	ประเพณี / พิธีกรรม / สื่อพื้นบ้าน	บทบาท/หน้าที่
	บูชาประทีป	เพื่อหวังบุญทำให้มีสุข แสงสว่างนำทาง
	โคมลอย โคมไฟ	เพื่อส่งเคราะห์ให้ออกไป, ทำให้อยู่ดีมีสุข
	โคมผัด	เพื่อความสวยงาม, ให้แสงสว่าง
สาม	เอามื้อ / ลงแขก	เพื่อช่วยเหลือซึ่งกันและกัน , ความสามัคคี
	เอาขวัญข้าว	เพื่อนึกถึงแม่โพสพและให้มาปกป้องรักษาข้าวในยุ้งฉาง
	เข้ารุกขะมูล	เพื่อทำบุญให้กับผีที่ไม่ได้เกิดและหาทุนสร้าง สาธารณะที่เป็นของส่วนรวม
สี่	ตานข้าวใหม่	เพื่อให้คนแก่ได้กินข้าวใหม่ เห็นคุณค่าของคนเฒ่า คนแก่ เพื่ออุทิศหาคนตาย
	สงฆ์พระธาตุ	เพื่อทำบุญ รักษาประเพณี
ห้า	เลี้ยงผีปู่ย่า	เพื่อให้ญาติพี่น้องมารู้จักกัน ช่วยเหลือกันและให้ผี ปู่ย่าช่วยดูแลลูกหลานให้อยู่ดีมีสุข
	ตานข้าวสังหาคนตาย	เพื่ออุทิศส่วนบุญรำลึกถึงผู้ที่ล่วงลับ
หก	บรรพชา/อุปสมบท	เพื่อบำรุงพุทธศาสนาสืบต่อไป
การเกิด	ถามผี ถามเมื่อ	ต้องการรู้อนาคตเกี่ยวกับโชค สิ่งไม่ดี และเพื่อให้ เด็กอยู่ดี
	เอาเด็กไปถวายพระ	เพื่อให้เด็กอยู่สุขสบายไม่เจ็บไข้
	ผูก/ มัดผ้ายันต์	เพื่อป้องกันภูติผีปีศาจ , ให้เด็กอยู่สุขสบายไม่เจ็บไข้
	นางกวัก, ยาหม่อง	ต้องการรู้อนาคตเกี่ยวกับโชค สิ่งไม่ดี และเพื่อให้ เด็กอยู่ดี
เจ็บ/ไม่สบาย	สืบชะตา	เพื่อต่ออายุ , ต่อดวงชะตาให้อยู่ดีมีสุข
	ส่งแกน	เพื่อให้เด็กหายเจ็บไข้

ตารางที่ 4.1 แสดงรายการ และบทบาทหน้าที่ของสื่อพื้นบ้านในตำบลวอแก้ว (ต่อ)

เดือน (เหนือ)	ประเพณี / พิธีกรรม / สื่อพื้นบ้าน	บทบาท/หน้าที่
	ส่งเคราะห์	เพื่อให้เด็กหายเจ็บไข้
	ส่งศูนย์	เพื่อให้เด็กหายเจ็บไข้
	สู่ขวัญบายศรี	เพื่อความเป็นสิริมงคล
ตาย	อยู่เฮือนเย็น	เพื่อเป็นเพื่อนเจ้าของบ้านคนตาย
	สูมาแก้วตั้งสาม	เพื่อนึกถึงพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์
	ไปงานศพ	เพื่อช่วยเหลือครอบครัวผู้ที่เสียชีวิต
ขึ้นบ้านใหม่	สืบชะตาบ้าน	เพื่อให้คนในบ้านอยู่ดีมีสุข
แต่งงาน	แอ่วปลาแห้ง	เพื่อให้รู้จักญาติพี่น้อง
	เสียผี	เพื่อขอโทษที่ได้ล่วงเกิน, การละเมิด ผู้หญิง
	ไปค่าย	เพื่อบอกกล่าวให้รู้ว่าทั้งสองครอบครัวจะเป็นเครือญาติกัน

จะเห็นได้ว่าสื่อพื้นบ้าน หรือประเพณีวัฒนธรรมของตำบลวอแก้วที่คณะวิจัยทำการศึกษา และรวบรวมไว้นั้น มีจำนวนมากมายและหลากหลาย ครอบคลุมตลอดทั้ง 12 เดือน สื่อพื้นบ้านแต่ละชนิดมีบทบาทหน้าที่ที่แตกต่างกันไป บางอยู่ในสถานะที่ยังมีการปฏิบัติมาอย่างต่อเนื่อง (ดำรงอยู่) บางก็มีการทำบ้างในบางปี (กึ่งๆ) และบางก็ไม่มีการปฏิบัติแล้ว (หายไป) โดยแบ่งเป็น 3 กลุ่ม ดังนี้

กลุ่มที่ 1 ปฏิบัติอย่างต่อเนื่อง (ดำรงอยู่) เช่น

ประเพณีเดือน 5 (ตรงกับเดือนกุมภาพันธ์) ได้แก่ ประเพณีผีปู่ย่า งานอบรมธาตุ (บ้านทุ่งหก) งานมาฆะบูชา

ประเพณีเดือน 7 (ตรงกับเดือนเมษายน) ได้แก่ ประเพณีปีใหม่เมือง (ปีใหม่เมือง) ประเพณีจิ้งจางล่อง (ไล่สังขาร) ประเพณีกวาดบ้านซักผ้าสระผม วันเนา (การห้ามตา)

ประเพณีเดือน 9 (ตรงกับเดือนมิถุนายน) ได้แก่ การเลี้ยงผีปู่ย่า การเลี้ยงผีขุนน้ำ(ผีหอ) เลี้ยงผีเสื้อบ้าน บางชนิดกำลังจะสูญหายไป มีการทำบ้างในบางปี และบางชนิดได้สูญหายไปแล้ว

กลุ่มที่ 2 ทำบ้างบางปี (กึ่งๆ) เช่น

ประเพณีเดือน 7 (ตรงกับเดือนเมษายน) ได้แก่ ขึ้นท้าวทั้งสี่ ส่งเคราะห์ บูชาเทียน (ครอบครัว) เอาข้าวใส่ควักตองไว้ประดับบ้าน (ข้าวแฉ่น้ำตาลข้าวจ่าน้ำอ้อย)

ประเพณีเดือน 8 (ตรงกับเดือนพฤษภาคม) ได้แก่ บรรพชา อุปสมบท และงานปอยหลวง

ประเพณีเดือน 12 (ตรงกับเดือนกันยายน) ได้แก่ ตานต้อด (ทานทอด) และตานก้วย สลาก

กลุ่มที่ 3 ปัจจุบันไม่ได้มีการปฏิบัติแล้ว (หายไป) เช่น

ประเพณีเดือน 11(ตรงกับเดือนสิงหาคม) ได้แก่ ฟังธรรมหลวง และ สู่ขวัญควาย

ประเพณีเดือน ยี่ (ตรงกับเดือนพฤศจิกายน) ได้แก่ โคมผัด

ประเพณีเดือน 3 (ตรงกับเดือนธันวาคม) ได้แก่ เอาขวัญข้าว

นอกจากนี้ ยังพบว่า กิจกรรมการละเล่น หรือของเล่นที่ทำเฉพาะบางโอกาสก็สูญหายไป จากชุมชนตำบลวอแก้ว อาทิ คิดไว้ จ้อย ซอ ค่าว ก๊อบแก๊บ งูกินหาง ไข่เต่า ก้างแก้ง และวิ่งธง เป็นต้น ซึ่งอาจวิเคราะห์ได้ว่ากิจกรรมการละเล่นที่หายไปเหล่านี้ไม่ได้ทำหน้าที่ในการสร้างความบันเทิง หรือสร้างความสนุกสนานแก่คนในชุมชน เนื่องจากมีกิจกรรมการละเล่นใหม่เข้ามา แทนที่

(2) ทุนทางสังคมที่เป็นตัวบุคคล

จากการศึกษาของผู้เขียน พบว่า นอกจากทุนทางสังคมของตำบลวอแก้วทางด้านงานบุญ ประเพณีที่มีอยู่อย่างหลากหลายแล้ว ยังมีทุนทางสังคมที่เป็นบุคคลซึ่งเป็นแกนนำ หรือปราชญ์ ชาวบ้าน ที่ทำหน้าที่ในการดำรงรักษา และสืบทอดประเพณีวัฒนธรรมต่างๆ มาสู่ลูกหลานอย่างต่อเนื่อง อีกทั้งยังเป็นผู้นำทางความคิด และเป็นผู้นำทางพิธีกรรม ที่ชาวบ้านทั่วไปให้ความเคารพ ศรัทธา ซึ่งล้วนแต่มีความสัมพันธ์กับตำแหน่งในโครงสร้างของเครือญาติอย่างแยกไม่ออก ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่าประเพณีผีปู่ย่า นั้นเป็นเป้าหมายของการผลิตทุนทางสังคมให้แก่ชุมชนได้เป็นอย่างดี

อาทิ

1. แม่เกียงคำ ตาอินทร์ อายุ 73 ปี นอกจากเป็นเก้าผีแล้ว ในอดีตแม่เกียงคำ เคยทำหน้าที่เป็นหมอดำแย หรือผดุงครรภ์ ที่สืบทอดภูมิปัญญานี้มาจากรุ่นแม่ เคยทำคลอดให้ชาวบ้าน จนกระทั่งสาธารณสุขอำเภอคัดเลือกให้ไปอบรมความรู้ด้านการทำคลอดแบบสมัยใหม่ พร้อมกับสนับสนุนเครื่องมือและอุปกรณ์ต่างๆ ไว้ให้ทำงานที่สถานีอนามัยตำบลวอแก้ว ซึ่งแม่เกียงคำเล่าว่า เคยทำคลอดมาทั้งสิ้น จำนวน 98 คน หลายคนเป็นใหญ่เป็นโต หลายคนรับราชการ บางคนก็บวชเป็นพระ

นอกจากนั้น บทบาททางสังคมอีกด้านหนึ่งของแม่เกียงคำ คือ เป็นคณะกรรมการสภาวัฒนธรรมตำบลวอแก้ว และเป็นประธานกลุ่มจักสานผู้สูงอายุ ของบ้านทุ่งตุ่น – แม่ติว ที่ก่อตั้งมาตั้งแต่ปี 2549 ปัจจุบันมีสมาชิก 16 คน

2. พ่อหนานย้าย เมืองมูล อายุ 64 ปี นอกจากมีบทบาทเป็นกำลังผีในเก้าผีปู่ย่าแม่บิด ธิวงศ์ พ่อหนานย้าย ยังเป็นผู้ที่ชาวบ้านในตำบลวอแก้วรู้จักกันดี เนื่องจากเป็นผู้ที่มีความรู้ความสามารถทางการแพทย์พื้นบ้าน ด้านโหราศาสตร์ และไสยศาสตร์ เช่น การดูดวง ตรวจโชคชะตาราศี รับทำพิธีสะเดาะเคราะห์เคราะห์ ส่งเคราะห์ ดูฤกษ์ยาม ขึ้นศาลพระภูมิ ทำเทียน และการส่งสะเดาะ(กระทง) เพื่อทำพิธีสะเดาะให้แก่ลูกหลาน และชาวบ้านทั่วไปที่มาหา โดยไม่ได้คิดเงินค่าทำพิธีแต่อย่างใด ภาษาคำเมือง เรียกว่า “การดูเมื่อ หมอเมื่อ หรือหมอเมือง”

“เป็นวิชาความรู้ที่ได้ร่ำเรียนมาจากครูบาอาจารย์ตั้งแต่บวชเรียน เพราะพ่อ บวชเรียนตั้งแต่อายุ 11 ปี จนถึงอายุ 33 ปี และสอบได้นักธรรมเอก”

(พ่อหนานย้าย เมืองมูล อายุ 64 ปี กำลังผี – หมอเมื่อ บ้านทุ่งตุ่น, สัมภาษณ์ วันที่ 14 ม.ค.2551)

นอกจากนั้น พ่อหนานย้าย ยังทำหน้าที่เป็น อาสาสมัครสาธารณสุขหมู่บ้าน (อสม.) และเป็นคณะกรรมการสภาวัฒนธรรมตำบลวอแก้วด้วย

3. นายสุพรรณ ไชยลังกา อายุ 43 ปี นอกจากเป็นกำลังผีของเก้าผีที่บ้านวอแก้วแล้วยังมีตำแหน่งเป็นนายกองค์การบริหารส่วนตำบลวอแก้ว เป็นอดีตนักวิจัยเรื่องประเพณีผีปู่ย่าในคณะของอดุลย์ ดวงดีทวีรัตน์ (ช่วงปี 2546 - 2547) และเป็นผู้ประสานงานโครงการผีปู่ย่า 2004 เพื่อลูกหลาน ที่ต่อยอดงานเพื่อพัฒนากิจกรรมเกี่ยวกับประเพณีผีปู่ย่า(ช่วงปี 2547 – 2548) และเป็นผู้ประสานงานโครงการภูมิปัญญา สืบชะตาแม่น้ำ(ช่วงปี 2548 - 2549) ที่ได้รับการสนับสนุนจากโครงการสืบสานสืบสานสืบสานโครงการส่งเสริมสุขภาพ(สสส.) เป็นผู้เห็น

ความสำคัญของประเพณีวัฒนธรรมชุมชนอย่างจริงจัง โดยเฉพาะเรื่องสืบพื้นบ้าน เมื่อได้เข้ามาทำหน้าที่นายกองค์การบริหารส่วนตำบลวอแก้ว จึงเป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญในการผลักดันให้เกิดกระบวนการสนับสนุน ส่งเสริมสืบพื้นบ้าน และประเพณีวัฒนธรรมท้องถิ่นมากยิ่งขึ้น

4. นางนิภาพร กันทะอินทร์ ครูโรงเรียนบ้านทุ่งหูก ตำบลวอแก้ว อำเภอห้างฉัตร เป็นผู้ที่ได้เข้าร่วมจัดทำหลักสูตรท้องถิ่นเรื่องประเพณีผีป๋วย่า ร่วมกับโครงการสืบพื้นบ้านสื่อสารสุข (สพส.) ที่นำทีมนักวิจัยโดยนายอดุลย์ ดวงดีทวีรัตน์ และนายสุพรรณ ไชยลังกา มาตั้งแต่ปี 2546 จนถึงปัจจุบันนี้ครูนิภาพร ยังจัดการเรียนการสอนเรื่องผีป๋วย่าแบบบูรณาการในโรงเรียนบ้านทุ่งหูก มาอย่างต่อเนื่อง

ครูนิภาพร ได้มีโอกาสใกล้ชิดประเพณีผีป๋วย่ามาตั้งแต่ยังเป็นเด็ก เนื่องจากเป็นคนในพื้นที่ตำบลวอแก้ว และเป็นลูกสาวของเก่าผี คือ แม่เกียงคำ นั้งเอง ดังนั้น ครูนิภาพร จึงเป็นผู้ที่มีความปรารถนาอันแรงกล้าที่จะสืบทอดประเพณีผีป๋วย่าให้คงอยู่กับลูกหลานตลอดไป

1.8 สถาบันการศึกษา และสถาบันทางศาสนา

ในอดีตนั้นวัดเป็นศูนย์รวมทางด้านจิตใจ ของคนในชุมชน วัดที่สร้างขึ้นวัดแรก พ่อหนานแก้ว มณีวงศ์ บอกว่าน่าจะเป็นวัดวอแก้ว เพราะคนรุ่นก่อนที่เป็นหนาน(ผู้ที่เคยบวชเป็นพระ)ก็เป็นพระที่วัดวอแก้ว แต่ไม่ทราบว่าจะสร้างเมื่อใด ส่วนวัดทุ่งหูก สร้างเมื่อ พ.ศ. 2409 โดยพ่อหนานแก้ว เทียบจากอายุของครุบานันตา ที่แก่กว่า พ่อตา ซึ่งพ่อตาบอกว่าปีที่แก่เกิดเป็นปีที่สร้างวัดทุ่งหูก ต่อมาจึงมีการสร้างวัดดอนเปียง (บ้านหลายทุ่ง) วัดทุ่งผา วัดทุ่งจั่ว และวัดแมติว ตามลำดับ นอกจากนี้วัดยังเป็นแหล่งให้ความรู้ ชัดถেলাจิตใจ และสอนหนังสือให้กับเด็กอีกด้วย ในอดีตหนังสือที่สอนในวัดจะเป็น ตัวเมือง คนที่ไปเรียนจะเป็นเด็กผู้ชายเท่านั้น ประมาณปี พ.ศ. 2475 จึงมีการเรียนการสอนเป็นภาษาไทยแต่ยังคงสอนกันในวัด ในช่วงนี้ถ้าในหมู่บ้านมีงานประเพณีต่างๆ เด็กนักเรียนจะได้มีโอกาสไปร่วมงานประเพณีกับพ่อแม่ของตนเองด้วยเนื่องจากประเพณีต่างๆ ส่วนมากจะเกี่ยวข้องกับพระ เมื่อพระเป็นผู้สอนดังนั้นโรงเรียนจะต้องหยุดการเรียนการสอนเพื่อให้พระไปร่วมในพิธีและทำให้เด็กได้มีโอกาสไปร่วมในพิธีด้วย

ประมาณปี 2480 ได้มีการสร้างโรงเรียนแห่งแรกขึ้นในตำบลวอแก้ว ที่บ้านหลายทุ่งทางการจัดให้มีครูมาสอน แต่ครูที่สอนหนังสือส่วนหนึ่งก็ยังเป็นพระอยู่ ต่อมาจึงมีการสร้างโรงเรียนบ้านทุ่งหูก โรงเรียนบ้านวอแก้ว และโรงเรียนบ้านทุ่งผา ตามลำดับ โดยทั้งหมดจะสอนถึงชั้นประถมปีที่ 4 เท่านั้น เด็กส่วนใหญ่จึงเรียนจบเพียงชั้นป.4 ระยะเวลาหลังจะมีเพียงบางคนเท่านั้นที่ได้เรียนต่อสำหรับผู้ที่เรียนต่อต้องไปเรียนในอำเภอห้างฉัตร

ในปี พ.ศ. 2510 โรงเรียนบ้านวอแก้วได้ขยายการสอนถึงชั้นประถมศึกษาตอนปลาย (ป.7) ซึ่งก่อนนั้นจะต้องไปเรียนต่อที่ ต.หนองหล่ม ทำให้เด็กในตำบลวอแก้วได้มีโอกาสเรียนหนังสือกันในชั้นสูงมากขึ้น

กำนันบอกว่าตั้งแต่ช่วงดังกล่าวเป็นต้นมา เด็กเริ่มที่จะไม่ได้มีโอกาสร่วมงานประเพณีต่างๆของหมู่บ้าน ถ้างานประเพณีนั้นไม่ได้ตรงกับวันเสาร์หรือวันอาทิตย์ เด็กเริ่มห่างจากชุมชนเนื่องจากโรงเรียนจัดการเรียนการสอนเน้นหลักสูตรมาจากส่วนกลาง ไม่เห็นความสำคัญของภูมิปัญญาชาวบ้าน ทำให้เด็กเริ่มไม่มีโอกาสร่วมในประเพณีของชุมชน ไม่รู้คุณค่าของประเพณี นอกจากนี้แล้วเมื่อเด็กเรียนจบชั้นประถมศึกษาปีที่7 จากโรงเรียนในหมู่บ้านแล้วได้มีโอกาสไปเรียนต่อในระดับจังหวัด ยิ่งทำให้เด็กห่างจากวัฒนธรรมชุมชนเป็นอย่างมาก(อดุลย์ ดวงดีทวีรัตน์ และคณะ 2547)

ในอดีตนั้นวัดเป็นศูนย์รวมจิตใจของชาวตำบลวอแก้ว และเป็นโรงเรียนให้คนได้ศึกษาเล่าเรียน นอกจากนั้นวัดในตำบลวอแก้วยังเป็นพื้นที่สำคัญในการจัดงานบุญประเพณีต่างๆ เกือบตลอดทั้งปี ปัจจุบัน ในตำบลวอแก้ว มีศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก 3 แห่ง โรงเรียนประถมศึกษา 3 แห่ง (เป็นโรงเรียนขยายโอกาสทางการศึกษา 1 แห่ง) ประชาชนส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ มีวัด / สำนักสงฆ์ จำนวน 7 แห่ง จะเห็นได้ว่า เมื่อการสอนหนังสือเป็นบทบาทหน้าที่ของโรงเรียน ทำให้การเรียนการสอนส่วนใหญ่มุ่งไปสู่เรื่องภายนอกที่ไกลตัว เนื่องจาก เป็นการใช้หลักสูตรจากส่วนกลาง ทำให้การเรียนรู้เกี่ยวกับประเพณีวัฒนธรรมท้องถิ่นก็ค่อยๆ ลดน้อยลงไป

1.9 ด้านสาธารณสุข

ในอดีตเมื่อคนในชุมชนเจ็บป่วยจะใช้ยาสมุนไพรในการรักษาควบคู่กับการใช้คาถาอาคม และการถามผี ถามผี หากป่วยหนักจะเอาคนเจ็บใส่เกวียนนำส่งโรงพยาบาลในเมือง ต่อมาจึงมีสาธารณสุขอำเภอ และโรงพยาบาลประจำอำเภอ ในปี พ.ศ. 2514 สถานีอนามัยได้มาตั้งในตำบลวอแก้ว เมื่อเจ็บป่วยคนในชุมชนจึงได้รับการดูแลจากคนที่มีความรู้ทางการแพทย์สมัยใหม่ สมุนไพรพื้นบ้านหรือวิธีการที่เคยใช้รักษาในยามเจ็บป่วยจึงค่อยๆ ถูกกละเลยมไป หากป่วยหนัก ก็จะไปที่โรงพยาบาลประจำอำเภอซึ่งห่างประมาณ 13 กิโลเมตร หรือโรงพยาบาลประจำจังหวัดซึ่งห่างประมาณ 25 กิโลเมตร(อดุลย์ ดวงดีทวีรัตน์ และคณะ 2547)

จากการศึกษา พบว่า ก่อนหน้าปี 2518 มีโรงพยาบาลอยู่ที่ห่างฉัตร การเดินทางไม่ค่อยสะดวกเหมือนในปัจจุบัน ชาวบ้านที่เจ็บไข้ได้ป่วยอาการหนัก หากไปไม่ทันก็อาจเสียชีวิตระหว่างทาง ส่วนการรักษาด้วยสมุนไพร หรือการรักษาแบบโบราณนั้น จะถูกโรคเฉพาะกับบางคน แต่ถ้า

รักษาด้วยวิธีใดก็ไม่หาย ผู้ป่วยก็มักเชื่อว่ามียุงยี้กัดเข้ามากระทำ และจะต้องไปทำพิธีปิดเป่า สะเดาะเคราะห์ หรือบนบานศาลกล่าวกับผีปู่ย่า

“สมัยก่อน บางคนที่เป็นไข้ไม่หายและเชื่อว่าถูกผีป่า ผีตายโหงทำ หรือ ผีปู่ย่าไม่พอใจ ก็มาไหว้ผีปู่ย่า บนบานศาลกล่าวผีปู่ย่า แล้วก็หาย ซึ่งปัจจุบันมีจำนวนครั้งต่อครั้ง กล่าวคือ เมื่อไปหาหมอที่โรงพยาบาลแล้วไม่หายก็มาบนบานศาลกล่าวผีปู่ย่า แล้วก็หาย บางคนก็ไปถามกับหมอเมื่อ แล้วเขาก็บอกให้มาไหว้ผีปู่ย่า”

(แม่เกียงคำ ตาอิน เก้าผีบ้านทุ่งตุ่น แม่ติว อายุ 73 ปี, สัมภาษณ์ วันที่ 5 ก.พ. 2551)

“สมัยก่อนเมื่อ 30 – 40 ปีก่อนนั้น ไม่มีสถานีนอนามัย เมื่อเจ็บไข้ได้ป่วย ชาวบ้านจะเหมารถเดินทางไปหาหมอที่โรงพยาบาลห้างฉัตร และแต่เดิมในชุมชนจะมีหมอเมืองที่รักษาด้วยยาสมุนไพร แต่ปัจจุบันไม่มีการสืบทอด ทำให้หายไป แต่โรคบางโรค เรียกว่า โรคสารลมพิษ เกิดรำมะนาดขึ้นในท้อง หรือเรียกว่า “โรคมะเร็ง” ที่ผู้ป่วยบางรายไปหาหมอที่โรงพยาบาลแล้วไม่หาย ก็จะมาหาพ่อหนานย้าย เมืองมูล เพื่อรักษาแบบพื้นเมือง โดยการเป่าด้วยคาถาและทาด้วยปูนขาว หรือโรคบางอย่าง เช่น ปวดหัว ทอนซินอักเสบ เมื่อมากินน้ำมนต์ของพ่อหนานย้าย ก็หาย”

(พ่อหนานย้าย เมืองมูล กำลั้งผีบ้านทุ่งหก, สัมภาษณ์ 4 มีนาคม 2551)

ปัจจุบัน ในตำบลลวอแก้วมีสถานีนอนามัยประจำตำบล 1 แห่ง และสถานพยาบาลเอกชน 1 แห่ง และการเดินทางไปหาหมอที่โรงพยาบาลห้างฉัตร ก็มีความสะดวกมากกว่าในอดีต ทำให้การแพทย์พื้นบ้าน และสมุนไพรพื้นบ้านค่อยๆ จางหายไป เนื่องจากไม่ได้ทำหน้าที่ในการรักษาพยาบาลชาวบ้านเหมือนเช่นในอดีตที่ผ่านมา นอกจากนี้ในบางกรณีที่ไปหาหมอที่โรงพยาบาลแล้วไม่หาย จึงจะกลับมาหาการแพทย์พื้นบ้าน ถามเมื่อ หรือบนบานศาลกล่าวผีปู่ย่า ให้ช่วยเหลือ

1.10 ด้านการคมนาคม และการติดต่อสื่อสาร

ประมาณ ปี พ.ศ. 2475 เป็นต้นมา เริ่มมีการตัดถนนเข้ามาในตำบลลวอแก้วเนื่องจากนายทุนจากภายนอกที่ได้รับสัมปทานป่า ชุมชนมีความสะดวกขึ้นในการติดต่อกับภายนอก เป็นเส้นทางที่จะนำสินค้าออกสู่ตลาดได้แก่ ข้าว ถั่วลิสง ถ่าน ซึ่งมีผลผลิตไม่มากนัก เนื่องจากวิถีผลิตเป็นแบบดั้งเดิม การทำนาจะใช้ควายในการเตรียมพื้นที่

ในอดีตการเดินทางคมนาคมระหว่างตำบลวอแก้ว ไปยังอำเภอห้างฉัตร ยังไม่สะดวกมากนัก แต่ก็ได้รับการพัฒนามาเรื่อยๆ จากทางเดินเท้าจนกลายเป็นถนนลูกรังประมาณปี 2510 และได้รับการปรับปรุงเป็นถนนลาดยางในปัจจุบัน ทำให้คมนาคมสะดวกขึ้น มีรถโดยสารวิ่งเข้าออกวันละ 1 เที่ยว คนในชุมชนจึงได้ติดต่อกับคนข้างนอกมากขึ้น (อดุลย์ ดวงดีทวีรัตน์ และคณะ 2547)

จากข้อมูลขององค์การบริหารส่วนตำบลวอแก้ว ปี 2550 ระบุว่า ตำบลวอแก้วมีถนนลาดยางใช้ในการสัญจรไปมาระหว่างหมู่บ้านทุกหมู่บ้าน และระหว่างตำบลกับอำเภอ คือ

1) ระดับตำบล ได้แก่

- ถนน รพช. ลป. 4003 (บ้านห้วยไร่ - บ้านทุ่งหก) ผ่านหมู่ที่ 5 เข้าสู่ตำบลบ้านเอื้อม อำเภอเมืองลำปาง
- ถนน รพช. ลป 3130 (บ้านวอแก้ว - บ้านห้างฉัตรเหนือ) ผ่านหมู่ที่ 3 หมู่ที่ 4 และหมู่ที่ 5

2) ระดับหมู่บ้าน ได้แก่

- ทางหลวงชนบทจาก หมู่ที่ 1 บ้านทุ่งผา เชื่อมหมู่ที่ 2 บ้านล้อง ตำบลหนองหล่ม
- ทางหลวงชนบทจาก หมู่ที่ 1 บ้านทุ่งผา เชื่อมหมู่ที่ 6 บ้านทุ่งจิว

ในปี พ.ศ. 2539 บริษัทที่ได้รับสัมปทานติดตั้งโทรศัพท์จากองค์การโทรศัพท์จึงขยายเขตการใช้โทรศัพท์เข้ามาสู่ตำบลวอแก้ว ทำให้การติดต่อสื่อสารกับคนที่อยู่นอกชุมชนมีความสะดวกมากขึ้น จากเดิมที่มีเพียงการใช้บริการจากไปรษณีย์เท่านั้น(อดุลย์ ดวงดีทวีรัตน์ และคณะ 2547)

จากข้อมูลขององค์การบริหารส่วนตำบลวอแก้ว ปี 2550 พบว่า ตำบลวอแก้ว มีโทรศัพท์สาธารณะ 11 แห่ง โทรศัพท์ประจำบ้าน 296 เลขหมาย โทรศัพท์เคลื่อนที่ 320 เครื่อง นอกจากนี้ยังมีไฟฟ้าใช้ครบทุกครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ 100

จากข้อมูลข้างต้นชี้ให้เห็นว่า การคมนาคมทั้งภายในตำบลวอแก้ว และระหว่างตำบลวอแก้วกับภายนอกนั้นมีความสะดวกสบายมาก ทำให้การติดต่อสื่อสาร และสัมพันธ์กับโลกภายนอกของคนวอแก้วจึงมีสูงมากทั้ง เรื่องของคนวัยทำงาน และคนวัยเรียน

1.11 ด้านสาธารณูปโภค และแหล่งน้ำธรรมชาติ

ประมาณปี พ.ศ. 2511 การไฟฟ้าส่วนภูมิภาคได้สร้างโรงไฟฟ้านำเครื่องปั่นไฟฟ้า มาเดินเครื่องตั้งแต่วเวลา 18.00 น. ถึง 24.00 น. ใช้ในบ้านวอแก้วและบ้านหลายทุ่ง แต่ก็ยังมีไฟฟ้าใช้ไม่ครบทุกหลังคา บางส่วนยังคงใช้ตะเกียงน้ำมันก๊าดเหมือนเดิม ต่อมาประมาณปี พ.ศ. 2525 จึงมีไฟฟ้าใช้ทั้งตำบล เมื่อการไฟฟ้าส่วนภูมิภาคขยายสายไฟฟ้าแรงสูงเข้ามา รายได้จากการปลูกอ้อย ยาสูบ ถั่วลิสง จึงได้นำไปซื้อ โทรทัศน์ พัดลม ตู้เย็น เครื่องเสียง และสิ่งอำนวยความสะดวกอื่น ๆ คนในชุมชนได้มีโอกาสรับรู้เรื่องราว ข่าวสาร ความบันเทิง ต่างๆ รวมถึงเด็ก ๆ ด้วย (อดุลย์ ดวงดีทวีรัตน์ และคณะ 2547)

ปัจจุบัน ตำบลวอแก้วมีประปาหมู่บ้าน 8 แห่ง ฝาย 39 แห่ง สระน้ำ 5 แห่ง บ่อบาดาลสาธารณะ 19 แห่ง บ่อน้ำสาธารณะ 21 แห่ง นอกจากนั้น ทรัพยากรธรรมชาติที่สำคัญของตำบลวอแก้ว ได้แก่ แหล่งน้ำสายสำคัญที่ไหลผ่าน ได้แก่ ห้วยแม่ไพร ห้วยแม่ติ้ว ห้วยบก ห้วยแม่เป็น ห้วยแม่เปิบ รวมทั้งมีอ่างเก็บน้ำ ได้แก่ อ่างเก็บน้ำแม่ไพร อ่างเก็บน้ำห้วยบก อ่างเก็บน้ำห้วยดินแดง และอ่างเก็บน้ำห้วยซ່อน

ส่วนที่ 2 บริบทเกี่ยวกับประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่า

2.1 ความหมาย

อดุลย์ ดวงดีทวีรัตน์ และคณะ(2547) ให้ความหมายของผีปู่ย่าว่า หมายถึง วิญญาณกลุ่มเครือญาติอาวุโสและมีความสำคัญในโครงสร้างของครอบครัว กล่าวคือ ผีปู่ย่าเป็นความเชื่อเกี่ยวกับเรื่องผีที่สืบทอดผ่านทางผู้หญิง มีหน้าที่เป็นเหมือนกับสถาบันในการควบคุมทางสังคมของชุมชน เป็นความเชื่อในอำนาจของบรรพบุรุษ แสดงถึงการเคารพในอำนาจของเครือญาติอาวุโส

ผีปู่ย่าในความหมายของชาวตำบลวอแก้ว หมายถึง ผีประจำตระกูล หรือผีบรรพบุรุษที่สืบทอดทางฝ่ายผู้หญิง ซึ่งเป็นผีของปู่ ย่า ตา ยาย ที่ล่วงลับไปแล้ว จนจำไม่ได้ว่าเมื่อไหร่ ไม่มีตัวตนอยู่ที่คนพูดว่าจะมีวัตถุประสงค้อย่างไร ดังคำพูดของแม่เกียงคำ ตาอินทร์ ผู้ที่ทำหน้าที่เป็นเจ้าพิธีวัย 73 ปี ว่า “น้ำไหลโดยหนตาง ผีสงวโดยคำปาก”

จากการศึกษาของผู้เขียนยังพบอีกว่า นอกจาก ผีปู่ย่าเป็นผีของบรรพบุรุษที่เสียชีวิตไปแล้วลูกหลานได้สร้างหอผี หรือตูปผีไว้ให้เป็นที่ตั้งสถิตของดวงวิญญาณของผีบรรพบุรุษ และเชิญ

มาตามวาระโอกาสต่างๆ แล้ว ยังมีตำนาน หรือเรื่องเล่าเกี่ยวกับผีปู่ย่าที่บอกเล่าโดยนายสุพรรณไชยลังกา อติตน์กวิชัย (2547) และนายกองค์การบริหารส่วนตำบลวอแก้วว่า

“ มีคนหาผีมาขาย แล้วคนซื้อไว้ โดยคนที่มีเงินก็จะซื้อผีใหญ่ เช่น ผีปู่ฟ้า ซึ่งเชื่อว่าเป็นผีที่เป็นชนชั้นสูง ส่วนผีปู่ย่าก็เป็นผีชาวบ้านธรรมดา แต่ในมิติทางด้านคุณค่า และบทบาทหน้าที่นั้นไม่ได้แตกต่างกันแต่อย่างใด ”

(สัมภาษณ์ วันที่ 6 ก.พ.2551)

2.2 ตำแหน่ง – โครงสร้างภายในแก้า/กลุ่มผีปู่ย่า

จากการศึกษา ทั้งจากการสัมภาษณ์แก้าผีปู่ย่า กำลังผี และจากเอกสารรายงานการวิจัยของอตุลย์ ดวงดีวิรัตน์ และคณะ(2547) พบว่า ในแต่ละแก้าผีมีการจัดโครงสร้าง และตำแหน่งหน้าที่ภายในอย่างชัดเจน โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

แก้าผี คือ คนที่อยู่ในบ้านที่มีตบผีปู่ย่า บางครั้งเป็นผู้นำในการทำพิธีเลี้ยงผีปู่ย่า **หน้าที่** เป็นคนที่จะสื่อสารกับผีปู่ย่า ในวันที่มีการทำพิธีเลี้ยงผีปู่ย่าจะเป็นคนกล่าวนำในการขอพรจากผีปู่ย่า และในยามที่มีสมาชิกลูกเหล้าลูกแบ่งที่เดือดร้อนมาขอความช่วยเหลือก็จะเอา ข้าวตอกดอกไม้มาขอให้แก้าผีเป็นคนบอกให้กับผีปู่ย่า คอยดูแลตบผีปู่ย่า

การสืบทอด จะสืบทอดผ่านทางผู้หญิง

คุณสมบัติแก้าผี

จะต้องเป็นผู้หญิงอยู่ในบ้านแก้าผี เพราะจะเป็นผู้ที่รู้เรื่องราวต่างๆเกี่ยวกับพิธีการในการเลี้ยงผีปู่ย่า ต้องเป็นคนที่มีความสนใจและไม่ฝืนใจตนเองที่จะทำหน้าที่นั้น

หรือเป็นสมาชิกลูกเหล้าลูกแบ่งที่มีความสนใจและรู้เรื่องการทำพิธีการเลี้ยงผีเป็นอย่างดี (กรณีมีคนที่อยู่ในบ้านแก้าผีไม่มีใครสนใจจะสืบทอด)

กำลังผี คือ สมาชิกในแก้าผีที่ถูกคัดเลือกขึ้นมาเพื่อที่จะดูแล ว่ากล่าวตักเตือนลูกหลาน (ผู้คุมกฎระเบียบ)

หน้าที่ เป็นคนที่คอยดูแล สั่งสอน ว่ากล่าวสมาชิกลูกเหล้าลูกแบ่ง และคอยช่วยแก้าผีในการซ่อมแซมหิ้งผีหรือตบผีปู่ย่า

การสืบทอด จะเลือกจากคนในสมาชิกลูกเหล้าลูกแบ่งที่มีความสนใจและใส่ใจในเรื่องผี
ปู่ย่า

คุณสมบัติกำลังผี

1. เป็นสมาชิกลูกเหล้าลูกแบ่งในแก๊ง
2. เป็นผู้ชายที่อยู่ในแก๊งนั้นๆ
3. เป็นคนที่สมาชิกลูกเหล้าลูกแบ่งให้ความเชื่อถือสามารถว่ากล่าวตักเตือนสมาชิก
ลูกเหล้าลูกแบ่งได้

ลูกเหล้าลูกแบ่ง คือ ผู้ที่เป็นสมาชิกในกลุ่มผีปู่ย่าเดียวกันทุกคน

หน้าที่ มาช่วยกันเลี้ยงผีปู่ย่าและปฏิบัติตามกฎระเบียบของกลุ่ม

การสืบทอด ลูกเหล้าลูกแบ่งสืบทอดทางผู้หญิง เพราะทุกคนที่เกิดขึ้นมาจะถือเป็นลูก
เหล้าลูกแบ่งและนับถือผีทางแม่

ลูกขึ้น คือ ผู้ที่เป็นลูกเขยในตระกูล หรือในแก๊งนั้นๆ สามารถทำหน้าที่เหมือนกำลังผีได้

ส่วนลูกสะใภ้ก็จะไปทำพิธีกับแก๊งของตน โดยไม่ได้เข้ามาเกี่ยวข้องกับแก๊งของฝ่ายสามี
แต่อย่างใด

นอกจากนั้น จากการศึกษาของผู้เขียน ยังพบว่า มีคณะกรรมการผีปู่ย่า ที่มีทั้งกำลังผี
และลูกเหล้าลูกแบ่ง ที่มาทำหน้าที่ในการจัดการเกี่ยวกับเรื่องต่างๆ ภายในแก๊ง มีการประชุม
ปรึกษาหารือกันอย่างไม่เป็นทางการในวันเลี้ยงผี มีการชี้แจงเกี่ยวกับประเด็นต่างๆ เช่น เรื่องการ
กู้ยืมเงินจากกองทุนผีปู่ย่า เรื่องการจัดสรรเงินของกองทุนไปช่วยเหลือเด็กกำพร้า หรือครอบครัวที่
ยากไร้ภายในแก๊ง เรื่องการพิจารณาให้ทุนการศึกษาแก่เด็กที่ขาดแคลน เรื่องการอบรมสั่งสอน
ลูกหลาน และเรื่องเกี่ยวกับสถานการณ์ทั่วไปของบ้านเมืองที่มีผลกระทบต่อชุมชน เป็นต้น

2.3 สัจจะการสืบทอดผีปู่ย่า

อดุลย์ ดวงดีทวีรัตน์ และคณะ(2547) พบว่า ผีปู่ย่าเป็นผีที่สืบทอดผ่านทางผู้หญิง
ลูกผู้ชายถ้าหากแต่งงานแล้วส่วนมากจะต้องไปเลี้ยงผีที่บ้านแม่ของตนเอง ลูกที่เกิดมาก็จะต้อง
นับถือผีทางแม่ เวลาที่ไปเลี้ยงผีปู่ย่านั้นก็จะไปเลี้ยงที่บ้านแก๊งผีทางแม่

ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน การสืบทอดผีปู่ย่าจะผ่านทางผู้หญิง ส่วนมากเป็นลูกผู้หญิงที่
อาศัยอยู่กับแม่ที่บ้านแก๊ง ถ้าลูกสาวที่อยู่บ้านแก๊งไม่รับสืบทอดเป็นบ้านแก๊งต่อ สมาชิกใน

กลุ่มผีเดียวกันใครจะเป็นผู้รับไปก็ได้ แต่จะต้องบอกผีก่อนในวันที่ทำพิธีเลี้ยงผี ว่าจะขอย้ายตุบหรือหิ้งผีไปไว้บ้านคนนั้นคนนี้ ถ้าผีปู่ย่าไม่ยอมให้ย้าย ก็จะมาเข้าฝันคนที่ทำพิธี หรือคนเฒ่าคนแก่หรือมาทำให้คนในผีเดียวกันไม่สบาย ถ้าไม่มีเหตุการณ์อะไรก็จะย้ายได้ ดังนั้นตุบผีหรือหิ้งผีปู่ย่าจะตั้งอยู่ที่บ้านของผู้สืบทอดเรียกว่า” บ้านเก้าผี “ สมาชิกที่มาร่วมในพิธีเลี้ยงผีปู่ย่าต้องเป็นผีเดียวกันนั่นคือทุกคนที่มาร่วมเป็นญาติพี่น้องกันโดยนับทางสายแม่

คนที่นับถือผีปู่ย่าเดียวกันจะเรียกว่า “ลูกเล่าลูกแบ่ง” คือเป็นลูกหลานของผีปู่ย่า นอกจากลูกเล่าลูกแบ่งก็จะมี “ลูกขึ้น” คำว่าลูกขึ้นก็คือ ลูกเขย ที่เป็นภาษาของทางราชการ แต่ภาษาของคนที่นับถือผีปู่ย่าเรียกว่า “ลูกขึ้น” คือผู้ชายเมื่อแต่งงานแล้ว จะเข้ามาอยู่ในบ้านของผู้หญิง

ในอดีตพ่อแม่จะพาลูกไปร่วมประเพณีเลี้ยงผีปู่ย่าด้วย เด็กๆ ก็จะได้เรียนรู้จากการเห็นและเข้าร่วมกิจกรรม และในครอบครัวเอง พ่อแม่ก็จะสอนเด็กด้วย แต่ในระยะหลังคนจะไปทำงานนอกหมู่บ้าน หรือต่างจังหวัด เพราะในวันทำพิธีบางครั้งเด็กจะไปโรงเรียน เลยไม่ได้เข้าร่วม ที่บ้านพ่อแม่ผู้ปกครองเองก็ไม่ได้สอน หรือพูดเรื่องผีปู่ย่ากับเด็ก

คนทำพิธีจะเป็นใครก็ได้ ที่อยู่ในผีเดียวกัน เป็นผู้อาวุโส ที่สามารถทำพิธีได้ พูดจาได้ดี การสืบทอดคนทำพิธีแต่ละรุ่นจะไม่มีการสอนกันด้วยคำพูด แต่จะใช้วิธีการสังเกตและจดจำเอาโดยผ่านการร่วมปฏิบัติในพิธีกรรม ปัญหาของผู้ทำพิธีคือไม่มีสถานที่/โอกาสให้คนทำพิธีได้เผยแพร่ความรู้ หรือสอนเด็กเกี่ยวกับผีปู่ย่า เพราะในการทำพิธีจะไม่มีการสอน คนที่มาร่วมจะเป็นคนที่รู้เรื่องและนับถือผีปู่ย่าอยู่แล้ว จึงไม่มีการสอนด้วยคำพูด คนที่จะสืบทอดเป็นคนทำพิธีรุ่นต่อไปจึงต้องใช้วิธีสังเกต จดจำเอามาจากคนทำพิธีรุ่นก่อนๆ

จากกระบวนการสื่อสารข้างต้น ทำให้ความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่ามีการจำกัดตัวอยู่เฉพาะในวงแคบๆ ทำให้ส่งผลการสื่อสารเพื่อสืบทอด จากการศึกษาของผู้เขียน พบว่า ในช่วงที่โครงการวิจัยที่ทำการวิจัยพื้นประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่าของอดุลย์ ดวงดี ทวีรัตน์ และคณะ(2546 - 2547) และโครงการผีปู่ย่า 2004 เพื่อลูกหลาน (2547 - 2548) ที่เข้าไปพัฒนาและต่อยอดกิจกรรม ได้มีการแก้ไขปัญหาล่าช้านี้ด้วยการขยายความรู้จากกลุ่มคนเฒ่าคนแก่ออกไปสู่กลุ่มเยาวชน โดยการขยายกิจกรรมและช่องทาง/พื้นที่ ให้มากขึ้นกว่าการทำกิจกรรมเฉพาะวันทำพิธี ให้มีการทำกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง เช่น การช่วยเหลือญาติพี่น้องที่ยากไร้ การจัดตั้งกองทุนผีปู่ย่า การปลูกผักปลอดสารพิษ การจัดเวทีเพื่อสร้างความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่าในระดับต่างๆ การใช้สื่อสมัยใหม่ และสื่อเฉพาะกิจเข้ามาผสมผสานกับเนื้อหาเกี่ยวกับประเพณีผีปู่ย่าเพื่อถ่ายทอด บอกเล่าไปยังผู้รับสาร เช่น วีดิทัศน์ หุ่นมือ ละคร

เป็นต้น รวมถึงการขยายเครือข่ายเข้าไปในองค์กรชุมชน เช่น สภาวัฒนธรรมตำบล องค์การบริหารส่วนตำบล และโรงเรียน เป็นต้น

ในอดีตคนที่นับถือผีเดียวกัน จะมาร่วมพิธีจำนวนมาก บางที่มาครบ จะไม่มีการบอกกล่าวกันว่าจะเลี้ยงวันไหน ทุกคนจะรู้เองว่าเป็นวันไหน เมื่อถึงวันที่เลี้ยงทุกคนจะมารวมกันที่บ้านเจ้าผี ทุกคนจะเชื่อเรื่องผีปูย่า การที่ทุกคนจำได้ว่าเลี้ยงวันไหนทั้งที่ไม่มีปฏิทิน เพราะว่า คนเฒ่าคนแก่จะไปวัดไปทำบุญ พระก็จะให้พร เช่น วันนี้เป็นวันดี เป็นวัน...ออก/แรม...ค่ำ เดือน...คนเฒ่าคนแก่ก็จะจำเอาเดือน ช้างขึ้นข้างแรมจากที่พระให้พร จึงทำให้รู้ว่าเลี้ยงผีปูย่าวันไหน เช่น เดือน 5 แรม 13 ค่ำเป็นวันไหน เหลืออีกกี่วันจะถึง อีกทั้งในวันโกนพระจะตีกลองปูจาเป็นสัญญาณ เพื่อบอกให้ชาวบ้านรู้ว่า พรุ่งนี้จะเป็นวันพระ

ในปัจจุบัน พบว่า สมาชิกของแต่ละเจ้าผีส่วนใหญ่จะรับรู้ว่าในเจ้าผีของตนจะมีการเลี้ยงผีปูย่าวันไหน บ้างก็เดินทางไปร่วมงานด้วยตัวเอง บ้างก็ฝากเงินและสิ่งของเครื่องไหว้มากับสมาชิกในครอบครัว หรือญาติพี่น้องคนอื่น ในกรณีที่ไม่สามารถไปร่วมพิธีได้

“มันเป็นสิ่งสืบทอดมา ละเลยไม่ได้ ในวันงานถ้าไปไม่ได้ก็ต้องฝากไป ฝากดอกไม้ธูปเทียนมาไหว้”

(นางวันเพ็ญ เพภาพ สมาชิกเจ้าผี บ้านน้ำจ้ำ, สัมภาษณ์ วันที่ 13 ม.ค.2551)

จากการวิเคราะห์ของผู้เขียน พบว่า ปัจจุบันการหาคนสืบทอดตำแหน่งการเป็นเจ้าผี เป็นประเด็นที่จะต้องมีการเตรียมการแต่เนิ่นๆ เนื่องจากผู้ที่ทำหน้าที่เป็นเจ้าผีส่วนใหญ่อายุมากแล้ว อีกทั้ง ลูกสาวผู้ที่คาดว่าจะสืบทอดตำแหน่งต่อไปก็ไม่ได้อยู่ในสถานะที่พร้อมจะรับตำแหน่งเจ้าผี บางคนออกไปทำงานที่อื่น และบางคนก็เป็นข้าราชการ เป็นต้น

2.4 คำศัพท์ที่เกี่ยวกับการเลี้ยงผีปูย่า

บ้านเจ้าผี	หมายถึง	บ้านที่ตั้งหอผีหรือตูบผีหรือหิ้งผี ซึ่งเป็นบ้านที่ใช้ทำพิธี
กำลังผี	หมายถึง	เป็นผู้ชายที่อยู่ในกลุ่มผีเดียวกัน เป็นแกนนำ มีหน้าที่ปรึกษาหารือกันและติดต่อสื่อสารระหว่างเจ้าผีกับลูกเฒ่าลูกแป้ง
ลูกขึ้น	หมายถึง	ผู้ชายที่แต่งงานและเข้ามาอยู่บ้านฝ่ายหญิง หรือลูกเขย
ลูกเฒ่าลูกแป้ง	หมายถึง	สมาชิกทุกคนที่อยู่ในกลุ่มผีเดียวกัน
ผิดผี	หมายถึง	การที่สมาชิกในกลุ่มผีเดียวกันไปทำผิดข้อห้าม

เสียผีหรือสุมา หมายถึง การที่สมาชิกในกลุ่มผีเดียวกันไปทำผิดข้อห้าม ต้องมีการไปบอกกล่าวหรือขอโทษแก่ผีปู่ย่า ความหมายคือการทำให้เซ็ดหลาบ และเสียหน้า

เลี้ยงผี หมายถึง การเชิญผีปู่ย่ามากินของที่กลุ่มผีเดียวกันนำมาเช่นไหว้ เป็นคำที่ใช้ในการเลี้ยงผีปู่ย่าตามประเพณี

2.5 ประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่าของตำบลวอแก้วในอดีต

ในช่วงการทำวิจัยและรื้อฟื้นประเพณีผีปู่ย่า ของอดุลย์ ดวงดีทวีรัตน์ และคณะ(2546 - 2547) พบว่า ในตำบลวอแก้วมีกลุ่ม/แก๊งผีปู่ย่าที่ยังคงมีการประกอบพิธีเลี้ยงผีปู่ย่าจำนวนทั้งสิ้น 42 กลุ่ม และได้มีการคัดเลือกเพื่อเป็นกลุ่มทดลองในการพัฒนาและสืบทอด 5 กลุ่ม โดยมีการจัดเวทีระดับตำบลเพื่อชี้แจงรายละเอียดของโครงการวิจัยและการรื้อฟื้น และมีเกณฑ์ในการคัดเลือกคือ

- แก๊งผีหรือกำลังผีต้องมีความสนใจและพร้อมที่จะทำการพัฒนากระบวนการ
- ร่วมกันค้นหากิจกรรมเพื่อตอบสนองความต้องการและการแก้ไขปัญหาของสมาชิกในกลุ่ม โดยให้ประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่าเป็นกลไก
- ต้องเป็นกลุ่มที่มีการเลี้ยงผีปู่ย่าในเดือน 9 แรม 13 ค่ำ (เนื่องจากการเลี้ยงผีปู่ย่าที่กำลังจะมาถึงหลังจากมีการจัดเวทีของโครงการวิจัย)
- แก๊งผีจะต้องไปประสานงานกับกำลังผีหลักๆ ที่อยู่ในกลุ่มผีปู่ย่าของตนเอง และชี้แจงรายละเอียด เช่น ความเป็นมาของโครงการ เหตุผลในการคัดเลือกประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่าเพื่อทดลอง และหน้าที่ของประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่า
- ภายในกลุ่มผีปู่ย่าจะต้องมีการหารือกันเองว่าจะชวนใครมาร่วมวิเคราะห์ปัญหาและหาแนวทางการแก้ไขปัญหา พร้อมทั้งวางแผนกิจกรรมสำหรับวันเลี้ยงผีปู่ย่าด้วย

จากการศึกษาของ อดุลย์ ดวงดีทวีรัตน์ และคณะ(2547) การเลี้ยงผีปู่ย่าของชุมชนตำบลวอแก้ว แบ่งเป็น 2 วาระโอกาส ดังนี้

1) การเลี้ยงในโอกาสต่างๆ เช่น เนื่องในงานมงคล(การแต่งงาน การขึ้นบ้านใหม่) ต้องการกำลังใจและ/หรือให้ผีปู่ย่าช่วยปกป้องรักษาและคุ้มครอง มีคนในตระกูลผีเดียวกันทำผิดผีหรือเจ็บป่วย และได้บนบานเอาไว้ เมื่อหายจากเจ็บป่วยก็ทำพิธีแก้บน

2) การเลี้ยงตามประเพณี

1) การเลี้ยงในโอกาสต่างๆ

เช่น เนื่องในงานมงคล(การแต่งงาน การขึ้นบ้านใหม่) ต้องการกำลังใจและ/หรือให้ผีปู่ย่าช่วยปกป้องรักษาและคุ้มครอง มีคนในตระกูลผีเดียวกันทำผิดผี หรือเจ็บป่วย และได้บนบานเอาไว้ เมื่อหายจากเจ็บป่วยก็ทำพิธีแก้บน

ในกรณีนี้ไม่มีกำหนดตายตัวว่าจะต้องทำพิธีเลี้ยงผีเมื่อไหร่ ขึ้นอยู่กับว่าสมาชิกในกลุ่มผีนั้นมียานมงคลเมื่อไหร่ หรือต้องการกำลังใจหรือมีคนในตระกูลผีเดียวกันทำผิดผีเมื่อไหร่ก็ต้องมีการเลี้ยงหรือเสียผีเมื่อนั้นเช่น

เนื่องในงานมงคลเช่นการแต่งงาน ฝ่ายชายต้องมีการเสียผีหรือสุมาผีสองครั้งคือ ครั้งที่หนึ่งเสียผีหรือสุมาผีเพื่อบอกให้ผีปู่ย่าได้รับรู้ ใช้น้ำดอกไม้และเงินจำนวน12บาทและเสียผีหรือสุมาผีครั้งที่สองคือเกี่ยวกับสินสอดที่จะให้แก่พ่อแม่ฝ่ายหญิงแล้วแต่ทั้งสองฝ่ายจะตกลงกันเอง

การขึ้นบ้านใหม่หรือต้องการกำลังใจและ/หรือให้ผีปู่ย่าช่วยปกป้องรักษาและคุ้มครองเรียกว่าการไป”แจ้งหรือการไปบอกผีปู่ย่า” โดยเจ้าของงานจะนำดอกไม้ไปที่บ้านเก่าผีของตนเอง จากนั้นให้เก๊าผีนำดอกไม้ที่เตรียมมาไปบอกแก่ผีปู่ย่าด้วย ถ้าเก๊าผีไม่อยู่จะให้ผู้ทำพิธีหรือใครก็ได้ที่อยู่ในกลุ่มผีเดียวกันและสามารถที่จะพูดหรือบอกกับผีปู่ย่าได้

กรณีที่มีคนในตระกูลผีเดียวกันทำผิดผี เช่น

(1) การละเมิดผู้หญิง พ่อแม่ทางฝ่ายผู้ชายต้องเอาดอกไม้และเงิน 12 บาทไปเสียผีเพื่อทำพิธีสุมา (ขอโทษ) ผีปู่ย่า

(2) มีการทะเลาะวิวาทกัน ไม่ว่าจะเป็นคนในครอบครัวเดียวกันหรือต่างครอบครัวแต่อยู่ในกลุ่มผีเดียวกัน

ในกรณีเมื่อมีสมาชิกในกลุ่มผีเดียวกันทำผิดผี ปรัชญาการณที่จะเกิดขึ้นตามมาคือจะมีสมาชิกที่อยู่ในกลุ่มผีเดียวกัน(บางคน)จะมีอาการผิดปกติ เช่น เป็นไข้ ผื่นต่างๆ หรือมีความรู้สึกว่ามีร่างกาย/จิตใจไม่ปกติ เมื่อมีสมาชิกในครอบครัวมีอาการอย่างใดอย่างหนึ่งพ่อแม่จะไปหาหมอเมื่อจะแจ้งบอกว่ามีสมาชิกในกลุ่มผีเดียวกันทำผิดผีปู่ย่า จากนั้นพ่อแม่ที่มีสมาชิกในครอบครัวที่ไม่สบายจะไปปรึกษาเก๊าผีๆจะแจ้งให้กำลังใจของตนเองไปหาครอบครัวที่ทำผิดผีปู่ย่า เพื่อให้มีการไกล่เกลี่ย/รอมชอมกันและให้ทั้งคู่ที่ทำผิดผีนั้นมาขอสุมาผี สิ่งที่ต้องนำมาคือดอกไม้

เมื่อกำลังใจไปบอกแก่สมาชิกกลุ่มผีเดียวกันคือผู้ที่ทำผิดผีและสามารถรอมชอมกันได้แล้ว จากนั้นพ่อแม่และผู้ที่ทำผิดผีของทั้งสองฝ่ายต้องนำดอกไม้ไปที่บ้านเก๊าผีปู่ย่าเพื่อขอให้เก๊าผี หรือ

ผู้ทำพิธีหรือใครก็ได้ที่เป็นสมาชิกในกลุ่มผีปู้ย่าเดียวกันที่สามารถสื่อสารกับผีปู้ย่าได้เป็นผู้ทำพิธีสูมาผีปู้ย่า และเมื่อกลับบ้านแล้วพ่อแม่จะอบรมสั่งสอนเรื่องเกี่ยวกับผีปู้ย่าและการทำผิดผีในกรณีต่างๆแก่ลูก

2) การเลี้ยงตามประเพณี

การเลี้ยงผีปู้ย่าตามประเพณีนั้นจะนิยมทำกันในเดือน 5 และ/หรือเดือน 9(เหนือ) ตรงกับเดือนกุมภาพันธ์ และเดือนมิถุนายน เนื่องจากในช่วงดังกล่าวเป็นช่วงที่ผู้คนว่างงานและหลังจากนี้ไปแล้วทุกคนจะต้องเตรียมลงไร่ลงนา ดังนั้นในการทำพิธีการเลี้ยงผีปู้ย่าช่วงเดือน 9 เพื่อให้ญาติพี่น้องสมาชิกกลุ่มผีปู้ย่าเดียวกันมารวมกันในพิธีเลี้ยงผีปู้ย่าเพื่อรวมน้ำใจให้เป็นหนึ่งเดียวในการที่จะช่วยเหลือกันในการทำไร่ทำนา(เอามือ)ซึ่งถือว่าเป็นการวางแผนการจ้ระบบการช่วยเหลือกันในการทำไร่ทำนาเป็นอย่างดี และเมื่อถึงเวลาเก็บเกี่ยวผลผลิตแล้วประมาณเดือน5บางกลุ่มก็จะทำพิธีเลี้ยงผีปู้ย่าอีกครั้งหนึ่งซึ่งครั้งนี้เป็นการเลี้ยงขอบคุณปู้ย่าตายายและญาติพี่น้องที่ได้ช่วยกันจนสำเร็จ ด้วยดี

ส่วนวันที่จะทำพิธีนั้นนิยมทำกันในวันขึ้นหรือแรม 13 ค่ำ ของทุกปี การที่จะเลือกทำพิธีวันใดวันหนึ่งนั้นขึ้นอยู่กับแต่ละกลุ่มผีที่จะเลือก ซึ่งเมื่อเลือกวันได้แล้วจะกำหนดตายตัวและใช้วันนั้นเป็นวันทำพิธีของกลุ่มผีตนเองและทำสืบทอดมาตั้งแต่บรรพบุรุษเพื่อให้แต่ละคนจดจำได้ แต่ถ้าวันที่เลือกทำพิธีไปตรงกับวันพุธจะต้องร่นเข้ามาทำพิธีก่อน 1 วันเพราะเชื่อว่าการทำทานวันพุธผีปู้ย่าจะไม่ได้กินสิ่งของที่ทานไปให้

หากจะมีการเปลี่ยนแปลงต้องขออนุญาตจากผีปู้ย่าก่อน ถ้าผีปู้ย่าอนุญาตก็สามารถทำได้แต่ถ้าผีปู้ย่าไม่อนุญาตแล้วฝืนทำหรือไม่มีการขออนุญาตก่อน จะเกิดเหตุการณ์ที่ไม่ดีกับสมาชิกในครอบครัวของกลุ่มผีปู้ย่านั้นได้

ในพื้นที่ตำบลวอแก้วพบว่าบางกลุ่มผีเลี้ยงผีปู้ย่าปีละครั้ง มีบางกลุ่มเลี้ยงปีละสองครั้ง และนอกจากนี้แล้วในอดีตมีบางกลุ่มเลี้ยงสามปีต่อครั้ง ต่อมาได้มีการปรับเปลี่ยนเป็นเลี้ยงปีละครั้งเพื่อให้ญาติพี่น้องได้มีโอกาสพบกันมากขึ้น

ของที่ใช้ในพิธีการเลี้ยงผีปู้ย่าตามประเพณี จะมีอะไรบ้างนั้นขึ้นอยู่กับแต่ละผีว่าจะกินอะไรและกินจำนวนเท่าไร เช่น บางผีกินหมู ไก่ วัวหรือควาย เป็นต้น ส่วนจำนวนมีทั้งผีที่กินเป็นตัวเช่นกินหมูทั้งตัว เมื่อถึงวันทำพิธีสมาชิกต้องรวบรวมเงินกันเพื่อซื้อหมูเป็นตัวและช่วยกันฆ่าหมูเพื่อใช้ในการทำพิธี หรือกินหมูเพียงบางส่วนเท่านั้น ปัจจุบันกลุ่มผีปู้ย่าต่างๆ ได้มีการปรับตัวเช่น ใช้ไก่เป็นตัวหรือไข่แทนเนื้อสัตว์ เนื่องจากภาวะทางเศรษฐกิจถ้าผีกินหมูหรือเนื้อวัวเป็นตัวทุกปี สมาชิกในกลุ่มผีเดียวกันจะไม่สามารถสมทบเงินเพื่อซื้อหมูหรือวัวเป็นตัวได้ มีบาง

กลุ่มผีที่กินไก่ 3 ปี 1 ปีกินหมู(ไม่กินหมูทั้งตัว) เป็นต้น หากจะมีการเปลี่ยนแปลงต้องขออนุญาตจากผีปู่ย่าก่อน ถ้าผีปู่ย่าอนุญาตก็สามารถทำได้แต่ถ้าผีปู่ย่าไม่อนุญาตแล้วฝืนทำหรือไม่มีการขออนุญาตก่อน จะเกิดเหตุการณ์ที่ไม่ดีกับสมาชิกในครอบครัวของกลุ่มผีปู่ย่านั้นได้

การขออนุญาตเปลี่ยนแปลงต่างๆ จะทำกันในวันที่ทำพิธีเลี้ยงผีปู่ย่าประจำปี โดยกลุ่มสมาชิกผีเดียวกันจะมีการปรึกษากันก่อนเมื่อตกลงกันได้แล้วจึงจะบอกหรือแจ้งแก่ผีปู่ย่าเพื่อเป็นการขออนุญาต

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ตารางที่ 4.2 แสดงเครื่องทำพิธีเลี้ยงผีปู่ย่าตามประเพณี

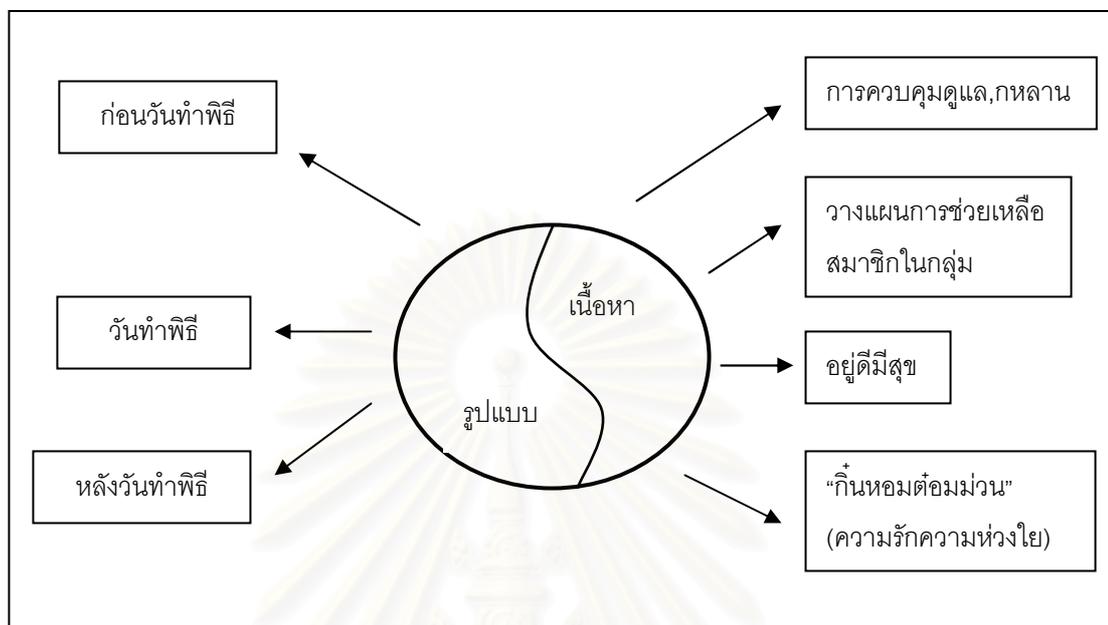
เครื่องทำพิธี	จำนวน	วัตถุประสงค์
เนื้อสัตว์เช่นหมู วัวหรือไก่	หมูหรือวัวใช้1ตัวถ้า เป็นไก่ไม่จำกัด แล้วแต่จะเอามาฮอม	เอาไว้ต้อนรับ ผีปู่ย่าได้กิน เมื่อเชิญมาแล้วได้กิน
ขันหมาก	1 หรือ 2 ขัน	เอาไว้ต้อนรับ ผีปู่ย่าได้กิน เมื่อเชิญมาแล้วได้กิน หมากก่อนที่จะกินของที่เอามาเลี้ยง และคนสมัยก่อน นิยมกินหมาก จึงคิดว่าผีก็น่าจะกินด้วย
น้ำดื่มใส่น้ำตัน/ แก้วนํ้า	น้ำตัน 1 ใบ แก้วนํ้า 2 ใบ	ให้ผีปู่ย่าได้กินน้ำเย็นจากน้ำตัน สมัยก่อนไม่มีตู้เย็น กินแล้วชื่นใจและน้ำมีกลิ่นหอมของดินเผา
เหล้าขาว (ต้ม เอง)	1ขวด	เอาให้ผีปู่กิน กินเหล้าแล้วเวลาพูดขออะไรจะได้พูด ง่ายๆ
ขนมจ็อก ข้าว ต้มกับ	ไม่จำกัด (แต่ละ ครอบครัวทำเอง)	ให้ผีปู่ย่าได้กิน เป็นขนมที่ชาวบ้านนิยมทำกัน
หมอน เสื่อ	2 ใบ 1 ผืน	ให้ผีปู่ย่าได้อิงได้พักผ่อน บางผีใช้หมอน 3 เหลี่ยม แสดงถึงความเป็นเจ้านาย ใหญ่โต
ธูป เทียน	อย่างละ 12 คู่ 2 ขัน	เพื่อสักการบูชา เป็นที่ศักดิ์สิทธิ์ ควันธูปจะลอยไป ถึงเทวดาให้มาเป็นพยานว่าลูกเหล้าลูกแบ่งได้นำของ มาเลี้ยงผีปู่ย่าแล้ว
ข้าวตอก	1 กำมือ	ไม่รู้วัตถุประสงค์
ดอกไม้	ไม่จำกัดจำนวน ไม่จำกัดสี	เป็นของวิเศษที่เอาไปถวาย
น้ำขมิ้นส้มป่อย	1 ขัน	เอาไว้สระสงฆ์ ให้ชื่นใจ ทำให้ดูศักดิ์สิทธิ์ ทำให้ผีปู่ย่า มีฤทธิ์เดชขึ้น เป็นที่นับถือของลูกเหล้าลูกแบ่ง
ข้าวสุก	1 - 2 บ้น	ให้ผีปู่ย่าได้กิน
เมี่ยง บุหรี่	อย่างละ 1 ขัน	เป็นของต้อนรับ ให้ผีปู่ย่าได้กิน
หอก /ดาบ	อย่างละ 1 เล่ม	ใช้เป็นอาวุธสู้กับข้าศึก ปกป้องบ้านเมือง

ที่มา : อดุลย์ ดวงดีทวีรัตน์ และคณะ(2547)

หมายเหตุ สิ่งของที่สมาชิกทุกคนต้องนำมาช่วยในการทำพิธีประกอบด้วยไก่ ข้าวตอก
ดอกไม้ ข้าวหนึ่งและธูปเทียน ส่วนสิ่งของอื่นๆนั้นแล้วแต่ว่าสมาชิกคนใดจะสามารถหาและนำ
มาร่วมได้

การเลี้ยงผีปู่ย่าตามประเพณี วิเคราะห์รูปแบบ และเนื้อหา

ภาพที่ 4.1 แสดงรูปแบบ และเนื้อหาของ การเลี้ยงผีปู่ย่าในอดีต

ก่อนวันทำพิธีเลี้ยงผีปู่ย่า 1 หรือ 2 วัน เก้าผีจะไปหาผู้ทำพิธีกรรมที่บ้านหรือบางครั้งผู้ทำพิธีกรรมจะไปหาเก้าผีที่บ้าน เพื่อพูดคุยปรึกษากันส่วนมากเป็นการย้ำเตือนว่าจะถึงวันทำพิธีเลี้ยงผีปู่ย่าแล้ว

ที่บ้านเก้าผีมีการเตรียมสิ่งของที่จะใช้ในการเซ่นไหว้เท่าที่บ้านตนเองมีอยู่ ไม่ต้องไปหาเยี่ยมมาจากที่อื่น บางคนมีการทำความสะอาดหิ้งผี ตูบผีหรือห่อผี ส่วนสมาชิกกลุ่มผีเดียวกันจะรู้ว่าวันพຸ່งนี้เป็นวันเลี้ยงผีปู่ย่าในกลุ่มของตนเอง ไม่ต้องมีใครมาบอกกล่าวหรือย้ำเตือน โดยรู้ด้วยความศรัทธาและจิตสำนึกว่าตนเองจะต้องปฏิบัติอย่างไรบ้างเมื่อจะถึงวันเลี้ยงผีปู่ย่า

แต่ละครอบครัวสมาชิกจะมีหน้าที่เซ่นพ้อหาไก่หรือไข่ ปຸ່ย่า ตายายหรือแม่ช่วยกันจัดเตรียมดอกไม้ บางครอบครัวทำขนมด้วย ช่วงนี้บางครอบครัวจะมีการอบรมสั่งสอนกันด้วย

วันทำพิธีเลี้ยงผีปู่ย่า สมาชิกกลุ่มผีเดียวกันแต่ละครอบครัวเมื่อรับประทานอาหารเช้าเรียบร้อยแล้ว ปຸ່ย่า ตายาย พ่อและแม่จะพาลูกนำสิ่งของเซ่นไก่ หรือไข่ ข้าว ดอกไม้และสิ่งของอื่น ๆ ที่คิดว่าจำเป็นจะต้องใช้ในการทำพิธีเลี้ยงผีปู่ย่า และมีมืออยู่ในบ้านของตนเองเช่นพืชผักที่จะใช้ในการทำอาหาร เป็นต้น นำไปที่บ้านเก้าผีของตนเอง

ที่บ้านแก๊ผี เมื่อสมาชิกกลุ่มผีเดียวกันมาที่บ้านแก๊ผีแล้วจะนำสิ่งของที่จะใช้เช่นไห้วมา รวมกันแต่ละจุดเช่น ข้าวเหนียวหนึ่ง ไก่หรือไข่ และ/หรือสิ่งของอื่นๆที่เตรียมมาเช่นเห็ด ผัก หนม หรือพืชผักต่างๆ จะเอาไปไว้รวมกันที่หลังบ้าน ส่วนดอกไม้ ธูปและข้าวสารจะนำไปไว้ในภาชนะที่ เตรียมไว้ที่บริเวณด้านหน้าห้องผีปู้ยา โดยสมาชิกที่มาก่อนจะช่วยกันจัดเตรียมสิ่งของ เช่นเตรียม ภาชนะใส่ดอกไม้ ข้าวสารและธูปสำหรับไหว้ผีปู้ยา ถ้าห้องผีปู้ยามีหนึ่งห้องก็จะจัดเตรียมภาชนะสำหรับใส่ ดอกไม้ ธูป ข้าวสารและภาชนะสำหรับอาหารเพียงหนึ่งภาชนะ ถ้าห้องผีปู้ยาและผียาแยกกันก็จะจัดเตรียม ภาชนะสำหรับใส่ดอกไม้ ธูป ข้าวสารและภาชนะสำหรับอาหารสองภาชนะแยกกัน

จากนั้นสมาชิกที่มาในงาน(ส่วนมากเป็นผู้หญิง)จะช่วยกันฆ่าไก่และทำเป็นอาหารๆที่นิยม ทำกันมากที่สุดคือยำไก่(ยำจิ้นไก่)ตามสูตรภาคเหนือ อาหารที่ทำห้ามคนทำชิมก่อนเพราะผีจะไม่ กิน ส่วนคนที่มาร่วมงานแต่ไม่มีหน้าที่ใดๆก็จะนั่งพูดคุยกันในบ้านหรือตามใต้ต้นไม้ เรื่องที่พูดคุย กันส่วนมากเป็นเรื่องการทำมาหากินและที่เกี่ยวกับสมาชิกในครอบครัว เช่นมีใครไปทำงานที่ไหน บ้าง มีความเป็นอยู่อย่างไร เป็นต้น

เมื่อเตรียมอาหารเสร็จเรียบร้อยแล้ว จะต้องเตรียมสำหรับอาหาร จำนวนสำหรับอาหาร ขึ้นกับว่าในบ้านแก๊ผีนั้นจัดห้องผี(ผีปู้ยา)หรือหอผีหรือตูบผี(ผีอาฮัก)อย่างไร เช่นถ้าห้องผีปู้ยามีหนึ่ง ห้องก็จะจัดเตรียมภาชนะสำหรับอาหารเพียงหนึ่งภาชนะ ถ้าห้องผีปู้ยาและผียาแยกกันหรือห้องผีปู้ยาหนึ่งห้องและ ตูบผีอาฮักหนึ่งห้องก็จะจัดเตรียมภาชนะสำหรับอาหารสองภาชนะแยกกัน

ในสำหรับอาหารประกอบด้วย

(1) ข้าวเหนียวหนึ่ง 1 ถ้วย (ได้มาจากที่สมาชิกนำมาจากบ้านของตนเองแล้วผู้เตรียมสำหรับ อาหารจะนำข้าวเหนียวหนึ่งจากของสมาชิกทุกคนๆละประมาณหนึ่งหยิบมือใส่รวมกันเป็นหนึ่งถ้วย) ข้าวเหนียวหนึ่งที่สมาชิกทุกคนนำมานั้นส่วนหนึ่งนำไปไหว้เพื่อให้ผีปู้ยาได้กินและส่วนที่เหลือสำหรับ ใช้กินร่วมกันหลังจากเสร็จพิธี

(2) อาหารคือยำไก่ 1 – 2 ถ้วย และซอ

(3) หนมและหรือผลไม้

(4) เมี่ยง บุหรี่ หมากและพลู

(5) เหล้า1ขวดและแก้ว1ใบที่มีเหล้าด้วย

(6) น้ำดื่มใส่น้ำต้นและแก้วใส่น้ำ

ฝ่ายแม่บ้านเมื่อเตรียมสำหรับอาหารและสิ่งของที่จะใช้ไหว้เรียบร้อยแล้ว จะนำไปให้ผู้ทำ พิธีสำหรับสถานที่ทำพิธีนั้นจะทำที่หน้าห้องผี(อยู่ในห้องนอนของแก๊ผี)หรือหอผีหรือตูบผีเท่านั้น ดังนั้นถ้าบ้านแก๊ผีมีหนึ่งผีแห่งเดียวคือรวมทั้งผีปู้ยา ผู้ทำพิธีก็จะทำที่หน้าห้องผีปู้ยาแห่งเดียวแต่ถ้า

บ้านเก้าผีที่แยกผีย่านบ้านสวนผีปู่ข้างบ้านหรือผีปู่ย่านบ้านและผีอาฮักอยู่ด้ายล่าง ผู้ทำพิธีก็จะต้องนำมารับอาหารแบ่งไปทำพิธีสองแห่ง

สำหรับอาหารและสิ่งของต่างๆเมื่อนำมาวางไว้ที่หน้าห้องผีหรือหอผีหรือตูปผีแล้ว ผู้ทำพิธีจะนั่งที่หน้ารับอาหารและสิ่งของที่ใช้ไหว้ นอกจากนั้นแล้วอาจจะมีเก้าอี้และสมาชิกผีเดียวกัน(ลูกเล่าลูกแบ่ง)มานั่งดูด้วยก็ได้ จากนั้นผู้ทำพิธีจะสื่อสารกับผีปู่ย่าเพื่อเชิญผีปู่ยามากินโดยใช้ภาษาพื้นเมือง

นอกจากนี้แล้วผู้ที่ร่วมในพิธีบางคนจะพูดเสริมผู้ที่ทำพิธีเช่นบางคนที่มีลูกหลานไปทำงานต่างจังหวัดจะพูดว่า

จากนั้นผู้ทำพิธีและสมาชิกผู้ที่นั่งดูจะพูดคุยเรื่องต่างๆเช่นการทำมาหากิน ลูกหลานอยู่ที่ไหนบ้าง เป็นต้น ซึ่งจะเป็นกลุ่มย่อยๆ ช่วงดังกล่าวหมายถึงเป็นช่วงเวลาที่ให้ผีปู่ย่าได้กินอาหารทิ้งระยะเวลาประมาณ 10 - 15 นาที จากนั้นผู้ทำพิธีจะเข้าไปนั่งที่เดิมและจะขอเก็บสิ่งของและขอให้ลูกหลานได้กินสิ่งของที่เหลือ

ผู้ทำพิธีจะบอกให้แม่บ้านช่วยกันยกสำหรับอาหารและสิ่งของที่ใช้ไหว้ออกไปข้างนอก ส่วนดอกไม้ ธูปและข้าวสารนั้นจะเก็บไว้บนหิ้งผี ถือเป็นอันเสร็จพิธีการเลี้ยงผีปู่ย่า ซึ่งจะเสร็จประมาณช่วงที่จะรับประทานอาหารกลางวัน อาหารที่นำออกมาจากพิธีการไหว้จะถูกนำมารวมกับอาหารที่เหลืออยู่เช่นข้าวเหนียวหนึ่งจากในพิธีไหว้จะนำมารวมกับข้าวเหนียวที่สมาชิกนำมาทั้งหมดและเช่นเดียวกันกับยำไก่จากในพิธีไหว้จะนำมารวมกับยำไก่ที่เหลืออยู่ จากนั้นสมาชิกจึงจัดแบ่งยำไก่และข้าวไปกินร่วมกัน รวมทั้งเหล่าที่ใช้เลี้ยงผีปู่ย่าแล้วจะนำมาแบ่งกันดื่มกิน พูดคุยซักถามสาระทุกข์สุขดิบ คนเฒ่าคนแก่สอนลูกหลาน วางแผนการช่วยเหลือ(เอามือกัน) สนุกสนานร่วมกันและแยกย้ายกันกลับบ้าน ก่อนกลับบ้านสมาชิกที่มาร่วมแต่ละครอบครัวจะนำอาหารที่เหลือกลับบ้านด้วย ผู้ที่ไม่ได้มาร่วมแต่ฝากเงินหรือสิ่งของมาร่วมก็จะได้รับแบ่งปันอาหารที่เหลือด้วยเช่นเดียวกัน

กลับจากพิธีการเลี้ยงผีปู่ย่า แต่ละครอบครัวได้อาหารที่เหลือจากในงานกลับมาบ้านด้วยอาหารดังกล่าวส่วนมากใช้เป็นอาหารมื้อค่ำ เมื่อสมาชิกในครอบครัวมากินข้าวร่วมกันแล้วปู่ ย่า ตา ยายหรือ พ่อ แม่จะสอนลูกหลาน โดยจะเริ่มพูดจากอาหารที่รับประทานในมือนั้นว่าได้มาจากในงานพิธีเลี้ยงผีปู่ย่าและจะเชื่อมโยงต่อว่าผีปู่ย่าคือใคร ผีปู่ย่าดูแลลูกหลานเรื่องอะไรบ้าง พร้อมทั้งชี้แนะให้เด็กทำความดี ไม่ทำผิดผีถ้าทำผิดผีแล้วจะถูกผีปู่ย่าลงโทษเช่นทำให้เจ็บ ป่วย เป็นต้น

2.6 การไหว้ – การเลี้ยงผีปู่ย่า ในปัจจุบัน

จากการศึกษาของผู้เขียน พบว่า รายละเอียด และองค์ประกอบต่างๆ ในการประกอบพิธีการเลี้ยงผีปู่ย่าตามประเพณีของตำบลวอแก้วไม่แตกต่างจากข้อมูลของอดุลย์ ดังที่กล่าวมาข้างต้น แต่ผู้เขียนมีข้อสังเกตว่า มีนัยยะความแตกต่างระหว่างคำว่า “การไหว้ผี” กับ “การเลี้ยงผี” ดังนั้น ผู้เขียนจึงแบ่งลักษณะการไหว้ และการเลี้ยงผีปู่ย่าไว้เป็น 3 ลักษณะ ได้แก่ การไหว้ผีปู่ย่าเพื่อขอพร และบนบานศาลกล่าว การเลี้ยงผีปู่ย่าตามประเพณี การเลี้ยงผีปู่ย่าในโอกาสพิเศษ

1) การไหว้เพื่อขอพร และบนบานศาลกล่าว

การไหว้ผีปู่ย่าในวาระต่างๆ เช่น การไหว้เพื่อขอพรให้ผีปู่ย่าปกปักรักษาเมื่อจะต้องเดินทางไกล อาจเป็นการไปไหว้ที่หน้าหอผีโดยไม่ต้องมีเครื่องไหว้ หรือการไหว้ขณะกำลังเดินทาง หรือการไหว้เพื่อขอพรให้ผีปู่ย่าช่วยเกี่ยวกับการเรียน การสอบเลื่อนชั้น เลื่อนตำแหน่ง การไหว้เพื่อขอให้หายจากอาการเจ็บไข้ได้ป่วย อาจเป็นการไปไหว้ที่หอผีปู่ย่าโดยไม่ต้องมีเครื่องไหว้ หรือไหว้โดยมีเครื่องไหว้ เช่น ดอกไม้ธูปเทียน เพื่อบนบานศาลกล่าวในกรณีที่ต้องการให้ผีปู่ย่าช่วยดลบันดาลให้เกิดสิ่งที่ตนต้องการอย่างแรงกล้า โดยสัญญาว่าจะกลับมาเลี้ยงผีปู่ย่าหากได้สิ่งที่ขอแล้ว เช่น การได้เลื่อนชั้น เลื่อนตำแหน่ง การหายป่วย การได้งาน หรือการไหว้ในช่วงงานประเพณีปีใหม่เมือง ซึ่งมีลูกหลานกลับมาเยี่ยมบ้านอย่างอบอุ่น คือ งานวันสงกรานต์ เป็นต้น

“ลูกหลานจะเดินทางไปไหนมาไหน ก็จะไปบอกกล่าว ไหว้ผีปู่ย่าให้คุ้มครอง”

(แม่เกียงคำ ตาอิน แก้วผีปู่ย่า บ้านทุ่งตุนแม่ติว อายุ 73 ปี สัมภาษณ์ วันที่ 30 ต.ค.2550)

“ ลูกสะใภ้ของแม่ที่ป่วยหนักอยู่โรงพยาบาล บอกให้แม่ไปไหว้ผีปู่ย่าเพื่อขอให้ช่วย หากหายจะเอาหัวหมูมาเลี้ยง จากนั้นไม่นานเขาก็หาย และกลับมาเลี้ยงผีปู่ย่า และช่วงปีใหม่เมือง เดือนเมษายน ก็จะมีการไหว้ผีปู่ย่า และขอพรให้คุ้มครองลูกหลานให้อยู่เย็นเป็นสุข เพราะเป็นช่วงที่มีลูกหลานมากันเยอะ ”

(แม่วัน เตชะอุด แก้วผีปู่ย่า บ้านวอแก้วอายุ 64 ปี, สัมภาษณ์ 13 ม.ค.2551)

เลี้ยงเพื่อพบปะสังสรรค์ หรืองานพบญาติ เดือน 9 เลี้ยงเมื่อเตรียมจะเข้าพรรษา เพราะช่วงเข้าพรรษา ถึงจะมีการบิณฑบาตศาลกล่าว ก็จะเลี้ยงไม่ได้ แต่ถ้าระหว่างนั้นมีการเจ็บไข้ได้ป่วยก็มาบิณฑบาตศาลกล่าวได้ แต่ออกพรรษาแล้วจึงจะมีการถวาย เพราะ ถือว่าช่วงนั้นผีปู่ย่าไม่อยู่ ผีปู่ย่าจำศีล หรือออกเดินทาง...”

“ วันที่ห้ามเลี้ยง คือ วันพระกับวันพุธ หากปีใดตรงกับวันพุธก็จะเลื่อนขึ้นมาให้เร็วขึ้นเช่นในปีนี้ วันแรม 13 ค่ำ เดือน 5 ตรงกับวันพุธที่ 5 มีนาคม 2551 ซึ่งแม่จะต้องไปคุยกับลูกสมาชิกว่าพวกเขาจะพร้อมเมื่อไหร่ เหตุที่ไม่เลี้ยงในวันพุธ ก็เพราะในอดีตกาลมา เขาถือว่า ผีบ้าน ผีป่า ผีเขาจะไม่ให้เลี้ยงในวันพุธ การรวมกัน(วันดา) ก็คือ ช่วงเช้าของวันที่มีการเลี้ยงผี แต่ละคนก็จะนำข้าวของต่างๆ มาร่วม และแก้ผ้าก็จะไปปักกวาดหอมผีเพื่อรอการทำพิธี ”

(แม่เกียงคำ ตาอิน แก้วผีปู่ย่า บ้านทุ่งตุ่นแม่ติ้ว อายุ 73 ปี สัมภาษณ์ วันที่ 5 ก.พ.2551)

รูปแบบพิธีกรรม ได้แก่

- สมาชิกเอาสิ่งของที่จะใช้ในพิธีการเลี้ยงผีปู่ย่ามารวมกัน
- ช่วยกันจัดเตรียมสิ่งของและทำอาหาร พร้อมกับการพูดคุยถามสารทุกข์สุขดิบของสมาชิก
- ทำพิธีไหว้ผีปู่ย่า มีผู้นำ 2 – 3 คนจากนั้นสมาชิกทั้งหมดจะพูดพร้อมกัน โดยเฉพาะช่วงที่ขอให้ผีปู่ย่าช่วยคุ้มครองดูแลลูกหลานให้อยู่ดีมีสุข
- การทำพิธีไหว้ผีปู่ย่า แบ่งเป็น 3 ช่วง แต่ละช่วงห่างกัน 10 – 15 นาที
- เสร็จพิธีกินอาหารร่วมกัน
- ช่วยกันเก็บกวาดทำความสะอาดบ้านเมื่อเสร็จเรียบร้อยแล้วแยกย้ายกันกลับ

3) การไหว้ - เลี้ยงผีปู่ย่าในโอกาสพิเศษ

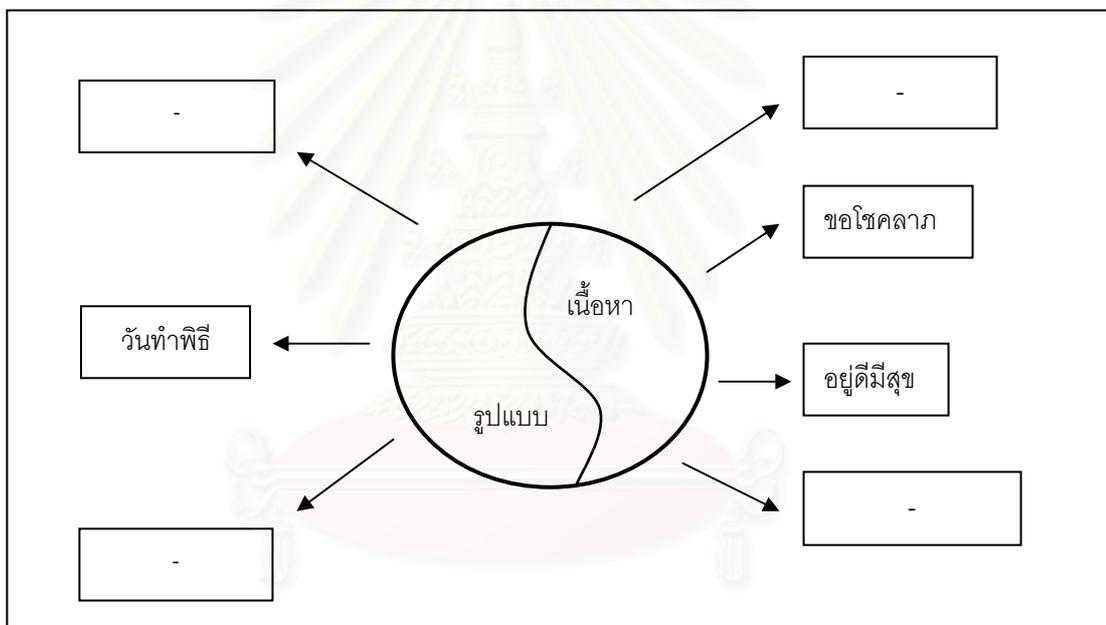
นอกจากการเลี้ยงผีปู่ย่าตามประเพณีเป็นประจำทุกปีแล้ว การเลี้ยงผีปู่ย่าในวาระโอกาสพิเศษ ยังถือว่ามีค่าสำคัญไม่แพ้กัน เช่น การเลี้ยงผีปู่ย่าเนื่องในโอกาสที่ลูกหลานขึ้นบ้านใหม่ การเลี้ยงผีปู่ย่าเพื่อบอกกล่าวเนื่องในโอกาสที่ลูกหลานจะแต่งงาน การเลี้ยงผีปู่ย่าเพื่อแก้บนหลังจากที่มีการบิณฑบาตศาลกล่าวเมื่อลูกหลานต้องประสบเคราะห์กรรม หรือพบเจอกับสิ่งเลวร้ายในชีวิต หรือประสบความสำเร็จดังปรารถนาตามที่ไปไหว้ขอกับผีปู่ย่าไว้ เช่น การสอบเลื่อนยศเลื่อนตำแหน่ง หรือการขอให้ได้งาน เป็นต้น

“เมื่อลูกหลานจะแต่งงานก็จะมีภาระเอาหัวหมูมาเลี้ยง มาบอกกล่าวแกผีปู่ย่าก่อน และพอถึงวันจะแต่งงานก็จะมาไหว้ผีปู่ย่าอีกครั้ง ผู้ที่เจ็บไข้ได้ป่วยหนัก จะเป็นจะตาย ไปหาหมอที่โรงพยาบาลก็ไม่หายก็จะมีภาระมาไหว้เพื่อบนบานศาลกล่าวกับผีปู่ย่า “บนขันตึก” หลังจากนั้นแล้วก็กลับหายเป็นปกติ เขาก็จะนำหัวหมูมาไหว้ ”

(พ่อหนานย้าย เมืองมูล กำลังผีบ้านทุ่งหก อายุ 64 ปี, สัมภาษณ์ วันที่ 14 ม.ค.2551)

2.7 ประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่าในช่วงประมาณ 10 ปี ก่อนมีการรื้อฟื้น (2536 - 2537)

ภาพที่ 4.2 แสดงรูปแบบ และเนื้อหาการเลี้ยงผีปู่ย่าช่วงประมาณ 10 ปี (2536 - 2537) ก่อนที่จะมีการดำเนินกิจกรรมการรื้อฟื้น

ที่มา : อุดุลย์ ดวงดีทวีรัตน์ และคณะ(2547)

ในช่วงประมาณ 10 กว่าปี(2536 -2537) ก่อนที่โครงการวิจัยของ อุดุลย์ และคณะจะเข้าไปดำเนินงานในพื้นที่(2546 -2547) พบว่า หน้าที่ของประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่า ที่ยังดำรงอยู่ในชุมชน คือ การทำหน้าที่ช่วยเหลือด้านจิตใจให้แก่สมาชิก ซึ่งหน้าที่นี้ยังสามารถช่วยสมาชิกบางคนได้อย่างต่อเนื่อง ดังนั้นในการทำพิธีการเลี้ยงผีปู่ย่าประจำปีของแต่ละกลุ่มนั้นสมาชิกที่มาร่วมส่วนมากเป็นผู้ที่ยังต้องการความช่วยเหลือในด้านกำลังใจ สำหรับสมาชิกคนอื่นๆที่ไม่ได้ต้องการความช่วยเหลือด้านนี้แล้วก็จะไม่เข้ามาร่วมในพิธี ซึ่งแต่ละคนก็จะให้เหตุผลต่างกันไป ส่วนมากบอกว่าไม่ว่างต้องไปทำงาน และมีบางคนบอกว่าลืมน

ตารางที่ 4.3 แสดงข้อมูลจากกลุ่มผีป่วนที่โครงการวิจัยของอดุลย์ ดวงดีทวีรัตน์ และคณะ(2547) ทดลองพัฒนาจำนวน 5 กลุ่ม เมื่อปี 2545 (ก่อนมีการรื้อฟื้น)

บ้านแก๊ผีป่วน	จำนวนสมาชิกทั้งหมด(ครอบครัว)	จำนวนสมาชิกมารวมปี 2545 (คน)	หมายเหตุ
แม่ปัด	138	32	ผู้เข้าร่วมมีผู้ชาย 5 คน
แม่เกียงคำ	35	6	ผู้เข้าร่วมเป็นแม่บ้านทั้งหมด
แม่มูล	48	5	ผู้เข้าร่วมเป็นแม่บ้านทั้งหมด
พี่ส้วน	39	8	ผู้เข้าร่วมเป็นแม่บ้านทั้งหมด
พี่บัวซอน	37	6	ผู้เข้าร่วมเป็นแม่บ้านทั้งหมด

ที่มา : อดุลย์ ดวงดีทวีรัตน์ และคณะ(2547)

สถานการณ์เกี่ยวกับจำนวนผู้เข้าร่วมในพิธีดังกล่าว พบว่า เป็นเช่นนี้มาประมาณ 10 ปีที่ผ่านมา จำนวนผู้มาร่วมอาจมีการเปลี่ยนแปลงบ้างแต่ไม่มากนัก (บางปีมากบางปีน้อยกว่านี้) กลุ่มคนที่เข้ามาส่วนมากเป็นคนหน้าเดิมๆ ซึ่งกลุ่มคนเหล่านี้นอกจากมาร่วมในประเพณีการเลี้ยงผีป่วนแล้ว บางครั้งเมื่อสมาชิกในครอบครัวมีปัญหาตัวแทนของสมาชิกในครอบครัว(ส่วนมากเป็นแม่บ้าน)จะมาพบกับผีป่วน

สิ่งของที่สมาชิกลำมาร่วมในพิธีกรรมไม่แตกต่างจากในอดีต คือ (1) เป็นสิ่งของที่สมาชิกต้องนำมามีข้าวสาร(เปลี่ยนจากข้าวตอกเนื่องจากหายาก) ดอกไม้ ธูป ไข่หรือไข่ และข้าวหนึ่ง (2) สิ่งของอื่นๆที่แล้วแต่ว่าสมาชิกคนใดจะนำมาเพิ่มเติม เช่น หมาก พลุ บุหรี่ ขนม ผลไม้ต่างๆ และ เหล้า เป็นต้น

รูปแบบพิธีกรรม

- สมาชิกเอาสิ่งของที่จะใช้ในพิธีการเลี้ยงผีป่วนมารวมกัน
- ช่วยกันจัดเตรียมสิ่งของและทำอาหาร พร้อมกับทำการพูดคุยถามสารทุกข์สุขดิบของสมาชิก
- ทำพิธีไหว้ผีป่วน มีผู้นำ 2 - 3 คนจากนั้นสมาชิกทั้งหมดจะช่วยกันพูดโดยเฉพาะช่วงที่ขอให้ผีป่วนช่วยคุ้มครองดูแลลูกหลานให้อยู่ดีมีสุข
- เสริ้จพิธีกินอาหารร่วมกัน
- ช่วยกันเก็บกวาดทำความสะอาดบ้านเมื่อเสร็จเรียบร้อยแล้วแยกย้ายกันกลับบ้าน

2.8 การเลี้ยงผีปู่ย่าในช่วงที่มีการรื้อฟื้น (2546 - 2547)

จากการศึกษา พบว่า ในช่วงที่มีการรื้อฟื้นประเพณีผีปู่ย่า โดยโครงการวิจัยของ อุดุลย์ ดวงดีทวีรัตน์ และคณะในช่วงปี 2546 – 2547 นั้น ได้มีการทำงานร่วมกับชุมชนอย่างใกล้ชิดทั้ง สภาวัฒนธรรมตำบลวอแก้ว และองค์การบริหารส่วนตำบลวอแก้ว มีการจัดเวทีเพื่อระดมความคิดเกี่ยวกับกระบวนการรื้อฟื้นผีปู่ย่าหลายครั้ง รวมทั้งการหาแนวทางการสืบทอดผีปู่ย่าด้วย

ประเด็นหนึ่งที่มีการหยิบยกขึ้นมาหารือเพื่อปรับเปลี่ยน คือ การขอความร่วมมือจากเจ้าผีต่างๆ ให้มีการจัดงานประเพณีไหว้ผีปู่ย่าให้ตรงกัน 1 ครั้ง ในวันแรม 13 ค่ำ เดือน 5 เพื่อให้ลูกหลานที่เป็นนักเรียน หรือคนที่อยู่ไกลสามารถเดินทางมาร่วมงานได้ ซึ่งในช่วงแรกนั้นยังไม่ได้ได้รับความยินยอมจากเจ้าผีที่มีการเลี้ยงผีในวันแรม 13 ค่ำ เดือน 9 เพราะชาวบ้านเชื่อว่า เรื่องวันเวลา ไม่สามารถปรับเปลี่ยนได้ เพราะผีปู่ย่าเป็นสิ่งลึกลับที่ปฏิบัติสืบทอดกันมานาน แต่เมื่อทีมวิจัยได้มีการสืบหาข้อมูล หรือหลักฐานอื่นๆ ในอดีตมายืนยันว่า ในอดีตก็เคยมีการปรับเปลี่ยนในลักษณะเดียวกันนี้เช่นกัน ซึ่งเมื่อชี้ให้เห็นการปรับเปลี่ยนที่เป็นมาในอดีต พร้อมกับมีประชาชนชาวบ้านช่วยอธิบายเพิ่มเติมว่า ในอดีตก็มีการปรับเปลี่ยนกันมาตลอด ดังนั้น ก็สามารถปรับเปลี่ยนได้ **“มันอยู่ที่ปากคน ที่ต้องไปขอ”** ว่าจะเปลี่ยนอะไร เพราะอะไร ถ้าผีปู่ย่ายินยอมให้เปลี่ยนก็ จะไม่มีอะไรเกิดขึ้น แต่ถ้าผีปู่ย่าไม่ยอมก็ขอให้มาเข้าฝัน

ดังที่นายนายสุพรรณ ไชยลังกา อดีตนักวิจัยเรื่องผีปู่ย่า ปัจจุบันมีตำแหน่งเป็นนายก องค์การบริหารส่วนตำบลวอแก้ว ได้เล่าว่า

“ชาวบ้านเชื่อว่า เรื่องวัน เวลาต่างๆ ไม่สามารถปรับเปลี่ยนได้ เพราะมันเป็นสิ่งลึกลับที่ปฏิบัติสืบทอดกันมา แต่เราก็อธิบายให้เห็นว่า มันมีการปรับเปลี่ยนมาตลอด เช่น เมื่อก่อน หากมีการผิผี หรือ การแต่งงาน จะมีการเลี้ยงลูกขึ้น (ลูกเขย) จะมีการเลี้ยงหมูตัวใหญ่ที่เมื่อเอามือกำขาหมูแล้วเต็มกำมือ แต่ต่อมาภายหลังก็มีการขอว่า ขอเลี้ยงแค่หัวหมูก็พอ เพราะราคาหมูมันแพง..”

(สัมภาษณ์ วันที่ 6 ก.พ.2551)

เมื่อทีมวิจัย สภาวัฒนธรรมตำบล องค์การบริหารส่วนตำบล และชาวบ้านตำบลวอแก้ว มีความเห็นตรงกันเช่นนั้นแล้ว จึงมีการประกาศโดยกำนันตำบลวอแก้ว เรื่องขอความร่วมมือว่า ให้แต่ละเจ้าผีมีการจัดงานประเพณีไหว้ผีปู่ย่าให้พร้อมเพรียงกัน คือ วันแรม 13 ค่ำ เดือน 5 พร้อมทั้งขอความร่วมมือไปยังโรงเรียนต่างๆ ที่อยู่ในพื้นที่ตำบลวอแก้ว ได้แก่ โรงเรียนวอแก้ววิทยา

(โรงเรียนขยายโอกาสทางการศึกษา) โรงเรียนบ้านทุ่งนก และโรงเรียนบ้านทุ่งผา (ประถมศึกษา) ให้มีการหยุดเรียนเพื่อให้นักเรียนสามารถเดินทางไปร่วมงานไหว้ผีปู่ย่าร่วมกับญาติพี่น้องของตนที่บ้านเก่าได้

กิจกรรมก่อนวันทำพิธีการเลี้ยงผีปู่ย่า

1. กิจกรรมการมีส่วนร่วมของโรงเรียน ที่เกี่ยวข้องกับประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่า

- เวทีกระตุ้นและสร้างความตระหนักรู้เรื่องประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่า
- ครูลงพื้นที่ชุมชนเพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลเรื่องประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่า
- เวทีแลกเปลี่ยนประสบการณ์เรื่องประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่า
- อบรมการจัดทำหลักสูตรท้องถิ่นเรื่องประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่า
- คณะครูในโรงเรียนร่วมกันพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นเรื่องประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่า
- ครูนำเสนอหลักสูตรท้องถิ่นเรื่องประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่าต่อคณะกรรมการสภาวัฒนธรรมตำบล
- ครูจัดการเรียนการสอนเรื่องประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่า โดยให้ชุมชนมีส่วนร่วม
- การติดตามประเมินผล

2. กิจกรรมการมีส่วนร่วมของศิลปินในพื้นที่

- ศิลปินในพื้นที่ศึกษาข้อมูลระดับลึกเรื่องผีปู่ย่า
 - การวิเคราะห์ความต้องการของกลุ่มเป้าหมาย
 - เขียนบทเพลงซอที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่า
 - ฝึกสอนเยาวชนที่สนใจเรื่องการซอ
 - ศิลปินร่วมกับเยาวชนบันทึกซอผีปู่ย่า
 - ผู้นำชุมชนแต่ละหมู่บ้านประชาสัมพันธ์และเปิดซอผีปู่ย่าผ่านหอกระจายข่าว
- ก่อนวันทำพิธีเลี้ยงผีปู่ย่า 2 - 3 วัน

3. กิจกรรมการสร้างเสริมและพัฒนากลุ่มผีปู่ย่า

- แก้วผีและ/หรือตัวแทนกำลังผี(ของกลุ่มผีปู่ย่าที่จะทำการทดลองพัฒนาจำนวน5กลุ่ม) ไปประสานงานกับกำลังผีหลักในกลุ่มของตนเองเพื่อชี้แจงนโยบายของสภาวัฒนธรรมฯและแนวทางการดำเนินการทดลองพัฒนากลุ่มผีปู่ย่า พร้อมทั้งนัดกลุ่มเป้าหมายเพื่อจัดเวทีครั้งละกลุ่ม

- จัดเวทีกลุ่มละ 1 ครั้ง (กลุ่มเป้าหมายเป็นเก้าอี้และกำลังผีหลักของกลุ่ม) ประเด็นการพูดคุย ให้ความรู้และสร้างความเข้าใจเรื่องประเด็นการเลี้ยงผีปู่ย่า ให้กลุ่มเป้าหมายร่วมกันวิเคราะห์ปัญหาของสมาชิกในกลุ่มพร้อมทั้งหาแนวทางการแก้ไขปัญหา การวิเคราะห์ปัญหาในการจัดพิธีการเลี้ยงผีปู่ย่าที่ผ่านมา ความต้องการ/สิ่งที่อยากเห็นในการจัดพิธีการเลี้ยงผีปู่ย่าในครั้งต่อไปและแนวทางการแก้ไข ให้กลุ่มเป้าหมายวางแผนเตรียมงานสำหรับจัดพิธีการเลี้ยงผีปู่ย่าในครั้งต่อไป โดยกิจกรรมทั้งหมดเน้นที่หน้าที่ของประเด็นการเลี้ยงผีปู่ย่าคือการช่วยเหลือเกื้อกูลกันของสมาชิกในกลุ่มเครือญาติเดียวกัน

ตารางที่ 4.4 แสดงข้อมูลเปรียบเทียบจากกลุ่มผีปู่ย่าที่ทดลองพัฒนาจำนวน 5 กลุ่ม ก่อนมีการรื้อฟื้น(2545) กับช่วงหลังจากที่มีการรื้อฟื้น (2546)

บ้านเก้าอี้ปู่ย่า	จำนวนสมาชิกทั้งหมด(ครอบครัว)	จำนวนสมาชิกมารวมปี 2545 (คน)	จำนวนสมาชิกมารวมปี2546 (คน)
แม่ปัด	138	32	96
แม่เกียงคำ	35	6	28
แม่มูล	48	5	34
พี่สีวัน	39	8	29
พี่บัวซอน	37	6	25

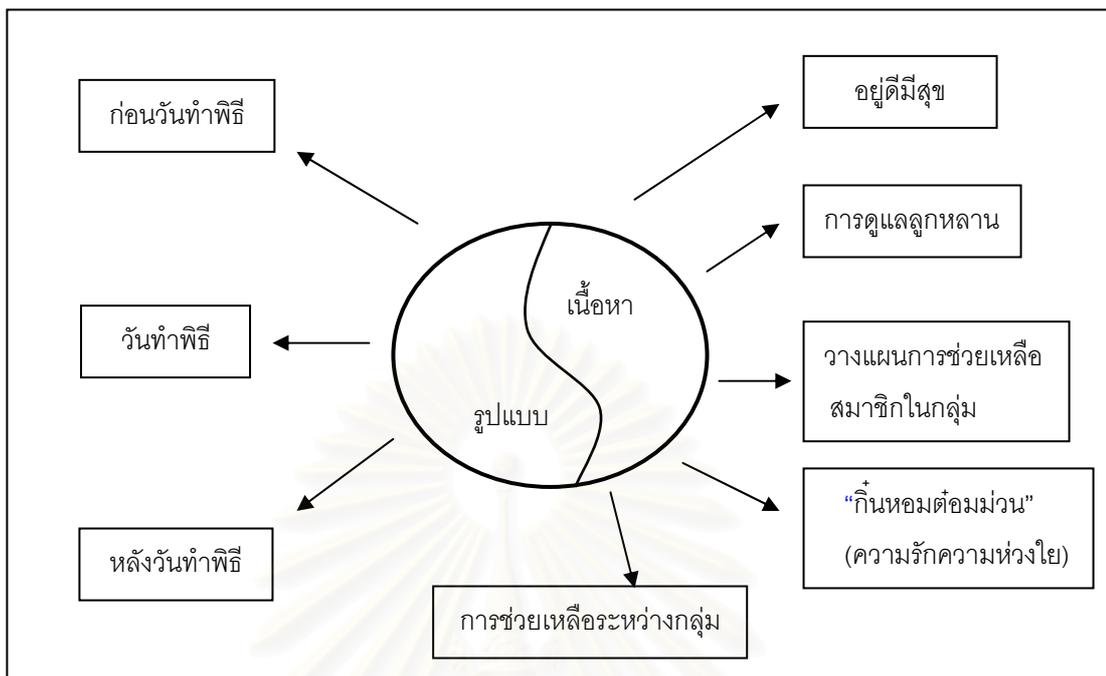
ที่มา : อดุลย์ ดวงดีทวีรัตน์ และคณะ(2547)

- จำนวนสมาชิกมารวมปีนี้ทุกกลุ่มมีทั้งพ่อบ้าน แม่บ้าน และผู้สูงอายุ บางกลุ่มมีเด็กและเยาวชนเข้าร่วมด้วย

- แต่ละกลุ่มมีกิจกรรมที่หลากหลายเน้นที่หน้าที่ของประเด็นการเลี้ยงผีปู่ย่า

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาพที่ 4.3 แสดงรูปแบบ และเนื้อหาการเลี้ยงผีปู่ย่าช่วงที่มีการดำเนินกิจกรรมการรื้อฟื้น

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ตารางที่ 4.5 เปรียบเทียบผลการทดลองพัฒนาและสืบทอดประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่า

ก่อนมีโครงการวิจัย	เมื่อมีโครงการวิจัย
<p>1.ก่อนวันทำพิธีเลี้ยงผีปู่ย่า</p> <ul style="list-style-type: none"> - คณะกรรมการสภาวัฒนธรรมตำบล, คณะกรรมการองค์การบริหารส่วนตำบล, ปราชญ์ชาวบ้านและแกนนำกลุ่มผีปู่ย่า ไม่มีบทบาทในการสร้างเสริมและพัฒนา กลุ่มผีปู่ย่า - โรงเรียนไม่มีบทบาทในการสร้างเสริมพัฒนาและสืบทอดประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่า 	<ul style="list-style-type: none"> - คณะกรรมการสภาวัฒนธรรมตำบล, คณะกรรมการองค์การบริหารส่วนตำบล, ปราชญ์ชาวบ้านและแกนนำกลุ่มผีปู่ย่า มีบทบาท ในการร่วมกันวางเป้าหมายในการพัฒนาคน(สมาชิกกลุ่มผีปู่ย่า) โดยใช้ประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่าเป็นสื่อในการขับเคลื่อน - แกนนำแต่ละกลุ่มผีปู่ย่า มีเวทีหาแนวทางการพัฒนาคุณค่าของประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่า เพื่อรับใช้สมาชิกในกลุ่มฯ - สมาชิกในชุมชนมีส่วนร่วมในการรณรงค์(ในและนอกชุมชน) ให้ความรู้เกี่ยวกับคุณค่าของประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่า โดยมีการประสานสื่อหลากหลายชนิด - โรงเรียนมีการจัดทำหลักสูตรท้องถิ่นและจัดการเรียนการสอนเรื่องประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่า โดยให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วม
<p>2.วันทำพิธีเลี้ยงผีปู่ย่า</p> <ul style="list-style-type: none"> - เน้นรูปแบบ ที่เป็นพิธีกรรม - มีจำนวนสมาชิกมาร่วมน้อย ผู้มาร่วมส่วนมากเป็นผู้หญิงอายุประมาณ 40 ปีขึ้นไป 	<ul style="list-style-type: none"> - เน้นรูปแบบและคุณค่า - แกนนำกลุ่มผีปู่ย่ามีบทบาทมากขึ้น - เป็นเวทีสาธารณะที่ให้สมาชิกผู้ที่เกี่ยวข้องมีโอกาสมีส่วนร่วม - มีจำนวนสมาชิกมาร่วมมากขึ้น ผู้มาร่วมมีทั้งเด็ก เยาวชน ผู้ปกครองและผู้สูงอายุ
<p>3.หลังวันทำพิธีเลี้ยงผีปู่ย่า</p> <ul style="list-style-type: none"> - ไม่มีกิจกรรมที่ต่อเนื่อง 	<ul style="list-style-type: none"> - แต่ละกลุ่มผีปู่ย่ามีกิจกรรมที่ต่อเนื่อง - โรงเรียนมีกิจกรรมการเรียนการสอนเรื่องประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่าที่ต่อเนื่อง - คณะกรรมการสภาวัฒนธรรมตำบล, คณะกรรมการองค์การบริหารส่วนตำบล, ปราชญ์ชาวบ้านและแกนนำกลุ่มผีปู่ย่ามีเวทีระดับตำบลที่ต่อเนื่อง

2.9 การไหว้ - เลี้ยงผีปู่ย่าในช่วงหลังการรื้อฟื้น (2548 - 2551)

จากการศึกษา หลังจากที่มีการรื้อฟื้นประเพณีผีปู่ย่าผ่านไปเป็นเวลา 4 – 5 ปี พบว่า เก้า ผีต่างๆ ยังมีการไหว้ผีปู่ย่าแบบในอดีตที่เคยเป็นมา ได้แก่ การไหว้ผีปู่ย่าตามประเพณีนั้น บางกลุ่มจัดเพียงครั้งเดียวในวันแรม 13 ค่ำ เดือน 5 (ราวเดือนกุมภาพันธ์ หรือ มีนาคม) และบางกลุ่มจัดปีละ 2 ครั้ง ทั้งในเดือน 5 และ วันแรม 13 ค่ำ เดือน 9 (ราวเดือนมิถุนายน หรือ กรกฎาคม)และบางกลุ่มจัดครั้งเดียว คือ เฉพาะ วันแรม 13 ค่ำ เดือน 9

ส่วนการไหว้ผีปู่ย่าในช่วงโอกาสพิเศษ หรือการไหว้ทั่วไปก็ยังมีอยู่เช่นที่ผ่านมา สิ่งที่ใช้ในการเลี้ยงผีปู่ย่าหลักๆ ได้แก่ ไก่ และไข่ โดยได้รับคำบอกเล่าทั้งจากเก้าผี และกำลังผีหลายคนว่า การเลี้ยงผีปู่ย่า จะใช้ไก่และไข่เลี้ยงติดต่อกันเป็นเวลา 3 ปี เมื่อเข้าสู่ปีที่ 4 ก็จะไปเปลี่ยนมาใช้จิ้ง (เนื้อหมูเนื้อวัว) แทน กล่าวคือ ขึ้นไก่เลี้ยง 3 ปี เว้น 1 ปี เหตุผล คือ เมื่อก่อนชาวบ้านมีการเลี้ยงผีปู่ย่าด้วยไก่มาโดยตลอด แต่อยู่มาปีหนึ่งที่ไก่ในหมู่บ้านล้มตายลงจำนวนมาก เนื่องจากเป็นโรค ดังนั้น ชาวบ้านจึงเปลี่ยนมาเป็นการเลี้ยงด้วยเนื้อหมูแทน นับตั้งแต่นั้นมา จึงมีการเลี้ยงผีปู่ย่าด้วยไก่ 3 ปี เว้นด้วยการเลี้ยงเนื้อหมู 1 ปี

การไหว้ หรือการเลี้ยงผี ยังคงแบ่งเป็น 3 ลักษณะ ได้แก่ การไหว้ผีปู่ย่าเพื่อขอพร และบนบานศาลกล่าว การเลี้ยงผีปู่ย่าตามประเพณี การเลี้ยงผีปู่ย่าในโอกาสพิเศษ นอกจากนั้นวันห้ามเลี้ยงผีปู่ย่า หรือวันเลี้ยงผีปู่ย่าก็ยังคงมีลักษณะเช่นเดียวกับในช่วงก่อนที่จะมีการรื้อฟื้น กล่าวคือ ห้ามเลี้ยงผีปู่ย่าในวันพุธ ถ้าตรงก็ให้วันเข้ามา แต่ละกลุ่ม / เก้าผีก็ยังคงมีการเลี้ยงผีปู่ย่าทั้งในวันแรม 13 ค่ำ เดือน 5 และวันแรม 13 ค่ำ เดือน 9 โดยความสำคัญจะอยู่ที่ในวันงานเลี้ยงผีปู่ย่าเท่านั้น

“วันที่ห้ามเลี้ยง คือ วันพระกับวันพุธ หากปีใดตรงกับวันพุธก็จะเลื่อนขึ้นมาให้เร็วขึ้นเช่นในปีนี้ วันแรม 13 ค่ำ เดือน 5 ตรงกับวันพุธที่ 5 มีนาคม 2551 ซึ่งแม่จะต้องไปคุยกับลูกสมาชิกว่าพวกเขาจะพร้อมเมื่อไหร่ เหตุที่ไม่เลี้ยงในวันพุธ ก็เพราะในอดีตกาลมา เขาถือว่า ผีบ้าน ผีป่า ผีเขาจะไม่ให้เลี้ยงในวันพุธ การรวมกัน(วันดา) ก็คือ ช่วงเช้าของวันที่มีการเลี้ยงผี แต่ละคนก็จะนำข้าวของต่างๆ มาร่วม และเก้าผีก็จะไปปิดกวาดหอบผีเพื่อรอการทำพิธี”

(แม่เกียงคำ ตาอิน เก้าผีปู่ย่าบ้านทุ่งตุ่นแม่ติว อายุ 73 ปี, สัมภาษณ์ วันที่ 5 ก.พ.2551)

“ก่อนถึงวันก็อาจมีการปรึกษาหารือกันบ้างเกี่ยวกับเรื่องวันจัดงาน หรือเรื่องทั่วไป ส่วนเรื่องกิจกรรมที่ลูกสมาชิกมาทำร่วมกันนั้นจะมาทำช่วยกันในช่วงเช้าของวันเลี้ยงผีเลย เช่น การไปซื้อไก่ หรือข้าวของเครื่องไหว้ต่างๆ โดยใช้เงินจากกองทุนผีปู่ย่า ”

(พ่อหนานย้าย เมืองมูล กำลังผีบ้านทุ่งหก อายุ 64 ปี, สัมภาษณ์ วันที่ 14 ม.ค.2551)

รูปแบบพิธีกรรม ได้แก่

- สมาชิกเอาสิ่งของที่จะใช้ในพิธีการเลี้ยงผีปู่ย่ามารวมกัน
- ช่วยกันจัดเตรียมสิ่งของและทำอาหาร พร้อมกับการพูดคุยถามสารทุกข์สุขดิบของสมาชิก
- ทำพิธีไหว้ผีปู่ย่า มีผู้นำ 2 – 3 คนจากนั้นสมาชิกทั้งหมดจะพูดพร้อมกัน โดยเฉพาะช่วงที่ขอให้ผีปู่ย่าช่วยคุ้มครองดูแลลูกหลานให้อยู่ดีมีสุข
- การทำพิธีไหว้ผีปู่ย่า แบ่งเป็น 3 ช่วง แต่ละช่วงห่างกัน 10 – 15 นาที
- เสร็จพิธีกินอาหารร่วมกัน
- ช่วยกันเก็บกวาดทำความสะอาดบ้านเมื่อเสร็จเรียบร้อยแล้วแยกย้ายกันกลับ

2.10 ข้อห้าม และการผิดผีในอดีต

จากการศึกษาของ อุดุลย์ ดวงดีทวีรัตน์ และคณะ(2547) พบว่า ในอดีตนั้น การแော်สาว และการนั่งคู่บ่าวสาวในเวลากลางคืนนั้น จะไม่มีการลวงเกินกัน จนกว่าจะได้รับปากฝากรักกันแล้ว เรียกว่า เป็น “ตัวพ่อ ตัวแม่” (คู่รัก) กัน ตามสำนวนของชาวเหนือ จึงจะลวงละเกินกันในงานองที่เรียกว่า “ผิดผี หรือ การผิดผี” และการผิดผีจะทำได้ต่อเมื่อฝ่ายหญิงมีความเต็มใจ มิใช่ทำด้วยการข่มขืนใจ และการผิดผีไม่ได้หมายถึงการได้เสียซึ่งกันและกันเพียงอย่างเดียว แม้แต่การถูกเนื้อต้องตัว จับมือถือแขนหรือการลวงล้ำเข้าไปในเขตหวงห้ามของครอบครัว เช่น เขตห้องนอน ก็ถือเป็นการผิดผี แม้ว่าจะไม่ได้มีการแตะเนื้อต้องตัวหญิงสาวเลยก็ตาม

เมื่อมีการเสียผีตามประเพณีแล้ว ก็เชื่อว่าฝ่ายชายจะได้หญิงสาวมาเป็นภรรยา เพราะการผิดผีไม่ได้หมายถึงการแต่งงาน หากว่าฝ่ายหญิงไม่ได้ยินยอมด้วย ซึ่งเรียกได้ว่าเป็นอำนาจของฝ่ายหญิง

ประเด็นเรื่องการผิดผี และการอบรมสั่งสอนลูกสาวในตำบลวอแก้วนั้น ผู้ที่มีบทบาทหลักคือ ปู่ ย่า ตา ยาย หรือผู้ที่เป็นพ่อแม่ที่จะสั่งสอนลูกหลานของตนเอง

ตารางที่ 4.6 ข้อห้าม และการผิดผีที่สำคัญของตำบลวอแก้ว

ข้อห้าม – การผิดผี ใน อดีต	ช่วงร้อยปี (2546 - 2547)	
	มีบ้าง	หายไป
1. แต่งงาน (ต้องบอกผี)	✓	
2. ผู้หญิงไปมีคู่	✓	
3. ผู้ชายจับมือถือแขน		✓
4. ผู้ชายพาผู้หญิงมานอนที่บ้าน(มีเพศสัมพันธ์ – ผิดผีฝ่ายชาย)	✓	
5. ผู้หญิงพาผู้ชายมานอนที่บ้าน (มีเพศสัมพันธ์ – ผิดผีฝ่ายหญิง)	✓	
6. หญิงสาวไปนอนบ้านคนอื่นพ่อแม่ไม่รู้		✓
7. หญิงสาวนอกถิ่นนอกทาง (มีเพศสัมพันธ์)		✓
8. ผู้หญิงไปไหนกับผู้ชาย		✓
9. ผู้ชายไปเที่ยวบ้านผู้หญิงแล้วข้ามแป้นต้อง(หากไม่มีแป้นต้อง ผู้ชายเอาหัวพันขอบประตูห้องนอนก็ถือว่าผิดผี)		✓
10. ญาติพี่น้องผีเดียวกันทะเลาะกัน	✓	
11. ทำอะไรไม่บอกกล่าวเช่น - การรื้อบ้าน ปลูกบ้านและขึ้นบ้านใหม่ - เดินทางไกลหรือไปทำงานหรือไปค้าขายต่างถิ่น - ลูกไปเรียน ไปเป็นทหาร - เอาสัตว์ใหญ่มาเลี้ยงในบ้านเช่น หมู วัว ควาย ช้าง ม้า	✓	

ที่มา : อุดลย์ ดวงดีทวีรัตน์ และคณะ(2547)

จากข้อมูลในตาราง ผู้เขียนวิเคราะห์ว่า ข้อห้าม และการผิดผีที่เคยมีมาแต่ในอดีตจนมาถึงช่วงปี 2546 – 2547 ส่วนที่ยังมีอยู่บ้าง เป็นส่วนที่น่าจะอยู่ในวัยคนทำงาน หรือวัยผู้ใหญ่เป็นหลัก เช่น เรื่องการแต่งงาน ผู้หญิงไปมีคู่ ผู้ชายพาผู้หญิงมานอนที่บ้าน(มีเพศสัมพันธ์ – ผิดผีฝ่ายชาย หรือแม้แต่การรื้อบ้าน ปลูกบ้าน เป็นต้น ส่วนข้อห้ามและการผิดผีที่หายไปเกือบครึ่งหนึ่งของจำนวนทั้งหมด เป็นข้อที่มีความสำคัญ หรือเป็นคุณค่าของประเพณีผีปู่ย่า ที่คอยป้องกันไม่ให้เกิดปัญหาต่างๆ ตามมาในกลุ่มเด็กและเยาวชน เช่น ปัญหาการมีเพศสัมพันธ์ก่อนวัย

อันควร ปัญหาการท้องก่อนแต่ง เป็นต้น ดังนั้น พฤติกรรมที่เกิดจากข้อห้ามที่หายไปนั้น จึงน่าจะเป็นพฤติกรรมที่เกิดขึ้นกับกลุ่มเด็กและเยาวชน ซึ่งอาจเกิดขึ้นเนื่องจากการที่อยู่ไกลหูไกลตาพ่อแม่ ไม่ว่าจะเป็นการไปเรียนหนังสือในเมืองแล้วพักหอพัก หรือการไปทำงานที่อื่น เช่น พฤติกรรมการให้ผู้ชายจับมือถือแขน หญิงสาวไปนอนบ้านคนอื่นพ่อแม่ไม่รู้ หญิงสาวนอกกลุ่มนอกลทาง (มีเพศสัมพันธ์) เป็นต้น

ในปัจจุบันพบว่า สถานการณ์ และข้อห้ามการผิดผีต่างๆ ที่มีการปฏิบัติ และที่หายไปอยู่ในสถานการณ์ที่ไม่แตกต่างไปจากช่วงปี 2546 – 2547 มากนัก เพราะข้อห้ามที่ยังคงอยู่ส่วนใหญ่เป็นความเชื่อของกลุ่มคนที่อยู่ในวัยทำงาน หรือพ่อแม่บ้านเป็นหลัก ส่วนกลุ่มเด็กและเยาวชนยังมีการละเลยข้อห้ามเหล่านี้อยู่

“เรื่องชู้สาว ที่ไปทำอะไรไม่ได้ ถ้ามีกรณีนี้เกิดขึ้น ฝ่ายหญิงจะต้องเก็บดอกไม้ไปถวายผีปู่ย่า โดยผู้หญิงที่ไปเล่นกับบ่าว ก่อนวัยอันควร หรือชิงสุกก่อนห่าม ก็มักจะมีอันเป็นไป เมื่อไปหาเมื่อ(หมอบ้านาย) ก็จะถูกทักว่าไปทำอะไรที่ผิดหญิง ผิดชายมาหรือเปล่า เพราะในอดีตนั้นหญิงชายจะแตะต้องตัวกันไม่ได้เลย แต่ในปัจจุบันนั้นมันไม่ใช่ ทั้งหญิง ชาย กลายเป็นเพื่อนกันหมดแล้ว ฉะนั้น ในอดีต หากผู้หญิงไปทำอะไรที่ไม่ดีเชิงชู้สาวก็ต้อง “เสียดอก” หาดอกไม้มาถวายเพื่อขอขมา เมื่อก่อนจะมีเรื่องราวลักษณะนี้บ่อยมาก แต่ปัจจุบันนี้ไม่ค่อยได้ยินแล้ว

(แม่วัน เตชะอุด แก้วผีฟ้า บ้านวอแก้ว อายุ 64 ปี สัมภาษณ์ วันที่ 13 ม.ค.2551)

การประพฤติ ปฏิบัติของผู้หญิงที่ไม่เหมาะสม เช่น การกินเหล้าเมายากับผู้ชาย หรือไม่ยอมเชื่อฟังคำสั่งสอนของพ่อแม่ ก็ถือว่าเป็นการผิดผีที่มีการย้ำเตือนแก่ลูกผู้หญิงอยู่เสมอ ดังที่แม่วัน เตชะอุด ยกกรณีของผู้หญิงที่เป็นลูกเหล้าลูกเบ็งที่ไม่เชื่อฟังพ่อแม่ แล้วต้องเสียชีวิตจากอุบัติเหตุ อย่างปริศนา ภายหนึ่งเมื่อปี 2550 ว่าเป็นผู้หญิงลูกเหล้าลูกเบ็งของตน ที่ดื่มเหล้าในงานบุญกับกลุ่มผู้ชาย แล้วจะถอดเสื้อผ้าโดยไม่อายใคร แต่ต่อมาไม่เท่าไรผู้หญิงคนนั้นก็ประสบอุบัติเหตุเสียชีวิต และเป็นที่เล่าขานของญาติพี่น้องและชาวบ้าน ดังนั้น ยิ่งเป็นการตอกย้ำในหมู่เครือญาติถึงเรื่องการผิดผีกันมากขึ้น

นอกจากนั้น แม่เกียงคำ ตาอิน ยังเล่าอีกว่า ในอดีตนั้น พ่อแม่จะมีการสั่งสอนลูกหลานเกี่ยวกับเรื่องผีปู่ย่า จะไม่มีใครกล้าละเมิดหรือฝ่าฝืน ไม่มีการชิงสุกก่อนห่าม และหนุ่มสาวก็จะมีอาการลวงละเมิดกัน เรียกว่า “จับมือเสียไก่ จับไหล่เสียหัวหมู”

แต่ปัจจุบัน พบว่า เมื่อลูกหลานออกไปเรียน หรือไปทำงานที่อื่น โอกาสที่พ่อแม่ และปู่ย่า ตายายจะได้อบรมสั่งสอนลูกหลานก็ลดน้อยลงไป

“สมัยก่อน ที่มักจะได้รับการสั่งสอนจากผู้ใหญ่เสมอว่า “ทำอะไรระวังจะผิดผี” ซึ่งผีนั้นก็ คือ “ผีปู่ย่า” ซึ่งสมัยก่อนนั้นก็จะมีคำสอนว่า ญาติพี่น้องกันห้ามแต่งงานกัน ถือว่าเป็นผีเดียวกัน ผู้หญิงก็จะรักษานวลสงวนตัว เมื่อมีการปอຍหลวงในหมู่บ้านใดก็จะไม่มีการทะเลาะ ชกต่อยกันของ วัยรุ่น เพราะหากจะชกต่อยกันแล้วมีคนบอกว่าเป็นญาติกันนะ เป็นผีเดียวกันนะ ก็จะไม่ทำ ไม่มี การชกต่อยกัน แต่ในสมัยนี้คนไม่รู้จักกัน จะทะเลาะชกต่อยกัน เมื่อทำไปแล้วก็เพิ่งมารู้จาก ญาติผู้ใหญ่ว่าเป็นญาติพี่น้องกัน แต่ก็ทำไปแล้ว ผู้ใหญ่ก็ได้แต่เสียใจ”

(นางนิภาพร กันทะอินทร์ ครูโรงเรียนบ้านทุ่งหอก สัมภาษณ์ วันที่ 5 มี.ค.2551)

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทที่ 5

ผลการวิจัย

การศึกษา เรื่อง “กระบวนการสื่อสารของชุมชนในการสืบทอดประเพณีผีปู่ย่า” ตำบลอ่าวแก้ว อำเภอห้างฉัตร จังหวัดลำปาง เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ด้วยการศึกษาค้นคว้าและวิเคราะห์จากเอกสารที่เกี่ยวข้อง (Documentary Research) การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (Indepth Interview) การสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการ (Informal Interview) และการสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participatory Observation) ผู้เขียนขอนำเสนอผลการวิจัย ดังนี้

1. บทบาทหน้าที่ของประเพณีผีปู่ย่าจากอดีตถึงปัจจุบันหลังจากที่มีการรื้อฟื้นที่มีการเปลี่ยนแปลงไปอย่างไรบ้าง (คงเดิม / หายไป / คลี่คลาย / หน้าที่ใหม่) และอะไรคือปัจจัยที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง
2. กระบวนการสื่อสารของชุมชนในการสืบทอดประเพณีผีปู่ย่า

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ผลการวิจัยเพื่อตอบคำถามปัญหานำการวิจัย

1. บทบาทหน้าที่ของประเพณีผีปู่ย่าจากอดีตถึงปัจจุบันหลังจากรื้อฟื้นว่ามี การเปลี่ยนแปลงไปอย่างไรบ้าง (คงเดิม / หายไป / คลี่คลาย / หน้าที่ใหม่) และอะไรคือปัจจัยที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง

1. บทบาทหน้าที่ของผีปู่ย่าในฐานะสื่อพิธีกรรม 14 ข้อ

กาญจนา แก้วเทพ (2549) ได้จำแนกบทบาทหน้าที่ของสื่อพิธีกรรม ซึ่งมีความแตกต่าง หลากหลาย ทั้งต่อบุคคล กลุ่ม และชุมชน ดังนี้

ภาพที่ 5.1 บทบาทหน้าที่ของสื่อพิธีกรรม

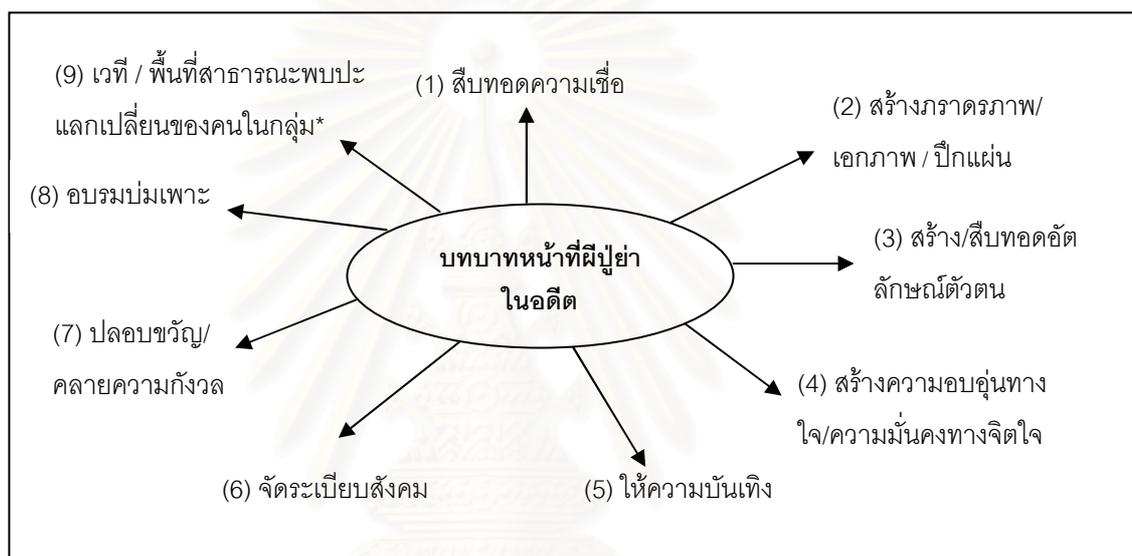
จากกรอบการวิเคราะห์บทบาทหน้าที่ของสื่อพิธีกรรมข้างต้น และเพื่อให้ง่ายต่อการทำความเข้าใจ ผู้เขียนจึงแบ่งผลการศึกษารoles บทบาทหน้าที่ของผีปู่ย่าออกเป็น 3 ช่วง ได้แก่

- ช่วงที่ 1 บทบาทหน้าที่ของผีปู่ย่า : อดีต - ก่อนมีการรื้อฟื้น
- ช่วงที่ 2 บทบาทหน้าที่ของผีปู่ย่า : ช่วงที่มีการรื้อฟื้น(2546 – 2547)
- ช่วงที่ 3 บทบาทหน้าที่ของผีปู่ย่า : ช่วงขยายผลถึงปัจจุบัน(2547 – 2551)

ช่วงที่ 1 บทบาทหน้าที่ของผีปวย่า : อดีต – ก่อนมีการรื้อฟื้น(ก่อนปี 2546)

เมื่อวิเคราะห์บทบาทหน้าที่ของผีปวย่าตามกรอบการจำแนกบทบาทหน้าที่ของสื่อพิธีกรรม 14 ข้อ จากการศึกษาของผู้เขียน พบว่า ในอดีตนั้น ผีปวย่า มีบทบาทหน้าที่ที่โดดเด่น 9 ข้อ โดยมีบทบาทหน้าที่ข้อที่ 9 ที่ผู้เขียนเพิ่มเติมเพื่อแยกให้เห็นชัดเจนมากยิ่งขึ้น ได้แก่ หน้าที่ในการเป็นเวที/พื้นที่สาธารณะเพื่อพบปะแลกเปลี่ยนของคนในกลุ่ม ซึ่งมีรายละเอียด ดังต่อไปนี้

ภาพที่ 5.2 บทบาทหน้าที่ของประเพณีผีปวย่าในอดีต

1. หน้าที่สืบทอดความเชื่อ

ความเชื่อเรื่องประเพณีผีปวย่าได้รับการสืบทอดเรื่อยมาจากรุ่นสู่รุ่น แต่ทว่าความเชื่อเหล่านั้นก็มีการปรับเปลี่ยนไปตามบริบทของชุมชนด้วย ดังที่ นางนิภาพร กันทะอินทร์ ครูโรงเรียนบ้านทุ่งหก เปรียบเทียบบริบทในอดีต และปัจจุบัน ที่สะท้อนให้เห็นถึงความเชื่อเรื่องผีปวย่าที่สืบทอดกันมาว่า

“ตัวเองเป็นคนพื้นบ้านที่เห็นและเข้าร่วมประเพณีนี้มาตลอด แต่เด็กสมัยนี้ไม่ค่อยรู้เรื่อง เพราะจะมีเฉพาะผู้เฒ่า ผู้แก่ไปร่วมงานเท่านั้น เมื่อมองสังคมปัจจุบันนี้มันเสื่อมทรุดลงไป เด็กผู้หญิงไม่รักนวลสงวนตัว อยากไปไหนก็ไป บางคนไปหาผู้ชายถึงบ้าน ซึ่งแตกต่างกับตนในสมัยก่อน ที่มักจะได้รับการสั่งสอนจากผู้ใหญ่เสมอว่า “ทำอะไรระวังจะผิดผี” ซึ่งผีนั่นก็คือ “ผีปวย่า” ซึ่งสมัยก่อนนั้นก็จะมีคำสอนว่า ญาติพี่น้องกันห้ามแต่งงานกัน ถือว่าเป็นผีเดียวกัน

ผู้หญิงก็จะรักษานวลสงวนตัว เมื่อมีการปอຍหลวงในหมู่บ้านใดก็จะมีมีการทะเลาะ ชกต่อยกันของวัยรุ่น เพราะหากจะชกต่อยกันแล้วมีคนบอกว่าเป็นญาติกันนะ เป็นผีเดียวกันนะ ก็จะไม่ทำ ไม่มี การชกต่อยกัน แต่ในสมัยนี้คนไม่รู้จั๊กกัน จะทะเลาะชกต่อยกัน เมื่อทำไปแล้วก็เพิ่งมารู้จาก ญาติผู้ใหญ่ว่าเป็นญาติพี่น้องกัน แต่ก็ทำไปแล้ว ผู้ใหญ่ก็ได้แต่เสียใจ”

“มีการบอกพ่อ บอกแม่ ให้บอก – สั่งสอนลูกหลานว่าใครเป็นญาติของเรา และอย่าให้ละ ทึ่งเรื่องผีปูย่า อย่าขาดความนับถือ หากพ่อแม่เป็นอะไร ก็อย่าให้ขาดความนับถือกัน ซึ่ง เมื่อก่อนก็คิดว่าน่าจะมีการบอกต่อกันมาแบบนี้ ไม่งั้นคงไม่มีการสืบทอดมาแบบนี้ เช่น ให้อุ๊ยจ๊ก พี่ น้อง ให้รักใคร่ปรองดองกัน อย่าทอดทิ้งกัน คติ ของพ่อแม่ คือ อย่าประมาทญาติพี่น้อง อย่าดู ถูกเหยียดหยาม จะยากดีมีจนให้รัก นับถือกัน แต่ปัจจุบัน ใครที่มีเงิน มียศ ก็อาจจะลืมพี่ลืมน้อง ไป ผีปูย่า เป็นกฎหมายชาวบ้าน ที่มีการบอกต่อๆ กันในครอบครัว เครือญาติ ”

(แม่เกียงคำ ตาอินทร์, สัมภาษณ์ 5 กุมภาพันธ์ 2551)

2. หน้าที่ในการสร้างภราดรภาพ / เอกภาพ / ความสามัคคีเป็นปึกแผ่น

ในอดีตนั้น งานไหว้ผีปูย่าถือเป็นพื้นที่ หรือช่องทางที่ทำให้ญาติพี่น้องที่ไม่ค่อยได้พบเจอ กัน อยู่ห่างไกลกัน ได้มาพบปะสังสรรค์และร่วมกันทำกิจกรรมในวันดังกล่าว โดยในวันงานจะมี การนำไก่มาครอบครีวละ 1 ตัว ไปต้มแล้วฉีกเป็นชิ้นๆ เพื่อประกอบอาหารในการเลี้ยงผีปูย่า คือ “ยำจิ้นไก่” (ยำชิ้นไก่) ก่อนที่จะนำมาแบ่งกันกินหลังจากเสร็จสิ้นพิธีกรรมแล้ว เรียกว่า “กินหอม ต่อมม่วน” และเป็นการช่วยเหลือเกื้อกูลกันในหมู่เครือญาติ

3. หน้าที่ในการสร้าง / สืบทอด อัตลักษณ์ ตัวตน

การนับถือผีปูย่าเป็นประเพณีวัฒนธรรมอันสะท้อนถึงความเป็นอัตลักษณ์ของชาวล้านนา มาตั้งแต่สมัยอดีตกาล จากการศึกษา พบว่า ความเชื่อเกี่ยวกับผีปูย่าของตำบลวอแก้วค่อนข้างมี ความโดดเด่น และมีการปฏิบัติสืบทอดกันมาอย่างต่อเนื่อง แม้ในระยะหลังจะซบเซาลงไปบ้าง เนื่องจากมีลูกหลานมาร่วมงานน้อยลงก็ตาม

4. หน้าที่ในการสร้างความอบอุ่น / ความมั่นคงในจิตใจ

บทบาทหน้าที่อันโดดเด่นชัดเจนของผีปูย่าประการหนึ่ง คือ การสร้างความอุ่นใจ และเป็น ที่พึ่งทางจิตใจให้แก่ลูกหลาน ในช่วงเวลาต่างๆ อาทิ ในยามที่ลูกหลานจะต้องเดินทางไกลไปเรียน

หนังสือ หรือไปทำงาน ในยามที่ลูกหลานเจ็บไข้ได้ป่วย หรือประสบเคราะห์พบเจอกับสิ่งเลวร้ายในชีวิต ลูกหลานซึ่งเป็นลูกเล่าลูกแบ่งจะไปบอก หรือบนบานศาลกล่าวให้ผีปู่ย่าช่วยให้หาย หรือปกป้องรักษาให้แคล้วคลาดจากอันตราย และโรคภัยไข้เจ็บนั้น

และจากการศึกษาของ อุดุลย์ และคณะ(2547) ก็พบว่า ในอดีตนั้น บทบาทหน้าที่ในการเป็นที่พึ่งทางจิตใจให้แก่ลูกหลานชาวอวกแก้ว ของผีปู่ย่านั้นก็มีบทบาทสำคัญด้วยเช่นกัน

5. หน้าที่ให้ความบันเทิง

ในอดีตนั้น พบว่า ประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่าเป็นวันที่ทำให้ญาติพี่น้องที่ไม่ได้เจอกันมานาน หรือคนที่ไปอยู่ต่างบ้านต่างเมือง ได้กลับมาพบปะสังสรรค์กันอย่างสนุกสนาน “กินหอมต๋อมม่วน” ทั้งคนเฒ่าคนแก่ พ่อบ้านแม่บ้าน คนวัยทำงาน วัยหนุ่ม วัยสาว หรือแม้กระทั่งเด็กๆ ก็จะได้มาร่วมกันทำพิธีไหว้ผีปู่ย่า พร้อมกับทำความรู้จักญาติพี่น้องในแก๊งเดียวกัน มีการไถ่ถามสารทุกข์สุกดิบ ร่วมกันทำข้าวปลาอาหาร สังสรรค์กันด้วยเหล้ายาปลาปิ้งผอนคลายอารมณ์ในรูปแบบวิถีชีวิตชุมชน

“เมื่อก่อนลูกหลานจะมากันเยอะทุกปี คนอยู่ไกลอยู่ไกลก็จะมา มาพบญาติ มาเยี่ยม เยียนผู้อาวุไซ มากินเลี้ยงพบปะสังสรรค์สนุกสนานเฮฮากัน กินหอมต๋อมม่วน แต่เดี๋ยวนี้คนจะไปสังสรรค์กันที่ร้านอาหารกันหมด”

(แม่เถียงคำ ตาอิน แก้วผีปู่ย่าบ้านทุ่งตุ่นแมติว อายุ 73 ปี, สัมภาษณ์ 5 ก.พ. 2551)

“เมื่อก่อนจะมีคนมาร่วมงานกันเยอะ และจะสนุกสนานมาก บรรยายภาคคึกคักกว่านี้ แต่ตอนนี้ บางคนก็ออกไปทำงานข้างนอก ไปเข้าเย็นกลับก็มี ไปหลายๆ เดือนค่อยกลับมาก็มี”

(แม่ครัว ลูกเล่าลูกแบ่ง แก้วผีบ้านทุ่งหก วันที่ 5 มี.ค.2551)

6. หน้าที่ในการจัดระเบียบสังคม

จากการศึกษา พบว่า ในอดีต ที่ทางภาคราชการยังเข้ามาไม่ถึงชุมชนมากนัก ผีปู่ย่ามีบทบาทสำคัญในการจัดระเบียบสังคม ล้อมคนให้อยู่ในคอก ไม่ประพฤติปฏิบัติออกนอกกรอบนอกทาง ให้ญาติพี่น้องได้รู้จักกัน เคารพกัน หนุ่มสาวไม่ละเมิดกัน มิเช่นนั้นผีปู่ย่าจะมาลงโทษ ผู้อาวุไซได้อบรมสั่งสอนลูกหลานผ่านช่วงการทำพิธีกรรมผีปู่ย่า และผีปู่ย่ายังเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจลูกหลานให้ตั้งมั่นอยู่ในความดี

“ในอดีตนั้น ฝึญ่า ถือว่าเป็นกฎหมายของชาวบ้าน อย่างแท้จริง”

(แม่เกียงคำ ตาอิน แก้วฝึญ่าบ้านทุ่งตุ่นแม่ติว อายุ 73 ปี, สัมภาษณ์ 30 ตุลาคม 2550)

“ฝึญ่าเป็นสิ่งที่ดี คือ เป็นกฎหมายชาวบ้าน ไว้คอยดูแลควบคุมไม่ให้ลูกหลานประพฤติปฏิบัติไม่ดี สมัยก่อนนี้ ไม่ต้องมีกฎหมาย ไม่ต้องมีตำรวจ ตำรวจอยู่ที่โรงพักไกลๆ อยู่ที่ไหนก็ไม่รู้ แม่แต่มีบ้อมยามอยู่ที่บ้านก็ยังไม่ทำอะไรไม่ได้”

(นางนิภาพร กันทะอินทร์ ครูโรงเรียนบ้านทุ่งหก, สัมภาษณ์ 5 มีนาคม 2551)

“เรื่องหนุ่มสาว ที่ไปทำอะไรไม่ดี ถ้ามีกรณีนี้เกิดขึ้น ฝ่ายหญิงจะต้องเก็บดอกไม้ไปถวายฝึญ่า โดยผู้หญิงที่ไปเล่นกับบ่าว ก่อนวัยอันควร หรือซิงสุกก่อนห้าม ก็มักจะมึนเป็นไปเมื่อไปหาเมื่อ(หมอบทำนาย) หาหมอบ ก็จะถูกทักว่าไปทำอะไรที่ผิดหญิง ผิดชายมาหรือเปล่า เพราะในอดีตนั้นหญิง ชายจะแตะต้องตัวกันไม่ได้เลย”

(แม่วัน เตชะอุต , สัมภาษณ์ 13 มกราคม 2551)

ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของอดุลย์ และคณะ(2547) ที่พบว่า ในอดีต บทบาทหน้าที่ของฝึญ่าประการหนึ่ง คือ การควบคุม ดูแลศักดิ์ศรีลูกผู้หญิง ห้ามล่วงละเมิด ซึ่งเรียกได้ว่าเป็นการจัดระเบียบของสังคมเพื่อไม่ให้เกิดปัญหาต่างๆ

7. หน้าที่ปลอบขวัญ / คลายความกังวล

จากการศึกษา พบว่า ในอดีต หากเกิดภัยธรรมชาติที่สร้างความเสียหายให้แก่ชุมชนอย่างใหญ่หลวง โดยไม่รู้สาเหตุ มักจะมีการเชื่อมโยงว่ามีสาเหตุมาจากสิ่งเหนือธรรมชาติที่มองไม่เห็น ซึ่งชาวชุมชนจะต้องทำการขอขมาลาโทษกับสิ่งที่มองไม่เห็นนั้น ด้วยการบนบานศาลกล่าว ถวายดอกไม้ธูปเทียนทั้งแก่ผีเจ้าบ้าน (คุ้มครองทั้งหมู่บ้าน) และฝึญ่า

แม่วัน เตชะอุต เล่าว่า “สมัยก่อนตอนที่แม่ยังไม่ได้มาเป็นแก้วผีเกิดลมพายุขนาดใหญ่และเกิดไฟไหม้ทั้งหมู่บ้านวอแก้วในตอนกลางวัน สร้างความเสียหายและสร้างความหวาดกลัวให้แก่ชาวบ้านมาก ซึ่งชาวบ้านเชื่อว่ามัน “ซิด” (เกิดสิ่งไม่ดี ไม่เป็นมงคล) ในหมู่บ้าน โดยไม่รู้สาเหตุ ซึ่งแม่เชื่อว่าน่าจะเกี่ยวกับผีเจ้าบ้าน และฝึญ่า จากนั้นก็มีการไหว้ผีให้คุ้มครองลูกหลานแล้วก็ไม่เคยมีเหตุการณ์เช่นนั้นอีก”

(สัมภาษณ์ วันที่ 13 ม.ค.2551)

8. หน้าที่การอบรมบ่มเพาะ

จากการศึกษา พบว่า ในอดีตนั้น วันไหว้ผีปู่ย่า เป็นวันที่มีลูกหลาน ญาติพี่น้องมารวมกันจำนวนมาก หลังจากที่มีการทำพิธีไหว้ผีปู่ย่าเสร็จเรียบร้อยแล้ว เก้าผี หรือกำลังผี ซึ่งเป็นผู้อาวุโสประจำตระกูล จะทำหน้าที่ในการอบรมสั่งสอนลูกหลานให้เชื่อฟังพ่อแม่ หนุ่มสาวห้ามชิงสุกก่อนห่าม โดยอธิบายว่าเป็นกฎระเบียบ และข้อบังคับที่มีการปฏิบัติสืบทอดกันมา หากใครไม่เชื่อฟัง ก็จะถูกผีปู่ย่าลงโทษให้มีอันเป็นไป

จากการศึกษาของ อุดลย์ ดวงดีทวีรัตน์ และคณะ(2547) ก็พบว่า ชาวบ้านในพื้นที่ตำบลวอแก้วเชื่อว่า “ผีปู่ย่า” เป็นวิญญาณของผีบรรพบุรุษที่ยังสิงสถิตอยู่ เพื่อคอยปกป้องลูกหลานให้อยู่เย็นเป็นสุข เป็นที่พึ่งทางใจให้ลูกหลาน ซึ่งในอดีตนั้นคนนับถือผู้ใหญ่ คนเฒ่าคนแก่มาก เมื่อปู่ย่าตายายเสียชีวิตไปแล้ว ลูกหลานจึงสร้างหิ้งผี / หอผี หรือตุบผีไว้เป็นตัวแทน เมื่อตนประสบปัญหา ก็ไปกราบไหว้บอกกล่าวให้ช่วยเหลือ เป็นกฎหมายสำหรับป้องกันไม่ให้ผู้หญิงถูกล่วงละเมิด และให้ผู้อาวุโสมีบทบาทในการสั่งสอนลูกหลาน

“บทบาทของผีปู่ย่านั้น คนเมื่อก่อนถือว่าเรื่องผีปู่ย่าเป็นเรื่องของสัจจะที่พ่อแม่สั่งสอนไว้ แก่ลูกสาวว่าไม่ให้ชายมาแตะต้องจับไม้จับมือ เช่น สมัยก่อนไม่มีไฟฟ้า เมื่อชายมาแฉ่วหากก็จะเอาตะเกียงมาวางไว้ตรงกลาง ไม่ให้นั่งใกล้กัน ไม่ให้มีการจับมือถือแขนแตะเนื้อต้องตัวกัน มิฉะนั้นจะเป็นการผิดผี และหากมีการผิดผีก็ต้องมาแก้ คือ มีดอกไม้ธูปเทียนมาบอกกล่าวขอขมาลาโทษกับหอผีปู่ย่า ผีหอผีเฮือนเพื่อให้ภัยลูกเล่าลูกแบ่ง เมื่อขอขมาเรียบร้อยแล้ว ตั้งแต่นั้นคนที่ไม่รู้สึกรู้สีก็น่าจะดีขึ้นมา โดยข้อสำคัญ คือ เรื่องการถือสัจจะ – ความจริง ที่ไม่ให้ลูกหลานล่วงละเมิด ล่วงเกินกัน ทั้งในหมู่เครือญาติและในครอบครัวเดียวกัน ไม่ให้มีความแตกแยก แต่ให้มีความสามัคคีพร้อมเพรียงกัน พี่สอนน้อง น้องสอนพี่...”

(พ่อหนานย้าย เมืองมูล กำลังผี อายุ 64 ปี, สัมภาษณ์ 13 มกราคม 2551)

9. หน้าที่เป็นเวท / พื้นที่สาธารณะพบปะแลกเปลี่ยนของคนในกลุ่ม

นอกเหนือจากบทบาทหน้าที่ของสื่อพิธีกรรม 14 ข้อแล้ว หน้าที่ที่โดดเด่นของประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่าในอดีต ที่ผู้เขียนเพิ่มเติมเข้ามาไว้เพื่อให้เห็นชัดมากยิ่งขึ้น คือ หน้าที่ในการเป็นเวท / พื้นที่สาธารณะเพื่อให้คนทุกเพศ ทุกวัย ภายในกลุ่มผีเดียวกันได้มาพบปะสังสรรค์แลกเปลี่ยน

ความคิด และประสบการณ์ชีวิต ประสบการณ์ต่างวัยต่างฐานะให้มาอยู่ร่วมกันอย่างมีศักดิ์ศรี และมีโอกาสอย่างเท่าเทียมกัน พร้อมกับมีการช่วยเหลือเกื้อกูลกันผ่านเวทีแห่งนี้

ช่วงที่ 2 บทบาทหน้าที่ของผีปู่ย่า : ช่วงที่มีการรื้อฟื้น(2546 – 2547)

ในช่วงปี 2546 – 2547 มีการศึกษาวิจัยเรื่อง “แนวทางการเสริมสร้างและพัฒนา บทบาทของสื่อพื้นบ้านเพื่อการพัฒนาชุมชน” โดย อุดุลย์ ดวงดีทวีรัตน์ และคณะ เป็นงานวิจัยภายใต้โครงการวิจัยชุดการสื่อสารเพื่อชุมชน ที่ได้รับการสนับสนุนจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ในกระบวนการวิจัยดังกล่าวได้มีการคัดเลือกสื่อพื้นบ้านเพื่อนำมารื้อฟื้นเพื่อใช้เป็นกลไกในการแก้ไขปัญหาของชุมชน โดยยึดหลักสิทธิของเจ้าของวัฒนธรรม และได้มีการเลือกให้ ประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่า เป็นสื่อพื้นบ้านในการรื้อฟื้น

โครงการนี้เป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ที่มีการทำงานร่วมกันอย่างใกล้ชิดทั้ง คณะผู้วิจัย สภาวัฒนธรรมตำบลอ่าวแก้ว องค์การบริหารส่วนตำบลอ่าวแก้ว รวมถึงแกนนำเจ้าผีปราชญ์ชาวบ้าน กลุ่มเยาวชน และโรงเรียน กระบวนการนี้เป็นการรื้อฟื้นทั้งในส่วนที่เป็นรูปแบบของประเพณีผีปู่ย่า และส่วนที่เป็นคุณค่า ความหมายของประเพณีผีปู่ย่า โดยใช้การวิเคราะห์ ต้นไม้แห่งคุณค่าเป็นเครื่องมือในการวิเคราะห์ และทำความเข้าใจเรื่องประเพณีผีปู่ย่าโดยการคัดเลือกกลุ่ม/เจ้าผีปู่ย่า เพื่อมาทดลองในการพัฒนา 5 กลุ่ม และเนื่องจากประเพณีการไหว้ผีปู่ย่านั้นเป็นกิจกรรมที่ทำเสร็จภายในวันเดียว แต่ขั้นตอนก่อนและหลังการจัดงานนั้นนับว่ามีความสำคัญมากพอๆ กับกิจกรรมในวันงาน สิ่งที่คุณะผู้วิจัยให้ความสำคัญอย่างยิ่งย่อนไปกว่าเรื่องของการเตรียมวัสดุสิ่งของ หรือสถานที่ในการจัดงาน ยังได้มีการเตรียมคน และสร้างความเข้าใจกับผู้ที่เข้าร่วมพิธีโดยผ่านเวทีต่างๆ เพื่อสะท้อนให้เห็นถึงคุณค่า ความหมายของประเพณีที่สูญหายไป เรียกได้ว่าเป็นการขยับปัญญา หรือการขับเคลื่อนกิจกรรมไปบนฐานความรู้ความเข้าใจ

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาพที่ 5.3 การรื้อฟื้นด้วยการวิเคราะห์ประเพณีผีปู่ย่าด้วยต้นไม้แห่งคุณค่า

จากการวิเคราะห์ต้นไม้แห่งคุณค่าของประเพณีผีปู่ย่า นายสุพรรณ ไชยลังกา นักวิจัย ซึ่งปัจจุบันดำรงตำแหน่งเป็นนายกองค์การบริหารส่วนตำบลวอแก้ว อธิบายว่า

“ในอดีตปัญหาต่างๆ ในชุมชนไม่ค่อยมี แต่ขณะนั้นปัญหาต่างๆ ในชุมชนมันเยอะมาก เช่น เรื่องยาเสพติด เรื่องโรคเอดส์ เรื่องการขายบริการทางเพศ และปัญหาวัยรุ่นอื่นๆ อีกมากมาย นอกจากนั้น ความเป็นอยู่ของคนในสังคมก็ไม่ค่อยช่วยเหลือเกื้อกูลกันมากนัก เราจึงมาศึกษาว่ามีความเกี่ยวข้องอย่างไรกับสื่อพื้นบ้าน

จากนั้น เราจึงมาหาข้อมูลว่าในตำบลวอแก้วนั้นมีสื่อพื้นบ้านอะไรอยู่บ้าง แต่ละเดือน แต่ละปี มีอะไรที่เกี่ยวข้องกับสื่อพื้นบ้านบ้าง

พบว่า จะมีประเพณีพื้นบ้านที่ทำกันในแต่ละเดือน และประเพณีที่ทำเป็นบางโอกาส เช่น ขึ้นบ้านใหม่ แต่งงาน หรือสะเดาะเคราะห์ เป็นกระบวนการวิจัยที่เริ่มจากการเก็บข้อมูล แล้วนำมาเสนอชาวบ้าน โดยผ่านตัวแทนชาวบ้าน นั่นก็คือ “สภาวัฒนธรรมตำบล” เป็นผู้ตัดสินใจ เป็นคนเลือก โดยเราจะนำเสนอข้อมูลและชี้ให้เห็นว่าปัญหาที่ผ่านมาเป็นอย่างไร เกิดอะไรขึ้น อนาคตอยากให้เห็นตำบลวอแก้ว เป็นอย่างไร “ตำบลในฝัน”

แล้วเราก็นำเสนอว่า สื่อพื้นบ้านมีบทบาทหน้าที่อย่างไร คนแต่ละคนแกในอดีตที่คิดสื่อพื้นบ้านแต่ละอย่างขึ้นมา มันมีกุศโลบายอะไรซ่อนอยู่ มีคุณค่า มีความหมายอะไร แล้วเราก็ให้

เขาเลือก จาก 50 – 60 งานประเพณี ก็ให้เลือกมา 3 อย่าง มีทั้งส่วนที่ หายไป – กำลังจะหาย – กำลังทำ โดยเราให้เขาเลือกมากลุ่มละประเพณีแล้วเราก็ไปหาข้อมูลในเชิงลึกเพิ่มเติม แล้วนำมาเสนออีกรอบ ว่า แต่ละอย่างมีคุณค่า อย่างไร รูปแบบเป็นอย่างไร ทำอะไรบ้าง เช่น **ผีปู้ย่า** มีรูปแบบ คือ ทำในวันแรม 13 ค่ำ เดือน 5 หรือเดือน 9 ในการเลี้ยงก็คือ มีการเอาไก่ หรือเอาไข่มา รวมกันที่บ้านเก่าผี และทำพิธีไหว้ คนที่มาก็คือเป็นญาติในบ้านเก่าผีเดียวกัน

ซึ่งในช่วงนั้น ผีปู้ย่า อยู่ในช่วงที่กำลังจะหาย แต่ในเชิงวิชาการ ถือว่า ตายไปแล้ว เพราะคนส่วนใหญ่ที่เข้าร่วมพิธีไม่ค่อยรู้เรื่องคุณค่า ความหมายของผีปู้ย่า แต่เป็นการทำตามที่คนเฒ่าคนแก่บอกให้ทำสืบๆ กันมา โดยจะไม่ว่า ทำเพื่ออะไร ทำไม่ถึงทำ ทำแล้วได้อะไร”

เนื่องจากก่อนที่จะมีการรื้อฟื้นในช่วงปี 2546 – 2547 นั้น เป็นช่วงที่ประเพณีผีปู้ย่าอยู่ในช่วงซบเซาและจางหายไป จากการจัดเวทีระดับตำบลเพื่อให้แกนนำ ประชาชนชาวบ้าน และคณะกรรมการสภาวัฒนธรรมตำบล มาร่วมกันวิเคราะห์ปัญหาของชุมชนขณะนั้น ก็พบว่า ในชุมชนตำบลวอแก้วมีปัญหาสำคัญๆ ดังต่อไปนี้

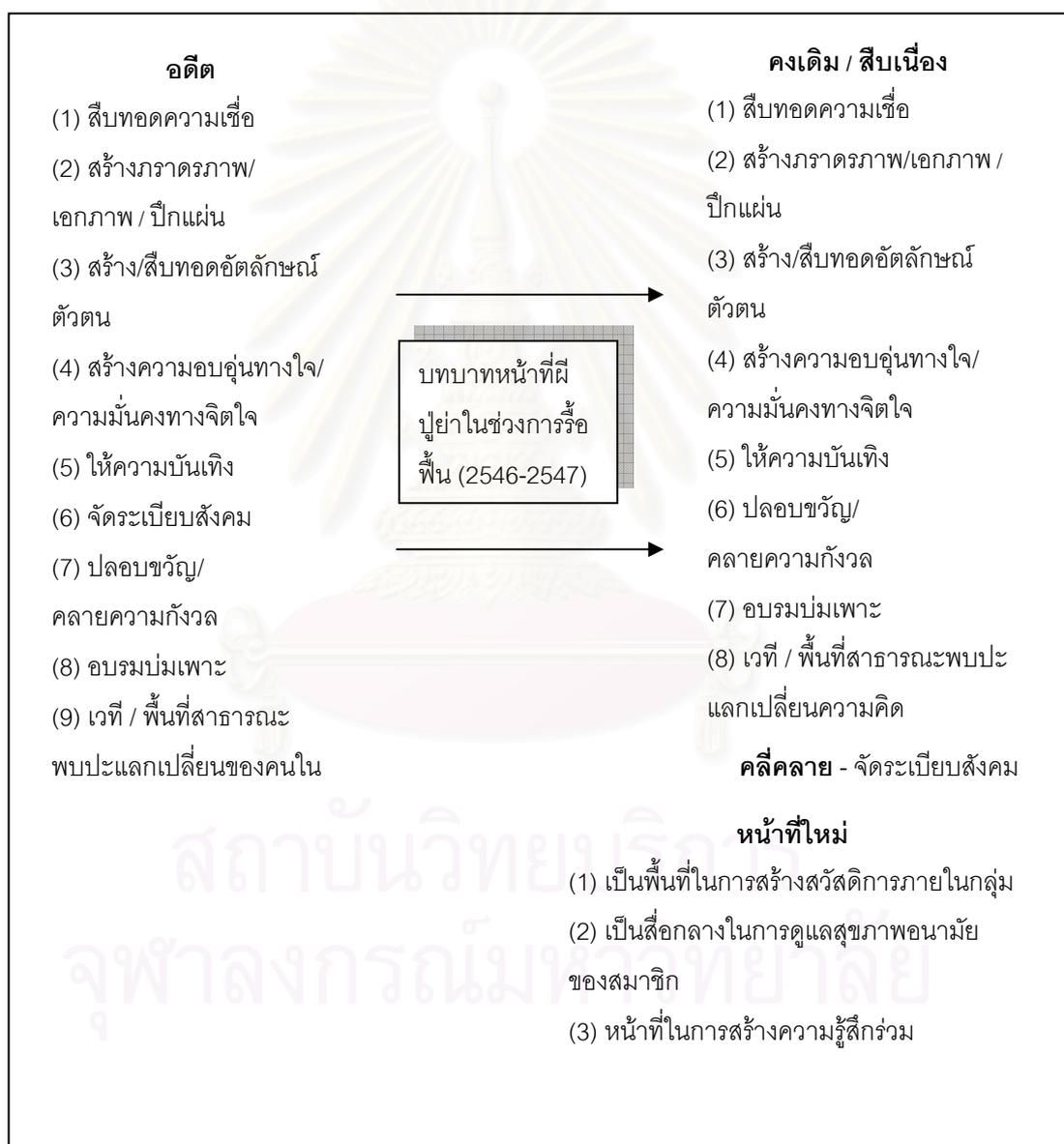
1. ญาติพี่น้องเริ่มไม่ค่อยรู้จักกัน และการช่วยเหลือเกื้อกูลกันเริ่มลดลง
2. เป็นปัจเจกมากขึ้น ทำให้ญาติพี่น้องไม่สามารถที่จะอบรมลูกหลานได้
3. ผู้สูงอายุไม่มีบทบาทในการนำสืบบ้านมาเป็นเครื่องมือในการอบรม สั่งสอนลูกหลานได้
4. ผู้สูงอายุและเด็กที่ด้อยโอกาสขาดญาติพี่น้องมาช่วยดูแล
5. เยาวชนทั้งชายและหญิง มีปัญหาเรื่องยาเสพติด มีเพศสัมพันธ์ก่อนวัยอันควร และตั้งท้องโดยไม่ตั้งใจ

นอกจากปัญหาของชุมชนแล้ว สุพรรณ ยังเล่าต่ออีกว่า ปัญหาที่ค้นพบในแต่ละเก้าผี ได้แก่ ปัญหาเด็กกำพร้า เด็กยากจน เด็กด้อยโอกาส ปัญหาเรื่องเศรษฐกิจ ปัญหาครอบครัว และปัญหาเรื่องคนติดเชื้อ / โรคเอดส์

และปัญหาร่วมที่สำคัญของแต่ละเก้าผี คือ จำนวนสมาชิกที่มาร่วมงานก่อนที่จะมีการรื้อฟื้นลดน้อยลงไปอย่างน่าใจหาย จากรายงานการวิจัยของอดุลย์ และคณะ(2547) ที่มีการศึกษาและพัฒนาากลุ่มเก้าผี จำนวน 5 กลุ่ม พบว่า ในปี 2545 ที่บ้านเก้าผีปู้ย่า แม่ปัด ธิวงค์ ซึ่งมีจำนวนสมาชิกทั้งหมด 138 ครอบครัว มีสมาชิกมาเข้าร่วมพิธี จำนวน 32 คน บ้านเก้าผีปู้ย่า แม่เกียงคำ ตาอิน มีจำนวนสมาชิกทั้งหมด 35 ครอบครัว มีสมาชิกมาเข้าร่วมพิธี 6 คน เก้าผีปู้ย่า แม่มูล มีจำนวนสมาชิก 48 ครอบครัว มีสมาชิกมาเข้าร่วมพิธี 5 คน เป็นต้น

จากกระบวนการรื้อฟื้นประเพณีผีป๋วยอย่างครบเครื่องดังกล่าว ก่อให้เกิดการขยายตัวของบทบาทหน้าที่ของประเพณีผีป๋วยขึ้นในกลุ่มทดลอง 5 กลุ่ม อย่างหลากหลาย และสอดคล้องกับแนวทางการแก้ไขปัญหที่กำลังประสบอยู่ได้เป็นอย่างดี ดังนั้น เมื่อเปรียบเทียบกับในอดีตแล้วผู้เขียนจึงแบ่งบทบาทหน้าที่ของประเพณีผีป๋วยโดยการประเมินค่า 4 ข้อ ได้แก่ หน้าที่คงเดิม หน้าที่ที่สูญหาย หน้าที่ที่คลี่คลาย และหน้าที่ที่เพิ่มขึ้นใหม่ ดังต่อไปนี้

ภาพที่ 5.4 บทบาทหน้าที่ของผีป๋วยในช่วงที่มีการรื้อฟื้น

● คงเดิม / สืบเนื่อง

จากการศึกษา พบว่า ในช่วงที่มีการรื้อฟื้นประเพณีผีป๋วย่าแบบครบเครื่องนั้น หน้าที่ของประเพณีการเลี้ยงผีป๋วย่า ที่ยังคงเดิมโดยไม่มีการเปลี่ยนแปลง ได้แก่

1. หน้าที่ในการสืบทอดความเชื่อ

ในยุคสมัยที่ชุมชนวอแก้วมีการเชื่อมโยงกับโลกภายนอกมากขึ้น ปัจจัยหลายอย่าง que เข้ามา ก็ส่งผลให้ความเชื่อเกี่ยวกับผีป๋วย่าลดน้อยลงไป จากการศึกษาคงของ อดุลย์ และคณะ พบว่า ปัจจัยภายนอกที่ส่งผลกระทบต่อการเปลี่ยนแปลงของประเพณีการเลี้ยงผีป๋วย่าส่วนหนึ่งมาจาก ระบบการศึกษาที่ไม่ได้ให้ความสำคัญต่อประเพณีวัฒนธรรมท้องถิ่น และการเข้ามาของสื่อ สมัยใหม่ที่สอดแทรกแนวคิด วัฒนธรรม และอุดมการณ์แบบตะวันตก ทำให้คนรุ่นใหม่มองว่าเรื่อง ประเพณีการเลี้ยงผีป๋วย่าเป็นสิ่งงมงาย และไม่ได้ให้ความสำคัญเท่าที่ควร ทำให้หน้าที่ในการสืบ ทอดความเชื่อเรื่องผีป๋วย่าลดลงไป แต่ทว่า เมื่อมีกระบวนการรื้อฟื้นแบบครบเครื่องและใช้กิจกรรม ที่หลากหลาย แบบกองคาราวานกิจกรรม ก็ทำให้หน้าที่ในการสืบทอดความเชื่อของประเพณีการ เลี้ยงผีป๋วย่าโดดเด่นมาก เนื่องจาก ได้รับความสนใจจากทุกฝ่าย อาทิ สภาวัฒนธรรมตำบล องค์การบริหารส่วนตำบล(อบต.) แกนนำเก่าผี ประชาญ์ชาวบ้าน กลุ่มเยาวชน และศิลปินพื้นบ้าน เป็นต้น

2. หน้าที่ในการสร้างภราดรภาพ ความเป็นเอกภาพ และความเป็นปึกแผ่น

ประเพณีการเลี้ยงผีป๋วย่ายังคงทำหน้าที่ในการสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในหมู่ เครือญาติในกลุ่มผีเดียวกันอยู่อย่างเต็มที่ ยิ่งในช่วงที่มีการรื้อฟื้นนั้นได้มีการประชาสัมพันธ์ และ กระตุ้นให้คนเห็นความสำคัญและมาร่วมงานกันมากเท่าไร ประเพณีการเลี้ยงผีป๋วย่าก็ได้ทำ หน้าที่นี้ได้มากขึ้นเท่านั้น ญาติพี่น้องอยู่บ้านไกล ได้มารู้จักกัน ทำพิธีไหว้ผีป๋วย่าร่วมกัน คนที่เคย ทะเลาะวิวาทกันก็ได้มาขออภัยกัน และทำพิธีร่วมกัน

“เออ ลูกข้ากับลูกหมอนั้นหมอนี้ก็ได้ดีได้ต่อยกัน บ่าเดียวนี้ก็ขอผีป๋วย่า อโหสิหื้อจิมเนื้อ จะไปดิฉินนินทา จะไปโกรธไปแค้น บ่าเดียวก็ได้ผัดแบ่งหื้อละอ่อนดีกันละ “

(พ่อหนานแก้ว วิชาไทย อายุ 62 ปี บ้านน้ำจ้ำ, 2546 ที่มา : อดุลย์ และคณะ 2547)

3. หน้าที่ในการสร้าง / สืบทอด อัตลักษณ์ และตัวตน

ในช่วงที่มีการรื้อฟื้นประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่า เรียกได้ว่า นอกจากเป็นกระบวนการรื้อฟื้นตัวประเพณีให้กลับคืนมาทั้งรูปแบบและคุณค่าแล้ว ยังเป็นการรื้อฟื้นความมั่นใจในอัตลักษณ์ และตัวตนของคนวอแก้วได้มากที่สุด จากการศึกษาบ้านส่วนใหญ่มีความภาคภูมิใจ และมั่นใจในการที่จะพูด หรือบอกเล่าเกี่ยวกับประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่า ซึ่งแตกต่างกันอย่างสิ้นเชิงกับข้อมูล และข้อสังเกตที่อดุลย์ และคณะเคยค้นพบระหว่างการลงพื้นที่เก็บข้อมูลว่า ก่อนที่จะมีการรื้อฟื้นประเพณีผีปู่ย่านั้น ชาวบ้านส่วนใหญ่ไม่ค่อยกล้าให้ข้อมูล เนื่องจากมองว่าผีปู่ย่าเป็นเรื่องงมงายกลัวว่าหากพูดไปแล้วจะถูกหัวเราะเอาได้

4. หน้าที่ในการสร้างความอบอุ่น และความมั่นคงในจิตใจ

คุณค่าของผีปู่ย่าที่ยังคงเหนียวแน่นอยู่ในจิตใจของลูกหลาน ก็คือการเป็นที่พึ่งทางใจให้ลูกหลาน ไม่ว่าจะในยามทุกข์ยาก ประสบปัญหา การขอพรเพื่อเป็นขวัญกำลังใจ และปกป้องคุ้มครองในการเดินทางไกล ในช่วงที่มีการรื้อฟื้นบทบาทหน้าที่นั้นก็ยังคงอยู่เช่นกัน

“เออ..นี่เนื้อเจ้าปู่เจ้าย่าบาเดียวนี่บ้านนั้นอันนั้นก็ดีไปฮ่าไปเฮียน ไปสอบบั้นขอหื้อเจ้าปู่เจ้าย่าไปจួយเหลือมันจิมเนื้อดลบันดาลหื้อมันมีวิชาความฮู้หื้อมันสอบได้ “

(พ่อหนานแก้ว วิชาไทย อายุ 62 ปี บ้านน้ำจ้ำ, 2546 ที่มา : อดุลย์ และคณะ 2547)

5. หน้าที่ให้ความบันเทิง

เนื่องจากประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่าที่เป็นมาแต่ในอดีตนั้น เป็นการมาพบปะสังสรรค์กันของบรรดาเครือญาติ บางปีมีการจัดการแสดง การละเล่นมาประกอบอย่างสนุกสนาน เมื่อเวลาผ่านไปผู้คนออกไปทำงานข้างนอกมากขึ้น ทำให้มีคนมาร่วมงานประเพณีผีปู่ย่น้อยลง บรรยากาศแห่งความสนุกสนานที่เคยมีก็หดหายลงไปด้วย จนกระทั่งเมื่อมีการรื้อฟื้นประเพณีผีปู่ย่าขึ้นในช่วงปี 2546 - 2547 ก็ทำให้เกิดกระแสความตื่นตัวมากขึ้น มีคนไปร่วมงานมากขึ้น รวมถึงมีการนำการแสดงพื้นบ้านอย่างเช่น ซอ มาเล่นประกอบภายในงานด้วย ทำให้หน้าที่ในการให้ความบันเทิงของประเพณีผีปู่ย่ากลับคืนมาอีกครั้ง

6. หน้าที่ในการปลอบขวัญ และคลายกังวล

คุณค่าของผีป๋วย่าในด้านการปลอบขวัญและคลายความกังวล หรือความเดือดร้อนเป็นทุกขใจของลูกหลาน ก็ถือได้ว่าเป็นอีกหน้าที่หนึ่งที่ยังคงมีอยู่ควบคู่กับการสร้างความอบอุ่นและความมั่นคงในจิตใจ

7. หน้าที่อบรมบ่มเพาะ

แม้ว่าในช่วงก่อนที่จะมีการรื้อฟื้นประเพณีการเลี้ยงผีป๋วย่าจำนวนสมาชิกที่มาเข้าร่วมในพิธีจะลดน้อยลงไปอย่างน่าใจหาย แต่ทว่า ในช่วงที่มีการรื้อฟื้นประเพณีผีป๋วย่าก็พบว่าแต่ละแก๊งก็มีสมาชิกร่วมงานมากขึ้น ทำให้แก๊งผี และผู้เฒ่าผู้แก่ได้พบปะลูกหลานพร้อมกับการอวยพรลูกหลาน พร้อมกับอบรมสั่งสอนลูกหลาน นอกจากนี้ ในกระบวนการรื้อฟื้นก็ได้มีการเปิดพื้นที่ / ช่องทางใหม่ ให้กับประเพณีผีป๋วย่า เพื่อเป็นการถ่ายทอดคุณค่าของผีป๋วย่าให้ไปสู่เยาวชน และลูกหลานมากยิ่งขึ้น เช่น การให้ลูกหลานได้เรียนรู้หลักคำสอนผ่านการทำกิจกรรมการเรียนการสอนหลักสูตรท้องถิ่น ทำให้เยาวชนได้กลับไปร่วมงานประเพณีไหว้ผีป๋วย่า รวมทั้งได้ไปถามไถ่พ่อแม่ ปู่ย่าตายายเกี่ยวกับประเพณีผีป๋วย่า ซึ่งเป็นโอกาสให้เกิดกระบวนการถ่ายทอดและอบรมบ่มเพาะลูกหลานไปด้วยในตัว

8. หน้าที่เป็นเวที / พื้นที่สาธารณะพบปะแลกเปลี่ยนความคิดเห็น ประสพการณ์

จากผลการศึกษาของอดุลย์ และคณะ(2547) สะท้อนให้เห็นถึงความสำเร็จของกระบวนการรื้อฟื้น ที่ก่อให้เกิดกระแสความตื่นตัวในประเพณีการเลี้ยงผีป๋วย่า ดังจะเห็นได้จากจำนวนสมาชิกที่มาร่วมงานประเพณีการเลี้ยงผีป๋วย่าที่เพิ่มขึ้น ในปี 2546 ของแก๊งผีต่างๆ

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ตารางที่ 5.1 แสดงข้อมูลเปรียบเทียบจากกลุ่มผีปู้ย่าที่ทดลองพัฒนาจำนวน 5 กลุ่ม ก่อนมีการรื้อฟื้น(2545) กับช่วงหลังจากที่มีการรื้อฟื้น (2546)

บ้านแกผีปู้ย่า	จำนวนสมาชิกทั้งหมด(ครอบครัว)	จำนวนสมาชิกมารวมปี 2545 (คน)	จำนวนสมาชิกมารวมปี2546 (คน)
แม่ปัด	138	32	96
แม่เกียงคำ	35	6	28
แม่มูล	48	5	34
พี่สีวัน	39	8	29
พี่บัวซอน	37	6	25

- จำนวนสมาชิกมารวม(ปี 2546) แต่ละกลุ่มมีทั้งพ่อบ้าน แม่บ้าน และผู้สูงอายุ บางกลุ่มมีเด็กและเยาวชนเข้าร่วมด้วย

- แต่ละกลุ่มมีกิจกรรมที่หลากหลายเน้นที่หน้าที่ของประเพณีการเลี้ยงผีปู้ย่า

ข้อมูลจากตารางที่ 5.1 สะท้อนให้เห็นว่า ในช่วงที่มีการรื้อฟื้นนั้นสมาชิกของแต่ละกลุ่มมีความตื่นตัวและมาร่วมงานประเพณีการเลี้ยงผีปู้ย่า มีการทำกิจกรรมร่วมกันอย่างสนุกสนาน คึกคัก นอกจากนั้นยังเกิดเวทีหรือพื้นที่สาธารณะในการพบปะแลกเปลี่ยนความคิด และประสบการณ์ของคนในกลุ่ม / แก่ผีเดียวกันได้เป็นอย่างดี

“ช่วงนั้น มีความคึกครื้น ในหมู่ลูกเฒ่าลูกแบ่งมีความตื่นตัว เนื่องจากมีการนำผู้มีความรู้จากกรม จากทางใต้เข้ามาให้ความรู้ ทีมนักวิจัยได้มีการเข้ามาพูดคุย และให้ข้อมูลว่าประเพณีผีปู้ย่าของที่นี่ค่อนข้างจะเหลือน้อย เมื่อเทียบกับที่บ้านวอแก้วแล้วมีความเข้มแข็งกว่า ดังนั้นช่วงที่นายอดุลย์ ดวงดีทวีรัตน์ และนายกสุพรรณ ไชยลังกา เข้ามานั้น ถือว่าเป็นช่วงที่มีการตื่นตัวกันอย่างมาก อย่างกลุ่มของพ่อมีสมาชิกจำนวนมาก ลูกเฒ่าลูกแบ่งที่อยู่ไกลที่มาร่วมงานไม่ได้ก็จะฝากเงินมาร่วม เป็นต้น จนกลุ่มของพ่อได้มีการรวมกลุ่มสมาชิก ตั้งเป็นกลุ่มกองทุนผีปู้ย่าขึ้น”

(พ่อหนานย้าย เมืองมูล อายุ 64 ปี กำลังผีบ้านทุ่งหก, สัมภาษณ์ 14 ม.ค.2551)

- **หายไป**

จากการศึกษา พบว่า บทบาทหน้าที่ของประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่าที่มีมาแต่อดีตนั้น ไม่มีหน้าที่ใดสูญหายไป แต่ทว่า มีบางหน้าที่ที่มีการปรับเปลี่ยนไปบ้าง หรือทำหน้าที่น้อยลงไป หรือที่เรียกว่า หน้าที่ที่คลี่คลายไปเท่านั้น

- **คลี่คลาย**

หน้าที่ของประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่าที่คลี่คลายออกไป ได้แก่

หน้าที่การจัดระเบียบสังคม

เมื่อบริบทของชุมชนเปลี่ยนแปลงไป มีสถาบัน หรือกลไกแบบใหม่เข้ามาทำหน้าที่แทน ประเพณีผีปู่ย่า เช่น กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ตำรวจ ชูตรักษาความสงบเรียบร้อยประจำหมู่บ้าน (ชรบ.) และองค์การบริหารส่วนตำบล(อบต.) บทบาทหน้าที่ในการจัดระเบียบสังคมของประเพณีผีปู่ย่าก็ลดน้อยลงไป

- **เพิ่มใหม่**

ในแต่ละกลุ่ม / แก้วผีปู่ย่าได้มีการคิดค้นกิจกรรมต่างๆ ขึ้นมาจากฐานปัญหาของสมาชิก ในแก้วผีปู่ย่าของตนเอง โดยมีเป้าหมายในด้านการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน และการพัฒนา ดูแลลูกหลานของสมาชิกในกลุ่ม/แก้วผี นอกจากนี้การทำกิจกรรมร่วมกันในวันเลี้ยงผีปู่ย่าตามประเพณี ในหนึ่งปีมีอยู่เพียง 1 หรือ 2 ครั้งแล้ว ก็เกิดกิจกรรมใหม่ๆ ของแก้วผี 5 กลุ่มที่เข้าร่วมโครงการซึ่งได้มีการดำเนินการต่อเนื่องหลังจากวันเลี้ยงผีปู่ย่า ที่เรียกได้ว่า เป็นหน้าที่ใหม่ของประเพณีผีปู่ย่า ได้แก่

1. หน้าที่ในสร้างสวัสดิการภายในกลุ่ม “กองทุนผีปู่ย่า”

- 1.1 ให้สมาชิกกู้ยืมยามจำเป็น

จากการค้นพบปัญหาทางด้านเศรษฐกิจของชาวชุมชนตำบลวอแก้ว จึงมีการเสนอแนวคิดเกี่ยวกับการตั้งกองทุนผีปู่ย่าเพื่อให้มีการช่วยเหลือเกื้อกูลกันในหมู่เครือญาติ ในที่ขาดเงินทอง จนกลายเป็นกิจกรรมที่แต่ละแก้วผีนำไปดำเนินการจัดตั้งเป็นกองทุนผีปู่ย่าในกลุ่มของตนเองขึ้น มีการเก็บเงินเข้ากองทุนผีปู่ย่าคนละ 20 – 50 บาท ต่อปี โดยแต่ละแก้วผีจะมีการกำหนดจำนวนเงินไม่เท่ากัน มีวัตถุประสงค์เพื่อช่วยเหลือสมาชิก หรือญาติพี่น้องในแก้วผีเดียวกันที่เดือดร้อน และมีความจำเป็นจะต้องใช้เงินได้มากู้ยืมได้ โดย

มีดอกเบ็ญจร้อยละ 2 ต่อปี หรือบางกลุ่มก็ไม่มีดอกเบ็ญจ แล้วแต่ข้อกำหนดของคณะกรรมการแต่ละเก้าอี้ เมื่อถึงวันไหว้ผีปู่ย่าก็จะมีพิธีชำระหนี้พร้อมดอกเบ็ญจ

1.2 นำมาเป็นทุนใช้จ่ายในงานเลี้ยงผีปู่ย่าแทนการเก็บจากสมาชิก

แต่เดิมที่ยังไม่มีกลุ่มออมทรัพย์ หรือกองทุนผีปู่ย่า ในวันเลี้ยงผีปู่ย่าแต่ละเก้าอี้จะมีการเอาเงินมาฮอมกัน (รวมกัน) แล้วนำไปซื้อข้าวของเครื่องไหว้ เหล้ายาปลาบั้งมากินด้วยกัน ถ้าเงินเหลือก็เก็บไว้เป็นกองกลาง โดยมีการจัดทำบัญชีรับจ่ายของแต่ละปีว่ามีการใช้จ่ายไปเท่าไร ค่าอะไรบ้าง

เมื่อมีการตั้งเป็นกองทุนผีปู่ย่าแล้ว ทางสภาวัฒนธรรมตำบลได้มีการสนับสนุนเงินเพื่อสมทบเข้ากองทุนผีปู่ย่าที่เข้าร่วมโครงการเพื่อทดลองรื้อฟื้นและพัฒนาให้แก่กลุ่มผีปู่ย่า 5 กองทุนๆ ละ 4,000 บาท เป็นเงิน 20,000 บาท และแต่ละกลุ่มก็จะมีการบริหารจัดการโดยคณะกรรมการกองทุนผีปู่ย่า

1.3 จัดสวัสดิการแก่ผู้ยากไร้และเสริมสร้างกำลังใจให้ญาติพี่น้อง

นอกจากการให้ลูกหลานสมาชิกได้กู้เงินไปใช้ตามความจำเป็นแล้ว แต่ละกลุ่มยังมีการจัดสรรเงินเพื่อนำไปช่วยเหลือผู้สูงอายุที่ขาดคนดูแล ผู้สูงอายุที่ได้รับผลกระทบจากโรคเอดส์ การให้เป็นทุนการศึกษาเด็กที่ด้อยโอกาส มอบเงินเป็นรางวัลให้แก่ลูกหลานที่เรียนดี และเชื้อฟังกพ่อแม่ที่มาร่วมงานในวันไหว้ผีปู่ย่ารางวัลละ 200 บาท เพื่อเป็นแรงจูงใจและกำลังใจให้ลูกหลานทำความดีต่อไป

บางกลุ่มที่สมาชิกเจ็บไข้ได้ป่วยแล้วต้องไปโรงพยาบาลแบบกะทันหัน ก็มีการช่วยเหลือโดยไม่คิดดอกเบ็ญจ บางกลุ่มมีการไปเยี่ยมผู้สูงอายุที่ได้รับผลกระทบจากโรคเอดส์ และขาดคนดูแลโดยใช้วิธีการทำตานต้อด(ทานทอด)

“ถ้าสมมติปู่ทวดย่าทวดมีการทำกองทุนไว้แบบนี้ ป่านนี้ผีปู่ย่าคงมีเงินน่ะ ไม่ต้องให้ลูกหลานมากู้เงินรัฐบาลเหมือนทุกวันนี้”

(แม่เก็ยงคำ ตาอิน เก้าอี้บ้านทุ่งตุ่นแม่ติว อายุ 73 ปี, สัมภาษณ์ 28 ธ.ค.2550)

“ การตั้งกลุ่มเริ่มทำมาตั้งแต่ปี 2546 ยอดรวมของเงินปี 2550 มีประมาณ 2 หมื่น กว่าบาท โดยเงินที่ได้จะนำมาหมุนเวียนให้สมาชิกกู้ยืม ดอกเบ็ญจร้อยละ 2 ต่อปี เมื่อถึงวันเลี้ยงผีแรม 13 ค่ำเดือน 5 ก็จะมีการนำเงินมาคืน ตอนนี้เงินทั้งหมดก็จะหมุนเวียนอยู่ในสมาชิก มี

กฎเกณฑ์ในช่วงแรกว่าไม่เกินหนึ่งพันบาท แต่ต่อมาก็ปรับเป็นไม่เกิน 2 – 3 พันบาท มีสมาชิกจำนวน 100 กว่าครอบครัว ในแก๊งเดียวกัน มีการคณะกรรมการ และเอาเงินมาร่วมลงขัน “ฮอมนกัน” คนละ 30 บาทต่อปี เมื่อได้ทุนก็นำมาแบ่ง(สร้าง)ที่อยู่หมู่บ้านใหม่ให้ดีขึ้น”

(พ่อนานยาย เมืองมูล อายุ 64 ปี กำลั้งผี, สัมภาษณ์ 14 ม.ค.2551)

2. หน้าที่ในการดูแลสุขภาพอนามัยของสมาชิก

การทำเกษตรปลอดสารพิษ หรือเกษตรพึ่งตนเอง เป็นกิจกรรมของแก๊ง 5 กลุ่มได้มีการค้นคิดขึ้นมาเพื่อแก้ไขปัญหาของสมาชิกทั้งในด้านรายจ่าย และด้านสุขภาพอนามัยด้วย เพราะนอกจากเป็นการส่งเสริมให้สมาชิกในกลุ่มหมู่บ้านมีการทำเกษตรปลอดภัย ให้ลูกหลานได้กินผักที่ปลอดสารเคมีแล้ว ยังเป็นการทำการเกษตรแบบพึ่งตนเองในครอบครัว เป็นการลดค่าใช้จ่ายที่จะต้องนำไปซื้อสารเคมีได้อีกทางหนึ่งด้วย ซึ่งนอกจากนี้ บางกลุ่มยังมีการเลี้ยงกบ เลี้ยงปลาไว้กินเองด้วย

3. หน้าที่ในการสร้างความรู้สึกร่วม

การสร้างความรู้สึกร่วมนั้นจะเห็นได้ในวันเลี้ยงหมู่บ้านช่วงการทำพิธีกรรม มีการเอาฝ้ายที่เป็นสินค้าสำหรับใช้ผูกข้อมือ (มัดมือ) เตรียมน้ำมันส้มป่อย มีการเขียนข้อบังคับกฎระเบียบของหมู่บ้านขึ้นมาใหม่ มีการเขียนชื่อสมาชิกทุกคนในครอบครัวของกลุ่มหมู่บ้าน และนำกระดาษที่เขียนบันทึกเกี่ยวกับหน้าที่ของหมู่บ้านที่โครงการวิจัยแจกให้ โดยผู้ทำพิธีนำสิ่งของดังกล่าวไปรวมกับของที่จะใช้เช่นไหว้หมู่บ้าน และนำเข้าไปในการทำพิธีกรรมด้วย หลังจากพิธีกรรมเสร็จเรียบร้อยแล้วก็มีการนำเอาสิ่งของดังกล่าวมาใช้ประโยชน์ต่อ เช่น ให้ผู้สูงอายุเอาน้ำมันส้มป่อยพรมไล่หัวลูกหลาน เอาฝ้ายมัดมือลูกหลานและให้ศีลให้พร มีการอ่านข้อบังคับและหน้าที่ของหมู่บ้าน และมีการนำสิ่งของที่ผ่านการทำพิธีแล้วกลับไปที่บ้าน หรือส่งไปให้คนที่อยู่ต่างจังหวัดด้วย เพราะเชื่อว่าเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ มีหมู่บ้านช่วยคุ้มครองให้อยู่เย็นเป็นสุข

ช่วงที่ 3 บทบาทหน้าที่ของผีป่วน : ช่วงการขยายผลถึงปัจจุบัน(2547 – 2551)

โครงการ ผีป่วน 2004 เพื่อลูกหลาน (2547 - 2548)

หลังจากที่มีกระบวนการรื้อฟื้นประเพณีการเลี้ยงผีป่วน ในโครงการวิจัยเรื่อง แนวทางการเสริมสร้างและพัฒนาบทบาทของสื่อพื้นบ้านเพื่อการพัฒนาชุมชน โดย อุดลย์ ดวงดีวีรัตน์ และคณะ ในช่วงปี 2546 – 2547 ภายใต้โครงการวิจัยชุดการสื่อสารเพื่อชุมชน ซึ่งได้รับการสนับสนุนงบประมาณจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) แล้ว ชุมชนวอแก้วได้มีการต่อยอดขยายผลกิจกรรมจากงานวิจัยดังกล่าว ในชื่อ โครงการ “ผีป่วน 2004 เพื่อลูกหลาน ” ภายใต้โครงการสื่อพื้นบ้านสื่อสารสุข(สพส.) ช่วงปี 2547 – 2548 ซึ่งได้รับการสนับสนุนงบประมาณจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการเสริมสร้างสุขภาพ (สสส.) มีนายสุพรรณ ไชยลังกา เป็นผู้ประสานงานโครงการ ซึ่งเป็นโครงการที่เข้าไปดำเนินงานพัฒนาขยายผลต่อจากเดิม 3 ด้าน ได้แก่

- **ด้านกลุ่มคน** ที่ในอดีตมีแต่คนเฒ่า คนแก่ ให้ขยายออกไปสู่กลุ่มเด็กและเยาวชน
- **ด้านกิจกรรม** ที่ในอดีตมีกิจกรรมเฉพาะวันทำพิธี โครงการได้มีการขยายให้มีกิจกรรมที่ต่อเนื่องเพื่อการสร้างเสริมสุขภาพสมาชิกในกลุ่ม
- **ด้านวิธีการ** โครงการเน้นการใช้วิธีการแบบไม่เป็นทางการโดยผ่านสภากาชาดวัฒนธรรม ตำบล องค์การบริหารส่วนตำบล และแกนนำกลุ่มผีป่วน

วัตถุประสงค์ของโครงการ

- 1) เพื่อสืบทอดองค์ความรู้เรื่องประเพณีการเลี้ยงผีป่วนให้คงอยู่ในสังคมท้องถิ่นภาคเหนือ
- 2) เพื่อใช้ประเพณีการเลี้ยงผีป่วนเป็นสื่อสร้างจิตสำนึก และการถ่ายทอดอุดมการณ์เรื่องการช่วยเหลือเกื้อกูล
- 3) เพื่อใช้ประเพณีการเลี้ยงผีป่วนเป็นสื่อในการสร้างเสริมสุขภาพด้านจิตใจ อารมณ์ และสังคมของเด็ก และเยาวชนในชุมชน

โดยมีพื้นที่การดำเนินงานและกลุ่มเป้าหมาย คือ 7 หมู่บ้านของตำบลวอแก้ว อำเภอห้างฉัตร จังหวัดลำปาง เป็นโครงการที่เน้นการสร้างกระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน ใช้หลักการให้กลุ่มเป้าหมายมีส่วนร่วมตั้งแต่การคิด การตัดสินใจ การวางแผน การลงมือปฏิบัติ การติดตามประเมินผล และการร่วมรับผลประโยชน์ ซึ่งจากการดำเนินโครงการสามารถสร้างแกนนำที่มาจากกลุ่มผีป่วนต่างๆ ทั้งแกนนำที่เป็นปราชญ์ชาวบ้าน ผู้ปกครองและแกนนำเด็กและเยาวชน ซึ่งแกน

นำเหล่านี้เป็นกลไกหลักในการดำเนินกิจกรรมต่างๆ มีการประสานความร่วมมือกับ คณะกรรมการสภาวัฒนธรรมตำบล และองค์การบริหารส่วนตำบลลวแก้ว เพื่อร่วมกันขับเคลื่อน งานสู่ระดับตำบล

จากการศึกษา พบว่า ในช่วงที่มีการดำเนินโครงการผีปู่ย่า 2004 เพื่อลูกหลาน เป็นงาน เชิงพัฒนาที่ต่อยอดขยายผลจากงานวิจัยเดิม มีการทำกิจกรรมกับกลุ่มเป้าหมายที่หลากหลาย และกว้างขวางมากยิ่งขึ้น จากรายงานผลการดำเนินกิจกรรมของโครงการดังกล่าว มีการแบ่งการ ประเมินผลดังนี้

1. ด้านผลลัพธ์

- เกิดแกนนำเด็กและเยาวชนจำนวน 72 คน จากกลุ่มผีปู่ย่า 42 กลุ่ม ซึ่งเป็นกลไกหลัก ในการคิดและดำเนินกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง
- ผู้นำ ปราชญ์ชาวบ้าน และสมาชิกในชุมชนเห็นถึงศักยภาพของเด็กและเยาวชนใน การดำเนินกิจกรรมเพื่อการพัฒนาชุมชน เช่น จากการจัดกิจกรรม “พี่รักน้อง” ซึ่งเป็น กิจกรรมที่ให้ความรู้ สร้างความเข้าใจเรื่องผีปู่ย่าโดยใช้หุ่นมือ ละคร และวีซีดีเป็นสื่อ กิจกรรมการสานสัมพันธ์สมาชิกในกลุ่มผีปู่ย่า การปลูกผักปลอดสารพิษ การแสดง ละลื้อ ซอ ซึง และการที่เด็ก เยาวชนเข้าไปมีส่วนร่วมในการช่วยเหลืองานประเพณี / พิธีกรรมต่างๆ ของชุมชน ซึ่งเป็นการประสานงานและเกิดการทำงานร่วมกันระหว่าง แกนนำเยาวชน กับปราชญ์ชาวบ้าน ผู้นำ คณะกรรมการสภาวัฒนธรรมตำบล และ คณะกรรมการองค์การบริหารส่วนตำบล
- ปราชญ์ชาวบ้าน แกนนำกลุ่มผีปู่ย่า เกิดความภาคภูมิใจที่มีเวทีในการถ่ายทอด ความรู้สู่ลูกหลาน และลูกหลานพร้อมที่จะรับความรู้ไปปฏิบัติ และลูกหลานซึ่งเป็น แกนนำเยาวชนได้นำความรู้จากปราชญ์ชาวบ้านไปถ่ายทอดต่อให้กับคนในชุมชนโดย การผสมผสานระหว่างสื่อพื้นบ้านกับสื่อสมัยใหม่ เช่น การใช้เนื้อหาเก่าของสื่อ พื้นบ้าน “ผีปู่ย่า” ผ่านสื่อใหม่ เช่น ละคร หุ่นมือ และวีซีดี เป็นต้น
- เกิดกิจกรรมที่หลากหลายจากการคิด วิเคราะห์ และสร้างสรรค์ร่วมกันของ กลุ่มเป้าหมาย เพื่อการหนุนเสริมช่วยเหลือกันของสมาชิกในกลุ่มผีปู่ย่าเดียวกัน และ สมาชิกต่างกลุ่มผีปู่ย่าที่อยู่ในหมู่บ้านเดียวกัน หรือต่างหมู่บ้าน
- เกิดความสัมพันธ์อันดีระหว่างสมาชิกในกลุ่มผีปู่ย่าเดียวกัน และต่างกลุ่ม เช่น เด็ก และเยาวชนมีการทักทายกับสมาชิกที่อยู่ในกลุ่มผีปู่ย่าเดียวกันมากขึ้น จากที่อดีตไม่ ค่อยรู้จักกัน และมีกิจกรรมระหว่างกลุ่มผีปู่ย่าด้วย

2. ด้านผลสืบเนื่อง

- จากการจัดเวทีสาธารณะเพื่อติดตามและประเมินผล มีการเปิดโอกาสให้แกนนำกลุ่ม ฝึญ่าทั่วไปที่มีความสนใจเข้าร่วมในเวทีได้ตลอดเวลา ทำให้มีแกนนำฝึญ่าที่ไม่ได้ เข้าร่วมโครงการในครั้งแรก เริ่มหันมาให้ความสนใจ มีการเข้าร่วมเวทีอย่างต่อเนื่อง และช่วงท้ายของการดำเนินโครงการ กลุ่มฝึญ่าในพื้นที่ตำบลวอแก้วทั้ง 42 กลุ่ม ก็ เข้าร่วมกิจกรรมกับโครงการ
- คนในชุมชนเห็นความสำคัญของการรื้อฟื้น และการสืบทอดสื่อพื้นบ้านทั้งในส่วนที่เป็นรูปแบบ และคุณค่า ดังนั้น คณะกรรมการสภาวัฒนธรรมตำบลจึงร่วมกับ คณะกรรมการองค์การบริหารส่วนตำบล และปราชญ์ชาวบ้าน วางแผนการรื้อฟื้นและ สืบทอดสื่อพื้นบ้านชนิดอื่นเพื่อให้ทำหน้าที่รับใช้คนในชุมชน

3. ผลกระทบ

- ผู้ประสานงานโครงการฝึญ่า 2004 เพื่อลูกหลาน ส่งผลสืบเนื่องที่ได้รับการสนับสนุน จากชาวบ้านจนได้รับการคัดเลือกให้เป็นนายกองค์การบริหารส่วนตำบลวอแก้ว และ ต่อมาได้จัดสรรงบประมาณเพื่อสนับสนุนการดำเนินกิจกรรมของแกนนำเด็กและ เยาวชนอย่างต่อเนื่อง
- มีการจัดเวทีเพื่อร่วมกันวิเคราะห์สถานการณ์ปัญหาของชุมชนและเลือกสื่อพื้นบ้าน มาแก้ไขปัญหา ซึ่งพบว่า สถานการณ์เรื่องการขาดแคลนน้ำและเรื่องป่าถูกบุกรุกมาก ขึ้น ดังนั้น กลุ่มเป้าหมายจึงเลือกประเพณีฝึญ่า เพื่อมารื้อฟื้น และสืบทอดทั้ง รูปแบบและคุณค่าเพื่อแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อม โดยใช้ประสบการณ์จากการ ดำเนินงานทั้งงานวิจัยเพื่อรื้อฟื้นฝึญ่า และโครงการฝึญ่า 2004 เพื่อลูกหลาน เป็น ต้นแบบ โดยมี องค์การบริหารส่วนตำบล(อบต.) เป็นผู้สนับสนุนงบประมาณขั้นต้นจน กระทั่งต่อมาโครงการนี้ก็ได้รับการสนับสนุนงบประมาณจาก สสส. ชื่อ โครงการสืบ ภูมิปัญญา ต่อชะตาสีงแวดล้อม(จะกล่าวถึงในช่วงต่อไป)
- จากการดำเนินกิจกรรมต่างๆ ที่ผ่านมาทำให้แกนนำกลุ่มเด็ก และเยาวชน ปราชญ์ ชาวบ้าน และผู้นำชุมชนเกิดความมั่นใจมากขึ้นเรื่อยๆ ทั้งจากการที่ได้เห็นผลงาน เกิดขึ้นเป็นระยะ การมีกลุ่ม องค์กรจากภายนอกเข้ามาเรียนรู้ รวมทั้งมีหน่วยงาน ต่างๆ เชิญแกนนำไปเป็นวิทยากร แลกเปลี่ยนประสบการณ์ในพื้นที่อื่นๆ ด้วย

โครงการสืบภูมิปัญญา ต่อชะตาสิ่งแวดล้อม (2548 – 2549)

เป็นโครงการที่ได้รับการสนับสนุนจาก สสส. มีการดำเนินการในช่วงเดือน ธันวาคม 2548 ถึง กันยายน 2549

วัตถุประสงค์ ดังนี้

- 1) เพื่อการสืบทอดสื่อพื้นบ้าน ให้ดำรงอยู่ในสังคมท้องถิ่น
- 2) เพื่อปลูกจิตสำนึกในการดูแลรักษาสิ่งแวดล้อมของคนในชุมชน และ
- 3) เพื่อใช้พิธีกรรมพื้นบ้านเป็นสื่อในการสร้างเสริมสุขภาพชุมชนรวมถึงสุขภาพของสิ่งแวดล้อม

กลุ่มเป้าหมาย ได้แก่ คณะกรรมการสิ่งแวดล้อม(จัดตั้งขึ้นใหม่) โดยมีสภาวัฒนธรรม ตำบลเป็นองค์กรชุมชนที่เข้ามามีบทบาทหลักในการทำงานเกี่ยวกับสื่อพื้นบ้านต่อเนื่องจากโครงการผีป่วน่า 2004 เพื่อลูกหลาน สภาชิก อบต. แกนนำเด็ก และเยาวชนที่เคยเข้าร่วมทำกิจกรรมจากโครงการผีป่วน่า 2004 เพื่อลูกหลาน

จากการวิเคราะห์และจำแนกบทบาทหน้าที่ของผีป่วน่าเปรียบเทียบกับในอดีต และกับช่วงที่มีกระบวนการรื้อฟื้นประเพณีการเลี้ยงผีป่วน่า (2546 - 2547) พบว่า ในช่วงกิจกรรมขยายผลในโครงการผีป่วน่า 2004 เพื่อลูกหลาน (2547 – 2548) ถึง ช่วงที่ผู้เขียนเข้าไปศึกษาวิจัย(2550 -2551) สามารถแบ่งบทบาทหน้าที่ของผีป่วน่าได้ ดังต่อไปนี้

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาพที่ 5.5 บทบาทหน้าที่ที่ประเพณีมีปฐุ่จากอดีต ช่วงการรื้อฟื้น และปัจจุบัน(2551)

อดีต	ช่วงรื้อฟื้น(2546-2547) คงเดิม / สืบเนื่อง	ช่วงขยายผลถึงปัจจุบัน(2547-2551) คงเดิม / สืบเนื่อง
(1) สืบทอดความเชื่อ	(1) สืบทอดความเชื่อ	(1) สืบทอดความเชื่อ
(2) สร้างภราดรภาพ/ เอกภาพ / ปึกแผ่น	(2) สร้างภราดรภาพ/เอกภาพ / ปึกแผ่น	(2) สร้างภราดรภาพ/เอกภาพ / ปึกแผ่น
(3) สร้าง/สืบทอดอัตลักษณ์ ตัวตน	(3) สร้าง/สืบทอดอัตลักษณ์ ตัวตน	(3) สร้าง/สืบทอดอัตลักษณ์ตัวตน
(4) สร้างความอบอุ่นทางใจ/ ความมั่นคงทางจิตใจ	(4) สร้างความอบอุ่นทางใจ/ ความมั่นคงทางจิตใจ	(4) สร้างความอบอุ่นทางใจ/ความมั่นคง ทางจิตใจ
(5) ให้ความบันเทิง	(5) ให้ความบันเทิง	(5) ให้ความบันเทิง
(6) จัดระเบียบสังคม	(6) ปลูกขวัญ/ คลายความกังวล	(6) ปลูกขวัญ/คลายความกังวล
(7) ปลูกขวัญ/ คลายความกังวล	(7) เวที / พื้นที่สาธารณะพบปะ แลกเปลี่ยนของคนในกลุ่ม	(7) เวที / พื้นที่สาธารณะพบปะ แลกเปลี่ยนความคิด ประสบการณ์
(8) อบรมบ่มเพาะ		(8) เป็นพื้นที่สร้างสวัสดิการภายในกลุ่ม
(9) เวที / พื้นที่สาธารณะ พบปะแลกเปลี่ยนของคนใน		(9) เป็นสื่อกลางในการดูแลสุขภาพ อนามัยของสมาชิก
	คลี่คลาย (1) จัดระเบียบสังคม	คลี่คลาย (1) จัดระเบียบสังคม (2) การอบรมบ่มเพาะ
	หน้าที่ใหม่ (1) เป็นพื้นที่สร้างสวัสดิการภายในกลุ่ม (2) เป็นสื่อกลางในการดูแลสุขภาพ อนามัยของสมาชิก (3) การสร้างความรู้สึกร่วม	หน้าที่ใหม่ (1) การเป็นพื้นที่ / ช่องทางในการ สื่อสารการเมือง (2) เป็นพื้นที่ในการเรียนรู้ระหว่างกลุ่ม และระหว่างรุ่น (3) เป็นช่องทาง/ประตูไปสู่สื่อพื้นบ้าน ประเภทอื่น

● **คงเดิม / สืบเนื่อง (ทั้งจากอดีต และช่วงการรื้อฟื้น)**

1. หน้าที่ในการสืบทอดความเชื่อ

หลังจากที่มีการรื้อฟื้นประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่าขึ้นมาแล้ว กิจกรรมในช่วงการขยายผล ล้วนเป็นไปเพื่อให้เกิดการสืบทอดความเชื่อเกี่ยวกับผีปู่ย่าทั้งสิ้น เช่น เวทีกระตุ้นและปลูก จิตสำนึกแก่นำผีปู่ย่าจากกลุ่มเก่า 5 กลุ่ม และกลุ่มใหม่อีก 10 กลุ่มๆ ละ 1 ครั้ง เพื่อให้เกิดความรู้ ความเข้าใจเรื่องผีปู่ย่า มีการร่วมกันวิเคราะห์ปัญหาของสมาชิกรวมทั้งปัญหาของเด็กและ เยาวชน

ในปัจจุบัน(2551) พบว่า คนวัยทำงานที่เคยเข้าร่วมประเพณีไหว้ผีปู่ย่ามาโดยตลอด ยังคงมีความเชื่อเกี่ยวกับผีปู่ย่าอย่างเหนียวแน่น แต่ทว่า ในกลุ่มเยาวชนและคนรุ่นใหม่ที่ไม่ค่อย มีโอกาสมาร่วมงานไหว้ผีปู่ย่า จะไม่ได้ให้ความสำคัญต่อหลักคำสอน หรือข้อห้ามต่างๆ ที่เกี่ยวกับการ ผิดผีมากนัก

“ผีปู่ย่ามันเป็นสิ่งที่สืบทอดมา ละเลยไม่ได้ ในวันงานไม่ได้ไปก็ต้องฝากไป ฝากดอกไม้ ฐูปเทียนไปไหว้”

(นางวันเพ็ญ เพภาพ ลูกเล่าลูกแบ่ง บ้านน้ำจ้ำ, สัมภาษณ์วันที่ 13 ม.ค.2551)

“ในกลุ่มเพื่อนวัยเดียวกันไม่ค่อยให้ความสนใจมากนัก แต่ตัวเองให้ความสนใจกับเรื่องนี้ มาก เพราะเติบโตมากับประเพณีนี้”

(นางสาวศิริมล วงศ์ตา อายุ 15 ปี ลูกเล่าลูกแบ่ง แก้วแม่ปัด ธิวงศ์, สัมภาษณ์ 4 มีนาคม 2551)

“ก่อนหน้านี้จะไม่ได้ให้ความสนใจเลย แต่เมื่อปีที่แล้วมาร่วมงานกับแม่ โดยที่ตัวเองก็ ไม่ได้สนใจอะไร แต่เมื่อได้มาแล้วจึงพบว่า เป็นเรื่องแปลก และน่าสนใจที่เครือญาติได้มาเจอกัน”

(นางสาวสาวิตรี มณีวงศ์ อายุ 19 ปี ลูกเล่าลูกแบ่ง แก้วแม่ปัด ธิวงศ์, สัมภาษณ์ 4 มีนาคม 2551)

2. หน้าที่ในการสร้างภราดรภาพ / เอกภาพ / ความสามัคคีเป็นปึกแผ่น

กิจกรรมช่วงการขยายผลในโครงการผีปู่ย่า 2004 เพื่อลูกหลาน เป็นการสร้างความสามัคคีและความเป็นปึกแผ่นให้ทุกคนในกลุ่มผีปู่ย่าเดียวกัน และระหว่างกลุ่มผีปู่ย่า เช่น มีเวทีเสริมสร้างและพัฒนาเครือข่ายแกนนำกลุ่มผีปู่ย่าทั้ง 15 กลุ่ม เพื่อแลกเปลี่ยนประสบการณ์ การสร้างเครือข่ายและการหนุนเสริมกันและกัน โดยมีแกนหลักคือ สภาวัฒนธรรมตำบลและแกนนำเก้าผีปู่ย่า

นอกจากนั้นในปัจจุบันการให้ลูกหลานมีความสามัคคีกัน เคารพซึ่งกันและกัน โดยไม่ล่วงละเมิดกัน ก็เป็นหน้าที่สำคัญประการหนึ่งของประเพณีผีปู่ย่า ลูกหลานจากต่างบ้าน ต่างเมือง และต่างเพศต่างวัย ได้มาร่วมกันทำกิจกรรมในวันไหว้ผีปู่ย่า บางคนไม่เคยรับรู้มาก่อนว่าคนนี้เป็นเครือญาติของตน ทั้งที่อาจจะเคยเจอกัน หรือมีเรื่องบาดหมางขุ่นเคืองใจกันมาก่อน หรือหนุ่มสาวบางคู่ ที่เคยจะคบหากัน แต่เมื่อมาเจอกันในวันไหว้ผีปู่ย่า ก็ได้รับรู้ว่าเป็นเครือญาติกัน ก็ทำให้เกิดการปรับเปลี่ยนความคิด จากที่เคยขุ่นเคืองกลายมาเป็นความสามัคคีกัน จากคนที่เคยคิดจะรักชอกกันฉันผู้สาวก็กลับมาเป็นเพื่อน เป็นพี่เป็นน้องกัน จากการทำกิจกรรมนี้

“ได้เห็นผู้ใหญ่ทำกันมาทุกปี แต่ละคนเสียสละเวลามาร่วมงานและยังให้ความสำคัญ ส่วนตัวเองก็มาเกือบทุกปี บางปีที่ไม่ได้มาเพราะติดเรียน ”

(นางสาวศิริมล วงศ์ตา อายุ 15 ปี ลูกเล่าลูกแบ่งเก้าผีแม่ปัด ธวัชค์, สัมภาษณ์ 4 มีนาคม 2551)

“เมื่อมาร่วมแล้วก็พบว่า เป็นงานที่ผู้คนในหมู่เครือญาติกันได้มาพบปะ สังสรรค์กัน บางคนอาจเคยทำกิจกรรมร่วมกัน แต่ไม่ค่อยได้มาสังสรรค์กันแบบนี้ หรือบางคนไม่ค่อยมีเวลาว่าง ก็ได้มาพบปะ พูดคุยกัน ”

(นางสาวสาวิตรี มณีวงศ์ อายุ 19 ปี ลูกเล่าลูกแบ่งเก้าผีแม่ปัด ธวัชค์สัมภาษณ์ 4 มีนาคม 2551)

3. หน้าที่ในการสร้าง / สืบทอดอัตลักษณ์ / ตัวตน

ผีปู่ย่าได้ทำหน้าที่ในการสร้างความภาคภูมิใจในอัตลักษณ์ ตัวตนของชาววอแก้ว เป็นอย่างยิ่ง ดังที่แม่เกียงคำ ตาอินทร์ เล่าว่า

“เมื่อได้ไปแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในเวทีระดับภาคร่วมกับคณะวิจัยของคุณอดุลย์แล้ว ก็พบว่าเรื่องผีปู่ย่าในพื้นที่ภาคเหนืออื่น ๆ สูญหายไปเยอะแล้ว แต่ที่ตำบลวอแก้วของเรายังคงเข้มแข็งและมีการสืบทอดกันมาโดยตลอดทุกปี ดังนั้น เราก็ควรอนุรักษ์ไว้ให้ลูกหลานสืบไป ”

(สัมภาษณ์ 28 ธันวาคม 2550)

“เป็นการช่วยกันสืบสานวัฒนธรรม จากที่ตัวเองไม่เคยสนใจก็เกิดความสนใจ อยากจะทำต่อ เพื่อสืบต่อไปให้รุ่นน้องๆ ต่อไป”

(นางสาวสาวิตรี มณีวงศ์ , สัมภาษณ์ 4 มีนาคม 2551)

4. หน้าที่ให้ความบันเทิง

ในการดำเนินกิจกรรมของโครงการผีปู่ย่า 2004 ได้มีการจัดกิจกรรมตามความต้องการของกลุ่มเป้าหมาย ได้แก่ การอบรมการเล่นละครหุ่น ละครเวที และการถ่ายภาพวีดีโอเพื่อตัดต่อเป็นวีซีดี โดยทั้งหมดมีเนื้อหาเกี่ยวกับเรื่องผีปู่ย่า กิจกรรมเรียนรู้และฝึกฝนการเล่นดนตรีพื้นบ้านกับศิลปินพื้นบ้าน เช่น สะล้อ ซอ ซึง โดยนำเอาเนื้อหาเกี่ยวประเพณีผีปู่ย่า และเนื้อหาเกี่ยวกับงานบุญประเพณีของชุมชน ออกไปแสดงตามหมู่บ้านต่างๆ ร่วมกับละครหุ่น ซึ่งเป็นการให้การศึกษากับเรื่องผีปู่ย่าในรูปแบบสาระบันเทิง (Edutainment)

5. หน้าที่ในการสร้างความอบอุ่น / ความมั่นคงในจิตใจ

คุณค่า และบทบาทหน้าที่อันหนึ่งของผีปู่ย่าที่นับว่ามีความสำคัญมากต่อชาวชุมชนวอแก้วที่ยังมีความเชื่อ ความศรัทธาต่อผีปู่ย่า คือ เรื่องกำลังใจ หรือการเป็นที่พึ่งทางจิตใจของลูกหลาน ไม่ว่าจะเดินทางไกล ไปทำงานที่อื่น หรือทำงานต่างประเทศ ลูกหลานจะสอปลี่ยนชั้นเลื่อนตำแหน่ง ลูกหลานเจ็บไข้ได้ป่วย หรือประสบพบเจอเรื่องเลวร้ายในชีวิตมา ก็มักจะมีการเชื่อมโยงมาถึงผีปู่ย่า พร้อมกับบนบานศาลกล่าวต่อสิ่งที่ตนปรารถนา

“ใครจะไปไหน ทำอะไร ก็มาบอกกล่าว หรือถ้าลูกหลานจะไปสอบ และสอบได้ก็มาถวายดอกไม้ เวลาจะแต่งงานจะต้องมาเลี้ยงหัวหมู หรือในช่วงที่ลูกสะใภ้ล้มป่วยหนักจนต้องนอนโรงพยาบาล และบอกว่ามีบ้านแม่ไปนั่งเฝ้าที่โรงพยาบาลบอกว่าถ้าหายแล้วให้มาเลี้ยงหัวหมู ดังนั้น เมื่อมีคนในเครือญาติประสบเหตุร้าย หรือเรื่องราวไม่ดี ก็จะบนบานศาลกล่าวขอให้ผีปู่ย่าปกปักรักษา แล้วสิ่งเลวร้ายนั้นก็หายไป ทำให้คนเหล่านั้นเกิดความเชื่อมั่นต่อผีปู่ย่า

และเมื่อครั้งที่หลานชายของแม่กินข้าวแล้วก้างติดคอ ก็จะไปร้องบอกผีปู่ย่าที่ข้างบ้านพอสักครู่ ก้างที่ติดคออยู่ที่หลอดออก ก็ยิ่งเป็นการทำให้ลูกหลานยังมีความเชื่อขึ้นไปอีก ”

(แม่วัน เตชะอุต อายุ 64 ปี เก้าผีปู่ย่า บ้านวอแก้ว, สัมภาษณ์ 13 ม.ค.2551)

“ความสำคัญของผีปู่ย่าคือ เป็นประเพณีเรื่องของระบบเครือญาติที่คนๆ หนึ่งนับถือเขาก็จะมานับถือผีคนนี้ด้วย เวลาผีประเพณีก็จะไปมาหาสู่ บางคนก็ประสบความสำเร็จ มีชีวิตการทำงานที่ดีขึ้น เขาก็เชื่อว่าได้รับแรงผลักดันจากผีปู่ย่า ในส่วนตัว เวลาจะไปสอบเรียนต่อหรือเลื่อนชั้นก็จะทำบ้างไม่ทำบ้าง เมื่อได้แล้วก็จะบอกเขาบ้าง”

(นายสมสิทธิ์ เตชะอุต มีอาชีพรับราชการอยู่ที่จังหวัดเชียงใหม่, สัมภาษณ์ 13 ม.ค.2551)

6. หน้าที่ปลอบขวัญ / คลายความกังวล

มีหลายกรณีที่ลูกเล่าลูกแบ่งซึ่งอยู่ในวัยทำงาน และมีครอบครัวแล้วต้องประสบพบเจอเรื่องเลวร้ายในชีวิต หรือเคราะห์กรรมต่างๆ จนทำให้เจ็บไข้ไม่สบาย และเกิดความกังวลใจ เมื่อมีการถามไถ่ หรือดูเมื่อ(หมอเมืองที่ทำหน้าที่ดูโชคชะตา ราศี และสะเดาะเคราะห์) แล้วพบว่าตนกำลังประสบเคราะห์กรรม จะต้องไปทำพิธีให้ผีปู่ย่าเพื่อขอให้หายจากเคราะห์ หรือโรคนั้น

“ผีปู่ย่าเป็นสิ่งที่ต้องเอาถือไว้ เวลาเจ็บป่วยก็บอก ทำผิดอะไรก็เอาข้าวตอกดอกไม้ไปบอก ”

(นางสร้อยเพชร ปารมี ลูกเล่าลูกแบ่ง บ้านน้ำจ้ำ, สัมภาษณ์ วันที่ 13 ม.ค.2551)

“ส่วนใหญ่ของคนที่มาพบพ่อ เนื่องการเจ็บไข้ได้ป่วยโดยไม่รู้สาเหตุ ไปหาหมอที่โรงพยาบาลแล้วก็ไม่หาย เมื่อมาตรวจดวงชะตาแล้วพบว่ามิเคราะห์ พ่อก็จะทำพิธีสะเดาะ

เคราะห์ให้ พร้อมทั้งแนะนำให้ไปเลี้ยงผีปู่ย่า เพื่อความเป็นสิริมงคลแก่ชีวิต จากนั้น อาการของพวกเขาก็ดีขึ้น "

(พ่อหนานย้าย เมืองมูล กำลั้งผี, สัมภาษณ์ 14 มกราคม 2551)

7. หน้าที่การแสดงความรู้สึกร่วมกัน

หน้าที่ในการสร้างความรู้สึกร่วมกันเป็นอีกประเด็นหนึ่งที่ถูกซ่อนไว้เบื้องหลังการจัดกิจกรรมต่างๆ ของโครงการผีปู่ย่า 2004 เพื่อลูกหลาน เช่น เวทีกระตุ้น และปลูกจิตสำนึกเกี่ยวกับคุณค่าของผีปู่ย่ากับกลุ่มแกนนำกลุ่มผีปู่ย่า เพื่อให้เกิดความรู้สึกความเข้าใจเรื่องผีปู่ย่า เห็นความสำคัญของการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน รวมทั้งการหาแนวทางช่วยเหลือดูแลลูกหลาน โดยผ่านสื่อวีซีดีที่จัดทำขึ้นจากงานวิจัยกระบวนการรื้อฟื้นผีปู่ย่า จากนั้นผู้เข้าร่วมก็มีการวิเคราะห์ปัญหาของสมาชิกพร้อมกับหาแนวทางแก้ไขร่วมกัน เช่น การให้แกนนำกลุ่มผีปู่ย่ามีบทบาทมากขึ้น มีการไปชักชวนสมาชิกมาร่วมกิจกรรม มีการคิดกิจกรรมเพื่อให้ลูกหลานมาร่วมกิจกรรม ให้ผู้สูงอายุมีบทบาทในการอบรมลูกหลาน ให้กลุ่มองค์กรในชุมชน เช่น อบต. สภาวัฒนธรรมตำบล และโรงเรียน มีบทบาทในการสนับสนุนงานกลุ่มต่างๆ และประเพณี ของชุมชนให้มากขึ้น และแกนนำร่วมกันวางแผนชักชวนลูกหลานมาทำกิจกรรมร่วมกัน ซึ่งเรียกได้ว่า ผีปู่ย่าได้ทำหน้าที่ในการสร้างความรู้สึกร่วมแก่คนในชุมชนได้เป็นอย่างดี

นอกจากนั้น จากการศึกษายังพบว่า ในปัจจุบัน(2551) ยังมีกรณีที่ถูกเล่าลูกแบ่งที่ประสบอุบัติเหตุในชีวิตจำนวนไม่น้อยที่เชื่อมโยงสิ่งที่เกิดขึ้นกับตนเองกับความเชื่อเรื่องผีปู่ย่า เช่น กรณีที่ถูกสะเก็ดไฟของแม่วัน เตชะอุด ล้มป่วยจนต้องนอนพักที่โรงพยาบาลหลายคืนแล้วมีผีปู่ย่าไปหาที่โรงพยาบาล เมื่อออกจากโรงพยาบาล ก็จะมีการเลี้ยงผีปู่ย่า พร้อมกับทำการเรียกขวัญของผู้ป่วย โดยมีญาติพี่น้องมาร่วมในพิธีดังกล่าวด้วย

8. เป็นเวที / พื้นที่สาธารณะในการพบปะแลกเปลี่ยนความคิดเห็น ประสพการณ์

ในช่วงการขยายผล มีการเปิดเวที / พื้นที่เพื่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนประสพการณ์เกี่ยวกับประเพณีผีปู่ย่าค่อนข้างมาก ทั้งแบบในกลุ่ม/เก้าอี้เดียวกัน และระหว่างกลุ่มผี ทั้งแบบกลุ่มเป้าหมายที่เป็นคนรุ่นเดียวกัน และคนต่างวัยมาร่วมกันคิดวิเคราะห์สถานการณ์ปัญหา และแนวทางในการแก้ไขปัญหาาร่วมกัน ซึ่งเรียกได้ว่า เป็นเวทีให้คนทุกเพศ ทุกวัยได้มาแลกเปลี่ยนความคิดเห็น และประสพการณ์ซึ่งกันและกัน

9. เป็นพื้นที่สร้างสวัสดิการภายในกลุ่ม “กองทุนผีปู้ย่า”

9.1 ให้สมาชิกกู้ยืมยามจำเป็น

“กลุ่มผีปู้ย่าของแม่มีสมาชิกที่มากู้เงินประมาณ 30 คน เมื่อถึงเวลาไหว้ผีก็เอาเงินมาคืนพร้อมดอกเบี๋ย”

(แม่เกียงคำ ตาอิน อายุ 73 ปี เก้าผี บ้านทุ่งตุ่นแม่ติว, สัมภาษณ์ 30 ต.ค.2550)

“มีการออมเงินกันมาตั้งแต่ปี 2550 คนละ 50 บาท / ปี ลูกเล่าลูกแบ่ง มีทั้งหมด ๔๘ ครอบครัว และมีเงินหมุนเวียนอยู่ประมาณสองพันกว่าบาท โดยให้สมาชิก(ลูกเล่าลูกแบ่ง)กู้ไปใช้ ดอกเบี๋ยร้อยละ 2 ต่อปี เมื่อได้เงินมาก็เอาไปฝาก เรียกว่า “กลุ่มออมทรัพย์ปู้ฟ้า” ซึ่งไม่เคยทำมาก่อน เมื่อมีการปรึกษาหารือกันว่าเงินของผีปู้ฟ้าไม่มีเงินกองกลางก็จึงมีการทำกลุ่มออมทรัพย์นี้ขึ้น การกู้เงินไป จะนำมาใช้คืนเมื่อถึงวันไหว้ผีปู้ย่า โดยใช้เฉพาะเงินดอกบ้าง หรือใช้ทั้งต้นทั้งดอกบ้าง”

(แม่วัน เตชะอุต อายุ 64 ปี เก้าผีบ้านวอแก้ว, สัมภาษณ์ วันที่ 13 ม.ค. 2551)

9.2 นำมาเป็นทุนใช้จ่ายในงานเลี้ยงผีปู้ย่าแทนการเก็บจากสมาชิก

“ ก่อนถึงวันประเพณีไหว้ผีปู้ย่าจะมีการประชุมคณะกรรมการว่าจะทำอะไรกันบ้าง แต่เดิมนั้น การเลี้ยงผีปู้ย่า แต่ละบ้านจะนำไก่มาร่วมกันบ้านละ 1 ตัว แต่ปัจจุบัน ไม่ต้องเอาไก่มาแล้ว แต่นำเงินดอกผลจากกองทุนไปซื้อไก่และข้าวของต่างๆ มาเลี้ยงแทน และไม่มีมารับเงินบริจาค / เงินลงขันจากสมาชิก ก็คือ จะใช้เงินจากกองทุนที่ได้จากครอบครัวละ 30 บาท/ปี เท่านั้น และปัจจุบันเงินมีจำนวนมากขึ้น จึงให้หยุดเก็บเงินกับสมาชิกแล้ว(ตั้งแต่ปี 2550) โดยเอาเงินทุนมาหมุน และสมาชิกก็มีความพอใจ ขณะนี้มีเงินหมุนอยู่ในสมาชิกประมาณ 2 หมื่นบาท ”

(พ่อหนานย้าย เมืองมูล อายุ 64 ปี กำลั้งผี, สัมภาษณ์ 14 ม.ค. 2551)

10. เป็นสื่อกลางในการดูแลสุขภาพอนามัยของสมาชิก

ช่วงการขยายผลมีการจัดกิจกรรมเชิงปฏิบัติการเกี่ยวกับการปลูกผักปลอดสารพิษอย่างเป็นรูปธรรมมากขึ้น โดยมีการจัดกิจกรรมการสร้างเสริมและพัฒนาแกนนำเด็กและเยาวชนตามความต้องการของกลุ่ม 3 ครั้ง เกี่ยวกับเรื่องการปลูกผักปลอดสารพิษเพื่อการพึ่งตนเอง กลุ่มเป้าหมายคือ แกนนำเด็กและเยาวชน 14 คน โดยเป็นการให้ความรู้ ความเข้าใจ และการฝึกปฏิบัติเรื่องผลกระทบที่เกิดจากการใช้สารเคมีกับพืชผัก และทางเลือกคือการปลูกพืชผักปลอดสารพิษ ผลลัพธ์ที่ได้คือ เป็นกระบวนการสร้างความภาคภูมิใจและเสริมศักดิ์ศรีให้กับประชาชนชาวบ้านที่มีความรู้ แต่ไม่มีพื้นที่/เวทในการถ่ายทอด เป็นพื้นที่สร้างความสัมพันธ์อันดีระหว่างประชาชนชาวบ้านกับเด็ก และเยาวชนในการส่งเสริมให้เกิดการปลูกผักปลอดสารพิษ

• หายไป

จากการศึกษา พบว่า บทบาทหน้าที่ของประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่าที่มีมาแต่อดีตนั้น ไม่มีหน้าที่ใดสูญหายไป แต่ทว่า มีบางหน้าที่ที่มีการปรับเปลี่ยนไปบ้าง หรือทำหน้าที่น้อยลงไป หรือที่เรียกว่า หน้าที่ที่คลี่คลายไปเท่านั้น

• คลี่คลาย

1. หน้าที่ในการจัดระเบียบสังคม

จากการศึกษา พบว่า บทบาทหน้าที่ของผีปู่ย่าในการจัดระเบียบสังคม หรือเป็นการล้อมคอกให้คนตั้งมั่นอยู่ในความดี ไม่ให้ทำผิด หรือประพฤติปฏิบัติไม่เหมาะสมอันเป็นการผิดผีนั้น จะจำกัดวงอยู่เฉพาะในกลุ่มวัยกลางคน หรือคนวัยทำงานที่มีครอบครัว และมีความเชื่อในผีปู่ย่าอยู่เท่านั้น

“ส่วนใหญ่ คนที่กลัวว่าจะทำอะไรที่ผิดผี และเชื่อเรื่องผีปู่ย่า มักจะเป็นคนที่มีครอบครัวแล้ว อย่างตนเองเมื่อก่อนก็ไม่ค่อยเชื่อ แต่เมื่อแต่งงานมีลูกมีได้แล้ว ก็มีความเชื่อเรื่องผีปู่ย่ามากขึ้น”

(นางวันเพ็ญ เพภาพ อายุ 42 ปี บ้านน้ำจ้ำอาชีพค้าขาย, สัมภาษณ์ 13 มกราคม 2551)

“ บางคนที่ไปทางอื่นทางไกล ไปได้ลูกได้ผ้าโดยมิได้บอกกล่าว ฝึปลูกก็จะเป็นโทษ ทำให้เจ็บไข้ได้ป่วยไม่สบาย จนต้องกลับมาบอกกล่าวและขอให้แก๊ฝึปลูกบอกให้ปลูกให้ยาว่าลูกเล่าลูกแบ่งไปเจ็บไข้ได้ป่วย โดยนำดอกไม้ธูปเทียน อย่างละ 12 จะขึ้น 12 ทุกอย่าง ไปบอกกล่าวแก๊ฝึปลูกเพื่อให้หายจากการเป็นพยาธิในตนในตัว เจ็บไข้ได้ป่วย จากนั้นเขาก็หายและมีการมาเลี้ยงฝึปลูก ”

(พ่อหนานย้าย เมืองมูล, สัมภาษณ์ 14 มกราคม 2551)

2. หน้าที่การอบรมบ่มเพาะ

บทบาทหน้าที่การอบรมบ่มเพาะให้ลูกหลานเป็นคนดี เป็นคุณค่าอันสำคัญของประเพณีฝึปลูกที่ในช่วงการขยายผลในโครงการฝึปลูก 2004 เพื่อลูกหลานเองก็มีการจัดกิจกรรมเพื่อส่งเสริมให้ผู้อาวุโส แก่นนำแก๊ฝึ และกลุ่มเด็ก และเยาวชนได้มีการทำกิจกรรมร่วมกันอย่างต่อเนื่องเพื่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และเป็นเวทีที่ผู้อาวุโสได้มีโอกาสในการอบรมบ่มเพาะลูกหลานของตนผ่านเรื่องราว และเนื้อหาสาระที่เป็นคุณค่าของฝึปลูกไปด้วยในตัว เช่น เวทีการกระตุ้นปลูกจิตสำนึกแก่เด็กและเยาวชน 15 กลุ่มๆ ละ 1 ครั้งๆ ละ 10 – 15 คน ประกอบด้วยแกนนำกลุ่มฝึปลูก เด็กและเยาวชนที่เป็นลูกหลานในแก๊ฝึเดียวกัน โดยเป็นการให้ความรู้ และสร้างความเข้าใจเรื่องฝึปลูก สร้างความสัมพันธ์ร่วมกันระหว่างเยาวชนกับเยาวชน และระหว่างเยาวชนกับผู้ใหญ่ที่อยู่ในแก๊ฝึเดียวกัน มีการทำอาหารและกินอาหารร่วมกันแบบญาติพี่น้อง

“หลังจากที่มีการทำพิธีไหว้ฝึปลูกเสร็จแล้ว แม่ก็จะอวยพร และอบรมสั่งสอนลูกหลานให้อยู่เย็นเป็นสุข ให้ขยันทำมาหากิน ให้เป็นคนดีไม่เบียดเบียนผู้อื่น ส่วนผู้ที่ยังเรียนหนังสือก็ขอให้ตั้งใจเรียน คนเป็นหนุ่มเป็นสาวก็อย่าชิงสุกก่อนห่าม ผู้หญิงอย่าใส่เสื้อผ้าสวยเดี่ยวซ้อนทำยรมอเตอร์ไซด์ไปกับผู้ชาย”

(แม่เกียงคำ ตาอิน อายุ 73 ปี แก๊ฝึปลูกบ้านทุ่งต้นแม่ติว, สัมภาษณ์ 30 ธ.ค.2550)

“ฝึปลูกเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่พวกเราปฏิบัติสืบต่อกันมาตั้งแต่รุ่นปู่ย่าตาทวด เพื่อให้ลูกหลานหลานรู้จัก สามัคคีกัน กตัญญูต่อบุพการีและญาติพี่น้อง ไม่ล่วงละเมิดกัน และ การนุ่งน้อยห่มน้อย กระโปรงสั้น เสื้อสวยเดี่ยว มันเป็นการยั่วยวนกิเลส และจะก่อให้เกิดอันตรายอย่างไรบ้าง การพูดจาปราศรัย การเคารพผู้เฒ่าผู้แก่ การนอบน้อมถ่อมตน”

(พ่อหนานย้าย เมืองมูล กำลั้งฝึ, สัมภาษณ์ 14 มกราคม 2551)

ในปัจจุบัน(2551) พบว่า การอบรมสั่งสอนลูกหลานในพิธีไหว้ผีปู่ย่าลดน้อยลงไป อีกทั้งพ่อแม่เองก็ไม่มีเวลาในการสั่งสอน หรือถ่ายทอดความสำคัญของผีปู่ย่าให้ลูกหลานได้รับรู้มากนัก จึงทำให้เยาวชนรุ่นใหม่ ไม่ค่อยให้ความสำคัญต่อเรื่องนี้

“ในปัจจุบัน ความสำคัญของสิ่งเหล่านั้นมันลดน้อยลงไป เนื่องจาก การที่พ่อแม่ไม่ได้มีการถ่ายทอด สั่งสอนเรื่องเหล่านี้แก่ลูก เมื่อลูกไม่ได้รับรู้ ก็มีการประพฤติปฏิบัติออกนอกกรอบ ไม่ได้ยึดมั่นถือมั่นอยู่ในสัจจะความดีงาม ดังนั้น เพราะพ่อแม่คือพื้นฐานสำคัญ คือเก้าของลูก...”

(พ่อหนานย้าย เมืองมูล, สัมภาษณ์ 14 มกราคม 2551)

● หน้าใหม่

1. การเป็นพื้นที่ / ช่องทางในการสื่อสารการเมือง

จากการที่ นายสุพรรณ ไชยลังกา ผู้ประสานงานโครงการผีปู่ย่า 2004 เพื่อลูกหลาน ได้รับการเลือกตั้งเป็นนายก อบต.วอแก้ว หลังจากที่ได้ทำงานคลุกคลีกับชาวบ้านมาอย่างใกล้ชิดตั้งแต่โครงการวิจัยเรื่องผีปู่ย่ามาจนถึงช่วงการขยายผล ในโครงการผีปู่ย่า 2004 ดังกล่าว ทำให้เห็นได้ว่า นอกจากสิ่งที่ทำจะเป็นการรื้อฟื้นสื่อพื้นบ้านให้กลับมาทำหน้าที่แล้ว ยังเป็นการได้หัวใจจากชาวตำบลวอแก้วมาครองอีกด้วย ทำให้นายสุพรรณ ได้มีโอกาสเข้าไปผลักดันการรื้อฟื้น และพัฒนาสื่อพื้นบ้านต่อ โดยมีการจัดสรรงบประมาณจาก อบต.มาสนับสนุนการดำเนินกิจกรรมของแกนนำเด็กและเยาวชนอย่างต่อเนื่อง เช่น โครงการภูมิปัญญา ต่อชะตาสิ่งแวดล้อม ที่เป็นการขยายผลโดยใช้รูปแบบและแนวทางการรื้อฟื้นประเพณีผีปู่ย่าไปใช้กับพิธีสืบชะตาแม่น้ำ ซึ่งได้รับการสนับสนุนจากโครงการสื่อพื้นบ้านสื่อสารสุข(สพส.) ในช่วงปี 2548 - 2549

ผู้เขียนจึงมีข้อสังเกตจากปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นว่า การทำงานเชิงวัฒนธรรม หรือการเข้ามาในขอบเขตพื้นที่เชิงวัฒนธรรมนั้น เป็นการเข้ามาในพื้นที่แห่งความเป็นพี่เป็นน้อง เป็นพวกพ้องเดียวกันทำให้ผู้ที่เข้ามาในพื้นที่แห่งนี้ได้รับการยอมรับ “ได้หัวใจเธอ(ชาวบ้าน)ไปครอง” ซึ่งจากการเข้าร่วมสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วมของผู้เขียนในพิธีการเลี้ยงผีปู่ย่าประจำปี 2551 ผู้เขียนได้มีโอกาสแนะนำตัว พร้อมกับชี้แจงถึงวัตถุประสงค์ในการมาศึกษาวิจัยของตนเอง รวมทั้งมีการพูดถึงความสำคัญของประเพณีผีปู่ย่าที่ชาวชุมชนวอแก้วช่วยกันรักษาสืบทอดกันมาจนถึงปัจจุบัน เป็นการเสริมกำลังใจ(Empower) ให้ชาวบ้าน อีกทั้งการเข้าไปร่วมงานในฐานะคนนอกชุมชนนั้น

ได้รับความสนใจเป็นอย่างดีจากชาวบ้านซึ่งมีทั้งैयाผี กำลั้งผี ซึ่งเป็นผู้เฒ่าผู้แก่ และลูกเฒ่าลูกแบ้ง ที่เป็นเด็ก เยาวชน และคนวัยพ่อบ้าน แม่บ้าน ซึ่งผู้เขียนวิเคราะห์ว่า มีปัจจัยหลายประการที่ทำให้การเข้าไปพบปะชาวบ้านในวันเลี้ยงผีปู่ย่า แตกต่างจากการพบปะในช่วงเวลาทั่วไป ที่ไม่ค่อยมีใครสนใจนัก ได้แก่

- การเป็นคนนอกที่สนใจใฝ่รู้เรื่องผีปู่ย่า ทำให้ชาวบ้านรู้สึกภาคภูมิใจ
- เนื่องจากเป็นการเข้าไปในพื้นที่เฉพาะของความเป็นกลุ่ม/ैयाผี ในช่วงเวลาที่ทุกคนว่างเว้นจากภารกิจ หน้าที่การงาน และมีจิตใจจดจ่ออยู่ที่เรื่องพิธีกรรมอันศักดิ์สิทธิ์ของวงศ์ตระกูล ทำให้สาร(Message) ที่ผู้เขียนส่งไปได้รับความสนใจจากชาวบ้าน
- การที่ผู้เขียนเข้าไปร่วมงานพร้อมกับบุคคลที่เป็นผู้มีบารมีของชุมชน ได้แก่ พ่อหนาน ย้าย เมืองมูล ซึ่งเป็นกำลั้งผีที่สำคัญของैयाผีแม่บัต ถิวงค์ เป็นปราชญ์ชาวบ้าน และเป็นหมอเมื่อ(หมอเมือง) ที่ชาวบ้านให้ความเคารพศรัทธา

ดังนั้น หากเปรียบเทียบจากกรณีของตัวผู้เขียนที่ได้เข้าร่วมสังเกตการณ์ในพิธีกรรมเพื่อมุ่งต้องการเนื้อหาความรู้เกี่ยวกับเรื่องผีปู่ย่าเพื่อมาทำงานวิจัยของตน เป็นบุคคลอื่น เช่น นักการเมือง หรือบุคคลที่ต้องการพื้นที่ / ช่องทางในการสื่อสาร เพื่อหวังคะแนนเสียง หรือผลประโยชน์ในเชิงสร้างสรรค์จากชาวบ้าน ก็เชื่อว่าพื้นที่นี้ยังจะเป็นพื้นที่ที่เปิดรับให้กับทุกคนที่จะเข้าไปปรากฏตัว ไม่ว่าจะด้วยวัตถุประสงค์ใด แต่ทั้งนี้สิ่งที่สำคัญที่สุดคือ กระบวนการตัดสินใจของชาวบ้าน

2. หน้าที่เป็นพื้นที่ในการเรียนรู้ระหว่างกลุ่ม และระหว่างรุ่น

ในช่วงการทำงานขยายผลในช่วงปี 2547 - 2548 มีการเน้นเรื่องการทำงานแบบไขว้รุ่น ไขว้ความรู้ และไขว้กลุ่มค่อนข้างมาก ซึ่งจะเห็นได้จากการจัดเวที หรือกิจกรรมจำนวนมากเป็นการจัดโดยมีกลุ่มเป้าหมายทั้งเด็ก เยาวชน แกนนำैयाผี ที่มาจากต่างैया เพื่อมาร่วมแลกเปลี่ยนประสบการณ์ และวิเคราะห์สถานการณ์ปัญหาพร้อมกับหาแนวทางในการแก้ไขร่วมกัน

3. หน้าที่ในการเป็นช่องทาง/ประตูไปสู่สื่อพื้นบ้านประเภทอื่น

การดำเนินงานของโครงการเน้นไปที่การจัดกิจกรรมตามความต้องการของกลุ่มเป้าหมายเป็นหลัก และอีกหนึ่งกิจกรรมที่มีการจัดให้แก่กลุ่มเด็กและเยาวชน คือ ด้านดนตรีพื้นบ้าน เพื่อให้

รู้จักคุณค่า และหน้าที่ของสื่อพื้นบ้าน และเป็นผู้ชมที่เข้าใจดนตรีพื้นบ้าน เช่น สะล้อ ซอ ซึง เป็นต้น

นอกจากนั้น ได้มีการนำแนวทางการรื้อฟื้นสื่อพื้นบ้าน “ประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่า” และการขยายผลกิจกรรมจากโครงการผีปู่ย่า 2004 เพื่อลูกหลาน เช่น การวิเคราะห์รูปแบบ และคุณค่า ด้วยต้นไม้แห่งคุณค่า การคิดค้นกิจกรรมที่หลากหลาย และสอดคล้องกับกลุ่มเป้าหมาย หลักการทำงานแบบมีส่วนร่วม และการยึดหลักเจ้าของสิทธิทางวัฒนธรรม ไปใช้ในการดำเนินโครงการ “ภูมิปัญญา ต่อชะตาสิ่งแวดล้อม” ช่วงปี 2548 – 2549 ที่ได้รับการสนับสนุนจาก สสส. ด้วย ซึ่งเรียกได้ว่าเป็นการทำหน้าที่ใหม่ของประเพณีผีปู่ย่าในการเป็นช่องทาง หรือประตูไปสู่การทำงานกับสื่อพื้นบ้านประเภทอื่น

จากข้อมูลทีกล่าวมา สามารถสรุปได้ว่า บทบาทหน้าที่ของสื่อพิธีกรรม 14 ข้อ ของกาญจนา แก้วเทพ (2549) พบว่า สื่อพิธีกรรม “ผีปู่ย่า” มีบทบาทหน้าที่รวมทั้งสิ้น 15 ข้อ ซึ่งมีทั้งข้อที่ตรงกับแนวการวิเคราะห์บทบาทหน้าที่สื่อพิธีกรรมข้างต้น และบทบาทหน้าที่ที่เพิ่มเติมเข้ามาใหม่ ที่มีความสอดคล้องกับลักษณะประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่า และสถานการณ์ปัญหาของชุมชนวงแก้ว อาทิ หน้าที่ในการเป็นเวที / พื้นที่สาธารณะพบปะแลกเปลี่ยนความคิดและประสบการณ์ หน้าที่เป็นพื้นที่สร้างสวัสดิการภายในกลุ่ม หน้าที่เป็นสื่อกลางในการดูแลสุขภาพอนามัยของสมาชิก หน้าที่ในการเป็นพื้นที่ / ช่องทางในการสื่อสารการเมือง หน้าที่ในการเป็นพื้นที่ในการเรียนรู้ระหว่างกลุ่ม และระหว่างรุ่น และหน้าที่ในการเป็นช่องทาง/ประตูไปสู่สื่อพื้นบ้านประเภทอื่น

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ปัจจัยที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของประเพณีผีปู่ย่า

การเปลี่ยนแปลงของประเพณีผีปู่ย่าของตำบลวอแก้ว ไม่ได้เกิดขึ้นแบบทันทีทันใด แต่ ทว่า เป็นกระบวนการที่ค่อยเป็นค่อยไป ตามปัจจัยภายนอกที่เข้ามากระทบและส่งผลให้บริบท ชุมชนเกิดการเปลี่ยนแปลงและปรับตัว จากผลการศึกษาของ อุดลย์ ดวงดีทวีรัตน์ และคณะ (2547) ผู้เขียนขอนำเสนอออกมาในรูปแบบตารางเพื่อให้เห็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นกับชุมชนในแต่ละช่วง ดังนี้

ตารางที่ 5.2 แสดงเหตุการณ์และปรากฏการณ์ที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงบริบทชุมชน

ปี พ.ศ.	เหตุการณ์ - ปรากฏการณ์
2475	เริ่มมีถนน จากการสัมปทานป่าไม้
2480	มีโรงเรียนแห่งแรกที่บ้านหลายทุ่ง เปิดสอนถึง ป.4
2490	ทำเกษตรเชิงพาณิชย์ ปลูกถั่วลิสง
2510	มีการพัฒนาถนนให้ดีขึ้น - มีรถโดยสาร
2510	มีโรงเรียนเปิดถึง ป. 7 นักเรียนได้เรียนสูงขึ้น
2511	มีเครื่องปั่นไฟ ใช้ ตั้งแต่ 18.00 – 24.00 น.
2511 – 2512	ชาวบ้านเริ่มมีการปลูกอ้อย
2514	มีสถานีอนามัยตำบลวอแก้ว - การแพทย์แผนใหม่เริ่มเข้ามาแทนที่การแพทย์พื้นบ้าน
2517	ชาวบ้านมีการปลูกอ้อยเชิงพาณิชย์มากที่สุด
2518	มีการประกาศอุทยานแห่งชาติขุนตาน กินพื้นที่บ้านของตำบลวอแก้ว และตำบลใกล้เคียง - ป่าถูกปิด และห้ามเข้าไปใช้ประโยชน์
2525	ตำบลวอแก้วมีไฟฟ้าใช้
2525	มีควายเหล็ก(รถไถนา) เข้ามาทำหน้าที่แทนควาย
2534 – 2535	อ้อยไม่ได้ราคา - คนเลิกปลูกอ้อย - ขายที่ดินให้นายทุน - ออกไปค้าแรงงาน
2539	มีการติดตั้งโทรศัพท์สาธารณะโดยองค์การโทรศัพท์
2540	มีการจัดตั้ง องค์การบริหารส่วนตำบลวอแก้ว
2550	มีถนนลาดยาง และถนนคอนกรีตเชื่อมต่อกับระดับตำบล และระดับหมู่บ้าน - มีโทรศัพท์สาธารณะ 11 แห่ง โทรศัพท์ประจำบ้าน 296 เลขหมาย โทรศัพท์เคลื่อนที่ 320 เครื่อง มีไฟฟ้า และประปาใช้ทุกครัวเรือน มีโรงเรียน 3 แห่ง (ขยายโอกาส 1 แห่ง) ฯลฯ

จากตารางที่ 5.2 จะพบว่า ปัจจัยต่างๆ ที่เกิดขึ้นและเข้ามาในตำบลวอแก้วนั้น เป็นกระบวนการพัฒนาที่ค่อยเป็นค่อยไป เช่นเดียวกับที่เกิดขึ้นในชุมชนชนบทไทยทั่วประเทศ ไม่ว่าจะเป็นการพัฒนาด้านถนนหนทาง ไฟฟ้า ประปา สาธารณูปโภคต่างๆ รวมถึงด้านสาธารณสุข การศึกษา อาชีพ และด้านการปกครอง ซึ่งมีทั้งด้านที่เป็นบวก และด้านที่เป็นลบต่อประเพณีผีปู่ย่า จากผลการศึกษาของอดุลย์ และคณะ ประกอบกับผลการศึกษาของผู้เขียนในพื้นที่ ปัจจัยสำคัญที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงประเพณีผีปู่ย่ามี 3 ปัจจัย ดังนี้

1. ด้านการศึกษา และโรงเรียน
2. ด้านอาชีพ
3. ด้านความเจริญก้าวหน้าทางคมนาคม และการติดต่อสื่อสาร

1. ด้านการศึกษา และโรงเรียน

การศึกษาในระบบโรงเรียนที่มีการเรียน การสอนอ้างอิงตามหลักสูตรส่วนกลาง มุ่งเน้นเนื้อหาที่เกี่ยวกับสังคมโลกภายนอกความเป็นวิทยาศาสตร์ที่สามารถพิสูจน์ได้ มากกว่าการเรียนรู้เรื่องชุมชนและท้องถิ่นของตัวเอง ทำให้ประเพณีและความเชื่อเกี่ยวกับผีปู่ย่าถูกมองว่าเป็นสิ่งมลายไร้สาระ ทำให้เด็ก เยาวชน และคนรุ่นลูกรุ่นหลานจำนวนไม่น้อยที่ไม่เห็นคุณค่า และความสำคัญของประเพณีผีปู่ย่า นอกจากนี้เนื้อหาที่เรียนจะเป็นตัวที่ทำให้เด็ก และเยาวชนค่อยๆ ไกลห่างออกไปจากความเชื่อเรื่องผีปู่ย่าแล้ว โรงเรียนเองก็เป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่เป็นอุปสรรคทำให้นักเรียนไม่สามารถไปร่วมประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่าร่วมกับญาติพี่น้องของตนได้ เนื่องจากวันทำพิธีตรงกับวันที่จะต้องไปโรงเรียน

“ลูกๆ ค่อนข้างจะห่างและไม่รู้เรื่องผีปู่ย่า รู้ว่ามีแต่ไม่รู้เรื่อง”

(นายสมสิทธิ์ เตชะอุด ลูกเล่าลูกแบ่ง, สัมภาษณ์ วันที่ 13 ม.ค.2551)

“ส่วนตัวเองก็มาเกือบทุกปี บางปีที่ไม่ได้มาเพราะติดเรียน ที่โรงเรียนไม่ค่อยให้ความสนใจเท่าที่ควร แต่ที่โรงเรียนเดิม คือ โรงเรียนบ้านทุ่งหก ทางอาจารย์จะสนใจ และให้นักเรียนมาศึกษา และทำรายงานด้วย อยากเสนออาจารย์เกี่ยวกับเรื่องนี้ และอยากชวนอาจารย์มาดูด้วย”

(นางสาวศิริมล วงศ์ตา อายุ 15 ปี นักเรียน โรงเรียนวอแก้ววิทยา, สัมภาษณ์ 4 มี.ค.2551)

“เมื่อก่อนไม่เคยสนใจเรื่องผีปู่ย่าเลย จนถูกบังคับให้มากับแม่ 2 ครั้ง เมื่อปีที่แล้วถึงรู้ว่า เป็นประเพณีที่แปลกและน่าสนใจ”

(นางสาวสาวิตรี มณีวงศ์ อายุ 19 ปี นักศึกษา, สัมภาษณ์ วันที่ 4 มี.ค.2551)

“คิดว่าปัจจุบันนี้คนมีการศึกษาเล่าเรียนนี้ก้าวหน้าไปละ พอเรียนวิทยาศาสตร์กัน มันจะว่าละอันนี้เป็นของบ้าจริง ละอ่อนกับไสยศาสตร์ก็เลยเฉยๆไปอย่างวิทยาศาสตร์นี้เป็นยะหื้อฝน ตกได้เขาเลยไปทางนั้นเหี้ย พอละอ่อนมาเห็นคนเฒ่าคนแก่ยะเขาบอกว่าคนหัวโบราณ คนเก่าคนแก่ เขาไปอยู่เขาๆกะบ้าเชื่อมันเลยห่างไปดึกๆ แล้วหมู่คนเฒ่ามายะกะทำมาได้พลังมันน้อย เพราะฉะนั้นเลยเชื่อพ้องบ่เชื่อพ้อง”

(พ่อหนานย้าย เมืองมูล กำลั้งผีบ้านทุ่งหก 2546, ที่มา : อดุลย์ ดวงดีทวีรัตน์ และคณะ 2547)

“ที่เด็กและเยาวชนไม่สนใจประเพณีและพิธีกรรมเก่าๆ เป็นเพราะเด็กในปัจจุบัน ต้องเข้าโรงเรียน ไม่มีโอกาสที่จะมาร่วมในงานประเพณีและพิธีกรรมต่างๆ เด็กและเยาวชนไม่ได้ อยู่ใกล้ชิดกับพ่อแม่ จึงไม่ได้รับรู้ เมื่ออยู่ที่โรงเรียนครูได้แต่สอนวิชาต่างๆที่เป็นวิชาการ ไม่ได้ สอนในเรื่องประเพณีและพิธีกรรมของหมู่บ้าน จึงทำให้เด็กและเยาวชนค่อยๆห่างออกไป”

(กำนันอินจันทร์ ทันวิสัย กำลั้งผีบ้านทุ่งหก ปี 2546, ที่มา : อดุลย์ ดวงดีทวีรัตน์ และคณะ 2547)

2. ด้านอาชีพ

ความเปลี่ยนแปลงทางด้านอาชีพของชาววอแก้ว จากชุมชนบ้านป่า เก็บผักหักหน่อไม้ ฟังฟังอิงแอบอยู่กับธรรมชาติ ทำเกษตรแบบยังชีพ มาสู่ยุคที่ป่าปิด ไม่สามารถเข้าไปใช้ ประโยชน์จากป่าได้ ชาวบ้านส่วนใหญ่หันมาทำการเกษตรเชิงพาณิชย์ ปลูกเพื่อขาย มีการถาก ถางบุกเบิกที่ดินเพื่อลงทุนปลูกอ้อย อย่างมากมายมหาศาล จนราคาอ้อยตกต่ำ เกษตรกรขาดทุน จากการทำไร่อ้อย จึงหันไปขายที่ให้นายทุน และคนจำนวนมากที่ตกงาน ก็บ่ายหน้าเข้าไปหางาน ทำในเมือง และโรงงานต่างๆ

ความเปลี่ยนแปลงด้านการประกอบอาชีพของชาววอแก้วที่เกิดขึ้น จึงเป็นปัจจัยสำคัญที่ ส่งผลทำให้ประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่าในแต่ละปีซบเซาลงไปเรื่อยๆ มีเพียงคนเฒ่าคนแก่มาร่วมทำ พิธี ลูกหลานที่เคยมีมาร่วมอย่างคึกคักหนีหายไปอยู่ในเมือง บ้างก็กลับมาร่วมงานได้เป็นบางปี บ้างก็โทรศัพท์กลับมาฝากให้ญาติพี่น้องทำบุญให้แทน

“ ลูกหลานที่ไปทำงานอยู่ไกลๆ บางครั้งก็กลับมาช่วย ถ้าหากสามารถทำงานมาได้ แต่บางปีก็มาไม่ได้ พ่อแม่ก็จะทำพิธีไหว้แทน และผีปู่ย่าก็จะโดยหาไปปักปักรักษา”

(แม่วัน เตชะอุด เก้าผีปู่ฟ้าบ้านวอแก้ว สัมภาษณ์ วันที่ 13 ม.ค.2551)

“ทำงานอยู่เชียงใหม่ นานๆ จะกลับบ้าน 2 - 3 เดือนครั้ง หรือบางครั้งก็เป็นปี คนรุ่นใหม่ มีทั้งเชื่อและไม่เชื่อ เชื่อไว้ไม่เสียหายอะไร ช่วงประเพณีไหว้ผีปู่ย่าก็มาบ้างไม่มาบ้าง แต่คนแก่จะทำให้โดยปริยาย ช่วงที่มาบ้าน และจะกลับไปทำงานก็ไม่ได้ไปบอกกล่าวอะไร ”

(นายสมสิทธิ์ เตชะอุด ทำงานรับราชการที่จังหวัดเชียงใหม่ บ้านวอแก้ว, สัมภาษณ์ วันที่ 13 ม.ค.2551)

3. ด้านความเจริญก้าวหน้าทางการคมนาคม และการติดต่อสื่อสาร

ความเจริญทางด้านคมนาคม และการติดต่อสื่อสารเป็นทั้งด้านบวกและด้านลบต่อชุมชนวอแก้ว เนื่องจากการเดินทางคมนาคมไปมาหาสู่กันมีความสะดวกคล่องตัว การติดต่อสื่อสารถึงกันสามารถทำได้อย่างรวดเร็วฉับไวมากยิ่งขึ้น ในหมู่บ้านมีการพัฒนาทั้งไฟฟ้า น้ำประปา ถนนหนทาง ด้านหนึ่งนั้นเป็นการสร้างให้เกิดผลในเชิงบวกทั้งกับประเพณีผีปู่ย่า และประเพณี หรืองานบุญอื่นๆ ของชุมชน กล่าวคือ ลูกหลานที่อยู่ไกลสามารถเดินทางมาร่วมงานได้สะดวกมากยิ่งขึ้น มีการติดต่อสื่อสารทางโทรศัพท์เพื่อบอกข่าวเรื่องงานบุญได้ดีมากยิ่งขึ้น เป็นต้น

“การพัฒนาที่เกิดขึ้นในตำบลวอแก้วไม่ว่าจะเป็นเรื่องถนนหนทาง ไฟฟ้า ประปา หรืออื่นๆ ถือว่าไม่มีผลกระทบต่อประเพณีไหว้ผีปู่ย่า แต่กลับเป็นผลดี เพราะที่นี้มีการทำบุญทุกเดือน เวียนกันไปทุกหมู่บ้าน เช่น ประเพณีเดือน 4 เบ่งที่บ้านหลายทุ่ง ประเพณีไหว้พระธาตุเดือน 5 ที่บ้านทุ่งหก เดือนหกประเพณีพระธาตุบ้านแม่ติว เดือน 7 ประเพณีพระธาตุบ้านทุ่งผา เดือน 8 เดือน 2 ประเพณีบ้านวอแก้ว และมีประเพณีทานต่างๆ อาทิ ทานโฮง ทานศาลา ทานกำแพง ทานนาค เป็นต้น ดังนั้น ตำบลวอแก้วจะมีการทำบุญตลอดและคนมาร่วมจำนวนมาก มีเงินทำบุญเป็นแสน การพัฒนาจึงไม่ได้มีผลกระทบต่อประเพณี...”

(พ่อหนานย้าย เมืองมูล กำลั้งผีบ้านทุ่งหก อายุ 64 ปี สัมภาษณ์ วันที่ 14 ม.ค.2551)

ส่วนด้านลบ เมื่อการคมนาคมระหว่างหมู่บ้านกับเมืองสะดวกและรวดเร็วมากยิ่งขึ้น ผลกระทบที่เกิดขึ้นโดยตรงต่อประเพณีไหว้ผีปู่ย่า ได้แก่ ผู้คนจากตำบลออกแคว้อออกไปหางานทำที่อื่นมากขึ้น ทั้งแบบที่ไปเข้าเย็นกลับ และแบบไปอยู่เป็นเดือนเป็นปี บางปีก็สามารถหางานมาได้ บางปีก็ไม่สามารถมาร่วมงานได้ รวมทั้งเด็กๆ เยาวชนในหมู่บ้านก็ออกไปเรียนหนังสือในเมืองมากขึ้นตั้งแต่ระดับมัธยมศึกษา จนถึงระดับมหาวิทยาลัย ทำให้ไม่ได้เข้ามาร่วมประเพณีไหว้ผีปู่ย่าร่วมกับญาติพี่น้อง แต่เป็นการทำบุญฝากผ่านญาติ หรือเยาวชนบางคนก็ไม่เคยได้เข้าร่วมเลย เพราะออกไปเรียนหนังสือที่อื่นตั้งแต่ยังเล็ก จนกระทั่งเติบโตมาจึงได้กลับเข้ามาร่วมงาน ภาพที่ออกมาจึงมีผู้เฒ่าผู้แก่มาร่วมกันทำพิธีเท่านั้น

“ปีนี้ มีสมาชิกมาร่วมงานน้อย เพราะคนส่วนใหญ่ออกไปทำงานข้างนอกกัน แตกต่างจากสมัยก่อน ที่มีคนมาร่วมงานเยอะ เพราะคนไม่ได้ออกไปทำงานที่อื่น นอกจากการทำไร่ ทำนาอยู่ในพื้นที่”

(แม่ปัด ธิวงค์ เก้าอี้แห่งบ้านทุ่งหก, สัมภาษณ์ วันที่ 4 มี.ค.51)

จะเห็นได้ว่า เหตุการณ์ หรือปรากฏการณ์ต่างๆ ที่เข้ามาสู่ชุมชนตำบลออกแคว้ เป็นทั้งปัจจัยเชิงบวกในด้านการพัฒนาชุมชน และขณะเดียวกันก็เป็นปัจจัยที่ก่อให้เกิดผลเชิงลบต่อประเพณีผีปู่ย่าด้วยเช่นกัน ดังคำกล่าวของคนโบราณที่ว่า “เข้าคืบ ออกกวา”

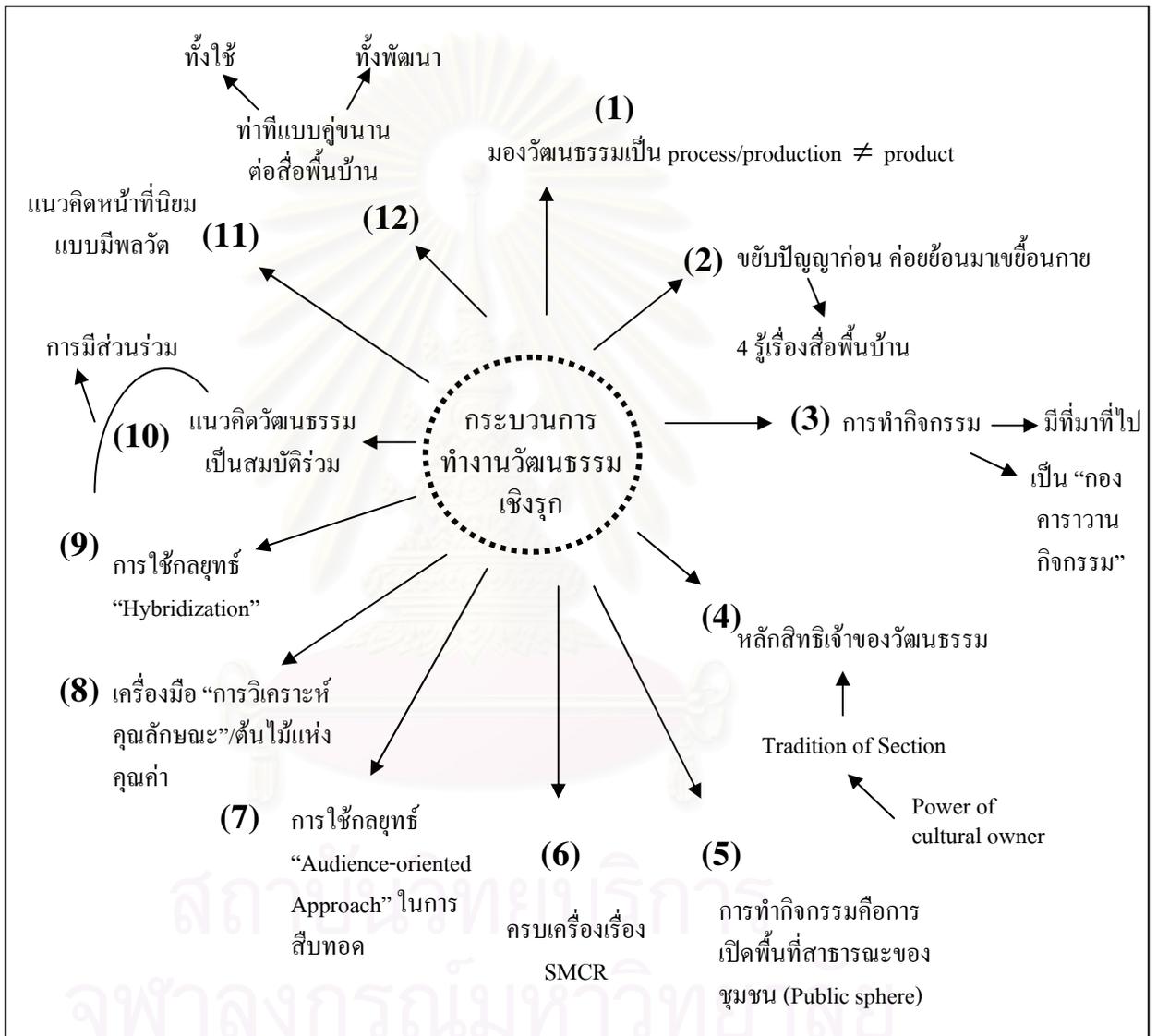
2. กระบวนการสื่อสารของชุมชนในการสืบทอดประเพณีผีปู่ย่าช่วงร้อยปี(2546-2547) และช่วงการขยายผลถึงปัจจุบัน(2547 - 2551)

เนื่องจาก “ประเพณีผีปู่ย่า” จัดเป็นสื่อพื้นบ้าน หรือ “การสื่อสารพื้นบ้าน” เป็นส่วนเล็กๆหนึ่งของ “วัฒนธรรมพื้นบ้าน” ที่มีความสัมพันธ์และเชื่อมโยงกับส่วนอื่นๆ ของชุมชนอย่างแยกไม่ออก ดังนั้น ผู้เขียนจึงนำกรอบการทำงานวัฒนธรรมเชิงรุกของ กาญจนา แก้วเทพ (2550) มาใช้ในการวิเคราะห์กระบวนการสื่อสารของชุมชนในการสืบทอดประเพณีผีปู่ย่า และเพื่อวิเคราะห์ให้เห็นถึงกระบวนการทำงานวัฒนธรรมเชิงรุก ทั้งในช่วงที่มีการวิจัยเพื่อร้อยปีประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่า โดย อุดุลย์ ดวงดีทวีรัตน์ และคณะ(2546 - 2547) และในช่วงการทำงานเชิงพัฒนาเพื่อขยายผลภายใต้โครงการผีปู่ย่า 2004 เพื่อลูกหลาน โดยมี สุพรรณ ไชยลังกา เป็นผู้ประสานงานโครงการ(2547 - 2548) รวมถึงการขยายผลจากสื่อพื้นบ้านเรื่องประเพณีผีปู่ย่า ไปสู่

สื่อพื้นบ้านประเภทอื่น ได้แก่ การสืบชะตาแม่น้ำ(2548 - 2549) (ซึ่งในที่นี้ผู้เขียนจะกล่าวถึงในรายละเอียด)

ดังนั้น จึงขอแบ่งการนำเสนอผลการศึกษาในแต่ละประเด็นออกเป็น 2 ช่วง คือ ช่วงที่มีการรื้อฟื้น และช่วงที่มีการขยายผล ดังต่อไปนี้

ภาพที่ 5.6 แสดง 12 คุณลักษณะของกระบวนการทำงานวัฒนธรรมเชิงรุก

1. มอง "สื่อพื้นบ้าน / วัฒนธรรม" ให้เป็น "กระบวนการ"

● ช่วงการรื้อฟื้น

การมองประเพณีผีปู่ย่าของชุมชนตำบลวอแก้วให้ก้าวเลยจากการมองเป็น “ผลผลิต” (Product) คือ การมองให้เป็น “กระบวนการผลิตทางวัฒนธรรม” ที่มีเป้าหมายสำคัญ 4 ประการ คือ

1.1 การจัดการเพื่อการรื้อฟื้นวัฒนธรรม

จากการศึกษาของ อุดุลย์ ดวงดีทวีรัตน์ และคณะ (2547) พบว่า ในพื้นที่ตำบลวอแก้วมีปัญหาใหม่ๆ เกิดขึ้นมากมายอย่างไม่เคยเป็นมาก่อน เช่น ปัญหาโรคเอดส์ ปัญหาเด็กกำพร้า ปัญหาเยาวชนมีเพศสัมพันธ์ก่อนวัยอันควรและท้องก่อนแต่ง เป็นต้น และได้มีการสำรวจ พบว่า ในตำบลวอแก้วมีสื่อพื้นบ้านจำนวนกว่า 50 – 60 ชนิด ตลอดทั้ง 12 เดือน บางชนิดได้สูญหายไปนานแล้ว บางชนิดยังคงอยู่ แต่อยู่ในภาวะเสี่ยงที่จะสูญหาย ดังนั้น เมื่อชุมชนต้องการที่จะรื้อฟื้นสื่อพื้นบ้านมาเป็นเครื่องมือ หรือกลไกในการแก้ไขปัญหาของชุมชน จึงได้มีการคัดเลือกสื่อพื้นบ้านเพื่อที่จะมาทำหน้าที่นี้โดยการเก็บข้อมูลเชิงลึก การวิเคราะห์และจัดกลุ่มข้อมูล แล้วนำเสนอต่อเวทีประชุมระดับตำบลเพื่อระดมความคิด และตัดสินใจหลายครั้ง จนในที่สุด ประเพณีผีปู่ย่าก็เป็นสื่อพื้นบ้านที่ได้รับการคัดเลือกให้ได้รับการรื้อฟื้นเพื่อทำหน้าที่แก้ไขปัญหาชุมชนแบบครบเครื่องเรื่อง รื้อฟื้น ทั้งในด้านรูปแบบ เนื้อหา คุณค่า และความหมาย โดยการใช้เครื่องมือการวิเคราะห์ “ต้นไม้แห่งคุณค่า”

1.2 การจัดการเพื่อการสืบทอดวัฒนธรรม

เมื่อประเพณีผีปู่ย่าได้รับเลือกในการรื้อฟื้นให้เป็นสื่อพื้นบ้านเพื่อแก้ไขปัญหาของชุมชนแล้ว ทั้งชุมชน และคณะผู้วิจัยได้มีการจัดการเพื่อการสืบทอดประเพณีผีปู่ย่า ด้วยกระบวนการที่หลากหลาย อาทิ การจัดเวทีระดมความคิดเห็นเพื่อหาศึกษาสถานภาพของผีปู่ย่าว่าในปัจจุบันนี้มีสถานภาพเป็นอย่างไร ในอดีตและปัจจุบัน บทบาทหน้าที่ของผีปู่ย่าได้มีการปรับเปลี่ยนไปอย่างไรบ้าง ทั้งรูปแบบ และคุณค่า

เมื่อพบว่า ปัจจัยสำคัญในช่วงที่ผ่านมา / ก่อนที่จะมีการรื้อฟื้น ที่ทำให้ประเพณีผีปู่ย่าอยู่ในภาวะที่ซบเซา และไม่ได้ทำหน้าที่ต่อชุมชน คือ ลูกหลานออกไปทำงานหรือเรียนหนังสือที่อื่น ไม่มีโอกาสกลับมาช่วยประเพณีไหว้ผีปู่ย่า มีเฉพาะคนเฒ่าคนแก่มาร่วมพิธีกรรมเท่านั้น ทำให้เกิดการขาดช่องทาง หรือพื้นที่ ระหว่างผู้สูงอายุกับลูกหลาน

จากการจัดเวทีระดับตำบลจึงได้มีการคิดค้นกระบวนการผลิตซ้ำเพื่อสืบทอดประเพณีผีป๋วย่าโดยผ่าน 3 ช่องทาง ได้แก่ โรงเรียน ชุมชน และเก้า/กลุ่มผีป๋วย่า ซึ่งในแต่ละช่องทางการก็จะมีกระบวนการ และการจัดการแตกต่างกันออกไป

1.3 การจัดการเพื่อการปรับประยุกต์

วัฒนธรรมหนึ่งวัฒนธรรมใดจะอยู่ได้จะต้องมีการปรับประยุกต์เพื่อให้เข้ากับสถานการณ์หรือบริบทของชุมชนที่เปลี่ยนแปลงไป หรือเพื่อให้สามารถตอบรับกับสถานการณ์ใหม่ได้เพื่อไม่ให้สูญหายไป ประเพณีผีป๋วย่าเองก็เช่นเดียวกัน จากการศึกษาพบว่า ในอดีตเรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน(2551)ได้มีการปรับประยุกต์ประเพณีผีป๋วย่ามาตลอด เช่น ในอดีตการเลี้ยงผีป๋วย่า ตามประเพณีจะต้องเลี้ยงด้วยหมู ซึ่งจะต้องเป็นหมูที่ตัวใหญ่ มีขาเต็มกำมือ ต่อมาเมื่อภาวะเศรษฐกิจไม่เอื้ออำนวยประกอบกับปัจจัยหลายๆ ด้าน จึงมีการปรับให้เป็นการเลี้ยงผีป๋วย่าด้วยไก่เป็นหลัก แล้วสลับด้วยหมูและวัวบ้างในบางปี หรือ กรณีที่พบว่า การจัดงานประเพณีไหว้ผีป๋วย่าในตำบลวอแก้วมีทั้งกลุ่มที่จัดในวันแรม 13 ค่ำ เดือน 5 และ/หรือ วันแรม 13 ค่ำ เดือน 9 ซึ่งส่วนใหญ่ตรงกับวันที่ลูกหลานไปโรงเรียน ดังนั้น ในกระบวนการหรือฟื้นฟูเพื่อสืบทอดประเพณีผีป๋วย่า ทางชุมชนวอแก้วจึงเห็นตรงกันว่าให้มีการปรับวันเลี้ยงผีป๋วย่าให้พร้อมกัน 1 วัน เพื่อให้โรงเรียนหยุดเรียนและลูกหลานสามารถมาร่วมงานกับเครือญาติของตนได้ เป็นต้น

● ช่วงการขยายผล

โครงการผีป๋วย่า 2004 เพื่อลูกหลาน เป็นงานพัฒนาเพื่อให้เกิดการขยายช่องทางการทำกิจกรรมกลุ่มผีป๋วย่าต่อจากงานวิจัยเดิม โดยเน้นการขยายใน 3 ด้าน ได้แก่ ด้านกลุ่มคน จากในอดีตที่มีแต่คนแก่ ขยายสู่กลุ่มเด็กและเยาวชน ด้านกิจกรรม ในอดีต มีแต่กิจกรรมเฉพาะวันทำพิธี โครงการได้มีการขยายให้มีกิจกรรมที่ต่อเนื่องเพื่อการเสริมสร้างสุขภาพสมาชิกในกลุ่ม และ ด้านวิธีการ โดยโครงการได้เน้นการใช้วิธีการแบบไม่เป็นทางการผ่านการทำงานของสภาวัฒนธรรมตำบล อบต. แกนนำกลุ่มผีป๋วย่าด้วย การดำเนินกิจกรรมของโครงการเน้นการสร้างกระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน และเอากลุ่มเป้าหมายเป็นตัวตั้ง ดังนั้น โครงการพัฒนานี้ จึงเป็นงานพัฒนาที่ไม่ได้มองวัฒนธรรมเป็นผลผลิต แต่ทว่า เป็นการมองวัฒนธรรมเป็นกระบวนการ

2. ขยับปัญญาก่อน ค่อยย้อนมาเขยื้อนกาย

กาญจนา แก้วเทพ (2550) อธิบายว่า ในการทำงานวัฒนธรรมเชิงรุกมีเป้าหมายเพื่อก้าวต่อไปจากขั้นตอนของการอนุรักษ์และฟื้นฟู เป็นการทำงานเพื่อมุ่งการสืบทอด การรับประยุกต์ และการส่งเสริมเผยแพร่เพื่อการธำรงรักษาความยั่งยืนของสื่อพื้นบ้าน แต่ทว่าการทำงานที่จะขยับเข้าไปเกี่ยวข้องกับเนื้อตัวของสื่อพื้นบ้านเพื่อจะสืบทอด ปรับประยุกต์ หรือส่งเสริมเผยแพร่นั้น จะต้องมีความรอบคอบระมัดระวังที่จะไม่ไปสร้างความเสี่ยงให้แก่ตัวสื่อพื้นบ้านเอง ดังนั้นกระบวนการทำงานนี้จึงต้องเน้น “การขยับปัญญาเสียก่อน” คือการสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับสื่อพื้นบ้านและปัจจัยที่เกี่ยวข้องให้ถ่องแท้เสียก่อน อันได้แก่ ความรู้เรื่อง “รู้จัก รู้ใจ รู้ใช้ รู้รักษา”

● ช่วงการรู้พื้น

ในกรณีการสืบทอดประเพณีผีป๋วย่า ก่อนที่คณะผู้วิจัยจะเข้าไปดำเนินการศึกษาวิจัย จะได้รับการติดตั้งความรู้ ความเข้าใจเรื่ององค์ประกอบการสื่อสาร (S – M – C – R) ผ่านเวทีต่างๆ โดยโครงการสื่อพื้นบ้านสื่อสารสุข (สพส.) หลายครั้ง เพื่อให้เกิดความเข้าใจตรงกันในการทำงาน ได้แก่ การเวทีเพื่อแนะนำให้ทีมประสานงานคณะผู้วิจัยได้ รู้จัก (To know) การเวทีเพื่อให้เกิดความเข้าใจ (To comprehend) และ การจัดเวทีเพื่อให้ทีมวิจัยสามารถทำความเข้าใจไปประยุกต์ใช้ได้ (To apply)

นอกจากนั้น การทำงานในพื้นที่คณะผู้วิจัยได้มีการออกแบบและทำงานทางด้านความคิด ทั้งระดับข้อมูล (information) และระดับวิถีคิด/กระบวนการทัศน์ (framework) ทั้งในขั้นของการเตรียมนักวิจัย และการสร้างความเข้าใจกับชุมชน หรือผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องทุกฝ่ายเพื่อให้เกิดความเข้าใจ และเห็นเป้าหมายของการทำงานร่วมกัน ทั้งการจัดเวทีระดับหมู่บ้าน เวทีระดับตำบล และการจัดที่กลุ่มย่อย

กรณีตัวอย่างการทำงานด้านความคิด “การขยับปัญญาเสียก่อน” ของอดุลย์ ดวงดีที่วิรัตน์ และคณะ (2547) ทั้งในระดับนักวิจัย และระดับชุมชน

- การขยับปัญญาในระดับนักวิจัย - ขั้นการเตรียมนักวิจัย

ก่อนเริ่มดำเนินงานโครงการ เพื่อให้ นักวิจัย เข้าใจในโครงการวิจัยและร่วมกันวางแผนการดำเนินงาน หัวหน้าโครงการจัดหาเอกสารที่เกี่ยวข้องเช่นการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม การเตรียมตัวทำงานภาคสนาม การสังเกต การสัมภาษณ์และการสนทนากลุ่มย่อย เป็นต้น เอกสารดังกล่าวให้ที่ละเอียดและมีการพูดคุยแลกเปลี่ยนประสบการณ์กันอย่างต่อเนื่อง เมื่อนักวิจัยได้อ่านเอกสารทั้งหมดแล้วได้มีการจัดเวทีเพื่อแลกเปลี่ยนประสบการณ์กัน เริ่มจากรายละเอียดโครงการ คู่มือทัศนเรื่อง "เทวดาทำอะไรบ้าง" สรุปสาระสำคัญจากการคู่มือทัศน แลกเปลี่ยนประสบการณ์จากเอกสารที่อ่าน และร่วมกันวางแผนการดำเนินงาน

สาระสำคัญจากเรื่อง "เทวดาทำอะไรบ้าง" แสดงให้เห็นถึงความเกี่ยวข้องของมนุษย์กับธรรมชาติและวัฒนธรรม ไม่ว่าจะมนุษย์จะอยู่ในสังคมที่ใกล้ชิดหรือห่างไกลธรรมชาติ มนุษย์ก็ต้องอยู่กับวัฒนธรรมตลอดเวลา แต่มนุษย์ในสังคมที่ต่างกันจะอยู่กับวัฒนธรรมที่ต่างกัน ดังนั้นในการตีความหรือการให้ความหมายต่อปรากฏการณ์สิ่งหนึ่งๆนั้นต้องให้เจ้าของวัฒนธรรมเป็นคนอธิบายและให้ความหมายต่อปรากฏการณ์ดังกล่าว ซึ่งเรียกว่าเป็นการมองโดย "ทัศนะคนใน"

- การขยับปัญญาในระดับชุมชน - ขั้นตอนการเก็บรวบรวมข้อมูล

○ การจัดเวทีระดับหมู่บ้าน

เพื่อแนะนำคณะนักวิจัย ชี้แจงโครงการ กระตุ้นให้ชุมชนเห็นความสำคัญของสื่อพื้นบ้าน หาข้อมูลเบื้องต้นเกี่ยวกับสถานภาพของสื่อพื้นบ้านและหาผู้ให้ข้อมูลหลัก (key informants) โดยมีกลุ่มเป้าหมายหมู่บ้านละ 40-50 คน มี ประชาชนชาวบ้าน ผู้นำที่ไม่เป็นทางการ ผู้นำที่เป็นทางการ พ่อบ้าน แม่บ้านและเยาวชน

○ การจัดเวทีกลุ่มย่อย

จากการเก็บรวบรวมข้อมูลโดยการสัมภาษณ์เป็นรายบุคคลพบว่าประชาชนชาวบ้านแต่ละคนมีความรู้ในเรื่องเดียวกันในระดับที่แตกต่างกัน ดังนั้นโครงการจึงจัดเวทีกลุ่มย่อยเพื่อสร้างกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างผู้ให้ข้อมูลหลักและเป็นการตรวจสอบข้อมูลด้วย โดยมีกลุ่มเป้าหมายเป็นผู้ให้ข้อมูลหลัก (key informants) ที่ผ่านกระบวนการสัมภาษณ์จากนักวิจัยมาแล้ว ครั้งละ 7-10 คน

การจัดเวทีเน้นแบบไม่เป็นทางการ โดยนักวิจัยสรุปเป็นภาพรวมจากข้อมูลที่ได้รับจากการสัมภาษณ์ประชาชนชาวบ้านเป็นรายบุคคล แบ่งเป็น 2 ประเด็นคือ 1) เรื่องประวัติศาสตร์ชุมชนที่เกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนแปลงของสื่อพื้นบ้านและ 2) เรื่องสถานภาพของสื่อพื้นบ้าน จากนั้นให้กลุ่มเป้าหมายเล่าและช่วยกันเพิ่มเติมข้อมูล นักวิจัยมีหน้าที่

กระตุ้นให้กลุ่มเป้าหมายนำเสนอข้อมูลและประสบการณ์ ตั้งประเด็น คำถาม และช่วยสรุปประเด็นให้ชัดเจน

○ การจัดเวทีระดับตำบล

เพื่อนำเสนอข้อมูลผลจากการศึกษาเกี่ยวกับสถานการณ์และปัจจัยที่ทำให้สื่อพื้นบ้านเกิดการเปลี่ยนแปลง ประวัติศาสตร์ของชุมชนที่เกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนแปลงของสื่อพื้นบ้าน เพื่อกระตุ้นและสร้างความตระหนักรู้ประเด็นเกี่ยวกับบทบาทหน้าที่ของสื่อพื้นบ้านที่มีต่อการพัฒนาชุมชนและเพื่อให้กลุ่มเป้าหมายร่วมกันคัดเลือกสื่อพื้นบ้านสำหรับทำการศึกษาเก็บข้อมูลระดับลึกต่อไป โดยมีกลุ่มเป้าหมาย 54 คน ประกอบด้วยปราชญ์ชาวบ้าน(ผู้ให้ข้อมูลหลัก)ที่ผ่านการสัมภาษณ์มาแล้ว คณะกรรมการสภาวัฒนธรรมตำบลและคณะกรรมการองค์การบริหารส่วนตำบล

● ช่วงการขยายผล

กิจกรรมแรกของโครงการผีปู่ย่า 2004 เพื่อลูกหลาน คือ เวทีการวางแผนงานร่วมกันของคณะกรรมการสภาวัฒนธรรมตำบล คณะกรรมการ อบต. และแกนนำกลุ่มผีปู่ย่าทั้งตำบล จำนวน 72 คน เพื่อชี้แจงเกี่ยวกับโครงการ และรายละเอียดต่างๆ แก่ผู้เข้าร่วม เพื่อให้เกิดความเข้าใจร่วมกันว่าเป็นโครงการต่อเนื่องจากงานวิจัยเรื่องผีปู่ย่า และผู้เข้าร่วมเห็นความสำคัญของการดำเนินกิจกรรมที่ต่อเนื่อง ทำให้ได้กลุ่มผีปู่ย่า จำนวน 15 กลุ่มที่จะเข้าร่วมกิจกรรม

นอกจากนั้น ในเวทีอื่นๆ ก็มีการทำความเข้าใจร่วมกันทั้งเกี่ยวกับโครงการ เนื้อหา ความสำคัญของผีปู่ย่า และแนวทางที่จะดำเนินกิจกรรมร่วมกันระหว่างกลุ่มเป้าหมายกับโครงการ ซึ่งเป็นการทำงานความคิดร่วมกันก่อน “ขยับปัญญา” ก่อนที่จะลงมือปฏิบัติ “ขยับกาย”

3. การค้นคิดกิจกรรมอย่างมีที่มาที่ไป “กองคาราวานกิจกรรม”

เนื่องจากการทำงานวัฒนธรรมเชิงรุกจะต้องมีความรอบคอบระมัดระวังไม่เกิดความสูญเสียแก่ตัวสื่อพื้นบ้าน และชุมชน ดังนั้น การคิดค้นกิจกรรมใดๆ ก็ตามจำเป็นจะต้องมีที่มาที่ไป เป็น “กิจกรรมที่ค้นคิดจากฐานงานวิจัย” (Action based on Reserach) กล่าวคือ การคิดค้นกิจกรรมทุกอย่างจะต้องมาจากฐานความรู้ที่ได้มาจาก “งานขยับปัญญา” (การวิจัย)เสียก่อน

- ช่วงการรื้อฟื้น

จากการศึกษา พบว่า กระบวนการทำงานของคณะผู้วิจัยมีการคิดค้นกิจกรรมต่างๆ บนฐานของความรู้ / การวิจัย ที่ได้จากวิธีการที่หลากหลาย ได้แก่ การลงพื้นที่สัมภาษณ์เชิงลึก การจัดเวทีระดับหมู่บ้าน การจัดเวทีกลุ่มย่อย และการจัดเวทีระดับตำบล เพื่อนำข้อมูลที่ค้นพบมา นำเสนอ แลกเปลี่ยน และเติมเต็มร่วมกันทั้งระหว่างในระดับนักวิจัยกับชุมชน และระดับชุมชนกับชุมชนเอง เพื่อคิดค้นกิจกรรมที่จะนำสื่อพื้นบ้านมาใช้ในการแก้ไขปัญหาของชุมชนอย่างเป็นขั้นเป็นตอน เพื่อค้นหาว่าในตำบลอวกแก้วมีสื่อพื้นบ้าน หรือประเพณีอะไรบ้าง และอยู่ในสถานะใด ดำรงอยู่ กิ่งๆ หรือสูญหาย เพื่อที่จะคัดเลือกสื่อพื้นบ้านนั้นให้มาทำหน้าที่ในการแก้ไขปัญหาของชุมชน “ตำบลในฝัน”

จากสื่อพื้นบ้านของตำบลอวกแก้วประมาณ 50 – 60 ชนิด ถูกจำแนกแยกแยะตามสถานะ และคัดเลือกออกมาเหลือ 3 ชนิด ได้แก่ ฝัပ္ป๋วย่า ทานทอด และซอ จนในที่สุดสื่อพื้นบ้านที่ได้รับคัดเลือกขั้นสุดท้ายให้ในกิจกรรม / กระบวนการรื้อฟื้น เพื่อสืบทอดการทำหน้าที่ก็คือ ประเพณีฝัပ္ป๋วย่า และหลังจากนั้นจึงเกิดเวทีระดับตำบลเพื่อวิเคราะห์หาแนวทางการพัฒนาและสืบทอด ประเพณีการเลี้ยงฝัပ္ป๋วย่าขึ้นอย่างเป็นทางการ หรือ “คาราวานกิจกรรม” ทั้งในระดับโรงเรียน ระดับชุมชน และระดับกลุ่ม/เก้าอี้ ได้แก่ การจัดทำหลักสูตรท้องถิ่นเรื่องประเพณีการเลี้ยงฝัပ္ป๋วย่าในโรงเรียน การผลิตสื่อประชาสัมพันธ์ การจัดทำหุ่นมือ ละคร สื่อสิ่งพิมพ์ สื่อวิทยุ และสื่อโทรทัศน์ เป็นต้น นอกจากนี้ ยังรวมไปถึงกิจกรรมด้านสวัสดิการภายในกลุ่มฝัပ္ป๋วย่า ได้แก่ กองทุนฝัပ္ป๋วย่า กิจกรรมการดูแลสุขภาพอนามัยของสมาชิก ได้แก่ การปลูกผักปลอดสารพิษ ด้วย

- ช่วงการขยายผล

ช่วงที่มีการดำเนินโครงการฝัပ္ป๋วย่า 2004 เพื่อลูกหลาน เรียกว่า เป็นช่วงของการจัดคาราวานกิจกรรมเพื่อฝัပ္ป๋วย่าขนานแท้ เพราะทุกกิจกรรมล้วนเกิดขึ้นภายใต้วัตถุประสงค์ 3 ข้อ ได้แก่ 1) เพื่อสืบทอดองค์ความรู้เรื่องประเพณีการเลี้ยงฝัပ္ป๋วย่า 2) เพื่อใช้ประเพณีฝัပ္ป๋วย่าเป็นสื่อสร้างจิตสำนึก และการถ่ายทอดอุดมการณ์เรื่องการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน และ 3) เพื่อใช้ประเพณีการเลี้ยงฝัပ္ป๋วย่าเป็นสื่อในการสร้างเสริมสุขภาพด้านจิตใจ อารมณ์ และสังคมของเด็กและเยาวชนในชุมชน

ดังนั้น เมื่อโครงการเน้นหลักการทำงานแบบมีส่วนร่วม และยึดกลุ่มเป้าหมายเป็นตัวตั้ง ดังนั้น การคิดค้นกิจกรรมจึงมีความหลากหลาย เป็น “คาราวานกิจกรรม” ตามความหลากหลายของกลุ่มเป้าหมายด้วย ได้แก่

- เวทีกระตุ้นและปลูกจิตสำนึกแกนนำหมู่บ้านด้วยการดูวีซีดีจากงานวิจัย การร่วมกันวิเคราะห์ปัญหาของสมาชิกพร้อมกับหาแนวทางแก้ไข
- เวทีกระตุ้น และปลูกจิตสำนึกแกนนำกลุ่มเด็กและเยาวชน
- เวทีการสร้างเสริมและพัฒนาเครือข่ายกลุ่มหมู่บ้าน
- เวทีการสร้างเสริม และพัฒนาเครือข่ายแกนนำเด็ก และเยาวชน
- กระบวนการเสริมสร้างและพัฒนาเด็กและเยาวชน เช่น การทำกิจกรรมปลูกผักปลอดสารพิษเพื่อการพึ่งตนเอง การตัดตุ๊ก การฝึกเล่น – แสดงดนตรีพื้นบ้าน การฝึกทำละคร หุ่นมือ และการติดต่อวีดีทัศน์ แล้วนำออกไปจัดกิจกรรมในหมู่บ้านเพื่อถ่ายทอดความรู้เรื่องหมู่บ้าน เป็นต้น

4. หลักสิทธิของเจ้าของวัฒนธรรม

- ช่วงการรื้อฟื้น

ดังที่ได้กล่าวถึงรายละเอียดและวิธีการทำงานของคณะผู้วิจัย ที่ได้ยึดหลักการวิจัยแบบมีส่วนร่วม เมื่อนักวิจัยได้มีการลงพื้นที่ เก็บรวบรวมข้อมูลต่างๆ มาแล้ว เมื่อถึงขั้นตอนที่จะต้องตัดสินใจว่าชุมชนจะต้องเลือกสื่อพื้นบ้านประเภทใดในการรื้อฟื้นเพื่อสืบทอด จะต้องเป็นอำนาจการตัดสินใจของชุมชนผู้เป็นเจ้าของวัฒนธรรมเอง คณะผู้วิจัยเป็นเพียงผู้รวบรวม นำเสนอข้อมูลประกอบการตัดสินใจ และจัดกระบวนการเพื่อเอื้ออำนวยให้ให้ชุมชนตัดสินใจ เช่น ก่อนที่จะมีการคัดเลือกประเพณีหมู่บ้านในการรื้อฟื้นเพื่อสืบทอด ได้มีกระบวนการหลายขั้นตอนในการเก็บรวบรวมข้อมูล เพื่อนำเสนอแก่ชุมชน เพื่อชี้ให้ชุมชนเห็นสถานภาพของสื่อพื้นบ้านว่าแต่ละชนิดอยู่ในสถานะใด และควรจะเลือก หรือไม่เลือกสื่อชนิดใดมาใช้เป็นเครื่องมือ หรือกลไกในการไขปัญหาของชุมชน เป็นต้น เรียกได้ว่า เป็นการเคารพใน "สิทธิของเจ้าของวัฒนธรรม"

กาญจนา แก้วเทพ (2550) อธิบายว่า การที่กลุ่มบุคคลภายนอกวัฒนธรรมจะเข้าไปร่วมมือดำเนินกิจกรรมฟื้นฟู สืบทอด ปรับประยุกต์ และส่งเสริมเผยแพร่สื่อพื้นบ้านร่วมกับชุมชน "ผู้เป็นเจ้าของวัฒนธรรม" นั้น หลุมพรางที่บุคคลภายนอกจะต้องระมัดระวังบนเส้นทางเดินนี้ก็คือ การเข้าไปครอบงำ ชี้นำ แนวคิดและแนวทางปฏิบัติของกระบวนการดังกล่าว ดังนั้น วัคซีนที่จะป้องกัน "การล่องละเมิดทางวัฒนธรรม" (ซึ่งเกิดขึ้นได้ง่ายมาก แม้แต่ในกลุ่มผู้ที่เข้าใจและตั้งใจแล้ว แต่หากยามใดที่ "ผลอ" โรคชอบครอบงำวัฒนธรรมคนอื่นก็จะเกิดอาการแทรกซ้อนได้เป็นระยะๆ) ก็คือแนวคิดเรื่อง "สิทธิของเจ้าของวัฒนธรรม" อันเป็นแนวคิดที่ว่าในกระบวนการขั้นตอนการตัดสินใจเกี่ยวกับการจัดการกับวัฒนธรรมนั้น ต้องถือให้เป็นสิทธิของเจ้าของ

วัฒนธรรมซึ่งเป็นทั้งผู้ก่อกำเนิด เป็นผู้กำลังใช้ และเป็นผู้ที่จะต้องรับผลต่างๆเป็นผู้ตัดสินใจ (ส่วนบทบาทของบุคคลภายนอกนั้นสามารถจะให้ข้อมูล ให้ข้อคิดเห็น ให้ความรู้ ให้ข้อเสนอแนะต่างๆได้ แต่ต้องไม่เล่นบทบาทเป็น "ผู้ตัดสินใจแทนชุมชน")

หลักการเรื่องการตัดสินใจนี้เกี่ยวข้องกับแนวคิดเชิงวิชาการคือเรื่อง Tradition of Selection (ประเพณีแห่งการเลือกสรร) ซึ่งกล่าวว่า ในทุกครั้งที่มีการสืบทอดวัฒนธรรม ชุมชนก็จะมีแบบแผนในการคัดสรรอยู่เสมอว่า จะคัดเลือกอะไรเก็บไว้ จะคัดอะไรทิ้งไป จะปรับเปลี่ยนอย่างไร ฯลฯ อย่างไรก็ตาม การที่ชุมชนจะสามารถดำเนินการตามแบบแผนนั้นได้อย่างแท้จริง ชุมชนก็ต้องมี "อำนาจ" (Power) มากพอ มิฉะนั้นแล้ว ก็อาจจะเป็น "แหล่งอำนาจจากภายนอก" ซึ่งอาจจะเป็นภาครัฐหรือภาคธุรกิจที่ใช้อำนาจในการคัดเลือกวัฒนธรรมของชุมชนมาสืบทอดหรือปรับเปลี่ยนโดยทิ้งให้เจ้าของวัฒนธรรมตัวจริงต้องพบแต่ความซ้ำซากใจ

การนำแนวคิดเรื่อง "สิทธิของเจ้าของวัฒนธรรม" มาใช้ด้วยการลงมือปฏิบัติจริง (การให้ชุมชนเป็นผู้ตัดสินใจในทุกขั้นตอน) ในด้านหนึ่งจึงเป็น "กระบวนการเสริมพลังอำนาจทางวัฒนธรรม" (Empowerment) ให้แก่ชุมชนผู้เป็นเจ้าของวัฒนธรรมอย่างแท้จริง

- ช่วงการขยายผล

หลักการทำงานของโครงการผีป่วน่า 2004 เพื่อลูกหลาน คือ เน้นการสร้างกระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน ใช้หลักการให้กลุ่มเป้าหมายมีส่วนร่วมในทุกขั้นตอน ตั้งแต่การคิด การตัดสินใจ การวางแผน การลงมือปฏิบัติ การติดตามประเมินผล และการร่วมรับผลประโยชน์ ซึ่งเป็นการสะท้อนถึงกระบวนการทำงานแบบ "การเคารพสิทธิของเจ้าของวัฒนธรรม"

5. การทำกิจกรรมคือการเปิดพื้นที่สาธารณะแห่งใหม่ให้แก่ชุมชน

กาญจนา แก้วเทพ (2550) อธิบายว่า เมื่อใช้มุมมองของ "กระบวนการผลิตทางวัฒนธรรม" (Cultural Production) ก็หมายความว่า การผลิตวัฒนธรรมนั้นจะดำเนินการต่อเนื่องไปได้ก็ต่อเมื่อมี **เงื่อนไข/ปัจจัยต่างๆ เอื้ออำนวย** และหนึ่งในเงื่อนไข/ปัจจัยเหล่านั้นก็คือการมีพื้นที่สาธารณะ (Public sphere) ของชุมชน

ในอดีตนั้น ชุมชนได้ตระเตรียมเงื่อนไขด้านการเปิดพื้นที่สาธารณะเอาไว้ในวาระโอกาสต่างๆ เช่น ในประเพณีทั้ง 12 เดือนที่เรียกว่า ฮีต 12 ครอง 14 การมีงานฉลองของส่วนรวม ธรรมเนียมประเพณีในช่วงชีวิตต่างๆ (เช่น เรียกขวัญรับขวัญ สะเดาะเคราะห์ สืบชะตา ฯลฯ) ในวาระโอกาสเช่นนั้นจะเป็นช่วงเวลาที่มีการทำกิจกรรมร่วมกันของคนส่วนใหญ่ของชุมชนเพื่อสืบทอด

ความรู้ความเข้าใจ อารมณ์ความรู้สึกร่วม การสร้างอัตลักษณ์ร่วม การให้หลักประกันทางจิตใจ ฯลฯ ตามหลักการเรื่องบทบาทหน้าที่ของพื้นที่สาธารณะ (อันเป็นแนวคิดของ J. Habermas)

แต่ในปัจจุบันนี้ เมื่อสภาพวิถีชีวิตของคนกลุ่มต่างๆ ในชุมชนเปลี่ยนแปลงไป เช่น เด็กๆ และเยาวชนต้องไปใช้ชีวิตส่วนใหญ่อยู่ในโรงเรียน ผู้ใหญ่ต้องยุ่งเกี่ยวกับการทำมาหากินมากขึ้น ฯลฯ ในรายงานสภาพการณ์ของชุมชนและสื่อพื้นบ้านจึงพบภาพที่เป็นแบบแผนเดียวกันว่าในการจัดงานประเพณีต่างๆ มักจะมีแต่กลุ่มคนแก่คนแก่เป็นส่วนใหญ่ ส่วนผู้ใหญ่ผู้นั้นจะเข้าร่วมน้อยลง ส่วนเด็กและเยาวชนนั้นแทบจะหลุดหายไปเลย ซึ่งหมายความว่า พื้นที่สาธารณะที่เคยทำหน้าที่เป็นแหล่งบำเพ็ญ "ความเป็นชุมชน" นั้นได้หดตัวลงในทุกๆ มิติ

หากพิจารณาในแง่มุมนี้ เราอาจจะกล่าวได้ว่า การจัดเวทีเสวนากลุ่มย่อย การจัดเวทีคณะทำงาน การฝึกอบรมให้เด็กออกไปสืบค้นประวัติของชุมชน การจัดการฝึกอบรมสื่อพื้นบ้านประเภทต่างๆ ฯลฯ ซึ่งเป็นองค์การรวมนักกิจกรรมในการทำโครงการของชุมชนร่วมกับ คณะผู้วิจัย คือ การบุกเบิกสร้างสรรค์เปิดพื้นที่สาธารณะแบบใหม่ๆ เพื่อสร้างสรรค์ "ความเป็นชุมชน" ขึ้นมาใหม่ รวมทั้งอาจจะขยายผลออกไปถึงการบูรณะหรือฟื้นฟู "พื้นที่สาธารณะแบบเดิมๆ" ขึ้นมาได้อีกด้วย

- ช่วงการรื้อฟื้น

กรณีประเพณีผีปู่ย่าก็ตกอยู่ในภาวะดังที่กล่าวมาข้างต้นนี้ด้วยเช่นกัน ดังนั้น การทำกิจกรรมเพื่อรื้อฟื้นประเพณีผีปู่ย่าจึงเปรียบเสมือนเป็นการเปิดพื้นที่สาธารณะใหม่ให้กับชุมชน ดังที่ อุดุลย์ และคณะ อธิบายว่า ในอดีตประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่า แต่ละกลุ่มจะต้องมีการดำเนินกิจกรรมทั้งก่อนวันทำพิธี วันทำพิธีและหลังวันทำพิธีก็ยังคงต้องมีกิจกรรมที่ต่อเนื่อง ทุกกิจกรรมมีเป้าหมายเพื่อช่วยเหลือเกื้อกูลกันของสมาชิกในกลุ่มผีปู่ย่าเดียวกัน โดยแต่ละกลุ่มมีเวทีสาธารณะเป็นเครื่องมือหลักสำหรับให้สมาชิกในกลุ่มผีปู่ย่าของตนเองได้มีโอกาสพูดคุยปรึกษาหารือกันเพื่อแก้ไขปัญหาของสมาชิกในกลุ่มผีปู่ย่าเดียวกัน แต่ในระยะประมาณ 20 กว่าปีที่ผ่านมามีจนถึงปัจจุบันพบว่า เวที/พื้นที่สาธารณะแบบเก่าเริ่มหายไป บรรดาเวทีแบบไม่เป็นทางการ เช่น การจับกลุ่มพูดคุยกันของกลุ่มคนขนาดเล็ที่มีกิจกรรมหรือปัญหาคล้ายๆ กันได้หายไป บทบาทของกำลังผีก็หายไปด้วย ดังนั้นพิธีการเลี้ยงผีปู่ย่าที่แต่ละจัดขึ้นในชุมชนจึงไม่ใช่เป็นเวที/พื้นที่สำหรับการแสดงออกซึ่งความคิดเห็น/การมีส่วนร่วมของคนทุกกลุ่มที่มีอยู่ในสมาชิกกลุ่มผีปู่ย่าเดียวกัน (โดยอาจจะไม่ได้ตั้งใจ)

การดำเนินงานโครงการวิจัยนี้ จึงเน้นที่การจัดเวทีสาธารณะแบบไม่เป็นทางการ ซึ่งเป็นการสร้างพื้นที่สาธารณะแบบใหม่ให้กับสมาชิกในชุมชนและสมาชิกในกลุ่มผีป่วนเดียวกัน เช่น จากกลุ่มขนาดเล็ก 2 – 3 คนสู่กลุ่มย่อย 5 – 10 คน โดยจัดตามบ้านหรือศาลาวัด และมาถึงเวทีของกลุ่มผีป่วนใช้พื้นที่บ้านเก่าผีเป็นหลัก มีกลุ่มเป้าหมายทุกรุ่น ทุกเพศ ทุกวัย และทุกชนชั้นเป็นพื้นที่สาธารณะสำหรับญาติพี่น้องที่อยู่ในกลุ่มผีเดียวกัน (เช่นผู้สูงอายุและเด็กที่ได้รับผลกระทบจากโรคเอดส์ ขาดคนดูแลและเคยถูกคนในชุมชนรังเกียจ ก็สามารถเข้ามาร่วมในเวทีได้) ให้เข้ามามีส่วนร่วมโดยเน้นให้ผู้สูงอายุเป็นผู้ที่มีบทบาทหลัก และนอกเหนือจากกิจกรรมมีในวันทำพิธีเลี้ยงผีป่วนแล้ว หลังจากนั้นแต่ละกลุ่มได้มีการคิดกิจกรรมขึ้นมาเพื่อเปิดเป็นพื้นที่/เวทีสาธารณะโดยให้สมาชิกในกลุ่มผีป่วนเดียวกันมาร่วมกันทำกิจกรรมร้อยละ เชื่อมสายใยและสานสายสัมพันธ์ระหว่างเด็ก/เยาวชนกับเด็ก/เยาวชน, เด็ก/เยาวชนกับผู้ใหญ่และผู้สูงอายุ, ผู้ใหญ่กับผู้ใหญ่และผู้ใหญ่กับผู้สูงอายุ

การดำเนินกิจกรรมในลักษณะดังกล่าวจึงเป็นการ “กู้” พื้นที่/เวทีสาธารณะที่เคยมีอยู่และได้หายไปแล้วให้กลับคืนมาไว้ใช้คนในชุมชน

- ช่วงการขยายผล

ดังที่กล่าวมาในก่อนหน้าว่ากระบวนการของโครงการผีป่วน 2004 เพื่อลูกหลาน เป็นงานพัฒนาเพื่อขยายช่องทางการทำกิจกรรมกลุ่มผีป่วนอย่างต่อเนื่อง ทั้งด้านกลุ่มคน จากที่มีการทำกิจกรรมเฉพาะคนเฒ่าคนแก่ มาสู่กลุ่มเด็ก และเยาวชน ให้เข้ามามีส่วนร่วมมากยิ่งขึ้น ด้านกิจกรรม จากที่เคยมีการพูดถึงเรื่องผีป่วนเฉพาะวันทำพิธี ซึ่งใน 1 ปี จะมีเพียง 1 – 2 ครั้ง มาเป็นการทำกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง เช่น กองทุนผีป่วน การปลูกผักปลอดสารพิษ การช่วยเหลือดูแลญาติพี่น้องที่ยากไร้ การนำสื่อสมัยใหม่เข้ามาช่วยในการสื่อสารเนื้อหาผีป่วน เช่น หนังสือนวนิยาย และวีดิทัศน์ ที่สามารถจัดแสดงได้โดยไม่มีเงื่อนไข ข้อจำกัดเรื่องวาระโอกาสเหมือนการทำพิธี ด้านวิธีการ จากที่เคยทำอยู่แค่ในกลุ่มเก่าผี ก็ขยายพื้นที่ออกไปสู่สถาบันในชุมชน เช่น สภาวัฒนธรรมตำบล อบต. และโรงเรียน ซึ่งล้วนแต่เป็นการเปิดพื้นที่สาธารณะแห่งใหม่ๆ ให้ชุมชนในการสื่อสารเกี่ยวกับประเพณีผีป่วนทั้งสิ้น

6. หลักการเรื่อง "ครบเครื่องเรื่อง S-M-C-R" ในงานวัฒนธรรม

แบ่งเป็น 3 ช่วง ดังนี้

ช่วงที่ 1 กระบวนการสื่อสารของชุมชนเกี่ยวกับประเพณีผีปู่ย่าในอดีต

ช่วงที่ 2 กระบวนการสื่อสารของชุมชนในช่วงที่มีการรื้อฟื้น(2546 - 2547)

ช่วงที่ 3 กระบวนการสื่อสารของชุมชนในช่วงขยายผลปัจจุบัน (2547 - 2551)

ช่วงที่ 1 กระบวนการสื่อสารของชุมชนเกี่ยวกับประเพณีผีปู่ย่าในอดีต

จากการศึกษาองค์ประกอบของการสื่อสาร ได้แก่ ผู้ส่งสาร(Sender) ตัวสาร(Message) ช่องทาง/สื่อ(Channel) และผู้รับสาร(Receiver) พบว่า ในอดีตนั้นการสื่อสารเกี่ยวกับประเพณีผีปู่ย่ามีทั้งระดับการสื่อสารระหว่างบุคคลแบบปากต่อปาก การสื่อสารภายในกลุ่ม/แก๊งค์เดียวกัน การสื่อสารกันในครอบครัว และเครือญาติ หรือแก๊งค์/กลุ่มเดียวกัน แบบไม่เป็นทางการ ทั้งแบบทางเดียว ได้แก่ การที่แก๊งค์ กำลั้งผี หรือผู้อาวุโสในกลุ่มผีเดียวกันอบรมสั่งสอนลูกหลานเกี่ยวกับคุณค่าและความสำคัญของผีปู่ย่า เช่น การให้ญาติพี่น้องมีความสามัคคีกัน การช่วยเหลือเกื้อกูลกัน การห้ามผิดผี เป็นต้น ส่วนแบบการสื่อสารแบบสองทาง เช่น ในกลุ่มสมาชิก หรือคนที่อยู่ในวัยพ่อบ้าน แม่บ้าน หรือคนในวัยทำงานที่มีการพบเจอกันในโอกาสต่างๆ เช่น ที่วัด งานบุญ ร้านค้า มักจะมีการพูดคุยถึงเรื่องที่มีคนผิดผีเกี่ยวกับกรณีต่างๆ อาทิ เรื่องขู่สาว หรือเรื่องเล่าต่างๆ เกี่ยวกับตำนานของผีปู่ย่า รวมถึงการพูดคุยเกี่ยวกับวันในการจัดงานประเพณีผีปู่ย่า เป็นต้น ทำให้การจัดงานประเพณีเลี้ยงผีปู่ย่าของแต่ละแก๊งค์จะรู้กันภายในกันเอง โดยไม่ต้องมีการประชาสัมพันธ์ผ่านสื่ออื่นๆ

“การประชาสัมพันธ์ – เมื่อก่อน กลุ่มใครกลุ่มมันรู้กันเอง ไม่ได้มีประชาสัมพันธ์ใดๆ ทั้งสิ้น”

(แม่เกียงคำ ตาอินทร์ แก๊งค์ปู่ย่าบ้านทุ่งต้นแม่ติว อายุ 73 ปี, สัมภาษณ์ 5 ก.พ. 2551)

“แม่เคยเตือนลูกหลานซึ่งเป็นผู้ชายที่ไปทำงานที่เชียงใหม่ว่า ไปทำงานระวังเอดส์เนื้อ แต่เจ้าตัวกลับตอบมาว่า “เอดส์ไม่กลัว กลัวอด” ต่อมาไม่นานชายคนนั้นก็ตายเพราะโรคเอดส์ เมียซึ่งเป็นหลานของตน และลูกอีกหนึ่งคนก็ติดเอดส์และตายไปด้วย”

(แม่วัน เตชะอุด แก๊งค์ปู่ย่า บ้านวอแก้ว อายุ 64 ปี สัมภาษณ์ วันที่ 13 ม.ค. 2551)

“คนเมื่อก่อนถือว่าเรื่องผีปู่ย่าเป็นเรื่องของสัจจะที่พ่อแม่สั่งสอนไว้ แก่ลูกสาวว่าไม่ให้ชายมาแตะต้องจับไม้จับมือ เช่น สมัยก่อนไม่มีไฟฟ้า เมื่อชายมาแฉ่วหากก็จะเอาตะเกียงมาวางไว้ตรงการ ไม่ให้นั่งใกล้กัน ไม่ให้มีมือจับมือถือแขนแตะเนื้อต้องตัวกัน มิฉะนั้นจะเป็นการผิดผี และหากมีการผิดผีก็ต้องมาแก้ คือ มีดอกไม้ธูปเทียนมาบอกกล่าวขอขมาลาโทษกับหอผีปู่ย่า ผีหอผีเฮียนเพื่อให้ภัยลูกเล่าลูกแบ่ง เมื่อขอขมาเรียบร้อยแล้ว ตั้งแต่นั้นคนที่ไม่รู้สึกรู้สีก็น่าจะดีขึ้นมา” (พ่อหนานย้าย เมืองมูล กำลังที่บ้านทุ่งหก อายุ 64 ปี, สัมภาษณ์ วันที่ 14 ม.ค. 2551)

จากการศึกษาผู้เขียนยังพบอีกว่า หมอเมื่อ(หมอเมืองที่รับดูฤกษ์ยาม ดูดวง ตรวจโชคชะตาราศี ทำพิธีส่งเคราะห์ สะเดาะเคราะห์) และคนทรงเจ้าเข้าผี “ม้าขี่” เช่น ผีหม้อหนึ่ง หรือผีอื่นๆ ก็เป็นผู้ที่มีอิทธิพลต่อผู้รับสารที่เป็นชาวบ้านทั่วไป และเป็นผู้ที่เข้ามามีบทบาทสำคัญในการสื่อสารเรื่องผีปู่ย่า เช่น การทักท้วงชาวบ้านที่มาให้ทำพิธี ไม่ว่าจะด้วยสาเหตุอันเนื่องมาจากการเจ็บไข้ได้ป่วย การพบเจอเรื่องราวที่เลวร้ายในชีวิต ว่าสาเหตุที่ทำให้เกิดเรื่องเหล่านั้นขึ้น ส่วนหนึ่งอาจมีสาเหตุมาจากการผิดผี หรือทำอะไรไม่ถูกไม่ควรโดยไม่รู้ตัว จนทำให้ผีปู่ย่าโกรธเคือง หรือไม่พอใจ ดังนั้น จะต้องไปทำพิธีสะเดาะเคราะห์ หรือขอขมาลาโทษด้วยการทำพิธีเลี้ยงผีปู่ย่าแล้วชีวิตจะดีขึ้น หรือการตรวจดูโชคชะตาราศีในชีวิตหน้าที่การงาน และแม้แต่การดูฤกษ์ยามในงานมงคลต่างๆ เช่น การแต่งงาน และงานขึ้นบ้านบ้าน หมอเมื่อก่อนก็จะแนะนำให้ผู้ที่มาพบให้ไปทำพิธีไหว้ - เลี้ยงผีปู่ย่าเพื่อบอกกล่าวให้ท่านรับรู้รับทราบด้วย

การชบเซา หรือหุดตัวลงไปของประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่า ค่อยๆ เกิดขึ้นมาเป็นลำดับ จากปัจจัยหลายด้าน แต่ทว่ามีความรุนแรงมากขึ้นในช่วงปี 2534 – 2535 เมื่อชาวบ้านส่วนใหญ่ที่ปลูกอ้อยต้องประสบกับปัญหาดินเสื่อมคุณภาพ ต้นทุนการผลิตสูง ราคาผลผลิตไม่แน่นอนจนต้องเลิกปลูก เกิดปัญหาการว่างงาน ที่ดินนับพันไร่ถูกขายให้นายทุน ผู้คนในตำบลออกแ้วออกไปหางานทำข้างนอกทั้งในโรงงานอุตสาหกรรม และงานก่อสร้าง ส่งผลกระทบถึงประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่า คือ คนวัยทำงาน และวัยหนุ่มสาว ซึ่งส่วนใหญ่เป็นลูกเล่าลูกแบ่งในแต่ละเก้าผีปู่ย่าออกไปทำงานข้างนอกมากขึ้น ทำให้องค์ประกอบการสื่อสารคือ ผู้รับสาร(Receiver) หดหายไป อีกทั้งช่องทาง (Channel) การสื่อสารของผีปู่ย่าที่มีน้อยอยู่แล้วคือ การไหว้-เลี้ยงผีปู่ย่าเพื่อขอพร และบนบานศาลกล่าว การเลี้ยงตามประเพณี และการเลี้ยงในโอกาสพิเศษ ก็ยิ่งหดตัวลงไปด้วย(ดูตารางที่ 5.3)

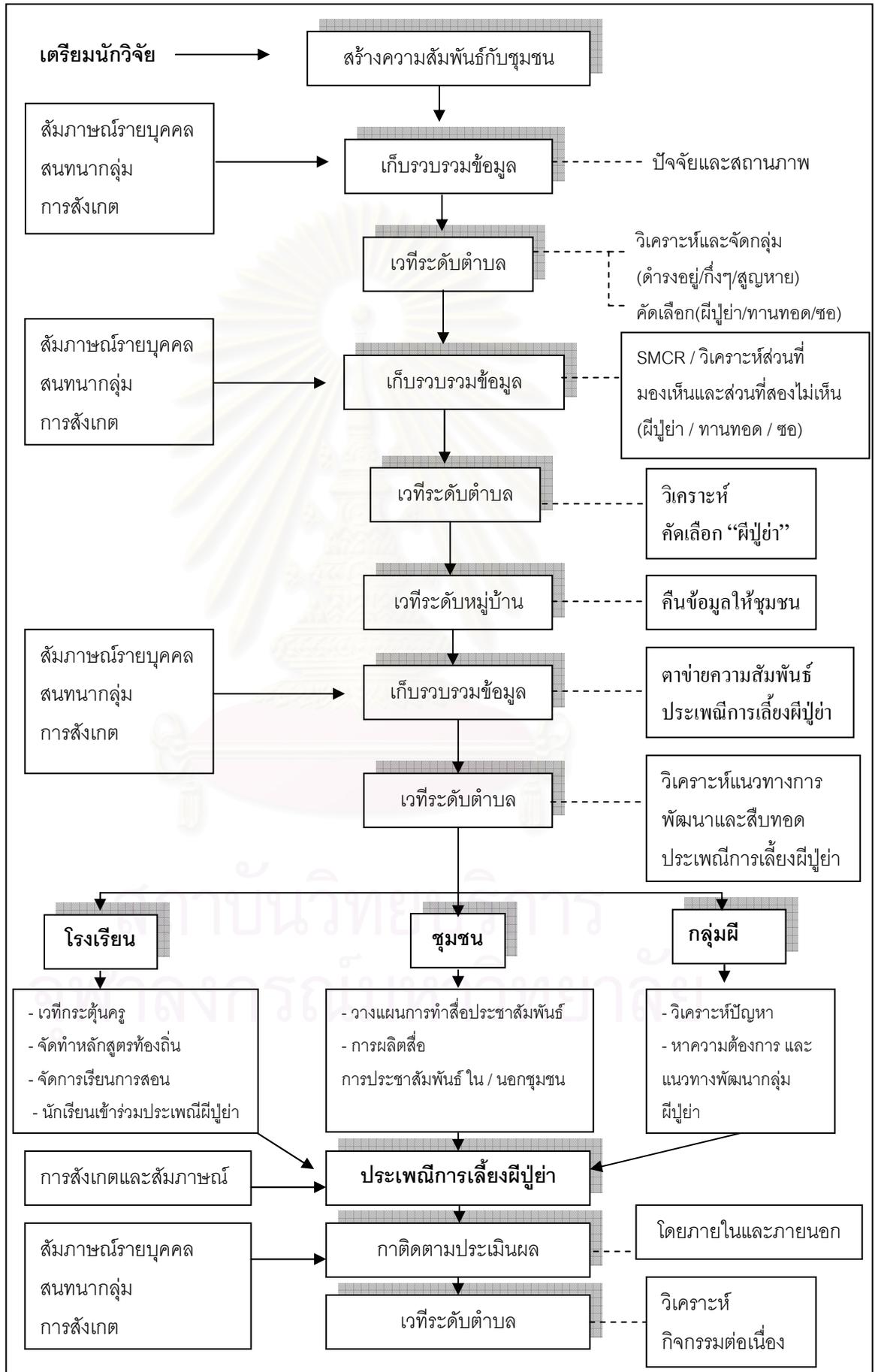
ตารางที่ 5.3 วิเคราะห์องค์ประกอบด้านการสื่อสารของผีปู้ย่าในอดีต

ผู้ส่งสาร (Sender)	สาร (Message)	ช่องทาง / สื่อ (Channel)	ผู้รับสาร (Receiver)
เก้าผี	คุณค่าความสำคัญของผีปู้ย่า / กฎข้อห้ามต่างๆ และการผีดผี / การจัดเตรียมงานวันไหว้ผี / การทักท้วงว่าถูกผีปู้ย่าลงโทษ	วัน ไหว้ ผี ปู้ ย่า ตา ม ประเพณี / วาระโอกาสต่างๆ ที่ลูกหลานมาเยี่ยมเยียน / เมื่อลูกเล่าลูกแบ่งมาทำพิธีไหว้ - เลี้ยงผีปู้ย่าในโอกาสพิเศษ	เครือญาติ ลูกหลาน ลูกเล่า ลูกแบ่ง ในเก้าผีเดียวกัน
กำลังผี / ปราชญ์ชาวบ้าน / หมอผี / คนทรงเจ้าเข้าผี (ม้าขี่)	คุณค่าความสำคัญของผีปู้ย่า / กฎข้อห้ามต่างๆ และการผีดผี/ การจัดเตรียมงานวันไหว้ผี / การทักท้วงว่าถูกผีปู้ย่าลงโทษ	วัน ไหว้ ผี ปู้ ย่า ตา ม ประเพณี และโอกาสอื่นที่ได้พบปะกับลูกหลาน / ในวันที่มีคนมาให้ช่วยหรือถามถึงเคราะห์ - ความเจ็บป่วยของตนหรือคนในครอบครัวที่กำลังประสบ	เครือญาติ ลูกหลาน ในเก้าผีเดียวกัน / ลูกเล่าลูกแบ่ง หรือชาวบ้านทั่วไป
ลูกเล่าลูกแบ่งที่เป็นพ่อบ้าน แม่บ้าน	ข้อห้าม และการผีดผีบางข้อ เช่น เกี่ยวกับเรื่องเพศ ชู้สาว เป็นต้น / การจัดงานวันไหว้ผีปู้ย่า หรือการบอกให้ไปไหว้ผีปู้ย่าเพื่อบอกกล่าวว่ก่อนแต่งงาน หรือขึ้นบ้านใหม่	ในครอบครัวผ่านการเล่าเรื่องกรณีการผีดผีของบุคคลต่างๆ / วงสนทนาแบบไม่เป็นทางการ หรือการซุบซิบนินทากับเพื่อนบ้านในขณะที่ไปวัด ไปร่วมงานบุญ ไปร้านค้า เป็นต้น	สมาชิกในครอบครัว / สมาชิกในเก้าผีเดียวกัน และเพื่อนบ้านที่อยู่คนละเก้าผี

ช่วงที่ 2 กระบวนการสื่อสารของชุมชนในช่วงที่มีการรื้อฟื้น(2546 - 2547)

ในช่วงที่มีการรื้อฟื้นประเพณีผีปู้ย่า ภายใต้โครงการวิจัยเรื่อง “แนวทางการเสริมสร้างและพัฒนาบทบาทของสื่อพื้นบ้านเพื่อการพัฒนาชุมชน” โดย อุดุลย์ ดวงดีทวีรัตน์ และคณะ(2546 - 2547) ได้ร่วมกับชุมชนจัดกิจกรรมต่างๆ อย่างหลากหลาย ดังที่ปรากฏในขั้นตอนการดำเนินงานวิจัยต่อไปนี้

ภาพที่ 5.7 ขั้นตอนการดำเนินการวิจัยของอดุลย์ ดวงดีที่วิรัตน์และคณะในช่วงที่มีการรื้อฟื้น
ประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่า (2546 - 2547)

จากภาพที่ 5.7 กระบวนการทำงานของคณะผู้วิจัยตั้งแต่ขั้นการสร้างความสัมพันธ์กับชุมชน การเก็บรวบรวมข้อมูล ขั้นการจัดเวทีระดับตำบล ขั้นการจัดเวทีระดับหมู่บ้าน และการคืนข้อมูลให้ชุมชน ขั้นการทำงานร่วมกับโรงเรียน ชุมชน และเก้าอี้ จนถึงขั้นการติดตามประเมินผลพบว่า แต่ละขั้นตอนตั้งอยู่บนหลักการที่สำคัญ 3 ประการได้แก่

1. การสื่อสารแบบมีส่วนร่วม
2. หลักสิทธิของเจ้าของวัฒนธรรม
3. การเปิดพื้นที่สาธารณะแก่ชุมชนในการสื่อสารเกี่ยวกับผีปู่ย่า

1. การสื่อสารแบบมีส่วนร่วม

ผู้เขียนขอยกตัวอย่างบางกรณีเพื่อที่จะชี้ให้เห็นถึงบทบาทของคณะผู้วิจัย ในการกระตุ้นและส่งเสริมให้เกิดการสื่อสารแบบมีส่วนร่วม เช่น ในขั้นตอนของการเก็บรวบรวมข้อมูล คณะผู้วิจัยได้ใช้กระบวนการสื่อสารแบบมีส่วนร่วม ดังนี้

1.1 การจัดเวทีระดับหมู่บ้าน เพื่อแนะนำคณะผู้วิจัย ชี้แจงโครงการ กระตุ้นให้ชุมชนเห็นความสำคัญของสื่อพื้นบ้านหาข้อมูลเบื้องต้นเกี่ยวกับสถานการณ์ของสื่อพื้นบ้านและหาผู้ให้ข้อมูลหลัก (key informants) โดยมีกลุ่มเป้าหมายหมู่บ้านละ 40 – 50 คน มี ปราชญ์ชาวบ้าน ผู้นำที่ไม่เป็นทางการ ผู้นำที่เป็นทางการ พ่อบ้าน แม่บ้านและเยาวชน

มีการจัดเวทีหมู่บ้านละ 1 ครั้ง เน้นแบบไม่เป็นทางการ สถานที่ส่วนมากเป็นที่วัดหรือศาลากลางบ้าน ช่วงเวลาการจัดกิจกรรมใช้เวลาว่างของกลุ่มเป้าหมายซึ่งเป็นช่วงเวลากลางคืน

กิจกรรมเริ่มจากผู้นำที่เป็นทางการชี้แจงวัตถุประสงค์การจัดกิจกรรมและให้ข้อมูลว่าโครงการนี้ได้ผ่านความเห็นชอบจากคณะกรรมการสภาวัฒนธรรมตำบลและคณะกรรมการองค์การบริหารส่วนตำบลมาแล้ว นักวิจัยแนะนำตัว ชี้แจงรายละเอียดโครงการ พูดคุยเรื่องสถานการณ์ของสื่อพื้นบ้านในอดีตจนถึงปัจจุบันและปัจจัยที่ทำให้สื่อพื้นบ้านเสื่อมหายไป โดยให้กลุ่มเป้าหมายช่วยกันเล่า นักวิจัยมีหน้าที่กระตุ้นให้กลุ่มเป้าหมายนำเสนอข้อมูลและประสบการณ์เพื่อให้กลุ่มเป้าหมายได้มีโอกาสแลกเปลี่ยนกัน ตั้งประเด็น คำถาม ช่วยสรุปประเด็นให้ชัดเจนและสังเกต พร้อมทั้งหาผู้ให้ข้อมูลหลักด้วย

1.2 การสัมภาษณ์เจาะลึกเป็นรายบุคคล

เพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลในระดับลึก ประเด็นเกี่ยวกับสถานการณ์และปัจจัยที่ทำให้สื่อพื้นบ้านเกิดการเปลี่ยนแปลง และศึกษาประวัติศาสตร์ของชุมชนที่เกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนแปลงของสื่อพื้นบ้าน โดยมีกลุ่มเป้าหมายเป็นผู้รู้ในชุมชน(ปราชญ์ชาวบ้าน)

นักวิจัยในพื้นที่ประสานงานแบบไม่เป็นทางการกับปราชญ์ชาวบ้าน(ตามประเด็นที่คณะนักวิจัยวางแผนไว้) จากนั้นนัดหมายวัน เวลา และสถานที่สำหรับการพูดคุย โดยให้กลุ่มเป้าหมายเป็นผู้กำหนดวัน เวลา และสถานที่ ส่วนมากเป็นช่วงเย็นหรือกลางคืน สถานที่เป็นที่บ้านของกลุ่มเป้าหมาย

การเก็บรวบรวมข้อมูลเน้นการพูดคุยตามธรรมชาติโดยให้กลุ่มเป้าหมายเป็นผู้เล่า นักวิจัยมีหน้าที่ตั้งประเด็น คำถามและช่วยสรุป เมื่อเก็บรวบรวมข้อมูลเสร็จแต่ละครั้งนักวิจัยจะใช้วิธีการ Snow ball โดยการถามกลุ่มเป้าหมายว่ามีใครอีกบ้างใหม่ที่มีความรู้เรื่องที่เราได้คุยกัน จากนั้นนักวิจัยในพื้นที่จะไปประสานงานกับผู้รู้ที่กลุ่มเป้าหมายให้ข้อมูล

1.3 จัดเวทีกลุ่มย่อย

จากการเก็บรวบรวมข้อมูลโดยการสัมภาษณ์เป็นรายบุคคลพบว่าปราชญ์ชาวบ้านแต่ละคนมีความรู้ในเรื่องเดียวกันในระดับที่แตกต่างกัน ดังนั้นโครงการจึงจัดเวทีกลุ่มย่อยเพื่อสร้างกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างผู้ให้ข้อมูลหลักและเป็นการตรวจสอบข้อมูลด้วย โดยมีกลุ่มเป้าหมายเป็นผู้ให้ข้อมูลหลัก(key informants)ที่ผ่านกระบวนการสัมภาษณ์จากนักวิจัยมาแล้ว ครั้งละ 7 – 10 คน

นักวิจัยในพื้นที่ประสานงานแบบไม่เป็นทางการกับผู้ที่เคยให้ข้อมูลหลัก โดยแบ่งกลุ่มเป้าหมายเป็น 2 กลุ่มตามประเด็นที่ทำการศึกษา คือ 1) กลุ่มเป้าหมายที่มีความรู้เกี่ยวกับเรื่องประวัติศาสตร์ชุมชน และ 2) กลุ่มเป้าหมายที่มีความรู้เรื่องสื่อพื้นบ้าน จากนั้นนัดหมายวัน เวลา และสถานที่สำหรับการจัดเวที (ประเด็นละ1ครั้ง)โดยให้กลุ่มเป้าหมายเป็นผู้กำหนดวัน เวลา และสถานที่ ส่วนมากเป็นช่วงเย็นหรือกลางคืน สถานที่ส่วนมากเป็นที่วัดหรือที่บ้านของกลุ่มเป้าหมาย

การจัดเวทีเน้นแบบไม่เป็นทางการ โดยนักวิจัยสรุปเป็นภาพรวมจากข้อมูลที่ได้รับจากการสัมภาษณ์ปราชญ์ชาวบ้านเป็นรายบุคคล แบ่งเป็น 2 ประเด็น คือ 1) เรื่องประวัติศาสตร์ชุมชนที่เกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนแปลงของสื่อพื้นบ้าน และ 2) เรื่องสถานภาพของสื่อพื้นบ้าน จากนั้นให้กลุ่มเป้าหมายเล่าและช่วยกันเพิ่มเติมข้อมูล นักวิจัยมีหน้าที่กระตุ้นให้กลุ่มเป้าหมายนำเสนอข้อมูลและประสบการณ์ ตั้งประเด็น คำถาม และช่วยสรุปประเด็นให้ชัดเจน

2. หลักสิทธิของเจ้าของวัฒนธรรม

จากการสำรวจปัญหาของชุมชน รวมถึงการเก็บรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับสื่อพื้นบ้านของ ตำบลอแก้วเพื่อคัดเลือกมาทำการรื้อฟื้นเพื่อสืบทอด คณะผู้วิจัยทำหน้าที่เป็นผู้เก็บรวบรวม ข้อมูล วิเคราะห์และจัดกลุ่ม โดยใช้เครื่องมือต้นไม้แห่งคุณค่า แล้วนำข้อค้นพบต่างๆ มานำเสนอ ต่อชุมชนผ่านเวทีการประชุมทั้งในระดับตำบล และระดับหมู่บ้าน เพื่อให้ชุมชนร่วมกันตัดสินใจว่า จะเลือกสื่อพื้นบ้านชนิดใดในการแก้ไขปัญหาของชุมชน โดยคณะผู้วิจัยได้ตระหนักถึงหลักสิทธิของ เจ้าของวัฒนธรรมเป็นอย่างดี

3. การเปิดพื้นที่สาธารณะแก่ชุมชนในการสื่อสารเกี่ยวกับผีปู่ย่า

จากที่ในอดีต ประเพณีผีปู่ย่าถือได้ว่าเป็นพื้นที่สาธารณะที่เปิดโอกาสให้คนทุกเพศ ทุกวัย ในเครือญาติ หรือเก้าอี้เดียวกันได้มาพบปะสังสรรค์ แลกเปลี่ยนพูดคุยใถ่ถามสารทุกข์สุกดิบโดย ไม่มีการแบ่งแยก

ในอดีตประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่า แต่ละกลุ่มจะต้องมีการดำเนินกิจกรรมทั้งก่อนวันทำพิธี วันทำพิธีและหลังวันทำพิธีก็ยังคงมีกิจกรรมที่ต่อเนื่อง ทุกกิจกรรมมีเป้าหมายเพื่อการช่วยเหลือ เกื้อกูลกันของสมาชิกในกลุ่มผีปู่ย่าเดียวกัน โดยแต่ละกลุ่มมีเวทีสาธารณะเป็นเครื่องมือหลัก สำหรับให้สมาชิกในกลุ่มผีปู่ย่าของตนเองได้มีโอกาสพูดคุยปรึกษาหารือกันเพื่อแก้ไขปัญหาของ สมาชิกในกลุ่มผีปู่ย่าเดียวกัน แต่ในระยะประมาณ 20 กว่าปีที่ผ่านมามาจนถึงปัจจุบันพบว่า เวที/ พื้นที่สาธารณะแบบเก่าเริ่มหายไป บรรดาเวทีแบบไม่เป็นทางการ เช่น การจับกลุ่มพูดคุยกันของกลุ่มคนขนาดเล็กที่มีกิจกรรมหรือปัญหาคล้ายๆกันได้หายไป บทบาทของกำลังฝึกก็หายไปด้วย ดังนั้นพิธีการเลี้ยงผีปู่ย่าที่แต่ละจัดขึ้นในชุมชนจึงไม่ใช่เป็นเวที/พื้นที่สำหรับการแสดงออกซึ่งความคิดเห็น/การมีส่วนร่วมของคนทุกกลุ่มที่มีอยู่ในสมาชิกกลุ่มผีปู่ย่าเดียวกัน (โดยอาจจะไม่ได้ตั้งใจ)

ดังนั้น คณะผู้วิจัยเน้นกระบวนการรื้อฟื้นประเพณีผีปู่ย่าด้วยการเปิดพื้นที่สาธารณะ หรือ การจัดเวทีสาธารณะแบบไม่เป็นทางการให้กับสมาชิกในชุมชน และสมาชิกในกลุ่มเก้าอี้ผีปู่ย่า เดียวกัน ซึ่งเป็นรูปแบบการสื่อสารแบบใหม่ เช่น จากแต่เดิมในอดีตนั้นเป็นการสื่อสารแบบกลุ่ม ขนาดเล็ก 2 – 3 คน สู่การพูดคุยแลกเปลี่ยนกันในเวทีกลุ่มย่อย 5 – 10 คน ซึ่งเป็นรูปแบบการ สื่อสารแบบใหม่ โดยจัดตามบ้านหรือศาลาวัด จนถึงเวทีกลุ่มผีปู่ย่าที่ใช้พื้นที่ของบ้านเก้าอี้เป็น พื้นที่หลัก ประกอบไปด้วยคนทุกเพศทุกวัย ทุกชนชั้นเป็นพื้นที่สาธารณะสำหรับญาติพี่น้องใน กลุ่มผีเดียวกัน

กระบวนการสื่อสารเพื่อสืบทอดประเพณีผีป๋วย่ากับกลุ่ม และสถาบันในชุมชนด้วยการเปลี่ยนผู้รับสาร (Receiver) ให้เป็นผู้ส่งสาร (Sender)

ในขั้นตอนการทำงานกับกลุ่ม ภาคี และสถาบันในชุมชน นอกจากคณะผู้วิจัยจะมีการทำงานผสมกันเป็นเนื้อเดียวกับสภาวัฒนธรรมตำบลวอแก้ว และองค์การบริหารส่วนตำบลวอแก้ว (อบต.) แล้ว โรงเรียน กลุ่มเยาวชนในชุมชน และกลุ่มผีป๋วย่า ก็มีผลสำคัญที่คณะผู้วิจัยและสภาวัฒนธรรมตำบลวอแก้ว รวมทั้ง อบต. ได้เลือกมาทำหน้าที่ในกระบวนการสื่อสารเพื่อสืบทอดประเพณีผีป๋วย่า จากที่แต่ก่อนนั้น โรงเรียนถูกมองว่าเป็นอุปสรรคสำคัญในการสืบทอดประเพณีผีป๋วย่า เนื่องจากสอนเฉพาะหลักสูตรที่มาจากส่วนกลาง อีกทั้งนักเรียนไม่สามารถมาร่วมพิธีการเลี้ยงผีป๋วย่ากับญาติพี่น้องของตนได้ ส่วนกลุ่มเด็กและเยาวชนจากที่ไม่ค่อยให้ความสนใจและเป็นเพียงผู้รับสารเรื่องผีป๋วย่าจากผู้ใหญ่ และไม่มีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชน ก็ได้เข้ามาทำหน้าที่เป็นผู้ส่งสารเรื่องผีป๋วย่าผ่านกิจกรรม และสื่อสมัยใหม่ที่ทางกลุ่มเป็นผู้ร่วมกันคิดค้นขึ้นมา ดังนี้

1. การตั้งโรงเรียนเข้ามามีส่วนร่วม
2. การทำงานกับกลุ่มแกนนำเยาวชนในชุมชน
3. การทำงานร่วมกับกลุ่มทดลอง 5 กลุ่มเพื่อหาแนวทางในการพัฒนา

1. การตั้งโรงเรียนเข้ามามีส่วนร่วม

เนื่องจาก โรงเรียนเป็นสถาบันหลักที่สำคัญของตำบลวอแก้วในการให้ความรู้แก่เด็กและเยาวชนของชุมชน ด้วยเหตุนี้ คณะผู้วิจัย พร้อมทั้งสภาวัฒนธรรม และอบต. จึงเชิญโรงเรียนเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการรื้อฟื้นประเพณีผีป๋วย่าด้วย อีกทั้ง การที่วันไหว้ผีป๋วย่าส่วนใหญ่ตรงกับวันที่มีการเรียนการสอน ทำให้นักเรียนซึ่งเป็นลูกหลานของแต่ละแก๊งไม่สามารถเดินทางไปร่วมประเพณีไหว้ผีป๋วย่าได้ และในโรงเรียนเองก็ยังไม่มีการเรียนการสอนเกี่ยวกับเรื่องผีป๋วย่า

มีครูจาก 3 โรงเรียนในตำบลวอแก้วเข้าร่วมโครงการ ได้แก่ โรงเรียนวอแก้ววิทยา (โรงเรียนขยายโอกาส) โรงเรียนบ้านทุ่งหก และโรงเรียนบ้านทุ่งผา (ระดับประถมศึกษา) โรงเรียนละ 1 คน มีการจัดเวทีกระตุ้น และสร้างความตระหนักรู้เรื่องประเพณีการเลี้ยงผีป๋วย่า มีการให้ครูลงพื้นที่เพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลเรื่องประเพณีการเลี้ยงผีป๋วย่า มีเวทีแลกเปลี่ยนประสบการณ์เรื่องประเพณีผีป๋วย่า การส่งเสริมความรู้ และเพิ่มพูนทักษะในการจัดทำหลักสูตรท้องถิ่นเรื่องประเพณีผี

ปู่ย่าด้วยการจัดอบรมให้ครู และจากนั้นคณะครูแต่ละโรงเรียนได้ร่วมกันพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น เรื่องประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่า พร้อมกับนำเสนอหลักสูตรนี้ต่อคณะกรรมการสภาวัฒนธรรมตำบล วอแก้ว ก่อนที่จะนำไปใช้ในกิจกรรมการเรียนการสอนในโรงเรียนต่อไป

“ ถ้ามีการทำแต่เฉพาะชาวบ้าน หรือชุมชนจะไปได้ไม่เยอะ เพราะเด็กส่วนใหญ่อยู่ใน โรงเรียน ดังนั้น น่าจะให้โรงเรียนเข้ามามีส่วนร่วมตรงนี้ด้วย โดยน่าจะให้มีการเรียนการสอนเรื่องนี้ในโรงเรียนด้วย ”

(คณะกรรมการสภาวัฒนธรรมตำบลวอแก้ว 2546)

“ ขณะนั้นมีการเปิดช่องเรื่อง “หลักสูตรท้องถิ่น” ที่มวิจัยจึงเข้าไปประสานงานกับ 3 โรงเรียน ได้แก่ โรงเรียนวอแก้ววิทยา(มัธยมศึกษา ขยายโอกาส) โรงเรียนบ้านทุ่งหก และโรงเรียน บ้านทุ่งผา (ประถมศึกษา) เมื่อได้รับการตอบรับอย่างดีจากครูอาจารย์ และผู้บริหารโรงเรียน จึงมีการเริ่มทำกิจกรรมร่วมกัน โดยมีประเด็นคำถามหลักๆ ว่า หากจะมีการทำหลักสูตรท้องถิ่น อยากให้โครงการวิจัยมีการเพิ่มเติม หรือเสริมศักยภาพเรื่องอะไรบ้าง พบว่า ครูต้องการเพิ่มเติมความรู้ เรื่องการทำหลักสูตรท้องถิ่นให้ลึกซึ้งมากขึ้น ดังนั้น โครงการวิจัยจึงจัดอบรมเรื่องการทำหลักสูตรท้องถิ่นให้ แล้วครูก็กลับมาทำหลักสูตรในโรงเรียนต่างๆ แบ่งตามช่วงชั้นต่างๆ โดยเริ่มมาตั้งแต่ ช่วงปี 2547”

(นายสุพรรณ ไชยลังกา อดีตนักวิจัย และนายก อบต.วอแก้ว, สัมภาษณ์ 6 กุมภาพันธ์ 2551)

“ให้เด็กลงไปดู ไปร่วมประเพณีผีปู่ย่า โดยไม่มีการให้โจทย์ไปก่อน เป็นการให้เด็กได้รู้จัก คิดวิเคราะห์ และสังเกต แล้วกลับมานำเสนอ แลกเปลี่ยนกับเพื่อนอย่างอิสระ ว่าตนได้ไปเห็นไป เรียนรู้อะไรมาบ้าง มีทั้งการเขียนเป็นรายงาน การเรียงความ และการวาดภาพระบายสี ในสิ่งที่พวกเขาไปเห็นมา และเป็นความภาคภูมิใจของพวกเขาเองด้วย”

(นางนิภาพร กันทะอินทร์ ครูโรงเรียนบ้านทุ่งหก, สัมภาษณ์ 5 มีนาคม 2551)

2. การทำงานกับกลุ่มแกนนำเยาวชนในชุมชน

จากเวทีคณะกรรมการสภาวัฒนธรรมตำบลที่ต้องการให้เยาวชนเข้ามามีส่วนร่วมใน กระบวนการพัฒนาประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่าด้วย เพื่อให้ความรู้และสร้างความเข้าใจเรื่องเกี่ยวกับ ประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่าและให้กลุ่มเป้าหมายเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการ กลุ่มเป้าหมายแกน นำเยาวชนทั้ง 7 หมู่บ้านจำนวน 36 คน

มีการประสานงานกับประธานคณะกรรมการองค์การบริหารส่วนตำบลและประธานคณะกรรมการสภาวัฒนธรรมตำบล เพื่อร่วมกันวางแผนการจัดกิจกรรมกับเยาวชน จากนั้นกำหนดประสานงานกับผู้ใหญ่บ้านทั้ง 7 หมู่บ้านเพื่อให้ส่งแกนนำเยาวชนเข้าร่วมในเวที โดยมีกระบวนการทำงาน ดังนี้

1) ประธานคณะกรรมการสภาวัฒนธรรมตำบลชี้แจงวัตถุประสงค์ของเวทีและโครงการวิจัย

2) คณะผู้วิจัยสรุปกระบวนการวิจัยตั้งแต่เริ่มต้นจนถึงขั้นตอนที่จะทดลอง ในการอธิบายเมื่อถึงช่วงที่ทำการคัดเลือกสื่อพื้นบ้าน 1 ชนิดเพื่อทำการทดลองสืบทอด นักวิจัยให้ประธานคณะกรรมการสภาวัฒนธรรมตำบลเป็นผู้อธิบายเกี่ยวกับเหตุผลในการคัดเลือกประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่าเพื่อทดลองพร้อมทั้งให้ความรู้เรื่องประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่าแก่กลุ่มเป้าหมายด้วย โดยเน้นที่บทบาทหน้าที่ของประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่า

3) คณะผู้วิจัยช่วยสรุปเกี่ยวกับรูปแบบและหน้าที่ของประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่า ใช้การวิเคราะห์ส่วนที่มองเห็นและส่วนที่มองไม่เห็นโดยเปรียบเทียบกับต้นไม้ และเปิดเวทีให้กลุ่มเป้าหมายซักถาม

4) การวิเคราะห์สถานการณ์ปัญหาของชุมชน สาเหตุของปัญหา ผลกระทบที่เกิดขึ้น ตำบลในฝันและแนวทางการแก้ไขปัญหาเพื่อไปสู่ตำบลในฝัน ในมุมมองของเยาวชน โดยใช้เครื่องมือที่เรียกว่าต้นไม้ปัญหา(Problem tree)

5) คณะผู้วิจัยนำข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับปัญหาของชุมชนจากการวิเคราะห์ของคณะกรรมการสภาวัฒนธรรมตำบล ,คณะกรรมการองค์การบริหารส่วนตำบลและปราชญ์ชาวบ้าน นำมาเปรียบเทียบกับการวิเคราะห์ของกลุ่มเป้าหมาย เพื่อให้กลุ่มเป้าหมายเห็นสิ่งที่เหมือนและสิ่งที่ต่างกัน โดยนักวิจัยสรุปให้กลุ่มเป้าหมายเห็นว่าความคิดของคนมีทั้งที่คิดเหมือนกันและมีทั้งที่คิดต่างกันได้แล้วแต่ประสบการณ์และมุมมองของแต่ละคน

6) คณะผู้วิจัยนำข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับหมู่บ้าน/ตำบลในฝัน จากการวิเคราะห์ของคณะกรรมการสภาวัฒนธรรมตำบล ,คณะกรรมการองค์การบริหารส่วนตำบลและปราชญ์ชาวบ้าน นำมาเปรียบเทียบกับการวิเคราะห์ของกลุ่มเป้าหมาย เพื่อให้กลุ่มเป้าหมายเห็นสิ่งที่เหมือนและสิ่งที่ต่างกัน

7) ให้กลุ่มเป้าหมายทุกคนคิดว่าควรจะต้องทำกิจกรรมอะไรบ้างเพื่อที่จะทำให้หมู่บ้าน/ตำบลในฝันของพวกเราเป็นจริงได้ ซึ่งจะเป็นการแก้ไขปัญหามาตามทีกลุ่มเป้าหมายได้ช่วยกันคิดขึ้นมาด้วย

8) คณะผู้วิจัยสรุปและเชื่อมโยงประเด็นการวิเคราะห์ของกลุ่มเป้าหมายเกี่ยวกับปัญหาของชุมชน สาเหตุของปัญหา ผลกระทบที่เกิดขึ้น หมู่บ้าน/ตำบลในฝัน และแนวทาง/กิจกรรมที่

จะทำให้หมู่บ้าน/ตำบลในฝันเป็นจริงได้ พร้อมทั้งสรุปและเชื่อมโยงประเด็นการวิเคราะห์ของ คณะกรรมการสภาวัฒนธรรมตำบล อบต.และปราชญ์ชาวบ้าน ที่จะใช้ประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่า เป็นกลไกในการดำเนินกิจกรรมเพื่อให้ไปสู่หมู่บ้าน/ตำบลในฝัน

“ประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่าไม่สามารถแก้ไขปัญหาทั้งหมดได้แต่เป็นเพียงหนึ่งกิจกรรมที่ พวกเราเริ่มต้นและจะร่วมกันทดลอง และจะต้องช่วยกันคิดกิจกรรมอื่นๆ อีก โดยเฉพาะกิจกรรมที่ พวกเราช่วยกันคิดวันนี้”

(คำกล่าวของคณะผู้วิจัย 2546)

คณะผู้วิจัยตั้งคำถามว่าเยาวชนจะเข้าไปมีส่วนร่วมในการพัฒนาหมู่บ้านเพื่อให้มีความ เข้มแข็ง(แก้ไขปัญหาของสมาชิกในกลุ่มผีปู่ย่าของตนเอง)และเดินไปสู่หมู่บ้าน/ตำบลในฝันได้ ตามที่พวกเราต้องการได้อย่างไร

9) ประธานคณะกรรมการสภาวัฒนธรรมตำบลสรุปและย้ำเรื่องการใช้ประเพณีการเลี้ยงผี ปู่ย่าเพื่อแก้ไขปัญหาของชุมชน โดยเน้นที่หน้าที่ของประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่าและเป็นกิจกรรม เริ่มต้นทดลองเท่านั้น พวกเราต้องช่วยกันทำกิจกรรมตามที่พวกเราคิดด้วย

10) ประธานคณะกรรมการองค์การบริหารส่วนตำบล สรุป(1)กิจกรรมวันนี้เป็นกิจกรรมที่ ดีที่เยาวชนเป็นผู้คิดทั้งหมด จากมุมมองของเยาวชน หลายๆ ประเด็น คิดไม่ถึงว่าเยาวชนจะ มองเห็นซึ่งเป็นการเริ่มต้นที่ดี วันนี้ทุกคนได้ช่วยกันคิดแล้วพวกเราทุกคนต้องช่วยกันทำต่อไปเพื่อ พวกเราทุกคน โดยอบต.จะพยายามหางบประมาณมาสนับสนุนให้ (2) ข้อมูลที่ได้จากวันนี้ ประธานอบต.จะนำไปเสนอในที่ประชุมคณะกรรมการสภาองค์การบริหารส่วนตำบลและจะนำไปหารือกับนายอำเภอต่อไป

จากนั้นคณะผู้วิจัยแจกเอกสารให้กับกลุ่มเป้าหมาย ซึ่งเป็นข้อมูลเกี่ยวกับหน้าที่ของ ประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่า

จากปัญหาเดิมๆ ที่คนในชุมชนยังไม่ค่อยกล้าพูดคุยเรื่องเกี่ยวกับประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่า แต่ละกลุ่มผีปู่ย่ามีผู้เข้าร่วมในพิธีวันเลี้ยงผีปู่ย่าน้อย คนในชุมชน(ส่วนมาก)ยังไม่ค่อยมีความรู้ และความเข้าใจเรื่องประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่า ฯลฯ

กลุ่มเยาวชนได้มีการนำเสนอวิธีการแก้ไขปัญหาดังกล่าวคือ

- 1) ผู้ที่มีส่วนสำคัญที่ได้มีโอกาสร่วมในเวทีต่างๆ ของโครงการนี้ โดยเฉพาะคณะกรรมการสภาวัฒนธรรมตำบล คณะกรรมการองค์การบริหารส่วนตำบล ประชาชนชาวบ้าน และเจ้าหมู่บ้านบางคน ทุกคนต้องช่วยกันกระจายความรู้สู่สมาชิกในชุมชน
- 2) น่าจะมีการประชาสัมพันธ์เรื่องประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่าโดยการจัดทำเป็นเทปบันทึกเสียง ได้ข้อสรุปคือ ให้ช่างขอในตำบลอวกแก้ว 2 คนไปปรึกษาหารือกันถึงแนวทางการจัดทำเป็นเทปคำวขอ เพื่อให้ความรู้แก่สมาชิกในชุมชนเรื่องประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่าและจะทำอย่างไรให้เยาวชนเข้ามามีส่วนร่วมด้วย
- 3) โรงเรียนต้องมีส่วนร่วมในกิจกรรมประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่าของชุมชน โดยให้มีการจัดทำเป็นหลักสูตรท้องถิ่น

จากข้อเสนอของกลุ่มเยาวชนข้างต้น สามารถสรุปและวิเคราะห์ในเชิงการสื่อสารได้ว่าเป็นการข้อเสนอเพื่อให้เกิดตัวผู้ส่งสาร(S) เกี่ยวกับเรื่องผีปู่ย่าเพิ่มมากขึ้น แทนที่จะมีเฉพาะเจ้าผีและกำลังผีเป็นผู้ส่งสาร(S) เหมือนในอดีต พร้อมกับเสนอให้มีการเพิ่มช่องทาง(C) ในการสื่อสารผ่านสื่ออื่น ได้แก่ เทปบันทึกเสียงคำวขอเพื่อให้ความรู้แก่สมาชิกในเรื่องประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่า อีกทั้ง สถาบันในชุมชนอย่างโรงเรียนก็ต้องเข้ามามีบทบาทเป็นผู้ส่งสารเกี่ยวกับประเพณีผีปู่ย่าในกระบวนการสื่อสารเรื่องนี้ด้วย

กระบวนการดังกล่าว นอกจากเป็นกระบวนการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมแล้ว ยังเป็นการสลับบทบาทให้ผู้ที่เป็นผู้รับสาร มาเป็นผู้ทำหน้าที่ส่งสารเกี่ยวกับเรื่องประเพณีผีปู่ย่า เช่น ครูที่เคยรับรู้เรื่องผีปู่ย่ามาจากคนเฒ่าคนแก่ หรือเจ้าผีของตนเอง ก็มาเป็นผู้ที่จะต้องศึกษาและจัดทำหลักสูตรท้องถิ่นเรื่องผีปู่ย่ามาสอนในโรงเรียน หรือ กลุ่มเยาวชนที่เคยแต่เป็นผู้ฟัง ผู้รับเข้าร่วมประเพณีผีปู่ย่ากับผู้ใหญ่ ก็กลายมาเป็นผู้ที่จะต้องศึกษาและทำความเข้าใจเรื่องผีปู่ย่า เพื่อที่จะถ่ายทอดออกมาเป็นละครหุ่น และละครเวที เป็นต้น

3. การทำงานร่วมกับกลุ่มทดลอง 5 กลุ่มเพื่อหาแนวทางในการพัฒนา

เพื่อทำการทดลองพัฒนากลุ่มผีปู่ย่า ให้ตอบสนองการแก้ไขปัญหาของสมาชิกในกลุ่มโดยใช้ประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่าเป็นสื่อ และเพื่อให้ความรู้และสร้างความเข้าใจเรื่องเกี่ยวกับประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่า กลุ่มเป้าหมาย เจ้าผี และกำลังผี จากกลุ่มผีปู่ย่าที่ผ่านการคัดเลือกมาแล้ว จำนวน 5 กลุ่มๆ ละ 15 – 30 คน

จากเวทีคณะกรรมการสภาวัฒนธรรมตำบลที่มีมติเลือกกลุ่มผีป่วน่าจำนวน 5 กลุ่มเพื่อ
ทดลองพัฒนา โดยมีเกณฑ์ในการคัดเลือก ดังนี้

- เก้าผีหรือกำลังผีต้องมีความสนใจและพร้อมที่จะทำการพัฒนาระบบการ
- ร่วมกันค้นหากิจกรรมเพื่อตอบสนองความต้องการและการแก้ไขปัญหาของ
สมาชิกในกลุ่ม โดยใช้ประเพณีการเลี้ยงผีป่วน่าเป็นกลไก
- ต้องเป็นกลุ่มที่มีการเลี้ยงผีป่วน่าในเดือน 9 แรม 13 ค่ำ (เนื่องจากเป็นการ
เลี้ยงผีป่วน่าที่กำลังจะมาถึงหลังจากมีการจัดเวทีของโครงการวิจัย)
- เก้าผีจะต้องไปประสานงานกับกำลังผีหลักๆ ที่อยู่ในกลุ่มผีป่วน่าของตนเอง
และชี้แจงรายละเอียด เช่น ความเป็นมาของโครงการ เหตุผลในการคัดเลือก
ประเพณีการเลี้ยงผีป่วน่าเพื่อทดลอง และหน้าที่ของประเพณีการเลี้ยงผีป่วน่า
- ภายในกลุ่มผีป่วน่าจะต้องมีการหารือกันเองว่าจะชวนใครมาร่วมวิเคราะห์
ปัญหาและหาแนวทางการแก้ไขปัญหา พร้อมทั้งวางแผนกิจกรรมสำหรับวัน
เลี้ยงผีป่วน่าด้วย

และให้เก้าผีเป็นคนประสานกับกำลังผีในกลุ่มของตนเอง เพื่อนัดวันจัดเวทีสำหรับหาแนว
ทางการพัฒนากลุ่มผีป่วน่าของตนเองและประสานงานกับนักวิจัยเพื่อเข้าร่วมในเวที โดยใช้
กระบวนการ ดังนี้

1. จัดเวทีกลุ่มละ 1 ครั้งๆ ละ 1 วัน โดยเก้าผีและแกนนำกำลังผีของแต่ละกลุ่มเป็นหลัก
2. เก้าผีและ/หรือกำลังผี ชี้แจงความเป็นมาของการจัดเวทีครั้งนี้
3. คณะผู้วิจัยสรุปกระบวนการวิจัย เมื่อถึงช่วงการคัดเลือกสื่อพื้นบ้าน 1 ชนิดเพื่อทดลอง
พัฒนา นักวิจัยให้เก้าผีและ/หรือกำลังผีที่ได้ผ่านกระบวนการมาแล้วเป็นผู้อธิบายให้กับ
กลุ่มเป้าหมาย สำหรับประเด็นเกี่ยวกับประเพณีการเลี้ยงผีป่วน่าคณะผู้วิจัยชี้ให้กลุ่มเป้าหมายเห็น
ถึง

1) รูปแบบและหน้าที่ของประเพณีการเลี้ยงผีป่วน่า ใช้การวิเคราะห์ส่วนที่มองเห็น
และส่วนที่มองไม่เห็น โดยการเปรียบเทียบกับต้นไม้

2) องค์ประกอบย่อยในการผลิตประเพณีการเลี้ยงผีป่วน่าว่าแต่ละองค์ประกอบ
ย่อยมีปัญหอะไรบ้างและแนวทางการแก้ไขที่มีการเสนอเป็นอย่างไรบ้างและให้
กลุ่มเป้าหมายซักถาม

4. คณะผู้วิจัยให้กลุ่มเป้าหมายช่วยกันวิเคราะห์ ปัญหาการจัดประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่า ในช่วงที่ผ่านมา สถานการณ์และปัญหาของสมาชิกในกลุ่ม ความต้องการว่า อยากเห็นกลุ่มผีปู่ย่า ของตนเองเป็นอย่างไรในอนาคต และแนวทางการแก้ไขปัญหา

ในการพูดคุยกันครั้งนี้คณะผู้วิจัยเห็นว่าหน้าที่ประการหนึ่งของประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่าคือการช่วยเหลือเกื้อกูลกันของสมาชิกในกลุ่ม

5. คณะผู้วิจัยสรุปผลการวิเคราะห์ของกลุ่มเป้าหมาย จากนั้นให้กลุ่มเป้าหมายร่วมกันวางแผนว่าจะทำอะไรบ้าง(เพื่อการแก้ไขปัญหาของสมาชิกในกลุ่มฯ)ในวันที่จะเลี้ยงผีปู่ย่าที่จะถึงนี้ ใครเป็นคนทำ และจะทำอย่างไร

ขั้นตอนนี้เป็นขั้นตอนที่คณะผู้วิจัยใช้กระบวนการถ่ายทอดข้อมูลที่ประมวลได้จาก ประสพการณ์ และมุมมองที่ออกมาจากแต่ละคน ให้เป็นข้อมูลร่วมของกลุ่ม ซึ่งมีความสำคัญในการสื่อสารเพื่อสร้างให้เกิดความเข้าใจ และเห็นเป้าหมายที่ตรงกัน เพื่อร่วมกันวางแผนการทํากิจกรรมเพื่อแก้ไขปัญหาของสมาชิกในกลุ่มต่อไป

6. คณะผู้วิจัยแจกเอกสารให้กับกลุ่มเป้าหมาย ซึ่งเป็นข้อมูลเกี่ยวกับหน้าที่ของประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่า

ข้อสังเกตของผู้เขียน พบว่า การแจกเอกสารเพิ่มเติมเป็นรูปแบบการสื่อสารแบบใหม่ที่คณะผู้วิจัยใช้เพื่อให้แต่ละคนมีความเข้าใจตรงกันเกี่ยวกับหน้าที่ของประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่า (Share meaning) ซึ่งเป็นข้อมูลที่มาจากการระดมความคิดจากเก้าอี้ต่างๆ

ในเวทีของแต่ละกลุ่มผีปู่ย่าคณะผู้วิจัยได้มีการบันทึกเทปวิดีโอ เพื่อเก็บรายละเอียดต่างๆ สำหรับใช้ในการวิเคราะห์ต่อไป เมื่อกิจกรรมของกลุ่มผีปู่ย่านั้นเสร็จเรียบร้อยแล้ว นักวิจัยได้ฉายวิดีโอที่เกี่ยวกับกระบวนการครั้งนี้ให้กลุ่มเป้าหมายได้ดู และนักวิจัยจะเน้นว่ากลุ่มเป้าหมาย(ใคร) พูดอะไรบ้าง เช่น เสนอแนะว่าอย่างไร และจะทำอะไรต่อไป

นอกจากนี้ยังมีเก้าอี้ หรือกำลังผี เป็นผู้ช่วยเน้นการทํากิจกรรมเพื่อช่วยเหลือกัน

จากการสังเกตของคณะผู้วิจัย พบว่า กลุ่มเป้าหมายสนใจในการดูวิดีโอมาก กลุ่มเป้าหมายบางคนที่ไม่ค่อยพูดแต่เมื่อมีโอกาสและได้พูดและได้มีโอกาสฉายออกทางวิดีโอ สมาชิกในกลุ่มจะหัวเราะและสนุกสนานหยอกล้อกันเมื่อเห็นภาพนั้นในวิดีโอ ส่วนผู้พูดจะยิ้มเมื่อ

เห็นภาพของตนเอง มีข้อเสนอจากเวทีว่าคุณจะผู้วิจัยน่าจะทำวิดีโอชุดนี้แจกเพื่อนำไปให้สมาชิกคนอื่น ๆ ดูด้วย

เมื่อคณะผู้วิจัยตั้งคำถามกับกลุ่มเป้าหมายว่าถ้าจะทำเป็นวิดีโอควรจะมีเนื้อหาเป็นอย่างไร คำตอบส่วนมากบอกว่าให้มีเนื้อหาตั้งแต่การเตรียมงานและมีภาพวันเลี้ยงผีปู่ย่าด้วย มีบางคนบอกว่าให้มีภาพกลุ่มของตนเองด้วย

การขยายช่องทางการสื่อสาร(Channel)ให้แก่ผีปู่ย่า

เนื่องจากกระบวนการสื่อสารเกี่ยวกับคุณค่า ความสำคัญของผีปู่ย่าโดยส่วนใหญ่ จะอยู่เฉพาะภายในกลุ่มเครือญาติเดียวกัน หรือวันที่มีการไหว้ผีปู่ย่าเท่านั้น จึงได้มีการคิดค้นวิธีการสื่อสารเรื่องคุณค่า และความสำคัญของผีปู่ย่าแบบใหม่เพื่อถ่ายทอดไปยังสมาชิกในชุมชนมากยิ่งขึ้นผ่านการสื่อสารช่องทางต่างๆ โดยให้กลุ่มเยาวชนเป็นผู้ริเริ่ม และออกแบบว่าจะใช้สื่อ หรือช่องทางการสื่อสารอย่างไรเพื่อให้คนในชุมชน โดยเฉพาะกลุ่มเยาวชนด้วยกันเองเกิดความเข้าใจในคุณค่าของผีปู่ย่ามากยิ่งขึ้น จนในที่สุด เวทีการระดมความคิดเห็นของกลุ่มเยาวชนและทีมวิจัยก็เลือกสื่อ / ช่องทางการสื่อสารเพื่อสืบทอดประเพณีผีปู่ย่า โดยผสมผสานทั้งสื่อพื้นบ้าน(ผีปู่ย่า - คำวช) กับสื่อสมัยใหม่

- สื่อพื้นบ้าน

“เพลงชอ” การทำอัลบั้ม และการบันทึกเทป

คณะผู้วิจัยได้อาศัยต้นทุนที่มีอยู่ในตำบลวอแก้ว ได้แก่ ศิลปินเพลงชอ ชื่อ สีมา เคียรุณ ที่อยู่บ้านน้ำจ้ำ หมู่ 7 ตำบลวอแก้ว มาแต่งเพลงชอที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับประเพณีผีปู่ย่า และประเพณีอื่นๆ ของชุมชนวอแก้ว โดยมีนักเรียนจากโรงเรียนบ้านทุ่งหูก และโรงเรียนบ้านทุ่งผา เข้าร่วมขับขานเพลงชอด้วย และได้มีการนำเพลงชอที่แต่งขึ้นเกี่ยวกับผีปู่ย่านี้ไปทำดนตรีประกอบ พร้อมกับบันทึกเสียงออกมาบนแผ่นซีดี กระจายไปยังหมู่บ้านต่างๆ ในตำบลวอแก้ว และสถานีวิทยุในท้องถิ่น

ทั้งนี้ คณะซอที่มีทั้งศิลปินมืออาชีพ และศิลปินเยาวชนมือสมัครเล่น ได้ทำการแสดงในงาน ประเพณีไหว้ผีปู่ย่า และงานอื่นๆ รวมถึงการไปร่วมแสดงในเวทีสัมมนาเรื่องสื่อพื้นบ้านระดับภาค ร่วมกับโครงการอื่นๆ อีกด้วย

● สื่อสมัยใหม่

1) ละครเวที - ละครหุ่น

ดำเนินการโดยคณะผู้วิจัยเชิงวิทยากรจากภายนอกมาอบรมให้ความรู้เกี่ยวกับการทำ ละครแก่กลุ่มเยาวชนที่สนใจมาเข้าร่วมในโครงการ แล้วมีการฝึกทำละครโดยกลุ่มเยาวชนร่วมกัน ศึกษา หาข้อมูลทั้งจากพ่อแม่ ญาติพี่น้อง และเนื้อหาจากคณะผู้วิจัยเกี่ยวกับประเพณีผีปู่ย่าอย่าง ละเอียดทุกขั้นตอน ก่อนที่จะมีการถ่ายทอดออกมาเป็นบทละคร ออกแสดงไปตามหมู่บ้านต่างๆ โดยใช้สถานที่ในการแสดง ได้แก่ ห้องประชุม ศาลาวัด และศาลาประชาคมหมู่บ้าน ซึ่งก่อนไป ทำการแสดงแต่ละหมู่บ้าน ได้มีการประสานงานล่วงหน้าให้ผู้ใหญ่บ้านช่วยประชาสัมพันธ์เพื่อให้ คนมาดูการแสดงละครเกี่ยวกับผีปู่ย่า

ผลปรากฏว่า สื่อละครสามารถดึงดูดความสนใจของชาวบ้านได้เป็นอย่างดี ทำให้ เยาวชน และผู้คนทั่วไปเกิดความเข้าใจเกี่ยวกับประเพณีผีปู่ย่ามากยิ่งขึ้น

“เป็นการทำงานและค้นหาปัญหาพร้อมกับกลุ่มเยาวชน โดยให้โจทย์ไปว่า สภาวัฒนธรรม จะมีการรื้อฟื้นเรื่องผีปู่ย่า แล้วเยาวชนจะมีส่วนร่วมในกิจกรรมนี้อย่างไร อยากทำอะไร”

(นายสุพรรณ ไชยลังกา , สัมภาษณ์ 6 กุมภาพันธ์ 2551)

“ช่วงปี 2546 เคยไปดูการแสดงของกลุ่มเยาวชนที่มาแสดงที่วัดของหมู่บ้านตอนเย็น และ ได้รับความรู้จากเนื้อหาเกี่ยวกับผีปู่ย่าที่ถ่ายทอดผ่านละคร ซึ่งก็สนุกดี ชาวบ้านที่ไปดูส่วนใหญ่ก็ ชอบ”

(นางสาวสาวิตรี มณีวงศ์ ลูกเล่าลูกแบ่ง บ้านทุ่งหก อายุ 19 ปี, สัมภาษณ์ 4 มีนาคม 2551)

2) การตัดต่อวิดีโอ

เป็นการนำกลุ่มเยาวชนที่เข้าร่วมโครงการไปเรียนรู้เทคนิค และวิธีการถ่ายภาพด้วยกล้อง วิดีโอ รวมทั้งการตัดต่อเรียงร้อยออกมาเป็นเรื่องราวเกี่ยวกับประเพณีผีปู่ย่าที่มหาวิทยาลัยพายัพ

จังหวัดเชียงใหม่ โดยได้รับการสนับสนุนอุปกรณ์จากองค์การบริหารส่วนตำบลวอแก้ว ในการให้ยืมกล้องวิดีโอมาใช้ในการดำเนินการ

3) การใช้สื่อสารมวลชน (mass media)

จากการศึกษา พบว่า ช่วงที่มีการรื้อฟื้นประเพณีผีปู่ย่า ได้มีการใช้สื่อสมัยใหม่เข้ามาช่วยในการสร้างกระแสความตื่นตัวในเรื่องผีปู่ย่าให้แก่คนในชุมชนตำบลวอแก้วอย่างหลากหลาย ได้แก่ การประชาสัมพันธ์ และให้สัมภาษณ์ผ่านรายการวิทยุท้องถิ่น - วิทยุชุมชน หนังสือพิมพ์ท้องถิ่น - หนังสือพิมพ์ส่วนกลาง รายการโทรทัศน์ ช่อง 11 “เวทีชาวบ้าน” การให้ผู้นำชุมชนประชาสัมพันธ์ผ่านหอกระจายข่าวประจำหมู่บ้านอย่างต่อเนื่อง

เรียกได้ว่า ช่วงปี 2546 – 2547 เป็นช่วงที่มีการจุดกระแสเกี่ยวกับประเพณีผีปู่ย่าโดยใช้ช่องทางการสื่อสารทั้งภายในและภายนอกชุมชนอย่างหลากหลาย อย่างที่ไม่เคยมีมาก่อน ทำให้บรรยากาศของผีปู่ย่าที่เคยซบเซากลับมาสู่บรรยากาศแห่งความคึกคัก คึกครื้น จากคนที่ไม่เคยสนใจ หรือไม่เคยรู้เรื่องผีปู่ย่าก็หันมาให้ความสนใจมากขึ้น ผู้ที่สนใจและหลงลืม หรือละเลยไปก็กลับมาให้ความสำคัญต่อประเพณีนี้มากยิ่งขึ้น ทำให้ชาวชุมชนตำบลวอแก้วโดยเฉพาะคนเฒ่าคนแก่ที่เคารพ ศรัทธาในผีปู่ย่าเกิดความมั่นใจ และภาคภูมิใจในประเพณี วัฒนธรรมอันดีงามของตนที่ปฏิบัติสืบทอดกันมาอย่างยาวนาน

“ในช่วงการฟื้นฟู มีการประชาสัมพันธ์และตื่นตัวกันมาก เพราะมีงานวิจัยเข้ามา มีเงินมาสนับสนุน คึกคักขึ้นมาเพราะมีคุณอตุลย์เข้ามา มีการจัดเวที ศึกษาตั้งแต่รากโคนไปถึงยอด แต่ก่อนมันซบเซา ไม่รู้ว่าผีใครเป็นอย่างไร แต่เมื่อมีการศึกษาและเอามาเสนอในที่ประชุมให้รับรู้ ก็ทำให้คึกคัก มองเห็นสถานะของผีปู่ย่ามากขึ้น”

(แม่เกียงคำ ตาอิน เก้าฝั่บ้านทุ่งต้นแม็ดิว อายุ 73 ปี, สัมภาษณ์ 5 ก.พ.2551)

“ช่วงที่มีการฟื้นฟูผีปู่ย่าของคณะวิจัย ก็ถือว่ามีความคึกคัก เนื่องจากมีกิจกรรมที่มาส่งเสริมที่หลากหลาย เช่น การถ่ายทำวิดีโอ ละครเวที ละครหุ่น การขับชอ การประชาสัมพันธ์ผ่านสื่อหลายช่องทาง เช่น หนังสือพิมพ์ท้องถิ่น และวิทยุ”

(ลูกเล่าลูกแบ่งที่มาพร้อมให้ผีปู่ย่าที่บ้านแม่ปัด ธวัช, 4 มีนาคม 2551)

“ การประชาสัมพันธ์ เมื่อก่อน กลุ่มใครกลุ่มมันรู้กันเอง ไม่ได้มีการประชาสัมพันธ์ใดๆ ทั้งสิ้น แต่ในช่วงการฟื้นฟู มีการประชาสัมพันธ์และตื่นตัวกันมาก เพราะมีงานวิจัยเข้ามา มีเงิน มาสนับสนุน คึกคักขึ้นมาเพราะมีคุณอตุลย์เข้ามา มีการจัดเวที ศึกษาตั้งแต่รากโคนไปถึงยอด แต่ก่อนมันซบเซา ไม่รู้ว่าผีใครเป็นอย่างไร แต่เมื่อมีการศึกษาและเอามาเสนอในที่ประชุมให้รับรู้ ก็ทำให้คึกคัก มองเห็นสถานะของผีป๋วยมากขึ้น”

(แม่เกียงคำ ตาอิน เก้าผีบ้านทุ่งตุ่นแม่ติว อายุ 73 ปี สัมภาษณ์ 5 กุมภาพันธ์ 2551)

การนำ “สื่อสมัยใหม่” มาใช้ร่วมกับประเพณีการเลี้ยงผีป๋วย “สื่อพื้นบ้าน - สื่อเก่า” เป็นการขยายช่องทาง(Channel) ให้กับสื่อเก่าที่มีข้อจำกัดในด้านช่องทางการสื่อสาร เช่น ผีป๋วยมีช่องทางการสื่อสารเฉพาะช่วงวันทำพิธี แต่สื่อใหม่ที่นำมาใช้สามารถนำไปใช้ได้สถานที่ และเวลา ต่างๆ ได้อย่างไม่จำกัด อีกทั้งสื่อใหม่ที่นำมาใช้ยังมีความสอดคล้องเหมาะสมกับกลุ่มเป้าหมาย เนื่องจาก เป็นช่องทางการสื่อสารที่กลุ่มเป้าหมาย เช่น เด็ก และเยาวชนเป็นผู้คิดค้นขึ้นมาเองอีกด้วย

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ตารางที่ 5.4 วิเคราะห์องค์ประกอบด้านการสื่อสารของผีปู่ย่าในช่วงที่มีการรื้อฟื้น(2546 - 2547)

ผู้ส่งสาร (Sender)	สาร (Message)	ช่องทาง / สื่อ (Channel)	ผู้รับสาร (Receiver)
ระดับชุมชน (หมู่บ้าน และตำบล) <ul style="list-style-type: none"> ● นักวิจัย ● สภาวัฒนธรรม ตำบล และ องค์การบริหาร ส่วนตำบล 	ความเป็นมาของโครงการ / ความสำคัญของสื่อ พื้นบ้าน / ประเพณีผีปู่ย่า / รูปแบบ คุณค่าและ บทบาทหน้าที่ผีปู่ย่า / ปัจจัยที่ส่งผลต่อการ เปลี่ยนแปลง	เว็บไซต์หมู่บ้าน เว็บไซต์ ระดับตำบล เว็บไซต์กลุ่มย่อย สื่อสมัยใหม่ ได้แก่ วิทยุ อสมท. ลำปาง โทรทัศน์ (รายการเวทีชาวบ้านช่อง 11) หนังสือพิมพ์ หอ กระจายข่าว แต่ละ หมู่บ้าน	- คณะกรรมการสภา วัฒนธรรมตำบล /นายก และสมาชิก อบต. / ปราชญ์ชาวบ้าน / เก้าอี้ กำลังผี / นักวิจัย - ชาวชุมชนตำบลวอแก้ว และคนภายนอกทั่วไป
<ul style="list-style-type: none"> ● กลุ่มเยาวชน 	รูปแบบ คุณค่า และ บทบาทหน้าที่ของผีปู่ย่า	ละครหุ่น ละครเวที การ ตัดต่อวิดีโอ และการ แสดงมายากล	- ชาวชุมชนตำบลวอแก้ว และคนภายนอกทั่วไป
<ul style="list-style-type: none"> ● ช่างชอ 	รูปแบบ คุณค่า และ บทบาทหน้าที่ของผีปู่ย่า	การแสดงของศิลปินตาม งานบุญและกิจกรรม ต่างๆ ชื่อด้าวชอ เปิด ผ่านหอกระจายข่าว หมู่บ้าน และในเวทีต่างๆ ทั้งใน/นอกชุมชน	- ชาวชุมชนตำบลวอแก้ว และคนภายนอกทั่วไป

ตารางที่ 5.4 วิเคราะห์องค์ประกอบด้านการสื่อสารของผีป่วนในช่วงที่มีการรื้อฟื้น(2546 - 2547)
(ต่อ)

ผู้ส่งสาร (Sender)	สาร (Message)	ช่องทาง / สื่อ (Channel)	ผู้รับสาร (Receiver)
ระดับเก้า / กลุ่มผี <ul style="list-style-type: none"> • เก้าผี • กำลั้งผี 	คุณค่าและบทบาทหน้าที่ของผีป่วน การช่วยเหลือเกื้อกูลกัน การให้ญาติพี่น้องมีความสามัคคีปรองดอง การให้ลูกผู้หญิงรักษานวลสงวนตัวและการห้ามกระทำผิดเชิงชู้สาว เป็นต้น	เวทีสาธารณะแบบไม่เป็นทางการที่บ้านเก้าผี และในวันงานเลี้ยงผีป่วน วันแรม 13 ค่ำเดือน 5 หรือ/และ 13 ค่ำเดือน 9	<ul style="list-style-type: none"> - ลูกเสาลูกแบ่ง / สมาชิกในเก้าผีเดียวกัน - นักวิจัย - ครูและนักเรียนที่เข้าไปศึกษาเรียนรู้
ระดับโรงเรียน <ul style="list-style-type: none"> • ครู • นักเรียน 	คุณค่า บทบาทหน้าที่ของผีป่วน รูปแบบและองค์ประกอบต่างๆ ในการจัดงานเลี้ยงผีป่วน	กิจกรรมในห้องเรียน กิจกรรมการเรียนการสอนแบบบูรณาการ ผ่านวิชาต่างๆ เช่น ศิลปะ ภาษาไทย ภาษาอังกฤษ คณิตศาสตร์ เป็นต้น	นักเรียน และครู มีการแลกเปลี่ยนความรู้กัน / สลับบทบาทผู้ส่ง - ผู้รับสาร
ระดับครอบครัว <ul style="list-style-type: none"> • พ่อ แม่ ปู่ย่าตายาย • ลูก หลาน 	<p>ปรากฏการณ์การรื้อฟื้นประเพณีผีป่วนที่เกิดขึ้นในชุมชนที่แต่ละคนได้เข้าร่วม / พบเห็น / ได้ยินได้ฟังมาจากที่ต่างๆ</p> <p>คุณค่าและบทบาทหน้าที่ของผีป่วน การช่วยเหลือเกื้อกูลกัน การให้ญาติพี่น้องมีความสามัคคีปรองดอง การให้ลูกผู้หญิงรักษานวลสงวนตัวและการห้ามกระทำผิดเชิงชู้สาว เป็นต้น</p>	การพูดคุย สื่อสารกันของสมาชิกภายในบ้าน	พ่อแม่ ปู่ย่า ตายาย หรือสมาชิกในครอบครัวสลับบทบาทการเป็นผู้ส่งและผู้รับสาร

จากการศึกษา พบว่า กระบวนการสื่อสารเกี่ยวกับผีปู่ย่า เป็นการสื่อสารแบบสองทาง ที่มีการสลับบทบาทหน้าที่กันระหว่างผู้ส่งสาร และผู้รับสาร ภาพความตึงเครียดที่เกิดขึ้นจากกระบวนการรื้อฟื้นเพื่อสืบทอดประเพณีผีปู่ย่าในชุมชนและนอกชุมชน ก็เป็นอีกประเด็นหนึ่งที่มีการนำไปพูดคุยสื่อสารกันต่อในครอบครัว หรือหมู่เครือญาติ ซึ่งมีความแตกต่างจากอดีต หรือช่วงที่ผีปู่ย่าซบเซาลงไป เนื่องจากในช่วงนั้น ผู้ส่งสารเรื่องผีปู่ย่า(M)ส่วนใหญ่จะเป็นเก้าผี และกำลังผี (S) ซึ่งเป็นคนเฒ่าคนแก่ในเครือญาติ และช่องทางการสื่อสารเกี่ยวกับเรื่องผีปู่ย่าจะถูกจำกัดอยู่ในเฉพาะวันทำพิธี(C) เนื่องจากเป็นพิธีกรรมที่มีความศักดิ์สิทธิ์ และจัดขึ้นเพียงปีละ 1 – 2 ครั้ง ทำให้การสื่อสารไปไม่ค่อยถึงกลุ่มอื่นๆ โดยเฉพาะกลุ่มเด็กและเยาวชน(R)

“ไม่ได้ฟังช่วงที่มีการนำเรื่องผีปู่ย่าไปออกวิทยุ แต่ก็มาได้ฟังช่วงที่มีการนำเทปบันทึกเสียงมาเปิดอีกครั้งทางหอกระจายข่าวหมู่บ้าน ก็ยังได้คุยกับแม่อยู่ว่า เดี่ยวนี้เค้ามีการประชาสัมพันธ์เรื่องผีปู่ย่าดีจังเลย ทำให้ตัวเองซึ่งไม่เคยสนใจก็เกิดความสนใจขึ้นมาเรื่อยๆ เพราะเราเป็นคนที่นี่แท้ๆ ”

(นางสาวสาวิตรี มณีวงศ์ ลูกเล่าลูกแบ่ง อายุ 19 ปี, สัมภาษณ์ วันที่ 4 มีนาคม 2551)

ช่วงที่ 3 กระบวนการสื่อสารของชุมชนในช่วงขยายผลถึงปัจจุบัน (2547 - 2551)

- กระบวนการสื่อสารของชุมชนช่วงกิจกรรมขยายผล ปี 2547 – 2549

หลังจากโครงการวิจัยเพื่อรื้อฟื้นประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่าของ อุดุลย์ ดวงดีวีรัตน์ และคณะ ซึ่งประกอบด้วย ศักดิ์ รัตนชัย และสุพรรณ ไชยลังกา ในช่วงปี 2546 – 2547 ซึ่งได้รับการสนับสนุนจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ก็ได้มีการดำเนินกิจกรรมเพื่อต่อยอดและขยายผลเกี่ยวกับสื่อพื้นบ้าน “ประเพณีผีปู่ย่า” อีก 2 โครงการ ภายใต้โครงการสื่อพื้นบ้านสื่อสารสุข (สพส.) ที่ได้รับการสนับสนุนจาก สำนักงานกองทุนสนับสนุนการส่งเสริมสุขภาพ (สสส.) ได้แก่ โครงการผีปู่ย่า 2004 เพื่อลูกหลาน ช่วงปี 2547 – 2548 ที่ว่าด้วยกิจกรรมเชิงพัฒนาเกี่ยวกับประเพณีผีปู่ย่าโดยเฉพาะ และกิจกรรมที่นำวิธีการและกระบวนการรื้อฟื้นประเพณีผีปู่ย่าไปใช้กับสื่อพื้นบ้านประเภทอื่น คือ โครงการสืบภูมิปัญญา ต่อชะตาสิ่งแวดล้อม ช่วงปี 2548 - 2549 โดยมี สุพรรณ ไชยลังกา เป็นผู้ประสานงานทั้ง 2 โครงการ ซึ่งมีรายละเอียด ดังนี้

1. โครงการ ฝึปปูย่า 2004 เพื่อลูกหลาน (2547 - 2548)

วัตถุประสงค์ของโครงการ

- 1) เพื่อสืบทอดองค์ความรู้เรื่องประเพณีการเลี้ยงฝึปปูย่าให้คงอยู่ในสังคมท้องถิ่นภาคเหนือ
- 2) เพื่อใช้ประเพณีการเลี้ยงฝึปปูย่าเป็นสื่อสร้างจิตสำนึก และการถ่ายทอดอุดมการณ์เรื่องการช่วยเหลือเกื้อกูล
- 3) เพื่อใช้ประเพณีการเลี้ยงฝึปปูย่าเป็นสื่อในการสร้างเสริมสุขภาพด้านจิตใจ อารมณ์ และสังคมของเด็ก และเยาวชนในชุมชน

มีพื้นที่การดำเนินงานครอบคลุม 7 หมู่บ้านของตำบลวอแก้ว อำเภอห้างฉัตร จังหวัดลำปาง เป็นโครงการที่เน้นการสร้างกระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน ใช้หลักการให้กลุ่มเป้าหมายมีส่วนร่วมตั้งแต่การคิด การตัดสินใจ การวางแผน การลงมือปฏิบัติ การติดตามประเมินผล และการร่วมรับผลประโยชน์ ซึ่งจากการดำเนินโครงการสามารถสร้างแกนนำที่มาจากกลุ่มฝึปปูย่าต่างๆ ทั้งแกนนำที่เป็นปราชญ์ชาวบ้าน ผู้ปกครองและแกนนำเด็กและเยาวชน ซึ่งแกนนำเหล่านี้เป็นกลไกหลักในการดำเนินกิจกรรมต่างๆ มีการประสานความร่วมมือกับคณะกรรมการสภาวัฒนธรรมตำบล และองค์การบริหารส่วนตำบลวอแก้ว เพื่อร่วมกันขับเคลื่อนงานสู่ระดับตำบล

โครงการเข้าไปดำเนินงานพัฒนาขยายผลเกี่ยวกับงานวิจัยฝึปปูย่า 3 ด้าน ได้แก่

- 1) **ด้านกลุ่มคน** ที่ในอดีตมีแต่คนเฒ่า คนแก่ ให้ขยายออกไปสู่กลุ่มเด็กและเยาวชน
- 2) **ด้านกิจกรรม** ที่ในอดีตมีกิจกรรมเฉพาะวันทำพิธี โครงการได้มีการขยายให้มีกิจกรรมที่ต่อเนื่องเพื่อการสร้างเสริมสุขภาพสมาชิกในกลุ่ม
- 3) **ด้านวิธีการ** โครงการเน้นการใช้วิธีการแบบไม่เป็นทางการโดยผ่านสภาวัฒนธรรมตำบล องค์การบริหารส่วนตำบล และแกนนำกลุ่มฝึปปูย่า

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

เวที และกิจกรรมที่ดำเนินการ

1. เวทีการวางแผนร่วมกัน

กลุ่มเป้าหมาย

คณะกรรมการสภาวัฒนธรรมตำบล คณะกรรมการองค์การบริหารส่วนตำบล และแกนนำกลุ่มหมู่บ้านทั้งตำบล

ลักษณะกิจกรรม

เป็นการชี้แจงโครงการและวางแผนดำเนินกิจกรรมต่อเนื่องจากงานวิจัย

ผลลัพธ์

- กลุ่มเป้าหมายเห็นความสำคัญของการดำเนินกิจกรรมที่ต่อเนื่อง
- ได้กลุ่มหมู่บ้านจากกลุ่มที่ทดลองพัฒนาเดิม 5 กลุ่ม เพิ่มอีก 10 กลุ่ม รวมเป็น 15 กลุ่มที่จะเข้าร่วมในการดำเนินกิจกรรม
- ได้แนวทางการทำงานร่วมกัน

จากแต่เดิมที่โครงการวิจัยของ อุดุลย์ และคณะ จะมีทีมวิจัย และเจ้าภาพหลักในกระบวนการรื้อฟื้น(S) ผู้ประสานงานโครงการหมู่บ้าน 2004 เพื่อลูกหลาน ได้ขยายแนวร่วม โดยการตั้งสถาบันหลักในชุมชน ได้แก่ สภาวัฒนธรรมตำบล และองค์การบริหารส่วนตำบล เข้ามาทำหน้าที่เป็นเจ้าภาพหลัก(S) ร่วมกับเจ้าภาพกลุ่มใหม่ในกระบวนการสื่อสารเพื่อสืบทอดประเพณีหมู่บ้าน โดยมีการทำความเข้าใจในรายละเอียด “ขยับปัญญา” ร่วมกันก่อนดำเนินกิจกรรม

2. เวทีกระตุ้นและปลุกจิตสำนึกแกนนำหมู่บ้าน

กลุ่มเป้าหมาย

แกนนำเจ้าภาพ 15 กลุ่ม เช่น เจ้าภาพ ผู้ทำพิธี กำลังใจ และลูกเล่าลูกแบ่ง

ลักษณะกิจกรรม

- ให้ความรู้และสร้างความเข้าใจเรื่องหมู่บ้าน
- ให้เห็นความสำคัญของการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน
- ร่วมกันหาแนวทางการช่วยเหลือกันและดูแลลูกหลาน

ผลลัพธ์

- เมื่อกลุ่มเป้าหมายได้ดูวีซีดีจากงานวิจัยกระบวนการรื้อฟื้นผีปู้ย่าแล้ว กลุ่มเป้าหมายเห็นการทำงานอย่างเป็นกระบวนการ และเริ่มเห็นคุณค่าของผีปู้ย่ามากยิ่งขึ้น หลังจากดูวีซีดี และผู้ประสานงานช่วยสรุปประเด็นเกี่ยวกับรูปแบบ และคุณค่าของประเพณีการเลี้ยงผีปู้ย่า
- กลุ่มเป้าหมายร่วมกันวิเคราะห์ปัญหาของสมาชิกในกลุ่มและร่วมกันหาแนวทางแก้ไข ได้แก่ การให้แกนนำกลุ่มผีปู้ย่ามีบทบาทมากขึ้น มีการไปชักชวนสมาชิกมาร่วมกิจกรรม มีการคิดกิจกรรมเพื่อให้ลูกหลานมาร่วมกันกรรม ให้ผู้สูงอายุมีบทบาทในการอบรมลูกหลาน การให้กลุ่มองค์กรในชุมชน เช่น อบต. สภาวัฒนธรรมตำบล และโรงเรียนมีบทบาทในการหนุนเสริมงานกลุ่มต่างๆ และประเพณีของชุมชนมากขึ้น
- แกนนำร่วมกันวางแผนชักชวนลูกหลานมาทำกิจกรรมร่วมกัน

เมื่อวิเคราะห์ในเชิงการสื่อสารจากกิจกรรม พบว่า ผู้ส่งสาร(S)กลุ่มเดิม เช่น แก้วดี กำลังมีลูกเล้าลูกแบ่ง มีการทำความเข้าใจร่วมกันเกี่ยวกับรูปแบบและคุณค่าของประเพณีผีปู้ย่าผ่านสื่อ (C) ที่เป็นวีซีดีจากโครงการวิจัย พร้อมกับมีการวิเคราะห์และวางแผนร่วมกันเพื่อที่จะให้เกิดสิ่งต่างๆ ดังนี้

1. การเพิ่มอำนาจ / บทบาทให้แก่ผู้ส่งสาร(S)
2. การขยายกลุ่มผู้รับสารให้กว้างขวางมากยิ่งขึ้น (R)
3. การคิดค้น / ขยายพื้นที่ หรือช่องทาง (C) ด้วยกิจกรรมต่างๆ

4. การตั้งสถาบัน / องค์กรหลักๆ ในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการสื่อสาร ทั้งในบทบาทการสนับสนุนกลุ่มผู้ส่งสารเดิม (S) และในบทบาทการเป็นช่องทางสื่อสารเกี่ยวกับผีปู้ย่า (C) เช่น การขยายเข้าไปสู่โรงเรียน เป็นต้น

3. เวทีกระตุ้นและปลุกจิตสำนึกเด็กและเยาวชน

กลุ่มเป้าหมาย

แกนนำกลุ่มผีปู้ย่า เด็กและเยาวชนที่เป็นลูกหลานในกลุ่มผีปู้ย่าเดียวกัน จำนวน 15

กลุ่ม

ลักษณะกิจกรรม

- การให้ความรู้และการสร้างความเข้าใจเรื่องผีปู้ย่า
- การสร้างความสัมพันธ์ระหว่างเยาวชนกับเยาวชน และระหว่างเยาวชนกับผู้ใหญ่ที่อยู่ในกลุ่มผีปู้ย่าเดียวกัน

ผลลัพธ์

- เมื่อกลุ่มเป้าหมายได้ดูวีซีดีจากงานวิจัยกระบวนการรื้อฟื้นผีปู้ย่าแล้ว กลุ่มเป้าหมายเห็นการทำงานอย่างเป็นกระบวนการ และเริ่มเห็นคุณค่าของผีปู้ย่ามากยิ่งขึ้น โดยมีแกนนำกลุ่มผีปู้ย่าช่วยให้ข้อมูลการเลี้ยงผีปู้ย่าในตนเอง เช่น มีการเล่าถึงสถานการณ์ของผีปู้ย่าว่าในอดีตมีคนมาร่วมมาก ทุกคนต้องช่วยเหลือกัน แต่ในช่วงที่ผ่านมามีคนมาร่วมในพิธีกรรมน้อย และขาดการช่วยเหลือกัน เป็นต้น หลังจากนั้น ผู้ประสานงานโครงการก็ช่วยสรุปประเด็นเกี่ยวกับรูปแบบและคุณค่าของประเพณีการเลี้ยงผีปู้ย่า
- กลุ่มเป้าหมายทำความรู้จักกัน และเลือกตัวแทนแกนนำของกลุ่มเพื่อร่วมกิจกรรมกับกลุ่มอื่นๆ
- มีการทำอาหารและกินอาหารร่วมกัน แบบพี่แบบน้อง เพื่อสร้างความสัมพันธ์ในหมู่เครือญาติ

วิเคราะห์ในเชิงการสื่อสาร พบว่า ผู้ส่งสาร(S) ได้แก่ แกนนำกลุ่มผีปู้ย่า และผู้รับสาร (R) ได้แก่ เด็กและเยาวชน ในกลุ่มผีปู้ย่าเดียวกันได้มาเรียนรู้ร่วมกันเกี่ยวกับรูปแบบและคุณค่าของประเพณีผีปู้ย่า(M) ผ่านสื่อวีซีดี(C) พร้อมกับการแลกเปลี่ยนถึงสถานการณ์ของประเพณีผีปู้ย่าในช่วงที่ผ่านมา เพื่อให้เด็กและเยาวชนเกิดความตระหนักมากยิ่งขึ้น อีกทั้งเป็นการกระชับความสัมพันธ์ระหว่างผู้ส่งสาร(S) กับผู้รับสาร(R) ทั้งภายในกลุ่มเดียวกัน และระหว่างกลุ่มเป็นเครือข่าย

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

4. เวทีการสร้างเสริมและพัฒนาเครือข่ายกลุ่มผีปวย่า

กลุ่มเป้าหมาย

แกนนำกลุ่มผีปวย่า คณะกรรมการสภาวัฒนธรรมตำบล และอบต. จำนวน 76 คน

ลักษณะกิจกรรม

เป็นการแลกเปลี่ยนประสบการณ์จากกลุ่มผีปวย่าที่เคยทำกิจกรรมมาก่อน และเพื่อสร้างความมั่นใจให้กลุ่มผีปวย่าอื่นๆ

ผลลัพธ์

- เกิดการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ในการทำกิจกรรมระหว่างพ่อบ้าน แม่บ้าน และปวย่า ตายาย ที่อยู่ในกลุ่มผีปวย่าเดียวกัน
- มีกลุ่มผีปวย่าสนใจเข้าร่วมกิจกรรมเพิ่มขึ้น รวมทั้งสิ้น 17 กลุ่ม จากเดิมที่โครงการตั้งไว้เพียง 15 กลุ่ม
- อบต. และคณะกรรมการสภาวัฒนธรรมตำบลพร้อมที่จะเข้าร่วมและสนับสนุนกิจกรรมของกลุ่มผีปวย่า

เป็นกระบวนการสร้างความมั่นใจให้กับกลุ่มผู้ส่งสาร(S) ซึ่งเป็นกลุ่มใหม่ที่เพิ่งเข้ามาทำกิจกรรมกับโครงการ ด้วยการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ผ่านเวที(C) ซึ่งเป็นช่องทางการสื่อสารแบบใหม่

5. เวทีการสร้างเสริมและพัฒนาเครือข่ายแกนนำเด็กและเยาวชน

กลุ่มเป้าหมาย

แกนนำเด็กและเยาวชนจากกลุ่มผีปวย่าต่างๆ จำนวน 62 คน

ลักษณะกิจกรรม

- เป็นการจัดเวทีเพื่อกระชับความสัมพันธ์ให้กลุ่มเป้าหมายช่วยเหลือกันและเพื่อให้กลุ่มเป้าหมายมีทักษะในการทำงานร่วมกันและกล้าแสดงออกโดยใช้เกมส์เป็นสื่อ
- ให้กลุ่มเป้าหมายเลือกสื่อที่ตนเองสนใจสำหรับใช้เป็นเครื่องมือในการใช้ดำเนินกิจกรรมในกลุ่มผีปวย่าของตนเอง

ผลลัพธ์

- กลุ่มเป้าหมายรู้จักกันมากขึ้น
- ได้แกนนำกลุ่มเป้าหมายที่สนใจจะเรียนรู้สื่อต่างๆ
- เกิดการหนุนเสริมช่วยเหลือกันของแกนนำเด็กและเยาวชนที่อยู่ในกลุ่มผีป่วนฯ คนละกลุ่ม

เป็นกระบวนการสร้างเครือข่ายกลุ่มเด็กและเยาวชน เพื่อที่จะมาทำหน้าที่เป็นผู้ส่งสาร(S) เกี่ยวกับเรื่องผีป่วนฯ โดยใช้สื่อที่แต่ละคนสนใจและได้เลือกมาใช้ในการเป็นเครื่องมือ(C)

6. การสร้างเสริมและพัฒนาเด็กและเยาวชน

6.1 กิจกรรมอบรมเสริมความรู้ตามความต้องการของกลุ่มเป้าหมาย

แบ่งเป็นการจัดกิจกรรมที่จัดขึ้น 3 ครั้ง ได้แก่

1) การปลูกผักปลอดสารพิษ เพื่อการพึ่งตนเอง และการตัดตุง

กลุ่มเป้าหมาย แกนนำเด็กและเยาวชน 14 คน

ลักษณะกิจกรรม

เป็นการให้ความรู้และสร้างความเข้าใจและการฝึกปฏิบัติเรื่องผลกระทบที่เกิดจากการใช้สารเคมีกับพืชผักปลอดสารพิษ และกิจกรรมการสืบสานภูมิปัญญาล้านนา ได้แก่ การตัดตุง และดนตรีพื้นเมือง

2) ดนตรีพื้นเมือง

กลุ่มเป้าหมาย แกนนำเด็กและเยาวชน 17 คน

ลักษณะกิจกรรม

เป็นการฝึกเด็กและเยาวชนที่สนใจดนตรีพื้นบ้านให้รู้จักคุณค่าและหน้าที่ของสื่อพื้นบ้าน และเป็นผู้ชมที่มีความเข้าใจในดนตรีพื้นบ้าน

3) การผสมผสานระหว่างสื่อใหม่กับสื่อพื้นบ้าน (การถ่ายทำ/ตัดต่อวิดีโอ)

กลุ่มเป้าหมาย แกนนำเด็กและเยาวชน 19 คน

ลักษณะกิจกรรม

เป็นการอบรมเชิงปฏิบัติการเพื่อให้กลุ่มเป้าหมายรู้เท่าทันสื่อสมัยใหม่พร้อมทั้งสามารถนำไปใช้ในการพัฒนา / ผสมผสานให้เข้ากับสื่อพื้นบ้านได้

ผลลัพธ์

- เป็นกระบวนการสร้างความภาคภูมิใจและเสริมศักดิ์ให้กับปราชญ์ชาวบ้านที่มีความรู้แต่ไม่มีพื้นที่/เวทีให้ได้ถ่ายทอดภูมิปัญญาที่ตนเองมี
- เป็นพื้นที่สร้างความสัมพันธ์อันดีระหว่างปราชญ์ชาวบ้านกับเด็ก และเยาวชน
- เป็นพื้นที่/เวทีสร้างคนรุ่นใหม่ให้มีความรู้ความเข้าใจเรื่องภูมิปัญญาของชุมชน การเสียสละเพื่อส่วนรวม และการช่วยเหลือซึ่งกันและกันตามแบบฉบับของสื่อพื้นบ้าน
- แกนนำเด็กและเยาวชนได้เรียนรู้อย่างเท่าทันในสื่อสมัยใหม่ และพร้อมจะนำมาใช้อย่างรู้เท่าทัน
- ได้แกนนำเด็กและเยาวชนที่มีความรู้ความเข้าใจในสื่อพื้นบ้านและสื่อสมัยใหม่ ทุกคนพร้อมที่จะนำไปใช้ให้เกิดประโยชน์ในชุมชนของตนเองต่อไป

เป็นกระบวนการขยายพื้นที่/เวที(C) ให้แก่ปราชญ์ชาวบ้าน(S) ในการถ่ายทอดความรู้และภูมิปัญญา พร้อมทั้งเป็นการเสริมคุณค่าและศักดิ์ศรีให้แก่ผู้สูงอายุได้เกิดความภาคภูมิใจ และเป็นกระบวนการสร้างเครือข่ายการสื่อสารระหว่างรุ่น กิจกรรมการเรียนรู้และฝึกการทำสื่ออย่างเป็นทางการเสริมความรู้ และทักษะทางด้านสื่อให้แก่กลุ่มเป้าหมายที่จะมาทำหน้าที่ในการส่งสาร(S) เรื่องผีป่วน่า(M) ผ่านสื่อสมัยใหม่ไปยังคนในชุมชน

6.2 การศึกษาดูงานแลกเปลี่ยนประสบการณ์

กลุ่มเป้าหมาย แกนนำเด็กและเยาวชนจากกลุ่มผีป่วน่าต่างๆ ที่ผ่านกิจกรรมที่ 3 มาแล้ว จำนวน 56 คน

ลักษณะกิจกรรม

เป็นการให้เด็กและเยาวชนจากกลุ่มผีป่วน่าต่างๆ ได้เข้าไปมีส่วนร่วมในการเรียนรู้ประสบการณ์การพัฒนาชุมชน

ผลลัพธ์

- เกิดการกระตุ้นให้กลุ่มเป้าหมายสนใจที่จะเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนตนเอง
- กลุ่มเป้าหมายได้เรียนรู้กระบวนการทำงานพัฒนาชุมชนที่ต้องทำงานร่วมกันเป็นกลุ่ม ต้องประสานงานกับหลายฝ่าย ได้เรียนรู้ทั้งความสำเร็จและความล้มเหลวที่ต้องนำมาใช้เป็นบทเรียนในการทำงานต่อไป
- ได้แนวทางที่จะไปดำเนินกิจกรรมในชุมชนของตนเอง เช่น ละคร และหุ่นมือ เพื่อเป็นสื่อในการให้กลุ่มเป้าหมายมาช่วยในการคิดกิจกรรมอื่นๆ
- กลุ่มเป้าหมายทั้งหมดเริ่มมีความสัมพันธ์กันมากขึ้น
- เกิดเครือข่ายต่างพื้นที่ที่จะหนุนเสริมช่วยเหลือแกนนำเด็กและเยาวชนของวอแก้ว

6.3 การสร้างเสริมและพัฒนาทักษะแกนนำเด็กและเยาวชน

กลุ่มเป้าหมาย แกนนำเด็กและเยาวชนจากกลุ่มผีปู้ย่าต่างๆ ที่ผ่านกิจกรรมที่ 3 และ 4 มาแล้ว

ลักษณะกิจกรรม

เป็นการอบรมเชิงปฏิบัติการเพื่อให้กลุ่มเป้าหมายกล้าแสดงออกในทางสร้างสรรค์ รู้จักการทำงานร่วมกัน รู้จักการวางแผนและมีเครื่องมือไปทำงาน

ผลลัพธ์

- กลุ่มเป้าหมายกล้าแสดงออกในทางสร้างสรรค์ รู้จักการทำงานร่วมกัน และรู้จักการวางแผน
- กลุ่มเป้าหมายมีความรู้และความเข้าใจเรื่องคุณค่าของผีปู้ย่าเพิ่มมากขึ้นจากการเขียนบทละคร
- กลุ่มเป้าหมายได้เครื่องมือสองชนิดคือ ละคร และหุ่นมือ ซึ่งจะใช้เป็นสื่อในการรวมกลุ่มแกนนำเด็กและเยาวชนให้มาร่วมกันในการทำงานพัฒนาชุมชน
- เกิดกลุ่มละครชุมชน และกลุ่มหุ่นมือขึ้นในตำบลวอแก้ว
- กลุ่มแกนนำเด็กและเยาวชนวางแผนร่วมกับคณะกรรมการสภาวัฒนธรรมตำบล เพื่อจัดกิจกรรมให้ความรู้ และสร้างความเข้าใจเรื่องผีปู้ย่าโดยใช้ละครและหุ่นมือเป็นสื่อ โดยจะจัดกิจกรรมหมู่บ้านละ 1 ครั้ง

เป็นกิจกรรมที่กลุ่มเด็กและเยาวชนได้ก้าวขึ้นมาเป็นผู้ส่งสาร(S) เรื่องผีปู่ย่าอย่างเต็มตัว โดยมีละคร และหุ่นมือเป็นเครื่องมือ / สื่อ (C) ในการสื่อสารเกี่ยวกับเรื่องผีปู่ย่า(M) ที่แต่ละคนได้เรียนรู้และเข้าใจเนื้อหามากยิ่งขึ้นหลังจากที่ได้ศึกษาและถ่มกรองออกมาเป็นบทละคร ก่อนที่จะนำไปแสดงตามหมู่บ้านต่างๆ สะท้อนให้เห็นถึงกระบวนการทำงานอย่างต่อเนื่อง และขยายผลของผู้ประสานงานโครงการที่ใช้ตัวกิจกรรมเป็นเครื่องมือในการดึงกลุ่มเด็กและเยาวชนซึ่งจากเดิมเป็นผู้รับสาร (R) ได้เข้ามาเรียนรู้ประเพณีผีปู่ย่าจากข้อมูลที่ได้จากงานวิจัย แล้วปรับตัวเองมาเป็นผู้ส่งสาร(S) ซึ่งได้รับการสนับสนุนจากสถาบันหลักในชุมชน ได้แก่ สภาวัฒนธรรมตำบล

7. การสนับสนุนกิจกรรมของแกนนำเด็กและเยาวชน

แบ่งเป็น 4 กิจกรรม ได้แก่

1) กิจกรรมพี่รักน้อง

กลุ่มเป้าหมาย แกนนำเด็กและเยาวชนในกลุ่มผีปู่ย่า 6 กลุ่มๆ ละ 17 – 29 คน

ลักษณะกิจกรรม

เป็นกิจกรรมเพื่อให้แกนนำเรียนรู้การเป็นผู้นำ รู้จักการเสียสละเพื่อส่วนรวม และรู้จักการวางแผนการทำงาน ส่วนผู้เข้าร่วมกิจกรรมเพื่อให้มีความกล้าแสดงออก รู้จักการทำงานเป็นกลุ่มและเรียนรู้เรื่องการช่วยเหลือกันโดยใช้เกมส์เป็นสื่อ

2) กิจกรรมความสัมพันธ์ในกลุ่มผีปู่ย่า

กลุ่มเป้าหมาย แกนนำกลุ่มเด็กและเยาวชนร่วมกับแกนนำกลุ่มผีปู่ย่า 8 กลุ่ม

ลักษณะกิจกรรม

เป็นกิจกรรมสร้างสายสัมพันธ์ในกลุ่ม เช่น การร่วมกันทำขนมพื้นเมือง การตัดตุ๊ก การปลูกผักปลอดสารพิษ ฯลฯ เป็นการกระชับความสัมพันธ์ให้กับสมาชิกที่อยู่ในกลุ่มผีปู่ย่าเดียวกันได้รู้จักกันมากขึ้น พร้อมทั้งได้เรียนรู้เรื่องคุณค่าของผีปู่ย่าและเกิดการช่วยเหลือกันต่อไป

3) กิจกรรมการให้ความรู้ สร้างความเข้าใจเรื่องผีปู่ย่า

กลุ่มเป้าหมาย พ่อบ้าน แม่บ้าน ผู้สูงอายุ และผู้นำชุมชน หมู่บ้านละ 100 - 150 คน

ลักษณะกิจกรรม แกนนำเด็กและเยาวชน จากกลุ่มผีป่วน 5 กลุ่มจัดกิจกรรมการให้ความรู้สร้างความเข้าใจเรื่องผีป่วน 3 ครั้ง

4) การผลิตวีซีดีเพื่อเป็นสื่อ

กลุ่มเป้าหมาย เด็ก เยาวชน พ่อบ้าน แม่บ้าน ผู้สูงอายุ และผู้นำชุมชน

ลักษณะกิจกรรม

แกนนำกลุ่มเด็กและเยาวชนจากกลุ่มผีป่วน 4 กลุ่ม รวม 16 คน ร่วมกันวางแผนเพื่อผลิตวีซีดีเพื่อให้ความรู้ และสร้างความเข้าใจเรื่องผีป่วนแก่สมาชิกในชุมชนทั้งในด้านรูปแบบ และคุณค่า โดยเป็นการผสมผสานสื่อพื้นบ้านกับสื่อสมัยใหม่ เช่น หุ่นมือ ละคร วีซีดี และการแสดงดนตรีพื้นเมือง ซึ่งเป็นการให้การศึกษาระบบสาระบันเทิง (Edutainment)

ผลลัพธ์

- แกนนำกลุ่มผีป่วนและแกนนำเด็กและเยาวชนได้รับประสบการณ์ตรงในการนำเสนอกิจกรรมในเวที ทำให้แกนนำกลุ่มผีป่วนและแกนนำเด็กและเยาวชนซึ่งเป็นผู้ส่งสารโดยตรงเกิดความภาคภูมิใจในตนเอง เพราะไม่เคยได้รับโอกาสเช่นนี้มาก่อน ผลที่ตามมาคือ กลุ่มคนเหล่านี้ และคนอื่นๆ มีความกระตือรือร้นในการทำงานเพิ่มขึ้น
- แกนนำเด็กและเยาวชนมีการแสดงละคร และหุ่นมือเรื่อง “ผีป่วน” ทำให้ผู้ที่เข้าร่วมในเวทีเริ่มยอมรับในศักยภาพของลูกหลานของตนเองพร้อมทั้งได้รับความรู้ และความเข้าใจเรื่องผีป่วนมากขึ้น
- แกนนำเด็กและเยาวชนมีการวางแผนการดำเนินกิจกรรมร่วมกันในการไปแสดงละคร และหุ่นมือ โดยมีคณะกรรมการสภาวัฒนธรรมของแต่ละหมู่บ้านเป็นกลไกหลักในการประสานงานกับชาวบ้านในหมู่บ้านของตนเอง

8. การนำเสนอประสบการณ์จากการดำเนินงานโครงการให้กับกลุ่ม องค์กร หน่วยงานที่สนใจการทำงานพัฒนาโดยใช้สื่อพื้นบ้านเป็นเครื่องมือในการดำเนินงาน

ลักษณะกิจกรรม

- มีกลุ่ม / องค์กรชุมชน และองค์กรพัฒนาเอกชนพามาแนะนำชาวบ้านมาเรียนรู้กระบวนการทำงานในพื้นที่ 2 ครั้ง
- แกนนำ / ผู้นำชุมชน แกนนำเด็กและเยาวชนที่ผ่านกระบวนการได้มีโอกาสไปนำเสนอประสบการณ์การทำงานนอกพื้นที่ 3 ครั้ง
- สถานีโทรทัศน์ช่อง 11 รายการเวทีชาวบ้านมาจัดเวทีและอัดเทปเพื่อออกอากาศทางช่อง 11

ผลลัพธ์

เป็นการเสริมศักดิ์ศรีแก่สื่อพื้นบ้านและเพิ่มความมั่นใจให้เจ้าของวัฒนธรรม อีกทั้ง เป็นช่องทางขยายแนวคิดและเกิดเครือข่ายการหนุนเสริมช่วยเหลือกันต่อไปในอนาคต

จากกิจกรรมที่กล่าวมาข้างต้น เป็นการนำแนวคิดเรื่อง “กระบวนการทำงานวัฒนธรรมเชิงรุก” มาใช้ในการต่อยอดขยายผลจากงานวิจัยเพื่อสื่อพื้นประเพณีผีปู่ย่า โดยเป็นการขยายผลในด้านต่างๆ ดังนี้

- ด้านกลุ่มคน จากแต่เดิมที่มีเพียงผู้ส่งสารเป็นกำฝี กำลั้งฝี ซึ่งส่วนใหญ่เป็นผู้สูงอายุ มาเป็นกลุ่มเด็กและเยาวชน
- ด้านกิจกรรม จากแต่เดิมประเพณีผีปู่ย่าซึ่งเป็นสื่อพิธีกรรม มักจะมีการพูดถึงอยู่เฉพาะช่วงวันทำพิธี ซึ่งเป็นข้อจำกัดที่ทำให้ผีปู่ย่าเองซบเซาลงไป มาสู่การขยายแนวคิดด้านคุณค่าของผีปู่ย่า ได้แก่การช่วยเหลือเกื้อกูลกันไปสู่กิจกรรมต่างๆ เช่น การปลูกผักปลอดสารพิษ การถ่ายทอดภูมิปัญญาล้านนาจากผู้สูงอายุสู่เยาวชน การนำสื่อสมัยใหม่มาผสมผสานกับสื่อพื้นบ้าน เช่น ละคร หุ่นมือ และวีดีโอมาใช้เป็นสื่อในกระบวนการสื่อสารผีปู่ย่า โดยจัดแสดงไปตามหมู่บ้านต่างๆ
- ด้านวิธีการ โดยการตั้งสถาบันหลักของชุมชนมาเป็นเจ้าภาพร่วมในกระบวนการสื่อสาร เพื่อให้เกิดการยกระดับผีปู่ย่าให้เป็นสถาบันหนึ่งของชุมชนในการทำหน้าที่แก้ไขปัญหาของชุมชน ได้แก่ สภาวัฒนธรรมตำบล และ อบต.

จากกระบวนการทั้งหมดที่มีการต่อยอดมาจากงานวิจัยเรื่องผีป่วนของอดุลย์ และคณะ (2547) มาสู่โครงการผีป่วน 2004 เพื่อลูกหลาน(2548) จนกระทั่งมีการนำแนวคิด และวิธีการรื้อฟื้นเพื่อสืบทอดประเพณีผีป่วนไปใช้กับสื่อพื้นบ้านประเภทอื่น ได้แก่ โครงการสืบภูมิปัญญา ต่อชะตาสีงแวดล้อม นั้น บุคคลสำคัญที่เป็นผู้ทำให้เกิดความต่อเนื่อง และขยายผลทั้งด้านกิจกรรม และวิธีการก็คือ นายสุพรรณ ไชยลังกา ซึ่งเป็นทั้งคนในพื้นที่ เป็นนักวิจัย และผู้ประสานงานโครงการ

โครงการสืบภูมิปัญญา ที่มีการขยายผลต่อมาในปี 2548 – 2549 ผู้เขียนขอนามาวางไว้ เพื่อให้เห็นรูปแบบและแนวทางของโครงการเท่านั้น โดยจะไม่ลงรายละเอียด ดังนี้

2. โครงการสืบภูมิปัญญา ต่อชะตาสีงแวดล้อม (2548 – 2549)

วัตถุประสงค์ของโครงการ

- 1) เพื่อการสืบทอดสื่อพื้นบ้าน ให้ดำรงอยู่ในสังคมท้องถิ่น
- 2) เพื่อปลูกจิตสำนึกในการดูแลรักษาสิ่งแวดล้อมของคนในชุมชน และ
- 3) เพื่อใช้พิธีกรรมพื้นบ้านเป็นสื่อในการสร้างเสริมสุขภาพชุมชนรวมถึงสุขภาพของสิ่งแวดล้อม

กลุ่มเป้าหมาย ได้แก่ คณะกรรมการสิ่งแวดล้อม(จัดตั้งขึ้นใหม่) มีสภาวฒนธรรมตำบล เข้ามามีบทบาทหลักในการทำงานเกี่ยวกับสื่อพื้นบ้านต่อเนื่องจากโครงการผีป่วน 2004 เพื่อลูกหลาน สภากิจ อบต. แกนนำเด็ก และเยาวชนที่เคยเข้าร่วมทำกิจกรรมจากโครงการผีป่วน 2004 เพื่อลูกหลาน

● กระบวนการสื่อสารของชุมชนช่วง ปี 2550 – 2551

กระบวนการสื่อสารเกี่ยวกับประเพณีผีป่วนของชุมชนในช่วงที่ผู้เขียนเข้าไปศึกษาวิจัย (2550 - 2551) เป็นช่วงที่โครงการต่างๆ ได้ปิดตัวลงไปแล้ว พบว่า มีการสื่อสารกันในหลายลักษณะ ที่ให้ความสำคัญไปที่เรื่องรูปแบบของประเพณีผีป่วนมากกว่าด้านคุณค่า ได้แก่

- การสื่อสารระหว่างบุคคลแบบสองทาง ภายในแก้ว / กลุ่มผีป่วนเดียวกัน เช่น เกี่ยวกับคำสอน ข้อห้ามซึ่งเป็นคุณค่าของผีป่วน หรือก่อนการจัดงานได้มีการหารือกันแบบไม่เป็นทางการของแก้วผี และกำลังผีในช่วงที่ไปเจอกันในงานบุญที่วัดเกี่ยวกับเรื่องวันจัดงานว่าจะมีการจัดไหว้ผี

ปู่ย่าในวันทีเท่าไหร่ เนื่องจากวันแรม 13 ค่ำ เดือน 5 ของปี 2551 ตรงกับวันพุธที่ 5 มีนาคม จึงได้ข้อสรุปว่าให้ร่นเข้ามาจัดในวันอังคารที่ 4 มีนาคม เป็นต้น

“เวลามาเจอ หรือมาพบปะสังสรรค์กันครั้งหนึ่ง เก้าผี หรืออย่างแม่นี้มีการบอกว่าอย่าไปผิดผี ให้รักกัน ให้ปรองดองกัน คือเป็นพี่เป็นน้องกัน และจะไม่ล่วงเกินกัน อยู่ในกรอบเป็นพี่เป็นน้องกัน จะไม่จับเป็นคู่ผู้ว่าเมีย”

(แม่เกียงคำ ตาอิน เก้าผีปู่ย่าบ้านทุ่งตุ่นแม่ติว อายุ 73 ปี, สัมภาษณ์ 28 ธ.ค.2550)

“แม่จะไปคุยกับลูกสมาชิกเขาจะทันวันไหนเขาจะไหว้วันไหนถ้าไม่เป็นวันที่ 6 ก็เป็นวันที่ 4 วันที่ 21 ที่บ้านทุ่งหมิงงานบุญนั้นแหละจะไปคุยกัน คงประชุมกันวันนั้นแต่เดี๋ยวนี้เขาก็คงรู้แล้วแหละว่าถ้าแม่เกียงเลี้ยงผีปู่ย่าวันแรม 13 ค่ำมันตรงกับวันพุธไม่ว่าจะเอาวันไหนก็คงรู้กันวันนี้แหละ”

(แม่เกียงคำ ตาอิน เก้าผีปู่ย่าบ้านทุ่งตุ่นแม่ติว อายุ 73 ปี, สัมภาษณ์ 5 ก.พ.2551)

“วันไหว้ก็มีการประชุมในวันนั้น นอกจากก่อนจะไหว้จะทำอย่างไรก็มาปรึกษาครั้งหนึ่งพอดตกลงกันแล้วก็ดูว่าคนไหนจะไปเอาอาหารอย่างใดมา”

(พ่อหนานย้าย เมืองมูล กำลั้งผีบ้านทุ่งหมิง, สัมภาษณ์ วันที่ 14 ม.ค.2551)

ในระหว่างวันงานบรรดาเครือญาติเก้าผีเดียวกันที่มาร่วมงานประเพณีไหว้ผีปู่ย่า ได้มีการพูดถึงรูปแบบของประเพณีผีปู่ย่าที่เปลี่ยนแปลงไป เช่น การพูดถึงกรณีที่มีคนมาร่วมงานน้อยลงเนื่องจากต้องออกไปทำงาน และลูกหลานไปเรียนหนังสือ การพูดถึงเรื่องกองทุนผีปู่ย่าที่สมาชิกจากครอบครัวต่างๆ มากุ้ยืมไป รวมทั้งการบริหารจัดการกองทุน(รายรับ รายจ่าย) การชี้แจงค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับการจัดงานไหว้ผีปู่ย่า

- การสื่อสารระหว่างบุคคลผ่านเรื่องพิธีกรรม โดยหมอเมือ (หมอเมือง) ที่ทำหน้าที่ในการดูฤกษ์ยาม ทำพิธีสะเดาะเคราะห์ ดูดวงและโชคชะตา เป็นผู้ที่มีการพูดถึงการผิดผี การล่วงละเมิดผีปู่ย่า และการขอขมาลาโทษ ในช่วงที่มีชาวบ้าน หรือลูกเฒ่าลูกแบ้งมาหาที่บ้านเพื่อให้ช่วยเหลือทั้งในเรื่องที่เป็นมงคล เช่น การแต่งงาน ขึ้นบ้านใหม่ หรือเรื่องเลวร้ายที่แต่ละคนกำลังประสบอยู่

“ลูกเล่าลูกแบ่งบางคนที่เขามาหาเพื่อให้แม่ทำพิธีเลี้ยงผีปู่ย่า เพราะเขาเคยไปหาเมื่อ (หมอมือ) แล้วเขาบอกว่าให้มาทำพิธีเลี้ยงผีปู่ย่า แล้วจะหายจากเคราะห์”

(แม่วัน เตชะอุด แก้วผีปู่ย่า บ้านวอแก้ว อายุ 64 ปี, สัมภาษณ์ 13 ม.ค.2551)

“คนที่มาหาพ่อแล้วพบว่าไม่มีเคราะห์ พ่อก็จะแนะนำให้ทำพิธีส่งเคราะห์ สะเดาะเคราะห์ หรือส่งสะตวง(ส่งกระทง) และให้ไปไหว้ - เลี้ยงผีปู่ย่าเพื่อขอขมาลาโทษ”

(พ่อหนานย้าย เมืองมูล กำลั้งผี - หมอมือ บ้านทุ่งหก อายุ 64 ปี, สัมภาษณ์ 14 ม.ค.2551)

- การสื่อสารภายในชุมชน ก่อนวันจัดงานที่บ้านทุ่งหกได้มีการประชาสัมพันธ์เกี่ยวกับการจัดงานประเพณีไหว้ผีปู่ย่าผ่านหอกระจายข่าวหมู่บ้านโดยนายอินจันทร์ ทันวิสัย กำนันตำบลวอแก้ว ซึ่งอยู่ที่บ้านทุ่งหก เพื่อแจ้งให้ชาวบ้านทั่วไปได้รับทราบเกี่ยวกับการวันจัดงานไหว้ผีปู่ย่าประจำปี พร้อมกับเชิญชวนให้ชาวบ้านไปร่วมงานกับแก๊งผีของตน

“ช่วงก่อนวันงาน มีการประกาศโดยกำนันเพื่อแจ้งให้ชาวบ้านได้ทราบว่าจะมีการไหว้ผีปู่ย่าผ่านทางหอกระจายข่าวหมู่บ้าน”

(แม่ปัด ธิวงค์ แก๊งผีบ้านทุ่งหก, สัมภาษณ์ วันที่ 4 มี.ค.2551)

นอกจากนั้น ในเวทีการประชุมคณะกรรมการสภาวัฒนธรรมตำบล ซึ่งมีองค์การบริหารส่วนตำบลวอแก้วอยู่ด้วย ได้มีการประชุมกันที่ห้องประชุมของ อบต.วอแก้ว เพื่อคัดเลือกประธานสภาวัฒนธรรมที่หมดวาระลง พร้อมกับมีการหยิบยกประเด็นเกี่ยวกับการส่งเสริม และอนุรักษ์สืบทอดประเพณีวัฒนธรรมอันดีงามของตำบลวอแก้ว ซึ่งรวมถึงประเพณีผีปู่ย่าที่เคยได้รับการรื้อฟื้นขึ้นในช่วงปี 2546 – 2547 ที่นักวิจัยในช่วงนั้นก็เข้ามาเป็นนายก อบต.วอแก้วในปัจจุบัน(2551)ด้วย แต่ข้อสังเกตของผู้เขียนที่เข้าร่วมการประชุมคณะกรรมการสภาวัฒนธรรมตำบลวอแก้วในวันที่ 31 มีนาคม 2551 ด้วย พบว่า เนื้อหาส่วนใหญ่เป็นเรื่องประเพณีวัฒนธรรมโดยรวมของตำบลวอแก้ว ที่ประชุมไม่ได้เจาะจงลงมาที่ประเพณีผีปู่ย่า หรือมีการแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับแนวทางการส่งเสริม และอนุรักษ์ประเพณีของชุมชนมากนัก แม้วานากยก อบต. ซึ่งเคยเป็นนักวิจัยเรื่องผีปู่ย่าจะพยายามเปิดประเด็นเรื่องรูปแบบ และคุณค่าของประเพณี หรือสื่อพื้นบ้าน ผ่านภาพวาด “ต้นไม้แห่งคุณค่า” และใช้กล่าวว่า **“ผีไม่ใช่เรื่องของผี แต่เป็นเรื่องของคน เพราะผีเป็นเพียงสัญลักษณ์”** เพื่ออธิบายให้ผู้เข้าร่วมการประชุมได้ทบทวน และเกิดความเข้าใจมากขึ้นก็ตาม

บรรยากาศการประชุมที่เกิดขึ้น อาจมีสาเหตุมาจากปัจจุบันยังไม่มีโครงการ หรือกิจกรรม ที่มาช่วยกระตุ้นหรือขยายขับเคลื่อนเกี่ยวกับเรื่องประเพณีวัฒนธรรม อีกทั้ง เป็นช่วงที่มีการเลือก ประธานและคณะกรรมการของสภาวัฒนธรรมตำบลใหม่ เพื่อที่จะมาวางแผนงานร่วมกัน

- การเรียนการสอนแบบบูรณาการหลักสูตรท้องถิ่นเรื่องประเพณีผีปู่ย่าในโรงเรียนบ้านทุ่ง หก พบว่า ครูที่เคยเข้าร่วมโครงการวิจัยเมื่อปี 2546 ยังนำหลักสูตรนี้มาใช้ในกิจกรรมการเรียน การสอนอย่างต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน เนื่องจากครูแกนนำ คณะครู และผู้บริหารโรงเรียนเห็น ความสำคัญของหลักสูตรท้องถิ่นดังกล่าว อีกทั้ง มีตัวชี้วัดความสำเร็จจากการจัดกิจกรรม ดังกล่าวที่ได้ทั้งแก่ตัวนักเรียนเอง แก่ครูผู้สอน และแก่โรงเรียน กล่าวคือ นักเรียนเกิดความสนใจ และสนุกสนานเมื่อได้ไปร่วมเรียนรู้ สังเกต และทำรายงานเรื่องผีปู่ย่าในวันไหว้ผีกับญาติพี่น้องของ ตน แล้วกลับมานำเสนอและแลกเปลี่ยนกับเพื่อนในรูปแบบต่างๆ เช่น เรียงความ และภาพวาด ครูเองก็ได้รับความรู้ และสนุกไปกับนักเรียน พร้อมทั้งเกิดทักษะในการจัดทำหลักสูตรท้องถิ่นเพื่อ ขยายผลไปสู่ประเพณีวัฒนธรรมอื่นๆ ต่อไปด้วย นอกจากนี้ โรงเรียนบ้านทุ่งหกยังผ่านเกณฑ์ การประเมินผลมาตรฐานการเรียนรู้ของนักเรียน จากสำนักงานรับรองมาตรฐานและประเมิน คุณภาพการศึกษา(สมศ.) เป็นลำดับต้นๆ ของอำเภอห้างฉัตรด้วย

“ให้เด็กลงไปดู ไปร่วมประเพณีผีปู่ย่า โดยไม่มีการให้โจทย์ไปก่อน เป็นการให้เด็กได้รู้จัก คิดวิเคราะห์ และสังเกต แล้วกลับมานำเสนอ แลกเปลี่ยนกับเพื่อนอย่างอิสระ ว่าตนได้ไปเห็นไป เรียนรู้อะไรมาบ้าง มีทั้งการเขียนเป็นรายงาน การเรียงความ และการวาดภาพระบายสี ในสิ่งที่ พวกเขาไปเห็นมา และเป็นความภาคภูมิใจของพวกเขาเองด้วย

หลังจากนั้น โรงเรียนบ้านทุ่งหกก็ได้ผ่านเกณฑ์ของสำนักงานรับรองมาตรฐานและ ประเมินคุณภาพการศึกษา(สมศ.) ที่มาตรวจและให้คะแนนเกี่ยวกับมาตรฐานการศึกษาระดับ การรู้จักคิดวิเคราะห์ของนักเรียน เป็นหนึ่งในห้าโรงเรียนแรกของอำเภอห้างฉัตรที่ผ่านเกณฑ์ของ สมศ. จากเดิมเมื่อปี 2546 ที่อยู่ในระดับพอใช้ และหลังจากที่มีการฟื้นฟูประเพณีเลี้ยงผีปู่ย่าแล้ว ให้เด็กนักเรียนเข้าไปร่วม พวกเขาที่สนุกกับการร่วมกิจกรรม และสามารถคิดวิเคราะห์ได้ ซึ่งเป็น ผลพวงมาจากการกิจกรรมการเรียนรู้นอกห้องเรียนเรื่องผีปู่ย่า”

จากการศึกษายังพบว่า ในปัจจุบัน(2551) หมอเมื้อ และคนทองเจ้าเข้าผี (ม้าขี่) ยังเป็นผู้ที่ มีอิทธิพลต่อผู้รับสารที่เป็นชาวบ้านทั่วไป และเรียกได้ว่าเป็นผู้มีบทบาทสำคัญใน กระบวนการสื่อสารเพื่อสืบทอดความเชื่อเรื่องผีปู่ย่า ทั้งการชักชวนชาวบ้านที่มาให้ทำพิธี ไม่ว่าจะด้วยสาเหตุอันเนื่องมาจากการเจ็บไข้ได้ป่วย การพบเจอเรื่องราวที่เลวร้ายในชีวิต ว่า

สาเหตุที่ทำให้เกิดเรื่องเหล่านั้นขึ้น ส่วนหนึ่งอาจมีสาเหตุมาจากการผิดผี หรือทำอะไรไม่ถูกไม่ควร โดยไม่รู้ตัว จนทำให้ผีปู้ยาโกรธเคือง หรือไม่พอใจ ดังนั้น จะต้องไปทำพิธีสะเดาะเคราะห์เคราะห์ หรือขอขมาลาโทษด้วยการทำพิธีเลี้ยงผีปู้ยาแล้วชีวิตจะดีขึ้น หรือการตรวจดูโชคชะตาราศีในชีวิตหน้า ที่การทำงาน และแม้แต่การดูฤกษ์ยามในงานมงคลต่างๆ เช่น การแต่งงาน และงานขึ้นบ้านบ้าน หมอเมื่อก็จะแนะนำให้ผู้ที่มาพบให้ไปทำพิธีไหว้ - เลี้ยงผีปู้ยาเพื่อบอกกล่าวให้ท่านรับรู้ รับทราบด้วย

ตารางที่ 5.5 วิเคราะห์องค์ประกอบด้านการสื่อสารของผีปู้ยาหลังจากมีการรื้อฟื้น (2550 - 2551)

ผู้ส่งสาร (Sender)	สาร (Message)	ช่องทาง / สื่อ (Channel)	ผู้รับสาร (Receiver)
ชุมชน : ผู้นำชุมชน (กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน) / อบต. และสภาวัฒนธรรม ตำบลวอแก้ว	กำหนดการจัดงานไหว้ผี ปู้ยาประจำปี / คุณค่าของประเพณีผี ปู้ยา และการหาแนวทาง ส่งเสริมอนุรักษ์ประเพณีผี ปู้ยาและประเพณีอื่นๆ ของชุมชนไว้ให้ลูกหลาน	หอกระจายข่าวหมู่บ้าน เวทีการประชุมระดับ ตำบล	ลูกบ้านทั่วไป คณะกรรมการสภา วัฒนธรรมตำบล(บางคน เป็นแก้วผี / กำลั้งผี / ปราชญ์ชาวบ้าน / ผู้นำ ชุมชน)
แก้วผี	การขอให้ผีปู้ยาช่วยดูแล ลูกหลาน / ความสามัคคี ปรองดองในหมู่เครือญาติ / กองทุนผีปู้ยา	ในวันทำพิธีเลี้ยงผีปู้ยา ตามประเพณี และการ ไหว้ - เลี้ยงผีในโอกาส พิเศษ	ลูกเล่าลูกแบ่ง
กำลั้งผี / ปราชญ์ชาวบ้าน / หมอเมื่อ / คนทรงผีเจ้า เข้าผี	การขอให้ผีปู้ยาช่วยดูแล ลูกหลาน ความสามัคคี ปรองดองในหมู่เครือญาติ กองทุนผีปู้ยา / การ ทักท้วงว่าถูกผีปู้ยา ลงโทษ หรือการบอกให้ ไปไหว้ผีปู้ยาเพื่อบอก กล่าวก่อนแต่งงาน หรือ ขึ้นบ้านใหม่	ในวันทำพิธีเลี้ยงผีปู้ยา ตามประเพณี / ในวันที่มี คนมาขอให้ช่วยดูดวง ตรวจเคราะห์ หรือหา สาเหตุของความเจ็บ หรือ ขอฤกษ์ยาม	ลูกเล่าลูกแบ่ง / ชาวบ้าน ทั่วไปที่มาหาหมอเมื่อ หรือคนทรงเพื่อหาทาง ออกให้ชีวิต หรือหาฤกษ์ ยามเพื่อจัดงานมงคล

ตารางที่ 5.5 (ต่อ) วิเคราะห์องค์ประกอบด้านการสื่อสารของผีป๊อหลังจากมีการรื้อฟื้น(2550 - 2551)

ผู้ส่งสาร (Sender)	สาร (Message)	ช่องทาง / สื่อ (Channel)	ผู้รับสาร (Receiver)
โรงเรียน : ครู นักเรียน	คุณค่า หน้าที่ และ รูปแบบประเพณีการเลี้ยง ผีป๊อ	การไปร่วมพิธีการไหว้ผี ป๊อตามประเพณี และ การเรียนการสอนใน ห้องเรียนหลักสูตรท้องถิ่น เรื่องผีป๊อ เช่น วิชา ภาษาไทย คณิตศาสตร์ สังคม ภาษาอังกฤษ สปช. สสน. กพอ. เป็นต้น	นักเรียน ครู
ลูกเล่า ลูกแบ่ง และ ชาวบ้านทั่วไป	รูปแบบประเพณีผีป๊อที่ มีคนมาร่วมน้อย และ คุณค่าบางข้อ เช่น ความ สามัคคีในเครือญาติ การ ไม่ทำผิดเชิงชั่ว การ กระทำที่ผิดผี	ในระหว่างมาร่วมงานไหว้ ผีตามประเพณี / ในครอบครัว / งานบุญที่ วัด / ร้านค้า	

จากตารางที่ 5.5 อธิบายได้ว่า ในตำบลวอแก้วมีผู้ส่งสารเรื่องผีป๊อที่ทำหน้าที่เป็นหมอเมื่อ และคนทรง(ม้าขี่) มีอยู่ไม่มากนัก คนหลักๆ ที่เป็นหมอเมื่อและได้รับความนิยม และศรัทธาจากชาวบ้านทั้งในตำบลวอแก้วและจากภายนอกมาก ได้แก่ พ่อหนานย้าย เมืองมูล กำลังผีของเก้าผีป๊อ แม่ปัด อิวงค์ บ้านทุ่งหก อายุ 64 ปี ซึ่งในแต่ละวัน(ยกเว้นวันพระ กับวันพุธ จะไม่มีการรับทำพิธีใดๆ) จะมีชาวบ้านจำนวนมากจากที่ต่างๆ มาให้พ่อหนานย้ายช่วยดูฤกษ์ยาม ถามไถ่เรื่องเคราะห์กรรม หรือทำพิธีกรรมส่งเคราะห์ สะเดาะเคราะห์ ในช่วงผู้เขียนเข้าไปขอสัมภาษณ์ ก็มีชาวบ้านมานั่งรอเพื่อต่อคิวเข้าพบพ่อหนานย้ายอย่างไม่ขาดสาย และใช้เวลานับเป็นชั่วโมงกว่าผู้เขียนจะได้เข้าไปพูดคุย และสัมภาษณ์พ่อหนานย้ายเกี่ยวกับเรื่องผีป๊อ และจะต้องรีบคุยแบบเร่งรัด เนื่องจากมีชาวบ้านรายอื่นมานั่งรอเพื่อเข้าพบพ่อหนานด้วยเช่นกัน

ส่วนคนทรงเจ้าเข้าผี หรือคนที่สามารถทำพิธีผีหม้อหนึ่งได้ พบว่า ในแต่ละหมู่บ้านยังมีคนทำพิธีนี้อยู่ แต่เป็นผู้ที่มีอายุมากแล้ว และไม่ค่อยได้รับความนิยมเท่ากับการไปหาหมอเมื่อ

จากข้อมูลที่ค้นพบเกี่ยวกับกระบวนการสื่อสารเพื่อสืบทอดประเพณีผีปู่ย่าของชุมชน ตำบลวอแก้ว ผู้เขียนขอพบว่าน้ำหนักของกระบวนการสื่อสารในโรงเรียนมีส่วนสำคัญต่อการสืบทอดประเพณีผีปู่ย่าไปสู่เด็กและเยาวชนในชุมชน เพราะเป็นช่องทางที่ทำให้นักเรียนซึ่งเป็นคนรุ่นลูกรุ่นหลานเหล่านั้นได้เข้าใจ และเข้าถึงประเพณีผีปู่ย่าได้ดีที่สุดช่องทางหนึ่ง ผ่านกิจกรรมที่ครูมอบหมายให้ทำ พร้อมกับการได้มาแลกเปลี่ยนเรียนรู้มุมมอง ข้อมูลกับเพื่อนๆ ที่ไม่ได้อยู่ในเก้าอี้เดียวกัน ซึ่งทำให้นักเรียนได้รับความสนุกสนานไปพร้อมกับการเรียนรู้ แต่ทว่า ก็ยังเป็นสิ่งที่ต้องมองต่อไปถึงความต่อเนื่อง และความเข้มข้นของกิจกรรมการเรียนรู้แบบบูรณาการนี้ เนื่องจากพบว่า บางโรงเรียนที่เคยเข้าร่วมโครงการเมื่อปี 2546 นั้น ไม่ค่อยได้ให้ความสำคัญในเรื่องหลักสูตรท้องถิ่นเรื่องประเพณีผีปู่ย่าเท่าที่ผ่านมา เพราะปัจจัยสำคัญของการเรียนการสอนแบบบูรณาการเรื่องผีปู่ย่าในโรงเรียน นอกจากผู้บริหารโรงเรียนแล้วที่จะต้องเปิดรับ แล้วพบว่าอยู่ที่ตัวครูเป็นสำคัญ หากครูที่รับผิดชอบเรื่องนี้มีการโยกย้าย หรือไม่ได้อยู่ที่โรงเรียนนั้นแล้ว ก็อาจส่งผลกระทบต่อตรงต่อการเรียนการสอนเรื่องผีปู่ย่าได้

นอกจากนี้ ผู้เขียนมีข้อสังเกตว่า บุคคลที่ไม่อาจมองข้ามในกระบวนการสื่อสารของชุมชนเพื่อสืบทอดประเพณีผีปู่ย่า ก็คือ หมอเมื่อ และคนทรง เนื่องจากเป็นผู้ส่งสาร (Sender) ที่มีอิทธิพลทางด้านจิตใจของชาวบ้าน หรือลูกเฒ่าลูกแก่ที่เข้ามาหาค่อนข้างมาก เพราะมีเนื้อหาสาร (Message) ที่สะท้อนถึงคุณค่าของผีปู่ย่า ทำหน้าที่เสริมความขลัง และความศรัทธาให้แก่ผีปู่ย่าได้เป็นอย่างดี ด้วยช่องทางการสื่อสาร (Channel) ที่ว่าด้วยเรื่องพิธีกรรมทางพุทธศาสตร์ ไหฺรศาสตร์ และไสยศาสตร์ ที่สร้างความมั่นใจ และได้ความศรัทธาจากผู้รับสาร (Receiver) ที่เข้ามาพบได้เป็นอย่างดี เพราะแต่ละคนต่างเข้ามาพบภายใต้ช่วงโอกาสสำคัญของชีวิต เช่น การหาฤกษ์แต่งงาน ขึ้นบ้านใหม่ หรือซื้อรถใหม่ หรือในยามที่ชีวิตประสบกับวิกฤติ เช่น การเจ็บไข้ได้ป่วยโดยไม่รู้สาเหตุ หมอที่โรงพยาบาลรักษาไม่หาย และการประสบเคราะห์อื่นๆ เป็นต้น

ดังนั้น หากผู้ทำหน้าที่เป็นหมอเมื่อ และคนทรงผี ลดน้อย หดหายลงไป ด้วยสาเหตุที่ไม่มีคนรุ่นใหม่มาสืบทอดวิชาความรู้ทางด้านนี้ และด้วยวัยของแต่ละคนที่มากขึ้นๆ ก็อาจมองต่อไปได้ว่า ย่อมส่งผลกระทบต่อกระบวนการสื่อสารความเชื่อเรื่องผีปู่ย่าของตำบลวอแก้วอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

7) การใช้กลยุทธ์ "ถือเอาผู้รับสารเป็นตัวตั้ง"

ปัจจัยสำคัญประการหนึ่งที่ทำให้สื่อพื้นบ้านสูญหายไป นอกจากปัจจัยหรือข้อจำกัดของตัวสื่อเองแล้ว สาเหตุหนึ่งมาจากการเอาผู้ส่งสารเป็นตัวตั้ง หรือการที่ผู้ส่งสารไม่สามารถปรับตัวให้เข้ากับเงื่อนไขสภาพชีวิตที่เปลี่ยนแปลงไปได้ การทำงานวัฒนธรรมเชิงรุก เป็นหลักการทำงานที่มีความยืดหยุ่น และสอดคล้องกับเงื่อนไขสภาพชีวิตของสังคมปัจจุบันเป็นอย่างยิ่ง "การสื่อสารแบบถือเอาผู้รับสารเป็นตัวตั้ง" (Audience-oriented) เป็นการใช้รูปแบบการสืบทอดความรู้เรื่องวัฒนธรรมพื้นบ้านแบบถือเอา "ผู้รับสารเป็นตัวตั้ง" โดยฝึกหัดติดตั้งวิธีการตั้งคำถามเพื่อสืบค้นความรู้แก่ผู้รับสารที่เป็นกลุ่มเป้าหมาย

● ช่วงการรื้อฟื้น

ในการรื้อฟื้นเพื่อสืบทอดประเพณีผีปู่ย่านี้ คณะผู้วิจัยได้มีการแบ่งกลุ่มผู้รับสารออกเป็น 3 ระดับ และมีการใช้กลยุทธ์การเอาผู้รับสารเป็นตัวตั้ง ดังนี้

- ระดับชุมชน ได้มีการจัดเวทีทั้งในระดับหมู่บ้าน ระดับกลุ่มย่อย และระดับตำบล เพื่อสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับประเพณีผีปู่ย่าทั้งในด้านรูปแบบและเนื้อหา คุณค่า แก่ระดับแกนนำ เช่น ปราชญ์ชาวบ้าน คณะกรรมการสภาวัฒนธรรมตำบล เก่าผี และกำลังผี เป็นต้น เพื่อระดมความคิด และการตัดสินใจเลือก หรือคิดค้นกิจกรรมเกี่ยวกับการสืบทอดประเพณีผีปู่ย่า แล้วให้แกนนำเหล่านั้นกลับไปสื่อสารและถ่ายทอดต่อไป

นอกจากนั้น ในระดับชุมชนยังมีการทำงานกับกลุ่มแกนนำเยาวชน และมีการจัดเวทีเพื่อระดมความคิดเห็นของเยาวชนถึงบทบาท และความต้องการของเยาวชนในการมีส่วนร่วมรื้อฟื้นประเพณีผีปู่ย่า จนได้ข้อสรุปของเยาวชน ในการทำกิจกรรมของตน ได้แก่ การถ่ายทอดความรู้เกี่ยวกับประเพณีผีปู่ย่าโดยผ่านการแสดงละครหุ่น ละครเวที การตัดต่อวิดีโอ และการใช้สื่อสมัยใหม่ เป็นต้น นอกจากนี้ ยังมีการทำงานกับศิลปินในท้องถิ่นในการทำเพลงซอเกี่ยวกับผีปู่ย่าด้วย

- ระดับโรงเรียน มีการจัดเวทีกระตุ้นและสร้างความตระหนักรู้เรื่องประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่า จากนั้นครูได้ลงพื้นที่เพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลเพื่อนำมาแลกเปลี่ยนประสบการณ์เรื่องประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่า การอบรมการทำหลักสูตรท้องถิ่นเรื่องประเพณีผีปู่ย่า ก่อนที่จะมีการปรับปรุงและพัฒนาหลักสูตรและนำไปใช้ในโรงเรียน

- ระดับแก้ / กลุ่มผี มีการจัดเวทีปรึกษาหารืออย่างไม่เป็นทางการเพื่อวิเคราะห์ปัญหาและความต้องการ ตลอดจนแนวทางในการพัฒนาของแต่ละแก้ / กลุ่มผี และพบว่า ปัญหาของแต่ละกลุ่มผีที่สำคัญ ได้แก่ ปัญหาทางด้านเศรษฐกิจของสมาชิก เพื่อกลุ่มผีต้องการที่จะร่วมกันแก้ไขปัญหานี้ จึงมีการจัดตั้งกองทุนผีปู่ย่าขึ้น พร้อมกับได้รับการสนับสนุนงบประมาณจากสภาวัฒนธรรมตำบลให้กับกลุ่มทดลอง 5 กลุ่ม

- ช่วงการขยายผล

โครงการผีปู่ย่า 2004 เพื่อลูกหลาน เป็นการขยายผลกิจกรรมจากงานวิจัย แนวทางการปฏิบัติเกี่ยวกับการยึดผู้รับสารเป็นตัวตั้งจึงไม่ได้แตกต่างกัน ดังจะเห็นได้จากการทำงานของโครงการที่ยึดกลุ่มเป้าหมายเป็นตัวตั้ง การคิดค้นกิจกรรมต่างๆ ขึ้นอยู่กับกลุ่มเป้าหมาย ทำให้โครงการนี้เกิดกิจกรรมที่หลากหลาย สอดคล้องกับแต่ละกลุ่มเป้าหมาย และแต่ละปัญหา เช่น กิจกรรมการปลูกผักปลอดสารพิษ กิจกรรมการเรียนรู้อาเซียนปัญญาล้ำนา การใช้ละคร หุ่นมือ และวีซีดีเป็นเครื่องมือ / สื่อ ในการให้ความรู้เรื่องผีปู่ย่าแก่คนในชุมชน เป็นต้น

8) การใช้เครื่องมือ "การวิเคราะห์คุณลักษณะ" และ "ต้นไม้แห่งคุณค่า"

หลักการงานวัฒนธรรมเชิงรุก ที่สำคัญมาก ๆ ประการหนึ่ง คือ ก่อนที่จะมีการทำงานกับสิ่งใดจะต้องรู้จักสิ่งนั้นให้ละเอียดมากที่สุด ดังนั้น เครื่องมือที่เรียกว่า "การวิเคราะห์คุณลักษณะของผีปู่ย่า" จึงถูกนำมาใช้เป็นเครื่องมือในการวิเคราะห์คุณลักษณะของประเพณีผีปู่ย่าว่าในอดีตเป็นอย่างไร ปัจจุบันมีการเปลี่ยนแปลงองค์ประกอบหรือคุณลักษณะเหล่านั้นไปอย่างไร ทำให้ทั้งนักวิจัยและชาวบ้านมองเห็นภาพร่วมกัน และช่วยกันคิดวิเคราะห์ถึงสาเหตุของสิ่งที่หายไป เช่น บทบาทหน้าที่บางอย่างที่หายไป หายไปเพราะอะไร มีความสัมพันธ์กับส่วนอื่นๆ อย่างไร เช่น บทบาทหน้าที่ของผีปู่ย่าในเรื่องการอบรมบ่มเพาะ หรือการจัดระเบียบสังคมหายไป มีความสัมพันธ์กับบริบทชุมชน หรือการประกอบอาชีพของคนในชุมชนอย่างไร เช่นนี้เป็นต้น

นอกจากนั้น กระบวนการรื้อฟื้นเพื่อสืบทอดประเพณีผีปู่ย่าแบบครบเครื่องเรื่องรื้อฟื้นจะต้องวิเคราะห์ให้เห็นถึงทั้งส่วนที่มองเห็น (Visible) ที่เรียกว่า "รูปแบบของวัฒนธรรม" และส่วนที่มองไม่เห็น (Invisible) หรือที่เรียกว่า "คุณค่า ความหมายของวัฒนธรรม" ดังนั้น เครื่องมือที่จะช่วยให้เรามองเห็นทั้งส่วนที่เป็นรูปแบบ และส่วนที่เป็นคุณค่า ของประเพณีผีปู่ย่าได้ จำเป็นจะต้องใช้เครื่องมือที่เรียกว่า "การวิเคราะห์ต้นไม้แห่งคุณค่า"

- ช่วงการรื้อฟื้น

ช่วงที่มีการทำวิจัยของ อุดลย์ และคณะ(2547) มีการจัดเวทีร่วมกับชุมชนเพื่อวิเคราะห์คุณลักษณะของประเพณีผีปู่ย่า พร้อมกับวิเคราะห์จัดกลุ่มด้วยการวิเคราะห์ต้นไม้แห่งคุณค่าที่ประกอบด้วย ส่วนที่เป็นดอก ใบ ผล ของต้นไม้ที่หมายถึง ส่วนที่สีสนที่สะท้อนถึงความสมบูรณ์ของราก และลำต้นสามารถปรับเปลี่ยนได้ตามเงื่อนไขที่เปลี่ยนแปลง ส่วนที่เป็นเปลือก หมายถึง ส่วนที่เป็นรูปแบบที่อยู่นอกสุดของประเพณีที่มองเห็นง่าย มีการเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ และส่วนที่เป็นลำต้น และราก ที่หมายถึง สิ่งที่เป็นคุณค่า ความหมายที่สำคัญของประเพณีผีปู่ย่าที่อยู่เบื้องหลังรูปแบบอันสวยงาม ที่ไม่สามารถเปลี่ยนแปลงได้ หรือเปลี่ยนแปลงได้ช้าตามบริบทของชุมชนที่มีการเปลี่ยนแปลงไป

- ช่วงการขยายผล

ช่วงการขยายผลจากงานวิจัยผีปู่ย่าสู่โครงการผีปู่ย่า 2004 เพื่อลูกหลาน (2548) ได้มีการนำเอาเครื่องมือที่เรียกว่า “การวิเคราะห์ต้นไม้แห่งคุณค่า” มาใช้เป็นเครื่องมือหลักในการอธิบายเพื่อสร้างให้เกิดความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับประเพณีผีปู่ย่ากับกลุ่มเป้าหมายทุกกลุ่มเพื่อเน้นให้เห็นรูปแบบและคุณค่าของประเพณีผีปู่ย่า ซึ่งทำให้เกิดความเข้าใจร่วมกันได้เป็นอย่างดี จนขยายผลไปสู่การใช้แนวทาง และวิธีการดังกล่าวกับการรื้อฟื้นประเพณี สืบชะตาสิ่งแวดล้อมในเวลาต่อมา

9) การใช้กลยุทธ์ "ไขว้ประสานอย่างใช้ปัญญา" (Hybridization)

- ช่วงการรื้อฟื้น

ดังที่กล่าวไว้ในข้อ 6 เกี่ยวกับรายละเอียดของกระบวนการสื่อสารของชุมชนในการสืบทอดประเพณีผีปู่ย่าช่วงที่มีการรื้อฟื้นในปี 2546 – 2547 แล้วว่า ในช่วงนั้นชุมชนได้มีการใช้วิธีไขว้ประสานอย่างใช้ปัญญา (Hybridization) อย่างเต็มที่ ได้แก่ การจัดเวทีประชุม – เสวนาทั้งระดับหมู่บ้าน และระดับตำบลเกี่ยวกับเรื่องผีปู่ย่าตั้งแต่ก่อน ระหว่าง และหลังกระบวนการดำเนินโครงการ ซึ่งเป็นรูปแบบวัฒนธรรมหรือพื้นที่สาธารณะใหม่ในการสื่อสารเรื่องผีปู่ย่า หรือการที่กลุ่มเยาวชนนำสื่อสมัยใหม่มาใช้ในการสื่อสารเพื่อถ่ายทอดความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับคุณค่าของประเพณีผีปู่ย่า เช่น ละครหุ่น ละครชุมชน วิดีโอ เป็นต้น นอกจากนั้น สภาวัฒนธรรมตำบล

องค์การบริหารส่วนตำบล และคณะผู้วิจัย ยังได้ใช้สื่อสมัยใหม่ซึ่งเป็นสื่อมวลชนมาใช้ร่วมกับสื่อพื้นบ้านด้วย เช่น สื่อสิ่งพิมพ์ สื่อวิทยุ และโทรทัศน์ เป็นต้น

- ช่วงการขยายผล

ดูเหมือนว่าการใช้กลยุทธ์ "ไขว้ประสานอย่างใช้ปัญญา" (Hybridization) จะยังคงโดดเด่นและชัดเจนมาก ในกระบวนการทำงานในช่วงโครงการผีปู้ย่า 2004 เพื่อลูกหลาน เช่น มีกิจกรรมการฝึกเด็กและเยาวชนที่สนใจดนตรีพื้นบ้าน ให้อ่านคุณค่าและหน้าที่ของสื่อพื้นบ้าน มีการผสมผสานระหว่างสื่อใหม่กับสื่อพื้นบ้านมาใช้ในการทำงานร่วมกัน ได้แก่ การถ่ายทำ และตัดต่อวีซีดีเรื่องประเพณีผีปู้ย่า การแปลงข้อมูลเกี่ยวกับประเพณีการเลี้ยงผีปู้ย่า มาเป็นละคร หุ่นมือ เพื่อใช้แสดงสร้างความเข้าใจไปตามหมู่บ้านต่างๆ เป็นต้น

10) แนวคิดเรื่อง "วัฒนธรรมเป็นสมบัติร่วมของชุมชน"

- ช่วงการรื้อฟื้น

ประเพณีผีปู้ย่า เป็นวัฒนธรรมที่เป็นสมบัติร่วมของชุมชนตำบลอวกแก้วที่มีการสืบทอดมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน และการทำงานของคณะผู้วิจัยที่เข้าไปศึกษา ต่างมีความตระหนักและให้ความสำคัญกับแนวคิดนี้ค่อนข้างมาก โดยการเปิดพื้นที่สาธารณะใหม่ ได้แก่ เวทีประชุมแบบไม่เป็นทางการเพื่อพูดคุย แลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันเกี่ยวกับประเพณีผีปู้ย่า ที่มีคนทุกเพศ ทุกวัย สามารถมาร่วมแลกเปลี่ยนกันได้โดยไม่มีกำแพงชนชั้น ดังจะเห็นได้จากการดึงผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทุกภาคส่วนในชุมชนเข้ามาวางแผนกิจกรรม และทำงานในกระบวนการรื้อฟื้นเพื่อสืบทอดผีปู้ย่าร่วมกัน เช่น ครู กลุ่มเยาวชน แก้วฝี่ กำลั้งฝี่ ปราชญ์ชาวบ้าน คณะกรรมการสภาวัฒนธรรมตำบล สมาชิก อบต. นายก อบต. และคณะผู้วิจัย เป็นต้น ทำให้กิจกรรมที่ออกมานั้นมีความหลากหลาย สอดคล้องกับแต่ละกลุ่ม แต่ละเพศ วัย เรียกได้ว่าเป็นกระบวนการสื่อสารแบบมีส่วนร่วม

- ช่วงการขยายผล

การทำงานในช่วงขยายผล ได้มีการยึดแนวคิดที่ว่าประเพณีผีปู้ย่าเป็นสมบัติร่วมของชุมชนเป็นอย่างดี ดังจะเห็นได้จากการออกแบบและวางแผนกิจกรรมต่างๆ ที่เน้นกระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน และเน้นการทำงานแบบมีส่วนร่วมของคนในชุมชน ทั้งกลุ่มเด็กและเยาวชน แกนนำกลุ่ม แก้วฝี่ปู้ย่า ปราชญ์ชาวบ้าน สภาวัฒนธรรมตำบล และอบต. เป็นต้น

11) แนวคิด "หน้าที่นิยม" แบบมีพลวัต (Dynamic Functionalism)

- ช่วงการรื้อฟื้น

การศึกษาในเรื่องบทบาททำหน้าที่ของประเพณีผีปู่ย่าตาบลวอแก้วทั้งของอดุลย์ ดวงดีทวีรัตน์ และคณะ(2547) ยึดแนวคิดเรื่อง “หน้าที่นิยมแบบมีพลวัต” โดยไม่ได้ทำการศึกษาเพียงว่าประเพณีผีปู่ย่ามีบทบาทหน้าที่อะไรบ้าง แต่ทว่า เป็นการศึกษามีมิติด้านกาลเวลา และประเภทของบทบาทหน้าที่เข้ามาด้วย โดยการตั้งคำถามว่า บทบาทหน้าที่ของประเพณีผีปู่ย่าจากอดีตถึงปัจจุบันหลังจากที่มีการรื้อฟื้นมีการปรับเปลี่ยนไปอย่างไรบ้าง เช่น คงเดิม หายไป คลี่คลาย และเพิ่มใหม่ และอะไรคือปัจจัยที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง

- ช่วงการขยายผล

การทำกิจกรรมเพื่อขยายช่องทาง หรือเปิดพื้นที่สาธารณะใหม่ๆ ให้กับประเพณีผีปู่ย่าของโครงการผีปู่ย่า 2004 เพื่อลูกหลาน เป็นกระบวนการทำงานที่เน้นหน้าที่ที่หลากหลายของผีปู่ย่าเพื่อให้เกิดการแก้ไขปัญหาของเด็กและเยาวชน โดยมีรูปแบบที่ขึ้นอยู่กับกลุ่มเป้าหมายที่จะร่วมกันคิดค้นขึ้นมา ในช่วงโครงการวิจัยที่ผ่านมาได้มีการจัดเวทีระหว่างแกนนำผีปู่ย่ากับแกนนำเด็กและเยาวชนในพื้นที่ กลุ่มเป้าหมายได้เสนอกิจกรรมที่ต้องการทำเพื่อการพัฒนาตนเอง และพัฒนากลุ่ม เพื่อสร้างเสริมสุขภาพ เช่น การจัดทำกองทุนผีปู่ย่าเพื่อลูกหลาน การปลูกผักปลอดสารพิษ สมุนไพรพื้นบ้าน ฟोनรำ ดนตรีพื้นบ้าน (สะล้อ ซอ ซึง) และคำวซอ ดังนั้นในช่วงการขยายผลสู่การส่งเสริมจัดตั้งศูนย์สุขภาพทางร่างกาย จิตใจ อารมณ์ สังคม และจิตวิญญาณ จึงมีการขยายบทบาทหน้าที่ของผีปู่ย่า ดังนี้

- การปลูกผักปลอดสารพิษเพื่อการพึ่งตนเอง และการใช้สมุนไพรพื้นบ้านเพื่อการรักษาตนเอง ซึ่งจะทำให้สุขภาพร่างกายของสมาชิกไม่มีสารพิษตกค้าง โดยเฉพาะเป็นการใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์ของเยาวชน เป็นการออกกำลังกายด้วยการขุดดินแปลงปลูกและตักน้ำรดผัก

- การฟोनรำ และดนตรีพื้นบ้าน (สะล้อ ซอ ซึง) และคำวซอ เป็นต้น เพราะการแสดงดังกล่าวเป็นสื่อพื้นบ้านที่จะต้องมีการใช้อวัยวะส่วนต่างๆ ของร่างกายในการแสดง ทำให้ร่างกายแข็งแรง นอกจากนี้ยังทำให้มีสมาธิ มีจิตใจและอารมณ์ดีด้วย

- การเป็นที่พึ่งทางใจและการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน จากกองทุนผีปู่ย่าที่สมาชิกได้มีการก่อตั้งขึ้นมาแล้วนั้น โครงการผีปู่ย่า 2004 เพื่อลูกหลานได้มีการสานต่อเพื่อให้สมาชิกในกลุ่มมีการช่วยเหลือเกื้อกูลกันและกัน รวมถึงการช่วยเหลือเด็กและเยาวชนด้วย ซึ่งไม่ใช่ช่วยเหลือเฉพาะเรื่องการเงินเท่านั้น แต่ทว่า ยังเน้นการช่วยเหลือเกื้อกูลกันทางสังคม และจิตใจด้วย

นอกจากนี้ ได้มีการสอดแทรกอุดมการณ์ของผีปู่ย่าที่เกี่ยวกับการรู้จักญาติพี่น้อง และการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ผ่านกิจกรรมต่างๆ รวมถึงให้กลุ่มเป้าหมายได้มีโอกาสเข้าร่วมในประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่าด้วย ซึ่งจะทำให้เด็กและเยาวชนค่อยๆ ซึมซับเอาอุดมการณ์ของผีปู่ย่าเข้าไปในจิตใจด้วย จึงเรียกได้ว่า เป็นการนำแนวคิด “หน้าที่นิยม” มาใช้ในกระบวนการทำงานอย่างมีประสิทธิภาพ

12) ทำที่แบบ "คู่นาน" ต่อสื่อพื้นบ้าน

- ช่วงการรื้อฟื้น

จุดเด่นของการศึกษาวิจัยของอดุลย์ ดวงดีทวีรัตน์ และคณะ(2547) เกี่ยวกับประเพณีผีปู่ย่า คือ เป็นกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ภายใต้ชื่อ “แนวทางการเสริมสร้างและพัฒนาบทบาทของสื่อพื้นบ้านเพื่อการพัฒนาชุมชน” ซึ่งเพียงแค่ชื่องานวิจัยเองก็บ่งบอกได้เป็นอย่างดีว่าเป็นการใช้กระบวนการแบบ “คู่นาน” ทั้ง ใช้และพัฒนาสื่อพื้นบ้านไปพร้อมกัน และจากรายละเอียดของรายงานวิจัยชิ้นนี้ก็ปรากฏในแต่ละส่วนของการศึกษาของผู้เขียนนี้ ตัวอย่างเรื่องการใช้สื่อพื้นบ้าน ได้แก่ การนำหน้าที่ของผีปู่ย่ามาใช้ในการอบรมบ่มเพาะ การจัดระเบียบสังคม การเป็นที่พึ่งทางจิตใจ ซึ่งเรียกโดยรวมว่า เป็นการนำผีปู่ย่ามาเป็นกลไก หรือเครื่องมือในการแก้ไขปัญหาของชุมชนได้เป็นอย่างดี

ตัวอย่างเรื่องการพัฒนา ได้แก่ การสร้างพื้นที่สาธารณะใหม่ๆ ในชุมชนให้แก่ประเพณีผีปู่ย่า เช่น การประชุมเสวนาทั้งแบบเป็นทางการและไม่เป็นทางการ หรือการผลักดันและส่งเสริมให้เกิดกระบวนการผลิตซ้ำ หรือพื้นที่ / ช่องทางการสื่อสารเกี่ยวกับคุณค่า และรูปแบบของประเพณีผีปู่ย่ามากขึ้น เช่น การส่งเสริมให้เกิดหลักสูตรท้องถิ่นเรื่องประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่าในโรงเรียน การส่งเสริม และสนับสนุนให้เยาวชนได้นำข้อมูลจากงานวิจัยเรื่องประเพณีผีปู่ย่ามาศึกษาและถ่ายทอดออกมาในรูปแบบของละครหุ่น ละครเวที การตัดต่อเป็นวีดีโอ หรือการนำไปให้ศิลปินถ่ายทอดออกมาเป็นเพลงซอ เป็นต้น

นอกจากนั้น การวิจัยก็ได้มีการร่วมกันวิเคราะห์ ค้นหาปัญหา และความต้องการของแต่ละแก๊งเพื่อหาแนวทางในการพัฒนา เมื่อพบว่า ปัญหาสำคัญของสมาชิกในแก๊งคือปัญหาด้านเศรษฐกิจ เรื่องปาก เรื่องท้อง ดังนั้น แนวทางการแก้ไขปัญหาจึงออกมาในรูปแบบของ “กองทุนผีปู่ย่า” เพื่อให้สมาชิกในเครือญาติ หรือแก๊งเดียวกันได้มีส่วนร่วมในการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ด้วยการให้สมาชิกที่เดือดร้อนสามารถกู้เงินไปใช้ในอัตราดอกเบี้ยต่ำ หรือการนำเงินดอกผลที่ได้ไปจัดสวัสดิการให้แก่เด็กกำพร้า ผู้อาวุโสที่ไม่มีคนดูแล และนำไปสนับสนุนค่าใช้จ่ายในการจัดงาน

ประเพณีเลี้ยงผีปู่ย่า โดยที่ไม่ต้องรับเงินจากสมาชิกมาชอม(รวม) กัน เหมือนในอดีตที่ผ่านมา รวมทั้งไม่ต้องให้สมาชิกนำไก่มาเอง เป็นต้น เรียกได้ว่าเป็นทั้งการใช้และการพัฒนาสื่อพื้นบ้านอย่างแท้จริง

- ช่วงการขยายผล

ในช่วงการขยายผลกิจกรรมจากโครงการวิจัยเรื่องผีปู่ย่า ได้มีการนำเอากระบวนการทำงานวัฒนธรรมเชิงรุกมาใช้ทุกขั้นตอน โดยเฉพาะการทำงานแบบทั้งใช้ และพัฒนาสื่อพื้นบ้านไปพร้อมๆ กัน ได้แก่ การเปิดเวที / พื้นที่สาธารณะใหม่ๆ ให้กับผีปู่ย่าโดยไม่ได้จำกัดตัวในการทำหน้าที่อยู่เฉพาะวันทำพิธี แต่ให้มีการทำกิจกรรมอย่างต่อเนื่องกับกลุ่มเป้าหมายทุกเพศ ทุกวัย เพื่อให้เกิดการช่วยเหลือเกื้อกูลกันได้อย่างแท้จริง เรียกได้ว่าเป็นการขยาย และพัฒนาช่องทางให้แก่ผีปู่ย่าให้ทำหน้าที่ได้อย่างกว้างขวางมากยิ่งขึ้น การขยายและพัฒนาผู้รับสารของผีปู่ย่า ซึ่งเป็นกลุ่มเป้าหมายที่เข้ามาร่วมกิจกรรมทั้งเด็กและเยาวชน ให้มีความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับประเพณีผีปู่ย่า และสามารถถ่ายทอดความรู้ไปยังผู้อื่นผ่านสื่อ เช่น หุ่นมือ ละคร และวีดิทัศน์ เป็นต้น กระบวนการดังกล่าว นอกจากจะเป็นการนำผีปู่ย่ามาใช้ในการแก้ไขปัญหาให้ลูกหลานแล้ว ยังเป็นกระบวนการพัฒนาผีปู่ย่าให้สามารถทำหน้าที่สืบทอดต่อไปด้วย

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทที่ 6

สรุปผล อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การศึกษา เรื่อง “กระบวนการสื่อสารของชุมชนในการสืบทอดประเพณีผีป่วน้ำ” ตำบลวอแก้ว อำเภอห้างฉัตร จังหวัดลำปาง เป็นการศึกษาบทบาทหน้าที่ของประเพณีผีป่วน้ำจากอดีตถึงปัจจุบันหลังจากที่มีการรื้อฟื้นที่มีการเปลี่ยนแปลงไปอย่างไรบ้าง (คงเดิม / หายไป / คลี่คลาย / หน้าที่ใหม่) และอะไรคือปัจจัยที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง และเป็นการศึกษากระบวนการสื่อสารของชุมชนในการสืบทอดประเพณีผีป่วน้ำ โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ด้วยการศึกษาค้นคว้าเอกสารที่เกี่ยวข้อง (Documentary Research) การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (Indepth Interview) การสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการ (Informal Interview) และการสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participatory Observation) สามารถสรุปผลการวิจัยได้ ดังต่อไปนี้

สรุปผลการวิจัย

ปัญหำนำการวิจัย ข้อที่ 1 : บทบาทหน้าที่ของประเพณีผีป่วน้ำจากอดีตถึงปัจจุบันหลังจากที่มีการรื้อฟื้นมีการปรับเปลี่ยนไปอย่างไร (คงเดิม/หายไป/คลี่คลาย/หน้าที่ใหม่) และอะไรคือปัจจัยที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง

จากการจำแนกบทบาทหน้าที่ของสื่อพิธีกรรม โดยใช้กรอบการวิเคราะห์ของกาญจนา แก้วเทพ (2549) พบว่า บทบาทหน้าที่ของสื่อพิธีกรรมมีความแตกต่างหลากหลาย ทั้งต่อบุคคล กลุ่ม และชุมชน ดังนี้

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาพที่ 6.1 บทบาทหน้าที่สื่อพิธีกรรม 14 ข้อ

จากกรอบการวิเคราะห์บทบาทหน้าที่ของสื่อพิธีกรรมข้างต้น และเพื่อให้ง่ายต่อการทำความเข้าใจ ผู้เขียนจึงแบ่งผลการศึกษาดังกล่าวของผีปู่ย่าออกเป็น 3 ช่วง ได้แก่

ช่วงที่ 1 บทบาทหน้าที่ของผีปู่ย่า : อดีต - ก่อนมีการรื้อฟื้น

ช่วงที่ 2 บทบาทหน้าที่ของผีปู่ย่า : ช่วงที่มีการรื้อฟื้น(2546 – 2547)

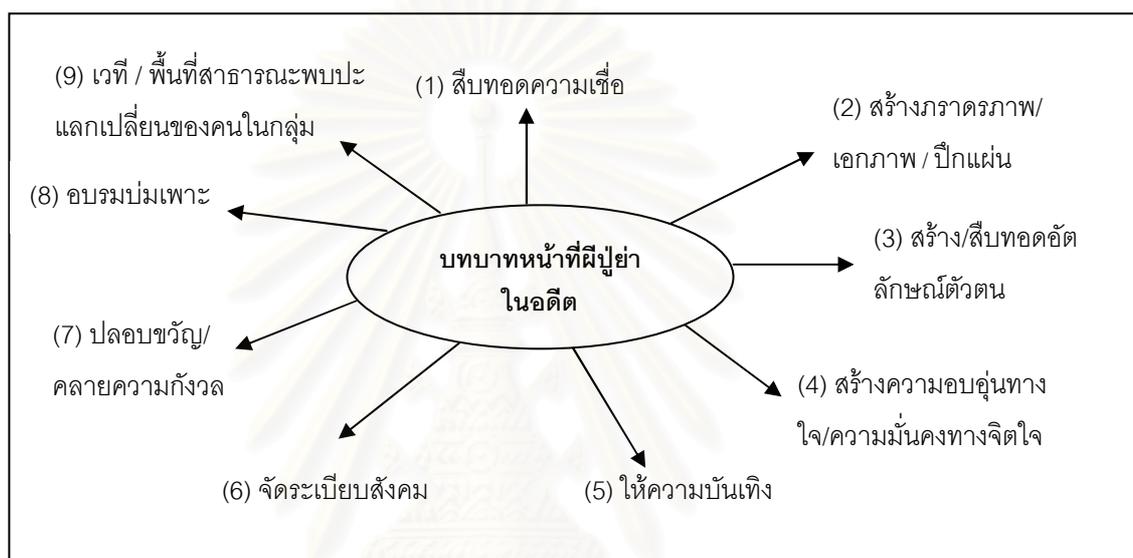
ช่วงที่ 3 บทบาทหน้าที่ของผีปู่ย่า : ช่วงขยายผลถึงปัจจุบัน(2547 – 2551)

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ช่วงที่ 1 บทบาทหน้าที่ของผีป่วน : อดีต - ก่อนมีการรื้อฟื้น

เมื่อวิเคราะห์บทบาทหน้าที่ของผีป่วนตามกรอบการจำแนกบทบาทหน้าที่ของสื่อพิธีกรรม 14 ข้อ จากการศึกษาค้นคว้าของผู้เขียน พบว่า ในอดีตนั้น ผีป่วน มีบทบาทหน้าที่ที่โดดเด่น 9 ข้อ ได้แก่

ภาพที่ 6.2 บทบาทหน้าที่ของประเพณีผีป่วนในอดีต

1. หน้าที่สืบทอดความเชื่อ

ประเพณีการเลี้ยงผีป่วน หรือ ประเพณีผีป่วน เป็นความเชื่อที่สะท้อนถึงการเคารพบรรพบุรุษที่ล่วงลับไปแล้ว มีการสืบทอดมาทางฝ่ายผู้หญิงที่เรียกว่า “เก้าผี” มีการจัดงานเพื่อเลี้ยงผีป่วนเป็นประจำทุกปี เป็นสื่อพื้นบ้านของชาวชุมชนตำบลวอแก้วที่มีการปฏิบัติสืบทอดมาเป็นเวลายาวนาน เป็นการสืบทอดความเชื่อ คุณค่าสำคัญของประเพณีผีป่วนในอดีตคือ ความเชื่อเรื่องการปกป้องศักดิ์ศรีของลูกผู้หญิงไม่ให้ถูกละเมิด ความเชื่อเรื่องความสามัคคีกันในหมู่เครือญาติที่อยู่ในเก้าผีเดียวกัน และความเชื่อเรื่องการเป็นที่พึ่งทางจิตใจให้ลูกหลาน เป็นต้น

2. หน้าที่ในการสร้างภาพวาดกราฟ / เอกภาพ / ความสามัคคีเป็นปึกแผ่น

งานไหว้ผีปู่ย่าถือเป็นพื้นที่ หรือช่องทางที่ทำให้ญาติพี่น้องที่ไม่ค่อยได้พบเจอกัน อยู่ห่างไกลกัน ได้มาพบปะสังสรรค์และร่วมกันทำกิจกรรมในวันดังกล่าว โดยในวันงานจะมีการนำไก่มาครอบครวละ 1 ตัว ไปต้มแล้วฉีกเป็นชิ้นๆ เพื่อประกอบอาหารในการเลี้ยงผีปู่ย่า คือ “ยำจิ้นไก่” (ยำชิ้นไก่) ก่อนที่จะนำมาแบ่งกันกินหลังจากเสร็จสิ้นพิธีกรรมแล้ว เรียกว่า “กินหอม ต่อมม่วน” และเป็นการช่วยเหลือเกื้อกูลกันในหมู่เครือญาติ

3. หน้าที่ในการสร้าง / สืบทอดอัตลักษณ์ ตัวตน

การนับถือผีปู่ย่าเป็นประเพณีวัฒนธรรมอันสะท้อนถึงความเป็นอัตลักษณ์ของชาวล้านนา ตั้งแต่สมัยอดีต จากการศึกษา พบว่า ความเชื่อเกี่ยวกับผีปู่ย่าของตำบลวอแก้วค่อนข้างมีความโดดเด่น และมีการปฏิบัติสืบทอดกันมาอย่างต่อเนื่อง ที่นับวันจะหาได้ยากยิ่งในสังคม หรือชุมชนอื่นๆ แม้ในระยะหลังจะซบเซาลงไปบ้างเนื่องจากมีลูกหลานมาร่วมงานน้อยก็ตาม

4. หน้าที่ในการสร้างความอบอุ่น / ความมั่นคงในจิตใจ

บทบาทหน้าที่อันโดดเด่นชัดเจนของผีปู่ย่าประการหนึ่ง คือ การสร้างความอุ่นใจ และเป็นที่พักทางจิตให้แก่ลูกหลาน ในช่วงเวลาต่างๆ อาทิ ในยามที่ลูกหลานจะต้องเดินทางไกลไปเรียนหนังสือ หรือไปทำงาน ในยามที่ลูกหลานเจ็บไข้ได้ป่วย หรือประสบเคราะห์พบเจอกับสิ่งเลวร้ายในชีวิต ลูกหลานซึ่งเป็นลูกเล่าลูกแบ่งจะไปบอก หรือบนบานศาลกล่าวให้ผีปู่ย่าช่วยให้หาย หรือปกป้องรักษาให้แคล้วคลาดจากอันตราย และโรคภัยไข้เจ็บนั้น

5. หน้าที่ให้ความบันเทิง

วันที่มีการทำพิธีการเลี้ยงผีปู่ย่าเป็นวันที่ทำให้ญาติพี่น้องที่ไม่ได้เจอกันมานาน หรือคนที่ไม่ได้อยู่ต่างบ้านต่างเมือง ได้กลับมาพบปะสังสรรค์กันอย่างสนุกสนาน “กินหอม ต่อมม่วน” ทั้งคนเฒ่าคนแก่ พ่อบ้านแม่บ้าน คนวัยทำงาน วัยหนุ่ม วัยสาว หรือแม้กระทั่งเด็กๆ ก็จะได้มาร่วมกันทำพิธีไหว้ผีปู่ย่า พร้อมกับทำความรู้จักญาติพี่น้องในแก๊งเดียวกัน มีการได้ถามสารทุกข์สุกดิบ ร่วมกันทำข้าวปลาอาหาร สังสรรค์กันด้วยเหล้ายาปลาปิ้งผอนคลายอารมณ์ในแบบวิถีชีวิตชุมชน บ้างก็มีการจัดการแสดง ร้องรำทำเพลงกันอย่างสนุกสนาน

6. หน้าที่ในการจัดระเบียบสังคม

ในอดีตเมื่อครั้งที่ภาคราชการยังเข้ามาไม่ถึงชุมชนมากนัก ฝึญ่ามีบทบาทสำคัญในการจัดระเบียบสังคม ล้อมคนให้อยู่ในคอก ไม่ประพฤติปฏิบัติออกนอกกลุ่มนอกทาง ใหญาตีพี่น้องได้รู้จักกัน เคารพกัน หนุ่มสาวไม่ละเมิดกัน มิเช่นนั้นฝึญ่าจะมาลงโทษ ผู้อาวุโสได้อบรมสั่งสอนลูกหลานผ่านช่วงการทำพิธีกรรมฝึญ่า และฝึญ่ายังเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจลูกหลานให้ตั้งมั่นอยู่ในความดี

7. หน้าที่ปลอบขวัญ / คลายความกังวล

ในอดีต หากเกิดภัยธรรมชาติที่สร้างความเสียหายให้แก่ชุมชนอย่างใหญ่หลวง โดยไม่รู้สาเหตุ มักจะมีการเชื่อมโยงว่ามีสาเหตุมาจากสิ่งเหนือธรรมชาติที่มองไม่เห็น ซึ่งชาวชุมชนจะต้องทำการขอขมาลาโทษกับสิ่งที่มองไม่เห็นนั้น ด้วยการบนบานศาลกล่าว ถวายดอกไม้ธูปเทียนทั้งแก่ผีเจ้าบ้าน (คุ้มครองทั้งหมู่บ้าน) และฝึญ่า

8. หน้าที่การอบรมบ่มเพาะ

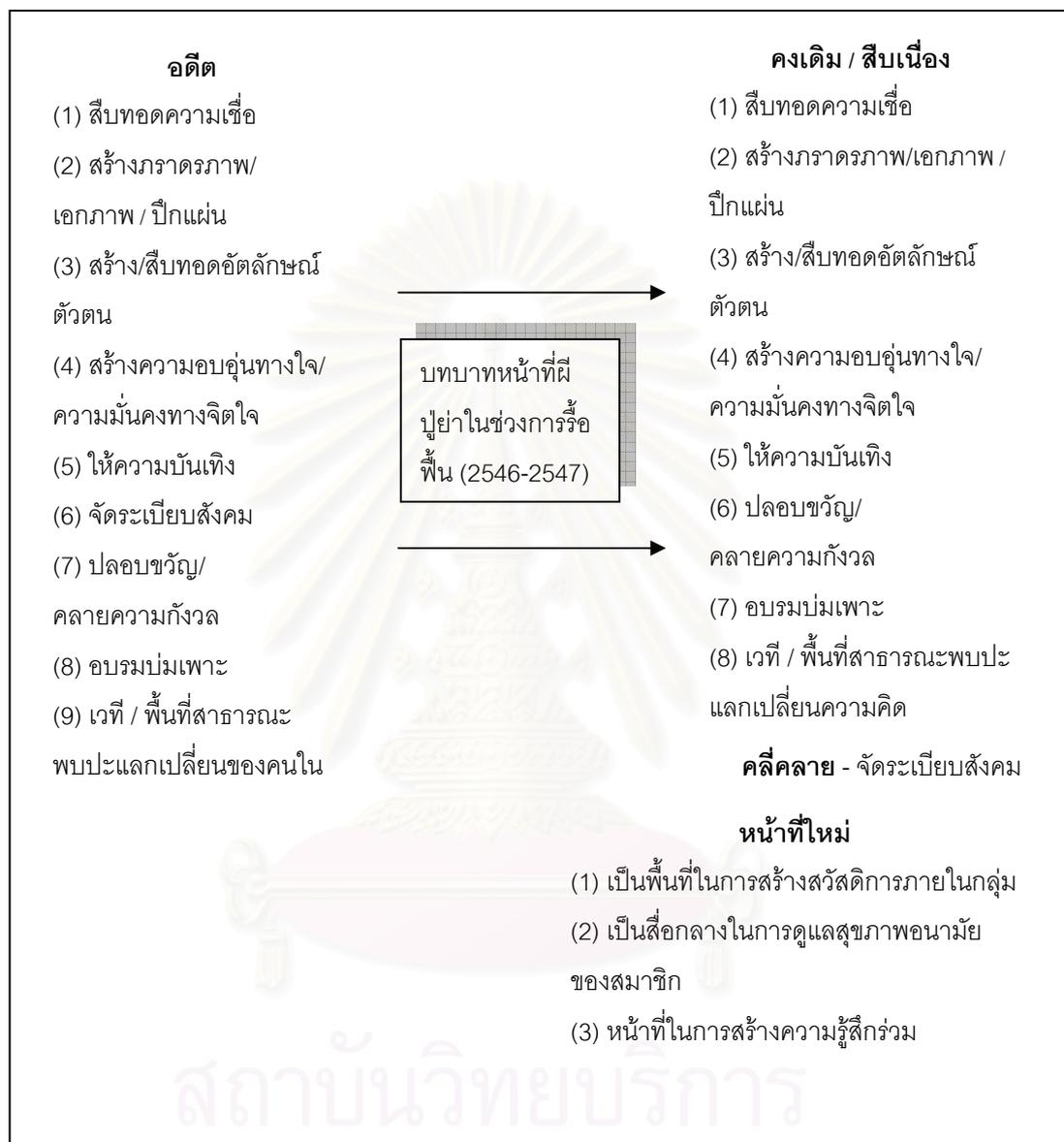
วันไหว้ฝึญ่าในอดีตเป็นวันที่มีลูกหลาน ญาตีพี่น้องมารวมกันจำนวนมาก หลังจากที่มีการทำพิธีไหว้ฝึญ่าเสร็จเรียบร้อยแล้ว เก้าผี หรือกำลังผี ซึ่งเป็นผู้อาวุโสประจำตระกูล จะทำหน้าที่ในการอบรมสั่งสอนลูกหลานให้เชื่อฟังพ่อแม่ หนุ่มสาวห้ามชิงสุกก่อนห่าม โดยอธิบายว่าเป็นกฎระเบียบ และข้อบังคับที่มีการปฏิบัติสืบทอดกันมา หากใครไม่เชื่อฟัง ก็จะถูกฝึญ่าลงโทษให้มีอันเป็นไป

9. หน้าที่เป็นเวที / พื้นที่สาธารณะพบปะแลกเปลี่ยนของคนในกลุ่ม

หน้าที่ที่โดดเด่นของประเพณีการเลี้ยงฝึญ่าในอดีต ที่ผู้เขียนเพิ่มเติมเข้ามาไว้เพื่อให้เห็นชัดมากยิ่งขึ้น คือ หน้าที่ในการเป็นเวที / พื้นที่สาธารณะเพื่อให้คนทุกเพศ ทุกวัย ภายในกลุ่มมีเดียวกันได้มาพบปะสังสรรค์แลกเปลี่ยนความคิดเห็น และประสบการณ์ชีวิต ประสานคนต่างวัยต่างฐานะให้มาอยู่ร่วมกันอย่างมีศักดิ์ศักดิ์ และมีโอกาสอย่างเท่าเทียมกัน พร้อมกับมีการช่วยเหลือเกื้อกูลกันผ่านเวทีแห่งนี้

ช่วงที่ 2 บทบาทหน้าที่ของผีปวย่า : ช่วงที่มีการรื้อฟื้น(2546 – 2547)

ภาพที่ 6.3 บทบาทหน้าที่ของผีปวย่าในช่วงที่มีการรื้อฟื้น

● คงเดิม / สืบเนื่อง

ในช่วงที่มีการรื้อฟื้นประเพณีผีปู่ย่าแบบครบเครื่องนั้น หน้าที่ของประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่าที่ยังคงเดิมโดยไม่มีการเปลี่ยนแปลง ได้แก่

1. หน้าที่สืบทอดความเชื่อ

ในยุคที่มีการรื้อฟื้นพบว่า ประเพณีผีปู่ย่ายังคงทำหน้าที่ในการสืบทอดความเชื่อต่างๆ ผ่านช่องทางการสื่อสารที่หลากหลายมากยิ่งขึ้น

2. หน้าที่ในการสร้างภราดรภาพ / เอกภาพ / ความสามัคคีเป็นปึกแผ่น

การทำหน้าที่ในการสร้างความเป็นเอกภาพและความสามัคคีเป็นปึกแผ่นในหมู่เครือญาติ ยังคงโดดเด่น ไม่เปลี่ยนแปลง

3. หน้าที่ในการสร้าง / สืบทอดอัตลักษณ์ตัวตน

เมื่อมีการรื้อฟื้น และเปิดพื้นที่สาธารณะใหม่ๆ ผีปู่ย่ามากยิ่งขึ้น ทำให้ชาวตำบลวอแก้ว เกิดความรู้สึกมั่นใจ และภาคภูมิใจในอัตลักษณ์ศักดิ์สิทธิ์ของตัวเอง และมีการปรับเปลี่ยนทัศนคติของคนรุ่นใหม่ในชุมชนที่มองว่าผีปู่ย่าเป็นเรื่องมงายได้มากขึ้น

4. หน้าที่ในการสร้างความอบอุ่น / ความมั่นคงในจิตใจ

บทบาทหน้าที่ในการเป็นที่พึ่งทางจิตใจ และสร้างความอบอุ่น มั่นใจให้กับชาวชุมชนตำบลวอแก้ว ยังเป็นหน้าที่หลักของประเพณีผีปู่ย่าอย่างเข้มข้น

5. หน้าที่ให้ความบันเทิง

ช่วงที่มีการรื้อฟื้น ได้สร้างความตื่นตัวให้กับชุมชนเป็นอย่างมาก มีสมาชิกของแต่ละแก๊งเดินทางไปร่วมงานกันอย่างคึกคักสนุกสนาน นอกจากนั้นได้มีการนำสื่อพื้นบ้านประเภทการแสดง มาชวนทำหน้าที่ในการสื่อสารเกี่ยวกับเรื่องผีปู่ย่า เช่น ค่าวซอ เป็นต้น

6. หน้าที่ปลอบขวัญ / คลายความกังวล

เมื่อเกิดกรณีสมาชิกในครอบครัว หรือในแก๊งค์เจ็บไข้ได้ป่วยโดยไม่รู้สาเหตุ หรือประสบกับเรื่องเลวร้ายในชีวิต ฝึปปู่ยาก็ยังทำหน้าที่ในการปลอบขวัญ และคลายความกังวลแก่คนที่ทุกข์ร้อนได้

7. หน้าที่การอบรมบ่มเพาะ

การที่มีคนมาร่วมงานประเพณีไหว้ฝึปปู่ยามากขึ้น ผู้เฒ่าผู้แก่ที่เป็นแก๊งค์ และกำลังฝึ มีโอกาสที่จะได้อบรมบ่มเพาะลูกหลานของตนได้มากขึ้น

8. หน้าที่เป็นเวที / พื้นที่สาธารณะพบปะแลกเปลี่ยนความคิด ประสบการณ์

หน้าที่ในการเป็นเวที หรือพื้นที่สาธารณะเพื่อพบปะแลกเปลี่ยนความคิด และประสบการณ์ของคนในกลุ่มได้ มีความโดดเด่นมากยิ่งขึ้นอีกครั้งในช่วงที่มีการรื้อฟื้นประเพณีการเลี้ยงฝึปปู่ยาก ที่สะท้อนให้เห็นถึงความสำเร็จของกระบวนการรื้อฟื้นและก่อให้เกิดกระแสความตื่นตัวในประเพณีการเลี้ยงฝึปปู่ยาก จากการที่แต่เดิมมีคนมาร่วมเพียงไม่กี่คน

● **หายไป**

จากการศึกษา พบว่า บทบาทหน้าที่ของประเพณีการเลี้ยงฝึปปู่ยากที่มีมาแต่อดีตนั้น ไม่มีหน้าที่ใดสูญหายไป แต่ทว่า มีบางหน้าที่ที่มีการปรับเปลี่ยนไปบ้าง หรือทำหน้าที่น้อยลงไป หรือที่เรียกว่า หน้าที่ที่คลี่คลายไปเท่านั้น

● **คลี่คลาย**

หน้าที่ของประเพณีการเลี้ยงฝึปปู่ยากที่คลี่คลายออกไป ได้แก่

หน้าที่การจัดระเบียบสังคม

เมื่อบริบทของชุมชนเปลี่ยนแปลงไป มีสถาบัน หรือกลไกแบบใหม่เข้ามาทำหน้าที่แทนประเพณีฝึปปู่ยาก เช่น กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ตำรวจ ชุตรักษาความสงบเรียบร้อยประจำหมู่บ้าน (ชรบ.) และองค์การบริหารส่วนตำบล(อบต.) บทบาทหน้าที่ในการจัดระเบียบสังคมของประเพณีฝึปปู่ยากก็ลดน้อยลงไป

● หน้าที่เพิ่มเติม

1. หน้าที่ในสร้างสวัสดิการภายในกลุ่ม “กองทุนผีปู้ย่า”

1.1 ให้สมาชิกกู้ยืมยามจำเป็น

มีการเก็บเงินเข้ากองทุนผีปู้ย่าคนละ 20 – 50 บาท ต่อปี โดยแต่ละแก๊งจะไม่เท่ากัน มีวัตถุประสงค์เพื่อช่วยเหลือสมาชิก หรือญาติพี่น้องในแก๊งเดียวกันที่เดือดร้อน และมีความจำเป็นจะต้องใช้เงินได้มากู้ยืมได้ โดยมีดอกเบี่ยร้อยละ 2 ต่อปี หรือบางกลุ่มก็ไม่มีดอกเบี่ย แล้วแต่ข้อกำหนดของคณะกรรมการแต่ละแก๊ง เมื่อถึงวันไหว้ผีปู้ย่าก็จะมีการชำระหนี้พร้อมดอกเบี่ย

1.2 นำมาเป็นทุนใช้จ่ายในงานเลี้ยงผีปู้ย่าแทนการเก็บจากสมาชิก

แต่เดิมที่ยังไม่มีกลุ่มออมทรัพย์ หรือกองทุนผีปู้ย่า ในวันเลี้ยงผีปู้ย่าแต่ละแก๊งจะมีการเอาเงินมาฮอมกัน (รวมกัน) แล้วนำไปซื้อข้าวของเครื่องไหว้ เหล้ายาปลาปิ้งมากินด้วยกัน ถ้าเงินเหลือก็เก็บไว้เป็นกองกลาง โดยมีการจัดทำบัญชีรับจ่ายของแต่ละปีว่ามี การใช้จ่ายไปเท่าไร ค่าอะไรบ้าง

1.3 จัดสวัสดิการแก่ผู้ยากไร้และเสริมสร้างกำลังใจให้ญาติพี่น้อง

นอกจากการให้ลูกสมาชิกได้กู้เงินไปใช้ตามความจำเป็นแล้ว แต่ละกลุ่มยังมีการจัดสรรเงินเพื่อนำไปช่วยเหลือผู้สูงอายุที่ขาดคนดูแล ผู้สูงอายุที่ได้รับผลกระทบจากโรคเอดส์ การให้เป็นทุนการศึกษาเด็กที่ด้อยโอกาส มอบเงินเป็นรางวัลให้แก่ลูกหลานที่เรียนดี บางกลุ่มที่สมาชิกเจ็บไข้ได้ป่วยแล้วต้องไปโรงพยาบาลแบบกะทันหัน ก็มีการช่วยเหลือโดยไม่คิดดอกเบี่ย บางกลุ่มมีการไปเยี่ยมผู้สูงอายุที่ได้รับผลกระทบจากโรคเอดส์ และขาดคนดูแลโดยใช้วิธีการทำตานต้อด(ทานทอด)

2. หน้าที่ในการดูแลสุขภาพอนามัยของสมาชิก

เป็นการส่งเสริมให้สมาชิกในกลุ่มผีปู้ย่ามีการทำเกษตรปลอดภัย ให้ลูกหลานได้กินผักที่ปลอดสารเคมี ทำการเกษตรแบบพึ่งตนเองในครอบครัว เป็นการลดค่าใช้จ่ายที่จะต้องนำไปซื้อสารเคมีได้อีกทางหนึ่งด้วย ซึ่งนอกจากนี้ บางกลุ่มยังมีการเลี้ยงกบ เลี้ยงปลาไว้กินเองด้วย

3. หน้าที่ในการสร้างความรู้ที่ร่วมกัน

หลังจากพิธีกรรมเสร็จเรียบร้อยแล้วก็มีการนำเอาสิ่งของดังกล่าวมาใช้ประโยชน์ต่อ เช่น ให้ผู้สูงอายุเอาน้ำขมิ้นส้มป่อยพรมใส่หัวลูกหลาน เอาฝ้ายมัดมือลูกหลานและให้ศีลให้พร มีการอ่านข้อบังคับและหน้าที่ของผีปู่ย่า และมีการนำสิ่งของที่ผ่านการทำพิธีแล้วกลับไปที่บ้าน หรือส่งไปให้คนที่อยู่ต่างจังหวัดด้วย เพราะเชื่อว่าเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ มีผีปู่ย่าช่วยคุ้มครองให้อยู่เย็นเป็นสุข

ช่วงที่ 3 บทบาทหน้าที่ของผีปู่ย่า : ช่วงการขยายผลถึงปัจจุบัน(2547 – 2551)

โครงการ ผีปู่ย่า 2004 เพื่อลูกหลาน (2547 - 2548)

หลังจากที่มีกระบวนการรื้อฟื้นประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่า ในโครงการวิจัยเรื่อง แนวทางการเสริมสร้างและพัฒนาบทบาทของสื่อพื้นบ้านเพื่อการพัฒนาชุมชน โดย อุดุลย์ ดวงดีทวีรัตน์ และคณะ ในช่วงปี 2546 – 2547 ภายใต้โครงการวิจัยชุดการสื่อสารเพื่อชุมชน ซึ่งได้รับการสนับสนุนงบประมาณจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) แล้ว ชุมชนวอแก้วได้มีการต่อยอดขยายผลกิจกรรมจากงานวิจัยดังกล่าว ภายใต้ชื่อ โครงการ “**ผีปู่ย่า 2004 เพื่อลูกหลาน**” ภายใต้โครงการสื่อพื้นบ้านสื่อสารสุข(สพส.) ช่วงปี 2547 – 2548 ซึ่งได้รับการสนับสนุนงบประมาณจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการเสริมสร้างสุขภาพ (สสส.) มีนายสุพรรณ ไชยลังกา เป็นผู้ประสานงานโครงการ เป็นโครงการที่เข้าไปดำเนินงานพัฒนาขยายผลต่อจากเดิม 3 ด้าน ได้แก่

- **ด้านกลุ่มคน** ที่ในอดีตมีแต่คนเฒ่า คนแก่ ให้ขยายออกไปสู่กลุ่มเด็กและเยาวชน
- **ด้านกิจกรรม** ที่ในอดีตมีกิจกรรมเฉพาะวันทำพิธี โครงการได้มีการขยายให้มีกิจกรรมที่ต่อเนื่องเพื่อการสร้างเสริมสุขภาพสมาชิกในกลุ่ม
- **ด้านวิธีการ** โครงการเน้นการใช้วิธีการแบบไม่เป็นทางการโดยผ่านสภาวัฒนธรรม ตำบล องค์การบริหารส่วนตำบล และแกนนำกลุ่มผีปู่ย่า

วัตถุประสงค์ของโครงการ

- 1) เพื่อสืบทอดองค์ความรู้เรื่องประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่าให้คงอยู่ในสังคมท้องถิ่นภาคเหนือ

- 2) เพื่อใช้ประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่าเป็นสื่อสร้างจิตสำนึก และการถ่ายทอดอุดมการณ์เรื่อง การช่วยเหลือเกื้อกูล
- 3) เพื่อใช้ประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่าเป็นสื่อในการสร้างเสริมสุขภาพด้านจิตใจ อารมณ์ และสังคมของเด็ก และเยาวชนในชุมชน

ภาพที่ 6.4 บทบาทหน้าที่ประเพณีผีปู่ย่าจากอดีต ช่วงการรื้อฟื้น และปัจจุบัน(2551)

อดีต	ช่วงรื้อฟื้น(2546-2547) คงเดิม / สืบเนื่อง	ช่วงขยายผลถึงปัจจุบัน(2547-2551) คงเดิม / สืบเนื่อง
(1) สืบทอดความเชื่อ	(1) สืบทอดความเชื่อ	(1) สืบทอดความเชื่อ
(2) สร้างภราดรภาพ/ เอกภาพ / ปึกแผ่น	(2) สร้างภราดรภาพ/เอกภาพ / ปึกแผ่น	(2) สร้างภราดรภาพ/เอกภาพ / ปึกแผ่น
(3) สร้าง/สืบทอดอัตลักษณ์ ตัวตน	(3) สร้าง/สืบทอดอัตลักษณ์ ตัวตน	(3) สร้าง/สืบทอดอัตลักษณ์ตัวตน
(4) สร้างความอบอุ่นทางใจ/ ความมั่นคงทางจิตใจ	(4) สร้างความอบอุ่นทางใจ/ ความมั่นคงทางจิตใจ	(4) สร้างความอบอุ่นทางใจ/ความมั่นคง ทางจิตใจ
(5) ให้ความบันเทิง	(5) ให้ความบันเทิง	(5) ให้ความบันเทิง
(6) จัดระเบียบสังคม	(6) ปลูกขวัญ/ คลายความกังวล	(6) ปลูกขวัญ/คลายความกังวล
(7) ปลูกขวัญ/ คลายความกังวล	(7) เวที / พื้นที่สาธารณะพบปะ แลกเปลี่ยนของคนในกลุ่ม	(7) หน้าทีในการสร้างความรู้สึกร่วม
(8) อบรมบ่มเพาะ		(8) เวที / พื้นที่สาธารณะพบปะ แลกเปลี่ยนความคิด ประสบการณ์
(9) เวที / พื้นที่สาธารณะ พบปะแลกเปลี่ยนของคนใน		(9) เป็นพื้นที่สร้างสวัสดิการภายในกลุ่ม
	คลี่คลาย (1) จัดระเบียบสังคม	(10) เป็นสื่อกลางในการดูแลสุขภาพ อนามัยของสมาชิก
	หน้าที่ใหม่ (1) เป็นพื้นที่สร้างสวัสดิการภายในกลุ่ม (2) เป็นสื่อกลางในการดูแลสุขภาพ อนามัยของสมาชิก (3) การสร้างความรู้สึกร่วม	คลี่คลาย (1) จัดระเบียบสังคม (2) การอบรมบ่มเพาะ
		หน้าที่ใหม่ (1) การเป็นพื้นที่ / ช่องทางในการ สื่อสารการเมือง (2) เป็นพื้นที่ในการเรียนรู้ระหว่างกลุ่ม และระหว่างรุ่น (3) เป็นช่องทาง/ประตูไปสู่สื่อพื้นบ้าน ประเภทอื่น

● **คงเดิม / สืบเนื่อง (ทั้งจากอดีต และช่วงการรื้อฟื้น)**

1. หน้าที่ในการสืบทอดความเชื่อ

กิจกรรมในช่วงการขยายผลเป็นกิจกรรมสืบทอดความเชื่อเกี่ยวกับผีปู่ย่า เช่น เวทีกระตุ้น และปลูกจิตสำนึกแก่นนำผีปู่ย่าจากกลุ่มเก่า 5 กลุ่ม และกลุ่มใหม่อีก 10 กลุ่มๆ ละ 1 ครั้ง เพื่อให้เกิดความรู้ ความเข้าใจเรื่องผีปู่ย่า มีการร่วมกันวิเคราะห์ปัญหาของสมาชิกรวมทั้งปัญหาของเด็กและเยาวชน

2. หน้าที่ในการสร้างภราดรภาพ / เอกภาพ / ความสามัคคีเป็นปึกแผ่น

กิจกรรมช่วงการขยายผลในโครงการผีปู่ย่า 2004 เพื่อลูกหลาน เป็นการสร้างความสามัคคีและความเป็นปึกแผ่นให้ทุกคนในในกลุ่มผีปู่ย่าเดียวกัน และระหว่างกลุ่มผีปู่ย่า เช่น มีเวทีเสริมสร้างและพัฒนาเครือข่ายแกนนำกลุ่มผีปู่ย่าทั้ง 15 กลุ่ม เพื่อแลกเปลี่ยนประสบการณ์ การสร้างเครือข่ายและการหนุนเสริมกันและกัน โดยมีแกนหลักคือ สภาวัฒนธรรมตำบลและแก่นนำเก่าผีปู่ย่า

3. หน้าที่ในการสร้าง / สืบทอดอัตลักษณ์ / ตัวตน

ผีปู่ย่าได้ทำหน้าที่ในการสร้างความภาคภูมิใจในอัตลักษณ์ ตัวตนของชาวอแคว เป็นอย่างยิ่ง โดยเฉพาะในช่วงหลังจากที่มีการรื้อฟื้น ชาวบ้านมีความภาคภูมิใจและมั่นใจในประเพณีวัฒนธรรมของตนเองมากขึ้น

4. หน้าที่ให้ความบันเทิง

ในการดำเนินกิจกรรมของโครงการผีปู่ย่า 2004 ได้มีการจัดกิจกรรมตามความต้องการของกลุ่มเป้าหมาย ได้แก่ การอบรมการเล่นละครหุ่น ละครเวที และการถ่ายภาพวิดีโอเพื่อติดต่อเป็นวีซีดี โดยทั้งหมดมีเนื้อหาเกี่ยวกับเรื่องผีปู่ย่า กิจกรรมเรียนรู้และฝึกฝนการเล่นดนตรีพื้นบ้านกับศิลปินพื้นบ้าน เช่น สะล้อ ซอ ซึง โดยนำเอาเนื้อหาเกี่ยวประเพณีผีปู่ย่า รวมทั้งเนื้อหาเกี่ยวกับงานบุญประเพณีของชุมชน ออกไปแสดงตามหมู่บ้านต่างๆ ร่วมกับละครหุ่น ซึ่งเป็นการให้การศึกษาเกี่ยวกับเรื่องผีปู่ย่าในรูปแบบสาระบันเทิง (Edutainment)

5. หน้าที่ในการสร้างความอบอุ่น / ความมั่นคงในจิตใจ

เรื่องกำลังใจ หรือการเป็นที่พึ่งทางจิตใจของลูกหลานเป็นบทบาทสำคัญของผีปู่ย่าที่ยังคงมีสืบเนื่องมา ไม่ว่าจะเดินทางไปไกล ไปทำงานที่อื่น หรือทำงานต่างประเทศ ลูกหลานจะสอปลี่ยนชั้น เลื่อนตำแหน่ง ลูกหลานเจ็บไข้ได้ป่วย หรือประสบพบเจอเรื่องเลวร้ายในชีวิตมา ก็มักจะมีการเชื่อมโยงมาถึงผีปู่ย่า พร้อมกับบนบานศาลกล่าวต่อสิ่งที่ตนปรารถนา

6. หน้าที่ปลอบขวัญ / คลายความกังวล

ผีปู่ย่าได้ทำหน้าที่ปลอบขวัญ และคลายความกังวลให้แก่ลูกหลาน เช่น มีหลายกรณีที่ลูกเล่าลูกแบ่งซึ่งอยู่ในวัยทำงาน และมีครอบครัวแล้วต้องประสบพบเจอเรื่องเลวร้ายในชีวิต หรือเคราะห์กรรมต่างๆ จนทำให้เจ็บไข้ไม่สบาย และเกิดความกังวลใจ เมื่อมีการถามไถ่ หรือดูเมื่อ (หมอเมืองที่ทำหน้าที่ดูโชคชะตา ราศี และสะเดาะเคราะห์) แล้วพบว่าตนกำลังประสบเคราะห์กรรม จะต้องไปทำพิธีไหว้ผีปู่ย่าเพื่อขอให้หายจากเคราะห์ หรือโรคภัยนั้น

7. หน้าที่การแสดงความรู้สึกร่วมกัน

หน้าที่การแสดงความรู้สึกร่วมกันในช่วงที่มีการขยายผล เช่น เวทีกระตุ้น และปลูกจิตสำนึกเกี่ยวกับคุณค่าของผีปู่ย่ากับกลุ่มแกนนำกลุ่มผีปู่ย่า เพื่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจเรื่องผีปู่ย่า เห็นความสำคัญของการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน รวมทั้งการหาแนวทางช่วยเหลือดูแลลูกหลาน มีการวิเคราะห์ปัญหาของสมาชิกพร้อมกับหาแนวทางแก้ไขร่วมกัน เช่น การให้แกนนำกลุ่มผีปู่ย่ามีบทบาทมากขึ้น มีการไปชักชวนสมาชิกมาร่วมกิจกรรม มีการคิดกิจกรรมเพื่อให้ลูกหลานมาร่วมกิจกรรม ให้ผู้สูงอายุมีบทบาทในการอบรมลูกหลาน ให้กลุ่มองค์กรในชุมชน เช่น อบต. สภาวัฒนธรรมตำบล และโรงเรียนมีบทบาทในการสนับสนุนงานกลุ่มต่างๆ และประเพณี ของชุมชนให้มากขึ้น และแกนนำร่วมกันวางแผนชักชวนลูกหลานมาทำกิจกรรมร่วมกัน ซึ่งเรียกได้ว่า ผีปู่ย่าได้ทำหน้าที่ในการสร้างความรู้สึกร่วมแก่คนในชุมชนได้เป็นอย่างดี

8. เป็นเวที / พื้นที่สาธารณะในการพบปะแลกเปลี่ยนความคิดเห็น ประสพการณ์

มีการเปิดเวที / พื้นที่เพื่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนประสพการณ์เกี่ยวกับประเพณีผีปู่ย่า ค่อนข้างมาก ทั้งแบบในกลุ่ม/เก้าอี้เดียวกัน และระหว่างกลุ่มผี ทั้งแบบกลุ่มเป้าหมายที่เป็นคนรุ่น เดียวกัน และคนต่างวัยมาร่วมกันคิดวิเคราะห์สถานการณ์ปัญหา และแนวทางในการแก้ไขปัญหา ร่วมกัน ซึ่งเรียกได้ว่า เป็นเวทีให้คนทุกเพศ ทุกวัยได้มาแลกเปลี่ยนความคิดเห็น และประสพการณ์ซึ่ง กันและกัน

9. เป็นพื้นที่สร้างสรรค์กิจกรรมภายในกลุ่ม “กองทุนผีปู่ย่า”

9.1) ให้สมาชิกกู้ยืมยามจำเป็น

9.2) นำมาเป็นทุนใช้จ่ายในงานเลี้ยงผีปู่ย่าแทนการเก็บจากสมาชิก

10. เป็นสื่อกลางในการดูแลสุขภาพพจนานัมยของสมาชิก

ช่วงการขยายผลมีการจัดกิจกรรมเชิงปฏิบัติการเกี่ยวกับการปลูกผักปลอดสารพิษอย่าง เป็นรูปธรรมมากขึ้น โดยมีการจัดกิจกรรมการสร้างเสริมและพัฒนาแกนนำเด็กและเยาวชนตาม ความต้องการของกลุ่ม 3 ครั้ง เกี่ยวกับเรื่องการปลูกผักปลอดสารพิษเพื่อการพึ่งตนเอง โดยเป็น การให้ความรู้ ความเข้าใจ และการฝึกปฏิบัติเรื่องผลกระทบที่เกิดจากการใช้สารเคมีกับพืชผัก และทางเลือกคือ การปลูกพืชผักปลอดสารพิษ เป็นกระบวนการสร้างความภาคภูมิใจและเสริม ศักดิ์ศรีให้กับประชาชนชาวบ้านที่มีความรู้ แต่ไม่มีพื้นที่/เวทีในการถ่ายทอด เป็นพื้นที่สร้าง ความสัมพันธ์อันดีระหว่างประชาชนชาวบ้านกับเด็ก และเยาวชนในการส่งเสริมให้เกิดการปลูกผัก ปลอดสารพิษ

● หายไป

จากการศึกษา พบว่า บทบาทหน้าที่ของประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่าที่มีมาแต่อดีตนั้น ไม่มี หน้าที่ใดสูญหายไป แต่ทว่า มีบางหน้าที่ที่มีการปรับเปลี่ยนไปบ้าง หรือทำหน้าที่น้อยลงไป หรือที่ เรียกว่า หน้าที่ที่คลี่คลายไปเท่านั้น

● คลีคลาย

1. หน้าที่ในการจัดระเบียบสังคม

บทบาทหน้าที่ของผีปู่ยาในการจัดระเบียบสังคม หรือเป็นคอกล้อมคนให้ตั้งมั่นอยู่ในความดี ไม่ให้ทำผิด หรือประพฤติปฏิบัติไม่เหมาะสมอันเป็นการผิดผีนั้น จะจำกัดวงอยู่เฉพาะในกลุ่มวัยกลางคน หรือคนวัยทำงานที่มีครอบครัว และมีความเชื่อในผีปู่ยาอยู่เท่านั้น

2. หน้าที่การอบรมบ่มเพาะ

บทบาทหน้าที่การอบรมบ่มเพาะให้ลูกหลานเป็นคนดี เป็นคุณค่าอันสำคัญของประเพณีผีปู่ยาที่ในช่วงการขยายผลในโครงการผีปู่ยา 2004 เพื่อลูกหลานเองก็มีการจัดกิจกรรมเพื่อส่งเสริมให้ผู้อาวุโส แกนนำเก่าผี และกลุ่มเด็ก และเยาวชนได้มีการทำกิจกรรมร่วมกันอย่างต่อเนื่องเพื่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และเป็นเวทีที่ผู้อาวุโสได้มีโอกาสในการอบรมบ่มเพาะลูกหลานของตน แต่ทว่า ปัจจุบัน(2551) พบว่า การอบรมสั่งสอนลูกหลานในพิธีไหว้ผีปู่ยาลดน้อยลงไป อีกทั้ง พ่อแม่เองก็ไม่มีเวลาในการสั่งสอน หรือถ่ายทอดความสำคัญของผีปู่ยาให้ลูกหลานได้รับรู้มากนัก จึงทำให้เยาวชนรุ่นใหม่ ไม่ค่อยให้ความสำคัญต่อเรื่องนี้

● หน้าที่ใหม่

1. การเป็นพื้นที่ / ช่องทางในการสื่อสารการเมือง

การทำงานเชิงวัฒนธรรม หรือการเข้ามาในขอบเขตพื้นที่เชิงวัฒนธรรมนั้น เป็นการเข้ามาในพื้นที่แห่งความเป็นพี่เป็นน้อง เป็นพวกพ้องเดียวกันทำให้ผู้ที่เข้ามาในพื้นที่แห่งนี้ได้รับการยอมรับ “ได้หัวใจเธอ(ชาวบ้าน)ไปครอง” หากมีนักการเมือง หรือบุคคลที่ต้องการพื้นที่ / ช่องทางในการสื่อสาร เพื่อหวังคะแนนเสียง หรือผลประโยชน์ในเชิงสร้างสรรค์จากชาวบ้าน ประเพณีผีปู่ยาก็ยังเป็นพื้นที่ที่เปิดรับให้กับทุกคนที่จะเข้าไปปรากฏตัว ไม่ว่าจะด้วยวัตถุประสงค์ใด

2. หน้าที่เป็นพื้นที่ในการเรียนรู้ระหว่างกลุ่ม และระหว่างรุ่น

มีการเน้นเรื่องการทำงานแบบไขว้รุ่น ไขว้ความรู้ และไขว้กลุ่มค่อนข้างมาก ซึ่งจะเห็นได้จากการจัดเวที หรือกิจกรรมจำนวนมากเป็นการจัดโดยมีกลุ่มเป้าหมายทั้งเด็ก เยาวชน แกนนำ

เก้าอี้ ที่มาจากต่างเก้า เพื่อมาร่วมแลกเปลี่ยนประสบการณ์ และวิเคราะห์สถานการณ์ปัญหา พร้อมกับหาแนวทางในการแก้ไขร่วมกัน

3. หน้าที่ในการเป็นช่องทาง/ประตูไปสู่สื่อพื้นบ้านประเภทอื่น

การดำเนินงานของโครงการเน้นไปที่การจัดกิจกรรมตามความต้องการของกลุ่มเป้าหมายเป็นหลัก และอีกหนึ่งกิจกรรมที่มีการจัดให้แก่กลุ่มเด็กและเยาวชน คือ ด้านดนตรีพื้นบ้าน เพื่อให้รู้จักคุณค่า และหน้าที่ของสื่อพื้นบ้าน และเป็นผู้ชมที่เข้าใจดนตรีพื้นบ้าน เช่น สะล้อ ซอ ซึง เป็นต้น มีการนำแนวทางการรื้อฟื้นสื่อพื้นบ้าน “ประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่า” และการขยายผลกิจกรรมจากโครงการผีปู่ย่า 2004 เพื่อหลาน ไปใช้ในการดำเนินโครงการ “สืบภูมิปัญญา สืบชะตา สิ่งแวดล้อม” ช่วงปี 2548 – 2549 ซึ่งเรียกได้ว่าเป็นการทำหน้าที่ใหม่ของประเพณีผีปู่ย่าในการเป็นช่องทาง หรือประตูไปสู่การทำงานกับสื่อพื้นบ้านประเภทอื่น

ปัจจัยที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของประเพณีผีปู่ย่า

ปัจจัยต่างๆ ที่เกิดขึ้นและเข้ามาในตำบลอวกแก้วนั้น เป็นกระบวนการพัฒนาที่ค่อยเป็นค่อยไป เช่นเดียวกับที่เกิดขึ้นในชุมชนชนบทไทยทั่วประเทศ ไม่ว่าจะเป็นการพัฒนาด้านถนนหนทาง ไฟฟ้า ประปา สาธารณูปโภคต่างๆ รวมถึงด้านสาธารณสุข การศึกษา อาชีพ และด้านการปกครอง ซึ่งมีทั้งด้านที่เป็นบวก และด้านที่เป็นลบต่อประเพณีผีปู่ย่า จากผลการศึกษาของอดุลย์ และคณะ ประกอบกับผลการศึกษาของผู้เขียนในพื้นที่ ปัจจัยสำคัญที่ส่งผลกระทบต่อเปลี่ยนแปลงประเพณีผีปู่ย่ามี 3 ปัจจัย ดังนี้

1. ด้านการศึกษา และโรงเรียน

การศึกษาสมัยใหม่ทำให้ที่เน้นทางด้านวิทยาศาสตร์ ทำให้เด็กมองว่าผีปู่ย่าเป็นเรื่องงมงาย และวันทำพิธีเลี้ยงผีปู่ย่ามักจะตรงกับวันเปิดเรียน ทำให้นักเรียนไม่สามารถไปเข้าร่วมประเพณีกับญาติพี่น้องของตนได้ ถ้าโรงเรียนไม่มีการหยุดเรียน

2. ด้านอาชีพ

ความเปลี่ยนแปลงด้านการประกอบอาชีพของชาววอแก้วที่เกิดขึ้น จึงเป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งผลทำให้ประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่าในแต่ละปีซบเซาลงไปเรื่อยๆ มีเพียงคนเฒ่าคนแก่มาร่วมทำพิธี ลูกหลานที่เคยมีมาร่วมอย่างคึกคักหนีหายไปอยู่ในเมือง บ้างก็กลับมาร่วมงานได้เป็นบางปี บ้างก็โทรศัพท์กลับมาฝากให้ญาติพี่น้องทำบุญให้แทน

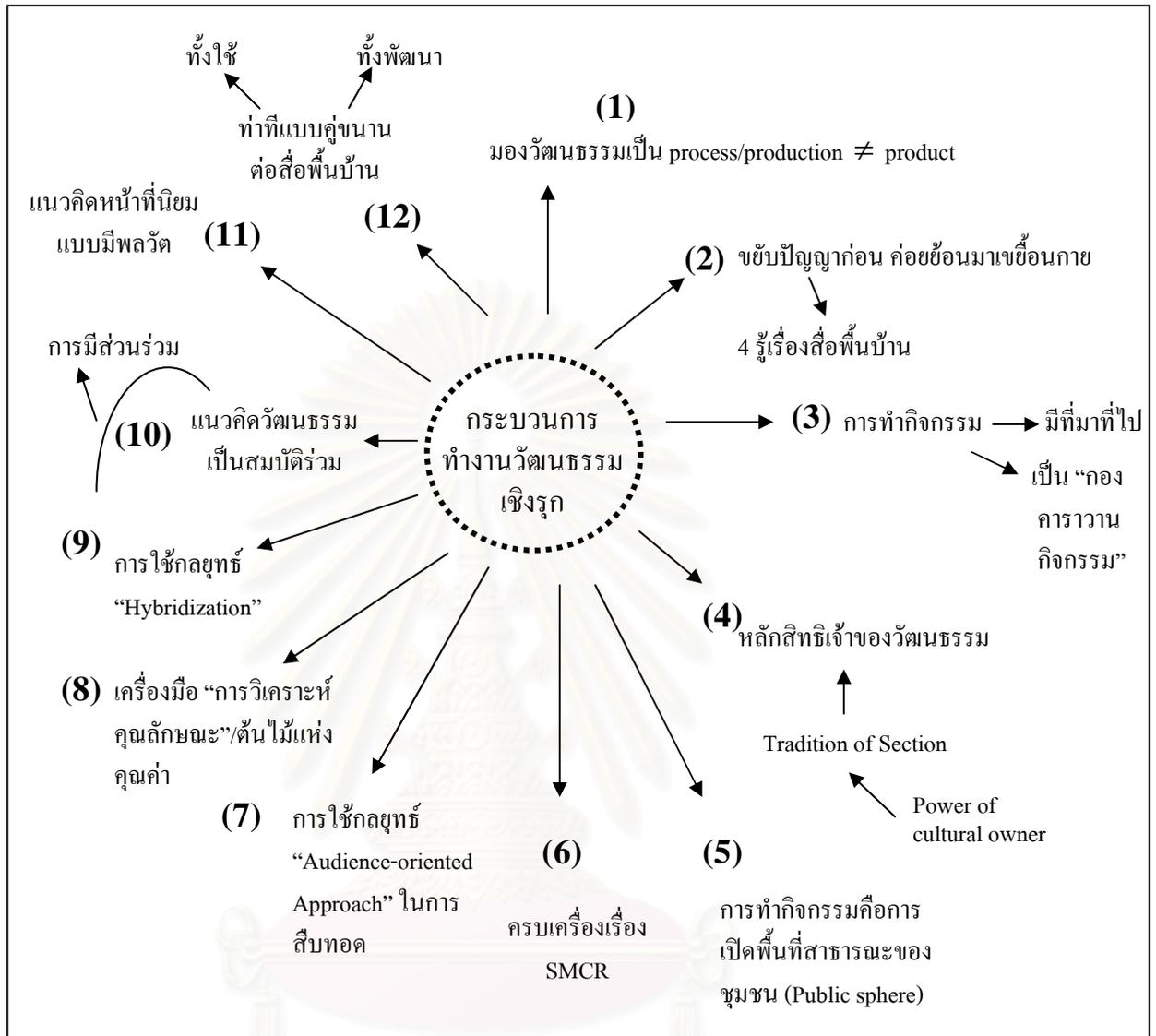
3. ด้านความเจริญก้าวหน้าทางคมนาคม และการติดต่อสื่อสาร

เมื่อการคมนาคมระหว่างหมู่บ้านกับเมืองสะดวกและรวดเร็วมากยิ่งขึ้น ผลกระทบที่เกิดขึ้นโดยตรงต่อประเพณีไหว้ผีปู่ย่า ได้แก่ ผู้คนจากตำบลวอแก้วออกไปหางานทำที่อื่นมากขึ้น ทั้งแบบที่ไปเข้าเียนกลับ และแบบไปอยู่เป็นเดือนเป็นปี บางปีก็สามารถลางานมาได้ บางปีก็ไม่สามารถมาร่วมงานได้ รวมทั้งเด็กๆ เยาวชนในหมู่บ้านก็ออกไปเรียนหนังสือในเมืองมากขึ้นตั้งแต่ระดับมัธยมศึกษา จนถึงระดับมหาวิทยาลัย ทำให้ไม่ได้เข้ามาร่วมประเพณีไหว้ผีปู่ย่าร่วมกับญาติพี่น้อง แต่เป็นการทำบุญฝากผ่านญาติ หรือเยาวชนบางคนก็ไม่เคยได้เข้าร่วมเลย เพราะออกไปเรียนหนังสือที่อื่นตั้งแต่ยังเล็ก จนกระทั่งเติบโตมาจึงได้กลับเข้ามาร่วมงาน ภาพที่ออกมาจึงมีผู้เฒ่าผู้แก่มาร่วมกันทำพิธีเท่านั้น

ปัญหานำการวิจัยข้อที่ 2 : กระบวนการสื่อสารของชุมชนในการสืบทอดประเพณีผีปู่ย่า ช่วงร้อยปี(2546-2547) และช่วงการขยายผลถึงปัจจุบัน(2547 - 2551)

เนื่องจาก “ประเพณีผีปู่ย่า” จัดเป็นสื่อพื้นบ้าน หรือ “การสื่อสารพื้นบ้าน” เป็นส่วนเสี้ยวหนึ่งของ “วัฒนธรรมชุมชน” ดังนั้น เมื่อนำกรอบการทำงานวัฒนธรรมเชิงรุกมาใช้ในการวิเคราะห์กระบวนการสื่อสารของชุมชนในการสืบทอดประเพณีผีปู่ย่า สรุปได้ดังนี้

ภาพที่ 6.5 แสดง 12 คุณลักษณะของกระบวนการทำงานวัฒนธรรมเชิงรุก

1. มอง "สื่อพื้นบ้าน/วัฒนธรรม" ให้เป็น "กระบวนการ"

ทั้งการทำงานวิจัยเพื่อรื้อฟื้นประเพณีผีป่อง และช่วงกิจกรรมการพัฒนาเพื่อขยายผลในโครงการผีป่อง 2004 เพื่อลูกหลาน เป็นการมองประเพณีผีป่องของชุมชนตำบลวอแก้วให้ก้าวเลยจากการมองเป็น "ผลผลิต" (Product) คือ การมองให้เป็น "กระบวนการผลิตทางวัฒนธรรม"

2. ขยับปัญหาก่อน ค่อยย้อนมาเขี่ยอนกาย

- ช่วงการรื้อฟื้น

- การขยับปัญญาในระดับนักวิจัย – ขั้นตอนการเตรียมนักวิจัย
- การขยับปัญญาในระดับชุมชน - ขั้นตอนการเก็บรวบรวมข้อมูล
 - การจัดเวทีระดับหมู่บ้าน
 - การจัดเวทีกลุ่มย่อย
 - การจัดเวทีระดับตำบล

- ช่วงการขยายผล

กิจกรรมแรกของโครงการผีปู่ย่า 2004 เพื่อลูกหลาน คือ เวทีการวางแผนงานร่วมกันของคณะกรรมการสภาวัฒนธรรมตำบล คณะกรรมการ อบต. และแกนนำกลุ่มผีปู่ย่าทั้งตำบล จำนวน 72 คน เพื่อชี้แจงเกี่ยวกับโครงการ และรายละเอียดต่างๆ แก่ผู้เข้าร่วม เพื่อให้เกิดความเข้าใจร่วมกันว่าเป็นโครงการต่อเนื่องจากงานวิจัยเรื่องผีปู่ย่า และผู้เข้าร่วมเห็นความสำคัญของการดำเนินกิจกรรมที่ต่อเนื่อง ทำให้ได้กลุ่มผีปู่ย่า จำนวน 15 กลุ่มที่จะเข้าร่วมกิจกรรม

3. การค้นคิดกิจกรรมอย่างมีที่มาที่ไป “กองคาราวานกิจกรรม”

- ช่วงการรื้อฟื้น

มีเวทีระดับตำบลเพื่อวิเคราะห์หาแนวทางการพัฒนาและสืบทอดประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่าขึ้นอย่างเป็นขบวน หรือ “คาราวานกิจกรรม” ทั้งในระดับโรงเรียน ระดับชุมชน และระดับกลุ่ม/เก้าอี้ ได้แก่ การจัดทำหลักสูตรท้องถิ่นเรื่องประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่าในโรงเรียน การผลิตสื่อประชาสัมพันธ์ ทั้งสื่อละคร สื่อสิ่งพิมพ์ สื่อวิทยุ และสื่อโทรทัศน์ เป็นต้น นอกจากนี้ ยังรวมไปถึงการจัดตั้งกองทุนผีปู่ย่าด้วย

- ช่วงการขยายผล

ช่วงที่มีการดำเนินโครงการผีปู่ย่า 2004 เพื่อลูกหลาน เป็นช่วงของการจัดคาราวานกิจกรรมเพื่อผีปู่ย่าขนานแท้ เน้นหลักการทำงานแบบมีส่วนร่วม และยึดกลุ่มเป้าหมายเป็นตัวตั้ง ดังนั้น การคิดค้นกิจกรรมจึงมีความหลากหลาย เป็น “คาราวานกิจกรรม” ตามความหลากหลายของกลุ่มเป้าหมายด้วย

4 หลักสิทธิของเจ้าของวัฒนธรรม

- ช่วงการรื้อฟื้น

ก่อนที่จะมีการคัดเลือกประเพณีผีปู่ย่าในการรื้อฟื้นเพื่อสืบทอด ได้มีกระบวนการหลายขั้นตอนในการเก็บรวบรวมข้อมูล เพื่อนำเสนอแก่ชุมชน เพื่อชี้ให้ชุมชนเห็นสถานภาพของสื่อพื้นบ้านว่าแต่ละชนิดอยู่ในสถานะใด และควรที่จะเลือก หรือไม่เลือกสื่อชนิดใดมาใช้เป็นเครื่องมือหรือกลไกในการไขปัญหาของชุมชน เป็นต้น เรียกได้ว่าเป็นการเคารพใน “สิทธิของเจ้าของวัฒนธรรม”

- ช่วงการขยายผล

เน้นการสร้างกระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน ใช้หลักการให้กลุ่มเป้าหมายมีส่วนร่วมในทุกขั้นตอน ตั้งแต่การคิด การตัดสินใจ การวางแผน การลงมือปฏิบัติ การติดตามประเมินผล และการร่วมรับผลประโยชน์ ซึ่งเป็นการสะท้อนถึงกระบวนการทำงานแบบ “การเคารพสิทธิของเจ้าของวัฒนธรรม”

5. การทำกิจกรรมคือการเปิดพื้นที่สาธารณะแห่งใหม่ๆ ให้แก่ชุมชน

- ช่วงการรื้อฟื้น

จากการดำเนินงานโครงการนี้ กระบวนการจึงเน้นที่การจัดเวทีสาธารณะแบบไม่เป็นทางการ ซึ่งเป็นการสร้างพื้นที่สาธารณะแบบใหม่ให้กับสมาชิกในชุมชนและสมาชิกในกลุ่มผีปู่ย่าเดียวกัน เช่นจากกลุ่มขนาดเล็ก 2 – 3 คนสู่กลุ่มย่อย 5 – 10 คน โดยจัดตามบ้านหรือศาลาวัด และมาถึงเวทีของกลุ่มผีปู่ย่าใช้พื้นที่บ้านเก่าผีเป็นหลัก มีกลุ่มเป้าหมายทุกรุ่น ทุกเพศ ทุกวัย และทุกชนชั้นเป็นพื้นที่สาธารณะสำหรับญาติพี่น้องที่อยู่ในกลุ่มผีเดียวกัน

- ช่วงการขยายผล

เป็นการเปิดพื้นที่สาธารณะใหม่เกี่ยวกับเรื่องผีปู่ย่าให้กับชุมชน โดยการขยายกลุ่มคน การขยายกิจกรรม การขยายวิธีการ และมีการใช้เปิดเวทีระดับต่างๆ เพื่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันของ แกนนำผีปู่ย่า แกนนำเยาวชน คณะกรรมการสภาวัฒนธรรมตำบล และ อบต.

6. หลักการเรื่อง "ครบเครื่องเรื่อง S-M-C-R" ในงานวัฒนธรรม

แบ่งเป็น 3 ช่วง ดังนี้

ช่วงที่ 1 กระบวนการสื่อสารของชุมชนเกี่ยวกับประเพณีผีปู้ย่าในอดีต

ช่วงที่ 2 กระบวนการสื่อสารของชุมชนในช่วงที่มีการรื้อฟื้น(2546 - 2547)

ช่วงที่ 3 กระบวนการสื่อสารของชุมชนในช่วงขยายผลปัจจุบัน (2547 - 2551)

ช่วงที่ 1 กระบวนการสื่อสารของชุมชนเกี่ยวกับประเพณีผีปู้ย่าในอดีต

ตารางที่ 6.1 สรุปองค์ประกอบด้านการสื่อสารของผีปู้ย่าในอดีต

ผู้ส่งสาร (Sender)	สาร (Message)	ช่องทาง / สื่อ (Channel)	ผู้รับสาร (Receiver)
แก๊ผี	คุณค่าความสำคัญของผีปู้ย่า / กฎข้อห้ามต่างๆ และการผีดผี / การจัดเตรียมงานวันไหว้ผี / การทักท้วงว่าถูกผีปู้ย่าลงโทษ	วัน ไหว้ ผี ปู้ ย่า ตา ม ประเพณี / วาระโอกาสต่างๆ ที่ลูกหลานมาเยี่ยมเยียน / เมื่อลูกเล่าลูกแบ่งมาทำพิธีไหว้ - เลี้ยงผีปู้ย่าในโอกาสพิเศษ	เครือญาติ ลูกหลาน ลูกเล่า ลูกแบ่ง ในแก๊ผีเดียวกัน
กำลังผี / ปรานญชาวบ้าน / หมอเมื่อ / คนทรงเจ้าเข้าผี (ม้าขี่)	คุณค่าความสำคัญของผีปู้ย่า / กฎข้อห้ามต่างๆ และการผีดผี/ การจัดเตรียมงานวันไหว้ผี / การทักท้วงว่าถูกผีปู้ย่าลงโทษ	วัน ไหว้ ผี ปู้ ย่า ตา ม ประเพณี และโอกาสอื่นที่ได้พบปะกับลูกหลาน / ในวันที่มีคนมาให้ช่วยหรือถามถึงเคราะห์ - ความเจ็บป่วยของตนหรือคนในครอบครัวที่กำลังประสบ	เครือญาติ ลูกหลาน ในแก๊ผีเดียวกัน / ลูกเล่าลูกแบ่ง หรือชาวบ้านทั่วไป
ลูกเล่าลูกแบ่งที่เป็นพ่อบ้าน แม่บ้าน	ข้อห้าม และการผีดผีบางข้อ เช่น เกี่ยวกับเรื่องเพศ ชู้สาว เป็นต้น / การจัดงานวันไหว้ผีปู้ย่า หรือการบอกให้ไปไหว้ผีปู้ย่าเพื่อบอกกล่าวก่อนแต่งงาน หรือขึ้นบ้านใหม่	ในครอบครัวผ่านการเล่าเรื่องกรณีการผีดผีของบุคคลต่างๆ / วงสนทนาแบบไม่เป็นทางการ หรือการซุบซิบนินทากับเพื่อนบ้านในขณะที่ไปวัด ไปร่วมงานบุญ ไปร้านค้า เป็นต้น	สมาชิกในครอบครัว / สมาชิกในแก๊ผีเดียวกัน และเพื่อนบ้านที่อยู่คนละแก๊ผี

กระบวนการสื่อสารเกี่ยวกับคุณค่า และความสำคัญของผีปู้ย่าในอดีต พบว่า ผู้ที่ทำหน้าที่ส่งสาร(S) ที่สำคัญ ได้แก่ แก้วฝี และกำลั้งฝี นอกจากนั้นยังมีหมอมือ (มือ) หรือร่างทรง ซึ่งมีอิทธิพลทางด้านจิตใจต่อชาวบ้านมาก

ช่วงที่ 2 กระบวนการสื่อสารของชุมชนในช่วงที่มีการรื้อฟื้น(2546 - 2547)

ในช่วงที่มีการรื้อฟื้นประเพณีผีปู้ย่า ภายใต้โครงการวิจัยเรื่อง “แนวทางการเสริมสร้างและพัฒนาศักยภาพของสื่อพื้นบ้านเพื่อการพัฒนาชุมชน” โดย อุดลย์ ดวงดีทวีรัตน์ และคณะ(2546 - 2547) เป็นช่วงที่มีการจุดกระแสเกี่ยวกับประเพณีผีปู้ย่าโดยใช้ช่องทางการสื่อสารทั้งภายในและภายนอกชุมชนอย่างหลากหลาย ทำให้บรรยากาศของผีปู้ย่าที่เคยซบเซากลับมาสู่บรรยากาศแห่งความคึกคัก จากคนที่ไม่เคยสนใจ หรือไม่เคยรู้เรื่องผีปู้ย่าก็หันมาให้ความสนใจมากขึ้น ผู้ที่สนใจและหลงลืม หรือละเลยไปก็กลับมาให้ความสำคัญต่อประเพณีนี้มากยิ่งขึ้น ทำให้ชาวชุมชนตำบลวอแก้วโดยเฉพาะคนเฒ่าคนแก่ที่เคารพ ศรัทธาในผีปู้ย่าเกิดความมั่นใจ และภาคภูมิใจในประเพณี วัฒนธรรมอันดีงามของตนที่ปฏิบัติสืบทอดกันมาอย่างยาวนาน

ตารางที่ 6.2 สรุปองค์ประกอบด้านการสื่อสารของผีปู้ย่าในช่วงที่มีการรื้อฟื้น(2546 - 2547)

ผู้ส่งสาร (Sender)	สาร (Message)	ช่องทาง / สื่อ (Channel)	ผู้รับสาร (Receiver)
ระดับชุมชน (หมู่บ้าน และตำบล) <ul style="list-style-type: none"> นักวิจัย สภาวัฒนธรรมตำบล และองค์การบริหารส่วนตำบล 	ความเป็นมาของโครงการ / ความสำคัญของสื่อพื้นบ้าน / ประเพณีผีปู้ย่า / รูปแบบ คุณค่าและบทบาทหน้าที่ผีปู้ย่า / ปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่อการเปลี่ยนแปลง	เว็บไซต์หมู่บ้าน เว็บไซต์ตำบล เว็บไซต์กลุ่มย่อย สื่อสมัยใหม่ ได้แก่ วิทยุ อสมท.ลำปาง โทรทัศน์ (รายการเวทีชาวบ้านช่อง 11) หนังสือพิมพ์ หอกระจายข่าว แต่ละหมู่บ้าน	- คณะกรรมการสภาวัฒนธรรมตำบล /นายก และสมาชิก อบต. / ประชาชนชาวบ้าน / แก้วฝี กำลั้งฝี / นักวิจัย - ชาวชุมชนตำบลวอแก้ว และคนภายนอกทั่วไป
<ul style="list-style-type: none"> กลุ่มเยาวชน 	รูปแบบ คุณค่า และบทบาทหน้าที่ของผีปู้ย่า	ละครหุ่น ละครเวที การตัดต่อวีดีโอ และการแสดงมายากล	- ชาวชุมชนตำบลวอแก้ว และคนภายนอกทั่วไป
<ul style="list-style-type: none"> ช่างซ่อม 	รูปแบบ คุณค่า และ	การแสดงของศิลปินตาม	- ชาวชุมชนตำบลวอแก้ว

ตารางที่ 6.2 สรุปองค์ประกอบด้านการสื่อสารของผีปู้ย่าในช่วงที่มีการรื้อฟื้น(2546 - 2547) (ต่อ)

ผู้ส่งสาร (Sender)	สาร (Message)	ช่องทาง / สื่อ (Channel)	ผู้รับสาร (Receiver)
	บทบาทหน้าที่ของผีปู้ย่า	งานบุญและกิจกรรม ต่างๆ ซึ่ตีค่าขอ เปิด ผ่านหอกระจายข่าว หมู่บ้าน และในเวทีต่างๆ ทั้งใน/นอกชุมชน	และคนภายนอกทั่วไป
ระดับเก่า / กลุ่มผี <ul style="list-style-type: none"> • เก่าผี • กำลังผี 	คุณค่าและบทบาทหน้าที่ ของผีปู้ย่า การช่วยเหลือ เกื้อกูลกัน การให้ญาติพี่น้อง มีความสามัคคี ปรองดอง การให้ ลูกผู้หญิงรักนวลสงวนตัว และการห้ามกระทำผิด เชิงชู้สาว เป็นต้น	เวทีสาธารณะแบบไม่เป็น ทางการที่บ้านเก่าผี และ ในวันงานเลี้ยงผีปู้ย่า วันแรม 13 ค่ำเดือน 5 หรือ/และ 13 ค่ำเดือน 9	- ลูกเล่าลูกแบ่ง / สมาชิก ในเก่าผีเดียวกัน - นักวิจัย - ครู และนักเรียนที่เข้าไป ศึกษาเรียนรู้
ระดับโรงเรียน <ul style="list-style-type: none"> • ครู • นักเรียน 	คุณค่า บทบาทหน้าที่ของ ผีปู้ย่า รูปแบบและ องค์ประกอบต่างๆ ใน การจัดงานเลี้ยงผีปู้ย่า	กิจกรรมในห้องเรียน กิจกรรมการเรียนการ สอนแบบบูรณาการ ผ่านวิชา ต่างๆ เช่น ศิลปะ ภาษาไทย ภาษาอังกฤษ คณิตศาสตร์ เป็นต้น	นักเรียน และครู มีการ แลกเปลี่ยนความรู้กัน / สลับบทบาทผู้ส่ง - ผู้รับ สาร
ระดับครอบครัว <ul style="list-style-type: none"> • พ่อ แม่ ปู้ย่าตายาย • ลูก หลาน 	ปรากฏการณ์การรื้อฟื้น ประเพณีผีปู้ย่าที่เกิดขึ้นใน ชุมชนที่แต่ละคนได้เข้าร่วม / พบเห็น / ได้ยินได้ฟังมา จากที่ต่างๆ คุณค่าและ บทบาทหน้าที่ของผีปู้ย่า การช่วยเหลือเกื้อกูลกัน การให้ญาติพี่น้องมีความ สามัคคีปรองดอง การให้ ลูกผู้หญิงรักนวลสงวนตัว และการห้ามกระทำผิดเชิงชู้ สาว เป็นต้น	การพูดคุย สื่อสารกันของ สมาชิกภายในบ้าน	พ่อแม่ ปู้ย่า ตายาย หรือ สมาชิกในครอบครัวสลับ บทบาทการเป็นผู้ส่งและ ผู้รับสาร

มีการสื่อสารแบบสองทาง และสลับบทบาทหน้าที่กันระหว่างผู้ส่งสาร(S) และผู้รับสาร(R) ปรับเปลี่ยนไปตามกิจกรรม และกระบวนการต่างๆ ภาพความคิดคึกคักที่เกิดขึ้นจากกระบวนการรื้อฟื้นเพื่อสืบทอดประเพณีผีป๋วย่าในชุมชนและนอกชุมชน ก็เป็นอีกประเด็นหนึ่งที่มีการนำไปพูดคุยสื่อสารกันต่อในครอบครัว หรือหมู่เครือญาติ

ช่วงที่ 3 กระบวนการสื่อสารของชุมชนในช่วงขยายผลถึงปัจจุบัน (2547 - 2551)

ตารางที่ 6.3 สรุปองค์ประกอบด้านการสื่อสารของผีป๋วย่าในช่วงที่มีการรื้อฟื้น(2547 - 2548)

ผู้ส่งสาร (Sender)	สาร (Message)	ช่องทาง / สื่อ (Channel)	ผู้รับสาร (Receiver)
ผู้ประสานงานโครงการ	รายละเอียดของโครงการ ผีป๋วย่า 2004 เพื่อ ลูกหลาน และความ ต่อเนื่องจากงานวิจัยผี ป๋วย่า ความรู้ความเข้าใจ เกี่ยวกับผีป๋วย่า ความสำคัญของการ ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน	เวทีประชุม เวทีการประชุม วีซีดี	คณะกรรมการสภา วัฒนธรรมตำบล คณะกรรมการ อบต. และ แกนนำกลุ่มผีป๋วย่าทั้ง ตำบล แกนนำกลุ่มผีป๋วย่า แกนนำเด็กและเยาวชน
แกนนำเด็กและเยาวชน	คุณค่า และความสำคัญ ของประเพณีผีป๋วย่า	การแสดงละคร หุ่นมือ วีซีดี ตามเวทีในแต่ละ หมู่บ้าน	ชาวบ้านทั่วไป

กระบวนการสื่อสารในช่วงที่มีการขยายผล ผู้ส่งสารเกี่ยวกับผีป๋วย่ากลุ่มหลัก นอกจากผู้ประสานงานโครงการที่ชี้แจงรายละเอียดแล้ว พบว่า กลุ่มแกนนำเด็ก และเยาวชน ที่เข้ามาร่วมกิจกรรม มีการคิดค้นกิจกรรม และสื่อต่างๆ ขึ้นมาใช้ในการสื่อสารเรื่องผีป๋วย่า และได้รับความสนใจจากชาวบ้านทั่วไปเป็นอย่างดี ซึ่งบทบาทในการส่งสารของเก้าอี้ กำลั้งผี หรือ คณะกรรมการสภาวัฒนธรรมตำบล หรือเรียกว่า “กลุ่มผู้ใหญ่” หายไป – ไม่ชัดเจน เนื่องจากเป็นกลุ่มที่ปรับบทบาทมาเป็นผู้ให้การสนับสนุน มากกว่าการเป็นผู้ส่งสารหลัก

ตารางที่ 6.4 วิเคราะห์องค์ประกอบด้านการสื่อสารของผีป๋วยหลังจากมีการรื้อฟื้น(2550 - 2551)

ผู้ส่งสาร (Sender)	สาร (Message)	ช่องทาง / สื่อ (Channel)	ผู้รับสาร (Receiver)
ชุมชน : ผู้นำชุมชน (กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน) / อบต. และสภาวัฒนธรรม ตำบลวอแก้ว	กำหนดการจัดงานไหว้ผี ป๋วยประจำปี / คุณค่าของประเพณีผีป๋วย และการหาแนวทางส่งเสริม อนุรักษ์ประเพณีผีป๋วยและ ประเพณีอื่นๆ ของชุมชนไว้ ให้ลูกหลาน	หอกระจายข่าวหมู่บ้าน เวทีการประชุมระดับตำบล	ลูกบ้านทั่วไป คณะกรรมการสภา วัฒนธรรมตำบล(บางคน เป็นแก๊ง / กำลั้งผี / ปราชญ์ชาวบ้าน / ผู้นำ ชุมชน)
แก๊งผี	การขอให้ผีป๋วยช่วยดูแล ลูกหลาน / ความสามัคคี ปรองดองในหมู่เครือญาติ / กองทุนผีป๋วย	ในวันทำพิธีเลี้ยงผีป๋วยตาม ประเพณี และการไหว้ - เลี้ยงผีในโอกาสพิเศษ	ลูกเล่าลูกแบ่ง
กำลั้งผี / ปราชญ์ชาวบ้าน / หมอผี / คนทรงผีเจ้าเข้า ผี	การขอให้ผีป๋วยช่วยดูแล ลูกหลาน ความสามัคคี ปรองดองในหมู่เครือญาติ กองทุนผีป๋วย / การทักท้วง ว่าถูกผีป๋วยลงโทษ หรือการ บอกให้ไปไหว้ผีป๋วยเพื่อ บอกกล่าวก่อนแต่งงาน หรือขึ้นบ้านใหม่	ในวันทำพิธีเลี้ยงผีป๋วยตาม ประเพณี / ในวันที่มีคนมา ขอให้ช่วยดูดวง ตรวจ เคราะห์ หรือหาสาเหตุของ ความเจ็บ หรือ ขอฤกษ์ ยาม	ลูกเล่าลูกแบ่ง / ชาวบ้าน ทั่วไปที่มาหาหมอผี หรือ คนทรงเพื่อหาทางออกให้ ชีวิต หรือหาฤกษ์ยามเพื่อ จัดงานมงคล
โรงเรียน : ครู นักเรียน	คุณค่า หน้าที่ และรูปแบบ ประเพณีการเลี้ยงผีป๋วย	การไปร่วมพิธีการไหว้ผีป๋วย ตามประเพณี และการเรียน การสอนในห้องเรียน หลักสูตรท้องถิ่น เรื่องผีป๋วย เช่น วิชาภาษาไทย คณิตศาสตร์ สังคม ภาษาอังกฤษ สปช. สสน. กพอ. เป็นต้น	นักเรียน ครู
ลูกเล่า ลูกแบ่ง และ ชาวบ้านทั่วไป	รูปแบบประเพณีผีป๋วยที่มี คนมาร่วมน้อย และคุณค่า บางข้อ เช่น ความสามัคคี ในเครือญาติ การไม่ทำผิด เชิงชู้สาว การกระทำที่ผิดผี	ในระหว่างมาร่วมงานไหว้ผี ตามประเพณี / ในครอบครัว / งานบุญที่วัด / ร้านค้า	เครือญาติที่มาร่วมงานไหว้ ผีป๋วย เพื่อนบ้าน และสมาชิกใน ครอบครัว

กระบวนการสื่อสารเกี่ยวกับประเพณีผีป๋วย่าของชุมชนในปัจจุบัน(2551) มีการสื่อสารกันในหลายลักษณะ ที่ให้ความสำคัญไปที่เรื่องรูปแบบของประเพณีผีป๋วย่ามากกว่าด้านคุณค่า ได้แก่

- การสื่อสารระหว่างบุคคลแบบสองทาง ภายในเก้า / กลุ่มผีป๋วย่าเดียวกัน
- การสื่อสารระหว่างบุคคลผ่านเรื่องพิธีกรรม โดยหมอเมือ (หมอเมือง) และคนทรงเจ้าเข้าผี (ม้าขี่)
- การสื่อสารภายในชุมชน
- การเรียนการสอนแบบบูรณาการหลักสูตรท้องถิ่นเรื่องประเพณีผีป๋วย่าในโรงเรียน

7. การใช้กลยุทธ์ "ถือเอาผู้รับสารเป็นตัวตั้ง"

- ช่วงรื้อฟื้น
 - ระดับชุมชน
 - ระดับโรงเรียน
 - ระดับเก้า / กลุ่มผี
- ช่วงขยายผล
ได้แก่ เก้านำเก้าผีป๋วย่า และเก้านำเด็กและเยาวชน

8. การใช้เครื่องมือ "การวิเคราะห์คุณลักษณะ" และ "ต้นไม้แห่งคุณค่า"

- ช่วงรื้อฟื้น / ช่วงขยายผล
มีการใช้เครื่องมือที่เรียกว่า “การวิเคราะห์คุณลักษณะของผีป๋วย่า” ในการวิเคราะห์คุณลักษณะของประเพณีผีป๋วย่าว่าในอดีตเป็นอย่างไร ปัจจุบันมีการเปลี่ยนแปลงองค์ประกอบหรือคุณลักษณะเหล่านั้นไปอย่างไร และใช้กระบวนการรื้อฟื้นเพื่อสืบทอดประเพณีผีป๋วย่าแบบครบเครื่องเรื่องรื้อฟื้นจะต้องวิเคราะห์ให้เห็นถึงทั้งส่วนที่มองเห็น (Visible) ที่เรียกว่า “รูปแบบของวัฒนธรรม” และส่วนที่มองไม่เห็น (Invisible) หรือที่เรียกว่า “คุณค่า ความหมายของวัฒนธรรม” โดยการใช้เครื่องมือที่เรียกว่า “การวิเคราะห์ต้นไม้แห่งคุณค่า”

9. การใช้กลยุทธ์ "ไขว้ประสานอย่างใช้ปัญญา" (Hybridization)

- ช่วงรื้อฟื้น / ช่วงขยายผล

ในช่วงนั้นชุมชนได้มีการใช้วิธีไขว้ประสานอย่างใช้ปัญญา (Hybridization) อย่างเต็มที่ ได้แก่ การจัดเวทีประชุม – เสวนาทั้งระดับหมู่บ้าน และระดับตำบลเกี่ยวกับเรื่องผีปู่ย่าตั้งแต่ก่อนระหว่าง และหลังกระบวนการดำเนินโครงการ หรือการที่กลุ่มเยาวชนนำสื่อสมัยใหม่มาใช้ในการสื่อสารเพื่อถ่ายทอดความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับคุณค่าของประเพณีผีปู่ย่า เช่น ละครหุ่น ละครชุมชน และวีดีโอ นอกจากนี้ สภาวัฒนธรรมตำบล องค์การบริหารส่วนตำบล และคณะผู้วิจัยยังได้ใช้สื่อสมัยใหม่ซึ่งเป็นสื่อมวลชนมาใช้ร่วมกับสื่อพื้นบ้านด้วย เช่น สื่อสิ่งพิมพ์ สื่อวิทยุ และโทรทัศน์ เป็นต้น

10. แนวคิดเรื่อง "วัฒนธรรมเป็นสมบัติร่วมของชุมชน"

- ช่วงรื้อฟื้น / ช่วงขยายผล

ประเพณีผีปู่ย่า เป็นวัฒนธรรมที่เป็นสมบัติร่วมของชุมชนตำบลวอแก้วที่มีการสืบทอดมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน มีการเปิดพื้นที่สาธารณะใหม่ ได้แก่ เวทีประชุมแบบไม่เป็นทางการเพื่อพูดคุย แลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันเกี่ยวกับประเพณีผีปู่ย่า ที่มีคนทุกเพศ ทุกวัย สามารถมาร่วมแลกเปลี่ยนกันได้โดยไม่มีการแบ่งชนชั้น เช่น ครู กลุ่มเยาวชน แก้วฝี กำลังฝี ปราชญ์ชาวบ้าน คณะกรรมการสภาวัฒนธรรมตำบล สมาชิก อบต. นายก อบต. และคณะผู้วิจัย เป็นต้น ทำให้กิจกรรมที่ออกมาที่มีความหลากหลาย สอดคล้องกับแต่ละกลุ่ม แต่ละเพศ วัย เป็นกระบวนการสื่อสารแบบมีส่วนร่วม

11. แนวคิด "หน้าที่นิยม" แบบมีพลวัต (Dynamic Functionalism)

- ช่วงรื้อฟื้น / ช่วงขยายผล

ยึดแนวคิดเรื่อง "หน้าที่นิยมแบบมีพลวัต" โดยการตั้งคำถามว่า บทบาทหน้าที่ของประเพณีผีปู่ย่าจากอดีตถึงปัจจุบันมีการปรับเปลี่ยนไปอย่างไรบ้าง มากกว่าที่จะถามเพียงว่า บทบาทหน้าที่ของประเพณีผีปู่ย่ามีอะไรบ้าง

12. ทำที่แบบ "คูขนาน" ต่อสี่พื้นบ้าน

ทั้งช่วงการรื้อฟื้น และขยายผลเป็นการใช้กระบวนการแบบ “คูขนาน” ทั้ง ใช้และพัฒนาสี่พื้นบ้านไปพร้อมกัน ซึ่งนอกจากการนำประเพณีผีปู่ย่ามาใช้ในการแก้ไขปัญหาของชุมชนแล้วยังมีการเปิดพื้นที่สาธารณะใหม่ และมีการขยายกลุ่มคน กิจกรรม และวิธีการ ในการพัฒนาเกี่ยวกับการสืบทอดประเพณีผีปู่ย่าด้วย

การอภิปรายผลการวิจัย

ปัญหานำการวิจัยข้อที่ 1 : บทบาทหน้าที่ของประเพณีผีปู่ย่าจากอดีตถึงปัจจุบันหลังจากที่มีการรื้อฟื้นมีการปรับเปลี่ยนไปอย่างไร (คงเดิม/หายไป/คลี่คลาย/หน้าที่ใหม่) และอะไรคือปัจจัยที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง

ประเพณีผีปู่ย่า : ความสัมพันธ์ระหว่าง บริบทชุมชน สภาพแวดล้อม และวิถีชีวิต

ประเพณีผีปู่ย่าที่เป็นมาแต่ในอดีตนั้น มีความสัมพันธ์อย่างแยกกันไม่ออกกับบริบทชุมชน สภาพแวดล้อมของชุมชน และวิถีชีวิตที่เป็นจริงของชุมชน เป็นกระจกส่องหรือสิ่งที่สะท้อนซึ่งกันและกัน ประเพณีผีปู่ย่าของตำบลวอแก้วจึงเป็นสิ่งที่สะท้อนความเชื่อและค่านิยมของชุมชนหลายประการ ได้แก่ ความรักความผูกพัน การเคารพเชื่อฟัง และกตัญญูรู้คุณต่อบุพการี เมื่อท่านล่วงลับไปแล้วก็มีการสร้างหอ / หิ้ง หรือตูปไว้ให้ดวงวิญญาณท่านได้สิงสถิต ความเชื่อในการดูแลกันของชุมชนด้วยระบบเครือญาติ และโดยเฉพาะเรื่องการสะท้อนถึงความเชื่อ และค่านิยมของชุมชนในการให้เกียรติ และการปกป้องคุ้มครองศักดิ์ศรีของลูกผู้หญิง ดังจะเห็นได้จากบทบาทหน้าที่ หรือคุณค่า เนื้อหา และความหมายของประเพณีผีปู่ย่า ที่ต้องการให้ลูกหลานเป็นคนดีมีความสามัคคีรักใคร่ปรองดองกัน ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน หากใครทำดีผีปู่ย่าก็จะมาช่วยปกป้องรักษาหาใครประพฤติตัวไม่ดี ออกนอกกลุ่มนอกลทาง ผีปู่ย่าก็จะมาลงโทษ

การสืบทอดผีปู่ย่าตามสายบรรพบุรุษทางแม่ ไม่นับทางพ่อ ทั้งนี้เป็นเพราะแต่ก่อนแต่เดิมชาวล้านนาเป็นการแต่งงานแบบเอาชายเข้าบ้าน คือ ผู้ชายไปอยู่บ้านผู้หญิง เรียกว่า “ไปเอาผีข้างหน้า” หมายถึง ผู้ชายออกจากครอบครัวเดิมเข้าไปสู่ครอบครัวใหม่ ผีเดิมของผู้ชายจะต้องละทิ้งไว้ในครอบครัวเดิม ไปเข้าสู่อำนาจของผีใหม่ คือ ผีฝ่ายภรรยา(มาลา คำจันทร์ : 2551)

นอกจากนี้ ฉลาดชาย รมิตานนท์ (2527) ยังกล่าวอีกว่าการนับถือผีของชาวไทยยวนหรือที่เรียกว่า “คนเมือง” ซึ่งหมายถึงคนไทยในภาคเหนือของประเทศไทยในปัจจุบัน เช่น ในพื้นที่จังหวัดเชียงใหม่ เชียงราย ลำพูน ลำปาง แพร่ น่าน และแม่ฮ่องสอนนั้น มีความนับถือมาช้านานเหมือนเช่นภาคอื่นๆ เป็นการสะท้อนถึงอิทธิพลของความเชื่อในเรื่องผีสง่า เวทมนต์ที่มีต่อโลกทัศน์ และบุคลิกภาพของส่วนใหญ่ในภาคเหนือ

พิธีกรรมเป็นภาพสะท้อน / กระจกส่อง ให้เห็นบริบท / สภาพแวดล้อมที่เป็นจริงของชุมชนนั้นเสมอ ดังนั้น ในบริบทชุมชนที่ปลูกข้าวหอมมีพิธีกรรม เรียกขวัญข้าว ในชุมชนที่ชีวิตจริงทำนาโดยใช้วัวควายก็ย่อมมีพิธีกรรมสู่ขวัญควาย และอีกด้านหนึ่งคุณค่า / เนื้อหา / ความหมายที่อยู่ในพิธีกรรมนั้น ก็สะท้อนถึงชีวิตประจำวันที่เป็นจริงของชุมชนด้วย (กาญจนา แก้วเทพ : 2549) ดังนั้น เมื่อบริบทชุมชน สภาพแวดล้อม และวิถีชีวิตของคนเปลี่ยน ย่อมส่งผลต่อพิธีกรรมให้เกิดการเปลี่ยนแปลงไปด้วย

นอกจากนี้ ฝิปปู๋ยังสะท้อนให้เห็นถึงความสำคัญของเพศหญิงในลัทธิผีบูชาผีบรรพบุรุษที่มีอยู่ในวิถีชีวิต และสังคมของชาวล้านนาในอดีต ดังที่ มีออร์น Christine Mougne (อ้างถึงในสุริยา สมุทคุปต์ : 49-50, 2539) อธิบายว่า มิติทางประชากร และการอบรมเลี้ยงเด็กผู้หญิงและเด็กผู้ชายในวัฒนธรรมของคนเมืองหรือไทยวนซึ่งอาจเป็นปัจจัยสำคัญในการกำหนดบทบาทและความสำคัญของเพศหญิงในลัทธิผีบูชาผีบรรพบุรุษและในสังคมทั่วไป ในทางสัญลักษณ์ บทบาททางเพศในวัฒนธรรมภาคเหนือนั้นถูกกำหนดไว้ตั้งแต่แรกเกิด นอกจากนี้การเลี้ยงดู การอบรมสั่งสอนและกระบวนการทางสังคมต่างๆ ก็เน้นให้ผู้ชายออกไปเผชิญโลกภายนอกและมีบทบาทสำคัญต่อกิจกรรมทางสังคมต่างๆ ในขณะที่ผู้หญิงได้รับการอบรมสั่งสอนให้ดูแลบ้านเรือนและช่วยงานในไร่นาเป็นสำคัญ จึงเป็นไปได้ว่าผู้หญิงมีบทบาทในการจัดการทรัพยากรและอำนาจการตัดสินใจในครอบครัว ซึ่งทั้งหมดนี้สะท้อนให้เห็นผ่านอำนาจและพิธีกรรมของผีประจำตระกูลและวิถีชีวิตในสังคมเกษตรกรรมดั้งเดิม อย่างไรก็ตาม การเปลี่ยนแปลงลักษณะทางประชากร เช่น การย้ายถิ่น รูปแบบการอยู่อาศัยหลังการต่างงานรวมทั้งการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและอิทธิพลของความทันสมัยมีส่วนทำให้อำนาจและความศักดิ์สิทธิ์ของผีบรรพบุรุษเริ่มสั่นคลอน ในแง่ที่ย่อมมีผลกระทบต่อบทบาทและสถานภาพของผู้หญิงในสังคมภาคเหนือสมัยใหม่ด้วย

ประเพณีผีป๋วย่า : ทุนทางวัฒนธรรมของชุมชน

ความเชื่อเกี่ยวกับเรื่องผีป๋วย่า เป็นต้นทุนทางวัฒนธรรม หรือต้นทุนทางสังคมของชุมชนวอแก้ว ที่ก่อให้เกิดความเข้มแข็งของชุมชน ที่แม้การคุ้มครองดูแลจากภาครัฐต่อประชาชนในยุคนี้ จะยังเข้าไปไม่ถึง แต่ทว่า กฎหมายชาวบ้านในนามของประเพณีผีป๋วย่าก็สามารถทำหน้าที่ต่อชุมชนได้เป็นอย่างดี เป็นการจัดการระบบความสัมพันธ์ในการอยู่ร่วมกันในสังคมชุมชน ไม่ว่าจะ เป็นความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ มนุษย์กับธรรมชาติ หรือมนุษย์กับสิ่งเหนือธรรมชาติซึ่งเป็นเรื่องที่ต้องอาศัยวิถีคิดเชิงซ้อนและเกี่ยวข้องกับเรื่องระบบความรู้ / ภูมิปัญญา อีกทั้งต้องอาศัยกฎเกณฑ์มากำกับการใช้ความรู้นั้น ซึ่งอาจเป็นรูปของจารีต กฎหมาย หรือกฎเกณฑ์ทางสังคม (อานันท์ กาญจนพันธ์ 2541 อ้างถึงใน วรวิมล โอมรัตนพันธ์ : 2548)

ประเพณีผีป๋วย่า : การทำหน้าที่ขององค์ประกอบย่อยของชุมชน

หากเปรียบชุมชนวอแก้ว เป็นร่างกาย หรือองค์ประกอบหนึ่งที่ประกอบไปด้วยส่วนย่อยๆ อีกนับไม่ถ้วนทำหน้าที่ไปพร้อมๆ กันเพื่อให้ร่างกาย หรือชุมชนเกิดสมดุล ไม่มีโรคภัย – ปัญหาใดๆ มาเบียดเบียน ประเพณีผีป๋วย่าก็เปรียบเสมือนหน่วยย่อยหน่วยหนึ่งที่ได้ทำหน้าที่ต่อชุมชนในการสร้างสมดุล ไม่ได้เกิดปัญหาหรือเกิดความเจ็บไข้ได้ป่วยขึ้น ดังนั้น ผลการศึกษาบทบาทหน้าที่ของประเพณีผีป๋วย่านี้ จึงเป็นการสะท้อนให้เห็นว่าประเพณีผีป๋วย่าในฐานะที่เป็นหน่วยย่อยของชุมชนได้ทำหน้าที่ หรือไม่ได้ทำหน้าที่เพราะเหตุใด มีปัจจัยอะไรเข้ามาเกี่ยวข้องบ้าง ดังที่ กาญจน แก้วเทพ(2544) อธิบายว่าสิ่งที่นักหน้าที่นิยมสนใจศึกษาก็คือ สถาบันย่อยๆ ของแต่ละสังคมนั้นได้ทำหน้าที่อย่างดี (Functioned) หรือไม่ทำหน้าที่ (Dysfunctioned) หรือทำหน้าที่อย่างผิดพลาด (Malfunctioned) มากกว่าที่จะศึกษาเปรียบเทียบระหว่างสังคมหรือวัฒนธรรมต่างๆ

ประเพณีผีป๋วย่า : ปัจจัยที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง

ปัจจัยสำคัญที่ทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงต่อประเพณีผีป๋วย่าของตำบลวอแก้ว ได้แก่ ระบบการศึกษาที่มุ่งเน้นหลักสูตรจากส่วนกลางโดยมองข้ามประเพณีและวัฒนธรรมในท้องถิ่น และโรงเรียนที่เป็นอุปสรรคที่ทำให้นักเรียนไม่สามารถมาร่วมงานในวันเลี้ยงผีป๋วย่าได้เนื่องจากจะต้องไปโรงเรียน อาชีพ และความเจริญก้าวหน้าทางด้านคมนาคม และการติดต่อสื่อสาร ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของเกศริน ธรรมขันแข็ง (2546) ที่ศึกษาเรื่อง การเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่

มีผลกระทบต่อประเพณีความเชื่อของชาวล้านนา : กรณีศึกษา ฝึปปูย่า พบว่า การเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่มีผลกระทบต่อประเพณีความเชื่อ ฝึปปูย่า มี 3 ประเด็น คือ

1. การศึกษาในระบบโรงเรียนที่รัฐเป็นผู้กำหนดที่มุ่งเน้นความเป็นวิทยาศาสตร์ที่สามารถพิสูจน์ได้ และการเรียนรู้นอกระบบที่ผ่านสื่อที่ทันสมัยทำให้คนรุ่นใหม่มีบทบาทสำคัญในการดำเนินชีวิตมีทัศนคติเกี่ยวกับฝึปปูย่าว่าเป็นสิ่งที่ไร้เหตุผลและไม่เข้าใจในบทบาทหน้าที่และการประกอบพิธีกรรมเกี่ยวกับฝึปปูย่าและการศึกษายังจำกัดในเรื่องของเวลาทำให้ไม่สามารถร่วมพิธีกรรมได้จึงทำให้เกิดความห่างเหินและลดความสำคัญลง ในขณะที่ผู้ที่ได้รับการศึกษาสูงกับมองเห็นความสำคัญและคุณค่าของฝึปปูย่าและคนไม่ได้รับการศึกษาหรือการศึกษาไม่มีบทบาทในการดำเนินชีวิตยังมีทัศนคติเกี่ยวกับฝึปปูย่าที่ดีและเชื่อในคุณค่าและประโยชน์ของฝึปปูย่า

2. อาชีพ ผู้ที่ประกอบอาชีพดั้งเดิมสืบต่อกันมาจากบรรพบุรุษยังมีความคิดความเชื่อในสิ่งที่อยู่เหนือธรรมชาติ และมีเวลาว่างหลังการทำงานอันเนื่องมาจากการประกอบอาชีพตามฤดูกาลในการเข้ามามีส่วนร่วมพิธีกรรมเกี่ยวกับฝึปปูย่า ส่วนอาชีพสมัยใหม่ที่มีพื้นฐานทางวิทยาศาสตร์ทำให้ผู้ที่ประกอบอาชีพนี้ไม่เชื่อในประเพณีความเชื่อและบทบาทของฝึปปูย่าซึ่งเป็นสิ่งที่พิสูจน์จับต้องไม่ได้และการประกอบอาชีพยังจำกัดด้วยเวลาและต้องเดินทางไปประกอบอาชีพต่างถิ่นทำให้โอกาสในการมีส่วนร่วมในพิธีกรรมลดลงหรือไม่มีโอกาสเข้าร่วม

3. ความเจริญก้าวหน้าทางคมนาคมและเทคโนโลยีส่งผลให้เกิดการหลั่งไหลทางวัตถุ การแลกเปลี่ยนทางความคิดความเชื่อรวมถึงการรับเอารูปแบบความคิดความเชื่อใหม่ได้อย่างรวดเร็วทำให้คนรุ่นใหม่มีทัศนคติเกี่ยวกับฝึปปูย่าว่าเป็นสิ่งที่ล้าสมัยไม่ทันต่อเหตุการณ์และสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป ฝึปปูย่าจึงลดความสำคัญและถูกลบเลือนไป

ส่วนงานวิจัยของ อุดุลย์ ดวงดีทวีรัตน์ และคณะ (2547) ก็พบว่า ปัจจัยที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของสื่อพื้นบ้าน ประกอบด้วย **ปัจจัยภายนอก** ได้แก่ กระแสการผลิตเพื่อขายของชุมชน ระบบการศึกษา การเข้ามาของสื่อสมัยใหม่ ขาดการสนับสนุนจากภาครัฐ **ปัจจัยภายใน** ได้แก่ เศรษฐกิจ ความตระหนักรู้ของคนใน **ข้อจำกัดของตัวสื่อ** ได้แก่ ศักยภาพในการปรับตัว กระบวนการสืบทอด ช่องทางการสื่อสาร

ปัญหานำการวิจัยข้อที่ 2 : กระบวนการสื่อสารของชุมชนในการสืบทอดประเพณีผีป๋วย่า

บริบทชุมชน กระบวนการสื่อสาร และความเปลี่ยนแปลง

1. อดีต

ด้วยวิถีชีวิตของชุมชนตำบลวอแก้วในอดีตที่ไม่ซับซ้อน และผู้คนไม่ต้องดิ้นรนออกไปหา งานทำข้างนอก ทำให้การถ่ายทอดข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับประเพณีผีป๋วย่าก็ไม่ได้มีความ สลับซับซ้อนตามไปด้วย ส่วนใหญ่มีลักษณะการสื่อสารแบบไม่เป็นทางการ และเป็นการสื่อสาร ระหว่างบุคคล และในอดีตนั้นผู้อาวุโสมีบทบาทสำคัญต่อครอบครัวและชุมชนค่อนข้างมาก ทำ ให้รูปแบบในการสื่อสารมีลักษณะเป็นแบบทางเดียวในแนวตั้ง เช่น การอบรมสั่งสอนลูกหลานโดย ผ่านช่องทางคือพิธีกรรมผีป๋วย่า ดังที่ปรากฏในผลการวิจัยที่ พบว่า ผู้ส่งสารเกี่ยวกับคุณค่า และ ความสำคัญของผีป๋วย่าในอดีตส่วนใหญ่จะเป็นกำฝี และกำลึงฝี เป็นหลัก และนอกจากนั้น ผู้มี อิทธิพลนอกกำฝีก็มีส่วนสำคัญในการสื่อสารเพื่อส่งเสริมคุณค่า และความสำคัญของผีป๋วย่าด้วย เช่นกัน ได้แก่ หมอเมื่อ และคนทรง (ม้าขี่)

ในส่วนของ การสื่อสารในหมู่เครือญาติ เป็นการสื่อสารระหว่างบุคคลแบบสองทางใน แนวราบแบบไม่เป็นทางการโดยมีช่องทางการสื่อสารแบบดั้งเดิม เช่น ในระหว่าง การไปเยี่ยมญาติ พี่น้อง การบอกเล่าเรื่องผีป๋วย่าที่เป็นตำนาน และเรื่องเล่า การไปวัด การไปร่วมงานบุญ ร้านค้า หรือการชู้ชบนิทาน เป็นต้น

2. ช่วงการรื้อฟื้น (2546 - 2547) ถึง ช่วงการขยายผล (2547 - 2549)

เมื่อบริบทของชุมชนเปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัย ทำให้บทบาทหน้าที่ และคุณค่าของสื่อ ฟันบ้านอย่างประเพณีผีป๋วย่าถูกเข้ามาแทนที่ด้วยสื่อสมัยใหม่ ซึ่งนอกจากตัวสื่อที่เข้าไปในชุมชน แบบทุกทิศทุกทางแล้ว ยังนำเอาค่านิยม และความเชื่อจากภายนอกเข้าไปด้วย ดังที่ กาญจนา แก้วเทพ (2544 : 465) ได้อธิบายในกรณีของสื่อฟันบ้านและสื่อมวลชนสมัยใหม่ว่า เมื่อมีการ เปิดรับสื่อแบบใหม่ๆ เข้ามา สิ่งที่เปิดรับเข้ามาไม่ได้มีแต่ “ตัวสื่อ” เท่านั้น หากทว่า มี “อุดมการณ์” ติดมาทั้งในเรื่อง “ความเป็นส่วนรวม/เน้นความเป็นกลุ่ม” (collectivity) กับ “ลักษณะปัจเจกชน นิยม” (individualistic) ในสื่อฟันบ้าน ทั้งในเนื้อหาและแบบแผนการเปิดรับนั้น จะเน้นความเป็น กลุ่ม/เป็นส่วนรวมอยู่เสมอ แต่ทว่า เมื่อชุมชนเริ่มเปิดรับสื่อมวลชนซึ่งทั้งในเนื้อหาและแบบ แผนการรับชมจะเน้นลักษณะปัจเจกบุคคล ฉะนั้น อุดมการณ์ใหม่ๆ จึงเข้ามาแทนที่อุดมการณ์

แบบเดิมๆ เช่นเดียวกับการให้ความสำคัญระหว่างรูปแบบกับเนื้อหาที่สองระบบของสื่อมุ่งเน้นแตกต่างกัน

เมื่อชุมชนลุกขึ้นตั้งคำถามกับสิ่งที่เกิดขึ้น และต้องการที่จะรื้อฟื้นเพื่อสืบทอดสื่อพื้นบ้าน “ประเพณีผีปู่ย่า” ให้กลับมาทำหน้าที่เพื่อลูกหลาน ย่อมต้องใช้สรรพกำลังจากทุกฝ่ายโดยผ่านช่องทางการสื่อสาร และกิจกรรมที่หลากหลายแบบมีที่มาที่ไป กระบวนการทำงานที่ตั้งบนฐานความรู้ เคารพหลักสิทธิของเจ้าของวัฒนธรรม เอาผู้รับสารเป็นตัวตั้ง หรือเอาชุมชนเป็นแกนหลัก เป็นกระบวนการสื่อสารแบบมีส่วนร่วม ซึ่งนี่เป็นเพียงบางส่วนจากทั้งหมด 12 ข้อ ของกระบวนการทำงานวัฒนธรรมเชิงรุก ที่ กาญจนนา แก้วเทพ (2550) ได้กล่าวไว้

กระบวนการทำงานวัฒนธรรมเชิงรุกของกาญจนนา แก้วเทพข้างต้น สอดคล้องกับแนวคิดของ อานันท์ กาญจนพันธ์ (2544) ที่อธิบายว่า มิติทางวัฒนธรรมเป็นการมองปัญหาแบบองค์รวม มองความสัมพันธ์ระหว่างสรรพสิ่งต่างๆ ว่ามีความสัมพันธ์กัน โดยไม่แยกแยะเป็นส่วนๆ การมองวัฒนธรรมต้องมองในเชิงเคลื่อนไหว เพราะวัฒนธรรมจะเปลี่ยนแปลงไปเรื่อยๆ แต่การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมจะไม่ใช้การเปลี่ยนแปลงอย่างไร้ทิศทาง หากจะเป็นการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมที่เกิดจากพลังทางสังคม ดังนั้น วัฒนธรรมจึงต้องมีการผลิตซ้ำ เรียกว่า “การผลิตซ้ำทางวัฒนธรรม หรือการผลิตใหม่ทางวัฒนธรรม”

○ การสลับบทบาทระหว่างผู้ส่งสารกับผู้รับสาร

เนื่องจากกระบวนการศึกษาเพื่อรื้อฟื้นในช่วงนั้น เป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ทำให้กระบวนการสื่อสารโดยส่วนใหญ่เป็นกระบวนการสื่อสารแบบสลับบทบาทกลับไปกลับมาระหว่างผู้ส่งสารกับผู้รับสาร ซึ่งกาญจนนา แก้วเทพ (2549) เรียก ลักษณะการสื่อสารแบบนี้ว่า *แบบจำลองเชิงพิธีกรรม* โดยเริ่มเปิดฉากตั้งแต่ผู้ส่งสาร (S1) จะส่งสารให้กับผู้รับสาร (R1) ในช่วงจังหวะที่สองผู้รับสาร (R1) ก็จะมาเล่นบทบาทเป็นผู้ส่งสารบ้าง (S2) ส่วนผู้ส่งสารเจ้าเดิมก็เปลี่ยนให้ไปเล่นบทบาทผู้รับสาร (R2) และสลับสับเปลี่ยนกันไปตลอดทั้งกระบวนการสื่อสาร เป้าหมาย ของการสื่อสารแบบนี้ มักจะเป็นไปเพื่อ “สร้างลักษณะร่วม” (Shared) ให้เกิดขึ้น เช่น สร้างความเข้าใจร่วมกัน สร้างอารมณ์ความรู้สึกร่วมกัน สร้างประสบการณ์ร่วมกัน ที่ภาษาไทยเรารู้จักแบบจำลองที่สองในคำพูดที่ว่า “จับเข้าคุยกัน พบกันครึ่งทาง” ในแบบจำลองเชิงพิธีกรรมนี้ ผู้ส่งและผู้รับสาร จะไม่ใช่บทบาทตายตัว หากแต่จะมีการสลับปรับเปลี่ยนบทบาทกันไป (Role shifting)

นอกจากนี้ ในช่วงการขยายผลกิจกรรมก็มีการนำแบบจำลองการสื่อสารเชิงพิธีกรรมมาใช้เพื่อสร้างความหมายเกี่ยวกับคุณค่าและความหมายของประเพณีผีปู่ย่า

○ การสื่อสารแบบมีส่วนร่วม

ทั้งในช่วงการรื้อฟื้น และการขยายผลกิจกรรม ได้มีการใช้การสื่อสารแบบมีส่วนร่วมเพื่อสร้างความตระหนักร่วมถึงคุณค่า และความสำคัญของประเพณีผีปู่ย่า ซึ่งสอดคล้องกับ Fugiesang and Chandler (อ้างถึงใน ปาริชาต สถาปิตานนท์ และคณะ2549) ได้ให้นิยามเกี่ยวกับการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมโดยคำนึงถึง “ผล” ที่เกิดขึ้น พวกเขาได้ชี้ให้เห็นว่า การสื่อสารแบบมีส่วนร่วม หมายถึง กระบวนการซึ่งนำไปสู่ความตระหนักร่วมกัน ความสนใจร่วมกัน ความรับผิดชอบร่วมกัน และการสนับสนุนให้เกิดกระบวนการตัดสินใจของกลุ่มบุคคล หรือสถาบันที่เกี่ยวข้อง

เป็นกระบวนการที่กลุ่มบุคคลต่างๆ ซึ่งมีความตั้งใจ และมีความเกี่ยวข้องกับประเด็นปัญหาหนึ่งๆ ได้ก้าวเข้ามามีบทบาทในกระบวนการแลกเปลี่ยนความรู้ และการสร้างความเข้าใจร่วมกัน (Ascroft 1987 อ้างถึงใน ปาริชาต สถาปิตานนท์ และคณะ2549)

นอกจากนี้ กระบวนการสื่อสารในช่วงการรื้อฟื้น และช่วงการขยายผลเกี่ยวกับประเพณีผีปู่ย่าเน้นกระบวนการสร้างการมีส่วนร่วมค่อนข้างมาก เนื่องจากใช้วิธีการสนทนา แลกเปลี่ยนความคิดเห็นเพื่อหาแนวทางการทำงานร่วมกันอยู่ในทุกเวที เช้ากับลักษณะที่กาญจนา แก้วเทพ และคณะ (2543) อธิบายถึงการมีส่วนร่วมในองค์ประกอบของการสื่อสารว่า เน้นวิธีการสนทนาแลกเปลี่ยนทัศนะซึ่งกันและกัน (dialogue) เพื่อแสวงหาความร่วมมือจากหลายฝ่าย (collaboration) และก่อให้เกิดการตัดสินใจโดยกลุ่ม (Group decision-making)

○ มิติตามต่อเนื่อง

จากโครงการวิจัยเพื่อรื้อฟื้นประเพณีผีปู่ย่า มาจนถึงกิจกรรมด้านการพัฒนา โครงการผีปู่ย่า 2004 เพื่อลูกหลาน และโครงการสืบชะตาสิ่งแวดลอม เป็นกระบวนการทำงานที่มีความต่อเนื่องใน 2 ด้าน ได้แก่

- 1) ความต่อเนื่องด้านวิธีการทำงาน (work process) ได้แก่ กระบวนการทำงานวัฒนธรรมเชิงรุก เช่น การเคารพสิทธิของเจ้าของวัฒนธรรม การวิเคราะห์ต้นทุนไม่แห่ง

คุณค่า การทำงานแบบครบเครื่องเรื่องรื้อฟื้น หรือ การทำงานแบบคาราวานกิจกรรม เป็นต้น

- 2) ความต่อเนื่องด้านกิจกรรม ดังจะเห็นได้จากการต่อยอดขยายผลจากคุณค่าของผีปู้ย่าไปสู่กิจกรรมอื่นๆ

ทั้งนี้ ปัจจัยสำคัญที่ทำให้เกิดความต่อเนื่องทั้งวิธีการทำงาน และความต่อเนื่องด้านกิจกรรมที่เกิดขึ้น มาจากต้นทุนทางสังคมของชุมชนที่เป็นบุคคล ได้แก่ นายสุพรรณ ไชยลังกา ที่นำเอาวิธีการทำงานแบบวัฒนธรรมเชิงรุกดังกล่าว มาใช้สืบเนื่องจากงานวิจัย เรื่อยมาจนถึงโครงการผีปู้ย่า 2004 และโครงการสืบชะตาสิ่งแวดล้อม และขยายกิจกรรมต่อเนื่องเข้าไปสู่สถาบันหลักของชุมชน ได้แก่ สภาวัฒนธรรมตำบล อบต. และโรงเรียน ซึ่งเป็นกระบวนการที่ทำให้ประเพณีผีปู้ย่าได้รับการยกระดับกลับมาทำหน้าที่เป็นกลไกในการแก้ไขปัญหาของชุมชนเทียบเท่ากับสถาบันอื่น

3. ช่วงปี 2550 - 2551

ผลพวงจากกระบวนการทำงานแบบวัฒนธรรมเชิงรุกในช่วงที่มีการรื้อฟื้นประเพณีผีปู้ย่ามีส่วนสำคัญที่สำคัญอย่างยิ่งในการกระตุ้นให้เกิดความตระหนักและตื่นตัวเกี่ยวกับความสำคัญและการสูญหายของสื่อบ้านชาตินี้ และจากผลพวงของกระบวนการทำงานเชิงรุกที่มีกิจกรรมที่หลากหลาย ผ่านกลุ่มต่างๆ ทำให้ปัจจุบันที่แม้จะไม่ได้มีการสื่อสารกันอย่างคึกคักเหมือนช่วงนั้น แต่ว่า กระบวนการที่ยังคงมีการสืบทอดมา ก็นับได้ว่า มีคุณภาพการแก่ชุมชนเป็นอย่างดี ได้แก่ กระบวนการสื่อสารประเพณีผีปู้ย่าในโรงเรียนผ่านหลักสูตรท้องถิ่นที่มีทั้งกิจกรรมในห้องเรียน และนอกห้องเรียน เช่น การไปเรียนรู้ ศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับประเพณีผีปู้ย่ากับเก้าผี หรือพ่อแม่ และญาติพี่น้องของตน ทั้งในส่วนที่เป็นรูปแบบ และคุณค่า ซึ่งเป็นสิ่งที่เรียกว่า การผลิตซ้ำทางวัฒนธรรม ซึ่ง สมสุข หินวิมาน (2548) อธิบายว่า การผลิตซ้ำเพื่อสืบทอดนั้น จำเป็นต้องมีการวิเคราะห์ทั้งในระดับที่เป็น **รูปธรรม (visible)** หรือลักษณะที่มองเห็น/จับต้อง/สัมผัสได้ และในระดับที่เป็น **นามธรรม (invisible)** หรือเข้าใจถึงความหมายที่ถูกผลิตซ้ำและเปลี่ยนแปลงได้

จากการศึกษานี้ยังพบว่า ผู้ที่ทำหน้าที่เป็นผู้ส่งสารที่มีสำคัญ และมีอิทธิพลต่อชาวชุมชนวอแก้วมากและยังเข้มขันอยู่เสมอได้แก่ หมอเมือ หรือหมอเมือ่ง และคนทรง (ม้าขี่) ด้วยบริบทของสังคมที่บีบรัด ผู้คนต้องดิ้นรนทำมาหากินมากยิ่งขึ้น ทำให้หมอเมือ ยังได้รับความนิยมและศรัทธาจากชาวชุมชนวอแก้ว และชาวบ้านทั่วไป เนื่องจากเป็นกระบวนการสื่อสารเชิงพิธีกรรมที่

ครบองค์ประกอบที่ว่าด้วยจุดเด่นของสื่อพื้นบ้านทั้งในเชิงพื้นที่ เวลา มีความใกล้ชิดกับผู้รับสาร ใช้ภาษาท้องถิ่น มีราคาถูกลง สามารถปรับตัวให้เข้ากับเนื้อหาใหม่ๆ ได้ (กาญจนา แก้วเทพ 2545)

สุริยา สมุทคุปต์ (2539) อธิบายเกี่ยวกับเรื่องนี้ว่า การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองเป็นปัจจัยสำคัญต่อการเปลี่ยนแปลงของลัทธิพิธีผีป๋วย่า การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวไม่ได้เกิดขึ้นอย่างชัดเจนเฉพาะภายในชุมชนบทเฉพาะแห่งเท่านั้น หากยังสามารถพิจารณาการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวได้โดยการเปรียบเทียบระหว่างเมืองกับชนบท ในขณะที่อิทธิพลของความทันสมัยค่านิยมทางเพศแบบตะวันตกและการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ การเมืองทำให้พิธีกรรม และความเชื่อเกี่ยวกับผีบรรพบุรุษในชนบทภาคเหนือเริ่มลดความสำคัญลง ลัทธิพิธีทรงเจ้าเข้าผี โดยผ่านร่างทรงสมัยใหม่กลับได้รับความนิยมอย่างเห็นได้ชัดในสังคมเมือง

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะทั่วไป

1. องค์การบริหารส่วนตำบลเป็นกลไกที่มีบทบาทสำคัญของการส่งเสริมและสนับสนุนสื่อพื้นบ้าน ดังนั้น จึงควรเร่งดำเนินการเพื่อให้เกิดกระบวนการสืบทอดประเพณีผีป๋วย่าอย่างต่อเนื่อง ด้วยการเปิดพื้นที่สาธารณะใหม่ๆ ให้กับสื่อพื้นบ้าน เพื่อเป็นช่องทางในการสื่อสารระหว่างผู้ส่งสารรุ่นใหญ่ และผู้รับสารรุ่นเยาว์ได้มากขึ้น เพราะยังอยู่ในช่วงที่ชุมชนเพิ่งผ่านกระบวนการรื้อฟื้น และเรียนรู้มาได้ไม่นานนัก ก่อนที่กาลเวลาจะทำให้ทั้งตัวสื่อพื้นบ้าน และตัวบุคคลล้มหายตายจากไปเสียก่อน

2. หน่วยงานที่เกี่ยวข้องในระดับพื้นที่เช่น อำเภอ และจังหวัด ควรยื่นมือเข้ามาให้การส่งเสริมและสนับสนุนให้ชุมชนได้มีเกิดการตื่นตัวเกี่ยวกับสื่อพื้นบ้านซึ่งสะท้อนถึงอัตลักษณ์ของชุมชน โดยผ่านกลไกในท้องถิ่นที่ใกล้ชิดประชาชนมากกว่า เช่น อบต. และยึดหลักการเรื่องสิทธิของเจ้าของวัฒนธรรม และกระบวนการทำงานแบบมีส่วนร่วม

ข้อเสนอแนะเชิงการวิจัย

1. สื่อพื้นบ้านเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมชุมชนที่ไม่ได้ยืนอยู่อย่างโดดเดี่ยว ดังนั้นจะต้องมองสื่อพื้นบ้านในมิติที่เป็นองค์รวม แบบมีพลวัต(Dynamic) ซึ่งเครื่องมือสำคัญจะช่วยทำให้การวิจัยด้านวัฒนธรรมมีกรอบ และแนวทางการวิเคราะห์ที่ชัดเจนมากยิ่งขึ้น คือ กระบวนการทำงานวัฒนธรรมเชิงรุก

2. การศึกษาวิจัยเกี่ยวกับสื่อพื้นบ้าน หรือวัฒนธรรมชุมชน จะต้องยึดหลัก 3 ประการ คือ เคารพสิทธิของเจ้าของวัฒนธรรม เน้นกระบวนการสื่อสารแบบมีส่วนร่วม และเป็นกระบวนการผลิตซ้ำทางวัฒนธรรม

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

รายการอ้างอิง

ภาษาไทย

- กาญจนา แก้วเทพ. การพัฒนาแนววัฒนธรรมชุมชน. กรุงเทพมหานคร : สภาคณาจารย์แห่งประเทศไทยเพื่อการพัฒนา, 2538.
- กาญจนา แก้วเทพ. สื่อสองวัฒนธรรม. กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์ปริ้นติ้ง แอนด์พับลิชชิ่ง, 2539.
- กาญจนา แก้วเทพ และคณะ. สื่อเพื่อชุมชน : การประมวลองค์ความรู้. กรุงเทพมหานคร. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2543.
- กาญจนา แก้วเทพ. เมื่อสื่อสองและสร้างวัฒนธรรม. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ศาลาแดง, 2545.
- กาญจนา แก้วเทพ. สื่อสารมวลชนทฤษฎีและแนวทางการศึกษา. พิมพ์ครั้งที่ 3 กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ศาลาแดง, 2545.
- กาญจนา แก้วเทพ และคณะ. สื่อพื้นบ้าน : เพื่อการพัฒนาภาพรวมจากงานวิจัย. กรุงเทพมหานคร. สำนักพิมพ์ซีโน ดีไซน์, 2548.
- กาญจนา แก้วเทพ เจริญชัย อิศรเดช และสุชาดา พงศ์กิตติวิบูลย์. ปฐมบทแห่งองค์ความรู้เรื่องสื่อพื้นบ้านสื่อสารสุข. กรุงเทพมหานคร. โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2549.
- กาญจนา แก้วเทพ. ศาสตร์แห่งสื่อและวัฒนธรรมศึกษา. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร : เอดิสันเพลส โปรดักส์, 2549.
- กาญจนา แก้วเทพ. เมื่อสื่อพิธีกรรมเป็นลำนำแห่งความสุข. ใน ยึดหลักปักแน่นกับงานสื่อพื้นบ้านสื่อสารสุขภาวะ. กาญจนา แก้วเทพ, บรรณาธิการ. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2549 : 55 – 59.
- กรรณิการ์ เวียงเพิ่ม. การวิเคราะห์ละครโทรทัศน์แบบ SITUATION COMEDY เรื่องคู่ซิ่นซูลมุน. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ สาขาวิชาการสื่อสารมวลชน คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2538.
- เกศินี จุฑาทิพย์. การสื่อสารเพื่อการพัฒนาท้องถิ่น. กรุงเทพมหานคร : สถาบันราชภัฏนครปฐม, 2542.
- จุมพล รอดคำดี. จุดเริ่มต้นของการศึกษาวิชานิเทศศาสตร์ในประเทศไทย. วารสารนิเทศศาสตร์ 7 (ฉบับภาคการศึกษาต้น 2529), 1-9.

ใจทิพย์ สอนดี. กลยุทธ์การสื่อสารในโครงการบวชป่าชุมชน. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาวิชานิติศาสตร์พัฒนาการ ภาควิชาการประชาสัมพันธ์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2543.

ฉลาดชาย รมิตานนท์. ผีเจ้านาย. กรุงเทพมหานคร : พายัพ ออฟเซท พรินท์, 2527.

ฉลองรัตน์ ทิพย์พิมาน. วิเคราะห์โครงสร้างการเล่าเรื่องในภาพยนตร์อเมริกันที่มีตัวละครเอกเป็นสตรี. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต ภาควิชาการสื่อสารมวลชน คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2539.

ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และพรพีไล เลิศวิชา. วัฒนธรรมหมู่บ้านไทย. กรุงเทพมหานคร : อติตตาทัวร์นิ่ง, 2537.

ไฉไลฤดี เจริญภักดี. การควบคุมทางสังคมในระดับครอบครัวชนบทภาคเหนือของไทย. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต ภาควิชาสังคมวิทยา คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2539.

ชูเกียรติ ลีสุวรรณ. เอกสารการสอนกระบวนวิชา 053714. ปรัชญาและหลักการศึกษานอกระบบ. ภาควิชาส่งเสริมการศึกษา คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2532.

ไชยันต์ รัชชกุล. อ่านวัฒนธรรมชุมชน : วาทศิลป์การเมืองของชาติพันธุ์นิพนธ์แนววัฒนธรรมชุมชน. กรุงเทพมหานคร. สำนักพิมพ์ฟ้าเดียวกัน, 2548.

ณัฐภา จันทวิช. กระบวนการสื่อสารเพื่ออนุรักษ์ป่าไม้ ของเจ้าหน้าที่ป่าไม้กับชุมชนกะเหรี่ยงหมู่บ้านแม่กะบุง อำเภอศรีสวัสดิ์ จังหวัดกาญจนบุรี. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาวิชานิติศาสตร์พัฒนาการ ภาควิชาการประชาสัมพันธ์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2548.

ธนนท์ เศรษฐพันธ์. การใช้เรื่องเล่าผีปู่และย่าและ : ศึกษากรณีชาวบ้านป่าจี้. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต ภาควิชามานุษยวิทยา คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2535.

เธียรชัย อิศรเดช. สื่อพื้นบ้านกับการะงานด้านการส่งเสริมสุขภาพชุมชน. ในสื่อพื้นบ้านสื่อสารสุข. ประารธนา จันทรุพันธ์, บรรณาธิการ. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2549 : 81 – 83.

นิลุบล แสนอาทิตย์. กระบวนการสื่อสารในการอนุรักษ์แม่น้ำของตำบลไหล่น่าน อำเภอเวียงสา จังหวัดน่าน. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาวิชานิติศาสตร์พัฒนาการ ภาควิชาการประชาสัมพันธ์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2547.

- ปรมะ สตะเวทิน. หลักนิเทศศาสตร์. พิมพ์ครั้งที่ 10. กรุงเทพมหานคร. ห้างหุ้นส่วนจำกัดภาพพิมพ์, 2546.
- ปาริชาติ สถาปิตานนท์ และคณะ. การสื่อสารแบบมีส่วนร่วมและการพัฒนาชุมชน : จากแนวคิดสู่ปฏิบัติการวิจัยในสังคมไทย. กรุงเทพมหานคร. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2549.
- ปาริชาติ วลัยเสถียรและคณะ. กระบวนการและเทคนิคการทำงานของนักพัฒนา. กรุงเทพมหานคร. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2543.
- พวงชมพู ไชยอาสา. การสื่อสารเพื่อการสืบทอดประเพณีบุญบั้งไฟในชนบท. วิทยานิพนธ์ปริญญา มหาบัณฑิต สาขานิเทศศาสตร์พัฒนาการ ภาควิชาการประชาสัมพันธ์ บัณฑิต วิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2543.
- พูนทรัพย์ สิทธิพรหม. การสื่อสารเพื่อการพัฒนาท้องถิ่น. กรุงเทพมหานคร. 2539.
- ภริตพร สุขโกศล. กระบวนการสื่อสารเพื่อสร้างการมีส่วนร่วมในการดำเนินงานของวิถุชุมชน อำเภอแจ้ห่ม จังหวัดลำปาง. วิทยานิพนธ์ปริญญา มหาบัณฑิต สาขาสื่อสารมวลชน คณะวารสารศาสตร์และสื่อสารมวลชน มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2547.
- ยศ สันตสมบัติ. มนุษย์กับวัฒนธรรม. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2548.
- ยุวัฒน์ วุฒิเมธี. การอภิปรายเรื่องบทบาทการพัฒนาชนบท. ขอนแก่น. สำนักพิมพ์วิทยบริการ มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2529.
- เยาวลักษณ์ ชีพกุล. กระบวนการสื่อสารกับการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมชาวเขา : ศึกษาเฉพาะ กรณีหมู่บ้านหนองเต่า ตำบลหนองเต่า อำเภอแม่วาง จังหวัดเชียงใหม่. วิทยานิพนธ์ ปริญญา มหาบัณฑิต สาขาสื่อสารมวลชน คณะวารสารศาสตร์และสื่อสารมวลชน มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2544.
- วรพล พรหมิกบุตร. การสื่อสารสัญลักษณ์ : ธรรมชาติ พัฒนาการ ผลกระทบ. กรุงเทพมหานคร : อาร์ตไลน์, 2534.
- วรวิทย์ องค์กรุรักษ์. กระบวนการถ่ายทอดศิลปะการปักผ้าของชาวเขาเผ่าเย้า บ้านแม่ซ้าย จังหวัดเชียงราย. วิทยานิพนธ์ปริญญา มหาบัณฑิต ภาควิชาการศึกษานอกโรงเรียน คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2537.
- รุ่งนภา มุกดาอนันต์. กลยุทธ์การสื่อสารของกลุ่มประชาชนบ้านเรืองภูมิปัญญาท้องถิ่น. วิทยานิพนธ์ปริญญา มหาบัณฑิต สาขานิเทศศาสตร์พัฒนาการ ภาควิชาการ ประชาสัมพันธ์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2544.

สมควร กวียะ. สภาพสื่อเพื่อการประชาสัมพันธ์ในประเทศไทย ประเภทสื่อบุคคลสื่อประเพณี.

กรุงเทพมหานคร : คณะวารสารศาสตร์และสื่อสารมวลชน มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์,
2529.

สมสุข หินวิมาน. สื่อพื้นบ้านสื่อสารสุข : แนวคิดและความหมาย. ใน สื่อพื้นบ้านสื่อสารสุข,

ปรารภณา จันทบุรินทร์, บรรณาธิการ. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2549 : 49 – 51.

สุพรรณ ไชยลังกา และคณะ. รายงานการดำเนินงานฉบับสมบูรณ์ โครงการปีปยุ่ 2004 เพื่อ

ลูกหลาน. กรุงเทพมหานคร : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ, 2548.
(อัดสำเนา)

สุพรรณ ไชยลังกา และพัชรินทร์ สุริยา. เอกสารโครงการสืบภูมิปัญญา ต่อชะตาสิ่งแวดล้อม.

กรุงเทพมหานคร : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ, 2548. (อัดสำเนา)

สุรัตน์ ตรีสกุล. หลักนิเทศศาสตร์. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร. สำนักพิมพ์ พ.ศ. พัฒนา,

2548.

สุริยา สมุทคุปต์ และคณะ. ทวงเจ้าเข้าผี : วาทกรรมของลัทธิผีและวิกฤติการณ์ของความ

ทันสมัยในสังคมไทย. กรุงเทพมหานคร. ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, 2539.

สุธีรา เฝ้าโกศสถิต. การศึกษาความคิดเห็นของคนเชื้อสายมอญเกี่ยวกับบทบาทของสื่อบุคคลสื่อ

ประเพณี และสื่อมวลชนในการอนุรักษ์วัฒนธรรม ศึกษาเฉพาะกรณีชุมชนมอญเกาะ
เกร็ด ปากลัด และบางกระดี. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต คณะวารสารศาสตร์และ
สื่อมวลชน มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2536.

สัญญา สัญญาวิวัฒน์. การพัฒนาชุมชน : หลักและวิธีการปฏิบัติ. พระนคร. แพรวพิทยา, 2513

ศรัณยา สินสมรส. บทบาทที่เปลี่ยนแปลงไปของสื่อพื้นบ้านดิเกสุลูที่มีต่อชุมชนในสามจังหวัด

ชายแดนภาคใต้. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขานิเทศศาสตร์พัฒนการ ภาค
วิชาการประชาสัมพันธ์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2546.

อดุลย์ ดวงดีวีรัตน์ และคณะ. แนวทางการเสริมสร้างและพัฒนาบทบาทของสื่อพื้นบ้านเพื่อการ

พัฒนาชุมชน. ใน สื่อพื้นบ้านเพื่อการพัฒนา ภาพรวมจากงานวิจัย. กาญจนา แก้วเทพ,
บรรณาธิการ. กรุงเทพมหานคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัด ซีโนดีไซน์, 2548 : 142-176.

อดุลย์ ดวงดีวีรัตน์ และคณะ. รายงานการวิจัยแนวทางการเสริมสร้างและพัฒนาบทบาทของสื่อ

พื้นบ้านเพื่อการพัฒนาชุมชน. กรุงเทพมหานคร : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย,
2547. (อัดสำเนา)

อานันท์ กาญจนพันธ์. วิธีคิดเชิงซ้อนในการวิจัยชุมชน : พลวัตและศักยภาพของชุมชนในการ

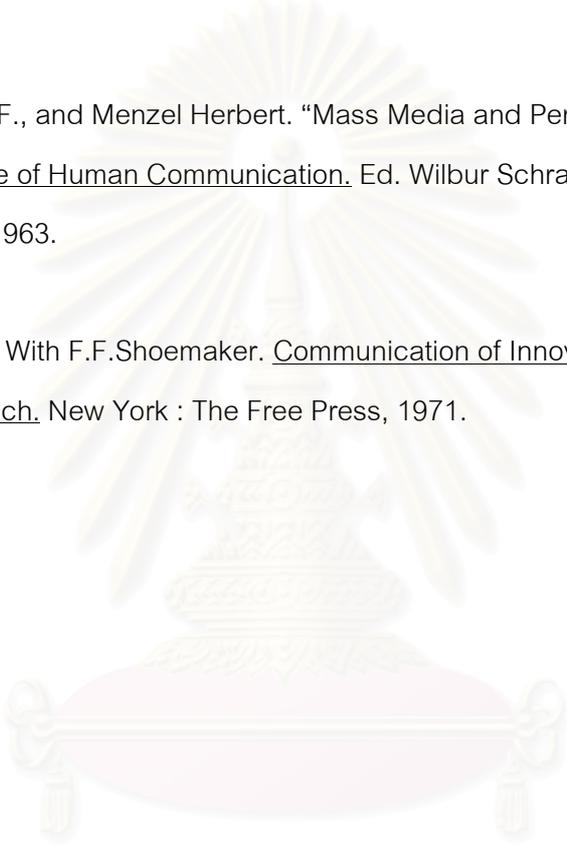
พัฒนา. กรุงเทพมหานคร. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2544.

อนันท์ กาญจนพันธ์. ทฤษฎีและวิธีวิทยาของการวิจัยวัฒนธรรม : ทะลุกรอบและกีดกันของ
ความคิดแบบคู่ตรงกันข้าม. กรุงเทพมหานคร. สำนักพิมพ์อรุณัมรินทร์, 2548.
เอี่ยม ทองดี. ควาย ข้าว พระ ผี พิธีกรรม. กรุงเทพมหานคร. โรงพิมพ์บริษัทสหธรรมิก, 2547

ภาษาอังกฤษ

Lazarsfeld, Paul F., and Menzel Herbert. "Mass Media and Personnel Influence" The
Science of Human Communication. Ed. Wilbur Schramm. New York : Basic
Book, 1963.

Roger, Evertt. M. With F.F.Shoemaker. Communication of Innovations : A Cross-Culture
Approach. New York : The Free Press, 1971.

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ประวัติผู้เขียนวิทยานิพนธ์

นายนิติธร ทองธีรกุล เกิดเมื่อวันที่ 23 กรกฎาคม พ.ศ. 2517 สำเร็จการศึกษาระดับปริญญาตรี สาขาการจัดการอุตสาหกรรม คณะบริหารธุรกิจ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลธัญบุรี ปีการศึกษา 2540 และสำเร็จการศึกษาระดับปริญญาโท สาขานิเทศศาสตร์พัฒนาการ ภาควิชาการประชาสัมพันธ์ คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ปีการศึกษา 2550

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย